ISSN 1392-0502

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

METRAŠTIS

VII

VILNIUS 1994

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS METRAŠTIS

VII

KATALIKŲ AKADEMIJA

Jakšto 9

VILNIUS 1994

Redaktorių kolegija

Kun. dr. Jonas Boruta SJ, dr. Antanė Kučinskaitė, prof. kun. Antanas Liuima (atsak. redaktorius), prof. Giedrius Uždavinys, Ignacas Uždavinys

ISBN 9986-592-04-6

© Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1994.

TURINYS

Leidėjų žodis 5

Pratarmė 6
Kun. Florijonas Neviera. Kunigas Antanas Mackevičius — 1863 metų sukilimo vadas Lietuvoje (Minint mirties 110 metines) 7
Edvardas Vidmantas. Kražių įvykių ištakos 51
Paulius Subačius. Pirmasis poetinis kūrinys apie Kražių įvykius 55
Aldona Vasiliauskienė. Kražiai mūsų atmintyje 60
Aldona Vasiliauskienė. 120 metų Šventojo Rašto vertėjui (Minint metropolito Juozapo Skvirecko jubiliejų) 84
Aldona Vasiliauskienė. Prano Dovydaičio nuopelnai Lietuvos pedagogikai 123
Kun. Antanas Liuima SJ. Prelato Mykolo Krupavičiaus laiškai prelatui Pranciškui Jurui 196

KONFERENCIJA „KOMUNIZMO NUSIKALTIMAI IR LIETUVOS RESOVIETIZACIJA" (1994 01 22 VILNIUJE)

Kun. Jonas Boruta SJ. Įžangos žodis 265
Keli dokumentai apie vyskupą Vincentą Borisevičių 267
Vysk. Antanas Vaičius. Vyskupo Vincento Borisevičiaus pastoracinė ir visuomeninė veikla 273
Dalius Stančikas, Inga Bogomolovaitė. Vyskupo Vincento Borisevičiaus tardymas ir žūtis 277
Algis Kašėta. Dvasininkijos auka pokario metais 284
Dalia Kuodytė. Tikėjimas — partizano ištvermės šaltinis .. 291
Nijolė Gaškaitė. NKVD agentai smogikai 296
Juozas Starkauskas. Apie KGB archyvą 309

Juozas Listavičius. KGB archyvai: teisinio reguliavimo pastangos ir grėsmės 316
Vytautas Landsbergis. Lietuvos resovietizacijos kryptys .. 327

Jonas Algirdas Antanaitis. Demokratijos idėjų raida ir dabartinis politinis Lietuvos spektras 339
Kun. Vincas Valkavičius. Jungtinių Valstijų lietuvių išeivijos religinis gyvenimas (1868—1993) 348
Zigmas Zinkevičius. Martyno Mažvydo raštų aukštaitybės 358
Aniceta Garšvienė. Lietuvos logopedijos raidos bruožai 366
Vida Stukaitė. Tikrinių reikšmių uždavinio vienai išsigimstančiųjų lygčių klasei sprendimas 376
Barbora Vileišytė. Kultūrinė Seinų spaustuvės veikla. (VII. Bandymas sudaryti spaustuvės leidinių bibliografiją. Tęsinys) 381
Vincas Vyčinas. Asmenybiškumas Ibseno dramoje „Statytojas Solnesas" 388

LEIDĖJŲ ŽODIS

Septintasis „Metraščio" tomas buvo numatytas išleisti Romoje, o 1990 metais atsikūrusios Lietuvoje Lietuvių katalikų mokslo akademijos mokslininkai jau buvo nemaža parašę mokslinių darbų ir Centro valdyba buvo numačiusi juos spausdinti iš eilės VIII tome. Kai LKMA Centro valdybai (1993 metų pradžioje) buvo perduotas iš Romos spausdinti Lietuvoje VII tomas, jau buvo suredaguotas ir atiduotas spausdinti aštuntasis.

Redaktorius prof. Antanas Liuima SJ, perduodamas iš Romos į Lietuvą LKMA Centro valdybai VII tomo rankraštį, leido savo nuožiūra jį papildyti ar pakeisti kitais numatytus spausdinti mokslinius darbus.

Kadangi Lietuva, neseniai išsivadavusi iš sovietų jungo, nemažai turi svarbių problemų, o katalikams mokslininkams nederėtų nusišalinti nuo dabarties gyvenimo aktualijų, todėl pats gyvenimas vertė papildyti VII „Metraščio" tomą naujausiais moksliniais darbais, parengtais remiantis KGB archyvų duomenimis, svarbiais dokumentais, nesuklastotais faktais.

„Metraštyje" turi atsispindėti ir LKMA surengti jubiliejai — Kražių skerdynių 100-osios metinės, Šventojo Rašto vertėjo arkivyskupo, metropolito Juozapo Skvirecko 120 metų gimimo jubiliejus, taip pat pedagogo Prano Dovydaičio 120 metų gimimo jubiliejus, vyskupo Vincento Borisevičiaus žūties minėjimas.

Vieną kitą numatytą spausdinti VII tome mokslinį darbą reikėjo perkelti į „Metraščio" IX tomą (pvz., Petro Daukinčio „Urugvajaus lietuvių" tęsinį).

Esame dėkingi patyrusioms redaktorėms Jadvygai Kardelytei ir Liudai Sidarienei, ne tik rūpestingai redagavusioms, bet ir palaikiusioms ryšius su autoriais, taip pat koregavusioms visą šio tomo tekstą.

Redaktorių kolegija

PRATARMĖ

Lietuvių katalikų mokslo akademijos „Metraštį" buvo numatyta leisti kasmet. Taip ir buvo daroma. I tomas pasirodė 1965 metais, II — 1966, III — 1967, IV — 1968, V — reguliarumas jau pradėjo šlubuoti — 1970, o VI — tik po 15 metų, 1985. Vėl po pertraukos — 1993 metų pradžioje VII tomas, ne visai parengtas spaudai, perduodamas į Lietuvą.

Nereguliarumo priežastis buvo ta, kad Akademija, be „Suvažiavimo darbų" ir „Negęstančių žiburių" serijų, pradėjo leisti atskirų autorių rinktinius raštus: prof. Z. Ivinskio, prof. St. Šalkauskio, prof. P. Avižonio, prof. J. Griniaus, prof. A. Maceinos, prof. J. Navicko, V. Kulboko ir kitų.

Ypač daug lėmė lėšų stygius. Kuriam veikalui atsirasdavo geradarys — mecenatas, tas veikalas ir buvo leidžiamas.

Išleidus „Metraščio" VI tomą, dėmesys ir jėgos buvo sutelktos į XIV suvažiavimo rengimą Romoje, o po to jau užgulė rūpestis, kaip Akademiją ir jos Centro valdybą perkelti į nepriklausomybę atgavusią Lietuvą, kaip ten, Vilniuje, padėti surengti XV suvažiavimą, tai yra pirmąjį atsikūrusioje tėvynėje.

Nuoširdžiai dėkoju visiems mecenatams bei autoriams. Be jų pagalbos nieko nebūtų pasirodę iš Akademijos leidinių. 56 išleisti stambūs tomai yra LKMA narių ir rėmėjų didelio susiklausymo bei pasiaukojimo vaisius. Visiems gausiai teatlygina Aukščiausiasis!

A. Liuima SJ

Kun. FLORIJONAS NEVIERA

KUNIGAS ANTANAS MACKEVIČIUS — 1863 METŲ SUKILIMO VADAS LIETUVOJE

(Minint mirties 110 metines)

Vaikystė ir jaunatvė. Antanas Mackevičius gimė 1826 m. birželio 14 d. Morkių kaime, Liolių parapijoje, netoli Tytuvėnų (dabar Kelmės rajonas) [1].

Jo tėvai Tadas Mackevičius ir Ona Vaišvilaitė-Mackevičienė buvo smulkūs bajorai. Jie turėjo nedidelį sklypą žemės, kurią patys apdirbdavo.

Antanuko vaikystė buvo panaši į kitų kaimo vaikų anais laikais. Gana anksti, rodos, iš Tytuvėnų bernardinų, jis išmoko skaityti ir rašyti. Vaikas iš prigimties linko prie mokslo. Tačiau tėvas neturėjo lėšų leisti sūnų į mokslus. Paaugęs jis ganė gyvulius. Antanas Mackevičius savo jaunas dienas praleido su baudžiauninkų vaikais, matė jų skurdą ir vargą, matė smurtingą dvarininkų elgesį. Vėliau tėvas nutarė atiduoti jį mokytis pas kalvį kalvystės. Tačiau kalvio amatas nelabai stipriam berniukui pasirodė per sunkus. Jaunikaitis veržėsi į mokslą. Taigi netrukus matome jį Vilniuje.

Turėdamas 12 metų, tvirtai nusprendžia ieškoti mokslo. Pėsčias keliauja į Vilnių „su menkais skatikais", kuriuos jam davė rūpestingoji motina ir tėvas, nors šis nelabai palankus buvo sūnaus kelionei.

Tėvai karmelitai prie Visų Šventųjų bažnyčios padeda jam įstoti į gimnaziją. Apsigyvena vienuolyne, už patarnavimus čia gauna butą ir kuklų išlaikymą.

Buvo darbštus ir gerai mokėsi, tad netrukus įgyja savo geradarių pasitikėjimą. Per šešerius metus baigia visą gimnazijos kursą ir gauna brandos atestatą. Tuo nesitenkina, geidžia siekti aukštojo mokslo. Turėdamas 18 metų, nutaria keliauti į Kijevo universitetą. Keliavo, žinoma, *per pedes apostolorum* (pėsčias), kartais gerų žmonių pavežamas, per Pripetės ir Dnepro upes, kuriomis plukdydavo sielius į Kijevą.

Vadinasi, jaunikaitis pasirodė esąs stipraus charakterio, nepalaužiamos valios, dievobaimingas, patvarus ir gabus vyras [2].

Tuo laiku pažangiųjų ukrainiečių, Kijevo gyventojų, sluoksniuose vyravo anticarinės ir antifeodalinės idėjos, kurias ypač aktyviai reiškė studentai.

1842 m. uždarius Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademiją ir iškėlus ją į Kijevo universitetą, kaip medicinos fakultetą, privertė daug akademijos studentų persikelti iš Lietuvos į Kijevą.

Iš Lietuvos kilusių Kijevo studentų ryšiai su savo gimtine buvo gyvi ne tik tuomet, bet ir vėliau, ypač per 1863 metų sukilimą. Vilniaus generalgubernatorius Nazimovas 1863 m. vasario 26 d. kreipėsi į Kijevo karinės apygardos viršininką prašydamas neduoti Kijevo studentams leidimo važiuoti į Vilniaus karinę apygardą, nes kai kurie studentai, atvykę iš Kijevo į Lietuvą, kaip skundėsi Nazimovas, stiprino maištininkų gaujas [3].

Plačiai sklido žinios apie 1844 m. Lenkijoje vykusį revoliucinį judėjimą, kuriam vadovavo kun. Petras Scegenas (Sciegienny). Šį sukilimo žygį žandarai ir policija žiauriai sužlugdė, o kun. Petrą Scegeną suėmė ir nuteisė katorgos darbams Sibire [4].

Mackevičius, kuris jau seniai neapkentė caro valdžios ir prisiminė 1831 m. spalio sukilimą, dabar, būdamas Kijeve, karštai pritarė revoliucinių studentų idėjoms. Jo nuomone, ne bajorai ar miestiečiai, o vien liaudis galėsianti iškovoti tėvynės laisvę ir palengvinti savo būklę.

Stokodamas lėšų studijoms, Mackevičius nutarė grįžti Lietuvon ir įstoti į Varnių dvasinę kunigų seminariją.

Kun. Mackevičius buvo pavyzdingas kunigas, nors tardymo komisija teigė, jog savo pavyzdingumu jis stengėsi sudaryti gerą reputaciją, o ne dėl religinių įsitikinimų [5].

Vyskupas Motiejus Valančius, kun. Mackevičiaus ordinaras, neturėjo jokių priekaištų kun. Mackevičiui dėl pareigų, kaip kad daugeliui kitų kunigų, stojusių į sukilėlius.

Kun. Antanas Mackevičius, 1850 m. baigęs kunigų seminariją Varniuose, buvo įšventintas į kunigus ir paskirtas vikaru Krekenavos bažnyčioje. Čia išbuvo daugiau kaip trejus metus. Vėliau buvo perkeltas filialistu į Paberžę, Surviliškio parapijoje [6].

Tardymo komisijoje Kaune kun. Mackevičius neslėpė, kad dešimt metų skleidė valstiečiams propagandą norėdamas parengti juos ginkluotam sukilimui prieš caro patvaldystę, iškovoti laisvę tėvynei, išvaduoti valstiečius iš dvarininkų priespaudos.

„Prikalbinėjau valstiečius pats, — teigė kun. Mackevičius,— kadangi niekuo netikėjau. Jei sutikau valstietį ar dvaro berną, tai teiravausi apie jų buities sąlygas. Pokalbio metu daviau suprasti, jog mūsų vargų priežastis yra caro valdžia ir jos pataikūnų smurtingas elgesys. Tačiau įsakmiai užtikrinau, kad ateis laikas, kuomet liaudis sukils ir jėga numes vergovės pančius. Šito pasisakymo nereikėjo kartoti, ypač kad tai skelbė kunigas, kurio autoritetas buvo neginčijamas liaudies masėse. Tokie žodžiai sklido žaibiškai. Be sekmadienio ir penktadienio, beveik kasdien buvau kelionėje. Kiekvieną žmonių sueigą — ar tai būtų krikštynos, ar sutuoktuvės, ar laidotuvės, sudarydavo pato-

gią progą mano propagandai. Ir kadangi tai, ką skelbiau, atitiko teisybę, tai žmonės manimi šventai tikėjo.

Valdžios administracija, įvairiais būdais išnaudodama ir persekiodama žmones, labiausiai valstiečius, nenoromis buvo mano propagandos padėjėja. Taip pat mano padėjėjai buvo ir dvarininkai, smurtingai elgęsi su savo baudžiauninkais.

Sakydavau, kad dvarininkai — tai botagas valstiečiams, tačiau tvirtindavau, jog ateis laikas, kada Dievulis mums padės šitą botogą sutriuškinti. Tai girdėdami prastieji žmonės keldavo rankas į dangų, žadėdami man padėti" [7].

Kun. Mackevičius buvo iškalbingas ir nenuolaidus pamokslininkas. Savo pamoksluose niekam nepataikavo — nei ponui, nei šlėktai, nei valdininkui ar valstiečiui. Visus šaukė daryti atgailą, o kaip atlygį pranašavo tėvynės laisvę.

„Ponams,— toliau jis sako,— buvau nemalonus, kadangi skelbiau nemalonią jiems teisybę balsiai, kad girdėtų tarnai ir pakartotų ką išgirdę kitiems savo pažįstamiems" [8].

Kun. Mackevičius gerai suprato, kad vieniša Lietuvos liaudis savo jėgomis negalėsianti įvykdyti sėkmingo sukilimo, todėl laukė, kolei prasidės revoliuciniai sąjūdžiai Lenkijoje, Baltgudijoje, Ukrainoje ir pačioje Rusijoje.

Mackevičius visą viltį dėjo į liaudį, nes, pasak jo, „su ponais nebendravau, juos laikiau sena lenkų šlėkta, kuri juk buvo nepalanki liaudies lūkesčiams pagerinti savo skurdų gyvenimą. Pagalios ji daugiau reiškė lenkų, o ne lietuvių dvasią" [9].

Sukilimo požymiai. Rusijos imperijoje prasidėjo vis drąsesni valstiečių judėjimai — visų pirma reikalauta panaikinti baudžiavą. Todėl caro valdžia, valstiečių spaudžiama, ėmė šį klausimą rimtai svarstyti. Pagalios caras Aleksandras II 1861 m. vasario 19 d. paskelbė manifestą, kuriuo baudžiava iš principo buvo panaikinta. Tačiau šita vadinamoji baudžiavinė reforma valstiečių interesų nepagerino. Dvarininkai atimdavo iš valstiečių geresnes žemes, valstiečių dirbamieji sklypai buvo mažinami, už gautą žemę valstiečiams buvo nustatyti gan dideli išperkamieji mokesčiai ir dvejiems metams buvo paliktos visos baudžiavinės prievolės. Lietuvos valstiečiai griežtai priešinosi šitos reformos vykdymui, reikalaudami visiškos laisvės.

Kun. Mackevčius šitą reformą 1863 m. gruodžio 13 d. laiške iš kalėjimo taip charakterizuoja: „... duota tariamoji laisvė, o iš tikrųjų vargšas valstietis tik išmainė poną arba net blogiau: ligšiolinis ponas, kad ir nedorėlis, baudžiauninką ištikus nepritekliui, duodavo duonos, o dabar mirk iš bado — negausi" [10].

Ir apskritai pažangieji demokratai šitą caro reformą vertino kaip senosios baudžiavos pakeitimą nauja. Konstantinas Kali-

nauskas savo leidžiamame laikraštyje „Mužycka prauda" rašo: „1861 m. vasario 19 d. caro manifesto negalima kitaip pavadinti kaip apgaule. Caras per suokalbį su dvarponiais vietoj laisvės paskelbė manifestą, o tame manifeste liepia ir toliau po senovei eiti baudžiavą — mokėti daugiau pinigų į valstybės iždą, apmokėti įvairius raštinpalaikius, tarpininkus ir velniai žino kam". N. Ogariovas caro reformą. taip apibūdina: „Senoji baudžiava pakeista nauja. Iš tikrųjų baudžiava nepanaikinta. Caras apgavo liaudį".

Kun. Mackevičius sako, kad „1863 m. sausio 22 d. Centrinio komiteto manifestas užtikrina valstiečiams laisvę ir duoda tuojau nemokamai žemės — taigi pats sveikas protas man liepė griebti tai, kas yra dabar, o ne kas bus po 40 metų, kaip skelbia caro manifestas" [11].

Padegimai. 1861 ir 1862 m. Lietuvoje ėmė ūmai gausėti dvarininkų trobesių padegimų. Pavyzdžiui, 1862 m. dėl nežinomų priežasčių ištiko 344 gaisrai. Buvo padegami ir caro kariuomenės trobesiai. 1862 m. birželio 12 d. Šiluvoje (Raseinių apskr.) supleškėjo didžiulis husarų eskadrono maniežas. Sudegė ir 410 pūdu įvairaus arklių pašaro. Nepaisant labai stropaus ieškojimo, kaltininkas nesurastas. Kadangi tokių įtartinų padegimų pernelyg padaugėjo, caro valdžia buvo priversta 1862 m. lapkričio 6 d. paskelbti specialų įsaką, kad padegimų kaltininkai ar bent įtariamieji bus atiduodami karo lauko teismui ir baudžiami pagal karo lauko įstatymus.

Mokesčių nemokėjimas. Dauguma valstiečių Lietuvoje, priešindamiesi caro valdžiai, nenorėjo mokėti mokesčių. Antai valstybinių valstiečių ir buvusių dvarininkų baudžiauninkų nepriemokos 1863 m. sausio 1 d. sudarė 576172 rb. Paaštrėjus valdžios represijoms, daug valstiečių metė savo ūkius ir slapstėsi miškuose. Iš tokių pabėgėlių jau 1862 m. antroje pusėje susidarydavo smulkios ginkluotų valstiečių grupės, kurios drąsiai užpuldavo dvarus, sukeldavo dvarininkams tikra panika. Todėl dvarininkai saugumo dėlei atsikviesdavo rusų kariuomenę, kuri, norėdama įtikti dvarininkams ir žinodama, kad už jos poelgius negresia jokio bausmė, su valstiečiais, pagautais ar įtartais kurstymu, žiauriai elgėsi, nesigailėjo rykščių, skriausdavo jų šeimas ir t. t. Šituos rusų kariuomenės žiaurumus, remdamasis istoriniais duomenimis, yra vaizdžiai aprašęs V. Mykolaitis-Putinas romane „Sukilėliai".

Visa tai žadindavo valstiečių neapykantą carui ir dvarininkams. Švenčionių policijos viršininkas savo 1862 m. raporte praneša generalgubernatoriui, kad valstiečiai nusiteikę kirviais kovoti dėl laisvės.

Rekrūtų ėmimas. Seniau pasienio vietovėse, per 100 km nuo Prūsijos ir Austrijos sienos, nuo rekrūtų prievolės buvo galima atsipirkti sumokant 300 rb. Tai buvo praktikuojama Kauno, Gardino ir iš dalies Vilniaus gubernijose. Po Krymo karo, nuo 1856 metų, šitose vietovėse rekrūtai visai nebuvo imami. 1862 m. rugpjūčio 5 d. paskelbtas caro valdžios įsakas, kuriuo įvedamas visuotinis rekrūtų ėmimas. Valstiečiai, čia nuo tos prievolės atsipirkę, neturėjo nė mažiausio noro patekti į maskolių kareivius. Šaukiamieji bėgo į miškus. Tuomet caro valdininkai imdavosi savotiškų priemonių: trūkstant numatyto skaičiaus rekrūtų, paimdavo bet kokį vyriškį nepaisydami jo amžiaus ir sveikatos. Prieš rekrūtų ėmimą, ypač dėl nežmoniško valdininkų elgesio, valstiečiai kartais net jėgos griebdavosi. Antai 1862 m. gruodžio 19 d. Raseinių apskr. apsiginklavę valstiečiai jėga išvadavo rekrūtus.

Toje pačioje apskrityje veikė 20 žmonių valstiečių grupė, ginkluota šautuvais, kirviais ir šakėmis. Jie užpuldinėjo caro valdininkus, antai gruodžio 25 d. buvo užpultas pulk. Ulanovas, važiuojantis iš Kauno į Šiaulius. Vis dažnesni pasipriešinimai kėlė nerimą, tad generalgubernatorius Nazimovas 1862 m. gruodžio mėn. pasiuntė į Kauno ir Vilniaus gubernijas žandarų karininkus Losevą ir Skvorcovą ištirti „liaudies nuotaikų".

Žandarų pranešimai patvirtino, kad iš tikrųjų valstiečiai esą linkę priešintis. Generalgubernatorius 1863 m. sausio 7 d. patarė Kauno gubernatoriui, kad prireikus galima panaudoti kariuomenę kurstytojų judėjimams malšinti.

Taigi valdiškų ir dvarininkų trobesių padegimai, dvarų plėšikavimai, pasipriešinimai su ginklu rankose caro valdininkams, valdžios įstaigų ir policijos užpuolimai buvo sukilimo užuomazga. Vis dar buvo gyvas ir 1831 m. sukilimo atminimas [12].

Manifestacijos. Manifestacijos tuomet aiškiai atspindėjo bendrą Lietuvos gyventojų nepasitenkinimą.

Dvarininkai svajojo, kaip grąžinti senąją Lenkiją su 1772 m. sienomis. Valstiečiai ir vargingesnė šlėkta troško pagerinti savo būklę. Garsiai nuskambėjo 1861 m. liepos 31 d. Kaune minimos Liublino unijos metinės. Kunigai ir kiti kalbėtojai griežtai smerkė caro vergovę, nedviprasmiškai ragino stoti į kovą dėl laisvės.

Tų pačių metų rugpjūčio 10 d. pasikartojo labai didelė manifestacija Panevėžyje. Čia irgi drąsiai kalbėta, buvo giedamos patriotinės religinės giesmės, skelbiami kovingi šūkiai, kunigai sakė prieš valstybę nukreiptus pamokslus.

Kauno gubernatorius apie šitas antivalstybines akcijas pranešė Vilniaus generalgubernatoriui, o šis — vidaus reikalų ministrui.

Kadangi manifestacijose aktyviai dalyvavo kunigai, savaime aišku, kad valdžia visų pirma puolė Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių. Vyskupas kunigus, dalyvavusius manifestacijose, žinoma, sudraudė, kai kuriuos net perkėlė į kitas parapijas.

Betgi, kaip minėta, sukilime dalyvavo ar bent buvo jam palankūs 654 Žemaičių vyskupijos kunigai [13].

Kun. Antanas Mackevičius tada gyveno Paberžėje ir, atrodo, manifestacijose nedalyvavo, bet, kaip pats sako, „prasidėjus demonstracijoms aš dar uoliau ėmiausi darbo, stengiausi įtikinti liaudį, kad jau ateina laikas visuotiniam sukilimui". Labai religingi žemaičiai į visa tai, ką skelbė kunigas, ypač iš sakyklos, šventai tikėjo. Savo itin patraukliais pamokslais bei asmenišku žavesiu jis gebėjo įgyti itin didelį apylinkės gyventojų pasitikėjimą ir paklusnumą.

Jokūbas Geištoras savo atsiminimuose teisingai rašo: „...tai aišku, kad šventoje Žemaitijoje nebuvo galima nė svajoti apie sukilimą be kunigų dalyvavimo. Kun. Mackevičiaus vardas suvaidino sukilime milžinišką rolę". Jis buvo nepalyginamas propagandininkas, sumanus partizanas, talentingas vadas. Kun. Mackevičius savo pamoksluose ir prakalbose reikalavo ne tik politinės laisvės savo tėvynei, bet energingai smerkė skriaudas, daromas caro valdininkų ir dvarininkų, kitaip sakant, reikalavo pagrindinės socialinės reformos Lietuvoje. Katalikus jis ragino ginti bažnyčias, kurioms nuolat grėsė pavojus būti uždarytoms arba paverstoms stačiatikių cerkvėmis. Kaip žinoma, rusų valdžia turėjo tendencijas lotynų liturgijos pamaldas surusinti. Mackevičius tam priešinosi. Be to, jis reikalavo, kad vaikai būtų katekizuojami be jokių valdžios daromų varžtų [14].

Kun. A. Mackevičius kaip maldininkas buvo nuėjęs į Čenstochovą ir ten susipažinęs su patriotu kapucinu kun. Maksimu Tereiva. Nuo to laiko jis pasidarė karštas valstiečių išvadavimo organizatorius.

Kai kurie istorikai, rašę apie 1863 m. sukilimą, abejoja, ar iš tikrųjų kun. Mackevičius kaip maldininkas buvo nuvykęs į Čenstochovą. Man atrodo, kad kun. Mackevičius buvo žmogus perdėm religingas, tad savaime suprantama, kad prieš sumanytą žygį galėjo lankytis Čenstochovoj ir pasimelsti prie stebuklingo Dievo Motinos paveikslo. Ten, pasitaikius progai, susipažino ir su kun. Maksimu Tereiva [15].

Sukilimo vadovybė Lietuvoje

Lietuvos judėjimo komitetas. Šis komitetas buvo susidaręs 1861 m. Vilniuje. Iš pradžių jam vadovavo rusų kariuomenės

generalinio štabo kapitonas, generalgubernatoriaus V. Nazimovo adjutantas Liudvikas Zveždovskis. Komiteto nariai buvo šie: teisininkas Konstantinas Kalinauskas, pramintas „chlopu", Vileikos apskr. dvarininkas Zigmas Čechovičius, eksstudentas Edmundas Veryha, rusų kariuomenės karininkas Jonas Kozelas-Poklevskis, Trakų apskr. dvarininkas Antanas Zaleskis, kapitonas gydytojas Boleslovas Dluskis-Jablanauskas, dainavimo mokytojas Achilas Bonoldis, su Lietuvos judėjimo komitetu palaikė ryšius štabskapitonas Andrejus Potebnia, rusų karininkų, palankių sukilimui Lenkijoje ir Lietuvoje, organizacijos pirmininkas, ir pagalios Nestoras Diu Laurens, kaip Varšuvos Nacionalinio centro komiteto įgaliotinis [16].

Lietuvos provincijų komitetas. Komitetas susiformavo 1862 m. vasarą Vilniuje, Judėjimo komitetui susivienijus su kiek vėliau įsikūrusiu vadinamuoju baltųjų komitetu. Į šį komitetą įėjo šie asmenys: pirmininkas Jokūbas Geištoras, nariai: Aleksandras Oskerka, Antanas Jelenskis, Pranas Dalevskis, Ignas Lopacinskis, Jeronimas Kenevičius. Lietuvos provincijų komitetą patvirtino Varšuvos nacionalinis centro komitetas. Tačiau tiek buvęs Judėjimo komitetas, tiek dabartinis Provincijų komitetas nesutarė dėl galutinių sukilimo tikslų.

Diu Laurens ir paskui Jokūbas Geištoras, remiami baltųjų, laikėsi pažiūros, kad svarbiausias sukilimo tikslas yra atkurti Žečpospolitą su senomis sienomis, vadinasi, 1772 m. sienomis, kitaip tariant, prie Lenkijos turėjo būti prijungta Lietuva, Baltgudija ir Vakarų Ukrainos žemės.

Konstantinas Kalinauskas ir jo šalininkai, tarp jų ir kun. Mackevičius, vadinamieji raudonieji, buvo visai kitokios nuomonės. Jie sukilimą laikė revoliucija, kurios svarbiausia užduotis — pagerinti valstiečių ir visos varguomenės būklę. Be to, Kalinauskas reikalavo nepriklausomos Lietuvos, gal tik federacijos ryšiais sujungtos su Lenkija.

Čia reikia vieną kitą žodį skirti Kalinauskui, šitam įžymiam vyrui, sukilimo šului, nuskriaustųjų globėjui, liaudies užtarėjui.

Kalinauskas labai įsitikinęs sakydavo: „Sukilimas privalo būti grynai liaudiškas. Jei šlėkta nepanorės eiti su mumis, tegu žūsta. Tada valstietiškas kirvis neturėtų susilaikyti netgi prie kūdikių lopšio". Sukilimo istorikas V. Pšyborovskis Kalinauską vadina „jaunuoju lietuvišku Maratu".

Jokūbas Geištoras savo atsiminimuose šitaip apibūdina Kalinauską: „Jis siela ir širdimi yra atsidavęs liaudžiai ir tėvynei, tik persiėmęs kraštutinėmis idėjomis, lietuviškas separatistas. Gabus vyras, pavyzdingas konspiratorius, Komitetui ištikimas. Per pirmą pažinties dieną ėmė man įrodinėti, kad šlėktų ir dva-

rininkų dalyvavimas sukilime yra ne tik nereikalingas, bet net žalingas. Liaudis, pasak jo, pati iškovos nepriklausomybę ir stos prieš dvarininkus dėl savo nuosavybės".

1862 m. liepos 4 d. Lietuvos provincijų komitetas paskelbė instrukciją, kur sakoma, kad iškovojus nepriklausomybę visiems Lietuvos gyventojams bus garantuota laisvė ir lygybė. Tačiau čia nieko neminima apie socialinių sąlygų pagerinimą. Komitetas, tiesa, svarstė ir žemės problemas, bet neaiškiai, miglotai ir vis dvarininkų naudai, o valstiečių nenaudai [17].

Lietuvos ir Baltgudijos laikinoji valdyba. 1863 m. vasario 1 d., kai Provincijų komitete persvarą turėjo raudonieji, Komitetas pasivadino Lietuvos ir Baltgudijos laikinąja valdyba, vadovaujama K. Kalinausko. Tą pačią dieną Valdyba paskelbė savo manifestą, kad visi valstiečiai ir kiti Lietuvos ir Baltgudijos gyventojai, nepaisant kilmės ir tikėjimo skirtumo, tampa laisvais piliečiais. Dvarininkų ir valstybės žemės atitenka valstiečiams be išpirkos ir mokesčių. (Čia kalbama apie tas žemes, kurias valstiečiai jau dirbo.) Už tai valstiečiai ir smulkioji bajorija turėjo ginti savo kraštą. Bežemiai ir rezervistai turi gauti ne mažiau kaip tris dešimtines.

Tačiau Varšuvos nacionalinis centro komitetas Lietuvos ir Baltgudijos laikinosios valdybos nepatvirtino, nepripažino [18].

Lietuvos provincijų valdymo skyrius. 1863 m. Lietuvos provincijos komitetas persiorganizavo ir pasivadino Lietuvos provincijų valdymo skyriumi. Centro komitetas šią reorganizaciją grindė tuo, kad jis turi paimti į savo rankas visų Lenkijos kraštų valdžią, nes tik taip bus galima suteikti sukilimui daugiau įkarščio ir jėgos. Skyrius tapo visiškai priklausomas nuo Centro komiteto, jo nariai buvo vien baltieji. Tačiau raudonieji tai reorganizacijai griežtai pasipriešino. Kalinauskas raudonųjų vardu parašė protestą Centro komiteto įsakymams, nors, kita vertus, pasakė, jog paskirtai valdžiai pritariąs, nes nenorįs tarpusavio ginčų ir kivirčų, kai yra iškilusi didelė grėsmė, be to, jie nesą tokie stiprus, kad galėtų atimti iš savo priešininkų vadovybę.

Tačiau, kaip rašoma proteste, „prižadėdami skirtai valdžiai klusnumą, laikome savo šventa pareiga protestuoti dėl to, kad mes nušalinti nuo valdžios, kuri pavesta kontrrevoliucionieriams, t. y. 1863 m. sausio 22 d. manifesto priešininkams. Todėl dėl visų klaidų, aukų ir nelaimių, kurios ištiks sukilimo dvasines tendencijas, atsakomybė teks vien jiems" [19].

1863 m. kovo 11 d. Lietuvos provincijų valdymo skyrius paskelbė dekretą, kuriuo įsakmiai kviečia visus Lietuvos gyventojus stoti į kovą ir ragina paklusti Centro komiteto valdžiai [20].

1862 m. kovo 31 d. tas pats skyrius išleidžia atsišaukimą į lie-

tuvius ir baltgudžius, vėl ragindamas telktis į kovą dėl nepriklausomybės. Tačiau nei dekrete, nei atsišaukime nėra užsiminta apie agrarinį klausimą ar kitas politines bei socialines permainas sukilimui pasisekus. Skyrių su Centro komitetu jungė sekretoriatas Lietuvos reikalams. Sekretorius buvo Vaclovas Pšybylskis. Nors oficialiai skyrius priklausė Centro komitetui, bet praktiškai buvo gan savarankiškas [21].

Lietuvos provincijų vykdomasis skyrius. 1863 m. birželio 26 d. (sen. st.) Lietuvos provincijų valdymo skyriaus pavadinimas pakeičiamas į Lietuvos provincijų vykdomąjį skyrių. Tuo būdu siekta atgaivinti sukilimo organizacinę veiklą, suteikti energijos revoliucijos vadovybei.

Deja, tarp visų šitų skyrių nebuvo vienybės, todėl siekiant bent šiek tiek užmaskuoti narių ar grupių prieštaringą veiklą ir pakeistas valdžios skyrių pavadinimas.

Vykdomasis skyrius ryšius su Centro komitetu palaikė per komiteto komisarą ir Lietuvos agentą. Birželio pabaigoje Lietuvos ir Baltgudijos agentai buvo vadinami sekretoriais [22].

1863 m. vasarą beveik visi Vykdomojo skyriaus dalyviai buvo suimti ir laukė teismo sprendimo. Ryšiams palaikyti Centro komitetas išsiuntė į Lietuvą Leoną Glovackį. Pasibaisėtinas teroras, kuris siautėjo Lietuvoje Muravjovo laikais, padarė tokį baisų įspūdį Glovackiui, kad jis po kelių dienų pamišo. Tada į Lietuvą atvyko Oskaras Aveidė, bet jis netrukus buvo rusų suimtas.

Organizacijos likučiams ėmė vadovauti Konstantinas Kalinauskas, padedamas Vilniaus miesto viršininko V. Malachausko. Kalinauskas visų pirma į labai atsakingas vietas paskyrė savo žmones. 1863 m. lapkričio 3(15) d. Vykdomojo komiteto karo skyriaus įsakymu kun. Mackevičius skiriamas Kauno vaivadijos sukilimo jėgų organizatoriumi ir laikinai, kol sugrįš iš užsienio Dluski-Jablanauskas, vaivadijos viršininku [23].

1863 metų sukilimo varomosios jėgos. Svarbiausia 1863—1864 metų sukilimo varomoji jėga buvo, be abejo, lenkų, lietuvių, baltgudžių ir ukrainiečių ryžtas su ginklu rankose iškovoti išsivadavimą iš nekenčiamos caro vergovės. Šiuo atžvilgiu vyravo visų minėtų tautų visiška vienybė. Nors jų pažiūros ir viltys, išsivadavus iš caro patvaldystės, buvo skirtingos. Baltuosius viliojo pirmučiausia valstybės atkūrimas Žečpospolitos ribose, kaip buvo prieš pirmąjį Lenkijos padalijimą, 1772 m.

Kitos nuomonės buvo raudonieji. Pasak jų — pirmas pavykusio sukilimo rezultatas — tai padaryti galą valstiečių priespaudai, arba, anot kun. Mackevičiaus, grąžinti paprastiems žmonėms

žmogišką jų vertybę. Mat dauguma valstiečių ir varguomenės labiau bijojo ne caro, o dvarininkų vergovės[24].

Aišku, kad pažiūrų skirtumas į galutinį sukilimo tikslą silpnino patį sukilimą ir prisidėjo prie jo sužlugdymo.

Kun. Mackevičius, būdamas Kauno kalėjime, parašė gan ilgą raštą tardymo komisijai. Jis nurodo, kad svarbiausios priežastys, vertusios jį aktyviai dalyvauti sukilėlių veikloje ir su ginklu rankose kovoti, buvo „tiesos ir tėvynės meilė".

„Netiesa, — sakė jis,— kad sukilau, vadovaudamasis rusų tautos neapykanta... Lietuvių tauta, darbšti ir religinga,— labiausiai užsitarnavusi mano meilės.

Kaip išganymo laukiau laisvės mano tautai. Pagaliau duota. Ir ką gi? Ji apsiribojo tuo, kad vargšas baudžiauninkas pakeitė tik poną... Mokesčiams priverstas atiduoti paskutinį skatiką. O jei neturėjo kuo papirkti raštininko ar pastatyti buteliuko vaitui – jo laukė neišvengiama bausmė". Toliau Mackevičius rašo apie valstybės pareigūnų kyšininkavimą, apie tai, kaip caro valdininkai išnaudoja valstietį visokiausiais būdais, kaip stengiasi vargšus įbauginti, nesidrovi jų mušti, neteisingai bausti, imtis kitų šlykščiausių paniekinimų. Vargšas nuskriaustasis grįžta į savo dūminę pirkaitę, o čia jį kankina badas. Valstietis neturi jokios galimybės apskųsti savo engėjų valdininkų ir dvarininkų. Kas belieka vargšui? Vogti? „Argi galėjau į visa tai žiūrėti abejingai? — retoriškai klausia Mackevičius.— Išeitis iš šitos beviltiškos padėties vien tik revoliucija".

Caro valdžios siunčiami Lietuvon karo viršininkai, užuot sąžiningai rūpinęsi gyventojų reikalais, rašo kun. Mackevičius, dar labiau sukiršino nusiminusius valstiečius ir tuo būdu sukėlė dar didesnę neapykantą valdžiai. Karo viršininkai sąmoningai nesistengia likviduoti sąjūdžių krašte, priešingai, dar labiau juos gaivina, nes tai juos sparčiau turtina. Ir štai kun. Mackevičius pateikia pirmąjį pavyzdį. Viršininkas, numatęs apiplėšti dvarininką, siunčia vieną ar kelis burliokus, apsirengusius sukilėlių drabužiais. Šie keliaklupsčiaudami maldauja pagalbos, nes esą alkani ir persekiojami. Šeimininkas, ne tiek patriotizmu vadovaudamasis, kiek artimo meile, duoda duonos. Netrukus įsiveržia į jo namus kareiviai, tarnus žiauriai sumuša, šeimininkus areštuoja, dvarą konfiskuoja. Ir iš to gerokai pasipelno viršininkas, o iždas tegauna skatikus.

Arba vėl,— rašo kun. Mackevičius, — viršininkas su savo padėjėjais praneša kaimo gyventojams, kad vyriausybė yra nutarusi šitą kaimą sudeginti, o jo gyventojus išvežti į tolimas Rusijos gubernijas. Tačiau dėdamasis „užjaučiąs" persigandusius gyventojus pataria jiems surinkti daug pinigų, kurie būsią nusiųsti

gubernijon su prašymu įsakymo nevykdyti. Vargšai kaimiečiai, nenujausdami klastos, renka mezliavą, vieni iš kitų skolindamiesi, kol nurodytą pinigų sumą įteikia viršininkui. Kurį laiką būna ramu. Arba štai viršininkas Kaveris paprastą p. Šilingienės rožančiaus kryželį pavadina revoliucijos ženklu ir liepia sumokėti 25 rb pabaudos. Kadangi ji tiek pinigų neturi, įsakoma ją suimti. Tik žydas atėjo vargšei į pagalbą,— paskolino reikalaujamą pinigų sumą. Panašiai buvo Tauginui, kurį tariamai už tai, kad sumokėjo mezliavą sukilėliams, suėmė, bet kai tas sumokėjo viršininkui 500 rb, tapo išvaduotas.

Kun. Mackevičius rašė, kad atimtos bažnyčios, išvaikyti iš vienuolynų dvasininkai, draudžiama mokyti vaikus katekizmo, valdžios įstaigos nepalankiai žiūri į blaivybės akciją Lietuvoje. Argi tai nėra dar vienas caro valdininkų piktos valios įrodymas.

Mano tauta, — rašo jis,— nors ir nėra pasiekusi didelio išsilavinimo, tačiau yra labai religinga. Valdžios administracija deda daug pastangų suardyti tautos religingumą, pažeisti jos doros papročius, kitaip sakant, nori ją vesti į pražūtį.

„Sukilimas baigėsi kartu su manim ne dėl to, kad būčiau didelis karys,— rašo kun. A. Mackevičius,— bet dėl to, kad liaudis manim tikėjo, mane pažino ir mano šaukiama sukilo. Esu suimtas, sukilimas nuslopintas, tačiau sakau: jei valdžia nesiliaus kerštauti ir plėšti, jei nepakeis savo elgesio su liaudimi, tai atsiras antras Mackevičius, kuris užbaigs mano pradėtą veiklą.

Argi mano tauta turi būti tokia nelaiminga, kuriai nieko nepriklausytų iš tautų paskirties — vien nusiminimas. Tai kelių milijonų tauta, kuri verta ne tik Dievo globos, bet ir rusų pagarbos. Tauta nesugadinta, nors valdžios administracija žūtbūt stengėsi ją sugadinti.

Kad pareikšta mano nuomonė yra teisinga, liudiju dabartine savo padėtimi, kaip žmogus, kuris žino, ką daręs ir kas jo laukia nepasisekus" [25].

Sukilimas Lietuvoje. 1863 m. kovo 6(18) d. kun. Mackevičius suorganizuoja Miegėnų miške sukilėlių būrį. Kovo 8(20) d. — buvo tai sekmadienis — ypač daug žmonių susirinko Paberžės bažnyčioje. Kun. Mackevičius iš sakyklos pirmučiausia balsiai perskaitė 1863 m. sausio 22 d. paskelbtą manifestą, raginantį gyventojus telktis į sukilėlių gretas.

Komentuodamas šio manifesto turinį, pasakė ugningą pamokslą. Klausytojus pagavo nenusakomas entuziazmas ir ryžtas.

Vienas jo pamokslo klausytojas pasakojo: „Kunigas, perskaitęs manifestą, pradėjo pamokslą slėpiningai, pritilusiu balsu, bet priėjęs prie sukilimo balsą ėmė stiprinti, jam skruostai paraud[ėjo]

navo, akys svaidė žaibus. Žmonės klausėsi taip atidžiai, kad galėjai muses skrendant išgirsti".

Prieš išeidamas į mišką, kun. Mackevičius pasikvietė iš Kėdainių Boleslovą Kolyšką, karo mokyklos absolventą, kuris per kelias dienas pamokė 40 savanorių, tarp jų ir kun. Mackevičių, kaip elgtis su ginklais, kuriais buvo apsiginklavę būsimieji sukilėliai [26].

Kun. Mackevičiaus būrys, pats vienas ar šiam kartui susivienijęs su kitais sukilėlių būriais, žūtbūtinai kovėsi su caro kariuomene.

Kiek kruvinų mūšių ir grumtynių per visą revoliucinę kun. Mackevičiaus veiklą yra buvę, šiandien sunku tiksliai nustatyti, betgi ne mažiau kaip 30.

Pirmas mūšis įvyko 1863 m. kovo 15(27) d. prie Paberžės kaimo, šalia kelio, einančio iš Kėdainių į Dotnuvą. Kun. Mackevičiaus būrys drauge su Dluskio-Jablanausko būriu sudarė apie 500 vyrų. Jie buvo menkai ginkluoti: dalgiai, geležinės šakės, durtuvai, padaryti iš dalgių. Tik vienas kitas sukilėlis turėjo šautuvą.

Caro kariuomenės buvo 4 pėstininkų kuopos, vienas raitelių eskadronas ir dešimt kazokų. Kariuomenei vadovavo pulk. baronas Delingshauzenas. Mūšis sukilėliams nepavyko. Pulkininkas Dluskis savo atsiminimuose rašo: „Kol kulkos palei ausis nezvimbė, sukilėliai žygiavo eilėse, tačiau, susitikę su rusų kareiviais iš arti, dalgininkai išsiblaškė ir tik 120 šaulių pasisekė tvarkingai pasitraukti iš miško".

Rusų šaltinių duomenimis, sukilėliai turėjo tiek nuostolių: sulaužyti 4 vežimai, sunaikinta 17 arklių, daug vaistų, aprangos, be to, žuvo 50—70 sukilėlių, 2 paimti nelaisvėn.

Sukilėlių duomenimis, žuvo tik du žmonės ir trys pateko nelaisvėn. Stanislovas Zelinskis, kurs specialiai teiravosi 1863 m. sukilėlių, mini, jog žuvusių ir sužeistų sukilėlių buvo apie 30 žmonių.

Pravartu priminti, jog oficialūs rusų pranešimai apie kariaujančiųjų nuostolius labai skiriasi nuo sukilėlių tokių pat pranešimų.

Po mūšio prie Naujaberžės Dluskis-Jablanauskas su 45 raiteliais atsiskyrė nuo būrio ir nužygiavo į tas vietas, kur dar nebuvo sukilėlių būrių. Tada kun. Mackevičius išblaškytus sukilėlius surinko ir padarė iš jų gan didelį būrį. Jis tapo jų vadu. Taip buvęs kapelionas pasidarė vadas [27].

Ažytėnai—Lenčiai. 1863 m. balandžio 1 d. tarp Ažytėnų ir Lenčių kaimų prasidėjo smarkus sukilėlių susirėmimas su caro kariuomene. Susijungus kun. Mackevičiaus, Jablanausko ir Kuš-

leikos būriams, sukilėliai disponavo 600 ginkluotų ir 100 beginklių vyrų. Caro kariuomenės buvo 3 pėstininkų kuopos ir vienas dragūnų eskadronas, vadovaujamas to paties pulk. Delingshauzeno.

Jau mūšio pradžioje beginkliai sukilėliai išbėgiojo. Tačiau apskritai mūšis sukilėliams buvo sėkmingas, jų žuvo tik 7 žmonės, keli buvo sužeisti ar pateko nelaisvėn. Priešo nukautų ir sužeistų buvo ne mažiau [28].

Gerokai nusigandusi caro valdžia paskubom pradeda daryti žingsnius atitraukti valstiečius nuo sukilimo. 1863 m. kovo 23 d. paskelbiamas įsakas dėl Lietuvos ir Baltgudijos reikalų. Jis turėjo atsverti Centro komiteto 1863 m. sausio 22 d. dekretus. Šiame įsake pripažinta, kad sukilimo „užnuodytose" gubernijose, t. y. Kauno, Vilniaus, Gardino, Minsko ir keturiose Vitebsko gubernijos apskrityse padaryta keletas 1861 m. vasario 19 d. įstatymo pataisų, būtent įsakyta nedelsiant panaikinti baudžiavą, sugrąžinti dvarų valstiečiams atimtus laukus ir 20% sumažinti išperkamuosius mokesčius [29].

Įsakas buvo naudingas valstiečiams, tačiau sukilimo nesustabdė, mat sukilimo vadai vylėsi gauti iš caro daugiau nuolaidų, net atgauti visišką laisvę.

Z. Sierakauskas. Štabskapitonas Zigmantas Sierakauskas, būsimasis vyriausiasis sukilėlių vadas Lietuvoje, gavęs iš savo valdžios leidimą važiuoti į užsienį rusų armijos reikalais, 1863 m. balandžio 6 d. atvyksta į Vilnių.

Čia su keliais sukilimo vadais aptaręs sukilimo planą Lietuvoje, išvyko į Kauną ir ten susitiko su Dluskiu-Jablanausku, kuris lig šiol vadovavo sukilimui Lietuvoje.

Balandžio 14(2) d., lydimas savo štabo viršininko Igno Leskausko ir gydytojo Igno Tšaskausko, Sierakauskas atvyko į Šėtos miestelį (Ukmergės apskr.). Paėmęs aukščiausiąją sukilimo Lietuvoje vadovybę, pasivadino „Dolenga". Iš Šėtos Sierakauskas su nedideliu sukilėlių būriu nužygiavo Truskavos miškų link. Prie Kremenčiškių vienkiemio (tarp Kėdainių ir Surviliškio, Panevėžio apskr.) buvo numatyta vieta, kur turėjo susirinkti sukilėlių būriai.

Po kelių dienų, kovo 17(5) d. Boleslovui Kolyškai su 213 sukilėlių būriu pasisekė prasiveržti pro tankiai išmėtytus rusų kariuomenės dalinius. Jau Sierakauskui pasitraukus iš Krekenavos, ties Kremenčiškiais prisijungė kun. Mackevičiaus būrys. Kiek jo būry buvo žmonių, tiksliai nežinoma; iš viso Sierakausko būryje vėliau buvo apie 500 ginkluotų vyrų.

Didesnio būrio vadas Tomas Kušleika nesuspėjo ateiti laiku, nes jis savo būrį paleido namo Velykų šventei, todėl taip greit nesugebėjo surinkti.

Sierakauskui žygiuojant į Raguvos miškus, pakely prisidėjo 30 vyrų Benedikto Olšausko būrys [30].

Mūšis ties Genėtiniais. 1863 m. balandžio 21(9) d. Sierakauskas gavo žinią, kad generolas J. Ganeckis išsiuntė prieš jį 3 pėstininkų kuopas ir 2 raitelių eskadronus; iš viso apie 800 žmonių, vadovaujamų kapitono Kovero. Sierakauskas surengė pasalą pelkėtoje vietoje, netoli Genėtinių kaimo, Raguvos miškuose. Rusai, nieko nenujausdami, greit žygiavo pylimu. Du batalionai, vadovaujami Kolyškos ir Antanavičiaus, tūnojo krūmokšniuose iš abiejų pylimo pusių. Jie praleido priešo raitelių avangardą, o paskui iš abiejų pusių atidengė ugnį į patį kolonos vidurį.

Sierakauskas pastebėjo, kad rusų vadas prarado orientaciją, o kareivių gretose pasidarė sąmyšis. Jis davė įsakymą Mackevičiui pulti priešą iš užpakalio. Kun. Mackevičius su kryžiumi vienoje rankoje ir kardu — kitoje sušuko: „Jėzus, Marija!" ir pirmas puolė priešą. Dalgininkai, padrąsinti savo vado pavyzdžio ir raginimo, didvyriškai kovėsi. Priešas šešiskart bandė durtuvais pralaužti apsupimą ir ištrūkti iš geležinės dalgių grandinės. Bet veltui.

Čia atsitiko garsusis A. Mackevičiaus kovos epizodas. Kovodamas pirmosiose eilėse, kunigas neapsižiūrėjo, kaip prie jo prišoko su durtuvu rankose rusų kareivis, taikydamas jam smeigti į krūtinę. Pastebėjęs jį, kunigas be ginklo, su ranka atitrenkė durtuvą, patį užpuoliką pargriovė ir bato kulnu sutriuškino jam galvą. Po nepaprastai kruvinų durtynių su dalgiais rusai netvarkingai pasitraukė, palikę 40 nukautų ir keliolika sužeistų. Į nugalėtojų rankas pakliuvo nemažas grobis, ypač daug karo reikmenų, o jų sukilėliams labai trūko [31].

Susirėmimas prie Karsakiškio. 1863 m. balandžio 26(14) d. netoli Karsakiškio prie girininko sodybos 8 pėstininkų kuopos ir pusė ulonų eskadrono, vadovaujami majoro Chitrovo, susirėmė su sukilėliais.

Rusai, prislėgti neseniai pralaimėto mūšio prie Genėtinių, po ilgesnio susišaudymo pasitraukė. Nuostolių nė viena šalis nepatyrė.

Sierakauskas, norėdamas suklaidinti besivejantį priešą, pasuko šiaurės vakarų link, dėdamasis žygiuojąs į Kuršą. Sukilėliai paskui pasuko į pietryčius ir susitelkė Andrioniškio miške. Čia Knebių (Teresbaro) dvare netoli Anykščių nutarė sustoti ilgesniam laikui.

Prisijungus Kasparo ir Dominyko Maleckių būriams, Sierakausko armija padidėjo iki 2500 vyrų, deja, menkai ginkluotų.

Knebiai, kur Sierakauskas su savaisiais užtruko apie 10 dienų, pasirodė labai tinkama vieta didesniam būriui įsikurti ir geriau jį organizuoti. Dvaras buvo viduryje plačios lygumos, kurią iš visų pusių supo tankios girios, buvo čia nemaža erdvių, gerų trobesių.

Sierakauskas visų pirma suformavo sukilėlių pajėgas reguliariosios kariuomenės metodu. Sudaryti 9 batalionai, po 6 kuopas kiekviename. Jų ginklai buvo dvivamzdžiai ir vienvamdžiai šautuvai, dalgiai ir durtuvai. Pirmojo bataliono vadas — Bronislovas Žarskis, antrojo bataliono — Julijonas Radavičius, trečiojo — kun. Antanas Mackevičius, ketvirtojo — atsargos majoras Antonevičius, penktojo — Edvinas Vžesnevskis, šeštojo — Stanislovas Kozakauskas, septintojo — Dominykas Maleckis, aštuntojo — Kasparas Maleckis ir devintojo — Mykolas Stanišauskas. Raitelių vadai — Jonas Labanauskas, Benediktas Olšauskas ir Bernardas Bielevičius.

Dvare buvo įrengtos laikinos kalvės, šaltkalvių staklės dalgiams galąsti, taip pat jiems įtverti, seniems medžiokliniams šautuvams taisyti.

Vyrai kasdien mankštinosi ir iš nedrausmingos vyrų masės pradėjo formuotis tvarkinga rikiuotė.

Savo akimis matęs Teresbaro lagerį liudytojas rašo: „Labai įdomus buvo dalgininkų mankštinimasis. Tai buvo vien valstiečiai, vienodai apsirengę: pilkomis sermėgomis, juodomis kepurėmis ant galvų, apsijuosę šikšniniais diržais. Komanda — lietuvių ir lenkų kalbomis. Poilsio metu dalgininkai klausydavosi humoristinių pasakėčių, pasakojamų jų mylimo komendanto — Povilo Vivulskio. Taip pat dainuodavo jo sukurtas daineles". Povilas Vivulskis, prityręs dalgininkų instruktorius, laisvai kalbėjo lietuviškai.

Tarp būrių Lietuvoje buvo palaikomas nuolatinis ryšys. Sukilėlių kariuomenėje drausminės nuobaudos nebuvo taikomos, o fizinės buvo griežtai draudžiamos. Karinė drausmė buvo grindžiama draugiškumu ir bendrų reikalų supratimu. Pats Sierakauskas sukilėlius paprastai vadino broliais. Trys ketvirtadaliai Sierakausko kariuomenės buvo lietuviai valstiečiai.

Sierakauskas, Kolyško ir kun. Mackevičius — tikri demokratai, jie dalijosi su kareiviais visais stovyklos gyvenimo nepatogumais, valgė iš bendro katilo. Sierakauskas ir kun. Mackevičius dažnai sakydavo prakalbas, ypač naujai atvykusiems savanoriams. Kasdien buvo laikomos rytmečio ir vakarinės pamaldos, kuriose dalyvaudavo išsirikiavęs visas būrys. Šalia karo praty-

bų, vyko ir švietimo bei demokratijos principų aiškinimo pamokos.

Kadangi stigo ginklų, net ir tų primityvių dalgių, daugelio savanorių buvo negalima priimti.

1863 m. vasario 1 d. caro valdžia išleido potvarkį, draudžiantį pardavinėti dalgius valstiečiams be policijos leidimo.

Sierakauskas vėliau tardymo komisijai pasakė: „Per dvi savaites surinkau per 2000 kareivių, o per du mėnesius būčiau surinkęs 10 000 lietuvių kareivių".

Žygis į Biržus. 1863 m. gegužės 3 (balandžio 21) d. Kasparas Maleckis, sugrįžęs iš žvalgybos, pranešė vyriausiajam vadui, jog Knebių link žygiuoja didelis caro kariuomenės dalinys. Sierakauskas įsakė palikti Andrioniškio mišką stovyklą ir keliauti į Svėdasus. Čia jo kariuomenė buvo suskirstyta į tris būrius, kurie kiekvienas atskirai turėjo žygiuoti Biržų link. Ten — Biržų miškuose — netoli Medeikių kaimo visi trys būriai turėjo vėl susijungti ir žygiuoti į Kuršą, tiksliau — prie Daugpilio tvirtovės. Ją tikėtasi paimti, nes Sierakauskas puikiai žinojo jos dislokaciją, taip pat kad ne per stiprūs jos gynėjai, daugiausia kariai invalidai.

Kolyškos vadovaujamas būrys — du pėstininkų batalionai, raitelių būrelis, vadovaujamas L. Bielevičiaus, kairiuoju sparnu kartu su pagrindinėmis sukilėlių pajėgomis, vadovaujamomis paties Sierakausko, pro Kupiškį pirmasis pasiekė Medeikius.

Kun. Mackevičius su dviem pėstininkų batalionais ir nedideliu raitelių būreliu, vadovaujamu B. Olševskio, pasuko į rytus, dėdamiesi žygiuoją į Daugpilį. Kun. Mackevičius, dešinysis pagrindinių jėgų sparnas, turėjo per Kamajus, Rokiškį, Onuškį, Suvainiškį ir Skrebiškius pasiekti Medeikius.

Pats Sierakauskas žygiavo per vidurį. Jis vadovavo 5, 7 ir 9 batalionams ir didokam J. Labanausko raitelių būriui. Jų maršrutas ėjo pro Subačiaus, Kamajų, Salų, Skapiškio, Pandėlio, Panemunio ir Papilio miestelius iki Medeikių. Kun. Mackevičius iki Salų žygiavo drauge su Sierakausku, o čia atsiskyręs žygiavo pro Kamajus į Rokiškį ir toliau.

Trijų dienų žygis iš Knebių į Biržus buvo tikra triumfo eisena. Žmonės mesdavo darbą ir bėgdavo pasitikti lietuviškos kariuomenės. Sveikindavo ją su vėliavomis ir procesijomis, kurias vesdavo kunigai, apsivilkę liturginiais rūbais su kryžiumi rankose. Keliaklupsti žmonės šaukdavo: „Padėk, Dieve!" ir giedodavo religines giesmes. Jei kariuomenė būdavo pasitinkama bažnytkaimyje arba miestelyje, Sierakauskas nulipęs nuo arklio ir paėmęs į rankas vėliavą įnešdavo bažnyčion, klaupdavosi prie altoriaus ir prašydavo kunigo palaiminti. Panašiai būdavo ir ei-

nant pro kalvinistų šventyklas, nes arčiau Radvilų Biržų gyventojai daugiausia buvo kalvinistai. Sukilėlių kapelionas kun. Dominykas Pėža kiekviena proga skaitė manifestą. Salų miestelyje mergaitės, vilkinčios baltomis suknelėmis, barstė po Sierakausko kojų gėles ir palmę. Skapiškyje žmonės klaupėsi ir giedojo: „Dievas mūsų gelbėtojas ir tvirtybė".

Anykščių ir Salų bažnyčiose kun. Mackevičius pasakė ugningus pamokslus, kuriuose, be kita ko, ragino jaunus vyrus stoti į sukilėlių gretas. Daug jaunikaičių pareiškė šį norą. Antai Pandėlyje užsirašė savanoriais 100 vaikinų valstiečių. Deja, to nepadarė nė vienas šlėkta [32].

1863 m. gegužės 3 (balandžio 21) d. kun. Mackevičius su 1700 sukilėlių įžengė į Kamajus.

Visų pirma buvo sunaikinti visi policijos ir valsčiaus dokumentai (mat sukilėliai norėdavo užtušuoti valstiečių prievoles).

Kamajuose prie kun. Mackevičiaus prisijungė Kazimieras Lukošiūnas su 70 sukilėlių.

Iš Kamajų sukilėliai nužygiavo į Rokiškį. Vietinis klebonas Rusteika, nors ir nepalankus sukilimui, buvo priverstas skambinti varpais ir pagerbti juos procesija.

Pristavui Smidtui buvo liepta irgi, vilkint uniformą, pasitikti sukilėlius, mesti caro tarnybą. Tačau jis pareiškė: esu prisiekęs sąžiningai eiti savo pareigas. Tada kun. Mackevičius atsakė: „Mes irgi mėgstame ir gerbiame tuos žmones, kurie yra ištikimi savo priesaikai".

Sukilėliai sunaikino tik dokumentus pristavo ir valsčiaus raštinėse, paėmė valdiškus pinigus ir kovine rikiuote nuėjo į kaimynystėje esantį Žiobiškį [33].

Mūšis prie Medeikių ir Gudiškio. Kolyška pro Kupiškį pirmasis pasiekė Medeikius. Tačiau paskui jį žygiavo gen. Ganeckio išsiųstas dalinys: dvi šaulių kuopos, vienas ulonų eskadronas ir 70 kazokų, vadovaujamų majoro Merlino.

1863 m. gegužės 7 (balandžio 25) d. Kolyška, pasirinkęs patogią gynybos poziciją, miškelyje palei kelią taiklia ugnimi sulaikė priešą. Netikėtai mūšio sūkury pasirodė Sierakauskas su savo būriu ir tuoj prisidėjo prie kovos. Užvirė kruvinos grumtynės — dalgiai prieš durtuvus. Buvo nukauta ir sužeista 50 rusų, kiti pasitraukė į Medeikių kaimą. Mūšis truko iki nakties. Sukilėlių nuostoliai buvo nedideli.

Po sėkmingo mūšio Kolyška patarė Sierakauskui energingai persekioti Merliną ir jį sunaikinti. Tačiau vyriausiasis vadas buvo kitos nuomonės — jis pasitraukė iki Gudiškio ir ten miške užėmė patogią poziciją. Merlinas pranešė gen. Ganeckiui apie padėtį ir paprašė pagalbos.

Gen. Ganeckis pernakt rekvizavo vietinių gyventojų vežimus ir iš Anykščių į Medeikius permetė stiprų kareivių dalinį. Medeikiuose, susijungę su Merlinu, Ganeckis su penkiomis pėstininkų kuopomis, puse eskadrono gvardijos šaulių ir 70 kazokų nužygiavo Gudiškio link.

1863 m. gegužės 8 d. gen. Ganeckis puolė sukilėlius. Iš abiejų pusių vyko smarkus susišaudymas. Sukilėlius smarkiai praretino priešo ugnis, bet jie nesitraukė iš vietos. Tik kai rusai persikėlė per upelį, skiriantį abi kovojančias kariuomenes, ir ėmėsi durtuvų atakos, sukilėliai buvo nugalėti ir išsklaidyti. Mūšy žuvo įžymūs sukilėlių vadai Žarskis ir Antonevičius, sunkiai sužeistas ir Vivulskis — kulka sutriuškino jam koją. Dėl tos žaizdos jis pasimirė Vilniuje.

Sierakauskui rūpėjo kuo ilgiau tęsti mūšį, kad ateitų kun. Mackevičiaus būrys. Deja, jis pavėlavo. Pavėlavo dėl to, kad buvo ilgas kelias ir prie Onuškio teko susiremti su rusų patruliais; juos sukilėliai išsklaidė.

Mūšis prie Gudiškio artėjo prie pabaigos, buvo girdėti tik pavieniai šūviai. Sierakauskas atsiklaupęs po plačiai išsiskėtusia egle davė paskutinius įsakymus. Ir štai staiga pajuto tartum rykštės smūgį per nugarą — tai kulka pataikė jam į kryžmenį ir sunkiai jį sužeidė. Jis susvyravo, krito ant žemės, perdavė komandą savo štabo viršininkui Ignui Leskauskui ir buvo išneštas iš kovos lauko. Mūšiui baigiantis kilo didžiulė sniego audra, virtusi šlapdriba.

Mūšyje prie Gudiškio dalyvavo per 1500 sukilėlių. Žuvo jų daugiau kaip 200.

Jau po mūšio priartėjo kun. Mackevičiaus būrys ir ėmė ginklu dengti besitraukiančius Sierakausko kariuomenės likučius. Leskauskas visą naktį rankiojo po mišką išsisklaidžiusius sukilėlius. Gegužės 9 d. kartu su kun. Mackevičium jie pradėjo žygį į Kuršą. Pakeliui, Šniurkiškių dvare, 20 km nuo Gudiškio, sustojo trumpam poilsiui.

Grumtynės prie Šniurkiškių. Gegužės 9 d. gen. Ganeckis su 4 pėstininkų kuopom, puse ulonų eskadrono, puse gvardijos šaulių eskadrono ir 70 Dono kazokų iškeliavo paskui kun. Mackevičiaus būrį. Netoli Šniurkiškių vietiniai žmonės kalvinistai atvedė rusus į sukilėlių stovyklą. Šie visiškai pavargę ir nepasiruošę gynybai buvo staiga užpulti didelių pajėgų ir greit nugalėti.

Pirmasis kelią priešui pastojo kun. Mackevičius, bet ne ilgam. Sukilėlių eilėse kilo sąmyšis, jie pasitraukė netvarkingai, tiesiog išbėgiojo. Šiuokart mūšis buvo visiškai pralaimėtas, priešui teko

dvi sukilėlių vėliavos, medikamentai, 40 arklių su raitelių vadu K. Labanausku. Kiek buvo nukautų ir sužeistų, nežinoma.

Sukilėlių likučiai kiek išmanydami ieškojo saugesnės prieglaudos sužeistam Sierakauskui. Buvo dedama pastangų išvežti jį į užsienį. Todėl sustota Skrebiškių palivarke pas ponią Koscialkovskienę. Reikėjo arklių, bet jų nebuvo namie. Teko laukti. Kai kurie istorikai mano, kad ponia sąmoningai jų nedavusi — bijojusi padarinių. Sierakauskas pateko rusų nelaisvėn. Jis buvo suimtas taip. Po mūšio prie Šniurkiškių gen. Ganeckio žvalgai sučiupo 9-ojo sukilėlių bataliono vadą Mykolą Stanišauską. Šis ponaitis buvo silpno charakterio ir gen. Ganeckio tardomas viską išgiedojo — prisipažino, kad jis pats esąs rusų armijos karininkas, atskleidė iki šiol slėptą Sierakausko slapyvardį — Dolengą. Dolenga — tai rusų armijos štabo karininkas. Ganeckis iš pradžių nenorėjo tuo tikėti — kaipgi čia — žymus rusų karininkas — ir prakeiktųjų sukilėlių vadas?

Pagalios įtikintas, kad taip yra iš tikrųjų — Dolenga — tai Zigmantas Sierakauskas, gen. Ganeckis, pritvinkęs neapykantos, prisiekė, kad pasieks jį gyvą ar mirusį ir pristatys Muravjovui. Kaip šis nudžiugs! O jis, Ganeckis, gaus daug pagyrimų, jam bus paaukštintos tarnybos pareigos.

Kareiviams įsakyta stropiai ieškoti Sierakausko. Gegužės 10 d. vėlų vakarą į Skrebiškius įsiveržė rusų pėstininkų ir raitų kazokų dalinys, apsupo namą, kuriame gulėjo sužeistas Sierakauskas, saugomas kelių sukilėlių karininkų. Ar rusai savo iniciatyva atsibeldė į Skrebiškius, ar atvesti išdaviko,— nežinoma.

Šioje kritiškoje padėtyje Sierakauskas paprašė, kad pas jį ateitų dalinio vadas. Tai buvo karininkas fon Gasas.

Sierakauskas pašauktajam pasisakė kas jis, kad yra sunkiai sužeistas ir negalįs atsikelti. Vis dėlto jis buvo suimtas ir paprastu vežimu nugabentas į gen. Ganeckio stovyklą [34].

Sukilėlių nepasisekimas, istorijoje vadinamas Biržų pralaimėjimu, turėjo nepaprastai didelę reikšmę tolesnei sukilimo eigai Lietuvoje. Pirmučiausia kariniu atžvilgiu — žuvo daug žmonių, ypač prityrusių karvedžių. Tai atgrasė gyventojus remti sukilimą ir sumažino savanorių tikėjimą pergale.

Po šios katastrofos iniciatyvą perėmė caro vadai.

Sierakauską ir Kolyšką nužudžius, atrodė, kad sukilimas yra visiškai nusilpęs, kai kas jau pranašavo jam galą. Tačiau ši nelaimė neatgrasė kun. Mackevičiaus ryžto ir toliau tęsti revoliucijos veiklą. Vadinasi, jis buvo milžiniškos valios, neįveikiamo tvirtumo, didvyriško ryžto ir drąsos vyras.

Kunigo didvyrio ryžtas, be abejo, ragino Lietuvoje dar veikusius sukilėlių būrius sekti jo pavyzdžiu.

Gen. Ganeckis per anksti prognozavo, kad, išsklaidžius sukilėlių „gaujas" prie Biržų, joms susitelkti ir organizuotai veikti bus neįmanoma. Sierakausko būrio likučiai, vadovaujami Igno Leskausko, ir nors praretėję, bet dar gana organizuotas kun. Mackevičiaus būrys pasitraukė į Žaliąją Girią, persitvarkė ir ėmė kovoti toliau su rusų kariuomene, laukdami intervencijos iš užsienio [35].

Susirėmimas prie Kurtuvėnų. Kuomet įvyko šis susirėmimas, tiksliai sunku nustatyti, bet aišku, kad jau po Biržų pralaimėjimo. Susirėmime dalyvavo keli būriai, tarp jų kovėsi kun. Mackevičiaus būrys. Neaišku ir kiek buvo rusų kariuomenės, kas buvo jos vadas [36].

Mūšis prie Tytuvėnų. Birželio 6 d. įvyko gan didelis mūšis prie Tytuvėnų. Mūšyje dalyvavo kun. Mackevičiaus, Leskausko, Stanevičiaus ir Bagdonavičiaus sukilėlių būriai. Rusų istorikas Milovidovas rašo, kad buvo 1300 ginkluotų sukilėlių karių. Rusų buvo viena pėstininkų kuopa, caro šaulių viena kuopa, pusė dragūnų eskadrono ir 8 kazokai. Caro armijai vadovavo pulk. Narbutas. Mūšį laimėjo sukilėliai; caro kariuomenė, patyrusi nemažai nuostolių, visa linija pasitraukė. Pulk. Narbutas savo raporte aiškinosi, kad sukilėliai buvo užėmę patogesnę poziciją, stiprios sukilėlių voros grėsė apsupimu.

Po laimingų kautynių sukilėliai vėl išsiskirstė, jų būriai nužygiavo įvairiomis kryptimis, kad rusų kariuomenės daliniams būtų sunkiau sukilėlius persekioti [37]. Kauno gubernijos 2-ojo skyriaus kariuomenės vadas gen. J. Maidelis savo raporte 1863 m. liepos 17 d. pranešė Muravjovui, kad „... dėl sukilėlių partizaniškos taktikos mūsų kariuomenė ne visuomet vra tikra padėties šeimininkė, nes valstiečiai iš esmės remia sukilėlius, eina jiems į pagalbą. Valstiečiai sukilėliams praneša apie mūsų kariuomenės judėjimą, jos skaičių. Todėl jie stoja į mūšį tik tada, kai žino, jog jų yra tris ar keturis kartu daugiau negu mūsų. Sukilėliai puikiai pažįsta vietoves, todėl leidžiasi į mūšį pasirinkę patogias pozicijas, yra užmezgę tarpusavio ryšius, prireikus jungiasi kartu ir tada susidaro rimta pajėga, kuri gali priešintis mūsų kariuomenės atakoms, kaip kad buvo mūšiuose prie Tytuvėnų, todėl sunku juos persekioti. Mano įsakymai, siunčiami karo dalinių vadams, dažnai pakeliui būna sukilėlių pagrobiami" [38].

Susirėmimas prie Žaiginio (Raseinių apskr.). 1863 m. birželio 19 d. netoli Koterlio dvaro prie Žaiginio susikovė su rusais kun. Mackevičiaus ir Leskausko būriai. Sukilėlis, pakliuvęs rusų nelaisvėn, papasakojo, kad sukilėlių būta 520 pėstininkų ir 35 rai-

telių. Kiek buvo rusų kariuomenės, vadovaujamos majoro Zorgiero, nežinia. Abiejų šalių nuostoliai buvo nedideli [39].

Mūšis prie Mantviliškio (Kėdainių apskr.). 1863 m. birželio 24 d. prie Mantviliškio įvyko atkaklus mūšis. Su rusais grūmėsi kun. Mackevičiaus ir Leskausko būriai. Rusų, vadovaujamų pulk. Čertkovo, buvo 1 pėstininkų kuopa, 1 leibgvardijos šaulių batalionas. Po ilgos kovos sukilėliai buvo išblaškyti. Rusų duomenimis, buvo nukauta 60 sukilėlių, o 19 jų pakliuvo nelaisvėn, paimta 6 pūdai parako. Pačių rusų žuvę tik trys kareiviai. Sukilėliai skelbė, kad mūšis jiems pavykęs [40].

1863 m. liepos 9 d. kun. Mackevičius iš pasalų užpuolė rusų ginklų transportą, einantį iš Ukmergės į Panevėžį [41].

Birželio mėnesį ir liepos pradžioje kun. Mackevičiaus ir Leskausko būriuose iš viso buvo apie 1000 ginkluotų vyrų [42].

Prie Šaravų (Kauno apskr.), netoli Kėdainių, 1863 m. liepos 27 d. susijungę kun. Mackevičiaus, Antano Norvaišio ir Malecko būriai susikovė su rusais, kuriems vadovavo pulk. Božerijanovas. Rusų buvo 2 šaulių kuopos ir 10 kazokų. Sukilėliai turėjo 410 vyrų. Kadangi mūšis nusitęsė iki nakties ir sunku buvo atpažinti savą nuo priešo — kautynės buvo nutrauktos [43].

1863 m. rugpjūčio 12 d. kun. Mackevičius laimėjo kitą mūšį. Šią linksmą žinią pranešė Varšuvos sukilėlių laikraštis „Wiadomości z placu boju" rugpjūčio 13 d.: „Narsūs lietuviai, kun. Mackevičiaus vadovaujami, laimėjo mūšį su dukart stipresniu priešu netoli nuo Kėdainių" [44].

1863 m. rugpjūčio 20 d. Chrapovickio miškuose, Panevėžio apskr., kun. Mackevičius susikovė su 2 pėstininkų kuopom, 1 husarų eskadronu ir puse kazokų eskadrono. Rusų vadas čia buvo pulk. Kopeckis. Kun. Mackevičius, netekęs 24 nukautų ir 3 pakliuvusių rusų nelaisvėn, tarp jų ir savo tėvo Tado Mackevičiaus, kuris buvo atvažiavęs aplankyti sūnaus,— pasitraukė [45].

Rugsėjo 24 d. kun. Mackevičius grūmėsi su rusais netoli Pušaloto kaimo (Panevėžio apskr.), o rugsėjo 27 d. kautynės įvyko prie Butnalaukio kaimo (Panevėžio apskr.). Apie šias grumtynes tikslesnių duomenų neturime.

Rugsėjo 30 d. netoli Gegužinių kaimo (Šimonių vlsč.) kun. Mackevičiaus būrys buvo netikėtai užpultas 2 pėstininkų kuopų, 35 kazokų ir 20 ulonų, vadovaujamų pulk. Davydovo. Sukilėliai drąsiai gynėsi, bet vis tiek prarado 19 nukautų, o vienas pakliuvo nelaisvėn. Remdamiesi šio belaisvio parodymais, rusų šaltiniai pranešė, jog mūšio pradžioje sukilėlių buvo 400 [46].

Spalio 10 d. Kaizerlingo miškuose, netoli Šilagalio kaimo (Panevėžio apskr.), kun. Mackevičius surengė pasalą poruč. Vicianskiui, kuris vadovavo 50-ties pėstininkų ir 10-ties kazokų daliniui.

Sukilėlių buvo sužeista 2, o priešas neteko 3 nukautų, 2 buvo sužeisti. Būrys pasitraukė [47].

Spalio 20 d. netoli Šventybrasčio prie Daniliškių dvaro (Kauno apskr.) sukilėlius netikėtai užpuolė rusų kariuomenė, kap. Rudanovskio vadovaujama. Sukilėlių padėtis buvo baisi, jie tapo tiesiog priešo apsupti. Mūšyje dalyvavo kun. Mackevičiaus, Medardo Končios ir Povilo Stanevičiaus (Pisarskio) būriai, kuriuose buvo per 200 pėstininkų ir 20 raitelių. Kova buvo atkakli, deja, pasibaigusi sukilėlių pralaimėjimu: 25 jų žuvo, tarp žuvusių buvo ir Povilas Stanevičius (Pisarskis), 11 pakliuvo į nelaisvę ir 10 buvo sužeistų. Kun. Mackevičius su savųjų likučiais prasiveržė iš apsupties ir persikėlė per Nevėžį. Perorganizavęs savo būrį — pėstininkus palikęs poruč. Rutkauskui, o pats ėmęs vadovauti raiteliams — per visą lapkritį nepaliaujamai kovėsi kaip įgudęs partizanas [48].

Spalio 27 d. Muravjovas buvo griežtai įsakęs gen. Ganeckiui būtinai sunaikinti kun. Mackevičiaus būrį ir išvalyti Ukmergės ir Panevėžio apskritis.

„Kad gyventojai neteiktų jokios pagalbos sukilėliams,— rašoma Muravjovo įsakyme, — imkitės griežtų priemonių: ten, kur pasirodytų pravartu, sudeginkit vieną kitą kaimą, vienkiemį ar dvarą, o jų gyventojus atgabenkite į Kauną ir iš čia jie bus ištremti Rusijos gilumon".

Kun. Mackevičius, sužinojęs apie šį Muravjovo įsakymą, rašo Kauno vaivadijos viršininkui: „Gerai žinoma, jog mano dabartinė padėtis yra itin sunki. Gen. Ganeckis deda visas pastangas mane apsupti ir sunaikinti. Iki šiol jam tai nepasisekė, bet nežinau, ar galėsiu jį ir toliau apgaudinėti. Jei atsidurčiau man surengtoje pasaloje, tai mano likimas žinomas" [49].

Lapkričio 15 d. Žaliojoje Girioje kun. Mackevičius labai drąsiai užpuolė rusų transportą ir paėmė 20 pūdų parako, daug vilnonės medžiagos ir kitų karo reikmenų [50].

Tą pačią dieną kun. Mackevičius Vykdomojo skyriaus įsakymu buvo paskirtas sukilėlių organizatoriumi, kol sugrįš iš užsienio Dluskis-Jablanauskas [51].

Lapkričio 23 d. kun. Mackevičius buvo paskirtas Kauno vaivadijos karo viršininku vietoj negrįžusio Dluskio-Jablanausko [52].

Lapkričio 26 d. netoli Lebedžių kaimo (Kauno apskr.), miške, kun. Mackevičius paskutinį kartą stojo į mūšį su caro kariuomene. Susijungę kun. Mackevičiaus, Kognovickio, Šulco ir Jasinskio būriai didvyriškai kovėsi su savo persekiotojais. Rusų buvo 200 pėstininkų, husarų kuopa ir 68 kazokai, kuriems vadovavo pulk. Gorelovas.

Mūšio pozicija ištįso beveik 26 km ir ėjo tarp tankių krūmokšnių, retų miškelių, pelkių.

Sukilėliai buvo nugalėti, išblaškyti. Žuvo jų 40 žmonių, tarp jų vienas būrio vadas — Eduardas Šulcas ir, rodos, Jasinskis, du pakliuvo nelaisvėn. Rusams atiteko 26 arkliai ir 16 šautuvų.

Mūšiui pasibaigus, Gorelovas iš belaisvio sužinojo, jog esą žuvęs ir pats Mackevičius. Gorelovas liepė savo kariuomenei apsupti tą vietą, kur kritęs Mackevičius, ir atidžiai ieškoti jo lavono. Veltui, kun. Mackevičiaus kūno nerasta. Jis dar buvo išlikęs gyvas.

* * *

Po pralaimėto mūšio prie Lebedžių vėlyvą rudenį kun. Mackevičius vadovauti pėstininkams pavedė poruč. Rutkauskui, raitelių vadu paskyrė Otoną Kognovickį, o pats su savo adjutantu Florijonu d'Artizi ir iždininku Julijonu Radavičium nutarė vykti Lenkijon, į Nacionalinį centro komitetą pasitarti dėl tolesnio sukilimo likimo.

Išvykdamas jis parašė savo ginklo draugams atsisveikinimo laišką. Čia jį pateikiu.

„Gerbiamieji draugai ir broliai! Iš pat pradžių Dievas laimina mano triūsą.

Daugiau kaip 10 vyrų iš Bitės būrio — raitelių ir pėstininkų — žada atvykti į mano stovyklą ir su manimi susivienyti. Jie turėsią raštišką įsakymą šiuo reikalu. Jūs, mano broliai, priimkite juos ir įkurdinkite kaip brangius mūsų brolius, kurie juk sudaro su mumis neperskiriamą vienybę. Mūsų malonusis Dirmantas tegu patikrina jų ginklus ir amuniciją bei sutvarko taip, kaip man patinka. Mano brangieji, mylėkite vienas kitą, kaip aš esu jus pamilęs. Būkite vieningi ir draugiški, nes tik santaika gali mus išgelbėti — tebūnie ji mūsų galingasis ginklas. Prašau ir įsakau, mano brangieji, kad niekas iš jūsų iš savo būrio nepasitrauktų, tik vienas Rutkauskas turi teisę pasitraukti, bet ir tai vos kelioms valandoms, aprūpinimo reikalais. Turime duoti pavyzdį kiekvienam kareiviui. Dar nežinau, kas į mano vietą ateis — gal pats vadas Juozas Bitė, ar kitas kuris karininkas: priimkite jį ir būkite jam paklusnūs, atsižvelkite į jo pareigas.

Nepykite, broliai, už šituos mano perspėjimus, tebūnie jie visiško mano atsidavimo jums įrodymas.

Jei galėsite, rinkite žinias apie mūsiškius partizanus ir ką sužinoję stenkitės patraukti juos. Ar ponas, ar bajoras, ar valstietis — visi turi būti pasiruošę stoti į visuotinį sukilimą ir įsipareigoti žodžiu, kad pašauktas nedelsdamas pasirodys.

Nežinau, kiek laiko užtruksiu užsieny, tačiau tik itin svarbūs galėtų mane sulaikyti ilgiau. Tikrai, mano narsieji ir nenugali-

mieji draugai, jokios kliūtys neprivers manęs jūsų palikti. Broliai, kiek galėdami rūpinkitės, kad apie jūsų sumanymus niekas pašalinis nežinotų. Tarkitės tik savo rately. Mielieji broliai, venkite fizinių bausmių. O, kaip norėčiau, kad mano kariai mylėtų ir globotų vienas kitą!

Dar sykį atsiprašau už perspėjimus ir pamokymus. Esu tikras, jog pripažinsite, kad tam turiu teisę, nes juk visa revoliucijos našta prislėgė mano pečius, todėl kiekvienas neapgalvotas žingsnis gali atnešti galutinį smūgį mūsų bendram reikalui, o to aš bijau daugiau negu mirties" [53].

Ir iš šito trumpo atsisveikinimo laiško galima pastebėti, kad kun. Mackevičius turėjęs daug tikro vado požymių. Jis yra visa siela atsidavęs kovos draugams, nenustoja tikėti pergale, yra pasiryžęs tolesnei kovai, nepraranda vilties sukelti visuotinį Lietuvos sukilimą. Iškilmingai pareiškia, jog kiekvienas Lietuvos sūnus turi būti pasiruošęs imtis ginklo ir ginti savo tėvynės laisvę. Prisiekia, kad jokiu būdu savo narsiųjų draugų nepaliks. Autoritetingai juos perspėja ir pamoko, kaip jie turi elgtis. Draudžia vartoti fizines bausmes. Realiai prisiima visą revoliucijos naštą.

* * *

Kaip minėta, kun. Mackevičius su savo draugais Florijonu d'Artizi ir Julijonu Radavičium 1863 m. gruodžio 16 d. nutarė tarp Vilkijos ir Seredžiaus persikelti per Nemuną į kitą jo krantą ir leistis toliau į kelionę.

Per visą naktį aukščiau kelių įsibridę į sniegą jie ieškojo sutartos vietos prie Nemuno. Neradę labai anksti rytą, visiškai nuvargę, užsuko į girininko pirkelę pailsėti.

Ar atsitiktinai, kaip teigia rusų šaltiniai, ar greičiau — atvesti išdaviko, gruodžio 17 d. čionai atsirado ir keletas rusų kareivių [54]. Įėję į girininko trobą, jie pradėjo klausinėti Radavičių ir d' Artizi, sėdinčius prie stalo. Tuo pasinaudodamas kun. Mackevičius, kuris buvo pritūpęs prie krosnies, nepastebėtas išėjo ir neapsnigtu Nemuno krantu nubėgo į netoliese esantį mišką. Tačiau vos nuėjęs vieną varstą, pasijuto visiškai nusilpęs, juolab kad jį skaudžiai kankino atvira kaklo žaizda. Buvo priverstas valandėlę pailsėti — atsigulė po egle ir prisidengė šakomis.

Gal po kokių 15 minučių pasigirdo laužomų šakų traškėjimas ir rusų kareivių balsai. Pastebėję gulintį žmogų, jie tuoj pranešė savo vadui, štabo kapitonui Ozerskiui. Tasai prijojęs nulipo nuo arklio, nutvėrė gulintįjį už apsiausto krašto ir riktelėjo nusigandusiu balsu: „Kas tu esi — „buntovščikas"? O kur visa gauja?" Kun. Mackevičius ramiai atsakė: „Ponai, netampykite manęs". Ir pridūrė: „Aš esu kun. Mackevičius" [55].

Ozerskis vos nepadūko iš džiaugsmo, kad jam teko laimė suimti baisųjį sukilėlių vadą.

Vėliau ne mažiau džiaugėsi ir Muravjovas Korikas, nes stipriausias Lietuvos sukilimo šulas buvo palaužtas.

Ozerskis gavo kryžių ir 3000 rb dovanų už tokį didį žygį. Areštuotą kun. Mackevičių vežiojo po daugelį Žemaitijos vietų, norėdami įtikinti liaudį, jog didžiausias sukilimo vadas kun. Mackevičius yra suimtas.

Sunaikinus kun. Mackevičiaus būrį, Muravjovas Korikas rašė: „Kauno gubernijoje sukilimas ir kurstymas prieš valdžią jau yra užgesęs, kur ne kur pasirodo tik nedidelės klaidžiojančios gaujos, betgi ir jos netrukus bus sunaikintos". Neapsakomai varginantis kun. Mackevičiaus tardymas truko 6 dienas. Caro budeliai gerai žinojo, kad kun. Mackevičius galėtų pateikti jiems daug duomenų apie vis dar veikiančias sukilimo organizacijas, todėl ėmėsi įvairių kankinimo būdų, kad priverstų kalinį išduoti paslaptis [56].

Veltui. Kun. Mackevičius nieko neišdavė, niekam nepakenkė, kaip buvo padarę Juozas Kušeliauskas, Liudvikas Dzičkauskas arba Oskaras Aveidė.

Tardymo metu kun. Mackevičius kalėjime parašė keturis raštus: du tardymo komisijai ir du pulk. Božerijanovui, Kauno karo viršininkui. Ligi mūsų laikų išliko tik du raštai — vieno originalas ir antro — tuometinis vertimas į rusų kalbą [57]. Be to, turime tardymo komisijos protokolą — 40 klausimų ir tiek pat kun. Mackevičiaus atsakymų. Reikia pabrėžti, kad atsakymai yra drąsūs ir gan atviri — tai patvirtina kiti dokumentai.

Štai keli įdomesni tardymo komisijos klausimai ir kun. Mackevičiaus atsakymai.

Kl.: Jūsų vardas, tėvo vardas ir pavardė? Kurios gubernijos ir apskrities, dabartinė gyvenamoji vieta? Tikėjimas? Ar atliekate savo religijos įsakymus? Kada paskutinį kartą buvote išpažinties ir priėmėte šv. Komuniją? Kilmė? Kokį turite turtą ir kur jis yra? Kiek jums metų?

Ats.: Antanas, Tado sūnus, Mackevičius, Kauno gubernijos, Panevėžio apskr., gyvenamoji vieta — Paberžė. Romos katalikų kunigas. Savo religijos įsakymus vykdau. Paskutinį kartą atlikau išpažintį rugsėjo mėn. pas kun. Kačinską — stovykloje. Šv. Komuniją priėmiau. Bajoras. Hierarchinis laipsnis — Paberžės filialistas. Man 37 metai.

Kl.: Kuriuo tikslu metėte savo pašaukimo pareigas? Kur nuvykote? Kokie buvo jūsų sumanymai ir veikla?

Ats.: Mano siekimas buvo sugrąžinti valstiečiams jų žmogaus vertę, kurią jiems atėmė bajorija. Caro valdžia taip pat

nesirūpina liūdna valstiečių dalia. Kadangi niekas neturėjo drąsos pradėti sukilimo, tai aš pirmasis pakėliau vėliavą. Po pamaldų su 250 vyrų nuėjome į mišką.

Kl.: Kokių turėjote tam priemonių? Kas jums jų parūpino, kas organizavo sukilimą?

Ats.: 12 metų dalį savo pajamų atidėdavau šiam reikalui. Sukilimo organizatorius buvau aš pats — ir tai dėl tikrų savo įsitikinimų — liaudis manęs to daryti nevertė. Nepasitikėdamas savo gabumais, prašiau Boleslovą Jablanauską, kad mano surinktuosius žmones jis pamokytų karo dalykų.

Kl.: Ar jums buvo žinoma, kad sukilimo tikslas buvo atsiskirti nuo Rusijos ir susijungti su Lenkija? Sukilimas juk buvo bendras (vadinasi, Lietuvos ir Lenkijos karalystės)?

Ats.: Taip, lietuviai labiau simpatizuoja lenkams, nes dabartinė Lenkijos valdžia paskelbė manifestą, kuriuo užtikrina visiems luomams įstatymų akivaizdoje lygybę ir nemokamai duoda žemės valstiečiams. Lietuviai nepalankūs rusų imperatoriui dėl to, kad nesulaukia iš jo valdžios palengvinimo skurdaus valstiečių gyvenimo.

Kl.: Kas vadovavo sukilimo eigai, prašom išvardinti šių asmenų pavardes.

Ats.: Prieš atvykstant Dolengai, sukilimas rėmėsi manimi. Balandžio mėnesį atvykęs Dolenga toliau organizavo sukilimą ir suteikė sukilimui liaudies revoliucijos pobūdį. (Čia sumini kelis žmones, žinodamas, kad jiems nepakenks.— *F. N.*). Kaip kūrėsi civilinės organizacijos, nesidomėjau, tad ir nesistengiau pažinti jų narių. Mano tikslas buvo žadinti liaudį, kad stotų į sukilėlių eiles, organizuoti sukilėlius Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose.

Kl.: Ar nežinote pavardžių asmenų, kurie sudarė Centro komitetą ir kur jo būstinė?

Ats.: Centro komiteto narių pavardžių nežinau. Prieš kelias dienas mano štabo šefas yra pasakęs, kad karo civilinė administracija reziduoja Paryžiuje, o jai vadovauja Vladislovas Čartoryskis.

Kl.: Kas verbavo savanorius į sukilimo gaujas ir kaip buvo elgiamasi su tais, kurie atsisakydavo jose dalyvauti?

Ats.: Įtikinamai įkalbinėdavau jaunus vyrus stoti į sukilėlių eiles, betgi niekuomet nieko neversdavau. Jei kartais pasitaikydavo moralinės prievartos, tai ji buvo pačių kareivių savanorių, kurie vilkinančius stoti į sukilimą pavadindavo savo tėvynės nevertais sūnumis.

Kl.: Kokie buvo jūsų ginklai ir iš kur jų gaudavote?

Ats.: Mūsų ginklai: medžiokliniai šautuvai, dalgiai ir durtuvai; pastarieji paprastai buvo daromi stovykloje. Ginklų mums visada trūko. Neapsiginklavusių savanorių nepriimdavau. Paprastai savanoris prisistatydavo ginkluotas.

Kl.: Kam perdavėte gaujos vadovybę ir kur ją palikote?

Ats.: Pėstininkus perdaviau poruč. Rutkauskui, raitelius — Kognovickiui. Palikdamas daviau įsakymą laikytis Ukmergės ir Panevėžio apskričių ribose ir vengti susirėmimo iki mano sugrįžimo.

Kl.: Be abejo, kad, be vyriausiojo komiteto, buvo dar provincijų komitetai, kaip vyriausiojo skyriai. Prašom nurodyti mums, kur jų buveinė, ir išvardyti šitų komitetų narius.

Ats.: Kad netektų patirti garbės netekimo bausmės, vyriausiasis komitetas yra įsakęs nesistengti sužinoti, kurie asmenys įeina į provincijų komitetus. Be to, daugiausia domėjausi karo dalykais ir tiesiog neturėjau laiko teirautis, kas įeina į komitetus. Savo raportus siųsdavau per apskričių, kuriose stovyklavau, žandarus.

Paskirtas vaivada, nutariau nuvažiuoti į Paryžių ir iš ten gauti tikrų žinių apie sukilimą. (Čia reikia paaiškinti, kad Julijonas Radavičius, kun. Mackevičiaus kelionės draugas, tardymo komisijai davė parodymą, kad jie turėję vykti į Lenkiją, ir tai buvo tiesa. Kun. Mackevičius pasakė vykstąs į Paryžių, matyt, dėl to, kad jau buvo minėjęs, jog vyriausioji sukilimo administracija esanti Paryžiuje.— *F. N.*).

Kl.: Iš kur gaudavote parako ir švino, kas jums to parūpindavo?

Ats.: Ginkluoto sukilimo pradžioje parako gaudavau kiekviename miestelyje pas žydus per savo kareivius, perrengtus valstiečiais. Pagaliau tiksliai nežinau, iš kur — neklausiau. Švinį paprastai nuimdavome dvaruose nuo kabančių sieninių laikrodžių ir degtuvų. Stigdami švino, perliedavome senus šovinius ir grankulkes.

Kl.: Iš kur jūs ir kiti gaujų vadai gaudavote maisto, kas iš dvarininkų ir apskritai iš gyventojų tiekdavo jums maisto?

Ats.: Kas ir iš kur — nežinau. Daugiausia gaudavau iš gyventojų, kurie noriai duodavo, nors aš už viską mokėjau. Kai kurie dvarininkai buvo verčiami tam tikrą duoklę maisto duoti, nes priešingu atveju jiems grėsė mirties bausmė. Tačiau tokių atsitikimų buvo itin reta. Tokie dvarininkai buvo: Gabrielis Chropovickas, Šilingas, Kasakauskas, Jasinskis iš Nevėžninkų ir Kerbedžius.

Kl.: Iš kur gaujos imdavo aprangą, kuo jie vilkėdavo?

Ats.: Kiekvienas sukilėlis buvo apsirengęs pagal savo galimybes. Rudens mėnesiais šiltesnį apsirengimą ėmiau iš gyventojų, tačiau už viską mokėjau. Turėdamas pinigų, pirkdavau įvairias man reikalingas prekes, tarpininkaujamas savo kareivių, kurie, kaip savo tėvynės vaikai, be jokio vargo nupirkdavo pas gyventojus, nepriklausančius partizanams. Siuvėjams sukilėliams liepiau laisvu laiku taisyti senus rūbus ir siūti naujus, taip pat batsiuviams taisyti apavą.

Kl.: Kas mankštino jūsų žmones? Nurodykit jų pavardes.

Ats.: Mankštino Kolyško, Radkevičius, Kulčinskis, rusų akademijos auklėtiniai, dar kareiviai: Simonas Milaševskis ir Pranciškus, kurio pavardės nebeatsimenu.

Kl.: Kaip pajėgų organizatorius ir viršininkas Lietuvoje, be abejo, žinote, kiek yra jūsų parako, švino ir apskritai ginklų atsargų?

Ats.: Taip, žinau, kad mūsų ginklų ir amunicijos atsargos visada buvo menkos. Aš ir kiti sukilimo vadovai laukiame Centro komiteto pažado išpildymo: atsiųsti dešimt tūkstančių ginklų ir gatavos amunicijos. Todėl vasaros pabaigoje dėjau visas pastangas plėsti sukilimą, bet vengiau mūšių, laukdamas pažadėtų ginklų. Deja, iki šiol jų negavau. Vildamasis gauti būtinai reikalingų ginklų, dukart buvo nuvykęs su šefu prie Prūsų sienos, kur kontrabandininkai turėjo parnešti iš užsienio ginklų. Veltui, sugrįžom nieko nelaimėję.

Kl.: Ar nenorėtum dar ką pridėti prie savo parodymų, ypač to, kas susiję su karinėmis ir civilinėmis organizacijomis? Išvardinkit asmenis, įeinančius į šitų organizacijų sudėtį.

Ats.: Nieko pridėti neturiu, tik dar pakartoju, jog myliu savo Lietuvą, jai skyriau silpnas savo jėgas. Kovojau kaip kareivis ir vadas.

Kalbėjau ne bijodamas teismo, nes turiu gryną sąžinę, o dėl savo tikro įsitikinimo, kaip žmogus, kuris gerai žino, ką yra nuveikęs [58].

* * *

Kauno gubernatorius N. Muravjovas (Muravjovo Koriko sūnus) savo pranešime generalgubernatoriui Muravjovui Korikui (tėvui) rašo, kad kun. Mackevičiaus parodymuose nerasta nieko ypatinga. Atrodo, kad Muravjovas Korikas, norėdamas palaužti kunigo atkaklumą, patarė į teismo salę netikėtai įvesti kun. Mackevičiaus tėvelį — Tadą Mackevičių, paliegusį senelį, jau seniai kalinamą.

Netikėtas susitikimas su tėvu stipriai sukrėtė sūnų, bet nepalaužė jo. Į priekaištus sūnui, kodėl taip yra padaręs (taip bent rašo Muravjovo sekretorius Storoženko), kun. Mackevičius la-

bai santūriai atsakęs: „Tėveli, mūsų karalystė nėra iš šio pasaulio. Niekuomet nesigailėsiu to, kad pakilau savo tautos ginti. Čia aš nukentėsiu, bet manęs laukia atlyginimas būsimame gyvenime" [59].

* * *

Karo teismo komisija 1863 m. gruodžio 12(24) d. kun. Mackevičiaus bylos aktus nusiuntė į Laikinąjį lauko auditoriatą. Pati karo teismo eiga iki mūsų laikų neišliko — žuvo. Išliko jo auditoriato nuosprendis ir Muravjovo konfirmacija. Štai jų turinys: „Kun. Mackevičius buvo patrauktas atsakomybėn dėl to, kad aktyviai dalyvavo sukilime. Dar reikia pabrėžti, kad prieš sukilimą kaltinamasis platino liaudžiai revoliucijos idėjas, o paskui Lietuvoje pirmasis pakėlė sukilimo vėliavą, suorganizavo gaują, buvo jos vadas, perėjo įvairiomis kryptimis per visą Lietuvą, kovojo su reguliariosios armijos daliniais, kurstė vietinius gyventojus sukilti. Daręs tai žodžio argumentais, versdamas jėga ir pagaliau taikydamas mirties bausmę tiems, kurie buvo nepalankūs revoliucijai.

Kun. Mackevičius be paliovos stengėsi užtikrinti sėkmę sukilimui. Tuo tikslu inspektavo sukilėlių būrius, pastaruoju laiku buvo to judėjimo organizatorius ir vyriausiasis Kauno gubernijos pajėgų viršininkas.

Laikinasis lauko auditoriatas, turėdamas omeny jo nusikaltimų mastą, priskiria kaltinamąjį prie pirmosios politinių nusikaltėlių kategorijos ir karo teismo sprendimu siūlo skirti jam mirties bausmę — pakarti. Pasmerktojo turtą, kokį dabar turi ar koks teks iš tėvų kaip palikimas, konfiskuoti iždo naudai. Šis nuosprendis turi būti pristatytas Vilniaus karo apygardos viršininkui patvirtinti".

Muravjovo konfirmacija: „1863 m. gruodžio 14 d. minėtąjį Auditoriato nuosprendį tvirtinu, nurodydamas, kad kun. Mackevičiaus mirties bausmė būtų egzekvuota Kaune, viešai.

Mano konfirmacija turi būti atlikta ir apie tai man pranešta. Muravjovas" [60].

Konfirmacija buvo nusiųsta Kauno ir Marijampolės karo vadui gen. N. S. Ganeckiui 2-ajam, kuris 1863 m. gruodžio 15(27) d. įsakė Kauno viršininkui įvykdyti konfirmacijoje nurodytą egzekuciją. 1863 m. gruodžio 16(28) dieną 11 val. priešpiet viešai Kaune įvyko budeliška kun. Mackevičiaus egzekucija.

* * *

Savo mirties išvakarėse kun. Mackevičius dar parašė trumpą pareiškimą pulk. Božerijanovui. Čia sakoma: „Paskutiniais mandatais aš buvau paskirtas liustratoriumi, paskui organizatoriumi

ir pagaliau vaivadijos viršininku — kai jau nebebuvo ko liustruoti, organizuoti arba kam vadovauti. Mirties bausme niekada nepiktnaudžiavau. Visuomet prisitaikydavau prie įstatų, nurodytų „Sukilimo instrukcijoje ir bausmės kodekse". Aš pats tik vienintelį kartą mirties bausme nubaudžiau Urbanavičių". Vadinasi, visi priekaištai, šiuo atžvilgiu daromi jam caro valdžios, neatitinka tikrovės [61]. Toliau jis prašo atsiųsti katalikų kunigą, „kad parengtų jį priimti Dievo skirtą dalią" [62].

Tačiau kunigas prie kalinio neprileistas. Kun. Mackevičius labai krimtosi dėl to, kad caro valdžia neleido jam religiškai pasiruošti persiskiriant su šiuo pasauliu [63].

Vedamas į kartuves, kun. Mackevičius nusiėmė nuo kaklo šalikėlį ir greit sudraskęs į skiautes metė į suvarytų žmonių minią. Žmonės tas skiautes stvarstė kaip brangiausią relikviją. Paskutinę minutę pasmerktajam pasiūlyta atšaukti mirties bausmę, jei jis sutiks išduoti jam žinomus sukilimo vadus. Kun. Mackevičius atmetė šitą pasibjaurėtiną siūlymą ir atsakė: „Aš padariau savo, dabar jūs darykite savo".

Palaimino — kaip kunigas — žmones ir savo margus marškinius.

Visi asmeniški kunigo kankinio daiktai Muravjovo įsakymu buvo sunaikinti, kad nepaliktų apie jį jokio atminimo.

Nužudyto vado kūnas buvo įmestas į čia pat prie kartuvių iškastą duobę. Apipylus kalkėmis ir apkasus žemėmis, kad neliktų jo kapo nė žymės, per palaidojimo vietą šuoliais pervarytas raitelių eskadronas.

Naktį kažkieno rūpestingos rankos supylė ant jo kapo kalvelę ir padėjo žalią vainikėlį su įrašu: „Ilsėkis, mūsų mylimas liaudies vade — kunige Antanai Mackevičiau" [64].

Kai kurių istorikų nuomone, didvyrio kūną rusai slaptai iškasė ir palaidojo už Kauno miesto Žaliakalnio miškelyje, netoli VII forto.

1863 m. gruodžio 18 d. (s. st.) generalgubernatorius Muravjovas Korikas išsiuntė į Kauną tokio turinio telegramą: „Mane pasiekė žinia, kad kun. Mackevičius, vedamas į egzekucijos vietą, laimino žmones ir savo margus marškinius. Kas tai leido, kas buvo šito įsakymo vykdymo komendantas?"

Dėl šio incidento prasidėjo ilgesnis Muravjovo Koriko susirašinėjimas su sūnumi, Kauno gubernatoriumi, taip pat su karininkais, kurie eskortavo pasmerktąjį. Poručikas Katerfeldas Muravjovo įsakymu net buvo nubaustas [65].

Prie dabartinės Ožeškienės gatvės Kaune yra pastatyta paminklinė lenta kun. Antanui Mackevičiui pagerbti su atitinkamu įrašu [66].

Kun. Antano Mackevičiaus charakteristika

Aukšta raukšlėta kakta, taurūs bruožai, žilsvi plaukai, sušukuoti aukštyn, nedidelė, žilstelėjusi barzdelė, tankūs antakiai, veidas įdegęs ir šiek tiek paniuręs. Visa jo išvaizda kupina energijos ir jėgų; vidutinio ūgio, liesokas, bet gan stiprios kūno sudėties. Dažnai dėvi sutaną su pakaišytais skvernais. Prie šono kardas, revolveris už diržo, konfederatė ant galvos.

Pati išvaizda nenoromis sukeldavo jam didelę pagarbą [67]. Kalba jo buvo raiški ir glausta.

Vienas savanoris pasakoja, koks pokalbis vyko tarp jo ir kun. Mackevičiaus:

Vadas: „Ar moki šaudyti?"
Savanoris: „Moku".
V.: „Ar moki melstis?"
S.: „Motina mane išmokė".
V.: „Ar pataikysi mirti?"
S.: „Nebandžiau".
V.: „Gerai".

Kreipdamasis į čia stovintį karininką tarė: „Nuvesk jį į šeštą dešimtinę — ten po a. a. Manulio mirties liko šautuvas, tegu priima jį prie bendro katilo" [68].

Vadas. Kun. Mackevičius buvo milžiniškos energijos ir tvirtumo žmogus, o kaip vadas švystelėjo irgi nemažu talentu.

Jis visada pavojingiausiose pozicijose, šaltakraujiškai veda savo būrį į mūšį. „Jei jau stvėrėmės ginklo, tai turime su juo ir mirti", — toks jo šūkis [69].

Prieš mūšį jis raitas, su kardu prie šono, ant mažo juodbėrio žemaituko apjoja savo būrį.

Jei mūšis sukilėliams sėkmingas, kun. Mackevičius pagal katalikų bažnyčios apeigas laidoja nukautuosius.

Marijonas Dubeckis, paskutinis Centro komiteto narys, taip apibūdina kun. Mackevičių: „Šis iš tikrųjų nepaprastas vyras savo pasišventimu, tvirtumu ir pagaliau kankinio mirtimi yra įrašęs neišdildomomis raidėmis savo vardą Sausio sukilimo istorijoje. Teisingai jis buvo vadinamas „antruoju Vytautu Didžiuoju" [70].

Netgi Muravjovas Korikas pripažino, kad kun. Mackevičius — tai vyras iniciatyvus, sumanus. Štai jo žodžiai: „Kun. Mackevičius didelio masto veikėjas, labai apsukrus, budrus, protingas, nors podraug fanatikas. Jo įtaka žmonėms didžiulė, jis nenuilsdamas formavo naujas gaujas, pasirodydavo įvairiose Lietuvos apylinkėse. Paprastai mūsų kariuomenė išsklaido jo gaujas, tačiau jis pats sugeba pasprukti ir toliau organizuoti naujas. Pa-

vyzdžiui, sumuštas Žaliojoje Girioje, Panevėžio apskr., jis dar per visą rugpjūtį ir rugsėjį bastėsi Kauno gubernijos miškuose, visur kurstydamas žmones sukilti" [71].

Nėra abejonės, kad kun. Mackevičius suvaidino svarbų vaidmenį 1863 metų sukilime Lietuvoje. Jis daug prisidėjo prie besikuriančios Sierakausko armijos, pirmasis iškėlė sukilimo Lietuvoje vėliavą, nesusvyravo, kai Sierakauskas pralaimėjo prie Biržų, anaiptol — labai sunkiomis aplinkybėmis pasiliko savo būrio vadu ir žūtbūtinai kovojo iki gruodžio mėnesio.

Caro tardymo komisijoje jis sakė: „Stojau savo tautos garbės gynyboje ir kovojau ne tik kaip propagandistas, bet ir vadas. Ar apvyliau pasitikėjimą manimi — tegu sprendžia bešališkas teismas" [72].

Taigi gražiausi kun. A. Mackevičiaus būdo bruožai — šalia Dievo meilės — karšta savo tėvynės meilė. „Myliu savo Lietuvą", — pasakė Mackevičius, nuteistas mirti.

Mylėdamas savo tautą, gerbė ir mylėjo savo tėvus. Nors jo tėvas buvo nepalankus mokslams, į kuriuos veržėsi jo sūnus, tačiau gerbė savo tėvelius, ypač motiną. Štai pavyzdys, smulkus, bet būdingas. Po savo motinėlės mirties kun. Mackevičius visuomet turėjo prie savęs jos sutuoktuvių žiedą, laikydamas jį palaimos ir pasisekimo simboliu [73].

1863 metų sukilimo pralaimėjimo priežastys

Pirmučiausia reikia pasakyti, kad istorikai jas vertina nevienodai, nurodydami daug skirtingų priežasčių. Kai kurias mėginsiu čia plačiau aptarti.

Visi istorikai sutinka, kad svarbiausia nesėkmės priežastis buvo visuomenės vienybės stoka.

Šitą priežastį nurodė ir pats kun. Mackevičius, tardymo komisijoje sakydamas, kad mums nepavyko padaryti jo visuotinio. Atsirado vadinamieji baltieji ir raudonieji, kurių pažiūros į sukilimo tikslus jau iš pradžių buvo skirtingos. Valstiečiai labiau nekentė savųjų dvarininkų negu caro gubernatorių. Tiesa, Lietuvoje sukilimas buvo liaudinio pobūdžio, bet toli gražu ne visuotinis. Dažnai valstiečiai buvo priešingi sukilimui.

Iš pradžių baltieji ir raudonieji ėjo išvien, bet tai truko neilgai, kolei buvo vilties, kad bus gauta paramos iš užsienio. Tačiau pamačius, kad intervencija darosi abejotina, baltieji pradėjo manyti kitaip. Jau balandžio pabaigoje Vilniaus generalgubernatorius V. Nazimovas pranešė kunig. Dolgorukovui, žandarų šefui, kad kai kurie žemvaldžiai pritaria valdžios sukilimo slopi-

nimui [74]. Iš tikrųjų stambūs dvarininkai sukilimo organizaciją ir veiklą skaldė iš vidaus, vadinasi, žalojo sukilėlių vienybę ir jėgas.

1863 m. balandžio 16 d. Centro komitetas paskelbė sukilimo veiklos programą, kurioje primygtinai teigiama, kad vienintelis sukilimo tikslas yra iškovoti nepriklausomybę, visi kiti klausimai — agrarinis, tautinis ir socialinis, būsią svarstomi paskui, neapibrėžtoje ateityje [75].

Birželio 1 d. Lietuvos provincijų valdymo skyrius paskelbė atsišaukimą, kuriame griežtai atmetė bet kokį agrarinį „perversmą", mat reikią turėti omeny vien „šventą reikalą", o visokios kitos idėjos bus laikomos išdavyste ir už jų propagavimą baudžiama pagal karo įstatymus.

Tai aiškiai rodo, kad baltieji tiesiog sąmoningai trukdė valstiečių sąjūdžiui sukilimo eigoje [76].

2-ojo kariuomenės dalinio Kauno gubernijoje vadas generolas J. Maidelis savo raporte Muravjovui pranešė, kad dvarininkai iš baimės kreipiasi į karo viršininkus prašydami leisti išvykti iš savo šalies ir apsigyventi saugesnėse vietovėse, pavyzdžiui, Kurše [77].

Iš to lengvai galima spręsti, jog kai kurie išsigandę dvarininkai mėgino bėgti iš Lietuvos, nes suprato, kad sukilėliai valstiečiai, baudžiauninkai, kovoja ne tik norėdami išsivaduoti iš caro, bet ir iš savųjų engėjų.

1863 m. liepos 27 d. Vilniaus gubernijos dvarininkai siunčia Petrapilin ištikimybės adresą per tarpininką bajorų vadą Aleksandrą Domeiką. Pasirašiusiųjų adresą buvo 325 asmenys, o tų pačių metų spalio 19 d. Muravjovas Korikas pranešė vidaus ministrui, kad adresą pasirašė jau 3899 dvarininkai [78].

1863 m. rugpjūčio 26 d. ir Telšių apskr. dvarininkai išsiuntė panašų adresą carui [79].

1863 m. rugpjūčio 30 d. E. Liutkevičius, vienas sukilėlių būrių vadų, Žaliosios Girios stovykloje parašė raportą, skirtą Centro komitetui Varšuvoje ir sukilėlių karo viršininkui Kaune, kur tarp kitko rašoma: „... dvarininkai sabotuoja sukilimą, ne kartą su Maskvos žinia darė kliūtis sukilimo veiklai".

Dėl žemvaldžių intrigų sukilimo vyriausybė norėjo atimti iš E. Liutkevičiaus būrio vado pareigas, argumentuodama, kad jis yra nedrausmingas ir kad jo būrį sudaro beveik vieni valstiečiai.

Liutkevičius, kad ir pats bajoras, blaiviai žiūri į padėtį ir rašo toliau: „Ogi sukilimo tikslas — iškovoti gerovę visiems, ypač valstiečių klasei, kuri juk yra gausiausia, labiausiai nuskriausta ir iki šiol skriaudžiama. Todėl priekaištas, jog mano

būrį sudaro daugiausia valstiečiai, nėra priežastis iš manęs atimti būrio vado pareigas [80].

Šis Liutkevičiaus raportas buvo ne tik tiesiogiai nukreiptas prieš dvarininkus, bet ir prieš visą baltųjų politiką.

Tačiau reikia skirti stambiuosius žemvaldžius nuo smulkiosios bajorijos, t. y. mažažemės arba visai nuskurdusios, kuri aktyviai dalyvavo sukilime ir iš jos atsirado daug sukilimo vadų. Buvo gabių vadų ir iš valstiečių, sakysim, Adomas Bitė, Kazimieras Lukošiūnas, Mykolas Puidokas, Juozas Mažeika, Dulkis, Stašys ir kiti [81].

Tad aiškus dalykas, kad Muravjovas Korikas ypač neapkentė smulkiosios bajorijos ir dėjo pastangas nuskurdusią bajoriją sulyginti su valstiečiais arba išvežti Rusijos gilumon.

Jo pastangomis 1863 m. birželio 23 d. buvo paskelbtas caro įsakas: deklasuotą bajoriją sulyginti su valstiečiais. Tačiau bajorija tam griežtai pasipriešino, todėl šiuo įsaku nieko nepasiekta [82].

Katalikų žemesnioji dvasininkija apskritai parėmė sukilimo sąjūdį, nemažai kunigų stojo į sukilėlių gretas kaip kapelionai, o vienas kitas net vadovavo sukilėlių būriui.

Aukštosios bažnytinės hierarchijos atstovai iš pradžių irgi reiškė palankumą išsivadavimo idėjoms.

Caro valdžia, norėdama užkirsti tam kelią, pavartojo represijas, antai Varšuvos arkivyskupui Zigmantui Ščensny Felinskiui neva už protestą, kad kun. Agripinas Konarskis buvo pakartas, atėmė kunigo šventimus, Lucko vyskupas Kasperas Barauskas už perskaitymą popiežiaus Pijaus IX laiško, laiminančio bandymą atgauti laisvę, Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis už tai, kad nepaskelbė aplinkraščio, draudžiančio dalyvauti sukilime, prelatas Juozas Bovkevičius už tą patį buvo ištremti Rusijos gilumon.

Žolubko vikaras Stanislovas Išora, Voverės klebonas Raimundas Mikalojus Ziemackis už viešą 1863 m. sausio 22 d. manifesto perskaitymą buvo viešai, Lukiškių aikštėje, sušaudyti. Kun. Anupras Širvydas ir daug kitų kunigų nuteista katorgos darbams Sibire [83].

Tačiau įsitikinus, kad svetimų valstybių intervencija yra neaktyvi, prasidėjo dvasininkijos, ypač aukštosios, traukimasis atgal. Be to, reikia turėti omeny pasibaisėtiną žiaurumo orgiją, taikomą Muravjovo Koriko sukilėliams slopinti.

1863 m. rugsėjo 17 d. Vilniaus dvasinis konsistorius paskelbė atsišaukimą į diecezijos gyventojus, kuriame raginama nedalyvauti sukilime [84].

Anuomet visos Lietuvos, ypač Žemaitijos katalikų visuomenei didelę įtaką darė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Jo tiesioginei jurisdikcijai priklausė ir kun. Mackevičius.

Kadangi autoriai, rašiusieji apie 1863 m. sukilimą Lietuvoje, vyskupą Valančių įvairiai vertindavo sukilimo atžvilgiu, pravartu truputį plačiau sustoti ties šiuo klausimu.

Vyskupas Valančius sukilimo dėlei paskelbė du ganytojiškus laiškus, būtent 1863 m. kovo 19 d. ir tų pačių metų rugpjūčio 6 d.

Pirmame laiške vyskupas labai atsargiai, pasak kun. Mackevičiaus, „dviprasmiškai", bet lyg pozityviai pritaria išsivadavimo akcijai. Žmonės įvairiopai suprato laiško turinį, tačiau, kaip teigia kun. Mackevičius, daug žemaičių stojo į sukilėlių eiles.

Antrame laiške, datuotame rugpjūčio 6 d., vyskupas jau aiškiai pasako, kad sukilimo vilkinimas — tai nereikalingas kraujo liejimas ir žmonių kančių didinimas, todėl ganytojas pataria į sukilimą neiti, visiškai prie jo neprisidėti.

Vieną dieną — sukilimo išvakarėse — vyskupas Valančius pasikvietė kun. Mackevičių ir tarp jų įvyko toks trumpas pasikalbėjimas:

Vyskupas: „Ar jūs, sukilimo organizatoriai, išgalėsite sukurti tokią jėgą, kuri galėtų nugriauti milžiniškos imperijos valdovo sostą?"

Kun. Mackevičius: „Taip — mes pajudinsime milijonus. Man abejoti nevalia — visas savo jėgas skiriu savo tautai ir Lietuvai" [85].

Tuo pasikalbėjimas baigėsi.

Vyskupas Valančius daug buvo nukentėjęs nuo sukilėlių vadų. Vyskupui buvo siunčiami laiškai, kuriuose pilna šmeižtų, užgauliojimų, net grasinimų. Laiškai paprastai anoniminiai, kai kurie buvo siunčiami į užsienį,— vyskupas Valančius juose buvo vadinamas caro pataikūnu.

Muravjovas taip pat neduodavo ramybės vyskupui, įtardamas, kad jis tylomis sukilimui esąs palankus.

1863—1864 metais Muravjovas ne kartą kvietė pas save vyskupą, vadinasi, iš Varnių į Vilnių. Vyskupui nuolat grėsė pavojus būti išvežtam į Rusijos gilumą. Netrukus jis buvo internuotas Kaune. Pagaliau buvo priverstas perkelti vyskupo buveinę iš Varnių į Kauną.

Vyskupo Valančiaus santykiai su kun. Mackevičium buvo geri. Vyskupas savo „Pastabose pačiam sau" kun. Mackevičių vadina žmogumi „keisto dievobaimingumo", tačiau neturi jokių konkrečių priekaištų jam kaip kunigui [86].

Sierakauskui pralaimėjus mūšį ties Biržais ir labai sumažėjus svetimų valstybių intervencijos viltims, Lietuvoje daug kunigų pradėjo šalintis nuo sukilimo. Vieni pasitraukė tylomis, kiti, kaip, pavyzdžiui, Pagirių klebonas Nikodemas Petrauskas, viešai pasmerkė sukilimą ir kategoriškai nesutiko skaityti sausio 22 d. manifesto. Šiaulių klebonas ir dekanas kun. A. Daugiela jau 1863 m. gegužės pabaigoje savo pamoksluose ragino nedalyvauti sukilime.

Prieš tokius kunigus sukilėlių vadai kartais pavartodavo terorą: juos baugino arba net primušdavo. Pagirių kleboną kun. Petrauską net dukart skaudžiai sumušė. Tokių atsitikimų būta ir daugiau.

1863 m. rugsėjo 30 d. kun. Petrauskas kreipėsi į gen. V. Jašvilį prašydamas paskirti jam apsaugą nuo sukilėlių užpuolimo. Ar tokių prašymų daugiau buvo, duomenų nėra [87].

Nevykęs vadovaujančių sukilimo sluoksnių nacionalinio klausimo sprendimas irgi darė pragaištingą įtaką sukilimo akcijai.

Ne tik baltųjų, bet ir daug raudonųjų nacionaliniam Lietuvos, Baltgudijos ir Ukrainos klausimui stengėsi primesti savo požiūrį. Toks elgesys atstumdavo Baltgudijos ir didelės dalies Lietuvos žmones nuo dalyvavimo sukilime [88].

Pasenusios luominės bajorų pažiūros tiek baltųjų, tiek raudonųjų veikėjams neleido suprasti, jog pripažinimas Lietuvos, Baltgudijos ir Ukrainos tautoms teisės spręsti savo ateities klausimą būtų prisidėjęs ne prie jėgų išblaškymo, kaip teigė bajorai, bet, atvirkščiai,— prie brolišků tautų jėgų suvienijimo bendrai išvadavimo kovai su caru [89].

Valstiečiai, tiesa, šiaušėsi prieš caro neteisybes ir socialines sąlygas, betgi iš sukilimo sau didesnės naudos nelaukė.

Lietuvos ir Baltgudijos įjungimas į Lenkijos valstybę galėjo būti suprastas kaip dvarininkų noras ir toliau palaikyti tautinę ir socialinę valstiečių priespaudą [90].

Jau steigiant Nacionalinį centro komitetą Varšuvoje (1862) Bronislovas Švarcė mėgino kelti Lietuvos ir Ukrainos klausimą, tačiau tuometinio judėjimo, vadovaujamo Karolio Majevskio, buvo subartas ir jo siūlymas, žinoma, atmestas [91].

Konstantinas Kalinauskas, jau sukilimui prasidėjus, primygtinai reikalavo nepriklausomybės Lietuvai, tik federacijos ryšiais sujungtos su Lenkija. Panašiai yra manęs ir kun. Mackevičius. Tačiau jų reikalavimas nedavė teigiamų rezultatų — siauras nacionalizmas stojąs skersai kelio [92].

Kai 1863 m. gegužės mėn. Vilniaus generalgubernatoriumi buvo paskirtas M. Muravjovas, Lietuvoje prasidėjo pasibaisėtinas valstybinis teroras. Už bet kokią pagalbą sukilėliams žmo-

nes dešimtimis kardavo arba šaudydavo, šimtais tremdavo į Sibiro katorgą ir Rusijos gilumon. O trėmimo būdas buvo pasityčiojimas iš elementariausių humanizmo principų.

Buvo deginami dvarai, viensėdžiai ir ištisi kaimai, kaip antai: Ščiukai, Ibėnai, Užpaliai, Užusaliai, Lukevičiai, Jovariškės, Antaškai, Čerpiežai ir t. t. [93]

Muravjovo Koriko įsakymu buvo iškirstos miškuose po 10 sieksnių proskynos, nukirsti medžiai šalia kelių. Dėl to pasunkėjo sukilėlių padėtis, nes miškai atstojo sukilėliams tvirtoves. Juk milžiniški Lietuvos miškai, kur buvo įrengiamos sukilėliams stovyklos, buvo gana saugūs [94]. Muravjovas Korikas nedovanojo ir Lietuvos kryžiams — 1864 m. birželio 8 d. išleido įsaką, kuriuo buvo draudžiama statyti naujus kryžius ir taisyti senus. Dr. J. Grinius savo veikale „Lietuvos kryžiai ir koplytėlės" teisingai rašo: „Artimiausias to draudimo tikslas buvo visai suprantamas — užbėgti už akių tiems kryžiaus formos paminklams, kurie galėjo atsirasti po žiauriai numalšinto sukilimo".

Kadangi nemažai sukilėlių žuvo įvairiose Lietuvos vietose, tad pagal krikščionišką ir lietuvišką paprotį galėjo būti tose vietose pastatyti kryžiai ar koplytėlės, kurie ilgus metus primintų lietuvių pasiryžimą iškovoti savo tėvynės laisvę, didesnius mūšius bei slopintojų vartotas žiaurybes. Šitam prisiminimo pratęsimui pirmiausia ir norėjo užbėgti už akių Muravjovo įsakymas [95].

* * *

Sukilėlių būrius Lietuvoje sudarė įvairūs gyventojų sluoksniai — buvo čionai ir smulkiosios miesto inteligentijos atstovų, ir dalis nuskurdusios revoliucingos bajorijos, dvarų tarnautojų, amatininkų, taip pat studentų, karininkų ir nemaža kunigų. Tačiau pagrindinę sukilėlių dalį sudarė valstiečiai. Tai liudijo visi anų laikų duomenys: mūšių aprašymai, sukilėlių vadų kalbos, senesnių autorių raštai ir reliacijos, pagaliau pačių sukilimo malšintojų, rusų, pranešimai [96]. Caro karininkai nuolat pranešdavo savo viršininkams, kad milžinišką įtaką valstiečiams daro kun. Mackevičiaus propaganda. Jo būriai visur globojami ir maitinami, jiems teikiamos reikalingos žinios. Labai daug aktyvių valstiečių žuvo nelygioj kovoj su reguliaria rusų kariuomene, daug pakliuvo į nelaisvę ir žiauraus Muravjovo Koriko teismo buvo nuteisti mirti ar ilgus metus kalėti Sibiro katorgoj. Tarp daug kitų ir mano senelis, valstietis Motiejus Neviera už tai, kad priklausė pats ir verbavo kitus savanorius į Liudviko Norbuto būrį, buvo nuteistas 12 metų katorgos darbų [97].

Gausus valstiečių dalyvavimas sukilime privertė caro valdžią 1863 m. rugpjūčio mėn. paskelbti įsakymą, kuriuo turėjo

būti duota po 3 dešimtines žemės valstiečiams, netekusiems žemės sudarant inventorius. Ir šiuokart buvo mėginama atitraukti valstiečius nuo sukilimo [98].

A. Storoženko savo bjauriame pamflete „Kunigas Mackevičius — maištininkų gaujos vadas" rašo: „Paskutiniame mūsų šalies šiaurės vakarų sukilime labiausiai įniršusių revoliucionierių gaujai vadovavo kun. Mackevičius". O juk žinoma, kad kun. Mackevičiaus būrį sudarė beveik vien valstiečiai [99].

Po penkiasdešimt metų rusų istorikas A. Milovidovas, darydamas 1863 metų sukilimo apžvalgą, rašo: „Kunigas Mackevičius pasirodė buvęs gabiausias sukilimo Lietuvoje vadas, kuris nuo vasario iki gruodžio 5 d. (s. st.) sėkmingai priešinosi rusų kariuomenei ir, būdamas jos apsuptas, sugebėjo ištrūkti. Daugiau kaip 10 kartų buvo sumuštas ir tiek pat kartų suformavo naujus būrius — suteikė daug rūpesčių Rusijos vyriausybei" [100].

* * *

Lietuvių liaudis ilgai minėjo kun. Antaną Mackevičių, kaip tikrą vargšų žmonių gynėją ir visiškai pasiaukojusį dėl jų gerovės. Ilgai nenorėjo susitaikyti su mintimi, kad jo jau nebėra tarp gyvųjų. Kai kurie šių laikų istorijos tyrinėtojai yra užrašę, kad žemaičiai dar 1864 metų pavasarį tikėjo, jos jis nenumirė, bet gyvena ir pasirodysiąs prie Nevėžio upės su gausiu, gerai ginkluotu būriu.

Kun. Mackevičiaus asmenybė negalėjo greit išnykti iš kaimo žmonių atminimo, nes jie gerbė ir mokėjo kaip reikiant vertinti, o jo kilnūs darbai liko įamžinti istorijos lapuose[101].

* * *

1863–1864 metų sukilime Lietuvoje sukilėliai buvo aktyviai remiami rusų revoliucinės demokratijos. Daug rusų universitetų studentų ir generalinio štabo auklėtinių atvirai buvo palankūs sukilimui ir kuo galėdami įvairiais būdais stengėsi jungtis prie išsivadavimo iš caro vergijos.

Vienas iš Muravjovo Koriko bendradarbių, remdamasis sukilėlių belaisvių tardymo aktais, rašo: „Karininkų netrūko — nebuvo nė vieno būrio Lietuvoje, kur nebūtų atsiradę bent trys rusų armijos karininkai. Peterburgo komitetas gerai aprūpindavo Vilniaus skyrių karininkais" [102].

Nemaža rusų karininkų ir eilinių kareivių perėjo į sukilėlių pusę, paaukodami savo gyvybę kovai dėl laisvės idealų, kiti pakliuvo nelaisvėn ir buvo nuožmiai nubausti.

Dokumentai rodo, kad sukilėlių gretose Lietuvoje dalyvavo, be pačių lietuvių, ir kitų tautybių žmonių: lenkų, rusų, baltgu-

džių, ukrainiečių, o kun. Mackevičiaus būry buvo kažkoks vokiečių kareivis Frydrichas, Florijonas d'Artuzi, prancūzas, netgi kun. Mackevičiaus adjutantas.

Kaip pavyzdį pateiksiu kelių sukilėlių, kurie buvo paimti nelaisvėn ir pasmerkti mirties bausme, pavardes: Pilipavičius, Galinaitis, Kasperavičius, Urbanavičius, Bulatovas, Blochinas, du broliai Grigoreščenkos, Lugaila, Malašauskas, Syčiukas, Žickis, Ciechanavičius, Jasinskis, Sanukovas, Kazakauskas, Kupriatka, Vaitulevičius, Zavistovskis, Čižikas, Astajevas, Šalevičius, Maleckas, Stanevičius, Stanišauskas Stasys ir kiti [103].

Sukilimo Lietuvoje ir Baltgudijoje didumą ir energiją rodo didumas caro valdžios pavartotų jėgų jam nuslopinti. Iš 1863 m. Karo ministerijos pranešimo sužinome, jog Vilniaus karo apygardoje kovoje su sukilėliais dalyvavo: 123 495 įvairių rūšių kareivių, 122 armotos ir 52 šimtinės kazokų, o 1864 m. sausio 1 d.— 144 876 kareiviai, 146 armotos ir 60 šimtinių kazokų [104].

1863—1864 metų sukilimas buvo žiauriai nuslopintas, tačiau jis atliko didelį istorinį vaidmenį tolesniam lietuvių ir baltgudžių tautiniam susipratimui. Taip pat padarė nemažą įtaką jų socialinei, ūkinei bei politinei pažangai.

---

[1] Vaižgantas rašo, jog kun. Antano Mackevičiaus tikroji pavardė buvusi Mockus.

Vaižganto laikais dar gyveno artimieji kun. Mackevičiaus giminės, būtent kun. Vincentas Mockus, ilgametis Vandžiogalos dekanas, ir jo brolis, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto docentas, paskui profesoriavęs Veterinarijos akademijoj Lenkijoje. (Žr. Vaižgantas (kun. Tumas J.) Ks. Mackiewicz i biskup Wołonczewski // Przegląd Wileński. Wilno, 1933. Nr. 7, 8, 9).

J. Žiugžda rašė, kad kun. Mackevičius yra gimęs 1828 m. (Žr. Žiugžda J. Antanas Mackevičius. Vilnius, 1971. P. 21).

Pats kun. Mackevičius tardymo komisijoje 1863 m. paklaustas, kiek turįs metų, atsakė: 37 metus. Vadinasi, buvo gimęs 1826 m. (Žr. Архив Ленинградского отделения Института истории Акад. Наук СССР (toliau АЛОИИ АН). Ф. 115. Д. 419.

[2] Dubiecki M. Echa z Powstania Styczniowego. Zamość, 1922. S. 46; Стороженко А. Ксендз Мацкевич, предводитель шайки мятежников // Вестник Западной России. Вильно, 1866. Кн. 12. Т. 1. С. 1.

[3] Архивные материалы Муравьевскаго музея. Вильна. 1913. Ч. 1. С. 257, 299, 302.

[4] Wycech C. Ks. Piotr Ściegienny. Warszawa, 1953. S. 40.

[5] Dubiecki N. Echa z Powstania Styczniowego. S. 47.

[6] Стороженко А. Min. veik. P. 259—261; Vaižgantas. Ks. Mackiewicz i biskup Wołonczewski // Przegląd Wileński. 1933. Nr. 7, 8, 9.

[7] Przyborowski J. Dzieje 1863 roku. Kraków, 1902. T. 3. S. 24—27; Восстание в Литве и Белоруссии. Москва, 1965. С. 58; Mulevičius L. Liaudies žadintojas ir vadas // Mokslas ir gyvenimas. 1963. Nr. 12; Bičkauskas-Gentvila L. 1863 metų sukilimas Lietuvoje. Vilnius, 1958. P. 168—169.

[8] Przyborowski J. Min. veik. P. 27.

[9] Bičkauskas-Gentvila L. Min. veik. P. 171.

[10] Восстание в Литве и Белоруссии. С. 61.

[11] АЛОИИ АН. С. 21—28; Огарев Н. П. Избранные социально-политические и философские произведения. Москва, 1952. Т. 1. С. 478; Мужицкая прауда. 1862. № 3.

[12] Wydawnictwo materiałów do historii powstania styczniowego 1863—1864. Lwów, 1881. T. 1. S. 157; Przyborowski J. Min. veik. P. 8; Bičkauskas-Gentvila L. Min. veik. P. 201—206; Žiugžda J. Min. veik. P. 81; Архивные материалы Муравьевского музея. Т. 6. Ч. 1. С. 217, 227; Виленский временник. Вильна, 1913.

[13] Восстание... С. 325; Alekna A. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Klaipėda, 1933. P. 135 ir kt.

[14] Vaižgantas. Min. veik.; Gieysztor J. Pamiętniki. Wilno, 1921. T. 2. S. 19, 20.

[15] Białynia-Chołodecki J. Dowódcy oddziałów w powstaniu styczniowym i współczesne pieśni rewolucyjne. Lwów, 1907. S. 49; Žiugžda J. Min. veik. P. 89, 90.

[16] Maliszewski E. Rok 1863 // Wybór aktów i dokumentów. Warszawa, 1923. S. 90, 91; Maksimaitienė O. Lietuvos sukilėlių kovos 1863—1864. Vilnius, 1969. P. 13.

[17] Zbiór zeznań śledczych o przebiegu Powstania Styczniowego. Warszawa, 1963. S. 326; Maksimaitienė O. Min. veik. P. 14, 15; Gieysztor J. Min. veik. T. 1. P. 222; Grabiec J. Rok 1863. Poznań, 1922. S. 96; Przyborowski J. Min. veik. T. 3. P. 4—5.

[18] Maksimaitienė O. Min. veik. P. 23, 24.

[19] Zbiór zeznań śledczych... S. 372, 329; Grabiec J. Min. veik. P. 235; Кісялиоу Г. Сейбіты вечнага. Мінск, 1963. С. 93, 94.

[20] Maksimaitienė O. Min. veik. P. 27 (J. Geištoro parodymai).

[21] Ten pat. P. 28.

[22] Zbiór zeznań śledczych... P. 329.

[23] Grabiec J. Min. veik. P. 292, 293.

[24] Восстание... С. 206; АЛОИИ АН. Документы, найденные у А. Мацкевича. № 16.

[25] Восстание... С. 55—57; АЛОИИ АН. С. 21—29.

[26] Przyborowski J. Min. veik. T. 3. P. 27; Zieliński S. Bitwy i potyczki w 1863 r. // Muzeum Narodowe w Rapperswilu. Rapperswil, 1913. S. 288; АЛОИИ АН. Kun. Mackevičiaus parodymai; Halicz E. Polska szkoła wojskowa w Genui-Cuneo (1861—1862) // Biul. Wojskowy Akademii Polit. Ser. Histor. R. 5. 1959. Nr. 3. S. 110—133.

[27] Dłuski-Jabłonowski B. Z powstania w roku 1863 na Żmudzi. Opis puikownika... Sprawozdanie z Zarządu Muzeum Polskiego w Rapperswilu. Paris, 1914. S. 53; Zieliński S. Min. veik. P. 287; Восстание... С. 441; Миловидов А. Перечень столкновений русских войск с польскими повстанцами в кампании 1863—1864 годов. Вильна, 1915. № 8.

[28] Maksimaitienė O. Min. veik. P. 107.

[29] Książek T., Młynarski Z. Udział Rosjan, Litwinów, Białorusinów i Ukraińców w powstaniu styczniowym. Warszawa, 1962. S. Восстание... С. 252; 252; Ćwiek Z. Przywódcy powstania styczniowego. Sześć sylwetek. Warszawa, 1955. S. 39.

[30] Zieliński S. Min. veik. P. 288; Maksimaitienė O. Min. veik. P. 114, 116.

[31] Koszczyc W. Zygmunt Sierakowski. Naczelny wódz na Żmudzi w 1863 roku. Lwów, 1891. S. 85, 90, 91.

[32] Strumph-Wojtkiewicz. Powstanie Styczniowe. Warszawa, 1963. S. 90, 91, 93; Koszczyc W. Min. veik. P. 96, 97; Grabiec J. Min. veik. P. 252, 254; Bičkauskas-Gentvila L. Min. veik. P. 210, 251.

[33] Koszczyc W. Min. veik. P. 98, 99, 100, 101;
Maksimaitienė O. Min. veik. P. 119.

[34] Восстание... С. 189, 190; Maksimaitienė O. Min. veik. P. 120.

[35] Grabiec J. Min. veik. P. 156; Zieliński S. Min. veik. P. 293; Koszczyc W. Min. veik. P. 107, 108, 109; Maksimaitienė O. Min. veik. P. 1214; Сылов Н. Сигизмунд Сераковски и его жизнь с предшествующими польскими манифестациями в Вильне в 1862—1863 годах. Вильна, 1867. С. 39.

[36] Maksimaitienė O. Min. veik. P. 141; Biblioteka Narodowa w Warszawie. Rankr. IV—6523.

[37] Zieliński S. Min. veik. P. 196; Bičkauskas-Gentvila L. Min. veik. P. 253; Миловидов А. Min. veik. Nr. 8.

[38] Восстание... С. 210—212.

[39] Журнал военных действий Виленского Военного округа // Lietuvos TSR valstybinis istorinis archyvas. F. 494. Ap. 1. B. 854a; Zieliński A. Min. veik. P. 196.

[40] Grabiec J. Min. veik. S. 284; Maksimaitienė O. Min. veik. P. 144—145.

[41] Zieliński S. Min. veik. P. 305.

[42] Восстание... С. 211.

[43] Maksimaitienė O. Min. veik. P. 145.

[44] Wiadomości z placu boju. Warszawa, 13.VIII.1863. Prasa tajna z lat 1861—1864. Cz. 1. Warszawa, 1966.

[45] Журнал военных действий Виленского военного округа. С. 299.

[46] Миловидов С. Min. veik. P. 10. (Rankr.))

[47] Zieliński S. Min. veik. S. 307.

[48] Ten pat; Maksimaitienė O. Min. veik. P. 210.

[49] АЛОИИ АН. Ф. 115. Б. 419

[50] Zieliński S. Min. veik. P. 307; Strumph-Wojtkiewicz. Min. veik. P. 182.

[51] Zieliński S. Min. veik. P. 307; АЛОИИ АН. Ф. 115. Б. 419. Л. 51.

[52] Восстание... С. 239; Жюгжда И. За нашу и вашу свободу. Герои 1863 года. Москва, 1964. С. 298.

[53] Ten pat; Maksimaitienė O. Min. veik. P. 211.

[54] Восстание... С. 243; Стороженко А. Min. veik. P. 8.

[55] Виленский Вестник 1863 год. Декабрь. № 12; Žiugžda J. Mackevičius — Lietuvos valstiečių vadas kovoje prieš carizmą ir dvarininkus. Vilnius, 1951, P. 41; Juozapavičius P. Visada su liaudimi // Kauno tiesa. 1963. Nr. 305; Бутковский И. Н. Из моих воспоминаний // Исторический вестник. 1863. Т. 14. С. 369.

[56] Бутковский И. Н. Min. veik. P. 369.

[57] Išliko pareiškimas tardymo komisijai ir laiškas, parašytas kalėjime // Восстание... С. 55, 58—61.

[58] АЛОИИ АН. Л. 1—25; Восстание... С. 252—253.

[59] Janulaitis A. 1863—1864 metų veikėjai Lietuvoje. 1. Konstantinas Kalinauskas, 2. Zigmantas Sierakauskas, Žemaitijos vaivada, 3. Kunigas Antanas Mackevičius // Švietimo darbai. Kaunas, 1921. Nr. 1/4. P. 39; Стороженко А. Min. veik. P. 3.

[60] Kubicki P. Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła ị Ojczyzny. Sandomier, 1933. T. 2. S. 570—572; Žiugžda J. Mackevičius — Lietuvos valstiečių vadas... P. 23.

[61] АЛОИИ АН. Л. 11.

[62] Документы, найденные у А. Мацкевича во время его ареста, № 26; Восстание... С. 58—61.

[63] Pamiętniki Jakóba Gieysztora z lat 1857—1865, popszedzone wspomnieniami osobistymi prof. Tadeusza Korzona, Wilno, 1913. T. 2. S. 324.

[64] Bikuličius V. Kelias iš Puidokynės // Jaunimo gretos. 1963. Nr. 12. P. 24; Juozapavičius P. Visada su liaudimi // Kauno tiesa. 1963. Nr. 305.

[65] Стороженко А. Min. veik. P. 8; Жюгжда И. За нашу и вашу свободу... С. 301.

[66] Mulevičius L. Liaudies žadintojas ir vadas // Mokslas ir gyvenimas. Vilnius. 1963. Nr. 12; Максимайтене О. Борец за правду народную // Советская Литва. Вильнюс. 1963. № 302.

[67] Dubiecki M. Min. veik. P. 57—58.

[68] Жюржда И. За нашу и вашу свободу. С. 301; Dubiecki M. Min. veik. P. 58.

[69] Limanowski B. Historia powstania styczniowego Narodu Polskiego 1863—1864. Lwów, 1909. S. 275; Vilniaus universiteto Mokslinė biblioteka. Rankr. sign. 156. P. 78—79.

[70] Przyborowski J. Min. veik. T. 5. P. 358; Dubiecki M. Min. veik. P. 58.

[71] Восстание... С. 17 (ir toliau).

[72] АЛОИИ АН. Л. 21.

[73] Ten pat. P. 17.

[74] Восстание... С. 18—19; Maksimaitienė O. Min. veik. P. 60.

[75] Grabiec J. Min. veik. P. 249.

[76] Восстание... С. 43.

[77] Ten pat. P. 204—205.

[78] Ten pat. P. 219; Grabiec J. Min. veik. P. 303.

[79] Bičkauskas-Gentvila L. Min. veik. P. 269; Восстание... С. 224.

[80] Ten pat. P. 223. (Liutkevičius Eliziejus, gimė 1825, Lapiškių dvare, Paberžės vals., mokėsi Troškūnų bajorų vidurinėje mokykloje ir Peterburgo meno akademijoje (1845—1853). Sugrįžęs į Lietuvą piešdavo paveikslus bažnyčioms. Prasidėjus 1863 m. sukilimui, su Panevėžio gimnazijos mokytoju N. Lipskiu suorganizavo būrį Karpio miške ir prisijungė prie Sierakausko. Žuvo įnirtingose kautynėse 1863 m. spalio 30 d. /s. st./).

[81] Восстание... С. 151; Žiugžda J. A. Mickevičius. P. 182; Bičkauskas Gentvila L. Min.. veik. P. 159.

[82] Восстание... С. 38.

[83] Grabiec J. Min. veik. P. 275, 303; Juozapavičius P. Min. str.

[84] Восстание... С. 74, 271.

[85] Ten pat. P. 152.

[86] Ten pat. P. 229; Vaižgantas // Przegląd Wileński. 1933; Valančius M. vyskupas. Pastabos pačiam sau. Kaunas, 1929. P. 66.

[87] Восстание... С. 233—234.

[88] Wydawnictwo materialów do powstania 1863—1864. Lwów, 1881. S. 56.

[89] Kowalski J. Rewolucyjna Demokracja Rosyjska a Styczniowe Powstanie. Warszawa, 1955. S. 67.

[90] Ten pat. P. 58.

[91] W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863—1864. Lwów, 1903. S. 443.

[92] Przyborowski J. Min. veik. T. 3. P. 5; Cwiek Z. Przywodcy powstania styczniowego. Sześć sylwetek. Warszawa, 1955. S. 32; Ратчъ В. Свения о польском мятеже 1863 года в Северо-Западной России. Вильна, 1877. Т. 1. С. 184.

[93] Grabiec J. Min. veik. P. 285; Sorokowicz. J. Murawiew — Rok 1863 na Litwie. Warszawa, 1919. S. 19. Čia gan tiksliai yra nupieštas Muravjovo koriko paveikslas, būtent: „Išorinė Muravjovo išvaizda buvo atgrasi — kresnas, pečiuitas, trumpu, į apopleksiją linkusiu kaklu, į buldogo snukį panašaus veido, mažomis žvairai šnairuojančiomis siauromis akimis".

[94] Maksimaitienė O. Min. veik. P. 93; Grinius J. Lietuvos kryžiai ir koplytėlės // Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis. Roma, 1970. T. 5. P. 19—20.

[95] Ojczyzna. Dziennik literacko-naukowy. Bendlikon (prie Ciuricho), 1865. Nr. 59.

[96] Архивныо материалы Муравьевского музея. Вильна. 1915. Ч. 11. С. 123.

[97] Восстание... С. 56, 128.

[98] Žiugžda J. Antanas Mackevičius. P. 175.
[99] Стороженко A. Min. veik. P. 243.
[100] Архивные материалы Муравьевского музея... Ч. 11. С. XLI.
[101] Dubiecki M. Min. veik. P. 63.
[102] Gogiel' N. V. Uosafat Ogriszko i pietierburgskij revoliucionny rzond. Wilna, 1879. S. 151.
[103] Studnicki W. Rok 1863 — wyroki śmierci. Wilno, 1925. S. 179.
[104] Восстание... С. XIII.

EDVARDAS VIDMANTAS

KRAŽIŲ ĮVYKIŲ IŠTAKOS

Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje reiškėsi įvairiais veiksmais: pradedant priešinimuisi caro valdžios draudimui organizuoti bažnytines procesijas, statyti pakelėse kryžius, dėstyti mokyklose tikybą gimtąja kalba, iškilmingai palydėti mirusiuosius į kapus ir baigiant valdžios nurodymų bei įsakymų boikotavimu. Šiais veiksmais gyventojai gynė savo teises, siekė išsaugoti tikėjimą, gimtąją kalbą ir apginti bažnyčią nuo sunaikinimo.

Prievartos ir jėgos naudojimą griaunant Katalikų Bažnyčią matome per visą caro okupacijos laikotarpį. Vien per 1832—1893 m. laikotarpį Žemaičių vyskupijoje rusų valdžia uždarė 46 vienuolynus, 22 bažnyčias, filijas bei koplyčias.

Nors caro valdžios represijos ir prievarta vienodai slėgė visus Lietuvos gyventojus, tačiau bažnyčių uždarymui atkakliau buvo priešinamasi Žemaitijoje. Kas lėmė tokį žemaičių elgesį, iš kur jie sėmėsi išminties ir ryžto? Ar Kražių įvykiai, sulaukę plataus atgarsio Lietuvoje ir už jos ribų, buvo atsitiktinis reiškinys, kilęs spontaniškai, ar kryptingas veiksmas, su išankstine nuostata, veikimo programa?

Norint nusakyti Kražių įvykių ištakas, būtų tikslinga palyginti su anksčiau vykusiomis panašaus pobūdžio akcijomis, nustatyti jų ryšius, bendruosius bruožus, veikimo taktiką ir jas susieti su XIX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigos aktyvėjančio religinio tautinio sąjūdžio programa ir kiek šios programos idėjos turėjo poveikio mūsų apžvelgiamiems įvykiams.

Iš ankstesnio laikotarpio vienas ryškesnių gyventojų pasipriešinimų bažnyčios uždarymui buvo 1886 m. Kęstaičiuose. Tiek Kęstaičiuose, tiek Kražiuose bažnyčias gynė vietos parapijų gyventojai. Tačiau matant, kad Kražiuose klostosi sunki situacija ir turint galvoje Kęstaičių pasipriešinimo padarinius, bažnyčią padėjo ginti ir greta esančios parapijos: Raseinių, Šiaulių, Telšių, net Kauno ir Panevėžio tikintieji. Iš viso priskaičiuojama per 20 parapijų. Kęstaičių bažnyčios uždarymui pasipriešino valstiečiai, o Kražiuose dalyvavo visų sluoksnių atstovai: valstiečiai, miestiečiai, dvarininkai. Kadangi į Kęstaičių gyventojų prašymą caras neatsižvelgė, tai kražiškiai, siekdami, kad jų balsas būtų išgirstas, papildomai raštus siuntė į įvairias institucijas ir net į užsienio atstovybes, taip pat Austrijos, Vokietijos, Danijos, Anglijos ir Prancūzijos valstybių vadovams. Abiejų bažnyčių gynimas truko ilgai: Kęstaičiuose beveik du mėnesius, Kražiuose daugiau negu du mėnesius. Vadinasi, pasipriešinimo

akcija buvo ne atsitiktinė, o sąmoningas organizuotas veiksmas, turintis aiškų tikslą.

Vienas būdingiausių Kęstaičių ir Kražių gyventojų pasipriešinimo bruožų buvo tas, kad tas pasipriešinimas buvo taikaus pobūdžio. Kada į Kęstaičius atvyko Kauno gubernatorius su keliais eskadronais kariuomenės, tikinčiuosius rado bažnyčioje: jie klūpėdami ir susikibę rankomis giedojo šventas giesmes. Taip pat ir Kražiuose gubernatorius, atvykęs uždaryti bažnyčios, buvo sutiktas taikiai. Gynėjai atvykusiuosius prie bažnyčios durų pasitiko su kryžiumi ir caro paveikslu. Susirinkę gyventojai reikalavo vieno dalyko: parodyti caro įsakymą apie bažnyčios uždarymą. Kadangi tokio įsakymo gubernatorius neturėjo, bažnyčios gynėjai pasiūlė palaukti, kol caras atsiųs atsakymą į jų raštus. Gyventojų siūlomas sprendimas valdžiai buvo logiškas, taikus ir turėjo teisinį pagrindą.

Grumtynės Kęstaičiuose įvyko tada, kai kareiviai pradėjo po vieną žmogų vesti iš bažnyčios ir mušti. Kražiuose — kai atokiau stovėję žmonės pamatė žandarų varomus sukruvintus savo tėvus, seseris, griebėsi kuolų, akmenų ir pradėjo juos ginti.

Žemaičių kova dėl bažnyčios kartu buvo ir kova dėl tautos gyvasties išsaugojimo. Pati kova atitiko varpininko J. Adomaičio-Šerno sampratą, kad katalikybė esanti susiliejusi su tautybe taip, jog neaišku, kur baigiasi viena ir prasideda kita, tad valstiečiai drauge gynė ir savo Tėvynę. Jie Bažnyčios griovimo akcijoje matė platesnius valdžios tikslus — gyventojus paversti stačiatikiais. Kęstaičių vienuolyno bei kunigų prieglaudos nekilnojamas turtas buvo atiduotas Skuodo stačiatikių dvasininkams. Visiems buvo suprantama, kam Žemaitijoje buvo statomos cerkvės, nors ten rusų beveik nebuvo. Kražių vienuolynui priklausęs Audenių dvaras buvo paskirtas rusų kolonistams, o nugriautos bažnyčios ir vienuolyno ūkio pastatų medžiagą valdžia planavo panaudoti žemės ūkio mokyklos Kražiuose statybai.

Žemaičių veiksmai sutampa su vyskupo M. Valančiaus pasipriešinimo caro valdžios prievartai programos dvasia ir taktika. Toji programa buvo paskelbta 1868—1869 m. vadinamosiose politinėse knygelėse. Vyskupas leidinyje „Vargai Bažnyčios Katalikų Lietuvoje ir Žemaičiuose" ragina skaitytojus visus prispaudimus kentėti ir tol vyresnybės klausyti, kol nelieps daryti ką nors priešinga katalikų tikėjimui (p. 5). Kitame leidinyje, nušvietęs sunkią gyventojų padėtį, katalikų dvasininkijos persekiojimą, vyskupas klausia, ką daryti? Atsako šitaip: melstis už savo nuodėmes ir nebegerti degtinės. Drauge primena atvejus, kai prievarta verčiami į stačiatikybę vyrai pasipriešindavę valdžiai. O knygelėje „Perspėjimas apie šventą tikėjimą, o ypatin-

gai apie Jėžaus Kristaus Bažnyčią" Valančius ragina tikinčiuosius nenusigąsti persekiojimų, „bet džiaugtis, jog galėsite parodyti savo tvirtybės tikėjime, jog turėsite pareigą parodyti ne esant išgamomis, bet tokiais pat katalikais, kaip senovėje" (p. 20). Vyskupas M. Valančius, neakcentuodamas politinės kovos, ragina gyventojus priešintis visokiems Bažnyčios persekiojimams taikant pasyvias pasipriešinimo formas. Iš tikrųjų jo politinės knygelės tuo metu buvo vienintelis šaltinis, nušvietęs susidariusią sunkią padėtį Lietuvoje ir žadinęs religinius, tautinius žmonių jausmus. Reikia sutikti su V. Biržiškos mintimi, kad M. Valančius parengė „pirmutinę, kad ir siaurose ribose, aktingą lietuvių politinę programą, kuri viešpatavo iki pat „Aušros" laikų". Reikėtų pridurti, kad ne tik iki „Aušros" laikų, bet ir vėliau. Politinės knygelės orientavo visuomenės elgesį susidariusioje situacijoje, skatino ją priešintis persekiojimui. Konkrečiais faktais vyskupas siekė parodyti skaitytojams gresiantį pavojų, psichologiškai paveikti valstiečius, išsklaidyti jų baimę, juos padrąsinti.

Taigi Kęstaičių ir Kražių įvykių eiga ir taktika sutampa su Valančiaus programoje keliamais uždaviniais ir jais, matyt, buvo vadovaujamasi. Reikia pasakyti, kad Valančiaus politinės knygelės Žemaitijoje buvo plačiai paplitusios ir gyventojų skaitomos. Todėl praėjus 15 metų nuo jų išleidimo ir vėliau tų leidinių ir jų idėjų, reikia manyti, religingi žemaičiai neužmiršo.

Svarbų vaidmenį Kražių įvykių eigai turėjo ir Žemaičių vyskupijos dvasininkų leidžiamas laikraštis „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga". Laikraštis žadino gyventojų budrumą, ragino ginti Bažnyčią, priešintis caro priespaudai. Yra žinoma, kad bręstant Kražių įvykiams pasipriešinimo akcijai vadovavo aplinkinių parapijų jaunieji kunigai, o laikraštis padėjo formuoti visuomenės nuomonę. Kun. Pakalniškis „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje" rašė, kad valdžia, kuri skriaudžianti ir kankinanti katalikus, esanti ne Dievo, bet velnio veikiama, todėl priešintis jai Bažnyčios mokslas nedraudžiąs. Kražių benediktinių vienuolyno ir jo bažnyčios uždarymas truko daugiau negu dvejus metus. Per tą laikotarpį kunigai, ypač Kauno kunigų seminarijoje veikusios nelegalios organizacijos nariai, klierikai ruošė gyventojus pasipriešinimui. 1892 m. „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje" buvo paskelbtas kreipimasis į gyventojus, kur buvo perspėjama apie Kražių bažnyčios uždarymą. Kunigų veiklai pritarė tuometinis Žemaičių vyskupas Paliulionis. Jis moraliai ir materialiai rėmė kunigų nelegaliai leidžiamą laikraštį, ragino dvasininkus rašyti taip ir tokia dvasia, kaip rašė vyskupas M. Valančius.

Taigi Kražių įvykiai, gyventojų priešinimasis valdžios savivalei buvo vyskupo M. Valančiaus pradėto darbo tąsa, paskelbtos veiklos programos, naudojamos taktikos atspindys.

Reikėtų pakalbėti ir apie gynėjus, paprastų žmonių drąsą, ryžtą ir atkaklumą, pareigos ir atsakomybės jausmą ginant Bažnyčią ir Tėvynę bei kitas savybes, kurias galima nusakyti dviem žodžiais: „žemaičių charakteris".

Turbūt šio krašto žmonių charakteris formavosi ištisus šimtmečius. Ilgai trukę kryžiuočių puolimai ir krašto niokojimas, pastovus savos žemės nuo svetimšalių gynimas ugdė atkaklumą, savarankiškumą. Tuos žemaičių bruožus matome ir Kražių bei Kęstaičių įvykiuose. Kai caro valdžiai per du mėnesius nepavyko uždaryti Kęstaičių bažnyčios, Kauno gubernatorius iškvietė Alsėdžių dekaną kun. Tamošauską ir kleboną kun. Mažeiką ir įpareigojo atkalbėti žmones nuo pasipriešinimo ir iš bažnyčios išnešti Švenčiausiąjį Sakramentą. Tačiau žmonės, nors jiems kunigai buvo didžiausias autoritetas, nepaklausė. Jie suprato, kad kunigai tai daro iš prievartos. Panašiai buvo ir Kražiuose. Bažnyčios gynimo organizatoriai buvo savimi pasitikintys, tvirtai laikėsi, su atvykusia valdžia nėjo į kompromisus, reikalavo teisingumo ir teisėtumo. Kai Kauno gubernatorius Klingenbergas ir jo palyda buvo uždaryti bažnyčioje, ekscesų nekėlė, tik iš gubernatoriaus pareikalavo parašyti protokolą, kur būtų išdėstyti visi valdžios padaryti nusikaltimai.

Vykstant teismo procesui, kur pasipriešinimo dalyvius gynė žymiausi Rusijos advokatai, apie žemaičius buvo kalbama gerais žodžiais: jie nebuvo ginkluoti; žmonės dievobaimingi ir ištikimi, santūrūs, nepripažino valdžios savivalės ir iš jos reikalavo teisingumo, iškilusias problemas norėjo spręsti taikiai ir pagal veikiančius įstatymus.

Kražių įvykiai ne tik išryškino gyventojų moralinius bruožus, jų atsakomybės suvokimą, pasiaukojimą, meilę savo Bažnyčiai ir Tėvynei, bet ir parodė veiklos savarankiškumą. Kita vertus, Kražių įvykiai buvo vyskupo M. Valančiaus organizuoto pasipriešinimo carizmui tąsa.

PAULIUS SUBAČIUS

PIRMASIS POETINIS KŪRINYS APIE KRAŽIŲ ĮVYKIUS

Šiame straipsnyje mėginamas detalizuoti vienas 1893 m. Kražių įvykių sukelto atgarsio narelis, turėjęs įtakos gilesnei visuomeninei kražiškių pasipriešinimo refleksijai. Tai pirmasis grožinės literatūros kūrinys, pasirodęs ano meto spaudoje, kurio meninė erdvė yra faktiniai ir emociniai žemaičių atsako į dvasios niokojimą momentai — Silvestro Gimžausko poemėlė „Kražiečių atminčiai". Ji pirmą sykį išspausdinta JAV, 1894 m. 43-iame „Vienybės lietuvninkų" numeryje (taigi, atsižvelgiant į to meto korespondencijos tempus, parašyta, matyt, netrukus po kruvinojo susidorojimo). Vėliau kūrinys dar skelbtas kontrafakcinėje poeto knygutėje „Kelios istoriškos dainos" [1]. Iš karto reikia pasakyti, kad Vaclovas Biržiška yra abejojęs dėl aptariamo teksto autorystės, užsiminęs, kad poemėlę būtų galima priskirti Vincui Jokubynui. Tačiau tekstologinė analizė neteikia progos neigti Gimžausko autorystę. Greičiau priešingai, — kalbos ir poetinės struktūros nagrinėjimas rodo „Kražiečių atminčiai" esant labai panašią į kitus ilgesnius poeto eiliavimus. Informacija apie Kražių įvykius Gimžauską pasiekė tikriausiai iš „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos" puslapių. „Apžvalgoje" buvo skelbta Kražių bažnyčios ir vienuolyno nuniokojimo priešistorė, o vėliau emocingai, kiek hiperbolizuotai papasakoti ir žudynių vaizdai. Šiame aptarime nevengiama ilgesnių citatų, nes kūrinys menkai žinomas net ir besidomintiems.

Poemėlėje chronologiškai pasakojami svarbiausi Kražių įvykių momentai: vienuolyno uždarymas, caro valdininkų planai uždaryti mūrinę bažnyčią, valstiečių prašymai ir protestai carui, Klingenbergo žandarų siautėjimas, kazokų egzekucijos ir kražiškių trėmimas. Kūrinys pradedamas lietuviškai religinei pasaulėjautai itin svarbiu skausmo kalavijais persmeigtos širdies įvaizdžiu:

> Su perdurta širdžia ir pilna kartybės,
> Su dūšia prislėgta nerimo, liūdnybės,
> Grįžiuosi prie Kražių... ir su ašaromis
> Skelbiu kankynes jų gailiomis raudomis.

Nuoširdžiu, pirmuoju asmeniu reiškiamu emociniu santykiu poetas iš karto žengia žingsnį į šalį nuo publicistinio laikraštinių apžvalgų patoso, suteikia šiam gilesnio asmeninio išgyvenimo matmenį.

Sunkiai atsidusę, paklausykit, broliai,
Kaip, už ką kražiečius kankino maskoliai, —

bičiuliišku kreipiniu Gimžauskas mėgina skaitytoją padaryti suinteresuotu toliau dėstomų įvykių stebėtoju, o drauge suteikti sugestyvumo epiniams paveikslams. Į nuoseklų objektyvistinį pasakojimą autorius nuolat įterpia keleriopų pastebėjimų, nevengia savo poziciją atskleisti vienu kitu ryškios konotacijos žodžiu. Dažniausiai jie subordinuoti rusų valdžios kaip šėtono valdžios idėjai pagrįsti:

Prie klioštoriaus mūro bažnyčia stovėjo,
Bet ir tos šėtonas žmonėms pavydėjo.

[...]

Mat carai maskolių, kad tikt primanytų,
Tai tuoj atskalūnais visus padarytų.

[...]

Maskoliai mus nori velniais padaryti,
Todėl ir pradėjo bažnyčias ardyti!

Poetas eksploatuoja visą smerkiančių vertinimų diapazoną, nuo nuostabos sukelto skėstelėjimo rankomis:

Štai tau ir malonė šviesiausiojo caro,
Kad jam pasiskųsi — jis kalinin varo! —

iki istorinių palyginimų bei visuomeninės opinijos argumentų:

Nerono bendryba, kaip matos, atgijo,
Caruose maskolių nūn įsikūnijo,
Nes kas to neskaitė, kas to negirdėjo,
Kad jie katalikų daug kraujo praliejo! . .

Teksto audinyje itin išsiskiria retoriniai kreipiniai ir sušukimai. Dažniausiai jais apeliuojama į Aukščiausiąjį bei Biblijos autoritetą:

Dieve, triskart šventas, pažvelk ant maskolių,
Pasotink nors sykį kraujais mūsų brolių!

[...]

O šventas Maižėšiau [2], tarne Dangaus Pono!
Kursai paskandinai būrius Paraono [3],
Užtaryk už kraują mūsų tėvų, brolių
Ir marias raudonas užgriauk ant maskolių!
Jei nenori verstis žvėrys užkietėję;
Jei nuog jų tike kenčia žmonės nekaltiejie
Tai prašyk Aukščiausį, kad susimylėtų,
Tuos priešus tikybos plėgoms suturėtų!

Tačiau Gimžauskas bene pirmą sykį lietuvių poezijoje žvalgosi savo retorikos adresato ne tik Danguose, bet ir žemėje, Vakaruose, orientuojasi į demokratiškų Europos visuomenių savimonę, demonstruodamas modernų požiūrį į socialinių ir tautinių problemų veiksnius:

O šviesi Europa, kur sąjausmas tavo,
Kursai kitkart tankiai varguolius vadavo?
Jei nūn dar bulgarus moki paturėti,
Tai kodėl Lietuvai nenori padėti? —

kreipiasi Gimžauskas, atskleisdamas Kražių įvykių tarptautinį kontekstą, kurį itin akcentavo to meto lietuvių spauda.

Pabrėžtinas poeto emocijas perteikiančių vaizdžių veiksmažodžių ekspresyvumas: „marias raudonas *užgriauti*", „nakčia *atbrazdėjo* paveikslu šėtonų", „žmonelių apsčiai *primarmėjo*", „kalkių duobėn *grūdo*", „*prispeitę* nagaikomis *šėrė*", „būdu žmogžudžių kražiečius *aptausė*", „greitai *nutrinkėjo*" ir t. t. Veiksmo vaizdumu itin išsiskiria kazokų siautėjimą bažnyčioje atkuriančios eilutės:

O žvėrys kazokai, vos tiktai atkūrė,
Iš šaudyklių šaudė, ragotinėms dūrė;
Su arkliais ant žmonių kaip šėtonai lipo,
Grūdosi bažnyčion, po kojomis trypė...
Du raitu per galvas altoriop prijojo,
Ir šventuosius vaizdus su kardais kapojo.
Sumišo bažnyčioj mirštančių šaukimas
Ir bjaurių kazokų velniškas keikimas!
Bažnyčia kraujuose, budeliai netilsta,
Kaskart dar didesnė skerdynė pakilsta...

Pastarosiose eilutėse poetas, pereidamas nuo būtojo prie esamojo laiko ir pavartodamas veiksmažodžio elipsę (*„Bažnyčia kraujuose"*) pirmiau pateiktą veiksmo detalių mozaiką sutelkia į vientisą žudynių fantasmagorijos vaizdinį. Kur ne kur jam pa-

siseka puikiai suderinti frazeologizmu reiškiamą emociją bei epinį paveikslą, rasti semantinės opozicijos paryškinamą netikėtą rimą, pasiekiant intencijos ir formos adekvatumą:

Minint, kas ten darės, mano plaukai stojas!
Bažnyčioj giedojo „Dievas Gelbėtojas".

Autorius neslepia savo pastangų ne vien papasakoti istoriją bei sukelti užuojautos jausmą, bet ir paskatinti skaitytoją sekti kražiškių pavyzdžiu. Kražių parapijiečių nusiteikimas bent keliose teksto vietose perteikiamas abstrakčiomis deklaracijomis, kaip antai:

Tą visą pamatę kražiečiai dievoti
Nusprendė bažnyčios šventvagiams neduoti:
Nusprendė ją ginti ašaroms maldomis,
O jeigu reikėtų, tai kad ir galvomis.

Tačiau daug įspūdingesnė personalistinė ryžto ir stiprybės išraiška, kurios poetinę versiją norėtume pacituoti ištisai:

Kas kenčia už tiesą, tas Dievo pagirtas,
Buvo paguldytas vienas vyras tvirtas;
Puskapį ir dešimts jam nagaikų davė;
„Ar gana bus?" — klausė,— „kaip jauti tu save?"
Atsakė: „kad norit, daugiaus galit duoti".
Tai ir vėl pradėjo nagaikoms kapoti:
Dvidešimts pridėjus, vėl tas pats klausimas,
Ir ne kits, kaip pirmas, jo atsiliepimas.
Ir vėl plakė auką, bet skaitliaus nedarė
Po dešimts minučių ans didvyris tarė:
„Lak, šuo, kraują mano!" — ir skęsdams kraujuose
Ant žemės nutilo, kad šauktų danguose;
Kad šauktų maskoliams Dievo atkeršimo,
O mumis kantrybės ir pasišventimo!

Silvestras Gimžauskas, kuriam nebuvo svetima tiek ankstesnės lietuvių literatūros didaktinė tendencija, tiek XIX a. pabaigoje vyravusi publicistinė stilistika, greta vaizdaus kražiškių susitelkimo paveikslo, pateikia ir tiesiai skaitytojui adresuojamų patarimų bei paraginimų:

Ir galvas, iš tikro, geriaus paguldyti,
Neigu duot maskoliams bažnyčias ardyti.

Itin sutelktu, visą visuomenę bei moralinę autoriaus programą apimančiu kreipiniu poemėlė yra baigiama:

O broliai lietuviai, kaip Kražiai darykim:
Už savo bažnyčias kriūtis pastatykim
Ir Lietuvos šneką mylėkim, guodokim,
Kaip lietuviais buvom ir būt nenustokim!
Nebijokim kęsti už Dievą, Tėvynę,
Bet gerti pameskim alų ir degtinę;
Lietuviškų knygų prispirkę skaitykim
Ir kur mes jas gaunam, gudams nesakykim!

Be abejo, aptartosios poemėlės negalėtume priskirti prie literatūros šedevrų, itin nesėkmingos tos teksto atkarpos, kuriose poetas su kronikininko tikslumu mėgina perteikti įvykių nuoseklumą. Jai trūksta krintančių į akis žmonių paveikslų, kartojasi tie patys įvaizdžiai, epitetai, struktūros modeliai. Paieškoję išlepinto šių dienų skaitytojo akimis, rastume įvairių stilistinių riktų, o liberalus ideologas gal įžvelgtų perdėtą lietuvių aukštinimą. Tačiau eiliavimo kultūra, retorinių figūrų įvairove, o svarbiausia — idėjine orientacija poemėlė prilygsta, o greičiau pranoksta kitus XIX a. pabaigos visuomeninės tematikos epinius eiliuotus kūrinius, joje galima įžvelgti kai kurias tautinės savimonės modernėjimo tendencijas. Kultūros istorijai ji svarbi kaip tekstas, padėjęs suvokti Kražių prasmę tautiškai prakuntantiems kaimo žmonėms.

[1] Visos pateiktos citatos yra redaguotos atsižvelgiant į abi minėtas publikacijas.
[2] Mozė.
[3] Faraono.

ALDONA VASILIAUSKIENĖ

KRAŽIAI MŪSŲ ATMINTYJE

Mes ne tik meldžiamės už mirusius,
bet ir mokomės iš jų,
nes jie nesiliauja mums kalbėję
apie didžią gyvenimo vertę,—
apie laimę čia, žemėje, mylėti Viešpatį,
mylėti žmogų, kurti ir būti savo
pareigos žmogumi.

A. Sušinskas

Ilgus amžius lietuvių tauta, svetimų valstybių engiama, visam pasauliui nuolat primindavo savo buvimą. Kuo labiau buvo siekiama Lietuvą užgniaužti, tuo stiprėjo ir augo jos pasipriešinimas. Gerai žinomi XIX amžiaus įvykiai: 1830—1831 ir 1863—1864 metų sukilimai, ne mažiau garsūs 1893 m. lapkričio 22 d. Kražių įvykiai, sukėlę pasaulio žmonių pasipiktinimą caro valdžios vykdoma nacionalinės priespaudos ir kitatikių nepakantumo politika. Šis, jau gerokai prieš šimtą metų įvykęs susidorojimas su tikinčiaisiais, liko gyvas tautos atmintyje, stengtasi, kiek buvo įmanoma, pagerbti žuvusiuosius, jų pavyzdžiu skatinti susitelkimą ir ištikimybę tautai ir lietuvybei. Pagarba žuvusiesiems buvo reiškiama gyvu bei spausdintu žodžiu.

Kražių įvykius aptariančius darbus galima suskirstyti į keturis laikotarpius: 1) Lietuvai esant carinės imperijos sudėtyje; 2) nepriklausomoje — tarpukario Lietuvoje; 3) sovietinės okupacijos metu, 4) Lietuvai vėl tapus nepriklausoma valstybe.

Pirmo laikotarpio Kražių įvykiams atminti literatūra apžvelgta dr. Leono Mulevičiaus priešmirtinėje monografijoje [1], kurios santrauką čia perteikiame.

Kruvinieji Kražių įvykiai nedelsiant sulaukė atgarsio spaudoje [2]. Oficialioji Rusijos spauda, be abejo, siekė kuo mažiau rašyti apie caro valdžios represines priemones, kad žinios nepatektų į užsienį ir nekompromituotų carizmo politikos. Reakcinė vietos spauda naudojo suklastotus faktus, kiek galėdama juos menkino.

Kražių įvykius bei jų dalyvių teismą Vilniuje plačiai aprašė užsienio — Vokietijos, Italijos, Prancūzijos, Anglijos, JAV ir daugelio kitų kraštų spauda. Daugiausia šie įvykiai buvo minėti lenkų spaudoje, traktuojant juos kaip lenkų tautybės žmonių kovą dėl savo tikėjimo išsaugojimo. Šį savo teiginį lenkų laikraščiai motyvavo tuo, kad daugelis Kražių gyventojų esą lenkai, o miestelyje vyraujanti lenkų kalba, ją vartoją net ir lietuviai. Dėl Kražių gyventojų tautybės kilęs smarkus ginčas Amerikoje lietuviams išėjo į naudą: išpopuliarino Kražių, taip pat Lietuvos

vardą pasaulyje, pažadino JAV lietuvių tautinę savimonę, paskatino juos organizuotis, kurti savarankiškas, nepriklausomas nuo lenkų parapijas su savo bažnyčiomis, mokyklomis, draugijomis.

Labai atidžiai Kražių įvykius sekė ir juos aprašinėjo Tilžėje ėjęs lietuviški laikraščiai „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", „Varpas", „Ūkininkas". Kartu su lietuviškomis knygelėmis jie slapta buvo platinami ne tik Kražių apylinkėse, bet ir visoje Lietuvoje.

Užsienio, ypač JAV lietuviai, sužinoję apie Kražių įvykius, ne tik juos aprašinėjo, bet rengė ir protesto demonstracijas, mitingus, buvo laikomos gedulingos pamaldos žuvusiesiems. Taip pat buvo steigiamos draugijos, klubai, renkamos lėšos paminklams statyti bei Lietuvos žmonėms remti, šia tematika rašomi literatūriniai kūriniai, leidžiamos knygos lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių bei kitomis kalbomis.

Kražių įvykių dešimtmečio minėjimo proga „Darbininkų balse" išspausdintas V. Kapsuko straipsnis „Kražių skerdynės paminėjimas 1893—1903)" [3], keli puslapiai šiems įvykiams skirti ir 1904 metų darbininkų kalendoriuje [4].

* * *

Tarpukario Lietuvoje iškilmingai paminėtos 40-osios šiurpių Kražių įvykių metinės. Be to, pasirodė keletas darbų ir iki šio minėjimo. 1927 m. Kaune išleista 18 puslapių knygelė „Kražiai" su pseudonimu P. S., 1928 m. — M. Krupavičiaus knygelė „Dangaus šviesa", taip pat skirta Kražiams. Apie Kražių įvykius kalbama ir J. Tumo knygelėje, 1929 m. išleistoje Klaipėdoje,— „Motiejus Valančius Žemaičių vyskupas. Pastabos pačiam sau"; tais pačiais metais Kaune išleistos knygos: M. Valančiaus „Maskoliams katalikus persekiojant (surašė ir paaiškino J. Tumas)" bei J. Ž[ebrio] „Kražių skerdynė ir jos pasekmė" (surinko ir paaiškino doc. J. Tumas).

1933 m., rengiantis Kražių įvykių 40-mečio paminėjimui, buvo rašoma: „Jau 40 metų praslinko po šio neužmirštamo Lietuvai ir lietuviams įvykio. Bet... iki šiol mes apie Kražių tragediją beveik nieko nežinojome.

Jaunoji karta beveik nieko nežino, kas darėsi prieš 40 metų Kražiuose (įsiklausykime, argi tai, kas buvo rašyta prieš 60 metų, netinka šiai dienai?! — *A. V.*) ... Bet dar skaudžiau, kad mes nepažįstame tų tautos didvyrių, kurie, nebodami kazokų nagaikų, kardų ir kulkų, stojo ginti savo teisių su spragilais, lazdomis ir kumštimis. Mes nepažįstame daugelio tų pasišventėlių, kurie paaukojo savo galvas už mūsų tikėjimą ir lietuvybę... kurie turėtų mums būti amžinu didvyriškumo pavyzdžiu... mininį

40 metų sukaktuves ir, jau Nepriklausomoje Lietuvoje, būtinai turime įamžinti šios liūdnos tragedijos įvykius. Įamžinti ne tik popieriuje, bet ir širdyje... jaunimas turi pažinti mūsų tėvų vargo kelius ir pasišventimą, kad galėtų stiprinti savo meilę tėvynei Lietuvai" [5].

1933 m. net trylikoje Lietuvos laikraščių bei žurnalų pasirodė 25 didesni ar mažesni straipsniai [6], kai kurie jų spausdinti net keliuose numeriuose. Keletą jų apžvelgsime detaliau.

Kražius paminėjo mėnesinis kultūros žurnalas „Vairas" [7]; K. B. inicialais pasirašytu straipsniu „Kruvinieji 1833 m. Kražiai. 40 metų sukakčiai paminėti". Pavadinime, be abejo, korektūros klaida, nes tekste visur kalbama apie 1893 metus. Autorius, pateikęs trumpą priešistorę, nurodęs, kad „tais laikais vienuolynai ir bažnyčios buvo vienas svarbiausių lietuvių tautinių židinių, tai rusų valdžia pirmus savo rusinimo politikos smūgius kreipė į katalikų bažnyčios persekiojimus", pasakoja apie caro valdžios pastangas uždaryti ir Kražių bažnyčią. „Čia tai prasidėjo reta ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje drama. Vienoje pusėje stojo rusų brutali jėga ir Katalikų Bažnyčios vadovybė, pastaroji bent oficialiai, o antroje pusėje nepalaužiamos valios savo reikalams ginti Kražių ir apylinkės parapijų žmonės. Kunigų prašymai geruoju atiduoti bažnyčią neturėjo pasekmės" [8]. Autorius vaizdžiai pasakoja apie budėjimus bažnyčioje, apie žiaurų gubernatoriaus Klingenbergo elgesį su bažnyčios gynėjais, kazokų niokojamą bažnyčią ir miestelį.

Straipsnyje akcentuojama šios šiurpios tragedijos reikšmė Katalikų Bažnyčiai ir visai lietuvių tautai: „Nors Kražių bažnyčia ir liko uždaryta, bet skerdynių reikšmė buvo labai didelė. Po Kražių skerdynių rusų valdžia turėjo stabtelėti savo neprotingoje politikoje. Gubernatorius Klingenbergas greit buvo atstatytas ir iškeltas kitur, o tokių brutalių priemonių daugiau nebevartota. Kražių skerdynių nekaltų žmonių kraujas atpirko ne vieną rusų uždaryti numatytą bažnyčią. Viešoji opinija rusų politikos priemones pasmerkė" [9].

Autorius siūlo dar likusiems gyviems šių skerdynių dalyviams, jų šeimos nariams išleisti ir įteikti bent atitinkamus medalius, o 50 metų sukakčiai paminėti — pastatyti monumentalų paminklą.

„Tik 40 metų skiria mus nuo Kražių įvykių,— rašė A. Rondomanskis,— o jau mažai tėra mūsų tarpe žmonių, kurie gerai juos atsimena, bet dar mažiau yra tokių, kurie teisingai jų reikšmę lietuvystei įvertins. Bent daugelis mano, kad tai buvęs sufantazuotų abiejų lyčių davatkų ekspromtiškas inteligentų (dvasiš-

kių) sukurstytas išsišokimas, kurį išpūtus atsitiktinai buvo gauta šiokios tokios naudos ir pačiai lietuvystei" [10].

Kražių įvykiams suprasti ir įvertinti A. Rondomanskis pasirinko svarbius įvykius, turėjusius lemiamą reikšmę Lietuvos istorijai: 1794, 1831, 1863 m. sukilimus, dėsningai vedusius prie Kražių įvykių. „...kiekvienas toks tautos sukrėtimas sukeldavo visose galvose naujų minčių, atgaivindavo senų, pamirštų prosenių aspiracijas ir kalte kalė mūsų protėvių galvosna, kad reikalinga atgauti 18-to šimtmečio pabaigoje prarastą politinę nepriklausomybę, kad rusų valdžia yra neteisėtai iš šalies primesta, kad tasai josios jungas tolygus vergijos pančiams" [11].

Autorius aiškina tarpų tarp minėtų įvykių pastovumą — maždaug 30 metų: „...Tai tik vienos kartos subrendimo raktas, terminas, kada baigia išmirti praėjusio „maišto" malšinimo baisenybes beatmeną žmonės ir šalyje pribręsta naujų žmonių. Jie nepažįsta karo žiaurumo, istorija rodo jiems vien idealizuotus karžygiškumo pavyzdžius, viskas skatina jaunimą išbandyti savo jėgas..." [12]

A. Rondomanskis parodo ir lenkų dvarininkų vaidmenį, ypač bylos eigoje. Turtingieji suaukojo gana stambią pinigų sumą, jų pastangomis Krokuvoje susikūrė kražiškiams remti komitetas, kuris siekė itikinti, kad visi teisiamieji — bajorai, lenkai patriotai. Nepaisant šios nuostatos, byla buvo plačiai išgarsinta, diskredituoti rusų valdymo metodai.

„Fiziškai parblokšti, bizūnų sukapoti, kalėjimuose pūdomi žemaičiai nugalėjo rusų režimą ne tik faktiškai, savo bažnyčią išgelbėdami, bet ir moraliai. Visa tų laikų mąstančioji Lietuva pradėjo apie juos kalbėti, jų žygiu gėrėtis, jų pavyzdžiu sekti... Caro visagalė valdžia nusilenkė keliasdešimties pasiryžėlių moraliniam autoritetui ir tuo pabrėžė jų žygio svarbą" [13]. Kitas svarbus įvykis istorinėje sekoje — 1917 m., kai buvo sugriauti carinio viešpatavimo pamatai, Kražiai iškilo kaip vienas epizodų įvykių grandinėje. „...kražiečių žygis turi būti visų teigiamai įvertintas... jis priminė daugeliui, kad yra svarbesnių dalykų negu kasdieninis skilvio prikimšimas, negu asmens laisvė ir gyvybė. Kad tauta išliktų gyva, kad padermė galėtų savo būdą išlaikyti, reikalinga kai kam, kai kada ir nukentėti, paaukoti savo asmens gerovę, sveikatą ir laimę. Nemokyti ir suvargę kražiečiai, jeigu to ir nesuprato, tai bent tai padarė, ir tuo skiriasi nuo tų šviesuolių ir turtuolių, kurie tai s u p r a t o i r s u p r a n t a, b e t n e d a r ė i r n e d a r o (retinta mano.— *A. V.*)" [14]. Kaip aiškiai istorija kartojasi. A. Rondomanskio prieš 60 metų pasakyti žodžiai šiandien gal net labiau aktualūs negu tarpukario Lietuvai.

Straipsnio pabaigoje redakcija akcentavo ir draudžiamosios spaudos svarbą Kražių įvykiams, pateikė kun. Pakalniškio (Dėdės Atanazo) citatą iš „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos". Redakcijos pastabos baigiamos siūlymu: „Būtinai reikia, kad kas nors iš mūsų istorikų parašytų plačią mokslišką apie Kražių įvykius monografiją. Tada paaiškėtų Kražių įvykių faktų dydis: būtų žinia, kiek dėl tų įvykių numirė ar nenumirė, kiek prigėrė ar neprigėrė. Dabar vieniems tiek, kitiems tiek" [15].

Paulius Šležas literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo mėnesiniame žurnale „Židinys" išspausdino keturių dalių straipsnį „Kražių įvykių reikšmė tautiniam susipratimui" [16].

Pirmoje dalyje parodoma rusų carų, nuo Jekaterinos II, politika: siekiama, kad prijungtos žemės būtų rusiškos ne tik pavadinimu, bet ir dvasia, dėl to nesiskaitoma su jokiomis priemonėmis. „Katalikų Bažnyčia ir jos kunigai buvo svarbiausia kliūtimi Lietuvą *supravoslavinti* ir *surusinti*" [17], todėl buvo imtasi įvairiausių priemonių dvasininkų veiklai apriboti ir uždrausti.

Antra dalis skirta vysk. M. Valančiui, kuris, siekdamas įsąmoninti kovą su rusais, išleidžia 9 proklamacijas-brošiūras. „Tose brošiūrose, akivaizdoj vis didėjančių katalikų persekiojimų, prievartos, pastangų surusinti ir supravoslavinti Lietuvą, vysk. Valančius ima raginti žmones aktyviai priešintis rusų valdžiai, nurodinėti, kaip ir kur jie ir jų kunigai turi elgtis: neiti, kad ir varomiems, melstis į cerkves, nesiskubinti išmokti rusiškai, o klausiantiems maskoliškai atsakyti: nesuprantu" [18]. Cituojami Valančiaus pamokymai, kaip elgtis, jei maskoliai užpultų atimti bažnyčias, kaip elgtis tėvams rusiškų mokyklų atžvilgiu ir kt. „Be abejojimo, šitie visi įtakingo vyskupo patarimai, paraginimai religingai mūsų liaudžiai turėjo didelę įtaką: drąsino spirtis, nepasiduoti atėjūnų užgaidoms" [19].

Autorius akcentuoja „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos" reikšmę: „Tai buvo nepaprastai karingos dvasios laikraštis, liepsnojančiais žodžiais skatinąs nepasiduoti rusams, priešintis. Visą to laikraščio toną davė jo redaktorius kun. Pakalniškis — Dėdė Atanazas" [20].

Trečia dalis skirta patiems Kražiams. Čia rašoma apie caro valdžios siekimą panaikinti vienuolyną, kražiškių pastangas jį išsaugoti, apie pačius tragiškus įvykius, kazokų siautėjimą, po kurio „... daugelis liko sunkiai sužaloti; sukapotom galvom, veidais, nukirstais pirštais, perdurtom rankom, šonais... Vieni iš jų nuo sunkių sužalojimų, kiti nuo didelio susijaudinimo mirė arba liko visą gyvenimą luoši, treti pamišo. Todėl ne veltui anų

dienų lietuviškoji spauda Kražių įvykius lygino su pirmųjų amžių krikščionių kankinimais Romoje..." [21]

Ketvirta dalis skirta Kražių įvykių atgarsiams to meto spaudoje: „...daugiausia apie Kražių įvykius ir bažnyčios gynėjus rašė lietuviškoji spauda, ėjusi Prūsuose ir Amerikoj: „Varpas", „Apžvalga", šiems įvykiams skirtos lietuviškos knygutės išleistos Tilžėje bei Čikagoje. Tiek minėti laikraščiai, tiek ir... knygutės ne tik aprašė Kražių įvykius, bet juos ir vertino, stengėsi nustatyti jų vietą kovoje su tautos slopintojais" [22]; „...kražiečių didvyriškumas buvo statomas pavyzdžiu tolimesnėje kovoje su rusų valdžia, jos užsimojimais supravoslavinti ir surusinti Lietuvą" [23]; „Kražių įvykiai sujudino Amerikos lietuvius, sužadino juose tėvynės meilę ir norą bendrai dirbti sau ir rusų skriaudžiamųjų brolių gerovei" [24].

Autorius, akcentuodamas spaudos reikšmę, rašė: „Lietuvoj platinama Prūsuose ėjusi lietuviška spauda, ...knygutės, aprašiusios Kražių įvykius, taip pat Kražių giesmės ir dainos, kražiečių didvyriškumas, pasakojimas iš lūpų į lūpas negalėjo nepaliesti Rusijos pavergtų lietuvių tautinės sąmonės, negalėjo jos nepagyvinti. Kražių ir panašūs įvykiai Lietuvoje aiškiai parodė žmonėms, ko siekia rusų valdžia juos bevaldydama ir kartu priminė, kad jau gana snūduriuoti, reikia susiprasti ir pakilti į kovą, ir kad toji kova gali būti laimėta tik bendromis jėgomis" [25].

Kražių įvykiai išjudina iki tol atskirai, pavieniui dirbusius inteligentus — „jie pradeda vis labiau išeiti aikštėn, ima organizuoti tautą" [26]; 1896 m. spaudos byla oficialiai buvo vadinama lietuvių tautiniu judėjimu, dalyvių skaičius kovoje dėl lietuviškos spaudos vis didėjo. Po Kražių įvykių aktyviau ėmė reikštis ir lietuviai moksleiviai, kol buvo laimėta kova dėl spaudos, o 1905 m. caro manifestu panaikinti Katalikų Bažnyčios suvaržymai.

„...Lietuva, numetusi svetimųjų jungą, žygiuoja laisva į naują gyvenimą. Bet... kiek kartų atsigręš atgal, ji išvys žiauraus ir šalto Sibiro snieguotus laukus, kur ilsisi daugelio geriausių Lietuvos sūnų kaulai, tamsius ir drėgnus Rusijos kalėjimus, kur ne vienas lietuvis už tėvynę supuvo..." [27]

1933 m. P. Dovydaičio redaguojamame „Ateities" žurnalo Nr. 12 išspausdintas J. Virbicko straipsnis „Kruvinoji Kražių drama" [28].

Straipsnyje autorius išsamiai apžvelgia rusų valdžios pastangas įgyvendinti panslavizmo idėjas (lietuvius rusai laikė slavų tauta), siekimą jau nuo 1795 m. nutautinti Lietuvą. Pasakoja apie Kražių praeitį, bažnyčios padėtį. Mini Žemaičių vyskupą Mečislovą Leonardą Paliulionį – atsargų ir išmintingą diplomatą. Ap-

rašo caro valdžios siekimą uždaryti Kražių bažnyčią, žiaurius įvykius, teisminę procedūrą.

„Barbariškas caro valdininkų žygis skatino lietuvius dar labiau branginti savo bažnyčias. Tai buvo labai svarbu, nes tik viena bažnyčia anais laikais galėjo patraukti žmones į kovą su rusų priespauda. O toji kova lietuvių jėgas ugdė, nes į senųjų kovotojų eiles stojo vis naujų, vis energingesnių lietuvių" [29].

„Kai lenkai pradėjo viešai skelbti, kad juos rusai Kražiuose taip baisiai kankino, Amerikos lietuviai protestavo. Lietuvių ir lenkų tautybių skirtumo klausimas susilaukė plačios polemikos, ir lietuviškasis susipratimas Amerikoj padarė didelį žingsnį į priekį" [30].

Autorius Kražių dramos prasmę taip išreiškė: „Lietuvos diduomenė seniai buvo atsiskyrusi nuo liaudies. Atskilusi nuo savo tautos kamieno, ji nustojo tautinės pusiausvyros ir susiartinusi su lenkais persiėmė jos kultūrinėmis tradicijomis ir ėmė rūpintis vien savo asmeniniais reikalais. Lietuvių kalbą ir tradicijas išlaikė tik liaudis. Tautinis lietuvių atgijimas, pirmiausia pasireiškęs grįžimu prie pirmykščių tradicijų, tik liaudy ir tegalėjo prasidėti. Toji liaudis, jau anksčiau davusi atskirų tautos žadintojų, išsilaikymo instinkto spiriama, gindama Kražių bažnyčią, pirmą kartą aktyviai pasipriešino rusifikatorių pastangoms ir, nors daug nukentėjo, tačiau išėjo laimėtoja. Šis laimėjimas žadino ir toliau liaudies pasiryžimą ginti švenčiausius įsitikinimus. Čia ir yra visa kruvinosios Kražių dramos prasmė, dar ir dabar žadinanti lietuvių visuomenę kovoti bet su kokiu priešu — lauko ar vidaus,— kurs kėsintųsi paminti lietuvių tautos savarankiškumą, kultūrinį ar politinį šalies nepriklausomumą" [31].

1933 m. Kaune buvo išleistas Kražių įvykiams skirtas leidinys — 12 puslapių iliustruotas žurnaliukas „Kražių skerdynės"; jį parengė ir išleido žurnalistų ir rašytojų būrelis, redagavo Pranas Klimaitis. Šis leidinys — tai tarsi visų publikacijų „suma sumarum", gausiai iliustruotas nuotraukomis, yra 18 įvairios apimties straipsnelių, dauguma jų be autoriaus pavardės ar pasirašyta inicialais [32]. Gražu pagalvoti, kad šiai specialiai Kražių įvykiams skirtai knygelei, „vienkartiniam leidiniui", — kaip įrašyta viršelyje, popierių padovanojo Lietuvos popieriaus fabrikas, taip prisidėdamas prie Kražių didvyrių pagerbimo.

Kad Lietuvoje neliktų nė vieno nežinančio apie šiurpius Kražių įvykius, Kražių skerdynių 40 (1893—1933) m. sukaktuvių minėjimui rengti komitetas paskelbė atsišaukimą į visuomenę [33]. Pateikiame jo tekstą:

Šįmet, lapkričio 22 dieną, sukanka 40 metų nuo didvyriškos kovos, kai kražiečiai, gindami savo bažnyčią, kovėsi su rusų valdininkais. Po to gynimo

buvo kražiečių užmuštų, sužeistų, prigirdytų, nuplaktų ir net išniekintų moterų; bažnyčios gynėjai buvo už pasipriešinimą suimti ir pasodinti kalėjiman.

Tos Kražių imtynės vyko laikais, kai Lietuvoj, tariant Maironio posakiu, „nė žodžio, nė rašto neleido erelis, suspaudęs sparnais", tai yra, kai buvo uždrausta lietuviška spauda, lietuviškos mokyklos, kai vaikus mokyti tegalėjo motinos prie savo ratelio, kai knygnešiai buvo tremiami Rusijos gilumon ir Sibiran, kai uždarinėta bažnyčios ir vienuolynai, kai kryžius statyti, procesijas ir bažnytines iškilmes daryti buvo užginta, kai iš lietuviškos maldaknygės melstis buvo uždrausta, kai kunigams nevalia buvo iš parapijos ribų išvažiuoti, žodžiu — kai visu rusišku priespaudos nuožmumu buvo engiama bažnyčia ir naikinama lietuvystė. Tokios vergijos laikais žemaičiai kražiečiai, ginkluoti vėzdais, spragilais, akmenimis ir plytgaliais drįso stoti į kovą su rusų policija ir kazokų šimtinėmis ir ją morališkai laimėti.

Mes, Lietuvių Tauta, turime būti kovotojų tauta. Tai rodo mūsų geografinis tarp didelių tautų padėjimas. Mūsų spyrimasis išlaikyti savo tautą ir valstybę visados atsiduris į didžiųjų kaimynų grobuoniškas pastangas. Iš čia ir pašaukimas mūsų tautos — būti neįveikiamiems kariams Tėvynės Laisvės sargyboje ir Lietuvos žemių rinkimo kovose. Žinodami, jog turėsim už Tėvynę daug kovų pakelti, tai, jas numatydami, turime branginti Kražių pavyzdį, kuris mus moko, jog reikia net sunkiausiomis sąlygomis už savo teises kovoti, kartu ir rodo, kokią gaivališką drąsą ir pasiaukojimą gali lietuvis tokioj kovoj turėti. Todėl, kad tą kražiečių labai reikšmingą, mums brangią, savo aktualumu paveikslingą ir neužmirštamą dėl savo teisių kovą kaip galima labiau įsąmonintume visų lietuvių protuose, Vilniui vaduoti sąjungos pavestas Kauno Vytauto Didžiojo skyriaus komitetas ruošia Kražiuose iškilmingą Kražių bažnyčios gynimo 40 metų sukaktuvių paminėjimą, skiriamą šių metų lapkričio 26 dieną, sekmadienį, rengdamas tai dienai iš visos Lietuvos 50% papigintu geležinkelio tarifu suvažiavimą Kražiuose, kur bažnyčios gynėjai žuvo ir baudžiamoji egzekucija buvo jiems įvykdyta, ir uždedant kapinėse vainiką žuvusiems ir mirusiems gynėjams pagerbti.

Tikimasi, kad visose Lietuvos bažnyčiose, ypač Kražių, bus atlaikytos tai dienai pritaikytos pamaldos ir pasakyti pamokslai, taip pat kad Vyriausybė pagerbs likusius gyvus bažnyčios gynėjus, apdovanodama juos pasižymėjimo ženklais.

Todėl maloniai prašome Gerbiamą Visuomenę, kas gali, kuo gausingiau važiuoti lapkričio 26 dienai į Kražius, kad pagerbtume tą garsingą mūsų tėvų žygio atminimą ir pasisemtume kovoms už Dievą ir Tėvynę dvasios stiprybės.

Komitetas: J. Raupys, kun. P. Veblaitis
A. Raudamanskis P. Balčiūnas (Petras)
A. Vosylius

Kražių įvykių 40-mečio minėjimui buvo sudarytas jubiliejinis komitetas ir Kražiuose. Šio komiteto pirmininkas buvo kun. Vladas Tomaševičius, nariai: vikaras kun. E. Einorius, gimnazijos mokytojas Petras Balčiūnas ir Bieliauskas [34].

Minint Kražių skerdynių sukaktį, dalyvavo ne tik visos Kražiuose veikusios organizacijos, bet ir visa „Žiburio" gimnazija. Prieš mūrinę bažnyčią, kur vyko pačios skerdynės, buvo įrengta

lyg sakykla. Iš Kauno atvyko trys kalbėtojai: prof. Kazys Pakštas, prof. Juozas Eretas ir režisierius Juozas Vaičkus. Deja, vyriausybė jokio savo atstovo neatsiuntė, tuo visi buvo gerokai pasipiktinę.

Po K. Pakšto, J. Ereto ir J. Vaičkaus kalbų išsirikiavusios organizacijos su vėliavomis patraukė per miestelį iki valsčiaus namų, kur 1893 m. buvo plakami skerdynėse pagauti žemaičiai, ne vienas užplaktas negyvai. Čia taip pat buvo sakomos prakalbos [35].

Kražių iškilmes aprašė V. U. inicialais pasirašęs laikraštyje „Mūsų Vilnius" (1933.XI.30) [36]. Pateikiame šį aprašymą:

VVS ir kai kurioms kitoms organizacijoms susirūpinus, lapkričio 26 d. Kražių skerdynių 40 metų sukaktis visoje Nepriklausomoje Lietuvoje tinkamai paminėta. Visose katalikų bažnyčiose atlaikytos pamaldos už mirusius ir nukentėjusius Kražių skerdynėse. VVS skyriai ir kitos organizacijos savo specialiuose susirinkimuose minėjo tuos įvykius, kurie prieš 40 metų aidėjo po visą Lietuvą, pasiekdami ir tolimus užjūrius. Įspūdingiausiai tačiau paminėti tie įvykiai pačiuose Kražiuose, tose vietose, kur vyko anais laikais žiaurios skerdynės.

Kas buvo pačiuose Kražiuose ar kas gyvena artimesnėje apylinkėje, artimesniuose miesteliuose, tas dar iš vakaro juto, kad Kražiuose bus kažin kas nepaprasta. Iš visų kampelių plaukte plaukė minios visais keliais ir vieškeliais važiuoti rogėmis ir ratais, nes sniego ne visur vienoda ir ne visur dar galima laisvai rogėmis važinėti. Privažiavo nemažai ir moderniškomis mašinomis, automobiliais, autobusais ir sunkvežimiais. Nesuklysime pasakę, kad Kražių miestelyje lapkričio 26 dieną buvo suplaukę apie 10 000 žmonių.

Visas miestelis pasipuošęs tautinėmis vėliavomis, aikštėje prieš bažnyčią, kur buvo plakami žemaičiai, stovėjo garsiakalbiai, perduodantieji pamaldas ir pamokslą iš bažnyčios į aikštę, nes bažnyčia ir šventorius pilnas žmonių, kur taip pat buvo garsiakalbiai įtaisyti.

Prie gimnazijos išsirikiavusios organizacijos su vėliavomis, jų tarpe ir VVS Centro vėliava su atvykusiais kauniečiais VVS nariais, su vainikais, su orkestrais, didžiausios minios žmonių perėjo per visą miestelį į bažnyčią ir prie bažnyčios. Vainikai sukrauti bažnyčioje prie altoriaus, o VVS didelis gražus metalinis vainikas pakabintas šalia altoriaus, kur jis žada ilgokai kabėti, laukti bent 50 metų jubiliejaus Kražiuose.

Iškilmingas pamaldas laikė ir atlaidus bei palaiminimą teikė Telšių vysk. J. Staugaitis. Gražų ir turiningą pamokslą pasakė Kražių vikaras kun. E. Einorius, plačiai ir tiksliai nupasakodamas anų laikų įvykius. Po pamaldų aikštėje prasidėjo prakalbos, kurias sakė vietos mokytojas P. Balčiūnas, art. J. Vaičkus, prof. K. Pakštas ir VVS vardu kun. Veblaitis. Visi kalbėjo apie anuos laikus, keldami garbingus žemaičių žygius, sveikindami likusius gyvus kovotojus ir ragino nepamiršti dar vienos didelės kovos, tai Vilniaus atvadavimo.

Iš čia tvarkinga eisena nužygiavo prie valsčiaus valdybos, kur Klingenbergas plakė žemaičius, kur vėl pasipylė gražios kalbos ir sveikinimai. Kalbėjo Raseinių apskrities viršininkas p. Giedraitis, VVS Kauno sk. pirm. J. Raupys, V. Uždavinys, išvykstąs į Telšius ir čia sustojęs vysk. Staugaitis, prel. Maciejauskas, kun. Petkus, stud. Kojelis, stud. Akramas, žemaitis kovų dalyvis No-

vickas ir kiti. Nors kalbos ilgokai užtruko, tačiau skirstytis niekas nemanė, visi rimtai klausėsi kalbų ir gyvai pritarė iškeltam sumanymui per 10 metų pastatyti gražų paminklą Kražiuose.

Visų iškilmių Kražiuose užbaiga buvo senuose vienuolyno mūruose, kur susirinko apie 110 senelių, nukentėjusių ir kovojusių dėl Kražių bažnyčios. Jie buvo čia vaišinami ir dalis jų apdovanota Vytauto Didžiojo medaliais. Medalius įteikė apskr. viršininkas p. Giedraitis.

Senelių tarpe galima buvo surasti ir Žūtautą, vieną tų keturių, kurie buvo nuteisti po 10 metų kalėjimo.

V. U."

„N. Tilžės keleivis" išspausdino ilgą Kražių įvykių aprašymą. Gruodžio 3 d. protestantų bažnyčioje buvo suorganizuotas minėjimas, kur dalyvavo Vydūnas, giedotojų choras [37].

Kražių įvykių jubiliejus buvo paminėtas ir lenkų okupuotame Vilniuje. 1932 m. vasario 27 d. susikūrė Vilniaus lietuvių meno ir literatūros draugija, kuri kovo 12 d. buvo įtraukta į draugijų ir sąjungų sąrašą, o balandžio 24 d. įvyko steigiamasis susirinkimas. Šios draugijos pirmininku buvo išrinktas kun. A. Viskantas. Draugija organizavo įvairius renginius, iškilmingus vakarus ir t. t. 1933 m. gruodžio 10 d. vakaras buvo pavadintas akademija Kražių įvykių 40 metų sukaktuvėms paminėti [38]. Šis jau aštuntas draugijos vakaras įvyko Vilniaus lietuvių studentų sąjungos patalpose (Vilniaus g-vė 28, bt. 1). Vaizdelį, kuris vėliau pasirodė kaip atvirukas, akademijos programai nupiešė stud. B. Macutkevičius. Kun. A. Viskantas skaitė paskaitą „Kražiai, benediktinių bažnyčios gynimas nuo rusų valdininkų sauvalės", studentė Aldona Liobytė deklamavo šiam įvykiui paminėti A. Valaičio eiles, draugijos choras atliko „Kražių giesmę", esančią 1895 m. Tilžėje išspausdintoje Dom. Butkėraičio knygelėje „Keletas raštų apie Kražių atsitikimą" [39].

Vilniaus lietuvių meno ir literatūros draugijos pirmajame leidinyje išspausdinta šios draugijos surengtoje akademijoje draugijos pirmininko skaityta paskaita, skirta Kražiams [40].

Straipsnį sudaro dvi stambios dalys, suskirstytos į poskyrius: I. Kražiai praeityje (1. Kražių miestelis; 2. Kražiai — apskrities miestas; 3. Politinės kražiečių tendencijos kitados; 4. Kražiai tikybiniu atžvilgiu; 5. Mokslo įstaigos Kražiuose; 6. Kražiai rusų laikais); II. Benediktinių vienuolyno ir bažnyčios panaikinimas ir gynimas (1. Caro įsakymas panaikinti vienuolyną ir bažnyčią; 2. Vyskupijos valdžia; 3. Diplomatinis katalikų valstiečių veikimas; 4. Vyriausieji rusų administracijos asmenys su nauju generalgubernatoriumi priešakyje; 5. Diplomatinis kražiečių valstiečių veikimas; 6. Generalgubernatoriaus Orževskio sumanymas, ciesoriaus liepiamas vykdinti; 7. Visų Kražių parapijos luomų

diplomatinis veikimas; 8. Kražiečiai valstiečiai stato krūtinę bažnyčiai ginti; 9. Pats gubernatorius vyksta Kražiuosna; 10. Gubernatorius apgultas bažnyčioje; 11. Kazokai išvaduoja gubernatorių; 12. Gubernatorius plaka žmones; 13. Aukos žmonėse; 14. Administracijos veikimas po įvykių; 15. Teismas; 16. Teismo nutarimai; 17. Nutarimų įspūdžiai; 18. Kražiškių įvykių pasėkos). Stambus 27 puslapių straipsnis išsamiai nušvietė Kražių įvykius. Kalbėdamas apie Kražių įvykių padarinius, kun. A. Viskantas pabrėžė, kad „... tie įvykiai sulaikė rusų valdžią nuo tolimesnio bažnyčių uždarinėjimo".

Pati Kražių bažnyčia, „carui 1908 m. birželio 16 d. sutikus (Vid. Reik. Min. pranešė tai Vilniaus gen. gubernatoriui 1908 m. liepos 4 d. Nr. 4389), liko grąžinta katalikams ir 1910 m. iškilmingai pašventinta. Ta proga garsingas rusų advokatas S. A. Andrejevskis gavo iš kražiečių šitokio turinio telegramą: „Kražių parapijiečiai, susirinkę su Žemaičių vyskupu priešakyje senobinės savo bažnyčios pašventinti, minėdami teismo rūmų posėdžiuose praleistas dienas, Tamstos ir Tamstos mirusių draugų šviesias kalbas, siunčia Tamstai, nepailstamam už tiesą ir teisybę kovotojui, tikros padėkos ir pripažinimo išreiškimą" (Peterburgo dienraštis „Rieč" 1910 m. rugpjūčio 24 d. Nr. 231 — patalpino ištisą tekstą)" [41].

Tuojau po įvykių gruodžio mėn. septyniose Amerikos bažnyčiose buvo atlaikytos gedulingos pamaldos už žuvusius kražiškius, pasakyti pamokslai [42], renkamos aukos Lietuvai gelbėti.

A. Valaičio eilėraštis „Kodėl prisiminėme Kražius", skaitytas Lietuvių meno ir literatūros draugijos akademijoje minint Kražių skerdynių 40 metų sukaktuves, taip pat išspausdintas pirmajame „Meno ir literatūros" leidinyje [43]. Eilėraštis baigiamas posmu:

Garbė tad tiems, kas ėjo
Ir kas eis
Būriais
Prieš vėją!

Į Kražių įvykių 40-mečio minėjimą plačiai įsijungė menininkai.

1933 m. prie Švenčiausiosios Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčios Kražiuose buvo pastatytas įspūdingas, po šiai dienai tebestovintis Jėzaus Kristaus paminklas.

1934 m. Kaune buvo išleistas 15 puslapių katalogas, parengtas dailininko J. Ignatavičiaus: „Katalogas. Kražių skerdynės: Dailės paveikslų paroda".

1938 m. Marijampolėje pasirodė I, o 1939 m. — II istorinio romano tomas — J. Marcinkevičiaus „Kražių skerdynės". 1939 m. „Židinyje" pranešama, kad J. Marcinkevičiaus istorinį romaną „Kražių skerdynės" jau yra išsivertę latviai [44]. 1939 m. vasario 13 d. Valstybės teatre J. Marcinkevičiui buvo iškilmingai įteikta Katalikų veikimo centro premija už romaną „Kražių skerdynės" [45]. Premijos buvo įteiktos ir kitiems laureatams: Salomėjai Nėriai — Lietuvių rašytojų draugijos, V. Krėvei — Spaudos fondo, P. Mašiotui — Raudonojo Kryžiaus, A. Miškiniui — „Spindulio" ir P. Cvirkai — „Sakalo" [45].

1955 m. J. Marcinkevičiaus romanas „Kražių skerdynės" buvo išleistas Čikagoje (I t.— 324 p., II t.— 320 p.). Užbėgdami įvykiams į priekį, pasakysime, kad 1990 m. Vilniuje „Kražių skerdynės" buvo išleistos fotografuotiniu būdu.

1938 m. parašytas J. Marcinkevičiaus kūrinys — paminklas Kražių didvyriams, minint 45-ąsias šių įvykių metines.

Kražių 45-mečiui buvo numatytas atidaryti muziejus. Nuo 1937 m. buvo pradėta rinkti pirmieji eksponatai, o nuo 1938 m. vasaros muziejus jau buvo atidarytas. Patalpos buvo įrengtos Kražių parapijos namų aukšte, nors jos buvo kuklios, tačiau tikėta — laikinos. „...kiekvienas jauskim, kad čia mūsų muziejus, juo pasigirkim, neškim į muziejų visus senus, rišančius su muziejumi ir Kražių skerdynėmis, ir šiaip įdomius daiktus. Atsineškim ir piniginių aukų... Saugokim religinius palikimus, jei jaučiamės esą modernūs, susipratę katalikai. Atneškim muziejun visas senienas. Tai turėtų turėti kiekvienas kražiškis sau už pareigą".

Apie kuriamą muziejų buvo pranešta ir prašyta paramos Švietimo ministerijos, apskrities ir valsčiaus savivaldybių. Valdžios įstaigų paramos muziejaus kūrėjai tikėjosi tada, kai muziejus jau turės pakankamai eksponatų, todėl gyventojai buvo raginami: „...galime viską nešti žinodami, kad visada galėsim pasižiūrėti ir savo daiktus... Neškim statulas, Dievo kančių paveikslus, šv. Jurgius, Rūpintojėlius, Smūtkelius, visokias šventųjų statulas, dargi kur senas, apipuvusias, aptrešusias, atsargiai suvyniodami, sudėdami skiautes ir gabalus į vieną, taip pat kantičkas, maldaknyges, senoviškus daiktus" [46]. Manyta, kad švenčiant 50-ies metų jubiliejų, muziejus jau įgaus svarbią reikšmę, nes 1940 m. kovo mėnesį rašyta: „Bažnytinio meno parodai Kaune yra paimta iš Kražių muziejaus daug eksponatų. Eksponatai Kaune dar tebėra" [47].

1938 m. Kaune atidaryta bažnytinio meno paroda (Bažnytinio meno muziejaus patalpose), skirta 550 metų krikščionybės įvedimo ir 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti.

Eksponatai buvo renkami įvairiose Lietuvos vietose, daugiausia Žemaičiuose. Bažnytinio meno draugija, kurios pirmininkas buvo rektorius P. Penkauskas, parodai surinko apie 300 eksponatų. Bažnytinio meno muziejui vadovaujantis A. Voleška Kražių eksponatams skyrė reikiamą dėmesį [48].

45-ųjų metinių sukaktuvės Kražiuose buvo minimos 1938 m. lapkričio 20—23 d. su gausia kultūrine programa. Pakražančio pavasarininkų choras, vadovaujamas vargonininko Juozapo Stankevičiaus, dešimties parapijų atstovams atliko lietuvių liaudies ir žinomų kompozitorių dainų, Stulgių pavasarininkų artistų grupė suvaidino J. Martinaičio „Nelaimingą moterystę" (režisierius kun. Baltrumas) [49].

Kražių kunigo Stanislovo Rimkaus ir Antano Šlinskio iniciatyva 1939 m. sausio mėnesį pasirodė pirmas Kražių parapijos laikraščio „Kražių aidai" numeris (išspausdintas Marijonų spaustuvėje Marijampolėje), balandžio mėnesį buvo išleistas antras numeris, o 1940 m. kovo mėnesį — trečias. Šiuose laikraščiuose daug medžiagos, skirtos Kražių istorijai, o ypač Kražių skerdynėms, aprašyti svarbiausi to meto Kražių bei jo apylinkių įvykiai. „Kražių aidų" pasirodymą paminėjo visi katalikiški savaitraščiai, dienraštis „XX amžius", o „Židinio" žurnalas jį pavadino „Kražių žiedais". 1939 m. vasario 7 d. apie šio laikraščio pasirodymą buvo pranešta ir per radiją [50].

Antrame žurnalo numeryje rašoma: **„Kražių skerdynės kino filmoje.** Jau buvo išneštas toksai sumanymas: mūsų istorines skerdynes parodyti kino filmoje, bet neįvykdytas, bet neturime manyti, kad jisai žus: ateis laikas, kad Skerdynių paveikslus kino ekrane žiūrės visas pasaulis ir gėrėsis.

Premija už Kražių skerdynių himną. Kražių KVC skyrius rengiasi paskirti žymią premiją už Skerdynių himną, maršą ir eilėraštį, geriausiai parašytą" [51].

Deja, šie norai dar ir šiuo metu nėra visiškai įvykdyti.

Trečiajame žurnalo numeryje paminėtos 46-ųjų metinių sukaktuvės: „1939 m. lapkričio 26 d. Skerdynių minėjimas, kariuomenės šventė, šauliams įteikta visuomenės suaukoti ginklai. Posėdy ilgiau kalbėjo apie kariuomenės išvidinį patriotiškumą p. ltn. Bon. Ramanauskas" [52].

Rengiantis Kražių įvykių 50-mečiui, parapijos vikaras Stanislovas Rimkus ir jo brolis Antanas Rimkus-Šlinskis 1938—1940 m. užrašė Kražių įvykių dalyvių atsiminimus, kai kurie jų buvo išspausdinti „Kražių aiduose" [53].

* * *

Pirmosios sovietinės okupacijos žiaurūs padariniai neaplenkė ir Kražių. Viena pirmųjų aukų — kunigas Stanislovas Rimkus, areštuotas 1940 m. rugpjūčio 6 d., nes, įjungiant Lietuvą į TSRS, jis nebalsavo už tarybų valdžią. S. Rimkus buvo pirmas suimtas kunigas. Parapija surinko tūkstančius parašų, bandė gelbėti. Bet... Kunigas Stanislovas Rimkus buvo sušaudytas 1942 m. gegužės 20 d. Čkalovo srityje. Jo mirtis tarsi pratęsė kražiškių kovos už Dievą, Bažnyčią ir Tėvynę kelią, papildė kankinių gretas, buvo pavyzdys gyviesiems.

Antrosios sovietinės okupacijos metu Kražių įvykiai, be abejo, buvo nutylimi, nors apie juos L. Mulevičius rašė Mažojoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje[54], jie paminėti ir kitų autorių darbuose, pavyzdžiui: L. Jucevičiaus „Žemaičių žemės prisiminimai" (Raštai, 1959 m.). Tačiau specialūs tyrinėjimai, aišku, neleidžiami, bandantys šiuos įvykius priminti — baudžiami.

1963—1964 m. Kražiuose klebonavęs kun. Leonas Veselis surinko autentiškų eksponatų, primenančių Kražių skerdynes: knygų, medalių ir kt. Eksponatų sukaupė tiek, kad Bažnyčios koplyčioje įrengė muziejų. Parapijiečius kunigas ne kartą ragino melstis už žuvusiuosius. Po vieno pamokslo, kuriame kun. L. Veselis pasakė: „Prisiminkit, už ką jūsų tėvai praliejo kraują, gindami šią Bažnyčią", Kelmės rajono saugumas po kelių dienų jį areštavo. Vyskupui buvo įsakyta šį nerimstantį kleboną iškelti iš Kražių, o muziejaus eksponatus saugumiečiai vienus sudegino, kitus išvertė į mėšlyną.

1970 m. Antano Šlinskio užrašyti atsiminimai rašyti mašinėle,— tai 130 mašinraščio puslapių darbas, šiuo metu laikomas Kražių kraštotyros muziejuje: „1893 metų Kražių skerdynės: Senelių prisiminimai (1938—1940 metais surinko ir užrašė Antanas Šlinskis (Antanas Rimkus)".

1982 m. per Šv. Roko atlaidus, minint garsaus Kražių kunigo ir komunistų aukos Stanislovo Rimkaus mirties 40-ąsias metines, mons. A. Svarinskas pasiūlė Kražių skerdynių 90-mečio paminėjimui surengti bent dviejų dienų rekolekcijas. Tačiau saugumas, kurio agentų buvo visoje bažnyčioje, ypač daug prie vargonų, negalėjo to laukti. Mons. A. Svarinskas buvo suimtas; 90-mečio minėjimą suorganizavo kun. J. Zdebskis, vėliau saugumo nužudytas.

Nepaisant griežtų valdžios priemonių, Kražių skerdynių 90-metis buvo paminėtas ir mokytojos lituanistės Vandos Rakauskaitės pogrindyje išleistoje knygelėje „Kruvinoji Kražių drama" (šios knygelės tekstas, kaip matysime vėliau, buvo išspausdintas 1993 m. „Tėvynės sargo" Nr. 4).

Kražių skerdynių 60 metų sukaktis paminėta Vakarų spaudoje: „Kražių skerdynių 60 m. liūdna sukaktis" (Ateitis. 1953. Nr. 10. P. 247), J. Juozuko „Žemaičių kovos Kražiuose" (Ateitis. 1954. Nr. 1. P. 10—11).

Užsienio lietuviai, 1955 m. Čikagoje, kaip jau minėta, išleido J. Marcinkevičiaus istorinį romaną „Kražių skerdynės", o šių įvykių 90-mečio progai (1983 m.) Kražiškių sambūris Čikagoje išleido 252 puslapių monografiją, gausiai iliustruotą nuotraukomis, dokumentais, daugelio autorių kolektyvinį darbą. Šios monografijos vyr. redaktorius — Pranas Razminas, redakcijos nariai: Jonas Žadeikis ir Apolinaras P. Bagdonas, dailininkas — Petras Aleksa. Taigi pagaliau pasirodė veikalas, apie kurį buvo galvota daugiau kaip prieš pusšimtį metų. Deja, jis buvo išleistas užsienyje ir tik 1000 egzempliorių tiražu.

1986 m. Kražiuose pradėjęs klebonauti Stanislovas Anužis (čia jis klebonavo 5 metus) ėmė domėtis praeities įvykiais. Visiems, kurie domisi Kražių istorija, nuolatinis pagalbininkas buvo ir yra istorijos mokytojas Eduardas Dirmeikis. Jis kartu užrašinėjo atsiminimus, rinko dar išlikusius eksponatus. 1988 m. Vasario 16-osios proga pirmą kartą virš Radijo ir televizijos komiteto Vilniuje iškėlus lietuvišką trispalvę, Kražių klebonas Stanislovas Anužis virš klebonijos irgi iškėlė lietuvišką vėliavą. Ir taip iškėlė, kad saugumas ir milicija net pusę dienos neįstengė jos nukrapštyti.

Politinė situacija Lietuvoje greitai keitėsi. 1988 m. rudenį, pirmą kartą po didžiulio viešo 40-mečio minėjimo, Kražiuose buvo surengtas 95-ųjų metinių minėjimas. Šį renginį organizavo kunigas Stanislovas Anužis. Sekmadienį po šv. Mišių prie šventoriaus susirinkusi apie dviejų tūkstančių žmonių minia klausė dr. Liudo Truskos pranešimo „Kražių skerdynės". Mokslininkas šiame minėjime atstovavo Sąjūdžiui. Apie tuometinę politinę situaciją Lietuvoje kalbėjo Egmontas Jansonas. Šis Kražių minėjimas — tai vienas pirmųjų Sąjūdžio atstovų viešas pasirodymas „provincijoje".

* * *

Švelnėjant politiniam klimatui Lietuvoje, 1990 m. buvo atkurta Lietuvių katalikų mokslo akademija. Lietuvai tapus savarankiška, Akademija galėjo plėsti savo veiklą. Nuo 1991 m. rugsėjo vidurio pradėjusi šeštadienio seminarų nuolatinį darbą, beveik pirmuosius renginius skyrė Kražių įvykiams.

1991 m. rugsėjo 28 d. kun. J. Boruta SJ, o 1991 m. spalio 12 d. dr. Leonas Mulevičius šia tema skaitė paskaitas, supažindino su literatūra apie Kražių įvykius. Seminarų metu kalbėta apie kompleksinės ekspedicijos būtinumą, pasirengimą 1993 m.

paminėti žiaurios Kražių dramos 100-ąsias metines, stambaus leidinio parengimą spaudai. O 1991 m. lapkričio 9 d. LKMA konferencijoje buvo priimta rezoliucija dėl Kražių skerdynių. Čia pateikiamas šios rezoliucijos tekstas:

„1993 m. lapkričio mėn. sukanka 100 metų nuo garsiųjų Kražių skerdynių. Tai buvo stambiausias ir atviras pasipriešinimas XIX amžiuje carinei priespaudos politikai po 1863 metų, plačiai nuskambėjęs Europos ir Amerikos spaudoje.

Lietuvos mokslinė ir kultūrinė visuomenė yra pasiryžusi iškilmingai pažymėti šį jubiliejų. Siūloma Informatikos ir ryšių ministerijai išleisti specialų pašto ženklą, meninį voką ir jubiliejaus dieną Kražiuose juos žymėti specialiu žymekliu".

Pasirašė: Lietuvių katalikų mokslo akademijos valdyba [55].

Kitas raštas Lietuvos vyriausybei buvo išsiųstas 1992 m. lapkričio 23 d. — dėl memorialinės lentos Kražių skerdynių jubiliejui:

„Artėjant garsiųjų Kražių skerdynių jubiliejui (1993 m. lapkričio mėn.), Lietuvių katalikų mokslo akademija kelia mintį, kad būtų tikslinga prie Vidaus reikalų ministerijos (Vilnius, Šventaragio 2) prikalti memorialinę lentą, nes šiuose rūmuose vyko Kražių skerdynių didvyrių teismas".

Pasirašė: Lietuvių katalikų mokslo akademijos prezidentas
akad. prof. Giedrius Uždavinys
viceprezidentas dr. kun. Jonas Boruta SJ [56].

Televizijos žurnalistai — redaktorė Valentina Jakimavičienė ir režisierius Juozas Sabolius Kražių įvykiams parengė specialią laidą „Gimtinei", kuri buvo transliuota 1991 m. lapkričio mėn. pabaigoje.

1992 m. vasarą LKMA ir Kraštotyros draugija, remiamos vyriausybės, suorganizavo kompleksinę ekspediciją į Kražius. Šios ekspedicijos rezultatai buvo aptarti LKMA Istorijos mokslų sekcijos seminare 1992 m. rugsėjo 19 d. V. Miliaus ir L. Počiulpaitės pranešimuose. Buvo nutarta ekspedicijoje surinktą medžiagą išleisti atskira knyga.

Karštą 1992 m. vasarą, nepaisydamas prastos sveikatos, mažai žinomus ar ir visai nežinomus, naujai surastus dokumentus tyrė prof. dr. L. Mulevičius — rengė Kražių įvykių studiją. Tai paskutinioji profesoriaus knyga, kurios pasirodymo jis nebesulaukė. Ištrauką iš šios studijos išspausdino „Mokslas ir gyvenimas" (1993 m. Nr. 9). Džiugu, kad ši knyga pasiekė skaitytoją dar iki 100-ųjų metų jubiliejaus — iki lapkričio 22 d.

1993-ieji metai — jubiliejiniai. Kražių įvykiai pradėti minėti jau pavasarį. Gegužės 22 d. Šv. Kazimiero bažnyčioje įvyko

LKMA konferencija „Kražių skerdynių 100 metų jubiliejų pasitinkant". Konferencija prasidėjo šv. Mišiomis, kurias koncelebravo Vilniaus arkivyskupas Audris Juozas Bačkis, LKMA garbės pirmininkas kun. A. Liuima SJ, Telšių kunigų seminarijos rektorius monsinjoras K. Gaščiūnas. Konferencijoje kaip svečiai dalyvavo LKMA atkūrimo išeivijoje iniciatorius diplomatas S. Bačkis su žmona. Konferencijoje buvo pagerbtas prof. dr. Leono Mulevičiaus, sąžiningo ir doro mokslininko, mirusio 1993 metų balandžio 8 d., atminimas. Pranešimus skaitė: istorikas Kazys Misius — „Epochinė Kražių įvykių reikšmė", dr. kun. Jonas Boruta SJ — „Kražių įvykiai mūsų tautos istorijoje", istorikas Edvardas Vidmantas — „Kražių įvykių ištakos". Telšių kunigų seminarijos rektorius prelatas K. Gaščiūnas akcentavo, kad kražiškių elgesys — tai pavyzdys, kaip reikia mylėti tautą, tikėjimą ir Tėvynę, kad mūsų tauta — aukos dvasios žemė, kol ji mokės aukotis, tol ji ir gyvuos.

Spalio 2—3 d. Kražiuose per Šv. Mykolo atlaidus, kai į gimtinę susirenka po Lietuvą išsibarstę kražiškiai, buvo organizuotas jubiliejinis Kražių minėjimas. Kartu buvo prisimintas vienas 1863 m. sukilimo vadų — Antanas Mackevičius, taip pat 1886 m. įvykiai Kęstaičių bažnyčioje.

Spalio 2 d. netoli buvusios A. Mackevičiaus tėviškės buvo pašventintas tautodailininko A. Akstino stogastulpis, pasodinta ąžuoliukų. Kalbėjo kun. J. Boruta SJ, mons. A. Svarinskas, Kelmės raj. Tarybos pirmininkas V. Pikturna, Mackevičių giminės ainis L. Mackevičius, paminklo autorius A. Akstinas.

„Kražių atminimas turėtų mus visus sustiprinti ir įpareigoti", — pasakė prof. dr. J. Girdzijauskas, pradėdamas mokslinę konferenciją vakare Kražių bažnyčioje. Pranešimus skaitė: Aloyzas Danuševičius — „Lietuvių tautos kova už laisvę ir A. Mackevičius", Genovaitė Kuckailienė — „Neskelbti dokumentai apie 1863 metų sukilimo vadą A. Mackevičių", Edvardas Vidmantas — „Kražių įvykių ištakos", Kazys Misius — „Kražių skerdynių kronika", Rimantas Vėbra — „Archyviniai dokumentai apie Kražių įvykius Sankt Peterburgo centriniame valstybiniame archyve". Poetė Meilė Kudarauskaitė paskaitė eilėraščių iš ką tik išleistos knygelės, skirtos Kęstaičių bažnyčios gynimui. Vacys Milius dėkojo visiems, ypač mokytojui E. Dirmeikiui, parėmusiems ir padėjusiems kraštotyros ekspedicijai. Architektė Marija Puivinienė padovanojo plakatų Kražių įvykiams atminti. Kelmės rajono Legačinskų šeimos ansamblio literatūrine muzikine programa mokslinė konferencija baigė darbą.

Sekmadienį, spalio 3 d., šiai datai skirtas šv. Mišias aukojo vyskupai J. Matulaitis, J. Vaičius ir J. Žemaitis su būriu (per 20)

kunigų. Prieš pamaldas kun. J. Boruta SJ trumpai paminėjo, kad tauta gėrisi tais valstiečiais, kurie suprato, jog šiuo atveju reikia paklusti Dievui, bet ne pasaulietinei valdžiai. Pamokslą pasakė mons. A. Svarinskas; jis išvedė gražias paralėles tarp Kražių ir nūdienos įvykių. Po pamaldų buvo pašventintas skulptoriaus Regimanto Midvikio ir architekto Algirdo Stonio sukurtas ir virš šventoriaus vartų įmontuotas bareljefas, vaizduojantis Kražių skerdynes. Paminklą pašventino vysk. A. Vaičius, kalbėjo Telšių kunigų seminarijos rektorius mons. K. Gaščiūnas, buvęs Kražių bažnyčios klebonas Stanislovas Anužis (dabar Skuodo dekanas, Skuodo parapijos klebonas), dabartinis Kražių klebonas kun. V. Gedvainis, Kražių skerdynių ainis K. Liaugminas, valdžios atstovai G. Vagnorius ir Č. Juršėnas, švietimo ir kultūros ministro pavaduotojas V. Balčiūnas, giedojo P. Bingelio vadovaujamas choras.

Lapkričio 20 d. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčioje, kur pavasarį ir buvo pradėti šie iškilmingo susikaupimo renginiai, įvyko LKMA suorganizuotų konferencijų, skirtų Kražių įvykių šimtmečiui paminėti, baigiamasis akordas. „Ūlos" ansamblio premjerinis koncertas — „Žemaičių kalnai" buvo tarsi įžanga į mokslinę konferenciją, kuri prasidėjo šv. Mišiomis. Šv. Mišias aukojo kunigai: J. Boruta SJ, K. Matulionis SJ, R. Grigas SJ, A. Gražulis SJ ir A. Keina. Pranešimus skaitė Aldona Vasiliauskienė — „Kražiai mūsų atmintyje", kun. Jonas Boruta SJ — „Kražių įvykiai ir dabartis", o literatūrologas Paulius Subačius apžvelgė Kražiams skirtą poeziją. Poetė Meilė Kudarauskaitė deklamavo savo posmus, skirtus Kęstaičių gynėjams.

Lapkričio 22 d. konferenciją, skirtą Kražių įvykių šimtmečiui, suorganizavo Lietuvos mokslų akademijos Lietuvos istorijos institutas. Pranešimus skaitė: LKMA akad. dr. Antanas Tyla, dr. Rimantas Vėbra ir dr. Kazys Misius.

Be minėtų seminarinių renginių Lietuvių katalikų mokslo akademijoje, LKMA nariai, talkinami ir kitų mokslininkų, Kražių įvykiams paminėti skaitė paskaitas visuomenei, kalbėjo radijo laidose, dalyvavo kuriant specialią Kražiams skirtą televizijos laidą, parašė nemaža straipsnių, buvo surengta Kražiams skirta paroda.

LKMA Istorijos mokslų sekcijos pirmininkė dr. A. Vasiliauskienė apie Kražių įvykius kalbėjo Vilniaus rajono mokytojų metodiniame seminare (lapkričio 23 d.), Birštono mokyklos vyresniems ir jaunesniems mokiniams (abi paskaitos skaitytos spalio 26 d.), Vilniaus rajono Pagirių vidurinės mokyklos mokytojams bei tėvams (lapkričio 17 d.) kartu su Meile Kudarauskaite; ši skaitė savo eiles apie Kęstaičių gynybą.

Apie Kražių įvykius kalbėta per radiją. 1993 m. lapkričio 20 d. ryto informacinėje radijo laidoje kalbėjo kun. J. Boruta SJ (interviu su radijo redaktore Vida Urboniene), o A. Vasiliauskienė tą pačią dieną kalbėjo laidoje rusų kalba.

Televizijos žurnalistai Valentina Jakimavičienė ir Juozas Sabolius, be jau minėtos laidos 1991 m., 1993 m. Kražių įvykius priminė laidose „Liudykime Kristų" (1993 m. spalio 10 ir lapkričio 14 d.), o 1993 m. lapkričio 21 d. jų naujai parengta „Gimtinės" laida skirta Kražių įvykių šimtmečiui. Tai lyg vienas iš priešpaskutinių akordų Kražių įvykių minėjime.

Šiam jubiliejui vilnietis dailininkas A. R. Šakalys sukūrė meninį voką ir atviruką.

Vilniaus universiteto Mokslinėje bibliotekoje jos darbuotojai Vidas Račius ir Rita Kivilšienė parengė parodėlę, kur buvo eksponuojamos knygos bei straipsniai, skirti Kražiams.

Šiauliuose 1500 egz. tiražu buvo išleistas bukletas, parengtas Kelmės rajono Kultūros ir švietimo skyriaus. Jo tekstą redagavo R. Biržinytė, dailininkas — S. Budzinauskas, nuotraukos — A. Bitvinskio, V. Lukono ir J. Lipskio. Išleistas ir meninis vokas.

Daugelyje Lietuvos laikraščių bei žurnalų 1993 m. pasirodė įvairios apimties straipsnių bei informacinių pranešimų, skirtų Kražių įvykiams, L. Mulevičiaus knygos pristatymų [57].

Pateiksime keletą citatų iš gausios periodinės spaudos apie Kražių įvykius.

„1847 m. liepos 3 d. tarp Vatikano ir Rusijos pasirašytas konkordatas. Buvo vilčių, kad pagerės ir Lietuvos katalikų padėtis, o valdžios pareigūnai gerbs šią tarptautinę sutartį. Deja, caras nė nemanė laikytis konkordato, kuris Rusijoje nebuvo paskelbtas, todėl neturėjo tęisinės galios. Rusija Vatikanui buvo įsipareigojusi išlaikyti ne mažiau 50 katalikų vienuolynų, tačiau XIX a. pabaigoje jų liko vos keli... Per pačias skerdynes žmonių aukų nebuvo, tačiau netrukus nuo gautų žaizdų ir kitokio smurto mirė 9 asmenys. Iššaginta 12 moterų ir mergaičių... Šios aukos nebuvo beprasmės. Caro įsakymas nebuvo įvykdytas, bažnyčia nenugriauta. Po Kražių skerdynių Rusijoje nebeuždaryta nė viena bažnyčia" [58].

„Skerdynėmis piktinosi ne tik Rusijos pažangūs žmonės. Jos sukėlė didelę pasipiktinimo audrą visame pasaulyje. Vakarų Europos ir JAV spauda paskelbė smerkiamų straipsnių, JAV demokratai surengė mitingų, nusiuntė protestus carui ir popiežiui... Kazokų nagaikomis, policijos kardais ir bjauriu smurtu Kražiuose buvo sėjamas pravoslavijos ir rusifikacijos... grūdas. Tačiau tuose pačiuose Kražiuose iš pačių tautos apačių iškilo okupantams ir jų šėlstančiai reakcijai pirmasis nelauktas atkaklus pasi-

priešinimas,— teigia Kipras Bielinis (1883–1965), knygnešio Jurgio Bielinio sūnus" [59]. O savo straipsnį Julius Pastarnokas baigia S. Matulaičio žodžiais: „Tegu kraujas nekaltų kražiečių visados esti mums gyvu paveikslu, tegul neduoda ramiai miegoti, kolei mūsų budeliai kraujuose ir ašarose braido ir vienas kitą už tai medaliais kaišo! Tegul Kražių kankiniai duoda mums stiprumą kovoti, pakolei neišmuš tiesos valanda".

„Pilėnų tragediją mes žinome kaip chrestomatinę. Gal tai buvo pirmą kartą taip tragiškai aprašomas mūsų tautos mentalitetui būdingas bruožas — priešintis išorinei prievartai, primetamai svetimai religijai... Keičiasi laikai, keičiasi okupantai, bet žmonių reakcija panaši, kai paliečiamas tikėjimas ir bažnyčia. Sausio 13-osios tragiškieji įvykiai tarsi akompanuoja toms visoms šimtmečio skerdynėms. Žmonės, susirinkę sausio dienomis ir naktimis prie Parlamento, buvo tautos mentaliteto ir anų laikų nuotaikų paveldėtojai. Katalikybė Lietuvoje atsilaikė prieš bajorijos brukamą protestantizmą, prieš caro valdžios primetamą stačiatikybę, prieš komunistų aktyviai propaguojamą ateizmą. Ar ši grandinė tęsis ir toliau, kol gyvuos mūsų tauta?... tai, kas per šimtmečius įaugo į kraują, mumyse visados pasilieka" [60].

Be gausybės straipsnių, 1933 m. Kauno žemaičių bendrijos iniciatyva pakartotinai išleistas 1933 m. leidinys „Kražių skerdynės". Leidėjai dėkoja Kauno kolekcionieriui Ričardui Venckui už idėją ir pagalbą leidžiant jo išsaugotą egzempliorių. Antanas Pocius „Leidėjų žodį" baigia taip: „Norėdami priminti labai svarbius, bet jau gerokai primirštus Kražių įvykius, perspausdiname 1933 m. išleistą, dabar jau bibliografine retenybe tapusį leidinį, tautos skaudžios praeities liudytoją. Galbūt jis ne vieną paskatins nuodugniau pasidomėti garbinga Kražių praeitimi, primins, kaip už šventus tautos idealus kovojo ir žuvo lietuviai".

Tačiau visą literatūrą, kaip jau minėta, vainikavo dr. L. Mulevičiaus studija „Kražių skerdynės". Šią knygą sudarė ir medžiagą surinko L. Mulevičius, deja, jos nebaigė. Knygą spaudai baigė rengti ir dokumentus vertė R. Strazdūnaitė. L. Mulevičius „buvo sumanęs, remdamasis spaudoje skelbtais ir neskelbtais archyviniais prisiminimais bei gausia bibliografine medžiaga, parengti išsamią studiją — duoti plačią 1893—1894 m. Kražių įvykių panoramą. Šiuos įvykius jis vertino kaip vieną iš ryškiausių bei didvyriškiausių etapų ilgame kelyje į Lietuvos nepriklausomybę.

Tie, kam teko užbaigti šį staiga sustojusį darbą, guodžiasi, kad jis, nors ir gerokai siauresnės apimties, nei buvo sumanytas, vis dėlto išvys dienos šviesą. To ir siekė jo autorius šviesaus atminimo a. a. Leonas Mulevičius" [61].

1993 m. turėjo pasirodyti ir kita knyga, skirta Kražiams. Tai minėtos kraštotyros ekspedicijos (1992 m.) surinkta medžiaga. Deja, knygos leidyba dėl įvairių priežasčių vėlavo.

Tikime, kad kada nors sulauksime atsako ir į anksčiau cituotus, seniai išsiųstus raštus dėl Kražių įvykių įamžinimo, o panašūs renginiai, vyriausybei padedant, taps dideli, tautą jaudinantys, verčiantys susimąstyti. Vyskupas M. Reinys, 1953 m. nužudytas Vladimiro kalėjime, dar 1924 m. rašė: „Ne visi žmonės lygiai gyvena gyvenimą; vieni iš jų nerodo jokios iniciatyvos, jokio pasiryžimo, jokios tvirtos asmenybės: gyvenimas juos nugali, parbloškia, istorijos lapai jų nemini garbingųjų tarpe; o kiti nėra vėjo papučiami, blaškomi, bet priešingai, jų garbingo ryžimosi, kilnios asmenybės darbai yra gyvi kitų kartų atmintyje, jų pavyzdį seka ne vienas naujosios kartos asmenų... Jų kelrodės žvaigždės yra mokslas, Dievas, tėvynė, dorovė" [62].

Dievas, tėvynė ir dorovė įprasmino Kražių gynėjų gyvenimą. Dievas, tėvynė ir dorovė turi įprasminti ir mūsų visų gyvenimą.

---

[1] Mulevičius L. Kražių skerdynės. Vilnius, 1993. P. 24—31.

[2] Paminėsime lietuvių kalba rašytus straipsnius bei knygeles:

„Varpas" — Kriaučiūnas J. Kražių istorija (1894. Nr. 1); Lozoraitis M. Keletas minčių dėl Kražių atsitikimo (1894. Nr. 6); Mačys V. Atsitikimas Kražių mieste (1894. Nr. 4);

„Vienybė lietuvninkų" — Davainis-Silvestraitis M. Kražių provos pasekmės (1894. Nr. 45); Dzukelis. Už kražiečius (1894. Nr. 1); Miliukas A. Amerikiečiai apie Kražius (1894. Nr. 4);

„Ūkininkas" — Kriaučiūnas J. Apgynėjai Kražių bažnyčios (1894. Nr. 11);

Kriaučiūnas J. Dar apie Kražius (1894. Nr. 3); Akmeninis [Žebrys J.]. Kankinimas katalikų Lietuvoje abelnai, o ypatingai Kražiuose 1893 metuose. Plimutas, 1894. Butkeraitis D. Keletas raštų apie Kražių atsitikimą. Tilžė, 1895; Našlys [Matulaitis S.] Keletas žodžių apie nežmoniškus maskolių darbus Kražiuose ir apie sudyjimą kražiečių Vilniuje. Tilžė, 1895; Žeimavičius [Žeimys A.] Maskolių nedorybės Kražiuose, 1893, Rokytų arba Kentaiczių bažnyczia Žemaicziuose, 1886. Tilžė, 1894; Žilius [Žilinskas I.] Kražių skerdynė ir jos pasekmės. Paminklas dėl kražiečių nuo Amerikos lietuvių. Čikaga, 1896.

[3] Kapsukas V. Kražių skerdynės paminėjimas (1893—1903) // Darbininkų balsas. 1903. Gruodis. Nr. 6.

[4] Skudutis. 10-metinės Kražių skerdynių sukaktuvės (1893—1903) // Darbininkų kalendorius 1904 metams. Bitėnai, 1903. P. 57–60.

[5] Algis. Skausmo knyga // Kražių skerdynės. Paruošė ir išleido žurnalistų ir rašytojų būrelis. Kaunas, 1933. P. 12.

[6] **„Ateitis"** — Virbickas J. Kruvinoji Kražių drama. Gruodžio 12, p. 517—528;

„Jaunoji karta" — Dirmeikis B. T. Garsieji Kražiai. „Kražių skerdynių" 40 m. sukakčiai paminėti (spalio 29—gruodžio 17 d.), be to, lapkričio 12 d. paskelbtas „Kražių skerdynių 40 m. sukaktuvių minėjimui rengti komiteto atsiliepimas į visuomenę";

„Lietuvos aidas" — Veblaitis P. Kražių bažnyčios gynimo 40 metų sukaktuvėms paminėti (spalio 11, 12, 23 ir lapkričio 22, 24 d.); Kražių kruvinus įvykius minint (lapkričio 18);

„Mokykla ir gyvenimas" — Rondomanskis A. [Randamonis] Kražių įvykių reikšmė (lapkričio 11);

„Mūsų balsas" — Rūkas K. Laužyk, šėtone, bet sutartį rašyk! (gegužės 21);

„Mūsų Vilnius" — Dar dėl Kražių (gruodžio 20—30); Šėmys B. Iš Kražių sukaktuvių aidų (lapkričio 30); UVE. Kražių ir Vilniaus triumfas — lietuviams! (lapkričio 30); Uždavinys V. Ten, kur buvo liejamas žemaičių kraujas (lapkričio 22); Vaidotas A. Kaip Lietuvos dvarininkai rėmė nukentėjusius Kražių gynėjus (gruodžio 20, 30); U. V. Kražių iškilmės (lapkričio 30);

„Naujoji Romuva" — Veblaitis P. Kražių skerdynės (Nr. 145—155);

„Naujoji Vaidilutė" — Po 40 metų (Nr. 12);

„Policija" — Simonaitis J. Kražių lietuvių skerdynių 40 metų sukaktuvės (gruodžio 1);

„Rytas" — Amas. Pilkasermėgius Kražių karžygius pagerbiant (lapkričio 28); Domeika J. Kražių didvyriams atminti (liepos 15, 25); Kražiai 1893 m. lapkričio 21—22 d.) (lapkričio 21, 25); Kražių įvykius minint (lapkričio 25); Kražių iškilmės (lapkričio 27); Veblaitis P. Kražių skerdynių 40 metų sukakčiai (spalio 23, 25);

„Šviesos kelias" — Žilionis M. Kražių įvykius minint (Nr. 12);

„Vairas" — K. B. Kruvinieji 1893 m. Kražiai. 40 metų sukakčiai paminėti (T. 9. Nr. 11);

„Židinys" — Šležas P. Kražių įvykių reikšmė tautiniam susipratimui (gruodžio mėn. Nr. 12).

[7] K. B. Kruvinieji 1833 m. Kražiai. 40 metų sukakčiai paminėti // Vairas. 1933. T. 9. Nr. 11, P. 362—364.

[8] Ten pat. P. 363.

[9] Ten pat. P. 364.

[10] Rondomanskis A. Kražių įvykių reikšmė // Mokykla ir gyvenimas. 1933. XIV m. Nr. 11. P. 433.

[11] Ten pat. P. 434.

[12] Ten pat.

[13] Ten pat. P. 438.

[14] Ten pat.

[15] Ten pat. P. 439.

[16] Šležas P. Kražių įvykių reikšmė tautiniam susipratimui // Židinys. 1933. IX m. Nr. 12. P. 506—519.

[17] Ten pat. P. 507.

[18] Ten pat. P. 509.

[19] Ten pat. P. 510.

[20] Ten pat.

[21] Ten pat. P. 513.

[22] Ten pat. P. 515.

[23] Ten pat. P. 516.

[24] Ten pat. P. 517.

[25] Ten pat.

[26] Ten pat. P. 518.

[27] Ten pat. P. 518—519.

[28] Virbickas J. Kruvinoji Kražių drama // Ateitis. 1933. XXIII. Nr. 12. P. 517—528.

[29] Ten pat. P. 528.

[30] Ten pat.

[31] Ten pat.

[32] Straipsniai pateikiami išspausdinimo tvarka: Binkis K. Kražiečių kraujas; Leidėjų žodis; [Be aut.] Kražiai ir jų bažnyčios; [Be aut.] Skerdynių užuomazga; [Be aut.] Kochanovo gaujos žabangos; [Be aut.] Dėdė Atanazas — kun. Kazimieras Pakalniškis (Svekiname spaudos veteraną Dėdę Atanazą — kanauninką Kazimierą Pakalniškį, kražiečių idėjinį vadą!); [Be aut.] Colobovas žvejoja kyšių; [Be aut.] Oževskis ir Klingenbergas; Vairas K. Teismo metu; [Be aut.] Vienuolyno uždarymas; Klimaitis P. Skerdynės; [Be aut.] Kražių didvyriai; [Be aut.] Kražių tragedijos dalyviai; B. K. Gynėjai; [Be aut.] Kražių kankiniai; [Be aut.] Byla; Algis. Skausmo knyga; K-s A. Neužmirškime.

3 ir 8 puslapyje — aštuonios įvairių įstaigų bei organizacijų užuojautos kražiškiams — žuvusiems ir dar gyviems Kražių didvyriams.

[33] Kražių skerdynių 40 (1893—1933) m. sukaktuvių minėjimui rengti komiteto atsišaukimas į visuomenę // Kražiai / Red. P. Razminas. Chicago, 1983. P. 201—202.

[34] Ten pat. P. 201 (žr. įrašą po nuotrauka).

[35] Bagdonas A. P. Kražių Žiburio gimnazija 1928—1934 m. // Kražiai / Red. P. Razminas. Chicago, 1983. P. 233—234.

[36] V. U. Kražių iškilmės // Kražiai / Red. P. Razminas, Chicago, 1983. P. 202—203.

[37] Prūsų Lietuva // Mokykla ir gyvenimas. 1933. XIV m. Nr. 11. P. 439.

[38] Viskantas A. Įžangos žodis // Menas ir literatūra. Vilniaus lietuvių meno ir literatūros draugijos leidinys. 1934. Nr. 1. P. 3.

[39] Ten pat. P. 5.

[40] Viskantas A. Kražiai. Benediktinų bažnyčios gynimas nuo rusų valdininkų sauvalės // Menas ir literatūra. Vilnius, 1934. Nr. 1.. P. 11—39.

[41] Ten pat. P. 38.

[42] Ten pat. P. 39.

[43] Valaitis A. Kodėl prisiminėm Kražius // Menas ir literatūra. Vilnius, 1934. Nr. 1. P. 40—41.

[44] Židinys. 1939. T. 30. Nr. 11. P. 562.

[45] Židinys. 1939. T. 29. Nr. 2. P. 250.

[46] Kražių skerdynių muziejus // Kražių aidai. 1939. Nr. 1. P. 8, 9.

[47] Kražių įvairenybės // Kražių aidai. 1940. Nr. 3. P. 26.

[48] Židinys. 1939. T. 29. Nr. 2. P. 250.

[49] Iš Kražių ir apylinkės // Kražių aidai. 1939. Nr. 1. P. 15—16.

[50] Kas dar girdėti Kražiuose. Kražių kronika // Kražių aidai. 1939. Nr. 2. P. 18.

[51] Įvairenybės apie Kražius // Kražių aidai. 1939. Nr. 2. P. 16.

[52] Kražių kronika // Kražių aidai. 1940. Nr. 3. P. 25.

[53] Gyvųjų stebėtojų prisiminimai apie Kražių skerdynes (Magdalenos Gaidamavičienės). Nr. 1. P. 4—8; (Kotrynos Mėčajūtės) Nr. 2. P. 7—14; Nr. 3. P. 6—13.

[54] Mulevičius L. Kražiai // MLTE. Vilnius, 1968. T. 2. P. 205—206.

[55] Vasiliauskienė A. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1992. P. 43.

[56] LKMA siunčiamieji raštai. Rašto registracija 1/43.

[57] **„Amžius"** — Aleknavičius B. Rūškanas Kražių dangus (Lapkričio 20—26 d. Nr. 47); Šuliauskaitė E. Taip reikia ginti Bažnyčią ir Tėvynę. Kražių skerdynių 100 metų sukaktį pasitinkant (Gegužės 29—birželio 4 d. Nr. 22); Vasiliauskienė A. Kražiai mūsų atmintyje (Lapkričio 20—26 d. Nr. 47);

„Apžvalga" — Balašaitis A. Knyga apie Kražių bažnyčios gynėjus (Lapkričio 19—25 d. Nr. 46); Milius V. Paminėtos Kražių skerdynės (Spalio 8—14 d. Nr. 40); Rakauskaitė V. Kražiai — gyvas vienybės ženklas (Rugsėjo 24—30 d. Nr. 38); Svarinskas A. Einame didvyrių ir kankinių pramintu keliu... (Spalio 8—14 d. Nr. 40);

„XXI amžius" — Kačerauskienė A. Žmonių kraujas buvo pralietas ne veltui (Birželio 4 d. Nr. 43); LKM inf. centras. Kražių skerdynių 100 m. jubiliejaus minėjimas Kražiuose (Spalio 15 d. Nr. 80); Meškauskas P. Lapkritis (Lapkričio 3 d. Nr. 85); Misius K. „Neduosim bažnyčios". Lapkričio 22 d. Kražių skerdynėms sukanka 100 metų (Lapkričio 19 d. Nr. 90, lapkričio 24 d. Nr. 91, lapkričio 26 d. Nr. 92, gruodžio 1 d. Nr. 93, gruodžio 3 d. Nr. 94); Rasiūnas. Kražių bažnyčios gynimas (Lapkričio 19 d. Nr. 90); Sirtautas R. Aušros Vartų akademija, bičiulių susitikimas, Kražių tragedijos minėjimas (Gruodžio 8 d. Nr. 95).

„Gimtasis kraštas" — Misius K. Smurtas, kurio aidas siekia mus. Kražių skerdynės. 100 metų (Rugsėjo 30—spalio 6 d. Nr. 39);

„Katalikų pasaulis" — Barkauskas A. O. Kražių bažnyčios gynėjas (Kražių bažnyčios gynėjo kataliko bajoro Igno Steponkaus-Steponavičiaus šviesiam

atminimui) (Nr. 11. P. 31—32); Vidmantas E. Kražių įvykių ištakos. Kražių skerdynių šimtąsias metines minint. (Nr. 7. P. 8—9);

„Kultūros barai" — Vėbra R. „Kruvinasis sekmadienis" Lietuvoje. Kražių įvykių šimtmetį minint (Nr. 10);

„Lietuvos aidas" — Baranauskas J. Ką mena Kražių bažnyčios mūrai. Kražių skerdynių šimtosioms metinėms (Lapkričio 23);

„Mokslas ir gyvenimas" — Mulevičius L. Kražių skerdynės (Nr. 9);

„Naujasis Dienovidis" — [Be aut.] Kražių skerdynės (knygos pristatymas) (Lapkričio 26 d. Nr. 45); Boruta J. Meilė prieš neapykantą (Gegužės 28 d. Nr. 21; Birželio 4 d. Nr. 22);

„Tiesa" — Kaltenis V. Tarsi laisvės varpo dūžis (Lapkričio 20 d. Nr. 226); Kriaučiūnienė Ž. Leidinys Kražių įvykių šimtmečiui (Lapkričio 24 d. Nr. 228); Pastarnokas J. Tegul kraujas nekaltų kražiečių visados esti gyvu paveikslu!.. (Lapkričio 19 d. Nr. 225; Lapkričio 20 d. Nr. 226);

„Tėvynės sargas" — Rakauskaitė V. Kražiai — gyvas vienybės ženklas. Kražių skerdynės: 1893—1993 (Nr. 4. P. 55—79);

„Vakarinės naujienos" — Vasiliauskienė A. Kražių atminimas turėtų mus sustiprinti (Gruodžio 7 d. Nr. 234);

„Vilnia" — Juchnevičius V. Kražių skerdynių nevalia užmiršti (Lapkričio 24 d. Nr. 88);

„Voruta" — Buchaveckas S. Kražiai nacių okupacijos metais (1941—1944) (Lapkričio 11—17 d. Nr. 42; Lapkričio 18—24 d. Nr. 43); Matulevičius A. Katalikybės ir lietuvybės gynimo 100-mečiui (L. Mulevičiaus knygos pristatymas) (Lapkričio 18—24 d. Nr. 43); Misius K. Kražių skerdynių šimtmečio paminėjimas (Lapkričio 18—24 d. Nr. 43).

[58] Misius K. Smurtas, kurio aidas siekia mus. Kražių skerdynės, 100 metų // Gimtasis kraštas. 1993. Rugsėjo 30—spalio 6 d. Nr. 39. P. 12.

[59] Pastarnokas J. Tegul kraujas nekaltų kražiečių visados esti gyvu paveikslu!.. // Tiesa. 1993. Lapkričio 19, 20. Nr. 225, 226. P. 10, 11.

[60] Boruta J. Meilė prieš neapykantą // Naujasis Dienovidis. 1993. Gegužės 28. Nr. 21. P. 6; Birželio 4. Nr. 22. P. 5.

[61] Mulevičius L. Kražių skerdynės. Vilnius, 1993. P. 3—4. Įrašas po L. Mulevičiaus portretu.

[62] Reinys M. Principų ir gyvenimo sintezė // Židinys. 1924. Nr. 1. P. 28.

ALDONA VASILIAUSKIENĖ

120 METŲ ŠVENTOJO RAŠTO VERTĖJUI

(Minint metropolito Juozapo Skvirecko jubiliejų)

Šventieji Raštai duoti mums kaip atgaiva, kad ištvertume žmogiškosios būties dykynėje.
Kai meldiesi, tu kalbi Dievui, kai skaitai Šventąjį Raštą, Dievas kalba tau.
Kristus danguje viešpatauja, bet be paliovos kalba žemėje per Evangeliją. Jo žodžiai negausūs, bet reikšmingi; matuok juos ne skaičiumi, o svoriu. Tikėk Kristų, kad suprastum Kristų!

Šv. Augustinas

Arkivyskupas Juozapas Skvireckas į mūsų tautos istoriją įėjo kaip Šventojo Rašto vertėjas. Nepaprastai sunkus 30 metų darbas buvo apvainikuotas Šventojo Rašto vertimo 6 tomais su komentarais (iš viso 5239 puslapiai). Juozapas Skvireckas į tautos istoriją įėjo ir kaip pirmasis Lietuvos bažnytinės provincijos arkivyskupas metropolitas. Svarūs jo nuopelnai ir Lietuvių katalikų mokslo akademijai. Kiek leido laikas ir galimybės, nesišalino ir nuo įvairios visuomeninės veiklos.

1993 m. rudenį galėjo būti visoje Lietuvoje paminėtos arkivyskupo gimimo 120-osios metinės. Deja, šio jubiliejaus minėjimas pavėluotas ir gana kuklus. Kuklus, kaip visą gyvenimą toks buvo ir pats arkivyskupas.

Svarbesnieji metropolito Juozapo Skvirecko biografiniai duomenys

Juozapas Jonas Skvireckas gimė 1873 m. rugsėjo 18 d. Rimkūnų k., Pumpėnų parapijoje, Panevėžio apskrityje, smulkaus ūkininko šeimoje. Be Juozapo, tėvai susilaukė dar devynių vaikų: penkių sūnų ir keturių dukterų; Juozapas buvo vyriausias [1]. „Tikroji, seniausia Skvireckų šeimos gūžta buvo nedidelis Šimonių kaimelis už Pasvalio, pakelėj į Joniškį",— rašė J. Skvireckas [2].

Lietuviškai skaityti ir rašyti išmoko iš namuose slaptai laikytų maldaknygių ir laikraščių. Be motinos, mokytis padėjo ir teta Julijona Skvireckaitė. Iki 11 metų talkino tėvams ūkio darbuose, daug skaitė. Nors šeima gyveno gana vargingai, tėvai stengėsi vaikus išmokslinti. Juozukas, 1884 m. apgyvendintas Smil-

giuose pas rusų mokytoją, šio padedamas, per metus pasirengė ir išlaikė pradinės mokyklos egzaminus. 1885 m. buvo priimtas į ką tik įsteigtą Panevėžio realinę gimnaziją; 1891 m. ją baigė su pagyrimu. Pragyvenimui užsidirbdavo mokydamas kitus.

1892 m. J. Skvireckas įstojo į Žemaičių kunigų seminariją. Čia daug laiko ir jėgų teko skirti klasikinių kalbų mokymuisi. Be to, jis privalėjo išmokti ir lenkų kalbą,— seminarijoje tai buvo oficiali kalba. Įgimti J. Skvirecko gabumai ir iš tėvų paveldėtas darbštumas padėjo nugalėti sunkumus. Seminarijoje nuodugniai mokėsi lietuvių kalbos, įsitraukė į lietuvių būrelio veiklą, dalyvavo slaptame kazimieriečių klierikų sąjūdyje, rašė į „Apžvalgą"; be to, seminarijoje dirbo bibliotekininku. „Pirmieji dveji mano klerikavimo metai,— rašė J. Skvireckas,— buvo paskutiniai caro Aleksandro III viešpatavimo ir jo baisaus režimo metai. Rusų žandarmerija siautė su visu piktumu. Šnipinėjimai, areštai, ištrėmimai buvo kasdieniniai reiškiniai... Kratų seminarijoje buvo galima laukti visuomet... Ta baimė rusų šnipinėjimo, kratų, seminarijos egzistencijai gresiančio pavojaus ir buvo svarbi priežastis seminarijos vadovybei, o kai kam tik gera proga saugotis ne tik lietuviškos knygelės, lietuviško laikraščio, kurie buvo valdžios draudžiami, bet ir viso, kas lietuviška" [3]. Tokią niūrią politinę situaciją skaidrino jaunas, ką tik akademiją baigęs profesorius Jonas Mačiulis (Maironis). „Nemaža jau laiko praėjo, nuo anų dienų,— prisimena J. Skvireckas,— bet ir šiandien, rodos, dar jaučiu tą malonumą, kurį man davė Maironio žodžiai, kada juos rūpestingai pasirašydavau, o vėliau dar kartą juos persirašydavau sau ir kitiems naudotis. Juk reikia neužmiršti, kad tuomet lietuviška knyga buvo uždrausta ir tinkamo katekizmo mes neturėjome. Tie Maironio dėstyto katekizmo užrašai davė progos vieną kitą kartą užeiti pas profesorių ir arčiau su juo pasipažinti. Iš seminarijos Maironis greit išvažiavo profesoriauti Petrapilin. Jo lietuviškumo spinduliai siekė ir iš pat tolimosios šiaurės Kauno seminarijos auklėtinius ir šildė lietuviškas krūtines" [4].

1896 m., baigęs seminariją, su Žemaičių vyskupijos stipendija J. Skvireckas išvyko į Petrapilio dvasinę akademiją tęsti teologijos studijų. Čia jis įsitraukė į slapto lietuvių būrelio „Lituania" darbą, bendradarbiavo 1896 m. pradėtame leisti laikraštyje „Tėvynės sargas". 1899 m. J. Skvireckui suteikiamas „teologijos kandidato laipsnis". Tų pačių 1899 m. birželio 24 d. Žemaičių pavyskupis K. Cirtautas įšventino jį į kunigus [5]. Tačiau iškilmingų primicijų J. Skvireckas negalėjo laikyti — caro valdžia katalikų kunigams sugalvodavo įvairiausių kliūčių. Iš J. Skvirecko atsiminimų: „... svetimi kunigai nuvykti į svečius pas savo kai-

myną tegalėjo tik tam tikromis paskirtomis atlaidų dienomis. Jų sąrašai buvo skelbiami su valdžios sutikimu ir pritarimu. Juose buvo nurodyta, kur ir kurie kunigai gali į atlaidus nuvykti. Šiaip svetimas kunigas ne savo parapijoj neturėjo teisės laikyti giedotinių šv. Mišių, neturėjo teisės klausyti išpažinčių, juo labiau sakyti pamokslų ir apskritai atlikinėti bet kokių religinių apeigų" [6]. Todėl pirmosios šv. Mišios buvo atlaikytos be didelių iškilmių, be policijos žinios ir jos papirkimo, beveik tuščioje šventovėje Panevėžyje. Svečių — kunigų iš kitur — nebuvo. Šitaip tyliai ir kukliai prasidėjo J. Skvirecko kunigystė.

1900 m., Petrapilio dvasinėje akademijoje gavęs magistro laipsnį, buvo paskirtas į Ukmergę vikaru ir miesto mokyklos kapelionu; čia dirbo gana trumpai. Nuo 1901 m. sausio 1 d. pradėjo profesoriauti Kauno kunigų seminarijoje, dirbo iki 1938 m. Iš A. Dambrausko perėmęs vadovavimą Šventojo Rašto katedrai, dėstė Šventąjį Raštą. Pradžioje dar dėstė lotynų kalbą ir katekizmą.

Nors seminarijoje profesoriams pagal senovinę tradiciją vyskupo M. Paliulionio buvo įsakyta su auklėtiniais kalbėtis lenkiškai, tačiau ne vienas profesorius laikė šiuos nurodymus neteisingais ir stengėsi jų nepaisyti. Toks profesorius, klierikų džiaugsmui, buvo ir J. Skvireckas. M. Vaitkus taip rašė apie savo profesorių: „... jį gerbdavome ir brangindavome kaip rimtą profesorių, gerą širdį, o ir gerą patriotą, kas anuomet mums būdavo itin svarbu, nes virė įtempta kova dėl lietuvybės teisių, ir jau buvo arti persilaužiamasis momentas" [7].

Šalia profesoriavimo seminarijoje, J. Skvireckas 1909 m. buvo paskirtas seminarijos prefektu. Vysk. G. Cirtautas, įvertindamas jo darbą ir to darbo vaisius, 1911 m. jam suteikė garbės kanauninko laipsnį. 1912 m. pabaigoje vyskupo pavedimu J. Skvireckas ėmėsi organizuoti katalikiško dvisavaitinio laikraščio leidimą [8]. 1913 m. pasirodė kunigams skirtas žurnalas „Bažnytinė apžvalga", ėjęs iki 1914 m.; jį redagavo J. Skvireckas. Redaktorius gavo talkininką kun. Mykolą Vaitkų. M. Vaitkus taip prisimena šį bendradarbiavimą: „Jaučiaus esąs silpnas padėjėjas ir negalįs jo patenkinti; betgi jis buvo kantrus bei atlaidus. Ne vienas, iš atsto jį tepažįstąs, pastebėjęs jį negebant meilikauti, manė jį esant sausą ir šaltą. Betgi iš karto jis man pasireiškė tikrai geraširdis, nors ir vyriškai santūrus. Štai vienas spalvingas įrodymėlis: atvykau į nepažįstamą Kauną, gyventojų kimšte prikimštą (83 tūkstančiai be priemiesčių, bene ir be Vilijampolės); butas rasti labai nelengva,— na ir kun. Skvireckas siūlo man tam kartui apsigyventi pas jį (o pats teturi du kambarius); pats pirmą vakarą taisė man gultą ant ištiesiamos krasės; anksti

atsikėlęs atsargiai triūsėsi, tykiai išėjo Mišių laikyti, kad galėčiau dar pamiegoti" [9].

1913 m. J. Skvireckas buvo pakviestas dirbti vyskupijos kurijoje. 1914 m. gegužės 28 d. Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius kun. J. Skvirecką pakėlė kapitulos prelatu, pavedė vyskupijos kuriją perkelti į Smolenską, o vėliau į Tulą, nes jau vyko karas. Iš Smolensko J. Skvireckas dar buvo grįžęs į Lietuvą toliau dirbti seminarijoje. Tuloje J. Skvireckas sulaukė ne tik karo pabaigos, bet ir komunistinės revoliucijos. Po karo audrų grįžęs į Tėvynę, 1919 m. kovo 10 d. popiežiaus Benedikto XV buvo paskirtas tituliniu Ceramo vyskupu ir Žemaičių vyskupo padėjėju.

Artimai bendravęs ir gerai pažinojęs J. Skvirecką kun. M. Vaitkus rašė: „Iš prigimties nekalbus, o iš įsigytosios išminties *nemėgsta aušinti burnos: ne dykai studijavo Šventąjį Raštą — žino netartąjį žodį esant auksą, tartą — sidabrą*" [10]. Todėl J. Skvirecko kalbų ne tiek daug, jos labai svarios ir trumpos; čia keletą jų pateiksime.

1920 m. gegužės 15 d. Kauno Katedroje Steigiamojo Seimo šventėje šv. Mišias, susirgus Žemaičių vyskupui, aukojo jo padėjėjas vysk. J. Skvireckas. Po šv. Mišių J. Skvireckas pakvietė Seimo, valdžios, Valstybės Tarybos bei užsienio atstovus šitaip kreiptis į Šventąją Dvasią. Pateikiame vyskupo J. Skvirecko kalbą [11]:

„Lietuvių tautos atstovai!

Dideliems darbams reikia daug išminties, didelių pajėgų, didžios ištvermės. Jūs galingi jūsų laukiančio kūrimo ir steigimo darbo pažinimu, galingi pasiryžimu darbuotis, galingi išrinkusios jus Tautos pasitikėjimu. Bet dalykas darosi aiškesnis, kada ant jo metama daugiau šviesos; akis daugiau mato, kada ji tinkamu būdu sustiprinama. Kiekvienas darbas įgyja didesnės vertybės ir svarbos, darbininkas turi daugiau tikro pasisekimo, kada prisideda visų Aukščiausiojo Vedėjo Viešpaties palaiminimas. Ne veltui juk pasakė didis savo tautos kūrėjas ir steigėjas Viešpaties įkvėptas Psalmininkas: „Jei Viešpats nestatys namų, veltui darbuojasi tie, kurie juos stato. Jei Viešpats nesergės miesto, veltui budi jo sargas. Tuščia jums keltis prieš aušrą, keltis ilgai sėdėjus — jums, kurie valgote skausmo duoną, tuo tarpu kad jis duoda miego savo mylimiesiems" (Ps 126, 1.2). Atsiminimas apie tą Aukščiausiąjį visų dalykų Vedėją, kuris išmeta iš sostų galiūnus ir paaukština žemai stovinčius, surinko jus pirm pradėsiant savo kilnų ir atsakomingą darbą į šią bažnyčią prie Viešpaties aukuro laipsnių. Taigi išreikškime aiškiai ir nuoširdžiai

savo sielos troškimus, melskime sau Viešpaties pagalbos ir palaiminimo, kad jūsų šviesą sustiprintų jo Šventosios Dvasios šviesa gražiais bažnyčios giesmės žodžiais „Ateik, Šventoji Dvasia!"

1920 m. balandžio 25 d. Žemaičių vyskupijos rūmuose susirinkę kunigai, rengdamiesi 500 metų vyskupijos sukakčiai, nutarė patys atsinaujinti Kristuje per tam tikrų programų rekolekcijas, taip pat populiarinti pačių kunigų lėšomis išleistą Naujosios Sandoros knygą. Šventajam Raštui populiarinti buvo išrinktas komitetas: pirmininkas — vysk. J. Skvireckas, kasininkas — kanauninkas Kazimieras Paltarokas (Kauno kunigų seminarijos vicerektorius), sekretorius — kun. Juozapas Tumas („Tautos" laikraščio redaktorius) [12]. Periodiniuose leidiniuose visi buvo kviečiami padėti lėšomis šiame kilniame darbe. Pagalbos buvo sulaukta ne tik iš dvasininkų, bet ir iš pasauliečių. Aukojusiųjų pavardės ir pinigų sumos buvo skelbiamos spaudoje. Komitetas Šventajam Raštui populiarinti gaudavo pritarimo ir padėkos laiškų. M. Grigonis iš Panevėžio rašė: „Siunčiu 25 auksinus „Naujosios Sandoros knygai" išleisti. Kai ji bus atmušta, prašom man atsiųsti po vieną egzempliorį.

Nors esmu socialistinių pažiūrų, vis dėlto tėvų įdiegtąją širdin katalikybę šventai laikau ir džiaugčiaus, jei visi iki vieno lietuviai turėtų namuose Šventąjį Raštą: tada jiems paaiškėtų krikščionių demokratų ir kitų partijų klaidos" [13].

Nuoširdus Dominyko Juozaičio laiškas: „Perskaitęs komiteto sumanymą išleisti „Naujosios Sandoros knygą", visais širdies jausmais nudžiugau. Šis brangiausias ir mylimiausias svečias ketina aplankyti kiekvieno žmogaus kataliko butą ir maloningai jame gyventi, rodydamas tikrą kelią į amžinąjį gyvenimą. Lai Visagalis Dievas laimina tą brangų darbą, o Šventoji Dvasia sustiprina darbininkų išmintį. Kristaus knygas aš ko tankiausiai skaitau ir akylai skaitydamas matyte matau Jo asmenį, girdėte girdžiu Jį kalbant. Ir rimsta sąžinė ilgai, ilgai laikydama girdėtus žodžius, ir dyla visi abejojimai, begu Jėzus buvo tikras Dievas, būdamas tikras žmogus: Jo mokslas neklaidina" [14].

Šventajam Raštui leisti lietuviai aukas siuntė ir iš Amerikos, kartais parašydami ir laiškelį. Pacituosime Juozo Puplesio laišką: „Gerbiamasis Tėveli! Skaičiau Bostono (Amerikoje) „Darbininke" atsišaukimą į dvasiškius, kad pinigais prisidėtų prie Šventojo Rašto pigaus išleidimo 500 metų Žemaičių vyskupijos sukakčiai paminėti. Tai ir aš, nors esmu paprastas darbininkas, ne dvasiškis, pritardamas tam brangiam ir prakilniam darbui, prisidedu maža dalele — 10 $, už kuriuos gausite 337 auksinus. Už-

tat man vieną egzempliorį atsiųskite adresu..." (pateiktas adresas) [15].

Praėjus metams nuo šios akcijos, Komitetas Šventajam Raštui populiarinti susumavo gautas aukas: „Viso Naujojo Testamento leidime dalyvauja 344 kunigai. Drauge su pasauliečiais ligi šiol sumesta 83 323. Leidimo dalininkai gaus proporcionaliai leidinio egzempliorių leidimo kaina. Taigi čia ne labdarybė, tik kooperacija. Prašome tad dėtis gausiau" [16].

1920 m. rudenį pasirodė didelio formato, gražus Šv. Kazimiero draugijos leidinys „Evangelijos dalys, skaitomos visų metų Viešpaties dienomis ir šventadieniais. Vertė Juozapas Skvireckas T. M. Žemaičių vyskupas pagalbininkas Tilžėje". Knygoje pridėta poteriai, aktai ir tikybos išpažinimas. Palyginus su ankstesniais leidiniais, šio leidinio kalba gerokai tobulesnė. „Gražaus ir taisyklingo Evangelijų leidinio seniai ištroškę kunigai ir žmonės" [17].

Žemaičių vyskupijos 500 metų sukakties minėjimas prasidėjo iškilmingais mišparais 1921 m. rugsėjo 10 d. vakare Kaune. Kitą dieną apie 300 dvasininkų sutiko vyskupus: A. Karosą, P. Karevičių ir iš Rygos — O'Rouke's. Sumą laikė vysk. A. Karosas; jam talkino 3 vyskupai, vienas iš jų buvo J. Skvireckas [18].

J. Skvireckas — vienas iš pirmųjų Šv. Kazimiero draugijos kūrėjų ir narių [19]. Dar 1888 m. Žemaičių kunigų seminarijoje susiorganizavo slaptas klierikų patriotų būrelis (iniciatorius — Juozas Tumas), sistemingai dirbęs tautinį darbą [20]. Šis būrelis pasivadino Lietuvos mylėtojų draugija. Dėl įvairių priežasčių 1889 m. ši draugija skilo — iš jos išsiskyrę klierikai davė pradžią Šv. Kazimiero draugijai [21]. Apie priėmimą į Šv. Kazimiero draugiją J. Skvireckas rašė: „Apie būrelio buvimą žinių gavau iš vieno vyresniųjų draugų neilgai trukus po įstojimo į seminariją. Jis jau paskutinius metus buvo seminarijoje. Šiandien negalėčiau pasakyti, ar jis buvo būrelio pirmininkas, nors šiaip jau buvo vienas gabiausių ir žymiausių seminarijos auklėtinių (kun. Jonas Visbaras, vėliau pasiųstas Petrapilio akademijon tęsti studijų, bet dėl nesveikatos akademijos negalėjo baigti. Jis buvo Liepojos gimnazijos kapelionas, Apytalaukio, Kurtuvėnų ir Liepojos klebonas. Mirė karo metu).

Priėmimo į būrelį apeigos nebuvo labai iškilmingos. Vieną vakarą, rodos, po vakarienės, vaikščiojome seminarijos sode. Vietoj paprastos poros mūsų buvo trys: Jonas Visbaras, to paties kurso Juozas Tumas ir aš. Bevaikščiojant jie man papasakojo apie būrelio uždavinius seminarijoje ir ateityje, ypačiai pabrėždami, kad visos žinios apie jį turi būti laikomos giliausioje

paslaptyje. Aš, pirmametis klierikas, gavęs tokių žinių iš dviejų žymiausių, jau seminariją bebaigiančių klierikų, jaučiausi labai patenkintas ir be didelių kalbų pasiryžau būti ištikimas būrelio tikslams.

Į būrelį būdavo priimami nariai tik tada, kai asmeniškai būdavo su jais susipažįstama ir pradedama jais pasitikėti. Visų pirma būdavo renkami asmenys, baigę visą gimnazijos ar kitos panašios mokyklos kursą, arba išėjusieji daugiau mokyklos klasių, parodę daugiau gabumų moksle, pavyzdingo elgesio, lietuviško nusistatymo, pasiryžę kelti lietuvybę, darbuotis Lietuvai" [22].

Vėliau klierikų slaptoji Šv. Kazimiero draugija virto pusiau vieša — jai priklausydavo trečdalis visų klierikų. Seminarijos vadovybė apie šią draugiją žinojo, bet pripažinti ją vieša, žinoma, negalėjo [23]. Prie slaptosios Šv. Kazimiero draugijos buvo organizuojamas fondas lietuviškajai spaudai remti. Todėl visi, stodami į draugiją, pasižadėdavo, baigę seminariją ir įsišventinę kunigais, remti lietuvišką spaudą, tam tikslui skirti 100 rublių (500 litų) [24]. Ilgainiui slaptoji Šv. Kazimiero draugija iširo. Ji buvo atgaivinta 1911/1912 m. m. [25].

J. Skvireckas Šv. Kazimiero draugijai stengėsi padėti praktiškais patarimais, „ir šiaip jau jis dažnai pareikšdavo labai įdomių minčių" [26].

Įkūrus Lietuvių katalikų mokslo akademiją, J. Skvireckas išrenkamas pirmuoju šios mokslo institucijos Centro valdybos pirmininku.

Susikūrus Lietuvos universitetui, vysk. J. Skvireckas daug rūpinosi, kad čia būtų įkurtas Teologijos-filosofijos fakultetas. Šiuo reikalu vyskupas pasiekė net Romą, kad gautų šiam fakultetui Šventojo Sosto pripažinimą bei popiežiškas teises [27]. 1922 m. lapkričio 11 d. J. Skvireckas buvo išrinktas Teologijos-filosofijos fakulteto ordinariniu profesoriumi.

„Kaip profesorius, — rašė M. Vaitkus,— jis nesistengė mums imponuoti iškalba arba mus papirkti sąmojais bei juokais. Dėstė paprastai, kukliai, trumpai, aiškiai, teikdamas apsčiai brandžių, patikrintų, rimtų žinių, rimtai reikalaudamas, kad atsidėję sektume ir giliai įsidėtume... Kaip auklėtojas (prefektas) imponavo ypačiai savo giedru rimtumu, darbštumu, pareigingumu, punktualumu, išlaikytu santūrumu, atsargiu mažakalbiškumu, švelniu humaniškumu, išmintingu nuolaidumu, sveiku praktiškumu" [28].

Vyskupas J. Skvireckas daug prisidėjo rengiant Lietuvos bažnytinės provincijos planus. 1926 m. įsteigus Lietuvos bažny-

tinę provinciją, J. Skvireckas buvo paskirtas Kauno arkivyskupu ir metropolitu.

J. Skvireckas dalyvavo ne vienoje Katalikų veikimo centro konferencijoje. Keletą paminėsime. 1921 m. balandžio 28 d. posėdyje kalbėta: „Pastaraisiais laikais mokytojų ir šiaip veikėjų tarpe apsireiškė pastangų įvesti Lietuvoje katalikams priešingas tikybai mokyklas. KVC, atstovaudamas visoms katalikų draugijoms Lietuvoje, reiškia savo griežtą protestą ir smerkia tas neteisingas ir nedemokratingas pastangas"[29]. 1928 m. balandžio 12 d. KCV konferencijoje arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas ir mons. Faidutti išrenkami į garbės perzidiumą[30]. 1930 m. spalio 8—10 d. Kaune vykusioje KVC konferencijoje (dalyvavo 204 įgalioti atstovai ir 4343 svečiai) perskaitytas per arkivyskupą metropolitą J. Skvirecką atsiųstas Šventojo Tėvo apaštališkasis sveikinimas ir palaiminimas[31]. 1933 m. spalio 6 d. KVC metinėje konferencijoje kartu su vyskupais atsilankė ir metropolitas J. Skvireckas[32]. 1935 m. spalio 10—11 d. konferenciją pasveikino arkivyskupas J. Skvireckas[33].

J. Skvireckas dalyvaudavo iškilminguose Vasario 16-osios posėdžiuose bei minėjimuose[34], gegužės 15-osios iškilmėse[35]. Jono Basanavičiaus laidotuvių dieną (1927 m. vasario 21 d.) Kauno Katedroje buvo atlaikytos gedulingos pamaldos, kurias celebravo metropolitas J. Skvireckas[36]. Be metropolito neapsieidavo ir kiti renginiai. Keletą paminėsime: VDU 10-ųjų sukaktuvių minėjimas[37], 1935 m. — vyskupo A. Baranausko šimtmečio minėjimas[38]. 1934 m. spalio 19 d. Lietuvių—prancūzų draugijos iniciatyva paminėta dviejų žymių prancūzų — Louis Barthou ir prezidento Raimono Poincaré — netektis. Iškilmingas šv. Mišias aukojo arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas; dalyvavo jis ir iškilmingame posėdyje[39]. 1934 m. kariuomenės metinių sukaktuvių proga Kauno muziejaus sodelyje palaidotas Nežinomas Kareivis; iškilmėse tarp daugelio garbingų svečių buvo ir metropolitas J. Skvireckas[40].

J. Skvireckas palaikė jaunimo organizacijas, dalyvaudavo jų renginiuose. 1920 m. rugpjūčio 1 d. pirmajame moksleivių ateitininkų kongrese, minint šios organizacijos 10 metų sukaktį, vyskupas J. Skvireckas buvo pakviestas į garbės prezidiumą[41]. 1928 m. rugsėjo 29—30 d. vyko metinė studentų ateitininkų konferencija. Didžiausio džiaugsmo ir garbės suteikė konferencijai J. E. Apaštališkojo internuncijaus arkivysk. B. Bartaloni ir J. E. arkivysk. J. Skvirecko apsilankymas. J. E. arkivysk. Bartaloni suteikė konferencijai Šventojo Tėvo palaiminimą ir savo gražia ir širdinga kalba sveikino konferenciją džiaugdamasis gausia ka-

talikiška studentija. Savo kalboje iškėlė du svarbiausius studento ateitininko tikslus: šviesti savo tautą mokslo šviesa ir doros pavyzdžiu ir visus savo darbus gaubti Dievo ir Šventojo Sosto meile [42]. Arkivysk. J. Skvireckas kartu su Apaštališkojo Sosto nuncijumi R. Bartoloni ir kitais vyskupais buvo pakviesti į garbės prezidiumą trečiajame jubiliejiniame ateitininkų kongrese 1930 m. birželio 21—23 d. [43] J. Skvireckas sveikino ir 1936 m. lapkričio 21—22 d. vykusią studentų ateitininkų sąjungos konferenciją [44].

J. Skvireckas dalyvaudavo ir katalikiškojo kaimo jaunimo organizacijos „Pavasaris" renginiuose. 1927 m. liepos 2—4 d. jubiliejiniame kongrese, minint 15-os metų sukaktį, Rotušės aikštėje prie specialiai įrengto altoriaus arkivysk. J. Skvireckas celebravo iškilmingas šv. Mišias. Jų klausė apie 10 000 jaunuolių. Rašoma, kad aikštę puošė apie 530 vėliavų [45]. 1934 m. gruodžio 27—28 d. „Pavasario" federacijos konferencijoje J. Skvireckas buvo pakviestas į garbės prezidiumą [46].

Net šie keli paminėti renginiai rodo plačias veiklos kryptis, kurioms metropolitas J. Skvireckas negailėjo taip jam brangaus laiko.

Nepaisydamas visų administracinių darbų, J. Skvireckas daug laiko skyrė Šventojo Rašto vertimui; pirmoji knyga — 6 tomas — pasirodė 1911 m., o 1935 m. buvo baigtas visas Šventojo Rašto vertimas.

Šalia kapitalinio Šventojo Rašto veikalo, J. Skvireckas stengėsi parūpinti žmonėms ir populiarių bent Naujojo Testamento knygų. Kiekvienas leidimas buvo taisomas, papildomas. Taigi J. Skvireckas yra ne tik Šventojo Rašto vertėjas, bet ir populiarintojas. Be to, parašė 188 puslapių monografiją „Šv. Povilas Apaštalas".

1944 m., artėjant sovietų armijai, J. Skvireckas, palikęs Kauną, po ilgų sunkių kelionių pasiekė Vieną, o 1945 m. pavasarį persikėlė į Tirolį. Įsikūrė Zamse (prie Landeko) Šv. Vincento seserų vienuolyne (Austrijoje). Net ir priverstinio išeivio sąlygomis jis dirbo ir ganytojišką, ir mokslo darbą. 1945 m. rudenį lankydamasis Romoje, jis informavo Šventąjį Tėvą apie Lietuvą bei lietuvius išeivius. Kartu su vyskupais V. Brizgiu ir V. Padolskiu laišku kreipėsi į viso pasaulio vyskupus, atkreipdamas dėmesį į Lietuvos tragediją, prašydamas moralinės ir materialinės paramos lietuviams kovoje prieš bolševikus.

1945 m. spalio 5 d. atvykęs į Romą, rūpinosi lietuvių kolegijos įsteigimu [47]: kalbėjosi Vatikano vadovybės sekretoriate, vėliau su Šventųjų studijų kongregacijos prefektu kard. G. Pizzardo, o spalio 13 d. — ir su popiežium Pijum XII privačioje

audiencijoje. Spalio 20 d. Tėvų marijonų namuose metropolitas kolegijos reikalu sukvietė pasitarimą, kur dalyvavo marijonų generolas vysk. P. Būčys, t. J. Vaitkevičius MIC, buvęs Kauno seminarijos rektorius t. P. Petraitis, t. J. Beleckas SJ, arkivyskupo sekretorius kun. M. Čyvas ir buvęs Vilniaus seminarijos rektorius kun. L. Tulaba. Nutarus steigti kolegiją, metropolitas konkretiems reikalams tvarkyti paskyrė komisiją (t. J. Vaitkevičius, t. J. Beleckas ir kun. L. Tulaba), rūpinosi ir būsimos kolegijos vadovybe. Taigi šis arkivyskupo J. Skvirecko lankymasis Romoje turėjo lemiamą reikšmę steigiant kolegiją. Reikia pasakyti, kad jau 1936 m., kai Romoje studijuojantys lietuviai studentai kreipėsi į Lietuvos episkopatą prašydami įsteigti Romoje lietuvių kolegiją, J. Skvireckas šį prašymą priėmė palankiai.

1945 m. gruodžio 1 d. J. Skvireckas iš Šveicarijos parašė laišką kardinolui Pizzardo; pranešė, kad 17 000 aukso dolerių yra deponuota, ši suma skiriama lietuvių kolegijai Romoje steigti. Laiške pažadėjo paraginti visus išeivijos lietuvius kunigus prisidėti lėšomis. Ši pirmoji materiali pagalba (nors aukso doleriai į Romą buvo atgabenti tik 1947 m.) pagreitino kolegijos įkūrimą. Nors lietuvių Šv. Kazimiero kolegija Romoje pradėjo veikti 1945 m. (gruodžio 4 d. arkivysk. J. Skvirecko teikimu rektoriumi buvo paskirtas kun. L. Tulaba), bet oficialiai paskelbta tik 1948 m. gruodžio 1 d. Jo Šventenybės Pijaus XII šv. studijų kongregacijos dekretu.

Arkivyskupo prašymu 1948 m. birželio 11 d. Šventasis Tėvas Pijus XII paskyrė šv. Kazimierą ypatingu Lietuvos jaunimo globėju [48].

1951 m. J. Skvireckas vėl lankėsi Romoje, kur Šv. Kazimiero kolegijoje atšventė 25 metų Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo ir 700 metų krikščionybės įvedimo Lietuvoje sukaktis ir iškilmingu aktu paaukojo Lietuvą Nekalčiausiajai Marijos širdžiai.

Iš Zamso J. Skvireckas parašė ganytojiškų laiškų: 1953 m., švęsdamas 80 metų jubiliejų,— laišką visame pasaulyje išsisklaidžiusiems lietuviams katalikams, o 1955 m. kovo 10 d.— paskutinį ganytojišką laišką apie Marijos garbinimą [49].

Zamse, liūdėdamas dėl tėvynės likimo, tikėdamas jos šviesesne ateitimi, tobulino savo didžiulį darbą — Šventojo Rašto vertimą. 1946—1956 m. intensyvaus darbo rezultatas — naujas, pataisytas Šventojo Rašto leidimas: 1955 m. — I t. (1045 p.), 1958 m.— II t. (1241 p.).

Nuo 1957 m. J. Skvirecko sveikata pradėjo silpti. 1959 m. gruodžio 3 d., peržengęs 86 metų slenkstį, metropolitas J. Skvireckas palieka šį žemiškąjį pasaulį. Palaidotas Zamso vienuolyno bažnyčios specialiai įrengtoje kriptoje. Iškilmingose laido-

tuvėse dalyvavo vietinis vyskupas F. Rusch, iš Romos atvykęs vysk. V. Padolskis, didelis būrys lietuvių ir vietinių kunigų[50].

Kun. S. Yla rašė: „J. Skvirecko didybei užtenka dviejų žodžių — darbo ir ištvermės. Be jų mūsų tauta nebūtų turėjusi pilno Dievo žodžio vertimo"[51].

Šventasis Raštas ir jo ankstesnieji vertimai į lietuvių kalbą

Beveik pusę amžiaus trukusi prievartinė ateizacija, siekusi pakeisti krikščioniškąją dvasinę kultūrą komunizmo idėjomis, apie Šventąjį Raštą užsimindavo veikiau tik humoro forma. Todėl nenuostabu, kad apie Šventąjį Raštą, arba Bibliją, parašytą Dievo valia ir Dievo įkvėpimu, jau ne vienos kartos supratimas yra menkas. Džiugu, kad pastaruoju laiku apie šį kūrinį prabilta ir spaudoje, ir per radijo bei televizijos laidas.

Prisiminkime keletą faktų.

Šventasis Raštas, Dievo įkvėptas mus pamokyti ir paguosti, apima įvairiausias gyvenimo sritis; jis sudarytas iš dviejų didžiųjų dalių: Senojo Testamento ir Naujojo Testamento, kurie dar kartais vadinami Senuoju Įstatymu ir Naujuoju Įstatymu, ir sudaro 72 „knygas".

Senasis Testamentas Dievo įkvėpimu buvo kuriamas ir redaguojamas daugiau kaip tūkstantį metų nuo Mozės laikų (XIV a. pr. Kr.) maždaug iki 100 m. pr. Kristaus gimimą. Jis susideda iš 45 ilgesnių ir trumpesnių dalių, vadinamų „knygomis". Jos yra labai skirtingos: istoriniai pasakojimai, pranašystės, apmąstymai, pamokymai, poezija.

Naujasis Testamentas (platesnis pavadinimas — „Naujasis mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus Testamentas") — tai 27 „knygos", turinčios nuo vieno iki kelių dešimčių vidutinio formato puslapių ir pasakojančios apie Jėzaus Kristaus gyvenimą, mokymą, darbus, apie jo mokslo plitimą per kelias dešimtis metų po mirties ir prisikėlimo, taip pat pateikiančios daug pamokymų ir įspėjimų Kristaus išpažinėjams ir visiems žmonėms[52].

Apie Šventąjį Raštą labai aiškiai ir paprastai yra rašęs kun. V. Aliulis MIC 1993 metų keliuose „Katalikų pasaulio" numeriuose[53].

Šventojo Rašto vertėjai, ilgai ieškodami tokio gimtosios kalbos žodžio, kuris geriausiai perteiktų originale vartoto žodžio reikšmę, neišvengiamai tekste pateikia savąjį suvokimą. Ypač sunku vertėjui surasti reikiamą posakį, kuris perteiktų senosios kalbos posakio reikšmę. Kun. V. Aliulis MIC pateikia ryškų ver-

timo pavyzdį: „Senajame Testamente ne vienoje vietoje sakoma „Dievas tyrinėja širdis ir inkstus". Paviršutiniškai skaitydami, nustebsime: ką galėtų reikšti „inkstų tyrinėjimas?" Pasirodo, Senojo Testamento žmonės laikė širdį minčių buveine, o inkstus — jausmų buveine, kai dabar mums minčių buveinė — protas, galia, o jausmų — širdis. Todėl posakis „Dievas tyrinėja širdis ir inkstus" reiškia: „Dievas regi, pamato žmogaus mintis ir jausmus" (arba: „protą ir širdį")" [54]. Taigi Šventojo Rašto tekstų neįmanoma suprasti be aiškinimo, o pirmasis aiškintojas ir yra vertėjas. „Beje,— rašo V. Aliulis,— ne visi vertėjai vienodai supranta savo uždavinį. Vieni vertėjai stengiasi kuo rūpestingiau išversti kiekvieną žodį ir žodelytį dažniausia jų reikšme. Taip darydami, jie tariasi išlaiką didžiausią pagarbą Dievo žodžiui, tačiau nepastebi, kad Dievo įkvėpti Biblijos autoriai užrašinėjo ne paskirus žodžius, bet ištisus posakius, kurių pažodinis vertimas kartais kaip tik esti netikslus" [55].

Šventojo Rašto vertimas į lietuvių kalbą buvo iš tikrųjų epochinės reikšmės įvykis. Vertimo didybė išryškėja tada, kai mes sužinome, kas buvo padaryta verčiant Šventąjį Raštą iki metropolito J. Skvirecko. Apie ankstyvuosius Šventojo Rašto vertimus rašė prof. Z. Zinkevičius „Lietuvių kalbos istorijos" III ir IV tome, kur analizuojamos pasirodymo aplinkybės, apžvelgiama kalba. Pateiksime keletą prof. Z. Zinkevičiaus tyrinėjimo duomenų.

Pirmieji Šventąjį Raštą bandė versti protestantų kunigai Mažojoje Lietuvoje [56]. Verstos reikalingiausios Evangelijos dalys — skaitymai sekmadieniais bei švenčių dienomis. Aišku, tos išverstos dalys plito rankraščiais. Seniausias — „Evangelijos trumpos ištraukos" — yra rankraštinėje Volfenbiutelio „Postilėje". Rankraštis baigtas perrašyti 1573 metais [57]. Kalbos atžvilgiu — tai įvairiausių tarmių mišinys, kuris leidžia teigti, kad Prūsijoje dirbo Dzūkijos, Aukštaitijos ir kitų Lietuvos vietų dvasininkai. Žinoma M. Mažvydo pusbrolio Baltramiejaus Vilento versta „Evangelija" [58]. Pirmasis visą Bibliją į lietuvių kalbą išvertė Jonas Bretkūnas (1575—1590 m.) [59]. Deja, vertimas nebuvo išleistas. Jo rankraščiai sudarė 8 knygas: 5 dideles ir 3 mažesnes. Šiuo metu rankraščiai yra gerai išsilaikę, dabar leidžiami Vakaruose kaip kalbos paminklas. Vėliau J. Bretkūno išverstas Dovydo psalmes panaudojo Jonas Rėza: sutvarkė, pataisė kalbą ir išleido. Taigi šiomis „Psalmėmis" 1625 m. pirmą kartą fiksuota Prūsų Lietuvos bendrinė kalba [60].

„Nuo 1599 m. iki 1816 m., per 217 metų, lietuviai katalikai tenkinosi tik Evangelijų ištraukomis, kurias jie buvo atsispausdinę — ypač vartoti bažnyčiose" [61].

1599 m. buvo išleista M. Daukšos „Postilė"; manoma, kad ji turėjo būti išversta daug anksčiau[62]. Žinomos Jono Jaknavičiaus 1637 m. išleistos „Evangelijos", manoma, kad jos — tai jau papildytas leidimas; parašytos Vilniaus tarme[63]. Be abejonės, turėjo būti ir ankstesnių vertimų, kurie, deja, iki šių dienų neišliko. Į 1629 m. K. Sirvydo „Punktus sakymų" įdėtos J. Jaknavičiaus verstos „Evangelijos"[64]. Išlikęs 1647 m. leidimas — seniausias leidinys. Deja, paskutiniosios iš septynių evangelijų ištraukos kalba skiriasi nuo J. Jaknavičiaus[65]. Nuo 1705 m. visi leidiniai buvo petvarkyti kalbos požiūriu[66].

Iš reformatų Šventojo Rašto vertimų žinomas prastai atliktas Jokūbo Morkūno darbas — 1600 m. išleista „Postilė"[67]. Po 50 metų Londone gyvenęs Samuelis Boguslavas Chilinskis pasiryžo išversti visą Šventąjį Raštą. Per labai trumpą laiką — 1657—1660 m. — dirbdamas dienomis ir naktimis atliko milžinišką darbą[68]. 1660 m. knygos pradėtos spausdinti. Tačiau dėl kalvinistų intrigų bei pavydo leidimo darbas buvo nutrauktas, buvo išspausdinta tik viena knyga, bet ir ji nespėta įrišti. Visa išspausdinta medžiaga buvo atiduota į makulatūrą. Išliko tik 176 spausdinti puslapiai[69]. Britų muziejuje yra S. B. Chilinskio Naujojo Testamento rankraštis. Po karo jį Poznanėje išleido lenkai, todėl S. B. Chilinskio vertimas yra lengvai prieinamas[70]. Pats S. B. Chilinskis, gebėjęs atlikti tokį didžiulį darbą, mirė visų apleistas, skurde.

1653 m. Lietuvos reformatai išleido 3 knygas, susiuvę į vieną knygą. Čia esančios evangelijos gerai išverstos[71]. Vėliau išleistas ir kartotinis leidinys.

XVIII a. pradžioje Prūsijoje išleistas Naujasis Testamentas. Siekta, kad šiuo 1701 m. išleistu leidiniu galėtų naudotis Prūsijos protestantai — liuteronai ir kalvinistai[72]. 1720 m. šis leidimas buvo pakartotas, tačiau jau specialiai Mažajai Lietuvai[73]. 1730 m. protestantai išleido visą Bibliją. Knygos išleidimą organizavo vokietis vyskupas Jonas Jokūbas Kvantas[74]. Leidimas buvo daug kartų pakartotas, tekstas vis tobulinamas; svarbesni iš tų leidimų yra L. Rėzos, F. Kuršaičio ir kt.[75]

Tradicinės raštų kalbos normų laikėsi žymus XIX a. pr. lietuvių raštijos mecenatas Juozapas Arnulfas Giedraitis[76]. Didžiojoje Lietuvoje 1806 m. katalikai išleido J. A. Giedraičio „Evangelijas", 1816 m. — Naująjį Testamentą[77]. Šio Testamento vienu sykiu buvo du leidimai; vieno leidimo buvo geresnis popierius ir dedikacija carui, matyt, norint palankiai nuteikti imperinę valstybę.

XIX a. pab. lietuvių katalikų Šventojo Rašto vertimai buvo gana prasti.

Lietuva per keletą šimtmečių girdėjo tik Evangelijų ištraukas sekmadieniais ir šventadieniais, parengtas M. Daukšos, K. Sirvydo, J. Jaknavičiaus, Mogėno. Naujasis Testamentas, kitados verstas vyskupo J. A. Giedraičio, toli gražu nebetiko naujiems laikams [78].

J. Skvireckui seminarijoje pradėjus dėstyti Šventąjį Raštą, prelatas Maironis rašė: „Dabar tu esi Šv. Rašto profesorius... Geriau negali savo gabumų panaudoti, kaip imdamasis versti lietuvių kalbon taip labai reikalingą mums Šv. Raštą" [79].

Juozapas Skvireckas — Šventojo Rašto vertėjas

„Pašauktas aiškinti kitiems Šv. Raštą, nuo pat pirmųjų savo mokytojavimo metų, — rašė J. Skvireckas, — galvojau, kaip galėčiau įvykdyti savo užmanymą... versti Šv. Raštą" [80].

Viso Šventojo Rašto vertimo pirmųjų pastangų realizavimas pirmiausia pasireiškė Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune (1890—1891 m.). Kun. Jono Visbaro iniciatyva susidarė vertėjų grupė: A Dambrauskas, J. Tumas, Pr. Žadeikis, J. Mačiulis-Maironis ir kiti gabesni kunigai. „Jie gerai suprato, koks sunkus darbas jų laukia ir koks pasiruošimas vertėjui reikalingas: mokėjimas daugelio svetimų kalbų, kaip lotynų, graikų, hebrajų, taip pat ir naujųjų. Jie jautė savo trūkumus, bet reikalas buvo nepaprastai svarbus ir reikėjo ryžtis. Taigi Šv. Raštą, pradedant Naujuoju Testamentu, jie pasidalino dalimis ir kiekvienas pasižadėjo savo darbo dalį kaip galima greičiau atlikti ir atiduoti vieno asmens redakcijai", — taip 1953 m. rašė vysk. V. Padolskis [81].

J. Skvireckui seminarijoje pradėjus dėstyti Šventąjį Raštą, visi vertėjai ėmė jam siųsti savo darbus, ragindami jį išversti šį veikalą.

J. Skvireckas ėmėsi darbo. „Ir šiandien gerai atsimenu, — vėliau rašė,— kaip man buvo sunku reikšti savo mintis, liečiančias Šv. Rašto įvadą lietuvių kalba, kaip nelengva buvo atrasti tinkamą žodį svetimos kalbos sąvokoms reikšti. Bet tas kitų, vyresniųjų, man pareikštas pasitikėjimas buvo ir akstinas, ir drauge jėga nugalėti visas sunkenybes" [82]. J. Skvireckas galėjo imtis šio milžiniško darbo — Šventojo Rašto vertimo, nes gerai mokėjo daugelį kalbų: rusų, vokiečių, prancūzų, anglų, lenkų ir lotynų, be to, tobulai išmoko biblines kalbas [83].

Neužteko vien tik tekstą išversti ir paaiškinti. Reikėjo rašyti aiškinamuosius įvadus visam Šventajam Raštui ir atskiroms knygoms, taip pat pakomentuoti visas Šventojo Rašto aiškinimo taisykles ir t. t.

Pradžia buvo sunki, nes niekas iki tol tokiais klausimais lietuvių kalba nebuvo rašęs. Todėl Šventojo Rašto vertimui reikėjo sukurti terminiją. Atsirado ir daugiau kalbos sunkumų. Reikėjo apsispręsti dėl rašybos. J. Skvireckas, kaip ir jaunoji kunigų karta, būdamas K. Jauniaus rašybos šalininkas, nutarė juo sekti. Tiesa, Šventąjį Raštą beveik metus prieš mirtį buvo pradėjęs versti Seinų vyskupas A. Baranauskas. Nors jis dirbo kasdien po 12—15 valandų, deja, nesuspėjo baigti net Senojo Testamento [84].

J. Skvireckas, sužinojęs apie A. Baranausko vertimą, dar parašė studiją apie popiežių Pijų X ir ėmėsi versti Naująjį Testamentą. 1906 m. išleido „Evangelijų" ir „Apaštalų Darbų" vertimą su paaiškinimais, spaudai parengė platųjį „Katekizmą", parašė studiją apie šv. Povilą; ją 1910 m. išspausdino Šv. Kazimiero draugija. Nuoseklaus Šventojo Rašto vertimo ėmėsi po A. Baranausko mirties. Kadangi jau buvo pradėjęs versti Naująjį Testamentą, tai šį darbą dirbo ir toliau. Šventojo Rašto leidinys pagal J. Skvirecko planus turėjo būti 6 tomų. 1911 m. buvo išspausdintas VI tomas (Apaštalų laiškai ir Šv. Jono apreiškimas) pirmojoje lietuviškoje Saliamono Banaičio spaustuvėje Kaune [85]. Šiuo leidiniu J. Skvireckas norėjo patenkinti ne tik kunigų seminarijų auklėtinius, bet ir visos Lietuvos kunigų reikalus, todėl VI tomas turi kone 700 puslapių. J. Skvireckas savo kapitalinį veikalą — vertimą buvo numatęs parengti per 12—15 metų, bet dėl naujų papildomų darbų Šventojo Rašto vertimas ir išleidimas užtruko gerokai ilgiau. Visuose šešiuose tomuose vertimas pateikiamas šalia lotyniško Vulgatos teksto (iš jo ir versta) ir pridėti platūs paaiškinimai.

1913 m. buvo išleistas I tomas (5 Mozės knygos), jame yra ir platus įvadas.

1921 m. pasirodė II tomas (Samuelio—Karalių, Ezdro—Nehemijo, Tobijo, Juditos, Esteros ir Jobo knygos).

1923 m. — III tomas (Pamokslininko, Giesmių giesmės, Išminties, Ekleziasto ir Izaijo pranašysčių knygos).

1925 m. — IV tomas (Jeremijo, Ezechielio, Danieliaus ir 12 mažųjų apašţalų pranašysčių ir I, II Makabiejų knygos).

1932 m. — paskutinis — V tomas (keturios Evangelijos ir Apaštalų darbai) [86].

„Profesoriaus J. Skvirecko vertimą galėtume pavadinti beveik tobulu,— dar 1933 m. rašė Jonas Mikulevičius,— kalba turtinga ir graži, nors dėl ilgo laikotarpio kiek nelygi; verčiant buvo studijuojamas Šv. Raštas kitomis kalbomis — visų pirma hebrajų ir graikų, ir todėl šio vertimo mintis visur aiški, išsireiškimai tikslūs, sklandūs. Be to, pridėti komentarai inteligentui lei-

džia pačiam vienam Šv. Raštą skaityti ir gėrėtis jo minties gilumu bei stiliaus meistriškumu" [87].

A. Jakštas knygelėje „Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus" rašė: „Katalikiškas viso Šventraščio lietuvių kalbon išvertimas — savo svarba, galima sakyti, yra ne mažiau brangintinas **kaip visos Lietuvos pakrikštijimas.** Tuo išvertimu padėtas tikras pamatas visai katalikiškai religinei lietuvių literatūrai. Jis turės įtakos ir mūsų pasaulietiškai raštijai. Taigi šio vertimo išleidimas yra dalykas pirmaeilis, sudaręs epochą" [88].

Ir kiti autoriai pripažino, kad 1932 m. visą literatūrą apvainikavo J. Skvirecko atliktas Šventojo Rašto vertimas [89].

Kai buvo baigtas spausdinti šis pirmasis lietuvių kalba viso Šventojo Rašto vertimas, A. Jakštas išreiškė didį džiaugsmą „Sotero" X metų 1-ame numeryje [90] — mūsų raštijoje ir tautoje tai esąs epochinės reikšmės dalykas. „Ko nepadarė Daukša su Sirvydu, ko nesugebėjo padaryti jo pranokėjai vyskupai J. Giedraitis, Valančius ir Baranauskas, tai padarė pats vienas J. Skvireckas, nenuilstamai dirbdamas per ištisus 30 metų (1902—1932)" [91],— rašė A. Jakštas. Jis teigė, kad arkivysk. J. Skvireckas Šventojo Rašto vertimu „yra patsai sau pasistatęs tokį garbės paminklą, kuris ilgiau išsilaikys negu visi kitoki, nukaldinti iš akmens ar nuliedinti iš vario bei bronzos" [92]. Prof. B. Česnys rašė, kad „to grandiozinio moralinio paminklo pamatuose, arba, jei norite, jo statybos pradžioje, galima įžiūrėti ir paties Jakšto padėtoji ne viena plytelė... Ir aš, ir mano anų metų mokslo draugai gerai prisimename dažnokus Jakšto atsilankymus pas prof. Skvirecką; ne sykį matydavome juos gyvai šnekučiuojant ir tariantis. Rodos, nesunku sumoti, apie ką sukosi jauno vertėjo pokalbiai ir pasitarimai su Jakštu..." [93]

J. Skvireckas, baigęs šį milžinišką darbą, stengėsi vertimą dar tobulinti ir parengti pataisytą leidimą (vertimus su paaiškinimais be lotyniškojo teksto), — visa tai turėjo tilpti į 4 tomus. Šventojo Rašto vertimą J. Skvireckas tobulino visą gyvenimą, šiame darbe jis ieškojo užuovėjos nuo viso kiausių nemalonumų. „Charakteringa J. Skvireckui buvo, kad jis nemalonumuose ieškojo atgovio ne žmonių draugijoje, ne pašnekesiuose, o vien įsismirusiame darbe" [94]. Štai kaip J. Skvirecko darbą su vertimu apibūdino kun. S. Yla: „Melancholikai visada siekia tobulumo, ir tai juos labai gaišina. Galima įsivaizduoti J. Skvirecko kovą už žodį ir sakinį, už tikslumą ir suprantamumą, kartu už lietuvišką sakinio formą. Jis dirbo po 16—18 valandų per dieną, įskaičiuojant ir paskaitas teologams... Grįžęs iš paskaitų, sėsdavo prie stalo versti. Daug rūkė ir gėrė stiprią kavą. Valandą

kitą padirbėjęs, numetęs sutaną, eina į dirbtuvėlę, ima pjūklą ar drožtuvą į rankas ir pluša prie varstoto... Turėjo geriausią dailidės įrankių rinkinį. Tai buvo juozapinis amatas, Skvireckui atvanga ir menas. Tuo būdu jis savo kambariams pasidarydavo gerus baldus ir knygų spintas. Kartais vertimą pertraukdavo imdamas į rankas fleitą. Šiaip jo nieks nematė vaikštant, poilsiaujant, važinėjant į užsienius. Jo languose šviesa visai užgesdavo paskutinė" [95].

1947 m. „Lux" leidykla Vokietijoje išleido pataisytą viso Naujojo Testamento populiarų leidimą.

1949 m. minint J. Skvirecko 50 metų kunigystės ir 30 metų vyskupavimo sukaktis, prelato P. Juro lėšomis minėta leidykla „Lux" išleido pataisyto vertimo IV tomą. Tais pačiais metais išleistas ir naujas „Psalmių" vertimas iš hebrajiško teksto.

1955 m. Romoje išėjo naujo Šventojo Rašto vertimo I tomas (visos istorinės Senojo Testamento knygos), 1045 puslapiai.

1958 m.— II tomas (didaktinės ir Pranašų knygos), 1241 puslapis.

Beliko parengti tik III tomą, apimantį Naujojo Testamento pirmąją dalį, tačiau arkivyskupo sveikata šio darbo jam nebeleido baigti.

Kai prelatas L. Tulaba išeivijoje paklausė J. Skvirecką, kaip Ekscelencija galėjo beveik visą gyvenimą paskirti Šventajam Raštui, metropolitas atsakė: „Nereikia nei stebėtis, nei užuojautą reikšti, nes darbas prie Šv. Rašto buvo mano tikroji laimė, jis atnešė man tiek džiaugsmo ir pasitenkinimo, kiek visa kita nebūtų galėję duoti..." [96]

„Prie teksto pridėtuose paaiškinimuose Ganytojas nesiekė parodyti savo išmintį, o veikiau norėjo išryškinti Dievo apreikštą mintį. Jis nesivaikė naujumų ir neieškojo originalumo Šv. Knygų aiškinime. Savo egzegezėje griežtai paisė Bažnyčios nurodymų, rėmėsi Padavimu, laikėsi bendrai priimtojo katalikų Šv. Rašto aiškinimo metodo ir linijos. Jis niekada neišleido iš akių to fakto, kad Šv. Knygos yra Dievo veikalas ir tikėjimo šaltinis. Jis jas todėl studijavo ir aiškino su tikėjimu ir pamaldžia pagarba, o ne su grynai žmogišku žingeidumu bei žmogiškosios išminties ambicijomis. Savo egzegeze jis siekė, ne kad juo kada nors kas stebėtųsi, bet kad visi Dievą daugiau pažintų ir Jį labiau mylėtų" [97].

Arkivyskupas J. Skvireckas ir LKMA

Svarus J. Skvirecko indėlis kuriant Lietuvių katalikų mokslo akademiją — ne veltui jis buvo išrinktas pirmuoju šios 1922 m. įkurtos Akademijos Centro valdybos pirmininku; jam

talkino vicepirmininkai P. Dovydaitis ir S. Šalkauskis, sekretorius M. Reinys ir kiti. Garbingas LKMA Centro valdybos pirmininko pareigas ėjo iki 1926 m. — tais metais, kaip žinome, jis buvo paskirtas pirmuoju Lietuvos metropolitu. Nuo tada arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas buvo Akademijos globėjas kancleris [98].

Katalikai mokslininkai, įvairių sričių atstovai, tyliai dirbo savo darbą ugdydami visos tautos kultūrą. Tačiau turėjo būti jungtis, kuri tą kultūrą darytų vieningą, parodytų, kad jie visi siekia vieno tikslo. Tam suvokti ir pasisemti jėgų tolesniam darbui buvo suorganizuotas pirmas tokio plataus masto suvažiavimas 1933 m. vasario 27 ir 28 dienomis [99].

Į garbės prezidiumą buvo pakviesti garbingi ganytojai, arkivysk. metropoiltas J. Skvireckas, Šventojo Tėvo atstovas mons. Arata, vysk. J. Staugaitis, vysk. K. Paltarokas, vysk. M. Reinys, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. V. Čepinskis, prof. St. Šalkauskis, prof. P. Dovydaitis ir buv. Respublikos prezidentas A. Stulginskis [100].

Vyskupų vardu šį pirmą lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimą sveikino Kauno arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas, džiaugdamasis, kad pagaliau toks suvažiavimas buvo sušauktas. „Tai bus geriausias atsakas į priekaištus, esą Katalikų Bažnyčia priešinasi mokslui. Antra, šis suvažiavimas esanti viena iš tų grandžių, kurios sudaro Katalikų Bažnyčios gyvenimą. Mokslininkai ir mokslo mėgėjai yra didžiosios Bažnyčios akcijos lyg koks vainikas. Iš to galima tikėtis ir Dievo didesnės garbės ir mūsų tėvynei daugiau naudos, ypač moralinės, nes mokslas yra tvirtas gyvenimo ramstis" [101]. Vyskupų vardu linkėdamas suvažiavimui gražaus pasisekimo, prašė Dievo palaimos visiems mokslininkų darbams.

Suvažiavimas per arkivyskupą metropolitą J. Skvirecką nutarė pasveikinti Šventąjį Tėvą, atsiuntusį pasveikinimą [102].

Šis pirmasis suvažiavimas buvo rimtas, darbingas ir gausus. Juo buvo pradėtas naujas mokslo etapas Lietuvos gyvenime; dėl to galėjo iškilti mūsų tautos vardas ir sutvirtėti kultūrinis savarankiškumas [103].

LKMA II suvažiavime tarp 9 iškiliausių Lietuvos asmenybių — garbės prezidiumo narių — buvo ir metropolitas J. Skvireckas [104].

Negalėdamas pats dalyvauti LKMA III suvažiavime 1939 m. metropolitas atsiuntė sveikinimo telegramą: „Trečiąjį liet. kat. mokslininkų suvažiavimą nuoširdžiai sveikinu. Linkiu geriausio pasisekimo darbuose. Dievas telaimina visus suvažiavimo dalyvius" [105].

1936 m. LKMA II suvažiavime vysk. P. Būčys skaitė pranešimą „Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje" [106]. Šio statistinio darbo iniciatorius buvo arkivysk. J. Skvireckas. Štai kaip apie šį darbą rašė pats autorius: „J. E. Kauno Arkivyskupas Juozas Skvireckas 1935 m. vasario 9 d. išsiuntinėjo savo arkivyskupijos klebonams ir filijalistams klausimų lapus, norėdamas sužinoti, kiek jo valdomoje teritorijoje yra kitatikių, kiek kiekvienos kitokios tikybos žmonių ir kiek laisvamanių. Aš apsiėmiau sutvarkyti gautąją tuo būdu medžiagą. Antrojo katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimo rengėjai kvietė mane paruošti paskaitą teologų sekcijai tame pačiame suvažiavime. Nebaigęs tikybinės statistikos darbo, nenorėjau imtis kito uždavinio, bet Akademija iš kitų Lietuvos vyskupų išgavo panašios tikybinei statistikai medžiagos ir ją man pavedė" [107].

Lietuvą okupavus rusams, 1940 m. rudenį Lietuvių katalikų mokslo akademija, kaip ir daugelis organizacijų bei įstaigų ir institucijų, buvo panaikinta. Ji nebegalėjo veikti ir vokiečių okupacijos metu. Išeiviams mokslininkams bendraujant Vakaruose, kilo mintis atkurti LKMA. Šios minties iniciatorius — Lietuvos atstovas Paryžiuje Stasys Antanas Bačkis. Nuo 1952 m. jis pradeda rašyti laiškus žymiems mokslo ir kultūros veikėjams. 1954 m. liepos 7 d. vyskupas V. Padolskis, atsakydamas į S. Bačkio raginimus, rašė: „...Su J. E. Ark. Metropolitu J. Skvirecku teks šį rudenį matytis. Bus galima su juo šį klausimą aptarti" [108]. Be abejo, metropolitas džiaugėsi tokia gražia iniciatyva, nes tų pačių metų pabaigoje — gruodžio 30 d. buvo sudaryta reorganizacinė komisija, kuri atliko grandiozinį darbą: 1956 m. spalio 9 d. Italijos policijoje buvo įregistruoti LKMA Įstatai — atkurta LKMA [109].

Tačiau gyvendamas Zamse toli nuo LKMA centro — Romos — ir užsiėmęs Šventojo Rašto vertimo tobulinimu, be to, jau ir sulaukęs pakankamai garbingo amžiaus, metropolitas J. Skvireckas kiek aktyviau LKMA veikloje nebepasireiškė.

J. Skvireckas — pirmasis Lietuvos bažnytinės provincijos metropolitas

Dar vienas Lietuvai svarbus J. Skvirecko veiklos baras — savarankiškos bažnytinės provincijos plano parengimas. Carinės Rusijos okupacijos laikotarpiu Lietuvos vyskupijų centrai buvo už Lietuvos ribų: Žemaičių ir Vilniaus vyskupijos priklausė Mogiliovo arkivyskupijai su sostine Petrograde. Seinų vyskupija su vyskupijos centru Seinais — Varšuvos arkivyskupijai. Seinus ir Seinų vyskupijos dalį buvo okupavę lenkai. Lietuvos

pusėje buvo likę Kalvarijos, Marijampolės, Vilkaviškio ir Naumiesčio dekanatai. Nors pastarosios teritorijos 1920 m. liepos 12 d. taikos sutartimi tarp Rusijos ir Lietuvos buvo paliktos Lietuvos teritorijoje, tačiau Lenkija tas žemes paėmė ginklu, o 1923 m. kovo 15 d. Ambasadorių konferencija (Anglija, Prancūzija, Italija ir Japonija) Vilnių, Vilniaus kraštą, Seinus ir kitas sritis priskyrė Lenkijai [110].

1923 m. Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos, šio krašto 4 parapijos (Klaipėda, Šilutė, Robkojai ir Viešvilė, vėliau ir Pagėgiai) liko priklausomos Varmijos vyskupijai Vokietijoje [111].

Taigi nors Lietuva jau buvo nepriklausoma, tačiau Lietuvos vyskupijos tebebuvo pavaldžios svetimų kraštų metropolitams. 1923 m. J. Skvireckui buvo pavesta parengti savarankiškos bažnytinės provincijos planą. Šį planą vyskupas rengė porą metų; jį užbaigė iš Romos atsiųstas arkivysk. Jurgis Matulaitis. 1926 m. vasario mėnesį jis išvyko į Romą ir Šventajam Tėvui įteikė Lietuvos bažnytinės provincijos projektą. 1926 m. balandžio 4 d. Šventasis Tėvas Pijus XI Konstitucija „Lituanorum gente" paskelbė iš nepriklausomoje Lietuvoje esančių bažnytinių struktūrų įkuriąs Lietuvos bažnytinę provinciją [112]. „Pijus XI įkūrė Lietuvoje bažnytinę provinciją, priklausančią tiesiog nuo Apaštalų Sosto, tuo būdu atpalaiduodamas buvusias Lietuvos vyskupijas nuo priklausomybės svetimų kraštų arkivyskupams ir pakeldamas buvusią Žemaičių vyskupiją į Kauno arkivyskupijos metropolijos laipsnį" [113].

„Nepriklausomos Lietuvos bažnytinės provincijos akto sudarymas valstybiniu požiūriu buvo svarbus įvykis: Lietuvos Bažnyčia grįžo tokion garbingon padėtin, kokioje ji buvo pačioje pradžioje Mindaugo laikais" [114]. To meto Lietuvos spauda rašė: „Tai yra žymus įvykis Lietuvos gyvenime, nes Lietuva nuo pat krikščionybės įvedimo bažnytiniu atžvilgiu buvo priklausoma nuo kitų. Bažnytinės provincijos ribos, kaip popiežiaus akte pažymėta, nustatomos laikinai. Pasikeitus Lietuvos valstybės riboms, bus atitinkamai atmainytos.

Sąryšy su bažnytinės provincijos sudarymu, yra naujai pertvarkytos ir Lietuvos vyskupijos. Dabar Lietuvos bažnytinę provinciją sudarys Kauno arkivyskupija ir keturios vyskupijos: Vilkaviškio, Kaišiadorių, Panevėžio, Telšių ir Klaipėdos prelatūra.

Pirmuoju Lietuvos metropolitu paskirtas J. E. vyskupas J. Skvireckas, buvęs Žemaičių vyskupas pagalbininkas; Vilkaviškio vyskupu — J. E. vyskupas A. Karosas, buvęs Seinų vyskupas; Kaišiadorių — kan. Juozas Kukta; Panevėžio — prof. kun. K. Paltarokas; Telšių vyskupu ir Klaipėdos prelatu — prel.

J. Staugaitis. Buvęs Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius nuo vyskupijos atsisakė ir žada stoti vienuolynan. Už didelius nuopelnus Bažnyčiai popiežiaus yra pakeltas tituliariniu Scytopolio arkivyskupu.

Vilkaviškio vyskupijai yra paskirtas vyskupas koadjutorius prof. kun. M. Reinys, buvęs užsienio reikalų ministeris" [115].

1936 m. balandžio 4 d. minint dešimtį metų nuo Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo, spaudoje taip rašyta: „Tai vienas iš mūsų tautos nepriklausomybės etapų, nes nuo to laiko ir religiniame gyvenime pasiekta visiško savarankiškumo. Tuo pačiu metu įkurtos ir naujos vyskupijos, nauji bažnytinio gyvenimo centrai. Per tą laiką daug kas sustiprėjo, subrendo ir mūsų gyvenime, galima sakyti, įgijo lemiančios reikšmės" [116].

Atsakingas metropolito pareigas J. Skvireckas ėjo iki mirties, nors paskutiniuosius 15 metų, gyvendamas toli nuo Lietuvos, negalėjo jų vykdyti.

1928 m. birželio 15 d. Šventųjų seminarijų ir Universitetų kongregacijos paskelbė dekretą, kuriuo Teologijos-filosofijos fakultetui suteikiamos kanoniškos teisės (fakultetas kanoniškai įsteigiamas ir jam suteikiamos teisės teikti mokslo laipsnius). Šis įvykis iškilmingai paminėtas rugsėjo 12 d. Po iškilmingų šv. Mišių studentų bažnyčioje didžiojoje universiteto salėje įvyko iškilmingas posėdis; jį pradėjo Teologijos-filosofijos fakulteto kancleris arkivysk. J. Skvireckas. „Susirinkom,— kalbėjo J. E.,— paminėti džiaugsmingo įvykio — kanoniškųjų teisių suteikimo Teologijos-filosofijos fakultetui. Malonė, be abejo, yra didelė. Fakultetas statomas greta kitų katalikų fakultetų ir universitetų. Jis, pasilikdamas nariu Lietuvos universiteto, darosi sykiu nariu plačios katalikų un-tų šeimos. Dėl to fakultetas turi teisę ir pagrindą ta malone džiaugtis ir didžiuotis. Tas paaukštinimas turėtų būti džiaugsmingas ir visam Lietuvos universitetui, nes kai vienas šeimos narys įgyja malonę, džiaugsmas visiems". Baigdamas Ekscelencija linki fakultetui ir toliau sėkmingai klestėti, darbuotis ir įrodyti, kad tos privilegijos suteiktos ne veltui [117].

Pirmasis Lietuvos metropolitas per 1926—1944 m. sušaukė Kaune 48 Lietuvos vyskupų konferencijas ir joms pirmininkavo [118]. Labai svarbus metropolito nuopelnas tas, kad jo iniciatyva 1934 m. vasario 20 d. sušauktas diecezinis sinodas religinio-bažnytinio gyvenimo kryptims nustatyti, o 1934 m. birželio 30—liepos 1 d. Kaune įvyko I Tautinis Lietuvos eucharistinis kongresas, kurio metu lietuvių tauta iškilmingu aktu buvo paaukota Švenčiausiajai Jėzaus Širdžiai [119].

Arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas parašė ganytojiškų laiškų tikintiesiems. Ypač svarbus ir aktualus mūsų dienoms yra 1939 m. kovo 1 d. laiškas tikintiesiems apie gailestingumą [120], kur sakoma: „Visoje Katalikų Bažnyčios istorijoje nerasime nė vieno puslapio, kuriame nebūtų keliama aikštėn Kristaus įsakymas daryti gera pavargėliams, silpniesiems, ligoniams. Bažnyčia visais laikais, visose šalyse, visose aplinkybėse savo meilę Kristui reiškė pavargėlių meile. Nuo seniausių laikų Bažnyčioje yra atsiradusių organizacijų, kurios savo uždaviniu laikė ir laiko šelpti beturčius, slaugyti ligonius, lankyti kalinius...

Kaip labai buvo pajustas reikalas šelpti pavargėlius, ligonius mūsų Tėvynėje, mums pasako tas dalykas, kad kur tik yra katalikų bažnyčia, ten prie jos yra ir vadinamoji špitolė. Špitolė, kurios tikrąją paskirtį mes baigiame pamiršti, juk reiškia tą patį, ką mes dabar vadiname ligonine. Špitolės juk turėjo būti vietos, kur rastų sau prieglaudą parapijiečių išlaikomi pavargėliai ir paliegėliai, kuriais niekas iš artimųjų nebesirūpina.

Ragint šelpti pavargėlius, Mylimieji Kristuje, jau mes turėjom progos rašydami jums laišką 1932 metais drauge su kitais Lietuvos vyskupais. Mūsų tuometinis paraginimas buvo jūsų išgirstas ir ne vienam vargstančiam jūsų krikščioniškosios meilės parama buvo suteikta. Mes, kaipo krikščionys, neatliekame visų savo pareigų, jei nepavalgydiname alkstančio, nepagirdome trokštančio, nepridengiame nuogo, neaplankome ligonio, nenueiname pas kalinį. Dieviškasis Mokytojas ir mūsų Teisėjas pasaulio pabaigoje tų meilės darbų neturintiems padarys baisų priekaištą ir net tars amžinąjį pasmerkimą... Tas Kristaus įsakymas šelpti pavargėlius mums yra taip šventas, kad jis reikia prisiminti tiek kartų, kiek kartų prisimename reikalą mylėti Jėzų Kristų ir Jo mums duotąjį mokslą. Jis yra be galo svarbus, todėl šelpti beturčius yra gyvas reikalas" [121].

1939 m. gegužės mėnesio „Tiesos kelyje" išspausdinti arkivysk. J. Skvirecko paraginimai savo dieceziečiams dėl kryžių lankymo ir pagerbimo Kryžių dienomis [122] bei visiems tikintiesiems, ypač vaikams, dėl viešos maldos žygio gegužės mėnesį už taiką [123]. Pirmąjį paraginimą arkivyskupas pradeda taip: „Daugybė gražių kryžių, kuriais nusėtos Lietuvos pakelės, kuriais gėrisi menininkai ir didžiuojasi prieš svetimšalius, yra viena brangių žymių, kuriomis Lietuva išsiskiria iš kitų Europos kraštų. Tie kryžiai sakyte sako keleiviui, kad mūsų Tėvynė yra katalikų šalis, kad jos gyventojai garbina Kristų, kad Jo Kryžius yra jų viltis..." [124]

Arkivyskupas, išaiškinęs kryžių statymo papročius, kalba apie kryžiaus pagerbimą: „Štai artėja vadinamosios Kryžių die-

nos (paskutinės trys dienos prieš Šeštines). Bažnyčiose tomis dienomis daromos ypatingos procesijos. Procesijose dalyvauja kas gali, kam bažnyčia arti. Visi kiti tomis dienomis, senu įpročiu, galėtų pagerbti arčiau savo namų esančius kryžus" [125]. J. Skvireckas siūlo, ypač katalikiškajam jaunimui, dar iki tos šventės kryžius apvalyti, pakrypusius atitiesinti, papuošti. „Kryžiai, Mūsų Mylimieji, liudija juos matantiems apie mūsų tikėjimą. Kryžių tat lankydami ir pagerbdami, tą savo tikėjimą išpažįstame" [126].

Paraginime melstis dėl taikos J. Skvireckas rašo: „Lietuva juk Marijos šalis; gegužės mėnuo — tai Marijos mėnuo. Nėra Lietuvoje šventovės, kurioje nebūtų Marijos altoriaus, prieš kurį susirinkę dideli ir maži kelia savo širdis į Švenčiausiąją Panelę, tas širdis, iš kurių veržiasi galinga „Tavo apgynimo šaukiamės" malda.

Bet štai pasiekia mus žinia, kad Šventasis Tėvas Pijus XII savo laišku, rašytu jojo artimiausiam bendradarbiui, valstybės sekretoriui kardinolui A. Maglionei, kviečia viso pasaulio katalikus, didelius ir ypačiai mažus, melstis gegužės mėnesį į Mariją, atlikti didį maldos žygį pas Dangiškąją mūsų Globėją, per josios užtarimą prašant pasauliui taikos" [127].

1939 m. lapkričio mėn. laiške Kauno arkivyskupijos kunigams, vienuoliams bei vienuolėms ir visiems tikintiesiems metropolitas J. Skvireckas kviečia visus per vienerius metus aplankyti Aušros Vartų Švenčiausiąją Mergelę Mariją bei kitas Vilniaus šventoves [128]. J. Skvireckas rašo: „1926 metais liepos mėn. 9 dieną mano buvo duota aprobata maldai į Aušros Vartų Švenčiausiąją Panelę. Ta malda prasideda žodžiais: „O Skaisčiausioji Panele Marija, kuri iš Aušros Vartų ištisus amžius švietei mūsų kraštui ir savo malonių spindulius bėrei. Pažvelk į skausmo surakintas Tavo vaikelių širdis..."

Drauge su šia malda buvo aprobuotas ir ypatingas Vilniaus suplikacijų punktas: „Mūsų Vilnių grąžinti mums teikis, meldžiam Tave, Viešpatie".

Minėtoje maldoje lietuviai katalikai graudžiais žodžiais turėjo reikšti karščiausius savo troškimus Dievo Motinai, turėjo pasisakyti Jai esą tarsi našlaičiai, netekę savo Motinos; prisipažinti, kad ilgesys graužia jųjų širdis; iš širdies gilumos Jai sakyti:

„Bėgame prie Tavęs, mūsų širdžių Valdove, su nužemintu prašymu: išprašyk mums iš savo mieliausiojo Sūnaus nuodėmių atleidimą; sužadink mūsų viltį; praskink mums kelią į Vilnių; suteik lietuvių tarpe vienybės ir galingo pasiryžimo dvasią nugalėti visas kliūtis, kad vėl galėtume linksmybės ašaromis svei-

kinti Tavo stebuklingąjį paveikslą ir giedoti Tavo sūnui ir Tau meilės ir garbės himnus.

O Marija, dangaus ir žemės Karaliene, sergėk ir globok mūsų Tėvynę ir Tavo vaikelius. Amen".

Ko taip karštai lietuvių širdys prašė,— Dievo Apvaizda, Marijos užtarimu, mums davė. Kelias į Vilnių atviras. Vilniui grįžta Lietuvos sostinės vardas ir garbė, Aušros Vartų Švenčiausioji Panelė grįžta visai Lietuvai. Taip įvyksta lyg koks stebuklas.

Melsdamiesi žadėjome sveikinti stebuklingąjį Marijos paveikslą, žadėjome giedoti Marijos Sūnui ir Jai pačiai meilės ir garbės himnus. Dabar, Mieli Diecezičiai, atitesėkite savo pažadus, atitesėkite visi.

Kviečiu Jus visus per vienerius metus aplankyti Aušros Vartų Švenčiausiąją Panelę, aplankyti senąją Lietuvos sostinę Vilnių su jo šventovėmis, su garbingomis mūsų praeities vietomis.

Būtų gražu, jei kiekvieną sekmadienį ir šventadienį didesnis organizuotas kauniečių katalikų būrys su bent vienu palydovu iš kunigų nuvyktų į Vilnių ir jį tinkamai atlankytų.

Mūsų gražios ir gausingos organizacijos su savo vėliavomis, taip pat ir mokyklos tas keliones galėtų atlikti atskirai.

Panašiai turėtų būti organizuotos maldininkų kelionės ir iš visų vyskupijos parapijų" [129].

Metropolitas pataria, kokias giesmes giedoti, lankant brangias vietas Vilniuje.

Kvietimą arkivyskupas baigia taip: „Šį Aušros Vartų Marijos religinio, tautinio ir kultūrinio mūsų Tėvynės centro lankymo žygį organizuoti kviečiu Kauno rajono Katalikų veikimo centrą, Maldos apaštalavimo narius ir visus kilnios širdies mūsų arkivyskupijos katalikus, Marijos garbintojus" [130].

Ir šiandien svarbos nepraradęs J. Skvirecko ganytojiškas laiškas, kurį Kauno arkivyskupijos klebonai ir bažnyčių rektoriai skaitė iš sakyklų 1939 m. vasarą Blaivybės savaitės proga vietoj pamokslo [131]. Todėl pateikiame visą tekstą.

Nuo girtuoklystės gelbėk mus, Viešpatie.

Po „Pulkim ant kelių" lietuviai gal labiausiai mėgsta savo šventovėse giedoti vadinamąsias „Suplikacijas", nuolankius ir graudžius maldavimus, kurie prasideda žodžiais „Šventas Dieve". Po šio minties ir širdies pakėlimo prie Dievo, švento, galingojo ir amžinojo, tuojau pirmoje vietoje maldaujama: „Nuo maro, bado, ugnies ir karo gelbėk mus, Viešpatie". Čia įvardijamos keturios didžiausios nelaimės, Dievo rykštės, kurios ištinka ne tik atskirus asmenis, bet paprastai ir didesnį žmonių skaičių, o net ir visą šalį.

Ne be pagrindo žmogus bijo šių keturių nelaimių. Jos tikrai yra skaudžios. Bet yra dar viena nelaimė, kuri savo didumu ir žalingumu yra lygi anoms ke-

turioms, tikrai yra verta minėti šalia jų ir yra rimto pagrindo ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje tautų maldauti: „Nuo girtuoklystės gelbėk mus, Viešpatie". Yra visiems suprantama ta gili pagarba a. a. Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, kurs savo laiku taip sėkmingai kovojo su girtuoklyste, kad nusipelnė blaivybės apaštalo vardą.

Ir iš tikrųjų, girtuoklystė yra labai didelė nelaimė ir pačiam girtuokliui, ir šeimai, kuriai jis priklauso, o net ir visai tautai. Kiekvienas pasigerdamas visų pirma pažemina save kaipo žmogų. Ir tas savęs pažeminimas yra didelis. Jis atima iš savęs, kad ir laikinai, tą brangiausią savybę, kuri be palyginimo aukščiau stato žmogų už gyvulį, atima protą. Žmogus tuomet darosi lygus neprotingam gyvuliui, o net ir žemesnis už jį pasidaro. Netekęs sąmonės, neatsimena, ką yra daręs anksčiau. Daro sau visai neįprastus veiksmus, nebeskiria, kas gera ir kas pikta, nesuvaldo savo liežuvio, lygiai kaip ir kojų.

Jau žiloje senovėje pagonys su didžiausiu paniekinimu žiūrėdavo į pasigėrusį žmogų. Buvo laikas, kad girtuokliai romėnuose negalėdavo turėti jokios valstybinės pareigos. O senovės ispanai vieną kartą pasigėrusį žmogų laikė amžinai netinkamu būti liudytoju.

Girtavimas labiausiai priešingas krikščionybei, Kristaus mokslui, kurs griežtai draudžia visokį nesusilaikymą, ir neretai reikalauja savęs išsižadėjimo, apsimarinimo. Senojo Testamento pranašas Izaijas jau sako: „Deja, jums, kurie esate vyno gėrimo karžygiai ir svaiginančio gėralo paruošime drąsuoliai" (Iz 5, 22). O pats Išganytojas kokį rimtą įspėjimą duoda nusikaltusiems girtavimu. Jis sako: „Žiūrėkite savęs, kad kartais jūsų širdys nebūtų apsunkusios apsirijimu, girtybe ir šio gyvenimo rūpesčiais, kad ta teismo diena neateitų jums netikėtai" (Lk 21, 34).

Šv. Povilas girtuoklius mini tarp didžiausių nusidėjėlių ir sako: „Neklyskite.... nes girtuokliai... nepaveldės dangaus karalystės" (1 Kor 6, 10).

Girtuoklis anksčiau ar vėliau susilaukia baisių savo ydos pasėkų. Jis, kad ir pamažu, naikina savo sveikatą, skina kelią ligoms ir net sutrumpina savo gyvenimą. Išminčius jau yra pasakęs: „Svaiginamieji gėralai įgelia kaip gyvatė ir išlieja savo nuodus kaip angis". Girtuoklių pilnos ligoninės, beprotių namai ir be laiko mirusiųjų kapai. Girtuoklis eikvoja savo turtą ir stumia save į visokį skurdą.

Girtuokliavimas tolina žmogų nuo krikščionio pareigų atlikimo, nuo maldos, nuo bažnyčios, slopina visus aukštesnius, geresnius, ypačiai religinius jausmus. Ištvirkavimas, bjauriausios kalbos, begėdiškas elgesys labai dažnai eina paskui girtavimą.

Tikrai, žmogus girtuoklis yra nelaimingas visais atžvilgiais. Bet ne ką geresnis yra likimas ir tų svaigalų mėgėjų, kurie, turėdami bent kiek daugiau išteklių, sakosi ieškąs tik tinkamo pasilinksminimo ir nieko pikto nedarą. Atsiminkime Kristaus palyginimą apie turtuolį ir Lozorių. „Buvo vienas turtingas žmogus, kurs vilkėdavo purpuru ir ploniausia drobe ir kasdien puikiai pokyliavo... Mirė... turtingasis buvo palaidotas pragare" (Lk 16, 19.... 23).

Eikime toliau.. Kas nežino, kas negirdėjo apie tą vargą, kurį tenka iškentėt dėl girtuoklio visai šeimai. Dėl vyro girtuokliavimo žmona dažnai negauna nė duonai reikalingų pinigų, nekalbant jau apie kitų reikalų patenkinimą. Dažnai ji turi klausyti pikčiausių keiksmų, o net patirti žiauraus elgesio. Vaikai paliekami be globos, be mokslo, be tinkamo paruošimo gyvenimui, o dažnai ir patys išmoksta ne tik girtuokliauti, bet paskęsta ir kitokiuose nusikaltimuose,

Kenčia dėl girtuoklių ir visuomenė, ir valstybė. Girtuoklis nėra naudingas visuomenės narys. Darbu, kuriuo jis turėtų pelnytis sau ir saviesiems pragyvenimą, dėl savo apsileidimo jis nepatarnauja visuomenei. Neretai virsta jai našta. Milijonai litų, už kuriuos kas metai būtų galima šimtai ir tūkstančiai pigių butų pasistatyti, darbininkus geresniais darbo įrankiais aprūpinti, pakelti šeimų gyvenimo gerovę, paaukojama nepasotinamajam alkoholio dievaičiui. Nekalbant jau apie praleistą, sugaištą dėl girtavimo laiką, kai tiek daug būtų galima padaryti, tiek naudos turėti sau ir kitiems.

Vargas visai šaliai dėl girtuoklystės, nes ji yra labai paplitusi. Ceria pasiturintieji, ne mažiau geria beturčiai, geria inteligentai ir prasčiokėliai. Kiekviename, net ir garbingiausiame luome galima rasti tokių girtuoklių, kurie savo luomui daro tikrą negarbę.

Nestebėtinas tad jautresniųjų sielų susirūpinimas šia mūsų šalį vargінančia nelaime. Juo blogiau, kad patys esame tos nelaimės priežastis, kaltininkai.

Kai kas šiandien atsiliepia, kad reikėtų naujo Valančiaus, kurs sustabdytų girtuoklystę ir išplatintų lietuviuose blaivybę.

Deja, ne visos priemonės, kuriomis naudojosi Valančius kovoje su girtybe, šiandien yra lygiai tinkamos ir galimos. Tad reikia, pasinaudojant tuo, kas Valančiaus darbų pasirodytų pritaikoma mūsų gyvenimui, be abejo, palikti, o šalia to ieškoti kitokių priemonių, kurios tiktų dabarčiai.

Pradžioje pasakiau, kad reiktų maldauti Dievą: „Nuo girtuoklystės gelbėk mus, Viešpatie". Tad kovai su girtuoklyste pirmon vieton turėtume dėti maldą, sutartinį prašymą, kad Viešpats padėtų nugalėti tokiai didelei daugybei vargstančių girtuoklių savo silpnybę. Malda, dvasinės priemonės pasirodo ypač sėkmingos, jei visi drauge sujungia savo maldavimus, o ypačiai įsirašę į bažnytinės brolijos Blaivybės narius.

Blaivybės brolija turėtų padėti apsisaugoti nuo girtuoklystės tiems, kurie jau yra mažiau ar daugiau jai pasidavę. Bet būtų labai svarbu, kad į ją dėtųsi daug daugiau žmonių, labiausiai tų, kuriems dėl šios ar kitos priežasties gali grėsti pavojus pasiduoti girtuoklystės pagundoms.

Be šių dvasinių priemonių, reikėtų ieškoti ir kitų.

Kodėl gi taip daug žmonių geria? Toli gražu ne visi gerdami turi tikslą pasigerti. Svaigiuose gėraluose jie ieško tam tikro pasismaginimo, po vargų, rūpesčių tariamo atsigaivinimo; ieško linksmesnės savo kasdieniniame gyvenime valandos. Nekalbu čia apie vadinamuosius alkoholikus, kurie yra tikri ligoniai, reikalingi gydymo ir svetimos globos.

Daugelis dar nevirtusių alkoholikais, sunkiai dirbę visą savaitę, sulaukę šventadienio, geria ir pasigeria; jie nepagalvoja, kaip galėtų geriau praleisti laisvas valandas. Jie neranda šiltesnės vietos prie šeimos židinio, neturi tinkamo išmanymo apie bet kurį kultūrinį pasilinksminimą. Juos traukia į save draugavimas su sau lygiais nelaimingaisiais prie stiklelio smuklėje. Taigi toks gėrimas yra ne kas kita, kaip tik ieškojimas žmogaus prigimčiai labai įprasto dalyko, to, kurį vadiname laime ar bent džiaugsmu, pasitenkinimu, nors jis maža kuo tesiskiria nuo pasitenkinimo, kurio ieško ir randa sau net neprotingi tvariniai.

Reiktų tad rasti būdų žmogui įprastą linkimą — ieškoti pasitenkinimo — patenkinti ne alkoholiu, bet tuo, kas žmogų galėtų pakelti aukščiau. Vieton svaigaus gėralo, jei jau nepasitenkinama Dievo duotu troškulį malšinti tyru vandeniu, bent gaminti daugiau nesvaigių, bealkoholių gėralų ir prie jų vartojimo

pratinti visuomenę. Šią priemonę pas mus jau pradeda taikyti daug gražių žmonių susibūrimų visokių iškilmių proga. Labai gražiai be svaigalų apsieina, pavaduodami juos vaisių sultimis.

Tikras žmonių kultūrinimas visomis galimomis priemonėmis, mokslo žinių padidinimu ir pagilinimu, padorių knygų, ypačiai religinio turinio, skaitymu, dalyvavimu kultūrinėse organizacijose, kurių ir Lietuvoje jau nestinga, pagaliau net dorinančiais pasilinksminimais daug daugiau gali duoti žmogui pasitenkinimo, negu leidimas laiko prie stiklelio tuščiuose, o kai kada ir piktuose pasikalbėjimuose.

Katalikiškoji šeima, suorganizuota katalikybės dėsniais ir pagal juos gyvenanti, turėtų būti visiems jos nariams ta patraukianti jėga, kuri jungia šeimos narius į vieną, kuri tėvui teikia džiaugsmo, kai jis, savo vaikų meilingo būrelio apsuptas, gali praleisti ilgesnę valandėlę laiko, pasidalyti su jais džiaugsmais ir vargais, sau rasdamas dorovinio sustiprinimo, o jiems rodydamas tikresnį gyvenimo kelią.

Motina, ta uoli šeimyninio židinio saugotoja,, jei ji aplinkybių nėra verčiama dirbti už namų, lygiai kaip ir jos vyras, ar net pavaduodama vyrą, su džiaugsmu laukia, kai visi šeimos nariai susirinks drauge ilgesnei valandai, kad parodytų neišsenkančios motinos meilės turtus.

Tvarkingoje katalikiškoje šeimoje ir jos vaikai randa daugiau džiaugsmo ir pasitenkinimo, negu bastydamiesi po visokius užkampius, o ypačiai smukles. Juk nėra ir negali būti jiems geresnių draugų, meilesnių bičiulių, kaip namie esantieji jų pačių broliai, seserys, kaip jų tėvas ir motina.

„Bonum est viro, si portaverit jugum ab adolescentia sua — Gera yra žmogui, jei jis neš jungą nuo pat savo jaunystės",— sako Senojo Testamento išminčius. Nuo pat jaunystės reikėtų pratinti mažus lietuvius ir lietuvaites apsieiti be svaigiųjų gėralų, pamėgti, kas dora, kas skaistu, kas aukština žmogų, pamėgti kiekvienam, koks jam prieinamas, idealą. Daug sunkiau yra atpratinti jau nuo įprasto gėrimo, negu sulaikyti nuo dar nepradėto. Juk ne veltui yra pasakiusi senųjų išmintis: ko naujas puodas prisigeria, tuo jis visuomet atsiduoda.

Mieli Klausytojai ir Skaitytojai! Čia atsiliepiu į Jus aš, Jūsų Ganytojas, ir šaukiu į didelę talką visų pirma ir daugiausia tuos, kurie dar nesate alkoholio dievaičio vergai, kurie suprantate girtavimo blogumą, matydami kasdieniniame gyvenime jo baisias pasėkas, ir jaučiate tą žalą, kurią daro girtuoklystė nelaimingiems gėrimo vartotojams, jų šeimoms ir visai tėvynei, ir kurie užjaučiate nelaimingus „gėrimo karžygius ir svaiginančio gėralo paruošime drąsuolius".

Norėčiau, kad mano balsą — saugoti Lietuvos jaunimą nuo girtavimo — šios Blaivybės savaitės proga išgirstų ir į širdį paimtų ne tik Lietuvos kunigai, tie dorovės palaikytojai ir platintojai, kuriems jos saugojimas yra ypatinga, šventa pareiga, bet taip pat ir tie tūkstančiai mokytojų, kuriems pavesta mokyti mūsų jaunimas nuo pat mažumės ir ruošti jis į gyvenimą. Jų žodis, o dar daugiau jų pavyzdys gali daug padaryti blaivybės sustiprinimui mūsų tėvynėje.

Mūsų teisėjams, teismuose atliekant savo pareigas, tenka smarkiai pabarti ir net nubausti mažą ir didesnį svaigalų mėgėją. Kadangi jų rimtas įspėjamasis žodis pasiektų ir toliausiai esančius, kad ir jie išgirstų, jog girtuoklystė veda į kalėjimą, o blaivybė sulaiko dorovės kelyje.

Mūsų gydytojai, kurie tiek daug galėtų pasakyti apie alkoholio sunaikintą daugybei jų gydomų ligonių sveikatą, apie girtuoklių tėvų vaikus paliegėlius,

apie be laiko girtavimo nuvarytuosius į kapus, turėtų dažniau kelti savo autoritetingą balsą ir nesiliauti sakę, kad alkoholis žudo tautą ir mūsų Tėvynę veda į bedugnę.

Aš trokščiau, kad mano balsas pasiektų katalikiškųjų šeimų rimtus tėvus ir garbingas motinas, kad pasiektų visus Lietuvos inteligentus, tarp kurių, deja, yra nemaža ir ne be priekaištų, visus, vis tiek, ar jie priklauso Katalikų akcijai, ar ne, kad visi bendromis jėgomis stotų į didelę kovą prieš smarkų priešą, alkoholio dievaitį, pasiprašę sau reikalingos Aukščiausiojo pagalbos, savo širdies gilybėse sakydami: „Nuo girtuoklystės gelbėk mus, Viešpatie".

Kauno arkivyskupas ir metropolitas
JUOZAPAS SKVIRECKAS

Pateiktos arkivyskupo metropolito ganytojiškų laiškų ištraukos ir ganytojiško laiško dėl girtuoklystės tekstas rodo, kad problemos, spręstos Lietuvoje prieš pusę amžiaus, yra nepasenusios, ypač pastaruoju metu. Taigi prieš 50 metų parašytu arkivyskupo J. Skvirecko žodžiu galime remtis ir šiandieną.

1938 m. gegužės 29 d. minint krikščionybės įvedimo Lietuvoje 550 metų jubiliejų, iškilmingame posėdyje Vytauto Didžiojo karo muziejuje metropolitas J. Skvireckas pasakė kalbą [132]:

Susirinkome čia šiandien paminėti 550 metų sukakties, kai mūsų Tėvynėje Lietuvoje yra įsigalėjusi krikščionybė. Kristaus religija buvo žinoma Lietuvoje ir anksčiau. Ne vieną kartą dėta pastangų sukrikščioninti lietuvius. Mindaugo laikais Lietuva bent oficialiai buvo paskelbta krikščioniška šalimi. Vilniuje dar prieš krikščionybės įsigalėjimą buvo katalikų vienuolynų ir kunigų. Tačiau tikro krikščionybės įsigalėjimo Lietuvoje metais yra laikytini tik 1387 metai, ir Lietuvos sukrikščioninimo garbė tenka didžiajam jos kunigaikščiui Jogailai.

Tapęs Lenkijos karaliumi, Jogaila, pats jau pasikrikštijęs Krokuvoje 1386 metais vasario 4 dieną, lygiai metams praslinkus drauge su savo broliais ir daugybe jį lydėjusių Lietuvos bajorų ir kunigaikščių atvyko į Vilnių ir čia drauge su Vytautu pasirūpino Lietuvos visuomenės krikštu.

Grįždamas į Vilnių, Jogaila turėjo nemaža palydovų. Be lietuvių, jį lydėjo nemaža lenkų didikų, pasauliečių ir dvasininkų. Bet krikščionybės skelbime tie Jogailos palydovai, nemokėdami lietuvių kalbos, nebuvo jam tinkama parama. Be abejo, jam daugiau galėjo padėti vietos, Vilniaus kunigai, ypač netrukus Vilniaus vyskupu paskirtasis Andriejus Vasila. Tačiau, kaip pabrėžiama raštuose apie Jogailą, jis pats, nors dar nelabai senas krikščionis, turėjęs aiškinti lietuviams svarbiausias krikščionių tikėjimo tiesas, pats išvertęs lietuviams lietuvių kalbon „Tėve mūsų", „Tikiu į Dievą Tėvą" ir aiškinęs tas maldas. Panašiai jis elgėsi su Vytautu ir Žemaičiuose. Iš jų, be abejo, turėjo eiti klausytojams suprantamas ir įtikinamas valdovų paraginimas pažinti Kristaus mokslo tiesą ir pasiduoti jai. Taigi krikščionybės Lietuvoje platinime pirmoji vieta tenka skirti patiems anų laikų Lietuvos valdovams,— Jogailai ir Vytautui. Senovės kroniki-

ninkas juk ne veltui pabrėžia, kad karalius Jogaila teisingai gali būti vadinamas lietuvių krikštytoju ir apaštalu.

Krikščionybė buvo priimta Lietuvoje palyginti vėlai. Kai mes šiandien minime tik 550-ąją josios mūsų krašte įsigalėjimo sukaktį, tai kaimyninės tautos jau gana seniai šventė 900-ąją sukaktį. Vėlai Lietuva priėmė Kristaus tikėjimą ir dėl tos priežasties: palyginus su kitomis tautomis, ji yra netekusi daugelio kitur su krikščionybe ėjusių gerumų, ypač kultūros atžvilgiu. Jai nelengva buvo, o kai kuriais atžvilgiais ir visai nebeįmanoma tiesioginiu keliu pasiekti tai, ką viena kita kaimyninė tauta jau seniai buvo įsigijusios. Tačiau religiniu atžvilgiu jai nesunku buvo lenktyniauti su kaimynais.

Yra sakoma, kad nėra tautos be religijos. Tat ir mūsų protėviai dar prieš krikštą turėjo savo religiją. Religingumo jausmas juose buvo gal net gilesnis negu kituose. Nepažinojo jie tikrojo Dievo, tačiau dievybės pajautimas buvo gyvas. Kai amžinybėje visai žmonijai skirtas pilnas laikas jau buvo pasibaigęs, Dievo Sūnus, prisiėmęs žmogaus kūną, atėjo, kad tą žmoniją gelbėtų iš nuodėmių, kad būtų jos mokytojas ir vadovas kelyje į amžinąjį išganymą. Trejus metus Jis viešai skelbė savo mokslą, savo įsakymus ir reikalavo tikėti į Jo Evangeliją ir pasiduoti Jo įsakymams. Kristaus religija turėjo būti pasaulio religija. Kristus norėjo, kad visi žmonės būtų išganyti ir pasiektų tiesos pažinimą (1 Tim 2, 4). Jo religija turėjo būti skelbiama visiems žmonėms, todėl Jis išsiuntė savo pasiuntinius: „Eikite į visą pasaulį ir skelbkite Evangeliją visam sutvėrimui" (Mk 16, 15).

Kai buvo atėjęs Dievo Apvaizdos numatytas ir skirtas mūsų Tėvynei josios pilnas laikas, ir ji išgirdo skelbiamąją visam sutvėrimui Kristaus Evangeliją. Ji tikėjimu priėmė Kristaus mokslą ir jo įsakymus ir ryžosi pagal juos tvarkyti savo gyvenimą. Netuščias tai buvo Kristaus išgirstas žodis: „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas". Tokios buvo priimtojo Lietuvos krikšto pasėkos.

Kristaus religija apima visą žmogų, su kūnu ir siela, įgimtoje ir antgamtinėje tvarkoje, asmeniniuose ir visuomeniniuose santykiuose, nuo lopšio ligi karsto. Ji yra ryšys, kurs sujungia žmogų su Dievu, žemę su dangumi, laiką su amžinybe. Kas krikščionis, tas visa, kas Dievo pareikšta, laiko tikrąja tiesa. Krikščionis visų pirma tiki, kad jis Dievo sutvertas tam, jog Dievą pažintų, Jį mylėtų, Jam tarnautų ir taip laimėtų amžinąjį išganymą. Aukščiausias žmogaus uždavinys yra tarnauti Dievui. Žmogaus valia pasiduoti Sutvėrėjo valiai, Dievui tarnauti reiškia visur ir visame vykdyti Dievo valią, bent nedaryti nieko, kas tai valiai yra priešinga.

Tiesa, Dievo valia yra pažįstama iš įgimto žmogui dorovės įstatymo, kurį Dievas yra įrašęs į žmogaus širdį, kaip aiškina šv. Povilas Apaštalas (Rom 2, 14). Tas įgimtas įstatymas tiems, kurie nežino jo apreiškimo, tvarko santykius su Dievu, su artimu ir su mumis pačiais. Bet jau pagonių filosofas (Cicero) dejavo, kad dievai nedavę žmonėms vieno, visiems privalomo dorovės įstatymo, ir pagonių apaštalas Povilas aiškiai liudija, kad įgimtu protu pažinimas Dievo neapsaugoja žmonių nuo dorovinio sugedimo. Doroviniu atžvilgiu ir senovės lietuviai nestovėjo žemiau už kitas pagoniškas tautas. Bet tik krikščionybė nurodė jiems tikrosios dorovės kelią. Po krikšto jiems apreikštoji Dievo valia, Dievo įsakymai negalėjo pasilikti paslaptis. Jiems jau tiko Kristaus žodis: „Jei nori įeiti į gyvenimą, laikyk įsakymus". Įsakymai, laikytini lietuviams po krikšto, buvo Kristaus moksle, Jo Evangelijoje, nes krikščioniškoji dorovė negali būti atskirta nuo krikščioniškos religijos. Ji yra esminė religijos dalis.

550 metų Lietuvos istorijos liudija, kad lietuviai visa širdimi pamilo visą Kristaus religiją, kad gyvu tikėjimu priėmė Kristaus religijoje apreikštąsias tiesas ir paduodami savo valią apreikštajai Dievo valiai stengėsi eiti Dievo įsakymų keliu, siekti šventumo, siekti amžinojo išganymo.

Mes, lietuviai, švęsdami dabar 550 metų krikščionybės jubiliejų, turime pakelti dėkingas širdis prie Aukščiausiojo, karštai padėkoti Sutvėrėjui už pažintąją amžinąją tiesą, už malones, kurios, tos tiesos besilaikant, padėjo mūsų tautai vykdyti Dievo valią ir siekti išganymo; bet taip pat drauge turime prašyti Sutvėrėją, kad mes nuolat jį geriau pažintume, kad mes į Jo apreikštąsias tiesas giliau tikėtume, kad Kristaus įstatymus ir Jo valią geriau vykdytume, nes šiandien didžiausiais pavojais gresianti žmonijai liga yra ta pati pirmojo žmogaus puikybė: „Būsite kaip Dievas" ir „Dievui netarnausiu, Jo valios neklausysiu". Mes gyvename tokiais laikais, kada daugybė žmonių atsimeta nuo Kristaus, nebenori tiesos, jos neieško ir išgirdę apie ją kalbant klausia su Pilotu: „Kas yra tiesa?" Dorovinio pakrikimo bangos nori užlieti visą pasaulį, nes žmonės labiau negu kada nors stato savo valią aukščiau už bet kurią kitą valią ir pačiam Sutvėrėjui drįsta sakyti: „Netarnausiu". Kristų pažinusiai Lietuvai, Kristui ištikimiems lietuviams Jis vienas buvo, yra ir turi pasilikti: via, veritas et vita — kelias, tiesa ir gyvenimas.

1939 m. arkivyskupo J. Skvirecko iniciatyva sušauktas pasitarimas, kuriame svarstytas aukštesnės religinės kultūros instituto steigimas. Tokių užsienyje esančių institutų paskirtis — pagilinti inteligentų ir šiaip visuomenės religijos pažinimą. Pasitarime nutarta steigti panašų institutą Lietuvoje. Sudaryta komisija, kuri parengtų aukštesnės religinės kultūros instituto statutą; komisiją sudarė: prel. B. Čėsnys, dr. J. Penkauskas ir dr. kan. St. Ūsoris [133]. Deja, prasidėjęs karas, o po to okupacijos neleido įgyvendinti šio sumanymo.

Kauno arkidiecezijį J. Skvireckas valdė kaip geras ganytojas, rūpinosi visų pirma sielų išganymu, bet neapleido ir kitų administracinių reikalų. Pirmiausia jis rūpinosi seminarija: klierikų mokymu ir auklėjimu. Atnaujino ir naujais priestatais padidino seminarijos rūmus. Kauno kunigų seminarijos rūmuose iki šių dienų koplyčioje yra išlikęs J. Skvirecko drožinėtas altorius. J. Skvireckas taip pat pastatė naujus arkivyskupijos rūmus. Juos pastatė prie seminarijos, kad arkivyskupijos vadovybė nuolat matytų būsimuosius kunigus. Metropolitas mėgo Dievo namų puošnumą ir liturginių apeigų iškilnumą. Tuo jis daug rūpinosi, ir šito griežtai reikalavo iš arkidiecezijos kunigų [134].

Metropolitui J. Skvireckui teko nuolat laviruoti, protestuoti, patirti nusivylimų, priešiškumo ir kritikos. Buvo daug nepatenkintų jo santykiais su tautininkų vyriausybe, norėta, kad laikytųsi griežtesnės, aiškesnės pozicijos, pageidauta daugiau globos Katalikų akcijai, kuriai tautininkai darė nemaža kliūčių. Arkivyskupas buvo kaltinamas susirūpinimu savimi ir nesirūpini-

mu Bažnyčia. Kritiškai nusiteikusi opozicija, pasinaudodama jo tolerantiškumu, griovė vyskupo autoritetą, dezorientavo katalikus pasauliečius, tuo kenkdama Lietuvos katalikų reikalams [135]. Tai skaudžiai žeidė metropolitą.

Okupacijos metu šaltu santūrumu J. Skvireckas aiškiai pabrėždavo savo nepalankumą naciams. Bet į antrąją pusę stengėsi per daug nenukrypti, kad nepakenktų Bažnyčios bei Tėvynės reikalams [136]. „Jis greičiausiai galvojo, kad išėjimas į atvirą kovą išeis į žalą ir Bažnyčiai, ir valstybei. Jis tikėjosi, kad laikas, kantrumas ir korektiškumas atneš Bažnyčiai, kuri turėjo tiesą savo pusėje, tikrą ir pastovų laimėjimą. Didelės kovos juk paprastai laimimos ne šūkavimais, bet tyliu, kantriu ir atkakliu darbu bei pastangomis" [137].

Jausdamas didelį bolševizmo nedorumą, J. Skvireckas kur įmanydamas jį demaskuodavo, kartais su didele rizika sau pačiam: jis kalbėjo tuo metu, kai sovietinė armija jau veržėsi Vakarų kryptimi [138].

Metropolitui buvo nemaža sunkumų santykiuose su Šventuoju Sostu tiek dėl Lietuvos vyriausybės pozicijos Bažnyčios atžvilgiu, tiek dėl kilusių nesutarimų tarp pačių vyskupų. Jis privalėjo turėti daug kantrybės, kad išlygintų nesusipratimus ir pakeltų įskaudinimus, kurių netrūko [139].

Arkivyskupas J. Skvireckas Lietuvos bažnytinei provincijai vadovavo sunkiomis sąlygomis ir jis šią misiją atliko pagal savo gebėjimus ir sąžinę. Jei tie, kurie priklausė opozicijai, užuot kritikavę, užuot skundę, būtų stengęsi arkivyskupui padėti, būtų palaikę su juo kiek galima glaudesnį kontaktą, tuo tikrai būtų daugiau nusipelnę ir Dievui, ir Bažnyčiai, ir Lietuvai [140]. Prelatas L. Tulaba straipsnį, skirtą metropolitui, baigia tokiais žodžiais: „Dieve duok, kad Lietuvos Bažnyčios istorijos puslapiuose arkiv. J. Skvireckas būtų taip šviesus, didelis ir garbingas, kaip jis iš tikrųjų buvo savo gyvenime" [141].

Dabartinėje mūsų visuomenėje metropolito J. Skvirecko portretas dar tik pradeda švytėti iš po užmaršties dulkių. Ir jis turi nušvisti visu ryškumu, kad mes galėtume tinkamai įvertinti šią kilnią asmenybę.

Mūsų pagarba Šventojo Rašto vertėjui

1911 m. vyskupas G. Cirtautas, įvertindamas J. Skvirecko darbą ir nuopelnus, suteikė jam, kaip jau minėta, Garbės kanauninko titulą, o 1914 m. gegužės 28 d. Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius kun. J. Skvirecką pakėlė kapitulos prelatu.

J. Skvirecko darbai neliko nepastebėti ir Šventojo Sosto. Šventasis Tėvas Pijus XI dar 1931 m. balandžio 6 d. J. Skvirecką pakėlė Šventojo Sosto asistentu, Popiežiaus rūmų prelatu ir suteikė jam Romos grafo titulą [142]. L. Tulaba rašė, kad šis titulas visiškai atitiko jo kilnią laikyseną [143].

Tačiau kitos kultūringos krikščioniškosios tautos saviems Šventojo Rašto vertėjams yra pastačiusios paminklus, o lietuvių tauta „dar nėra pakankamai kultūringa, žiauri ignoracija dvelkia iš visų jos kultūrinio gyvenimo sričių, nes Šventraščo išvertimo proga tylėti visai spaudai, vertėjui minint 60 metų sukaktuves, neišleisti apie vertėją nė vienos brošiūros, sukaktuvininkui suruošti vieną vienintelį paminėjimą — tai dar daugiau negu ignoracija, nes prie jos prisideda tiesiog nesupratimas tų vyrų, visą tautą praaugusių vyrų, nesupratimas jų darbų, ranka į juos numojant" [144],— taip rašė prof. P. Dovydaičio artimiausias pagalbininkas „Ateityje" studentas Jonas Mikulevičius 1933 m. J. Skvirecko jubiliejus paminėtas „Židinyje" — kunigas J. Stankevičius supažindino skaitytojus su svarbiausiais metropolito gyvenimo ir veiklos bruožais [145].

„Tiesos kelio" redakcija 1939 m. Nr. 9 tris puslapius paskyrė arkivyskupui metropolitui J. Skvireckui, atšventusiam 40 metų kunigystės ir 20 metų vyskupavimo ir arkivyskupavimo jubiliejus [146]. Jubiliatą paminėjo ir „Židinys" [147].

Nuo to laiko praėjo 60 metų ir jau pažymime arkivyskupo metropolito J. Skvirecko 120-ąsias gimimo metines. Ką mes pasiekėme dvasinės pažangos srityje, kuo skiriasi šis metropolito jubiliejus nuo anksčiau minėtojo prieš 60 metų? Priminsime, kas buvo daroma, kaip buvo įamžinamas Šventojo Rašto vertėjo atminimas iki jubiliejinės datos.

Vokiečių okupacijos metu nežinomas dailininkas yra nutapęs metropolito J. Skvirecko portretą, kuris šiuo metu laikomas Kauno kurijoje.

Rengiantis minėti arkivyskupo gimimo metinių sukaktį, spaudoje rašyta, kad Čikagoje sudarytas specialus komitetas, vadovaujamas vyskupo V. Brizgio, ir kad artimiausiu metu rengiamasi išleisti naują Šventojo Rašto leidimą, parengtą sukaktuvininko [148].

1953 m. minint 80-ųjų gyvenimo metų sukaktį, vyskupas V. Padolskis jubiliatui paskyrė straipsnį, kur iškeliami J. Skvirecko — Šventojo Rašto vertėjo — nuopelnai [149].

1956 m. Čikagoje rengiant religinio meno parodą, Lietuvių bendruomenės Kultūros taryba J. Skvirecką išrinko Garbės komiteto pirmininku [150].

Vakaruose 1957 m. kunigas Vladas Budreckas MM pagal Maironio žodžius parašė giesmę mišriam chorui. Šį muzikos kūrinį „Giesmė už Tėvynę" dedikavo metropolitui: „Skiriu Jo Ekscelencijai Kauno Arkivyskupui Metropolitui Jo Šventenybės Rūmų Grafui Dr. Juozapui J. Skvireckui" [151].

Aleksandras Ružanec-Ružancovas 1959 m. parengė bibliografiją „Lietuvių išeivių religinė knyga (1948—1958 metų bibliografija)" [152]. Šį kruopštų ir sudėtingą darbą jis dedikavo metropolitui: „Jo Ekscelencijos viso Šventojo Rašto vertėjo į bendrinę lietuvių kalbą, Kauno Arkivyskupo, Lietuvos Bažnytinės Provincijos Metropolito, Teologijos Daktaro Juozapo Jono Skvirecko šių metų sukaktims paminėti [153]. Šiame darbe yra J. Skvirecko vertimai [154], jo parašyti įžanginiai žodžiai kitiems leidiniams [155].

LKMA, pagerbdama savo pirmąjį prezidentą — Akademijos Centro valdybos pirmininką — metropolitą Juozapą Skvirecką, pačiame pirmajame LKMA Metraščio tome išspausdino jam skirtą prelato L. Tulabos straipsnį [156], kurio nemaža citatų čia pateikėme. „Nedaug yra žmonių, kuriuos Dievas taip gausiai apdovanojo savo malonėmis, kiek yra apdovanojęs J. E. arkiv. J. J. Skvirecką. Iš šiaudinės Lietuvos kaimo pastogės Apvaizda jį išvedė į nelygstamas gyvenimo aukštybes. Mokslininkas. Šventojo Rašto vertėjas. Aukštasis hierarchas — vyskupas, arkivyskupas ir metropolitas, Romos grafas",— taip pradeda straipsnį L. Tulaba [157].

Kun. Mykolas Vaitkus [158], rašydamas apie Lietuvos vyskupus, pasirinko keturias žymiausias asmenybes: arkivyskupą Jurgį Matulevičių-Matulaitį, arkivyskupą Pranciškų Karevičių, arkivyskupą Juozapą Skvirecką ir vyskupą Petrą Pranciškų Būčį.

Kun. Stasys Yla, apžvelgdamas Lietuvos kultūros istorijos asmenybių plejadą, pradėjęs M. Mažvydu, neatsitiktinai užbaigia J. Skvirecku [159].

Lietuvoje sovietmečiu Šventasis Raštas ne tik kad buvo nepripažįstamas, ignoruojamas, jis buvo ir niekinamas. Suprantama, ir apie žymius mokslininkus, dirbusius teologijos srityje, negalėjo būti nė kalbos.

Lietuvai tapus nepriklausoma, vienas pirmųjų metropolitą J. Skvirecką pagerbė kunigas Pranciškus Juozapavičius. Pastatyti paminklą savo profesoriui, 1939 m. birželio 3 d. įšventinusiam jį į kunigus, buvo sena P. Juozapavičiaus svajonė. 1969 m. vasario 1 d. paskirtas Kauno Arkikatedros Bazilikos administratoriumi, pareigas pradėjo eiti nuo tų metų kovo 19 d.; šias pareigas jis ėjo 20 metų. Kun. P. Juozapavičius atliko didelį darbą kaupdamas istorinę medžiagą. Turi sukaupęs tris albumus nuotraukų: architektūros, asmenų, susijusių su Arkikatedra Bazilika,

įvairių apeigų. Tačiau didžiausias darbas, pasak paties P. Juozapavičiaus, peržengusio 82 metų slenkstį (jam šiais metais sukaks 25-eri darbo Katedroje Bazilikoje metai), — tai J. Skvirecko įamžinimas biuste. P. Juozapavičiaus iniciatyva Kauno Arkikatedros Bazilikos lėšomis pagal architekto Virginijaus Juozaičio projektą Stasys Žirgulis iš vario ir bronzos padarė J. Skvirecko biustą, kuris 1991 m. vasario 27 d. buvo pašventintas.

Skulptūroje įrašas „O visa, kas kitados parašyta, mums pamokyti parašyta, kad ištvertume ir Raštų paguoda turėtume vilties" (Rom 15, 4).

Daktaras Juozapas Jonas Skvireckas, pirmasis Kauno Arkivyskupas ir Metropolitas, Šventojo Rašto lietuvių kalba vertėjas. 1873—1959".

Būtina paminėti, kad kun. P. Juozapavičius popiežiaus Jono Pauliaus II 1984 m. spalio 17 d. buvo pakeltas prelatu, o nuo 1989 m. liepos 11 d. yra Kauno arkivyskupijos tribunolo oficiolas, 5 metai kaip altarista.

Deja, po šio gražaus ir kilnaus kun. P. Juozapavičiaus darbo metropolitas buvo lyg ir primirštas. Nežymiai praėjo 120-osios gimimo metinės 1993 m. rugsėjo 18 d. Be abejo, visa Lietuva dar tebealsavo popiežiaus Jono Pauliaus II vizitu (rugsėjo 4—8 d.).

1993 m. spaudoje pasirodė Vilkaviškio vyskupijos sudaryta ir išleista 102 žymių Lietuvos asmenų knyga „Mūsų švyturiai". Šių trumpų biografijų-nekrologų iniciatorius yra kun. Pranciškus Račiūnas MIC. Biografijos išdėstytos abėcėlės tvarka, todėl J. Skvireckas šiame sąraše yra 86-as [160].

Džiugu, kad savaitraščio „Amžius" redaktorius Antanas Gailius 1993 metų paskutiniame (kalėdiniame) numeryje maloniai sutiko išspausdinti A. Vasiliauskienės straipsnį apie metropolitą Juozapą Skvirecką [161]. 1994 m. pradžioje šiek tiek žinių apie J. Skvirecką pateikta ir „Vakarinėse naujienose" [162].

LKMA Istorijos sekcija 1994 m. sausio 15 d. suorganizavo seminarą, skirtą metropolitui J. Skvireckui. Apie seminarą buvo skelbta periodinėje spaudoje [163]. Seminaro dieną apie metropolitą J. Skvirecką radijo informacinėje laidoje kalbėjo A. Vasiliauskienė.

Vakaras, skirtas Švenojo Rašto vertėjo Juozapo Jono Skvirecko 120-osioms gimimo metinėms, prasidėjo 18 val. šv. Mišiomis Šv. Kazimiero bažnyčioje. Šv. Mišias aukojo kun. K. Ambrasas SJ kartu su kun. J. Boruta SJ, kun. A. Gražulis SJ ir mons. A. Svarinskas.

Po iškilmingų šv. Mišių Šv. Kazimiero bažnyčios zakristijos salėje gausiai susirinkusiems seminaro dalyviams (apie 100 klau-

sytojų) buvo perskaityti trys pranešimai: dr. A. Vasiliauskienės „Metropolito J. Skvirecko gyvenimo ir veiklos apžvalga", LKMA akademiko Z. Zinkevičiaus „Ankstyvieji Šventojo Rašto vertimai Lietuvoje (iki J. Skvirecko)" ir Vytauto Ališausko „Lietuviški Šventojo Rašto vertimai (1961—1994) [164].

Šio seminaro pagrindu numatyta konferencija Kauno kunigų seminarijoje ir Telšiuose. Televizijos žurnalistai planuoja parengti laidą, skirtą metropolitui J. Skvireckui.

Su metropolito J. Skvirecko veikla, jo įnašu į Lietuvos kultūrinį palikimą buvo supažindinti Vilniaus rajono istorijos mokytojai [165], apie šią Lietuvos kultūrai svarbią asmenybę pusvalandį kalbėta kultūros laidų redakcijos „Salonas" (redaktorė Jolanta Jurkūnienė) parengtoje laidoje 1994 m. balandžio 21 d. (pasakojo A. Vasiliauskienė).

Arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas guodė ir stiprino tikinčiuosius raštais, laiškais, gyvu žodžiu. Jo paskatinimai ir patarimai yra šviesus kelrodis ir dabartinio mūsų gyvenimo painiavose.

---

[1] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas (1873—1959) // LKMA Metraštis. Roma, 1965. T. 1. P. 295.

[2] Yla S. Juozas Skvireckas. Šventojo Rašto vertėjas, pirmasis tautos metropolitas // Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje. Chicago, 1973. P. 311.

[3] Stakauskas J. Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje // Tiesos kelias. 1939. Nr. 3. P. 183.

[4] Ten pat. 1938. Nr. 12. P. 826.

[5] Tu es sacerdos. Arkivyskupo Juozapo Skvirecko įšventinimas kunigu (Iš Metropolito atsiminimų) // Aidai. 1949. Nr. 23. P. 49, 50.

[6] Ten pat. P. 50.

[7] Vaitkus M. Metropolitas Juozapas Pirmasis. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas // Keturi ganytojai. Chicago, 1960. P. 108.

[8] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas... P. 297.

[9] Vaitkus M. Metropolitas Juozapas Pirmasis... P. 115.

[10] Ten pat. P. 106.

[11] Steigiamojo seimo šventė // Tauta. 1920. Gegužės 18. Nr. 21(30). P. 2.

[12] Gerbiamiems dvasiškiams // Tauta. 1920. Gegužės 18. Nr. 21(30).

[13] Tauta. 1920. Gegužės 26. Nr. 23.

[14] Tauta. 1920. Liepos 6. Nr. 27.

[15] Tauta. 1920. Rugpjūčio 13. Nr. 38.

[16] Lietuvos balsas. 1921. Birželio 9. Nr. 20.

[17] Bibliografija // Tauta. 1920. Lapkričio 5. Nr. 55.

[18] Žemaičių vyskupijos 500 metų sukaktis // Lietuvos balsas. 1921. Rugsėjo 13—14. Nr. 60.

[19] Vaitkus M. Metropolitas Juozapas Pirmasis... P. 113.

[20] Stakauskas J. Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje // Tiesos kelias. 1938. Nr. 11. P. 754.

[21] Ten pat. P. 755.

[22] Ten pat. Nr. 12. P. 824.

[23] Ten pat. P. 827.

[24] Ten pat. P. 828.

[25] Ten pat. 1939. Nr. 1. P. 31.

[26] Vaitkus M. Metropolitas Juozapas Pirmasis... P. 132.

[27] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas... P. 257.

[28] Vaitkus M. Jo Ekscelencijos Arkivyskupo Metropolito Juozapo Skvirecko 75 metų sukaktuvės // Naujas žmogus. 1948. Nr. 1/2. P. 7.
[29] Lietuvos balsas. 1921. Gegužės 3. Nr. 6.
[30] J. A. Katalikų veikimo centro konferencija // Židinys. 1928. T. 7. Nr. 4. P. 303.
[31] S. R. Katalikų veikimo centro konferencija // Židinys. 1930. T. 12. Nr. 10. P. 298.
[32] Religinis gyvenimas // Židinys. 1933. T. 18. Nr. 10. P. 313.
[33] KVC konferencija // Židinys. 1935. T. 22. Nr. 10. P. 341.
[34] Židinys. 1928. T. 7. Nr. 2. P. 150; Vasario 16 d. minėjimas V. D. universitete // Židinys. 1935. T. 21. Nr. 2. P. 218.
[35] Židinys. 1927. T. 5. Nr. 5/6. P. 432; Židinys. 1928. T. 7. Nr. 5/6. P. 438.
[36] Br. St. Dr. Jono Basanavičiaus laidotuvės // Židinys. 1927. T. 5. Nr. 2. P. 140.
[37] Akademinis gyvenimas // Židinys. 1932. T. 15. Nr. 2. P. 186.
[38] Židinys. 1935. T. 21. Nr. 2. P. 220.
[39] Louis Berthou ir R. Poincare minėjimas Kaune // Židinys. 1934. T. 20. Nr. 10. P. 339.
[40] Židinys. 1934. T. 20. P. 446.
[41] Kauno dienynas // Tauta. 1920. Rugpjūčio 3. Nr. 35.
[42] J. Stud. At-kų sąjungos konferencija // Židinys. 1928. T. 8. Nr. 10. P. 255.
[43] T. Trečiasis jubiliejinis ateitininkų kongresas // Židinys. 1930. T. 12. Nr. 7. P. 78.
[44] R. Stud. Ateitininkų s-gos konferencija // Židinys. 1936. T. 24. Nr. 11. P. 479.
[45] Sg. Jubiliejinis „Pavasario" s-gos kongresas // Židinys. 1927. T. 6. Nr. 7/8. P. 85; G. A. Pavasarininkų 15-kos metų darbo jubiliejus // Lietuvos mokykla. 1927. X m. Nr. 6/7. P. 189.
[46] „Pavasario" federacijos konferencija // Židinys. 1935. T. 21. Nr. 1. P. 85.
[47] Tulaba L. Popiežiškoji lietuvių Šv. Kazimiero kolegija Romoje (1945—1970). Roma (be išleidimo datos). P. 11, 17—20.
[48] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas (1873—1959) // LKMA Metraštis. Roma, 1965. T. 1. P. 299.
[49] Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1963. T. 28. P. 116.
[50] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas (1873—1959) // LKMA Metraštis. Roma, 1965. T. 1. P. 300.
[51] Yla S. Juozas Skvireckas. Šventojo Rašto vertėjas, pirmasis tautos metropolitas // Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje. Chicago, 1973. P. 333.
[52] Aliulis V. Biblija — Dievo žodis // Katalikų pasaulis. 1993. Nr. 1. P. 4.
[53] Aliulis V. Atgimimas per šeimą // Katalikų pasaulis. 1993. Nr. 2. P. 20—21; 1993. Nr. 2. P. 33—35; To paties. Skaityti ir aiškintis // Katalikų pasaulis. 1993. Nr. 7. P. 2—3.
[54] Aliulis V. Skaityti ir aiškintis // Katalikų pasaulis. 1993. Nr. 7. P. 2.
[55] Ten pat.
[56] Zinkevičius Z. Senųjų raštų kalba. Lietuvių kalbos istorija. Vilnius, 1988. T. 3. P. 14—53.
[57] Ten pat. P. 53—54.
[58] Ten pat. P. 58—61.
[59] Ten pat. P. 66—71.
[60] Ten pat. P. 83.
[61] Padolskis V. Arkivysk. dr. J. Skvireckas Šv. Rašto vertėjas // Aidai. 1953. Nr. 6. P. 241.
[62] Zinkevičius Z. Senųjų raštų kalba... P. 177.
[63] Ten pat. P. 268—269.
[64] Ten pat. P. 268.
[65] Ten pat.
[66] Ten pat. P. 269.
[67] Ten pat. P. 200.

[68] Ten pat. P. 224.
[69] Ten pat. P. 226.
[70] Ten pat.
[71] Ten pat. P. 214—215.
[72] Ten pat. P. 228.
[73] Zinkevičius Z. Lietuvių kalba XVIII—XIX a. Lietuvių kalbos istorija. Vilnius, 1990. T. 4. P. 238.
[74] Ten pat. P. 239.
[75] Ten pat. P. 285, 286.
[76] Ten pat. P. 111.
[77] Ten pat. P. 111, 112.
[78] Yla S. Juozapas Skvireckas. Šventojo Rašto vertėjas, pirmasis tautos metropolitas // Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje. Chicago, 1973. P. 316—317.
[79] Padolskis V. Arkivysk. dr. J. Skvireckas, Šv. Rašto vertėjas // Aidai. 1953. Nr. 6. P. 243.
[80] Yla S. Juozapas Skvireckas... P. 315—316.
[81] Padolskis V. Arkivysk. dr. J. Skvireckas... P. 242.
[82] Yla S. Juozapas Skvireckas... P. 317.
[83] Ten pat. P. 325.
[84] Padolskis V. Arkivysk. dr. J. Skvireckas... P. 244.
[85] Ten pat. P. 245.
[86] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas (1873—1959) // LKMA Metraštis. Roma, 1965. T. 1. P. 302—303.
[87] Mikulevičius J. Šventojo Rašto vertėjas (J. E. Ark. Metr. J. Skvirecko 60 mt. sukaktuvėms paminėti) // Ateitis. 1933. Nr. 9/10. P. 386.
[88] Ten pat. P. 385.
[89] A. V. Laikraščiai // Lietuvos mokykla. 1933. XVI m. Nr. 3. P. 93.
[90] Jakštas A. Apie katalikiškus lietuviškus šventraščio vertimus ir vertėjus // Soter. 1933. X m. Nr. 1(16). P. 3—24.
[91] Ten pat. P. 23.
[92] Ten pat. P. 24.
[93] Čėsnys B. A. Jakštas teologas // Židinys. 1938. T. 27. Nr. 3. P. 290.
[94] Vaitkus M. Metropolitas Juozapas Pirmasis... P. 118—119.
[95] Yla S. Juozapas Skvireckas... P. 323—324.
[96] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas. P. 300.
[97] Ten pat. P. 300, 304.
[98] Bačkis S. LKM Akademijos 60 metų sukakties minėjimas // LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1987. T. 12. P. 16.
[99] Bauba K. LK mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas // Ateitis. 1933. XXIII. Nr. 3/4. P. 180.
[100] Šerkšnys S. Pirmasis lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas // Lietuvos mokykla. 1933. XVI m. Nr. 5. P. 140.
[101] LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1973. T. 1. P. 525.
[102] Ten pat. P. 526.
[103] Šerkšnys S. Pirmasis lietuvių katalikų... P. 144.
[104] LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1973. T. 2. P. 457.
[105] LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1972. T. 3. P. 499.
[106] Būčys P. Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje // LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1973. T. 2. P. 125—142.
[107] Ten pat. P. 125.
[108] Bačkis S. LKM Akademijos 60 metų sukakties minėjimas // LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1987. T. 12. P. 19.
[109] Ten pat. P. 20.
[110] Arkivyskupas Mečislovas Reinys. Chicago, 1977. P. 50—51.
[111] Ten pat. P. 51.
[112] Ten pat. P. 55.
[113] Reinys M. A. a. Pijus Vienuoliktasis // LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1972. T. 3. P. 8.

[114] Arkivyskupas Mečislovas Reinys. P. 57.

[115] Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymas // Židinys. 1926. T. 3. P. 263—264.

[116] Židinys. 1936. T. 23. Nr. 4. P. 457.

[117] Z. A. Kanoniškų teisių suteikimas Teologijos-Filosofijos fakultetui // Židinys. 1928. T. 8. Nr. 8/9. P. 182.

[118] Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1963. T. 28. P. 116.

[119] Ten pat. P. 115.

[120] Tiesos kelias. 1939. Nr. 3. P. 202, 206.

[121] Ten pat. P. 204.

[122] Kryžiaus gyvenimo kelyje // Tiesos kelias. 1939. Nr. 5. P. 377—380.

[123] Popiežius Pijus XII nori, kad žmonės per gegužės mėnesį melstųsi už taiką // Tiesos kelias. 1939. Nr. 5. P. 380—381.

[124] Kryžiaus gyvenimo kelyje // Tiesos kelias. 1939. Nr. 5. P. 377.

[125] Ten pat. P. 378.

[126] Ten pat. P. 379.

[127] Popiežius Pijus XII nori... P. 380.

[128] Kauno Arkivyskupas Metropolitas kviečia lankyti Aušros Vartus // Tiesos kelias. 1939. Nr. 11. P. 803—809.

[129] Ten pat. P. 808.

[130] Ten pat. P. 809.

[131] Nuo girtuoklystės gelbėk mus, Viešpatie // Tiesos kelias. 1939. Nr. 7/8. P. 576—580.

[132] Arkiv. Metropolito Juozapo Skvirecko kalba, pasakyta per Krikščionybės Lietuvoje 550 metų jubiliejaus iškilmingąjį posėdį V. D. Karo muziejuje gegužės 29 d. // Tiesos kelias. 1938. Nr. 7/8. P. 469—571.

[133] Židinys. 1940. T. 31. Nr. 1. P. 111; Numatoma įsteigti aukštesnės religinės kultūros institutą // Lietuvos mokykla. 1939. XXII m. Nr. 12. P. 815.

[134] LKMA Metraštis. Roma, 1965. T. 1. P. 304—305.

[135] Arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas (1873—1959) // Mūsų švyturiai. Trumpos biografijos-nekrologai. Kaunas, 1993. P. 264—265.

[136] Vaitkus M. Metropolitas Juozapas Pirmasis... P. 143.

[137] Ten pat. P. 144.

[138] Ten pat.

[139] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas... P. 298.

[140] Ten pat. P. 307.

[141] Ten pat. P. 308.

[142] Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1963. T. 28. P. 115.

[143] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas... P. 300.

[144] Mikulevičius J. Šventojo Rašto vertėjas (J. E. Ark. Metr. J. Skvirecko 60 mt. sukaktuvėms paminėti) // Ateitis. 1933. XXIII. Nr. 9/10. P. 386.

[145] Stankevičius J. Dviejų mūsų Bažnyčios hierarchų jubiliejus // Židinys. 1933. T. 18. Nr. 8/9. P. 187—188.

[146] J. E. Arkivyskupas Metropolitas Juozapas Skvireckas — sukaktuvininkas // Tiesos kelias. 1939. Nr. 9. P. 669—671.

[147] Židinys. 1939. T. 30. Nr. 7. P. 112; Nr. 8/9. P. 295.

[148] Kultūrinis gyvenimas // Ateitis. 1953. Nr. 3. P. 69.

[149] Padolskis V. Arkivysk. dr. J. Skvireckas... P. 241—247.

[150] Įvykiai // Aidai. 1956. Nr. 2. P. 98.

[151] Ružanec-Ružancovas A. Lietuvių išeivių katalikų religinė knyga. 1948—1958 metų bibliografija // LKMA Metraštis. Roma, 1965. T. 1. P. 249.

[152] Ten pat. P. 225—271.

[153] Ten pat. P. 225.

[154] Ten pat. P. 228—229.

[155] Ten pat. P. 245.

[156] Tulaba L. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas... P. 295—308.

[157] Ten pat. P. 295.

[158] Vaitkus M. Metropolitas Juozapas Pirmasis... P. 101—151. Skvireckas // Keturi ganytojai. Chicago, 1960. P. 101—151,

[159] Yla S. Juozapas Skvireckas... P. 310—333.

[160] Arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas (1873—1959) // Mūsų švyturiai. Kaunas, 1993. P. 262—265.

[161] Vasiliauskienė A. Šventojo Rašto vertėjas metropolitas Juozapas Skvireckas // Amžius. 1993. Gruodžio 24—30. Nr. 52. P. 14.

[162] Vasiliauskienė A. Metropolito Juozapo Skvirecko 120-ųjų gimimo metinių paminėjimas // Vakarinės naujienos. 1994. Sausio 14. Nr. 10. P. 15.

[163] Apžvalga. 1994. Sausio 14—20. Nr. 2. P. 8; Naujasis Dienovidis. 1994. Sausio 14. Nr. 2. P. 16; Vakarinės naujienos. 1994. Sausio 14. Nr. 10. P. 15.

[164] Vasiliauskienė A. Prisimintas metropolitas Juozapas Skvireckas // Apžvalga. 1994. Vasario 18—24. Nr. 7. P. 5.

[165] 1994 m. vasario 21 d. Vilniaus rajono istorijos mokytojų seminare apie J. Skvirecką pasakojo A. Vasiliauskienė.

ALDONA VASILIAUSKIENĖ

PRANO DOVYDAIČIO NUOPELNAI LIETUVOS PEDAGOGIKAI

Trumpai apie Prano Dovydaičio gyvenimą ir veiklą

Enciklopedinio masto mokslininkas ir žymus visuomenininkas Pranas Dovydaitis gimė 1886 m. gruodžio 2 d. nedideliame Runkių kaime tarp Kazlų Rūdos girių, Višakio Rūdos parapijoje, Marijampolės apskrityje. Jis buvo vyriausias iš 15 vaikų. Lietuviškai skaityti pramokęs namie, nuo 1896 m. lankė Višakio Rūdos pradžios mokyklą. 1903 m. įstojo į pavyzdinės mokyklos prie Veiverių mokytojų seminarijos 5-tą skyrių, o 1904 m. išlaikė stojamuosius egzaminus į Veiverių mokytojų seminariją. Dėl seminaristų streiko jos nebaigė. Moksleiviai seminarijos vadovybei įteikė peticiją ir prisižadėjo negrįžti, kol bus įvykdyti joje surašyti reikalavimai. Tačiau netrukus vienas po kito ėmė grįžti. Negrįžo tik trys, tarp jų ir Dovydaitis.

Nebaigęs seminarijos gimnazijos kurso egzaminams rengėsi savarankiškai. 1908 m. pavasarį P. Dovydaitis, nė vienos dienos nelankęs gimnazijos, eksternu išlaikė viso gimnazijos kurso brandos atestato egzaminus. Gavęs atestatą, įstojo į Maskvos universiteto Teisės fakultetą, o nuo 1909 m. rudens lankė paskaitas ir Istorijos-filologijos fakultete laisvu klausytoju. Baigęs Teisės fakultetą, 1912 m. įstojo į Istorijos-filologijos fakultetą jau tikruoju studentu. Tačiau tais pačiais metais, pakviestas dirbti į „Vilti", jis išvyko į Vilnių. Iš šio laikraščio pasitraukus A. Smetonai ir jo redakcinei kolegijai, liko tik du darbuotojai: Liudas Gira ir Pranas Dovydaitis. Redaguojant laikraštį kalbos klausimais daug padėjo J. Jablonskis. P. Dovydaitis rašė: „... vieną mano gyvenimo protarpį ir aš esu Jablonskio čiupinėtas, ir nemeilomis. Mat laimei ar nelaimei lėmus, 1913 m. rudenį teko man stot redaktoriumi „Vilties" laikraščio, kurs paskui netrukus virto dienraščiu. Todėl mane, kalbos nemokšą redaktorių, mūsų rašomosios kalbos tėvas ir ėmė nagan, ypač dėl „Vilty" daromų kalbos ir rašybos paklaidų, o taip pat bardavo ir dėl kitų bartinų dalykų..." [1]

Vokiečių okupacijos metu pirmosios lietuvių „Saulės" gimnazijos steigėjai pakvietė P. Dovydaitį vadovauti gimnazijai. Čia jis direktoriavo šešerius su puse metų. Tuo metu P. Dovydaitis dalyvavo ir labai svarbiuose Lietuvos valstybės įvykiuose. Jis — vienas iš Vasario 16-osios Akto signatarų, nulėmęs 16-osios

datą. 1919 m. kovo 10 d. jam buvo pavesta sudaryti trečiąjį ministrų kabinetą, kuris išsilaikė lygiai mėnesį.

1919 m. liepos 17 d. Švietimo ministerijai sudarius vadovėlių ir knygų leidimo komisiją, į ją buvo pakviestas ir P. Dovydaitis. Šioje komisijoje dar darbavosi P. Mašiotas, J. Vokietaitis, A. Vireliūnas ir B. Kodatis.

Direktoriaudamas P. Dovydaitis įsitraukė ir į akademinį darbą — profesoriauja 1920 m. įkurtuose Aukštuosiuose kursuose, o nuo 1922 m. — Lietuvos universitete. Iki pat sovietinės okupacijos P. Dovydaitis dirbo Teologijos-filosofijos fakulteto Religijų istorijos katedroje. Ši katedra buvo įsteigta P. Dovydaičio iniciatyva. Jis dėstė religijų istoriją, senovės ir viduramžių filosofijos istoriją, istorijos filosofiją, senovės istoriją, pedagogikos istoriją. Be to, P. Dovydaitis universitete turėjo ir administracinių pareigų: 1924/25 m. m. jis fakulteto sekretorius, 1928/29 m. m.— universiteto senato sekretorius.

Mokėdamas užsienio kalbų (rusų, anglų, vokiečių, prancūzų, lotynų, graikų), domėjosi naujausia mokslo literatūra ir stengėsi su ja supažindinti ne tik studentus, bet ir visuomenę. Tuo tikslu pradėjo leisti, o iš pradžių ir redagavo šiuos specialiuosius žurnalus: gamtos mokslų — „Kosmos" (nuo 1920 m.), filosofijos — „Logos" (nuo 1921 m.) bei žurnalą, skirtą religijų istorijai, — „Soter" (nuo 1924 m.). P. Dovydaitis prisidėjo ir prie katalikų spaudos platinimo. Tarpukario Lietuvoje P. Dovydaitis įsteigė žurnalų daugiau, negu visi kiti profesoriai kartu paėmus. Jis yra redagavęs apie 40 žurnalų ir laikraščių. „Tik tikras enciklopedistas galėjo įstengti kurti ir net kurį laiką redaguoti visus šituos žurnalus", — rašė S. Šalkauskis. O A. Jakštas-Dambrauskas yra švelniai pajuokavęs: „...nė pats Perkūnas neturėjo tiek vaikų, kiek sveikas esi redagavęs laikraščių..." [2]

P. Dovydaitis ir pats labai daug rašė. Rašė iš įvairiausių mokslo sričių: filosofijos, pedagogikos, literatūros, religijų istorijos, gamtos filosofijos, geografijos, klimatologijos, hidrologijos, geologijos [3]. Buvo tarpukario Lietuvoje rengiamos „Lietuviškos enciklopedijos" viceredaktorius — atstovavo Lietuvių katalikų mokslo akademijai.

Svarūs P. Dovydaičio nuopelnai įvairioms katalikų organizacijoms, ypač ateitininkijai; ne veltui jis laikomas ateitininkų tėvu. P. Dovydaitį galime laikyti vienu didžiausių Lietuvos katalikų visuomenės vadų: jis krikščioniškajam apaštalavimui skyrė visas savo pajėgas ir visą laiką [4].

1933 m. Lietuvių katalikų mokslo akademija (LKMA), įvertindama P. Dovydaičio nuopelnus mokslo bei kultūros srityje, pirmajame savo suvažiavime jam suteikė akademiko vardą [5]. 1935 m.

P. Dovydaičiui suteikiamas filosofijos daktaro laipsnis (vietoj disertacijos už visą mokslinį darbą).

Sovietiniams okupantams uždarius Teologijos-filosofijos fakultetą, iš jo buvo atleisti visi profesoriai. P. Dovydaitis buvo atleistas ir iš darbo Enciklopedijoje. Jis pasitraukė iš Kauno, apsigyveno savo ūkyje: 20 ha sklypą buvo gavęs kaip Vasario 16-osios Akto signataras (Čekiškės parapijoje, prie Dubysos), vėliau dar prisipirko žemės. Gavęs paskolą, be to, pašalpą iš Amerikos lietuvių, pradėjo statybas, tačiau nebaigė. „Ūkis dar buvo tik kuriamas,— prisimena duktė Laima,— tačiau gyvenamas namas, nors galutinai ir neįrengtas, jau stovėjo. Iš Kauno tėvas buvo pradėjęs gabenti savo bibliotekos knygas, rankraščius, žurnalų komplektus. Gyvendamas kaime, jis tapo tikru žemdirbiu. Į Kauną atvažiuodavo retai, tiktai žiemos metu ilgiau pagyvendavo.

Pasitraukimas iš viešumos jo neišgelbėjo ir pamirštas jisai nebuvo. 1941 m. birželio 14 dieną ten, ūkyje, jis buvo suimtas" [6].

Į Sibirą, Tomsko sritį, buvo ištremta žmona su dukra Laima ir sūnumi Vytautu. Sūnus Jonas iki 1944 m. kalėjo Archangelsko srities Kargopolio stovyklose. Nebuvo išvežta tik vyresnioji dukra Onutė, ją apsaugojo vyro pavardė. Nukentėjo ir visa P. Dovydaičio giminė — broliai.

Profesorius P. Dovydaitis metus iškalėjo Uralo šiaurėje, Sverdlovsko srities Gari lageryje Nr. 47. 1942 m. liepos 13 d. jis etapu išsiunčiamas į Sverdlovsko kalėjimą. Čia ir dingsta jo pėdsakai. Kauno metrikacijos įstaigoje yra 1942 m. lapkričio 4 d. įrašas apie P. Dovydaičio mirtį — „širdies paralyžius". Iki 1992 metų nebuvo žinomos P. Dovydaičio mirties aplinkybės; abejojama ir pateiktąja data. 1992 m. lapkričio mėn. P. Dovydaičio duktė Laima Juškevičienė turėjo galimybę susipažinti su tėvo byla. P. Dovydaitis buvo sušaudytas Sverdlovsko kalėjime 1942 m. lapkričio 4-ąją. Garsioji troika jam pritaikė net penketą pastraipų iš 58-ojo straipsnio [7]. Nežinomas jo kapas, netgi reabilitacijos, kaip kiti sovietiniais laikais, negreit sulaukė. O LTSR prokuratūros 1969 m. vasario 28 d. praneštas toks nuosprendis: „Pasitvirtino įrodymai jo nusikaltimo, aktyviai kovojant prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje... respublikos prokuroras jo nuteisimą pripažino teisėtu" [8]. Ir tik 1989 m. parašoma reabilitacijos pažyma.

„Kas atitaisys ir tą skriaudą,— apgailestaudamas rašė Romualdas Grucė,— kuri buvo padaryta lietuvių tautai, atėmus tokį gabų ir kūrybingą žmogų, koks buvo prof. Pr. Dovydaitis? Jis buvo išrautas iš naudingos visuomenei veiklos pačiame savo kūrybinių jėgų žydėjime" [9].

Šis apaštališkosios dvasios pasaulietis, nekentęs smurto, despotizmo ir mylėjęs laisvę, tapo auka tų, kurie siekė pavergti visa, kas žmoguje laisva ir gražu [10].

P. Dovydaičio nuopelnai pedagogikai

Nepriklausomoje Lietuvoje įsikūrusi Lietuvos mokytojų sąjunga buvo kairiųjų pažiūrų pedagogų branduolys. Kaip atsvara jai įsikūrė kita mokytojų sąjunga, jungianti katalikiškos pasaulėžiūros mokytojus — Katalikų mokytojų sąjunga. „Bažnyčia yra pasaulinė auklėjimo organizacija, jai rūpi žmogų išauklėti tikru žmogumi, žmogų su galingu charakteriu, mokančiu apvaldyti žemuosius savo instinktus" [11]. Katalikų mokytojų sąjungai ilgą laiką vadovavo P. Dovydaitis: jau per pirmuosius metus daugiau kaip dvigubai išaugo šios organizacijos narių skaičius, įsikūrė daug naujų skyrių. 1924 m., sustiprinęs ir sutvarkęs Katalikų mokytojų sąjungos veiklą, P. Dovydaitis pirmininko postą perleido V. Kasakaičiui [12].

Aktyvi katalikų pedagogų veikla žinoma daugelyje šalių. Ji tapo itin kryptinga, organizuota ir efektyvi įsteigus pasaulinę katalikų pedagogų sąjungą. Parengiamuosius darbus steigiamajam susirinkimui atliko Austrijos katalikų mokytojų sąjunga. 1932 m. rugsėjo 8 d. Vienoje susirinkę 7 valstybių katalikų mokytojų sąjungų atstovai (9 šalių atstovai pasižadėjimus atsiuntė raštu) įkūrė Pasaulinę katalikų pedagogų sąjungą. Išrinkta 6 narių valdyba, kurios buveinė tapo Viena [13]. Lietuvos katalikai pedagogai jautė pasaulio katalikus pedagogus vienijančios organizacijos paramą. P. Dovydaitis yra išvertęs ir savo moksliniuose žurnaluose išspausdinęs ne vieną šios organizacijos žymių mokslininkų straipsnį.

Šalia didžiulės mokslinės bei visuomeninės veiklos, P. Dovydaitis ryškų ir savitą pėdsaką paliko pedagogikoje. Šioje srityje galima išskirti dvi kryptis: praktinę bei mokslinę pedagogiką.

Šiame straipsnyje jo praktiniame pedagoginiame darbe skiriame keturis laikotarpius: 1) mokinio „pedagoginis darbas" pradžios mokykloje; 2) mokytojo darbas pradžios mokykloje, pasimokius Veiverių mokytojų seminarijoje; 3) direktoriavimas ir dėstymas pirmojoje lietuvių gimnazijoje, jau turint Maskvos universiteto baigimo diplomą, ir 4) darbas Aukštuosiuose kursuose bei Lietuvos universitete.

P. Dovydaičio praktinė pedagogika

„Pedagoginė praktika" Višakio Rūdos pradžios mokykloje. Višakio Rūdos pradžios mokyklos, kurioje oficialų mokslo kelią pradėjo P. Dovydaitis, mokytojas J. Paltanavičius turėjo nemažą — 60 ha - - ūkį, todėl į pamokas dažnai vėluodavo, kartais ir neatvykdavo. Tokiais atvejais jį pavaduoti skirdavo gabesnius mokinius. Pranukui irgi dažnai tekdavo šios pareigos. V. Sruoginis „mokytoją" apibūdino taip: „Pranas Dovydaitis griežtai reikalaudavo iš mokinių, bet gerai jiems paaiškindavo... už jo griežtumą draugai atsilygindavo bent tiek, kad už akių jį pravardžiuodavo „Dovydu", „Dovydu — žydų karaliumi" (tik prasitarti į akis — tai jau, gink Dieve!)" [14].

P. Dovydaitis, rimtai žiūrėdamas į mokslą, negalėjo būti atlaidus abejingiems, tinginiams. V. Sruoginis rašė apie vieną konfliktą su juo. Reikėjo daug valios pastangų gražią pavasario dieną sėsti prie pamokų ruošos; aišku, pamokos liko neparuoštos. P. Dovydaitis lyg tyčia jį pakvietęs atsakinėti. Žinoma, atsakinėjęs prastai. Pagaliau „mokytojas" užvožęs jam su knyga per galvą. Įžeistasis pasiskundė atvykusiam mokytojui, tačiau J. Paltanavičius nieko nesakė nė vienam. Praėjus pykčiui, V. Sruoginis kreipėsi į patį Praną ir pabrėžė, kad kiti taip pat nemokėjo. Bet jų jis nemušęs. Pranas visai rimtai, be ironijos atsakė: „Kiti neišmoko ir negali mokytis, o tu gali ir nesimokai. Aš, jeigu galėčiau, tai ne knyga, bet lentgaliu tave primuščiau". Tas P. Dovydaičio atsakymas jaunesniam draugui padarė tokį įspūdį, kad šis jo nepamiršo nė po 50 metų: „Jo atsakymas taip mane pritrenkė, kad ilgam liko atmintyje, ypač jis iškildavo man prieš akis, kai paskiau reikėdavo kur apsispręsti" [15].

Pranas mokė vaikus ir tikybos, nes kunigas neturėjo teisės ateiti į mokyklą. Bemokydamas tikybos jis supažindindavo vaikus su lotyniškomis raidėmis (o buvo spaudos draudimo metai!), jomis skaitė ne tik Senąjį Testamentą, bet ir pasakėčias, mokė lietuviškai deklamuoti. P. Dovydaitis labai rūpinosi lietuvių kalbos grynumu. Jeigu kas, versdamas iš rusų kalbos, negalėdavo apsieiti be barbarizmų, Pranas tokį ne tik pataisydavo, bet ir nepiktai pajuokdavo.

Šis pirmasis „pedagoginio darbo" laikotarpis buvo trumpas, tačiau neabejotinai svarbus pradžios mokyklos mokiniui. Galbūt ši „pedagoginė praktika" nulėmė tolesnį P. Dovydaičio pasirinkimą — Veiverių mokytojų seminariją.

Pedagoginis darbas privačioje lietuviškoje mokykloje. 1905 m. dėl Rusijos įvykių buvo uždaryta Višakio Rūdos valdinė pradžios mokykla. Klebonas J. Strimavičius sumanė įkurti privačią lie-

tuvių pradžios mokyklą. Mokytoju jis pakvietė P. Dovydaitį, kuris tuo metu buvo pasitraukęs iš Veiverių mokytojų seminarijos. 1906 m. pradžioje pradėtas mokslas. Buvo mokoma iš lietuviškų knygelių. Tačiau ši mokykla gyvavo neilgai. Caro valdžiai susidorojus su revoliuciniu sąjūdžiu, prasidėjo reakcija — lietuvių mokykla, veikusi kokį mėnesį, buvo uždaryta ir atidaryta valdinė pradžios mokykla. Mokytojas J. Paltanavičius vėl dažnai kviesdavosi į pagalbą savo buvusį talkininką P. Dovydaitį. Nesitenkindamas tuo laikinu darbu Višakio Rūdos mokykloje, 1907/08 m. m. žiemą P. Dovydaitis pats įsteigė slaptą mokyklėlę savo tėvų namuose. Susirinkdavo 12—15 vaikų iš Runkių ir Agurkiškės kaimų. P. Dovydaitis mokė vaikus skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Mokydavosi apie 5 valandas, su pertraukomis, kaip tikroje mokykloje. Knygelėmis mokiniai pasirūpindavo patys. 50 kapeikų mėnesinį mokestį atnešdavo tėvai [16].

Tuo metu P. Dovydaitis mokėsi ir pats: gavęs programas, rengėsi brandos atestato egzaminams.

Šis antrasis pedagoginio darbo laikotarpis yra tarsi aukštesnė pakopa — čia P. Dovydaitis nebe vyresnis tarp kitų mokinių, kaip pirmajame laikotarpyje, o oficialus mokytojas, mokęsis net Veiverių mokytojų seminarijoje. Šiuo trumpu laikotarpiu atsiskleidžia ir organizaciniai P. Dovydaičio gebėjimai — jis įkūrė slaptą lietuvių mokyklėlę, jai vadovavo, joje mokė. Šios organizacinio darbo užuomazgos ypač gražiai išsiskleidė trečiajame pedagoginio darbo laikotarpyje — P. Dovydaičiui direktoriaujant pirmojoje lietuvių gimnazijoje Kaune.

Gimnazijos direktorius Kaune. Trečiasis P. Dovydaičio praktinio pedagoginio darbo laikotarpis truko nuo 1916 metų pradžios iki 1922 metų vasaros. P. Dovydaitis ne tik direktoriavo „Saulės" gimnazijoje, vėliau jis tapo „Saulės" draugijos vicepirmininku ir pirmininku, prisidėjo prie dvylikos pradžios mokyklų steigimo [17]. P. Dovydaičio direktoriavimo metu keitėsi šios gimnazijos priklausomybė, pavadinimai. Iš pradžių šią pirmąją lietuvių „Saulės" gimnaziją Kaune išlaikė „Saulės" draugija, nuo 1920 m. rugpjūčio 25 d.— perėmė valstybė — tada ji buvo pavadinta Kauno I valstybine gimnazija, o nuo 1922 metų — „Aušros" gimnazija.

P. Dovydaitis, perėmęs vadovavimą gimnazijai, iš pagrindų ją pertvarkė ir išugdė. Iš karto nustatė aiškią lietuvišką kryptį: „Įsakmiai paskelbė, kad ši gimnazija yra lietuviška ir pagrindinė kalba yra lietuvių". Lietuvių kalbos nemokančius įpareigojo per tris mėnesius jos pramokti arba pasitraukti iš mokyklos. Paskelbus gimnaziją lietuviška, keletas svetimtaučių ar daugiau

sulenkėjusių pasitraukė, o kiti gana greit neblogai prašneko lietuviškai [18].

P. Dovydaičiui direktoriauti gimnazijoje, pačiam gimnazijos suole nesėdėjus nė dienos, tikrai buvo nelengva, juolab vokiečių okupacijos metu. Okupantų „priežiūra" slėgė ir „Saulės" gimnaziją. Kauno mokyklų inspektorius Richteris, nuožmus vokietininkas, P. Dovydaitį, atsisakiusį visose klasėse padidinti vokiečių kalbos pamokų skaičių, atleido iš direktoriaus pareigų. Tačiau naujajam direktoriui — vokiečių kalbos mokytojui — nesugebant vadovauti, P. Dovydaitis buvo paprašytas sugrįžti, nors primesta jam sumokėti 100 markių baudą (ją iš savo iždo sumokėjo „Saulės" draugija) [19].

1921 m. rugpjūčio 21—22 d. Kaune įvykusiame Lietuvių katalikų mokytojų suvažiavime P. Dovydaitis kalbėjo apie mokytojų padėtį vokiečių okupacijos metais. „Čia jau nuo 1915 m. rudens buvo daromi mokytojų susirinkimėliai ir tariamasi, kaip geriau atsispirti vokietinimo dvasiai. Susirinkimai buvo daromi įvairiose vietose, kad nesusektų policija. Buvo išleistas net laikraštukas „Bijūnėlis". Jo pirmas numeris išėjo rankraštinis, o kiti hektografuoti... Tiek susirinkimuose, tik laikraštėliuose buvo daugiau kalbama ne tiek apie pačius mokyklos ir mokymo dalykus, kiek apie atsispyrimą vokietinimui apskritai" [20].

P. Dovydaitis, pradėjęs vadovauti gimnazijai, pirmiausia ėmė stiprinti pedagogų kolektyvą. Nepaisydamas mokytojų nusistatymo, pirmiausia žiūrėjo kvalifikacijos. Stokojant mokytojų, pats direktorius dėstė įvairius dalykus, o ir vėliau jis buvo lyg koks atsarginis mokytojas. Enciklopedinė erudicija teikė galimybę P. Dovydaičiui dėstyti nuo kalbų ir istorijos iki geografijos.

P. Dovydaitis ne tik gerai mokėjo visus gimnazijoj einamus mokslus, bet ir sugebėjo juos populiariai išaiškinti. P. Nenorta rašė prisiminimuose, kad jis buvo vsapusiškai tinkamas ir geras dėstytojas: „Dėstydavo turiningai, labai aiškiai, savimi visiškai pasitikėdamas. Moksleiviai atidžiai jo klausydavo, nenuobodžiaudavo ir nežiūrėdavo į laikrodį, kada pagaliau suskambės skambutis pertraukai" [21]. Jis patraukdavo mokinius turiniu, o ne forma, atseit pačiomis žiniomis, o ne puošmenomis.

P. Dovydaitis buvo reiklus, objektyvus — nepaperkamas nei dorybėmis, nei ašaromis. Rūpinosi mokinius įtraukti į darbą — išmokyti darbštumo. Jei mokinys nemokėdavo — parašydavo kuolą, jei kitą kartą kiek atsakydavo ir mokytoją įtikindavo, kad labai stengėsi, vienetą ištaisydavo į ketvertą. Bet jei ir kitą pamoką mokinys būdavo neišmokęs pamokos, — dienyne likdavo kuolas.

P. Dovydaitis buvo reiklus mokytojas, griežtas direktorius, tačiau nebuvo formalistas. Ypač jautriai rūpinosi doriniu mokinių auklėjimu. Įžiebti mokinių sielose dorinius nusiteikimus, jo nuomone, buvo daug svarbesnis dalykas, negu tik formaliai palaikyti drausmę gimnazijoje. Didelis autoritetas tarp mokinių buvo pagrįstas ne baime, o pagarba ir pavyzdžiu. Dailininkas V. Vizgirda pasakojo, jog „Dovydaitis bardavo žiauriai, bet ne be reikalo; jeigu bausdavo, tai užtarnautai ir niekad nerodė jokios neapykantos nubaustajam" [22]. Kitas mokinys P. Dovydaitį taip charakterizavo: „kad ir „aprėkdavo", mokiniai jo nebijojo, nes daugeliui buvo ne tik direktorius, bet ir tėvas". Tėvišką direktoriaus širdį pajusdavo visi, patekę rimtesnėn bėdon. Tada P. Dovydaitis ateidavo į pagalbą. Vysk. K. Paltarokas, pavadavęs susirgusį kapelioną, prisiminė, kaip pats direktorius lydėjo vyskupą pas susirgusią mokinę. Yra duomenų, kad direktoriaus iniciatyva ir jo rūpesčiu vienos mokinės jau išsiskyrę tėvai susitaikė: P. Dovydaitis sugrįžusiam iš tolimos provincijos šeimos tėvui parūpino darbą, nors tam sugaišo beveik pusmetį.

Vienas moksleivis charakterizavo direktorių: „Iš visų buvusių mokytojų man labiausiai imponuoja direktorius. Tiesus, be jokio išdidumo. Pirmąkart savo gyvenime jaučiuosi sutikęs tikrą žmogų ir mokytoją. Su juo būtų galima ir arčiau susidraugauti" [23]. A. Puodžiukynas pridūrė: „Kas neturėjo suktų miestietiškų manierų, iš tikro galėjo jaustis su direktorium kaip su vyresniuoju draugu" [24].

Vyresniųjų klasių mokiniai leido satyrinį laikraštį „Genį", kur buvo pakritikuojami ir mokytojai. Nepaisant griežtos direktoriaus valdžios, kai kurių mokytojų neigiamos reakcijos, šį satyrinį laikraštėlį P. Dovydaitis toleravo. Gimnazijoje veikė įvairių pažiūrų būreliai. Jų susirinkimuose P. Dovydaitis ne tik kad pats nedalyvaudavo, bet nesiųsdavo ir kitų mokytojų kontroliuoti mokinių veiklos. Dvasinis prievartavimas P. Dovydaičiui buvo nepakenčiamas dalykas, tačiau jis pats savo auklėtiniams nuolat rodė tikro religingumo pavyzdį, buvo viešumos nebijantis religingas žmogus, uoliausias pamaldų dalyvis.

Dvasinių vertybių ugdymą P. Dovydaitis laikė vienu svarbiausių auklėjimo uždavinių. Tai jis nuolat pabrėždavo savo įvairiausiose ilgesnėse ar trumpesnėse kalbose. Kalbą katalikams moksleiviams Vėlinių dieną Kauno kapuose jis užbaigė taip: „Melskime taip pat Aukščiausiąjį Mirties ir Gyvybės Viešpatį, kad jis leistų ir kiekvieno mūsų sielą subrandinti amžinam gyvenimui pirmiau, nekaip ji bus iš šio gyvenimo atšaukta" [25].

1965 m. Lietuvos generalinis konsulas Kanadoje dr. J. Žmuidzinas, sveikindamas VII ateitininkų kongresą, kalbėjo ir apie

savo buvusį direktorių P. Dovydaitį: „Apie jį girdime kaip originalą, stačiokiškos kalbos žmogų. Taip, jis kreipdavosi į visus savo „tu", bet tas jo „tu" buvo toks švelnus, draugiškas ir tėviškas, kad tas kreipinys mums atrodė mielesnis už bet kurio mokytojo sausą „jūs". Ir tai jis darė, mes jautėm, be jokio noro save aukštinti ar mus žeminti: tai tryško natūraliai iš jo totaliai lietuviškos, kaimo įdvasintos prigimties, nes Pranas Dovydaitis buvo savo šnekamąja kalba donelaitiško stiliaus žmogus. Ir apskritai mums, jo vadovybėje baigusiems gimnaziją, Dovydaitis paliko atmintyje kaip įdomus, lengvai perprantamas, mielas ir plačiaširdis mokytojas. Ogi šiandien, žiūrėdamas į jį nuo keturiasdešimt penkerių metų laiko supiltos kalvos, matau Praną Dovydaitį kaip taurų lietuvį, nemeluotą patriotą, didelio žmoniškumo ir dvasinės platybės asmenybę, kurioje slypėjo kažkas gražesnio ir didingesnio už džentelmeno sąvokos esmę" [26].

Štai kaip P. Dovydaičio nuopelnus pirmajai lietuvių gimnazijai akcentuoja A. Stulginskis: „... vokiečiai Vilniuje įsistiprino. Negausūs lietuvių inteligentų likučiai kone visi metėsi organizuoti švietimo. Profesorius išvyko Kaunan ir čionai įkūrė lietuvių gimnaziją.

Įkurti okupacijos metu aukštesniąją mokyklą kainuodavo nepaprasto triūso, nes daugeliu atvejų tekdavo kovoti su okupacine valdžia iš pradžių dėl butų — patalpų mokykloms, o paskiau dėl vokiečių kalbos pamokų skaičiaus, istorijos dėstymo krypties, žodžiu, spirtis smarkiai prieš užakcentuotą mūsų mokyklose jaunimo vokietinimą.

Žinoma, kalbėti apie tai visai netinka, kad mes neturėjome tada nė vieno pasiruošusio pedagogo, jokių lėšų, jokių vadovėlių, o vis dėlto turėjome drąsos pradėti mokyti jaunimą lietuvių dėstomąja kalba. Tai, be abejo, milžiniškas žygis mūsų tautos mokyklos ir kultūros istorijoje. Nenuostabu, mes, lietuviai, taip sunkiai iškovoję laisvę, tos garbingos kovos kelionėje turėdami tiek žymių etapų, iki šiol nemokame ir nenorime tų įvykių tinkamai vertinti; priešingai, neretai savo tą netolimą praeitį tyčia juodiname" [27].

P. Dovydaitis atsiminimuose rašė: „Sunkiausias visais atžvilgiais laikas pirmajai Kauno gimnazijai ir jos direktoriui buvo 1916/17 mokslo metai. 1917/18 mokslo metams vargais negalais išgavome iš okupantų „Saulės" rūmus, kuriuose iki tol buvo įtaisyta karo ligoninė. Taigi lengviau atsikvėpėme patalpų atžvilgiu... gimnazijos darbas įgavo normalesnį pobūdį.

Keitėsi ir bendroji visuomenės nuotaika. Pirmaisiais karo metais visi laukė grįžtant „ruskio", kuris turėjo išvyt vokietį ir grąžint normalųjį gyvenimą. Dabar rusų grįžimu jau pradėta ne-

betikėt; dėl to pradėta žvalgytis ateitin, pradėta galvot, kad praeitis daugiau nebegrįš, o kad ateitim tenka rūpintis patiems, kad kas jau dabar bus padaryta, tas gali patvert, būti naudinga ir ilgesniam laikui, o ne tik tai dienai" [28].

P. Dovydaitis, giliai mąstantis, toli į ateitį žvelgiąs pedagogas ir sumanus organizatorius, neatsiedamas dvasinio ugdymo nuo kruopštaus darbo, formavo visapusišką asmenybę, būtiną tautos ateičiai.

„... mielas jaunime, ir Kalėdinių atostogų metu mes nedrybsosime, be tikslo nesibastysime ir šiaip niekais brangaus laiko neleisime. Mes ir ilsėsimės, ir dirbsime drauge, arba, kitaip sakant, ilsėdamiesi dirbsime ir dirbdami ilsėsimės" [29].

P. Dovydaitis Lietuvos universitete. Ketvirtasis praktinio pedagoginio darbo laikotarpis — tai darbas aukštojoje mokykloje. Ši nauja P. Dovydaičio darbo pakopa apvainikavo visą ankstesnį pedagoginį jo patyrimą. Pedagoginis darbas P. Dovydaičiui jau nuo vaikystės buvo artimas, šį darbą jis dirbo iš visos širdies, su atsidėjimu. Tačiau tikrasis pašaukimas — mokslinis darbas. P. Dovydaitis įsitraukė į tokį darbą 1920 m. įkurtuose Aukštuosiuose kursuose, o 1922 m., palikęs gimnaziją, iki pat tarybinės okupacijos dirbo Lietuvos universitete, nuo 1930 m. pavadintame Vytauto Didžiojo vardu.

Aukštuosiuose kursuose dėstymo darbą pradėjo įžangine paskaita „Lietuvių filosofijos vieta kitų tautų filosofijoj, jos uždaviniai ir keliai". Pirmaisiais metais jis dėstė senovės filosofijos istoriją, antraisiais — vidurinių amžių filosofijos istoriją. Šiuose kursuose iš katalikų, be P. Dovydaičio, dėstė A. Tumėnas (teisių skyriuje) ir J. Eretas — neseniai į Lietuvą atvykęs ir greit į ją įaugęs šveicaras.

Įkūrus Lietuvos valstybinį universitetą, 1922 m. P. Dovydaitis tuojau buvo pakviestas Teologijos-filosofijos fakulteto religijų istorijos katedros vedėju docento titulu. Tais pačiais metais jis buvo pakeltas ekstraordinariniu profesoriumi, o 1928 — ordinariniu profesoriumi. Teologijos skyrių šiame fakultete sudarė Kauno kunigų seminarijos aukštesnieji kursai. Šio skyriaus klausytojams — klierikams paskaitos buvo skaitomos kunigų seminarijoj. Religijų istorijos katedrą, kuri priklausė teologijos skyriui, P. Dovydaitis vienas ir tesudarė.

P. Dovydaitis dėstė daug dalykų ir net keliose katedrose. Filosofijos istorijos katedroje jis skaitė senovės filosofijos istoriją ir vidurinių amžių filosofijos istoriją. Istorijos specialybės studentams — senovės istoriją, istorijos filosofijos kursą. Dėstė ir pedagogikos istoriją.

Be paskaitų studentams, P. Dovydaitis buvo kviečiamas skaityti pranešimų įvairiose konferencijose, iškilminguose renginiuose. Pavyzdžiui, 1933 m. gegužės 27—28 d. Vilkaviškio apskrities pradžios mokyklų mokytojų konferencijoje P. Dovydaitis skaitė paskaitą „Istorijos dėstymas pradžios mokykloje". Prelegentas pažymėjo klasikinį istorijos dėstymą pradžios mokykloje. Akcentavo datų, įvairių liūdnų, vaiko sielą slegiančių faktų ir vaizdų gausumą. Taip dėstant atrodo, kad visa Lietuva ir „tamsi", ir „juoda". P. Dovydaitis siūlė: „Daugiau gražių vaizdų, daugiau optimizmo, entuziazmo — mažiau pesimizmo, vien grynų mokiniams nesuvirškinamų faktų ir datų" [30]. Visoms paskaitoms P. Dovydaitis rūpestingai rengėsi, beveik visos jos buvo išspausdintos mokslo žurnaluose.

1937 m. gruodžio 11 d. pradžios mokyklų mokytojų konferencijoje Kaune nutarta Lietuvos nepriklausomybės 20-mečiui gegužės 27 ir 28 d. surengti dainų ir sporto šventes, o nuo birželio 26 iki rugpjūčio 1 d. organizuoti pedagoginę darbų parodą. Penkių asmenų (tarp jų ir P. Dovydaitis) pedagoginės parodos komisija parengė dviejų dalių planą (bendrieji dėsniai ir parodos tvarkymo sistema) ir programą. Eksponatai buvo išdėstyti skyriais. Istorijos skyriuje vaizduota Lietuvos senovės, vidurinių ir naujųjų amžių įvairūs gyvenimo laikotarpiai ar jų nuotrupos. Atkreiptas dėmesys į nepriklausomybės karus [31].

Dirbdamas universitete, P. Dovydaitis nenutraukė ryšių su moksleivija. Dar 1911 m., būdamas ateitininkų sąjūdžio pirmosiose eilėse, nurodė ateitininkijos kelią: „Visa atnaujinti Kristuje". Atnaujinti save, savo gyvenimą, darbais ir poelgiais įrodyti šio šūkio prasmę. Šiam vado kvietimui — P. Dovydaitis 1921 m. išrinktas vyriausiuoju ateitininkų federacijos vadu — atsiliepė gausūs moksleivių bei studentų būriai, siekdami „pastatyti Lietuvą kultūringųjų tautų pirmose eilėse" [32]. Įsimintinos ir P. Dovydaičio moksleiviams organizuotos „Gamtos draugo" skaitytojų ekskursijos — garlaiviu iki Palangos, pakely sustojant ir aplankant istorines vietas. Ekskursantai, įsiklausę į profesoriaus įtaigų pasakojimą, nuo aukšto kalno nusikelia į žilą praeitį, į didžiojo Gedimino laikus. „Mes matome didžiules kryžeivių voras, po geležimi ir kryžiais pasislėpusias. Jos puola meškena pasipuošusį lietuvį, bet atšoksta, kraujais suvilgę baltąjį kryžium papuoštą apsiaustą. Lietuviai narsūs. Jie saugoja savo Veliuoną. Jie aukoja gyvybes už dievų buveinę. O už visus narsiausias Gediminas..." [33] Aplankomos ne tik istorinės vietos, susitinkama su žymiais, tose vietose gyvenančiais ar atostogaujančiais žmonėmis. Įspūdingiausios jauniems ekskursantams valandos — vaišės pas

senąjį aušrininką Martyną Jankų, kuris visus labai maloniai priėmė, pasakojo apie savo išgyventus laikus.

1933 m. „Gamtos draugo" ekskursija parodė jaunimui, kaip tenykščiai lietuviai išsiilgę lietuviškos dvasios, lietuviškų dainų. Patiems klaipėdiečiams tokia gausi (apie 200 moksleivių) ekskursija buvo kažkas nauja ir neįprasta, ir patys moksleiviai apgailestavo, kad taip gausiai gamtos grožybėmis apdovanotas ir istorinės praeities turtingas kraštas taip mažai lietuvių lankomas [34].

Marijonas J. Grigaitis P. Dovydaičio nuopelnus ateitininkijai ir moksleivijos auklėjimui taip vertino: „Jei jau ateitininkija turi neabejotinų nuopelnų ir tautiniame, ir doriniame, ir religiniame Lietuvos gyvenime, tai visame tame nemažas procentas yra prof. Pr. Dovydaičio nuopelnų de facto. O radikališkai tardami nesuklysime pasakę, kad visi tie nuopelnai yra tik jo, nes paprastai visuomeniško judėjimo kūrėjui priskiriami ir visi to judėjimo laimėjimai. Mat jis ateitininkiją tarsi išvedė į gyvenimą, jis jai daugiau ar mažiau visą laiką vadovavo; a) gilindamas ir naujosioms kartoms perteikdamas rašytu ir gyvu žodžiu jos pasaulėžiūrą (teoriškai) ir b) savo gilaus religingumo pavyzdžiu ne vienam padėdamas sutapdinti savo gyvenime religinius įsitikinimus su prasmingu bei gyvu religiniu asmens gyvenimu (praktiškai). Čia prof. P. Dovydaitis pasirodo kaip tikrai nuosaikus ir gabus auklėtojas, kurio rankoje organizacinis veikimas yra mikliai dirbąs integralinio ugdymosi kryptimi" [35].

Tačiau P. Dovydaitis, dirbdamas universitete, pagrindinį dėmesį skyrė ne pedagoginiam darbui — jam jau nebeužteko pakankamai laiko, o moksliniam, kurį pradėjo dirbti dar studijuodamas Maskvos universitete.

Mokėdamas daug užsienio kalbų, jis galėjo naudotis naujausiais mokslo laimėjimais, o be paliovos gyvai bei enciklopediškai plačiai domėdamasis mokslais jis ėmėsi mokslo populiarinimo darbo. Daugybė žurnalų, kuriuos jis ne tik redagavo, bet kuriems gausiai ir rašė, įvairiopas visuomeninis darbas, plati veikla ateitininkijoje ir kitose katalikų organizacijose siurbė jo laiką, nebuvo kada tobulėti. A. Masionis, klausęs P. Dovydaičio pedagogikos istorijos kursą, rašė: „Kaip profesorius P. Dovydaitis buvo žinių bagažas, bet perteikimas jų studentams buvo, bent man, nuobodokas". K. Žitkus irgi panašiai vertino P. Dovydaičio paskaitas: „Profesorius, būdamas perkrautas įvairiais kitais darbais, labai taupė laiką ir todėl dvi savaitines paskaitas be pertraukos suplakė į vieną dieną. Paskaitos užsitęsdavo po dvi valandas ir gerokai išvargindavo studentus. Išvargdavo ir pats profesorius, jo kalba darydavosi vis labiau monotoniška, o į pabaigą pasigirsdavo ir nepridengti nusižiovavimai. Žiovuliu užsi-

krėsdavo ir studentai. O paskaitos vis dėlto būdavo savo esme gerai parengtos ir sistemingos. Visai kitoks būdavo profesorius seminaruose ar kolokviumuose. Jis tada laisvai atsitiesdavo savo katedroje, kartais atsisegiodavo švarką ir net rankas susikišdavo į kelnių kišenes. Prasidėdavo laisvi su studentais pašnekesiai. Raukšlelės apie lūpas ir kaktą dingdavo. Atsirasdavo tarp profesoriaus ir klausytojų gyvas kontaktas. Pasitaikydavo, kad į profesoriaus klausimus studentas imdavo kalbėti nesąmones. Tokiu atveju nelauktai iš profesoriaus lūpų išsprūsdavo koks nors truputį kandus sąmojis, nuo kurio visa auditorija prapliupdavo juokais, o paklaustasis nurausdavo. Tokių atvejų studentai stengdavosi išvengti ir todėl, kad ir nuobodžiaudami, kruopščiai užsirašinėdavo paskaitas ir rūpestingai visiems pokalbiams ruošdavosi" [36].

Kunigas S. Yla svarbiausiu religinio-dorovinio auklėjimo uždaviniu laikė auklėtinio parengimą visur ir visuomet elgtis pagal religinius motyvus. „Iš kitų artimesnių religinio auklėjimo uždavinių,— rašė jis,— galima paminėti šį: įjungti auklėtinį į malonės gyvenimą per atgailos sakramentą ir komuniją ir apskritai įjungti į gyvą bažnytinį-liturginį gyvenimą" [37]: Galima manyti, kad šiai nuostatai susiformuoti padėjo ir P. Dovydaičio skaitomos paskaitos.

Štai kaip kun. Stasys Yla apibūdino P. Dovydaičio skaitomą religijų istorijos kursą: „Ištisinio sisteminio kurso jis nedėstė. Liepė skaityti jo redaguotus „Sotero" numerius patiems, o jis ėmė atskirus klausimus. Faktiškai — atsinešdavo kokį nors žurnalą, atrodo, vokiečių ir tiesiai versdavo. Kadangi ir šiaip buvo lėtakalbis, tai kai kam gal ir nekrisdavo per daug į akis tas jo vertimas. Sakiniai buvo ištęsiami, sunkūs, su pertraukomis, matyt, ieškant tikslesnio atitikmens. Mes rašydavomės, tad buvo gerai — spėdavome. O klausyti nebūtų buvę įdomu. Nedaug per paskaitą teužsirašydavome, bet jo pateikta medžiaga buvo svari, vertinga ir naujais tyrinėjimais paremta. Dovydaitis nenorėjo ir nesistengė mūsų „užbovyti". Jis ritino — sunkokai — kietus mokslinės uolos luitus į mūsų galvas" [38].

Žinomas istorikas prof. Zenonas Ivinskis, klausęs P. Dovydaičio senovės istorijos kursą, rašė: „Šalkauskio tipo paruoštų paskaitų rankraščių pas Dovydaitį niekada nesu matęs. Jis atsinešdavo į paskaitą savo portfelį ir iš jo išsiimdavo knygų, žurnalų lankų etc. Žinoma, klausytojai tematydavo, kad jis nuo nuožulnios katedros, akis dažniausiai įbedęs į ant jos išdėstytus raštus, pamažu savo paskaitą dėstydavo. Kaip nepaprastų gabumų žmogus, Dovydaitis sugebėdavo ex prompto, tiesiai versti

svetimą (dažniausiai vokiečių kalbos) tekstą, ir klausytojas girdėdavo tvarkingą lietuvišką sakinį" [39].

Kaip pedagogą P. Dovydaitį reikėtų vertinti ne vien iš to, kaip jis dėstė (nuobodžiai formos atžvilgiu), bet ką dėstė — kokią medžiagą pateikdavo (brandžią, naują) ir kiek iš studentų reikalaudavo plačiau pasirengti [40].

P. Dovydaičio studentų pateikta jo kaip profesoriaus pedagoginio darbo charakteristika neišskiria jo iš kitų dėstytojų pedagoginiame-praktiniame bare. Tačiau rūpinimusi studentais P. Dovydaičio niekas nepralenkė. Visi gerai ir nuoširdžiai vertino jo tėvišką rūpestį, gerą širdį ir atvirą kišenę. P. Dovydaitis nuolat šelpė studentus, kai kuriuos bent pietumis. Turėjo nemaža ir asmeninių globotinių, kuriuos šelpė per visus studijų metus. Kito tokio profesoriaus universitete nebuvo.

P. Dovydaičio mokslinė pedagogika

A. Dambrauskas-Jakštas yra kalbėjęs: „Užuot polemizavę su mokytojais pirmeiviais, imkitės velyk rimto kūrybos darbo, gaminkit atsidėję pedagogišką lietuvių literatūrą. Dievas yra davęs jums užtektinai ir gabumų ir mokslo, nelaikykit tik jų užkastų žemėj, leiskit tik juos kūrybos apyvarton. Tai jūsų tiesioginė ir artimiausia pareiga. Kūryba kur kas daugiau atsieksit, negu ginčais" [41]. P. Dovydaitis dar iki šio raginimo rūpinosi pedagogine spauda, nes visuomenės kultūringumas ir pedagoginė spauda yra ir bus glaudžiai susijusi. Pedagoginė spauda tiesiogiai didina pedagoginio darbo sėkmingumą, o netiesiogiai — visuomenės kultūringumą. Be abejo, yra ir grįžtamasis ryšys: visuomenės kultūringumas lemia ir pedagoginės spaudos lygmenį — kuo kultūringesnė visuomenė, tuo turiningesnė bei rimtesnė pedagoginė spauda [42]. „Pretenduodami į kultūringos tautos vardą, — 1933 m. rašė P. Mantvydas,— turime prisidėti ir prie mokslo kūrybos. To reikalauja ir teisingumas, ir tautos garbė: imdami iš svetimųjų per ilgus metus kuriamo mokslo bei kultūros ir kt. lobyno, turime ir patys šiek tiek, pagal išgales, į tą lobyną įnešti. Kita vertus, vienu tik svetimųjų sukurtu bei kuriamu mokslu nė pasitenkinti negalime, reikalingi esame ir savojo, tautiškojo mokslo..." [43]

P. Dovydaičio įnašas į įvairias pedagogikos mokslo šakas yra unikalus. 1935 m. visi jo moksliniai darbai įvertinti daktaro laipsniu. Šiam reikalui buvo sudaryta speciali 5 asmenų komisija. Tai buvo itin sunkus darbas, nes P. Dovydaičio mokslinių straipsnių buvo begalės. Iš visos tos gausybės S. Šalkauskis išskyrė šešių mokslo sričių 58 darbus:

filosofijos ir jos istorijos — 8,
kultūros istorijos ir istorijos filosofijos — 4,
gamtos mokslų, jų istorijos ir gamtos filosofijos — 17,
religijos istorijos su hagiografija ir religijos filosofija — 22,
pedagogikos ir pedagogikos istorijos — 5,
visuomeninių mokslų — 2 [44].

Nemaža straipsnių pedagogikos klausimais P. Dovydaitis išvertė iš žymių to meto Vakarų pedagogų darbų. Straipsniai buvo išspausdinti „Vilties" priede, „Lietuvos mokykloje", „Ateityje".

P. Dovydaičio įkurti žurnalai „Ateitis" ir „Naujoji vaidilutė" buvo skirti moksleivijai. Pirmasis pedagogikos žurnalas „Lietuvos mokykla" — mokytojams.

Lietuvos pedagoginė periodika iki P. Dovydaičio leidinių

Pedagoginės tematikos daigų galima pastebėti jau „Aušroje". Daugiau mokyklų reikalais rašė „Varpas". Kun. J. Tumui perėmus redaguoti „Tėvynės sargą" buvo įvestas specialus skyrius „Mūsų mokslavietės". Laikraštyje buvo demaskuojama rusų švietimo vadovybės bei administracijos vykdoma rusinimo bei prievartinio stačiatikybės diegimo mokyklose politika. „Tėvynės sarge" buvo spausdinama ir praktinės pedagogikos straipsnių. 1906 12 11—1907 03 02 Vilniuje ėjo nedidelio formato laikraštukas „Lietuvis"; juo ir buvo pradėta pedagoginė lietuvių periodika [45]. Deja, šio pirmojo pedagogikos laikraščio bendradarbiai dr. J. Basanavičius, Pr. Klimaitis, L. Gira visai nebuvo susidūrę nei su tikrosios pedagogikos teorija, nei su jos praktika. Todėl „Lietuvis" buvo ne vien pedagogikos laikraštis, o nemažai rašęs ir politine tematika [46]. Dėl lėšų stygiaus ir kitokių priežasčių buvo išleisti tik 5 „Lietuvio" numeriai.

1909—1914 m. ėjęs ketursavaitinis „Lietuvos ūkininko" priedas „Mokykla" jau išsamiai svarstė švietimo reikalus ir rūpinosi beveik vien tik grynąja pedagogika. Čia jau pastebima mokslinės pedagogikos užuomazgų [47]. „Mokyklą" redaguoti buvo sunku, nes darbas buvo slaptas, pavojingas. Sunku dar ir todėl, kad Vilniuje mokytojų lietuvių visai nebuvo, o mokytojai redaktoriai gyveno provincijoj, antai Šalčius net Skuode [48]. 1911 m. pabaigoje „Mokykla" jau mokytojų profesinių reikalų spaudos organas — „Lietuvos žinių" mėnesinis priedas [49]. Karo metu lietuvių pedagoginė spauda nustojo ėjusi, o 1918 m. pasirodo P. Dovydaičio leidžiama ir redaguojama „Lietuvos mokykla". Tai visų Lietuvos mokyklų mėnesinis laikraštis, skirtas mokymo bei auklėjimo dalykams.

Moksliniai-pedagoginiai P. Dovydaičio leidiniai

„Lietuvos mokykla". P. Dovydaičio atsiminimuose apie „Lietuvos mokyklos" atsiradimą rašoma: „Okupacijos metu turėjau išsirašydinęs keletą vokiečių pedagoginių žurnalų; iš prieškarinio laiko žinojau, kad rusų turėta švietimo ministerijos žurnalas (Žurnal ministerstva narodnavo prosveščenija), kuriame buvo spausdinama ir šiaip įvairių sričių labai rimtų mokslo straipsnių. Šis žurnalas man imponavo savo turiniu, nes žinojau ten esant rimtų studijų, kad ir jo nedaug tebuvau vartaliojęs. Dėl to 1917 metams baigiantis, man galutinai subrendo idėja, kad reikalingas yra lietuviškas pedagogikos žurnalas, kad jis reikia tuojau pradėti leisti, kad jam galbūt bus lemta tapti kokiu „Lietuviškos švietimo ministerijos" žurnalu būsimoj Lietuvos valstybėj, kurios įsikūrimas tuomet berods dar buvo didelis klausimo ženklas. Tačiau, kaip ten būtų su tąja Lietuviškąja švietimo ministerija, vis dėlto nutariau tokį žurnalą leisti, o jam vardą, nusižiūrėjęs į vieną vokišką žurnalą (Deutschhe Schule), nutariau duoti „Lietuvos mokykla" [50].

P. Dovydaitis „Lietuvos mokyklą" savo lėšomis leido 3 metus (1918—1920), išleido 1236 puslapius. Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga 1920 m. pirmajame suvažiavime perėmė šio žurnalo leidybą ir padarė jį savo leidiniu. 1922 m. Lietuvių katalikų mokytojų sąjungos suvažiavime kalbėta ir „Lietuvos mokyklos" reikalais. Pabrėžta, kad žurnalą išleisti tebepadeda Šv. Kazimiero draugija (tais metais paaukojusi 50 000 auksinų) [51], kalbėta apie sėkmingas pastangas didinti prenumeratorių skaičių. Dėl išlaidų paaiškinta: „Paskolinta Pr. Dovydaičiui jubiliejiniam „Lietuvos mokyklos" T. Žilinskiui paskirtam numeriui išleisti — 15 000 auksinų" [52].

P. Dovydaitis „Lietuvos mokyklos" vyriausiuoju redaktoriumi oficialiai buvo iki 1924 metų pabaigos, tačiau redagavo tik trejus metus: „Nuo 1921 m. ant žurnalo vairo juntamai uždeda ranką St. Tijūnaitis, kuris paskui ją beveik vienas ir redaguoja, man tik šiek tiek prie jos pirštą pridedant ir atsakomojo redaktoriaus pareigose paliekant" [53].

Iš pat pradžios „Lietuvos mokykla" pasiskelbė „mėnesiniu laikraščiu mokymo bei auklėjimo dalykams visų Lietuvos mokyklų", nuo 1919 m.— laikraščiu mokymo ir auklėjimo dalykams", nuo 1921 m. pavasario — „mėnesiniu laikraščiu auklėjimo, mokymo ir mokyklų organizacijos reikalams", nuo 1925 m.— „mėnesiniu pedagogikos laikraščiu", o nuo 1930 m. — „tautos ugdymo laikraščiu". Nebuvimą tvirto nusistatymo dėl žurnalo pobūdžio S. Šalkauskis motyvavo tuo, kad šiame laikotarpyje

gerokai evoliucionavo gyvenimas, todėl reikėjo prisitaikyti prie to, „kas yra teigiamo gyvenamojo laiko dvasioje".

P. Dovydaitis ragino bendradarbiauti šiame žurnale įvairių sričių specialistus mokslininkus, pedagogus. Niekada nesvyravęs savo krikščioniškais įsitikinimais, ir žurnale jis laikėsi krikščioniškos krypties. Vis dėlto katalikiška dvasia nebuvo diegiama tiesmukiškai, su propagandine ar polemine aistra, netinkama mokslininiam žurnalo pobūdžiui. Priešingai, skirtingų pažiūrų autorių bendradarbiavimas krikščioniškos dvasios žurnale rodė abipusę — ir redaktoriaus, ir bendradarbių — toleranciją.

Redaktoriaus iniciatyva „Lietuvos mokykla" buvo išugdyta iki gana gero žurnalo. Liaudininkų „Varpas" 1920 m. rašė [54]: „Galima — ir yra su kuo nesutikti su Pr. Dovydaičio atstovaujamo auklėjimo dvasia bei principais ir su jo leidžiamo laikraščio pakraipa, bet negalima nepripažinti, kad savo auklėjimo idėjoms skleisti Pr. Dovydaitis yra pasirinkęs tikrai rimtą kelią..." „Lietuvos mokykla",— toliau sako A. inicialu pasirašęs autorius,— duoda daug rimtos medžiagos auklėjimo ir mokymo klausimams gvildenti". Autorius pripažįsta, kad daugelis straipsnių yra taip parašyti, kad „duoda medžiagos tuos pačius klausimus giliau pažinti ir kitaip manantiems... Demokratinei mokytojijai, turint prieš akis tokį klerikalinį auklėjimo reikalams pašvęstą organą, reikėtų rimtai susirūpinti, kad ką nors sava rimtesnio priešpastatyti, nes „Beraštis" per silpnas, kad su Dovydaičio „Lietuvos mokykla" galėtų lygintis".

Tautininkų „Tauta" tų pačių 1920 m. Nr. 337 pripažino: „Ta viena mūsų mokslų šaka — pedagogija tesusilaukė tokių rimtų ir apsčių leidinių. Vienas dalykų sąrašas užima tris didelius puslapius. Mokslo žinių, informacijų, mokymo kronikos čia tokia apstybė, lyg kokiame pavyzdiniame almanache. Visas privatinis mokytojų ir viešasis Švietimo ministerijos darbas čia atsišviečia net savo smulkmenomis. Tokį leidinį padaryti tegali retas žmogus, atsidėjęs savo profesijai, benediktino kantrybės ir gilaus žinojimo. Tai nenykstąs paminklas gimnazijos direktorio Pr. Dovydaičio mokslingumo ir darbštumo" [55].

P. Dovydaitis atsiminimuose rašė: „Lietuvos mokykloje" atsispindėjo mūsų Švietimo ministerijos įsikūrimas ir jos pirmieji žingsniai, Lietuvos švietimo reikalai, jų organizavimo vargai, kai kurių švietėjų grupių nusiteikimai mūsų valstybės kūrimosi pradžioj ir daug kitų ano meto įvykių" [56].

„Lietuvos mokyklos" 250 numeryje rašoma: „Lietuvos mokyklos" redaktoriai ir leidėjai visada turėjo prieš akis šūkį — kurti savitą, grynai lietuvišką religiniais tautiniais pagrindais mokyklą, jokiu būdu nevergauti laiko madai, nelinkti kiekvie-

nam vėjui papūtus, bet paisyti tikrųjų tautos ir valstybės interesų" [57].

„Lietuvos mokykla" buvo lyg tarpinis žurnalas tarp moksleiviams ir mokslininkams leidžiamos spaudos. O šiaip svarbiausia P. Dovydaičio mokslo žinių propagavimo triada buvo gamtos mokslų žurnalas „Kosmos", filosofijos — „Logos" ir religijos mokslo žurnalas „Soter". Toliau aptarsime kiekvieną iš šių žurnalų atskirai, labiau akcentuodami pedagogikos klausimus, kurie juose buvo gvildenami.

„Kosmos". 1920 m. P. Dovydaičio lėšomis ir iniciatyva pasirodė pirmasis žurnalo „Kosmos" numeris. Jo lėšomis buvo išleistos ir kitos pirmųjų dvejų metų knygos. Vėliau leidimo nuostolius padėjo dengti Šv. Kazimiero draugija, Švietimo ministerija, nes šio žurnalo leidyba visą laiką buvo nuostolinga.

Pirmieji žurnalo „Kosmos" numeriai buvo užpildyti vadovėlių medžiaga — tai įvairių gamtos mokslų įvadiniai straipsniai, daugiausia vertimai, kuriais galėjo naudotis mokytojai. Sparčiai telkiant įvairių gamtos mokslo sričių pajėgas, žurnalas tolydžio tobulėjo. Nuo 1929 m. „Kosmose" buvo įvestas naujas skyrius „Gamtos draugas", greitu laiku sulaukęs didžiulio populiarumo. Per keliolika metų šiame skyriuje susidarė keliolika storų tomų labai vertingos medžiagos — originalių mokslo darbų, apžvalgų, biografijų, mokslo populiarinimo straipsnių. Lietuvos gamtininkams „Kosmos" žurnalas — tikras žinių lobynas. „Jis išugdė visą kartą jaunųjų gamtininkų ir gamtos mokslo mėgėjų, aplink jį susispietė bendradarbių būrelis" [58].

Apie žurnalą „Kosmos", jo reikšmę Lietuvos mokslui ir kultūrai yra nemažai rašyta. Gal kiek mažiau yra žinomas A. Juškos vertinimas, kuriame plačiai apžvelgiama ir to meto mokslo padėtis Lietuvoje. Todėl pateiksime išsamią A. Juškos straipsnio citatą: „Jau prieš karą mokslo kultūros reikalais būdavome blogai aprūpinami. Mokslo pažangos atgarsiai mus pasiekdavo beveik tik rusams tarpininkaujant. Patys rusai dar tepajėgė tik maža ir tik kai kuriose mokslų srityse būti mokslo pionieriais. Tai, kuo mes turėdavome misti, išeidavo per populiarizatorių ir vadovėlių koštuvą. Kad jis kai kuriais atžvilgiais pasirodydavo net labai selektyviai tendencingas, visi gerai žinome ne tik iš istorijos, bet net gamtamokslių valandų. Kai kuriuo atžvilgiu šitoje srityje atsidūrėme nūnai dar blogesniame padėjime. Plačiuose beaugančios inteligentijos sluoksniuose ir rusų kalba pasidaro nebeprieinama, o kita kuri Vakarų Europos kalba dar ne tiek prieinama, kad jau ji patarpininkautų susipažindinant su mokslais. Dalis lietuvių inteligentiškos visuomenės, tebegyvenančios rusų

mokslo tradicijomis, laiko dažnai dideliu nuopelnu perkošti pasenusias rusų neštojo mokslo liekanas ir jas pateikti nekritiškai mūsų šviesuomenei kaip moderniojo mokslo rezultatus.

„Kosmos" suprato ypatingą mūsų gyvenamąjį periodą, ir jo penkeri gyvenimo metai parodė, ką ir kaip jis nori duoti mūsų suaugusiems ir beaugantiems inteligentams. Su rusais rutinos santykius jisai nutraukė. Dar poros bendradarbių mėginimas populiarizuoti a la Abramov (palygink referatus apie pajaunėjimo problemą 1921—22 m. „Kosmose") susilaukė iš pačios redakcijos smarkios kritikos. Bet užtat „Kosmos" užmezgė tiesioginius ryšius su vokiečių, anglų ir prancūzų literatūra ir mokslininkais ir nesibijojo paliesti tikrojo mokslo, be jokių tendencijos priemaišų. Šių dienų „Kosmos" sudarė savitą žurnalo tipą, kurį ir užsieniuose ne labai užtinkame. Užsienis, turėdamas užtektinai įvairaus prieinamumo specialiosios literatūros, savo periodiškąja spauda besirūpina patarnauti ar tik mokslo pažangai, skelbdamas darbus, arba tik mokslą populiarizuoja platesniajai visuomenei. Mūsų „Kosmos" rimtu ir beveik visai mokslišku stiliumi rūpinasi pirmiausia pavaduoti naująją specialiąją gamtos mokslų literatūrą, supažindindamas ne tik su einamaisiais gamtamokslių rezultatais bei klausimais, bet ir su naujausiomis tų mokslų metodėmis ir gyvais bei mirusiais jų pionieriais. Bereikia tik pageidauti, kad „Kosmos" dar padidintų savo bendradarbių būrius, kuriems ir anglų pasaulio darbai stačiai prieinami.

Kalbėti apie „Kosmo" svarbumą mūsų šviesuomenei būtų gal jau nereikalinga. Apie tai jau ir buvo. Mums, beveik neturintiems mokslo literatūros ir tik kuriems ne kuriems tegalint dėl kalbos, laiko ir lėšų stokos pasiskaityti svetimosios kalbos veikalų ir mokslo žurnalų, šiais laikais, kada net tūlas mūsų profesorius sugeba *ex cathedra* skelbti mokslo anachronizmą, neskaitytį tai, ką jau galime paskaityti savo pačių kalba, tai tik nedovanotina nuodėmė — apsileidimas. Iš ko mes begalime kurti savo pažiūras ir juoba pasaulėžiūrą, kaip mes begalime nebūti dienos diletantais, nors ir „inteligentais"? O ką mano tie mokytojai, kurie mokyklose gyvena vienais vadovėliais, savo pernykščio šimtmečio atsiminimais ir gal dar naujausiomis rusiškomis populiarizacijomis iš Berlyno, tepasisako patys!.. Nebėra reikalo bepagirti redakcijos už mokėjimą patraukti tiek bendradarbių ir pateikti tiek įvairių straipsnių tik vienam vieninteliam sąsiuviny..." [59]

Pirmąjį Lietuvoje gamtos mokslų žurnalą „Kosmos" J. Matusas-Sedauskas pavadino moderniojo mokslo veidrodžiu: „Svarbu ypač tai, kad jis yra objektingas, nes nesilaiko sukaulėjusio vienos ar kitos rūšies dogmatizmo, bet klausimus (descendenciją,

gyvybės problemą, viduramžio gamtos mokslų pažiūras) svarsto naujausių duomenų šviesoje. Žiūrima tiesiai drąsiai į akis; išvengti subjektingumui duodama kalbėti patiems cituojamiems autoriams" [60]. J. Matusas pažymi, kad žurnalas gilus ir turiningas, jame daug savarankiškų tyrinėjimų.

Žurnalui „Kosmos" medžiagą P. Dovydaitis teikė iš šių mokslo sričių: kosmogonijos, astronomijos ir astrofizikos, geofizikos, meteorologijos ir klimatologijos, geologijos, geografijos ir hidrografijos, matematikos, fizikos ir chemijos, bendrosios biologijos, genetikos, ypač evoliucijos teorijos, lyginamosios anatomijos ir fiziologijos, fizinės antropologijos, zoologijos ir paleontologijos, medicinos ir technikos mokslų. Be abejo, dauguma šių mokslo sričių straipsnių buvo versti iš kitų kalbų.

„Kosmos" buvo populiarinamas įvairioje spaudoje. Pavyzdžiui, 1926 m. „Židinyje" rašoma: „Iš viso 1925 m. „Kosmo" įėję lygiai 400 puslapių, kimšte prikimštų įvairiausios aktualios medžiagos, turinčios rūpėti pirmiausia gamtos mokslo dėstytojams įvairiose mūsų mokyklose, paskui gamtos studijozams ir šiaip inteligentams savo akiračiui praplėsti" [61].

Nors skaitytojų žurnalas turėjo nedaug, bet P. Dovydaitis labai rūpinosi šio žurnalo leidyba: ėmęsis švietimo darbo, norėjo visuomenę padaryti kuo šviesesnę, o šviesos atgimusi Lietuva, jo nuomone, turi semtis iš gamtos mokslų. Jis rado gausybę vienminčių, kurie padėjo jam šį tikslą realizuoti. Koks P. Dovydaitis buvo kantrus bendradarbiams, pasakoja S. Kolupaila: „Rankraščius ir korektūras taisydavo pats prof. Dovydaitis; tas darbas buvo ypatingai sunkus, kai rašytojai ir raidžių rinkėjai buvo silpni. Daugiausia esu dėkingas prof. Dovydaičiui už tai, kad jis vertė mane rašyti jaunimui ir mokė rašyti... lietuviškai: jis grąžindavo man išstudijuoti kiekvieną taisytą rankraštį" [62].

Ne vieno mokslininko darbai, išspausdinti žurnale „Kosmos", vėliau buvo išleisti atskiromis knygelėmis.

„Logos". 1921 m. pasirodo antrasis P. Dovydaičio mokslo populiarinimo triados žurnalas — „Logos". Tai pirmas ir ilgą laiką buvęs vienintelis filosofijos žurnalas Lietuvoje. Iš pradžių jis irgi buvo leidžiamas ir P. Dovydaičio iniciatyva, ir jo lėšomis. Po trejų metų — 1924 m. žurnalo leidimą perėmė Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyrius.

Remdamasis Kauno gimnazijoje savo dėstyto filosofijos propedeutikos (parengiamasis filosofijos mokslas) kurso pirmojo skyrelio išplėsta medžiaga, P. Dovydaitis pristato žurnalą „Logos", nusakydamas savo požiūrį į filosofiją: „Logos" nesiima atstovauti tik vienai kuriai filosofijos pakraipai ar sistemai, kadangi sa-

vo uždavinį jis mano būsiant tinkamiausiai atliktą, jei jis savo skaitytojams teiks ne tiek „filosofijos", įkaldamas jiems baigtų filosofijos duomenų ir principų, kiek mokys juos pačius „filosofuoti", Kanto žodžiais betariant, t. y. įgyt supratimo, kaip prieita prie visuotinai pripažintų filosofijos dėsnių, ypač pratinant įžvelgti, kad ir kodėl pasaulis yra kupinas mįslių. Nes tik šiuo būdu filosofija gali parodyt anos palaimingos veikmes. Turim išmokti įžvelgt, kur problemos prasideda, stengtis savomis jėgomis padirbėt ir jas išspręst, o prieš esamus išsprendimo bandymus arba įgyt savito, laisvo įsitikinimo, arba esamuose išsprendimuose įsigyvent savo individu" [63].

Aktualiais klausimais neradęs tinkamų autorių, P. Dovydaitis imdavosi vertimų. Pagrindiniai „Logos" bendradarbiai buvo Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojai, tačiau redaktorius įkalbindavo rašyti ir kitų specialybių dėstytojus tiek iš kitų fakultetų, tiek iš nedirbančių universitete inteligentų.

Be mokslo straipsnių, žurnale buvo spausdinamos filosofijos disertacijų santraukos, be to, mirusiųjų visų žymesniųjų filosofų nekrologai, taip pat Vakaruose išleistų filosofijos darbų recenzijos, buvo supažindinama su vėliausių filosofinių knygų bibliografija, informuojama apie tarptautinius filosofų kongresus. Visą šią medžiagą redagavo beveik vienas P. Dovydaitis. Juozo Girniaus skaičiavimais, 1921—1938 metų visi žurnalo „Logos" numeriai sudarė 3248 puslapius, iš kurių redaktoriaus P. Dovydaičio parengti 820 puslapių: 509 puslapiai savų straipsnių ir 311 puslapių vertimų [64].

„Soter". Paskutinis iš P. Dovydaičio mokslo populiarinimo triados žurnalų — 1924 m. pasirodęs „Soter". Šis religijų žurnalas ypač svarbus, nes tokio pobūdžio žurnalo nebuvo nei prancūzų, nei vokiečių kalbomis. Redaktoriaus iniciatyva jame gausiai bendradarbiavo ir užsienio mokslininkai. Taigi ir svetimšaliai mokslininkai buvo skatinami domėtis Lietuva.

Žurnalo „Soter" „Pradedamajame ir paaiškinamajame žodyje" redakcijos vardu P. Dovydaitis rašė: „Soter" uždavinys — spręsti aktualiąsias šių dienų lyginamojo religijos mokslo, teologijos ir visų šiems gretimųjų mokslų problemas, skleist ir gilint mūsų visuomenėj tų mokslų žinias, kurios visašališkam kultūriniam išprusimui turi anaiptol ne mažesnę reikšmę, kaip gamtos ir filosofijos mokslo žinios" [65].

Įvade aiškinama ir žodžio „Soter" kilmė: „Istoriškuose krikščionybės dokumentuose graikų kalba „Soter'u" vadinamas Jėzus Kristus, o pačiam žodžiui lietuvių kalbon išversti sakoma „Išganytojas". ... Graikams susidūrus su Rytų pasaulio ideologija, jų

Sotero prisistatymas susilygino su orientalinio Dievo-Karaliaus idėja, kurio atėjimo pasaulin ilgėdamasi laukė nesulaukė gyvenimo vargų nukamuota žmonija, kadangi, jam atėjus ir žemėj įsiviešpatavus, tikėta prasidėsiant naują laimingą gyvenimą, auksinę gadynę" [66]. „Sotero" idėjoms Kristus suteikė naujesnę, turiningesnę krikščionišką prasmę. Atsižvelgęs į tai, straipsnio autorius toliau rašė: „Sotero idėja yra viena reikšmingiausių žmonijos gyvenimo istorijoje. Ir ne tiktai senajame pasauly. Ši idėja buvo nesvetima ir viduramžių bei renesanso laikams. O 20-jo šimtmečio vargų nukamuota žmonija ar nelaukia savų soter'ų — išgelbėtojų nuo visų vargų? Ir ar jų, tokių išgelbėtojų ir žemės rojaus kūrėjų, nesisiūlė šiandien kiekvienai tautai?" [67] Toliau žurnalo redaktorius informuoja, kad bendradarbiauti pasižadėję ir užsienio mokslininkai. Tad tuo labiau talkininkauti kviečiami ir universiteto mokslininkai bei visa inteligentija.

„Soter" leido Teologijos-filosofijos fakulteto Teologijos skyrius, todėl redaktoriui P. Dovydaičiui palengvėjo spręsti finansinius klausimus. Septynerius metus redagavęs „Soter", įdėjęs į šį darbą daug širdies, P. Dovydaitis žurnalą išugdė iki tikrai reprezentatyvaus religijos mokslo žurnalo.

P. Dovydaičio mokslinis įnašas į „Soterą" dar didesnis negu į „Kosmosą" ar „Logosą". Kartu su verstiniais straipsniais P. Dovydaičio darbai „Kosmose" sudaro 21%, „Logose" — 25%, o „Sotere" — 61,5%. Iš 1254 puslapių savo ir verstiniais straipsniais P. Dovydaitis užpildė 771 (iš kurių 457 puslapiai originalių darbų) [68]. Stambiausias jo straipsnis „Sotere" — 62 puslapių „Religijų lyginimas seniau ir dabar" [69].

1924 m. vasario 16 d. iškilmingame universiteto Tarybos posėdyje, minint Lietuvos nepriklausomybės šeštąsias ir universiteto antrąsias metines, P. Dovydaitis skaitė paskaitą „Naujieji etnologijos keliai ir kai kurie uždaviniai". Išplėsta ši paskaita buvo išspausdinta pirmajame „Soter" numeryje. Čia autorius, be kita ko, rašė: „Ateities etnologijos uždavinys yra objektyviai tirti tikrąją žmonijos raidos eigą, jungiant kultūros istorijos metodą su psichologiškais elementais, kaip juos buvo pradėjusi jau kelt elementariosios minties teorija. Abu drauge šiuodu krypsniu, kiekvienas apsirėždamas savo sritimi ir vienas antrą papildydamas, privers visą tiesą pažint — o tai yra aukščiausias ir kilniausias visokio mokslo uždavinys" [70].

1930 m. vasario 16 d. Lietuvos universiteto Tarybos viešajame posėdyje P. Dovydaitis perskaitė ir šiuo metu nepraradusią aktualumo paskaitą „Šių dienų mokslo persiorientavimas kai dėl žmogaus dvasios praeity ir dabarty", kuri irgi buvo išspausdinta „Soter" žurnale [71].

Istorikams svarbus tas faktas, kad „Soter" žurnale išspausdintas Z. Ivinskio parašytas dr. J. Basanavičiaus nekrologas[72] — tai pirmas būsimo žymaus istoriko debiutas mokslinėje spaudoje. Z. Ivinskis buvo pirmasis pasaulietis, atėjęs į talką „Soter" redaktoriui P. Dovydaičiui.

Profesoriaus P. Dovydaičio 50-ties metų jubiliejaus proga jo leidybinį bei redaktoriaus darbą didžiai įvertino S. Kolupaila: „Didžiausias jubiliato nuopelnas Lietuvos mokslui — neįmanomai sunkiomis sąlygomis įkurti ir leisti mokslo žurnalai, kurie išugdė jaunąją mūsų mokslininkų kartą, kurie prisidėjo galingai pakelti mūsų kultūrą iš senosios vergijos, tamsos ir paniekos. Kad ir dabar tas darbas neįvertinamas, neremiamas, tegul jubiliatas nenusimena: kiekvienas geras darbas susilauks atpildo. Mūsų jaunoji karta, kuri tiek daug naudojosi prof. P. Dovydaičio energijos ir darbštumo vaisiais, nepamirš jo nuopelnų ir ras progą patikinti jam savo dėkingumą ir simpatijas. Ateitis — mūsų!"[73]

„Lietuvos mokykla" ir P. Dovydaitis

Visi keturi apžvelgtieji, be to, ir kiti P. Dovydaičio redaguoti bei leisti laikraščiai ir žurnalai yra svarbūs Lietuvos pedagogikos mokslo raidai. Tačiau ypač reikia pabrėžti išskirtinę žurnalo „Lietuvos mokykla" reikšmę. Žurnalą, kaip minėjome, P. Dovydaitis trejus metus leido savo lėšomis ir septynerius metus redagavo, o ir vėliau nenutraukė bendradarbiavimo, nors, aišku, jis dėl laiko stokos jau nebegalėjo būti toks intensyvus.

P. Dovydaičio nuopelnus „Lietuvos mokyklai" ir Lietuvos pedagogikai labai svariai apibūdino naujas redaktorius — dr. Klemensas Ruginis. Jo žodis buvo išspausdintas 1925 metų pirmajame „Lietuvos mokyklos" numeryje. Pateikiame visą tekstą:

„Dievui padedant „Lietuvos mokykla" pradeda VIII savo gyvenimo metus.

Prof. Pr. Dovydaitis, 1917 m. šį laikraštį įsteigęs, septynerius metus jį laimingai ir vedė. Bet pagaliau, kitais neišvengiamais darbais užverstas, jis toliau „Lietuvos mokyklą" beredaguoti atsisakė, ir šis jos sąsiuvinis išeina jau iš naujos Redakcijos.

Pradėdama eiti savo pareigas naujoji Redakcija visų pirma nori iškelti tą milžinišką darbą, kurį prof. Pr. Dovydaitis yra įdėjęs į „Lietuvos mokyklą", septynerius metus ją beredaguodamas. Jeigu paimsime visų septynerių metų „Lietuvos mokyklą" ir pažiūrėsime į giliai mokslingą, net priešingų pažiūrų žmonių rimtu pripažintą jos turinį, tai pamatysime, jog didelė dalis tą turinį ir jo rimtumą sudarančių straipsnių yra prof. Pr. Dovydaičio parašyti. „Lietuvos mokykloje" rasime dar pavardes ir beveik visų kitų geriausiųjų mūsų pedagogų ir šiaip kultūros kūrėjų. Jeigu

jie čia rašo, tai irgi yra prof. Dovydaičio nuopelnas, nes tik jis mokėjo tokių žymių bendradarbių sau surasti. O kur dar visi techniškieji redagavimo darbai ir leidimo vargai. Šie pastarieji itin yra dideli, turint omenyje tas sunkias sąlygas, kuriose prof. Pr. Dovydaičiui teko „Lietuvos mokyklą" redaguoti ir leisti.

Visa tai krūvon suėmus iškyla neįkainojamas prof. Pr. Dovydaičio nuopelnas moksliškosios mūsų pedagogikos kūrime. Dėl to dabar, prof. Pr. Dovydaičiui nuo „Lietuvos mokyklos" redagavimo pasitraukus, tegu bus leista naujajai jos Redakcijai visų skaitytojų vardu pareikšti jam kuo giliausios padėkos ir palinkėti kuo geriausios Dievo pagalbos visuose jo darbuose.

Toliau naujoji Redakcija yra įsitikinusi, jog prof. Dovydaitis, nors ir neberedaguodamas, nepaliaus ir toliau „Lietuvos mokykla" rūpinęsis. Ji yra tikra, jog pedagogikos klausimai prof. Dovydaičiui ir toliau pasiliks brangūs ir tuos klausimus rišant jį dažnai teks „Lietuvos mokykloje" matyti.

Pagaliau naujoji Redakcija reiškia šviesios vilties, jog ir visi ligšioliniai „Lietuvos mokyklos" bendradarbiai ir toliau ją savo raštais šelps, ir jog tai darys ne Redakcijos prašomi, bet tų aukštų idėjų vedami, kurias skleisti „Lietuvos mokykla" yra užsibrėžusi.

Tegu prof. Pr. Dovydaičio nudirbtasai darbas bus visiems mums tuo gyvuoju pavyzdžiu, kaip reikia idėjos darbas dirbti ir kaip daug ir vienam žmogui galima yra nudirbti" [74].

(Skaitant šį naujojo redaktoriaus tekstą jaučiama nuoširdi pagarba buvusiam redaktoriui. Kaip būtų gerai, jeigu mūsų dabartiniai didieji politikai surastų nors keletą pagarbos žodžių savo pirmtakams, gebėtų įvertinti atliktus darbus, galbūt tada Lietuva pajėgtų iškilti įvairiose mokslo ir kultūros srityse, kaip kitados — tarpukaryje...)

Leidėjo ir redaktoriaus žodis pirmajame numeryje (1918 m.) sugrąžins į „Lietuvos mokyklos" pirmuosius žingsnius, kad vėliau, įsigilinę į septynerių metų redaktoriaus bei autoriaus darbą, pajustume P. Dovydaičio atsidavimą darbui, gebėjimą aukotis, kaip sakė J. Jankus, momento reikalui.

„Dievui padedant, pradedama leisti laikraštis, skiriamas visų jau esamų ir visų dar būsimųjų Lietuvos mokyklų bei jų mokytojų reikalams.

Kad ilgiau Lietuvos mokykla nebegali tesėti be toko laikraščio, nebetenka dėl to daug kalbėti: jo reikalas visų juste juntamas.

Kiekvienos tautos mokyklos, kaipo gyvos, besiplėtojančios visuomenės įstaigos, nuolat susiduria su daugeliu gyvenimo klausimų, kuriuos šiaip ar taip reikia išrišti.

Lietuvos mokyklos, tik tebepradedančios gyventi tikruoju savo gyvenimu, jau šiandien yra atsidūrusios priešais neapmatomą daugybę tokių klausimų.

Tatai visiems tiems jau šiandien išrišimo laukiantiems, jau ateityje iškilsiantiems klausimams ir skiriama „Lietuvos mokykla".

„Lietuvos mokyklos" uždavinys — statydinti Lietuvos mokyklą ant tikrai tvirto pagrindo, kurio niekas daugiau jau nebeišgriautų, plėtoti ją visais sveikais dorais ir žmoniškais krypsniais.

Tuo tikslu, trumpai tariant, „Lietuvos mokykla" gvildens visus auklėjimo, mokymo ir organizacijos klausimus visų esamų ir būsimųjų Lietuvos mokyklų.

Be teoretinio principų gvildenimo, „Lietuvos mokykla" teiks ir praktikos pavyzdžių, kaip tuos principus taikinti gyvenimui.

Rūpindamasi Lietuvos mokyklos dabartimi bei ateitimi, „Lietuvos mokykla" neužmirš taip pat ir jos praeities, dėdama mokymo bei auklėjimo istorijos žinių.

Vaisingai ir visuomenei naudingai pradėtąjį darbą varyti „Lietuvos mokykla", suprantama, įstengs tiktai palaikoma ir padedama tos pačios visuomenės.

Tatai visi draugai mokytojai bei mokytojos visų jau esamųjų ir dar būsimųjų Lietuvos mokyklų ir visi Lietuvos inteligentai, kuriems rūpi Lietuvos mokyklos gerovė ir klestėjimas, kviečiami padėti „Lietuvos mokyklai" pirmiausia savo raštais.

Ir taip pat visi prašomi remti „Lietuvos mokyklą" ir **pinigais,** platinant ją mokytojų ir kitų inteligentų tarpe.

Nė vienas Lietuvos mokytojas ar mokytoja tenepasilieka be „Lietuvos mokyklos"!

Nė vienas Lietuvos inteligentas tenepamiršta Lietuvos mokyklos reikalų, atsispindinčių „Lietuvos mokykloje"!

„Lietuvos mokyklos" leidėjui negalvoj turėti iš leidimo medegiško (materialaus. — *A. V.*) pelno, bet būtų taip pat neteisinga ir nebepakeliama, jei visos leidimo sunkenybės nugultų tik ant jo vieno.

Jis betgi tvirtai pasitikėdamas Dievo ir Lietuvos visuomenės pagelba drąsiai pradeda tąjį, ypač šiais laikais, nelengvą darbą, vildamasis jį esant naudingą mūsų tėvynei Lietuvai, turinčiai susilaukti geresnės ateities.

Tat, darban!

Vivere non necesse, laborare necesse!

Leidėjas" [75].

Apžvelgsime P. Dovydaičio straipsnius „Lietuvos mokykloje", pateiksime šio žurnalo pirmųjų numerių struktūrą, pagrindi-

nį dėmesį skirdami „Lietuvos mokykloje" istorine tematika spausdintiems straipsniams. Nebus paliktos nuošaly istorijos programos, istorijos vadovėliai bei jų recenzijos ir kitos istorijos dėstymo bei mokymo problemos, su kuriomis nuolat susidurdavo tų dienų istorijos mokytojai. Išskirtinis dėmesys istorijai skiriamas todėl, kad ir pats P. Dovydaitis istorines žinias laikė svarbiausiu visų kitų mokslų pagrindu. Tik P. Dovydaičio istorizmo kryptis buvo visiškai kita: užuot ieškojus patriotinių paskatų praeityje, jam rūpėjo purenti dirvą ateičiai — atsikūrusios Lietuvos mokslui [76].

Tai, ko troško redaktorius, tapo ir „Lietuvos mokyklos" tikslu per visą šio žurnalo gyvavimo laiką. Nes ir vėliau, žurnalą redaguojant kitiems, ant P. Dovydaičio padėto tvirto „Lietuvos mokyklos" pamato buvo statomas aiškus ir šviesus katalikiškos pedagogikos rūmas, „Lietuvos mokykloje" buvo išlaikomos svarbiausios kryptys: teorinių ir praktinių žinių skleidimas, nepaliekant nuošaly ir pedagogikos aktualijų.

Svarbiausios „Lietuvos mokykloje" nagrinėtos temos, istorinės problemos

Aktualiausios „Lietuvos mokyklos" temos daugiau ar mažiau nagrinėtos jau pirmuose žurnalo numeriuose. Peržvelgsime pirmųjų „Lietuvos mokyklos" numerių struktūrą.

Jau pirmajame žurnalo numeryje (Nr. 1—2) — kitaip ir negalėjo būti — įdėta laikinoji mokymo programa „Saulės" gimnazijų priešklasiui, I, II ir III klasėms [77]. Pats redaktorius P. Dovydaitis susirūpinęs ne tik istorijos programomis, bet ir vadovėliais [78]. Diskutuojama dėl „Ateityje" siūlomo ir kai kur vartojamo termino „skaitlius" tikslingumo, pritariama vilniečių vartojamam „skaičiaus" terminui [79]. Šiame numeryje aptariami pedagogikos, matematikos ir geografijos vadovėliai [80].

Kun. P. Martišius siūlo pertvarkyti mokslo metų eigą pradinėse mokyklose: „Lietuva — žemdirbių šalis. Tokiai šaliai geriausia tiktų šitoksai mokslo sutvarkymas pradinėse mokyklose: metai skirstoma dviem mokslo pusmečiais: žiemos ir vasaros. Žiemos pusmetis nuo lapkričio 1 dienos ligi balandžio 30 dienos, vasaros — nuo gegužės 1 ligi spalio 31 dienos. Pusmetį besimokindamas vaikas baigia vieną skyrių, ištisus metus besimokindamas baigia du skyrius. Vaikams ir mokytojams pasilsėti: žiemos pusmetyj, pradedant pusmetį ir jį baigiant, po savaitę; Kalėdoms ir Velykoms taip pat po savaitę; vasaros pusmetyj — vidurvasaryj pačiuose karščiuose ir darbymetėje — ištisą mėnesį, gal nuo liepos 15 ligi rugpjūčio 15 d." [81] P. Martišius aiškina tokio suskirstymo gerumus, aptaria ir būsimus sunkumus: „Bus ir nepatogumų, reikės daugiaus mokintojų, o jų per daug dar ne-

turime; reikės didesnių namų, reikės daugiau išlaidų. Ir mokytojams darbo bus daugiau.

Mokytojų daugiaus priruošime primokinsime, mokyklų pristatysime, daugiaus išlaidų surasime, mokytojams už ilgesnį darbą gausiau užsimokėsime, bet paisant didžiausio patogumo, kad visi mūsų šalies vaikučiai be didelio vargo galės išeiti bent pradinės mokyklos mokslą, turėtų priduoti mums noro paisyti visokių nepatogumų, by tik tąjį tikslą pasiekus" [82].

P. Dovydaitis siūlo lietuvių gimnazijas vadinti ne vidurinėmis, o aukštesniosiomis mokyklomis ir tai argumentuotai pagrindžia [83].

„Mokslas daug gali, geografija — pasaulį nugali",— tai vokiečių mokslininkų lietuviškai perfrazuotas priežodis. Be abejo, norint pasaulį nugalėti, reikia jį pažinti. Geografijos mokslo sąvoka, auklėjamoji šio mokslo reikšmė bei nauda aiškinama straipsnyje, skirtame geografijai [84]. Nes „gaila, kad lietuvių palyginus mažai tesirūpinama šiuo mokslu. Šiais laikais juo nesirūpinimas yra tiesiog pragaištingas visai mūsų tautai. Kad taip nebebūtų, tai pirmučiausia mes, mokytojai, turim uoliau mokyti geografijos mokyklose, jaunimo vakariniuose kursuose ar kur kitur" [85].

Žurnale teikiama informacija apie laikraščiuose aptariamus įvairius mokyklų reikalus [86], apie mokyklų ir mokytojų gyvenimą [87], pateikiamos mokslo, dailės ir literatūros naujienos [88]. Pradėtos spausdinti L. Weniger'o „95 seno gimnazijos mokytojo tezės" [89], nes jos „labai įsidėmėtinos ir lietuvių gimnazijų vedėjams bei mokytojams" [90].

Šis žurnalas labai pravertė istorijos mokytojams, nes „Mokymo pavyzdžių" skyrelyje pateikiamas P. Dovydaičio parengtas Rytų istorijos darbas (apie tai plačiau dar kalbėsime).

Be P. Dovydaičio, mokymo pavyzdžius rengė ir kiti autoriai. Antai nuo 1918 m. Nr. 5—6 pradėta spausdinti K. Bizausko „Žodmenė bei literatūros teorijos" antroji dalis [91]. 1919 m. „Lietuvos mokyklos" mokymo pavyzdžiai skirti psichologams: „Iš empyrinės psichologijos" [92], „Iš racionalinės psichologijos" [93] ir „Iš elementarinės logikos" [94] ir t. t.

Mokyklose istorijos mokytojams labai trūko ir dokumentinės medžiagos. 1928 m. J. Mičulis parengė L. P. Kornilovo atsiminimus apie rusų alfabeto įvedimą į lietuvių kalbą [95]. Dokumentą paėmė iš 1901 m. „Ruskoje dielo v sieverno zapadnom kraju". Tai 1864 m. dokumentinė medžiaga; kadangi ji mažai žinoma, pateiksime ją visą.

„Įvesti rusų kalbos alfabetą į lietuvių kalbą pastūmėjo ši proga. 1864 m. vasario mėnesį Juškevičius, auditorinės mokyklos

Petrapilyje inspektorius, žemaičių kilmės, gimęs Kauno gubernijoj, sužinojęs, jog aš paskirtas Vilniaus mokslo apygardos globėju, pateikė man savo rusiškai žemaitiškos gramatikos rankraštį, kuriame žemaitiški žodžiai buvo parašyti lotynų alfabetu. Žinodamas, jog daugelis pradžios mokyklų mokytojų rusų yra nesusipažinę su šiuo alfabetu, aš paprašiau Juškevičių, ar jis negalėtų pritaikyti žemaičių kalbai rusų alfabetą? Juškevičius šį sumanymą pripažino pilnai įvykdomu ir naudingu rusams ir žemaičiams, ir ėmės darbo. Po kelių dienų jis atnešė kelis savo gramatikos rankraščio lapus, kuriuose žemaitiški žodžiai buvo rašyti rusų alfabetu. Jis manęs tada prašė priimti jį tarnybon į Kauno guberniją, prižadėdamas sustatyti ir atspausdinti savo rusiškai žemaitišką gramatiką ir skaitymo knygą pradžios mokykloms.

Atvykęs tarnybon į Vilnių 1864 m. aš parodžiau Muravjovui Juškevičiaus rankraštį. Šis pagyrė Juškevičiaus mintį ir darbą, bet nepriėmė jo mokslo tarnybon Kauno gubernijoje, nes čia jo tikras brolis buvo kunigu ir buvo pasižymėjęs lotyniškų fanatizmu. Muravjovui leidžiant, aš pasiūliau Juškevičiui atvažiuoti į Vilnių sustatyti rusiškai žemaitišką gramatiką ir skaitymo knygą, bet Juškevičius nesutiko ir tuo būdu tai neįvyko. Po kiek laiko Muravjovas gavo laišką iš Varšuvos nuo N. A. Miliutino, kuriame jis rašė, kad Varšuvos vyriausias mokyklos lektorius Mikutskis apsiimąs sustatyti ir spausdinti žemaitiškus elementorius ir knygas rusų alfabetu pradžios mokykloms. Muravjovui sutikus, Mikutskis atvažiavo šiems darbams dirbti į Vilnių.

Vilniuje buvo sudaryta atskira šių asmenų komisija: 1) žemaitiškų knygų cenzoriaus protojerėjo Petkevičiaus, lietuvių kilmės; 2) Mikutskio, žemaičio; 3) vieno Kauno mokyklų mokytojo, žemaičio Ivinskio; 4) vienintelio visame šiaurvakarių krašte rusų žmogaus, gerai mokančio žemaičių kalbą, buvusio mokytojo Krečinskio. Pirmoji rusiškai žemaitiška knyga vardu „Rusko Zmudskij Bukvar" (Abėcėlė žemaitiška lietuviška) buvo atspausdinta Vilniuje 1865 m., rodos, 6000 egzempliorių skaičiuje. Iš jų 1000 egz. buvo palikta Vilniaus pradžios mokyklų direkcijoje, o 5000 egzempliorių pasiųsta Kauno direkcijai. Po dviejų dienų aš gavau iš metropolito Juozo Siemaško kunigo Petkevičiaus rašteli, kuriame pastarasis nurodė į tai, kad elementoriuje Mikutskio straipsnyje „Rusų tautos krikštas prie šv. Vladimiero" pasakyta, jog Vladimieras ir rusų tauta priėmė grekišką tikėjimą; žodis g r e k i š k a s turi garsinį panašumą į „g r i e š n a s", tai Petkevičius pareiškė baimės, kad kunigai pasinaudos šiuo garsiniu žodžių panašumu ir suvedžios tamsios tautos protus. Jis pasiūlė pakeisti žodį grekiškas tikėjimas į krikščioniškas.

Mikutskis, sužinojęs apie šį raštelį, baisiai išsigando, manyda-

mas, kad jį išsiųs į Sibirą. Tačiau dalykas jam baigėsi laimingai. Muravjovui įsakius, iš visų 6000 žemaitiškos abėcėlės egzempliorių buvo išpjauti lapai su nelemtu žodžiu „grekiškas", o vieton jų įklijavo į elementorius kitus atspaustus lapus su žodžiais „krikščioniškas".

K. P. Kaufmanas labai prijautė žemaitiškų knygų rusų šriftu leidimui. Krečinskui buvo pavesta sustatyti ir atspausdinti Vilniuje pirmą rusiškai žemaitišką kalendorių, jis sustatė ir išleido gramatiką, maldaknyges, evangeliją ir kantičkas. Visos šios žemaitiškos knygos atspaustos rusų alfabetu ir išsiuntinėtos į visas Kauno gubernijos mokyklas ir į lietuviškus Vilniaus gub. apskričius".

1919 m. „Lietuvos mokykloje" aptariamos įvairios mokyklos, įvairių dalykų mokymas skirtingo tipo mokyklose. Pateikiamas net Vilniaus universiteto Statutas, specialiųjų mokyklų projektai, įstatai, programos. Išspausdintas išsamus M. Reinio straipsnis „Sąmonės psichologijos, pažinimo teorijos ir pedagogijos žvilgsniu" [96]. Galima sakyti, kad ir mokymo pavyzdžiai psichologams, išspausdinti tame pačiame žurnale, yra parengti M. Reinio. M. Reinys — vienas pirmųjų psichologų, kurį su P. Dovydaičiu siejo bendri dvasiniai ryšiai, savo straipsniais aprūpinęs visus P. Dovydaičio redaguojamus žurnalus, kaip ir P. Dovydaitis rūpinęsis pedagogų padėtimi, negalėjęs neateiti į pagalbą mokytojams.

Tų metų „Lietuvos mokykloje" išspausdintas M. D. inicialais pasirašiusio autoriaus straipsnis „Apie pedagogiją ir auklėjimo sąvoką" [97].

Istorinės problemos žurnale. Nemaža dėmesio „Lietuvos mokykloje" skirta įvairioms savo krašto istorijos problemoms. Daniliauskas 1920 m. bene pirmasis viešai ragino rašyti mokyklos istoriją [98]. Visuomenė prašoma paremti šiam darbui sudarytą komisiją, siųsti jai kuo įvairesnės medžiagos. Straipsnyje primenama: „Rusų valstybinė vyrų gimnazija Marijampolėj įsikūrė 1867 metais. Karo metu šitoji įstaiga buvo perkelta į Jaroslavlį ir 1917 metais, lygiai 50 metų sukakus, pabaigė savo gyvenimą. Ar šiaip ar taip žiūrėsime į rusų valdžios siekius Lietuvoj, bet reikia pripažinti, jog iš Marijampolės gimnazijos yra išėjęs ne vienas mūsų tautos gaivintojas, gynėjas ir visuomenės darbuotojas. Pravartu tad būtų parašyti tosios gimnazijos istoriją, kuroje nušvistų ir rusų valdžios siekiniai ir lietuvių pirmieji žingsniai gaivinant savo tautą" [99].

J. Strimaičio straipsnyje mokytojai raginami rinkti ir saugoti tautos turtą, šito jau nuo pat mažens mokyti ir vaikus [100], nes „nelaiminga toji tauta, kuri savo protėvių brangių palaikų ne-

laiko brangiais, kuri kilnios dvasios, jautrios, galingos savo protėvių sielos turtais, žodžio ir meno perlais maža tesipuošia, maža tesididžiuoja" [101]. P. Strimaičio 1920 m. iškelta mintis skatina mus palyginti anas dienas su nūdienos švietimo (ir ne tik jo) būkle: „Ik šiol vis gyvenome geresnių laikų vilčia, laisvės trokšdami, savo tėvynėje šeimininkų teisės įsigijimu rūpindamiesi. Pagaliau kruvinus žingsnius žengdami sulaukėme tos vaizduotėje liūliuojamos laisvės, tų šeimininkų teisių. Rodos, dabar tai jau pirmas dalykas — rūpintis tuo, ko galima veikiai, ilgą iešmą bedrožiant, netekti; rodos, šalies švietimo vadovai atkreipė tai pirmų pirmiausia akį su savo įstaigomis, mokyklomis ir gelbės tuos nykstančius, žūvančius tautos turtus" [102].

J. Strimaičio mintį tarsi pratęsia J. Elisonas [103]. Straipsnyje pasakojama apie Panevėžio moksleivių būrelį gimtajam kraštui tyrinėti, jo struktūrą, nuveiktus darbus, tokių būrelių svarbą ir pageidavimą, kad būtų jų įkurta ir kitose mokyklose. Naujiems būreliams autorius negaili patarimų, nurodo praktinės bei teorinės literatūros (po vieną knygą lietuvių, lenkų ir vokiečių kalbomis bei dvi rusų kalba parašytas knygas). Straipsnyje keliama pageidavimų Tėvynės pažinimo komisijai, dirbusiai prie Lietuvos mokslo draugijos Kauno skyriaus, teikusiai reikalingų nurodymų ir siekusiai sujungti visos Lietuvos pažinimo darbą.

Nuolatiniai mokytojų, mokslininkų ir kitų, besirūpinančių tautos kultūriniu palikimu, raginimai kaupti ir saugoti kultūrines vertybes, rado atgarsių — pradėtos kurti kraštotyros draugijos. Apie 1927 m. įkurtą vieną iš tokių draugijų pranešė „Lietuvos mokykla" [104]. 1927 m. gegužės 15 d. Šiauliuose įvyko Kraštotyros draugijos steigiamasis susirinkimas, kurio tikslas „pažinti gimtojo krašto praeitį ir dabartį, jo gamtą ir kultūrą, taip pat apsaugoti jo senovės liekanas ir istorinę medžiagą". Planuojami uždaviniai buvo suformuoti 10-tyje punktų. Kraštotyros draugijos steigėjai Šiauliuose: P. Bugailiškis (teisėjas), D. Jasaitis (daktaras), J. Sondeckis (burmistras), kun. Lapis, V. Šliogeris (gimnazijos direktorius), J. Švambris (apskrities valdybos narys, K. Ubeika (mokyklų inspektorius) ir dr. J. Bergeris (žydų gimnazijos direktorius) [105].

Dar 1925 m. Panevėžio mokytojų seminarijoje buvo įkurta Tautotyros ir senienų rinkimo draugija, kuri sukaupė tiek eksponatų, kad 1932 m. birželio 5 d. atidarė muziejų. Domėjimasis šios draugjos veikla atsispindėjo ir to meto spaudoje [106].

Mokytojas J. Puodžiūnas ragino susidomėti savų mokyklų kronikomis [107], nes jų rašymas „yra taip pat svarbus, kaip gimtosios senovės tyrimo reikalas, nes šioje srityje dirbant daug galima yra padaryti ir mūsų senovės tyrimo darbe". Šio darbo sri-

tis Lietuvoje visai apleista, tuo tarpu kitų „kultūringų valstybių mokyklose kronikų rašymo reikalas yra seniai sutvarkytas ir jos yra gražioje tvarkoje vedamos, ypač kaimų pradžios mokyklose, nes ten derlingiausia dirva šios srities darbui dirbti". Autorius akcentavo, kad rašant kronikas dirbama dviem kryptimis: tiriama gimtosios vietos senovė ir fiksuojama dabartinė kultūra. J. Puodžiūnas nurodė pagrindinius klausimus, į kuriuos turėtų atsakyti rašantys kroniką (duomenis, kuriuos būtina įtraukti į kroniką). „Mokytojas, rūpestingai rašydamas kroniką, ir pats sau turės naudingo darbo, ir daug pasitarnaus mūsų krašto tyrimo reikalui. Dabar dažnai nusiskundžiame, kad neturime tikro mūsų praeities ir dabarties kultūrinio vaizdo, kada turėsime surašytas mokyklų kronikas, tada bus visokeriopos medžiagos mūsų kraštui ištirti ir aprašyti".

„Lietuvos mokykloje" keliamos tautosakos rinkimo problemos, skatinusios kurti kraštotyros draugijas, rado atgarsį ir vyriausybėje. 1930 m. ji paskyrė Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetui lėšų tautosakai rinkti ir spausdinti, o prie universiteto susikūrė ir ėmė veikti Tautosakos komisija. Ji kreipėsi į visuomenę:

„T a u t o s a k o s k o m i s i j o s ž o d i s į v i s u o m e n ę. Šiais metais mūsų vyriausybė paskyrė (ir toliau žada skirti) Humanitarinių mokslų fakultetui mūsų tautosakos rinkimo ir spausdinimo reikalams lėšų, ir jau prie Humanitarinių mokslų fakulteto įsisteigė ir veikia T a u t o s a k o s k o m i s i j a, kuri griebėsi tvarkyti jos žinioj beesamą tautosakos medžiagą.

Įsisteigusios Tautosakos komisijos tikslas ir uždavinys — ne tik kodifikuoti ir atspausdinti tai, kas jau yra surašyta iš mūsų liaudies lūpų, bet kuo greičiausiai surinkti ir tai, kas dar tebeglūdi nepaliesta mūsų liaudies kūrybos iždyne.

Tad šiuo Tautosakos komisija kreipiasi į mūsų plačiąją visuomenę, ypač į mokytojus ir mokslus einančią jaunuomenę, nuolankiai visus prašydama rinkti ir atsiųsti Komisijai visa, ką tik kas išgirs iš mūsų liaudies kūrybos perlų. Tenelieka neužrašyta nė viena liaudies daina, nė viena jos pasaka, nė vienas jos padavimas ir t. t.

Surinktą tautosakos medžiagą siųsti šiuo adresu: Universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Tautosakos komisija, Kaunas.

Tautosakos komisija" [108].

Tautosakos komisija mokyklų vadovybėms išsiuntinėjo raštus, kuriuose akcentavo, kad mokytojai, „būdami glaudžiai susiję su liaudimi, nepatingėtų parankioti mūsų tautosakos medžiagos iš liaudies lūpų. Už didesnius tautosakos rinkinius Komisija galės

net šiek tiek atsilyginti jų pateikėjams". J. Saulius, komentuodamas šį Tautosakos komisijos žingsnį, rašė, kad toks raginimas girdimas jau nuo 1905 metų, tačiau tautosakos labai mažai tesurinkta. Todėl autorius pageidauja ir siūlo surengti įvairiose vietose vienadienius kursus, kad visi žinotų, kokią medžiagą rinkti ir kaip ją klasifikuoti [109].

„Lietuvos mokykloje" ne kartą buvo kalbama apie mokytojų visuomeninį darbą. Spaudoje keliamas rūpestis dėl mokytojų atsispindėjo 1928 m. rugpjūčio 22—23 d. Kaune įvykusioje Lietuvių katalikų mokytojų sąjungos metinėje konferencijoje [110]. Konferencijos rezultatai buvo paskelbti spaudoje: „Konferencijos dalyviai savo kalbose nurodė, kad jau atėjo laikas mokytojui susirūpinti savo pašaukimu liekamą nuo tiesioginio mokyklos darbo laiką pirmiausia skirti savęs lavinimuisi, savo darbui tobulinti, darbui mokytojų organizacijose. Pedagoginių klausimų kėlimas ir svarstymas, turi būti vienas iš svarbiausių tolimesnio veikimo uždavinių.

Mokytojui reikia pažangėti, mokytis, nes „didžiausi mokytojai yra tie, kurie niekad nenustoja mokiniais būti", sako Distervegas. Todėl ši konferencija iškėlė atostogų lavinimosi instituto steigimo reikalą. Jau ateinančią vasarą vienas kuris skyrius šio instituto veiks" [111].

Tik į priekį žiūrintys, nenustojantys ieškoti naujovių mokytojai gali turėti ir pareikšti savo nuomonę įvairiais pedagogikos klausimais.

„Lietuvos mokykla" supažindindavo pedagogus su įvairių programų projektais: 1918 m. jau minėta „Saulės" gimnazijų laikinoji programa, 1919 m.— „Švietimo ministerijos pradedamųjų mokyklų programa" [112] ir t. t. Istorikams svarbu ir įdomu buvo jau minėta P. Dovydaičio nuomonė dėl istorijos programos, o pradedamųjų mokyklų programos projekte — „Krašto mokslo" II skyriaus (p. 168—170) ir IV skyriaus (p. 175—176) programoje pateikiama 16 įsimintinų datų: „...1200, 1242, 1315, 1386, 1410, 1569, 1795, 1812, 1831, 1861, 1863, 1904—1905, 1914, 1918, 1919" [113].

1935 metais pateiktuose programų projektuose pradžios mokyklai tarp 10 dėstomų dalykų yra ir istorijos programa IV, V ir VI skyriui [114]. IV skyriuje: 26 punktų Lietuvos istorijos trumpas kursas (nuo seniausių laikų iki kalbamųjų metų); V (28 punktai) ir VI (26 punktai) skyriuje: visuotinės istorijos, dėstomos neatsiejamai nuo Lietuvos istorijos, bendras kursas. V skyriuje: seniausieji laikai, senovės Rytų šalys, Graikija, Roma, Bažnyčios padėtis, Hanza, Riterių ordinai, Lietuvos valstybės kūrimasis, valstybės stiprėjimas, kunigaikščių vidaus ir užsienio po-

litika, reformacija. Skyrius baigiamas tema „Lietuva Saksams viešpataujant (Akcentuoti valstybės anarchiją ir svetimųjų įtakos įsigalėjimą Augusto III laikais). Pijorų mokyklos". VI skyriuje, nagrinėjant Lietuvos istoriją, analizuojami ir svarbiausi to meto įvykiai pasaulyje, turėję įtakos Lietuvos istorinei raidai.

1939 m. pradinės mokyklos šešių skyrių programos projekte [115] istorijai (V ir VI skyriuose) skiriamos 3 savaitinės valandos [116], o projekto pastaboje įrašyta: „Istorijos dalykai I—II skyriuose įpinti į aplinkos pažinimą, III—IV — į visos tėvynės pažinimą, o V—VI skyr. turi atskirą programą. Šioje programoje medžiaga duodama daugiau sistemingai, tačiau ir čia paliekama mokytojui laisvė ją grupuoti ir derinti su kitu einamuoju kursu" [117].

Projektai sulaukdavo vertinimų ir atgarsių spaudoje. Manoma, kad 1936 m. pradžios mokyklos istorijos programos projektas yra pernelyg sunkus: „Iš visų programų susidaro bendras įspūdis, kad jos yra per daug perkrautos medžiaga, per daug norima prigrūsti rimtų žinių 7—13 metų amžiaus vaikams" [118]. Kritikuojama istorijos kurso pateikimo metodika: „Istorijos, panašiai ir geografijos, programa sudaryta koncentriniu metodu. Šitas metodas turi tam tikros racijos, kai dalykas kartojamas praslinkus keliems metams, bet jos netenka, kai vieną metą išeitas kursas vėl kartojamas kitais metais. Tai ypač pabrėžtina istorijai, kuri šiuo atveju mums daugiausia rūpi. Pagal projektą, pirmą kartą trumpas Lietuvos istorijos kursas einamas IV skyriuje, o antrą kartą einamas V ir VI sk. Į antrą koncentrą kas ne kas įterpiama iš visuotinosios istorijos... Ruošiant programą neužtenka suregistruoti vieno ar kito dalyko išeitinius faktus, bet juos reikia sujungti taip, kad nebūtų nei loginio, nei metodinio, nei materialinio prieštaravimo... Dabartinis projektas iš tikrųjų per daug perkrautas medžiaga. Žmogui, padirbėjusiam kiek laiko mokykloje ir pažįstančiam 10-ties metų vaiko protinį ir iš viso psichinį pajėgumą, nesunku pastebėti, kad IV skyriaus (10-tamečiams) programa yra nedovanotinai per plati, net negyvenimiška... Projektui iš tikrųjų reikia didelės revizijos" [119].

J. Mičiulis iškėlė mintį apie Lietuvos pedagogikos istorijos programos Mokytojų seminarijoje praplėtimą ir detalizavimą, nes šešių temų tikrai neužtenka [120] (Lietuvos švietimo reikalai lig reformacijos laikų. Švietimo reikalai reformacijos laikais. Jėzuitai Lietuvoje ir jų mokyklos. Aukštosios mokyklos istorija Lietuvoje. Edukacinė komisija ir jos veikimas Lietuvoje. Vilniaus universiteto laikai). Autoriaus teigimu, kadangi nesą Lietuvos pedagogikos istorijos ir esanti tik Lietuvos mokyklų istorija, tai reikią kuo plačiau tyrinėti savo mokyklos istoriją, „nes:

pirma, apskritai tautinio susipratimo atžvilgiu yra geriau, jei suteikiama smulkesnių žinių iš savo tautos praeities. Mokyklų istoriją einant, kaip tik paliečiami gyviausi tautos kultūros reikalai; antra, pasaulinėje pedagogikos istorijoje, susipažinę su žymesniais pedagogais, jų veikalais, su žymesnėmis pedagogikos srovėmis, Lietuvos mokyklų istorijoje susipažinsime su mokyklų tvarkymo ir gyvenimo praktika, su planų taikymu ir vykdymu gyvenime; trečia, tik geriau pažinę savos mokyklos praeitį, jos didelius trūkumus, galėsime vaisingiau ir gražiau kurti savas mokyklas"[121].

Autorius siūlo įtraukti į Lietuvos mokyklų istorijos programą keletą temų (redakcija išnašoje įrašė dar tris), pateikia 15 šaltinių, kur galima rasti minėtoms temoms medžiagos. Suminėjęs ir periodinę spaudą, autorius straipsnį baigia ypač vertingu siūlymu: „Metas būtų jau pagalvoti ir apie Lietuvos mokyklų istorijos apžvalgą vienoje knygelėje. Mokytojų seminarijoms ir mokytojams tokia knygelė yra būtinai reikalinga" [122].

„Lietuvos mokykloje" buvo kalbama ir apie įvairių dalykų vietą mokykloje, apie jų reikšmę. Zenonas Ivinskis nusako dvejopą požiūrį į istoriją: istorija kaip mokslas ir istorija kaip mokykloje dėstomas dalykas. „Geras istorijos mokytojas iš istorijos lauko, kaip sodininkas iš daržo, pasirinks tik pačias geriausias gėles, kurios pasitarnautų dorinimo reikalui" [123]. Viena svarbiausių dorinimo priemonių, teigė autorius,— pavyzdys, o istorinėje medžiagoje jų itin gausu. „... tik tvirta dora kaip atskirą žmogų, taip ir tautą stiprina, kad vienybė yra didelė jėga, kuri įveikia didžiausias kliūtis" [124]. Istorija prieš mūsų akis iškelia galingas kovas praeityje, pasiaukojimą, kilnumą. Visos šios dorybės „gali sužadinti panašius **jausmus** ir palenkti **valią,** nes vaikas visuomet yra linkęs susižavėti didelėmis asmenybėmis, karžygiškais darbais" [125]. Tačiau mokytojas skirtingo amžiaus vaikams turi surasti skirtingus perteikimo būdus.

Autorius nepalieka nuošalyje religijos. „Šalia dorinimo, istorijos dirvoje galima rasti daug dalykų ir mokiniams sutvirtinti **religijoje.** Iš tikrųjų visuotinoje istorijoje yra nemaža katastrofų bei įvykių, kurie pereina paprasto žemiškojo gyvenimo ribas. Staiga pasirodo Galingas Dievo pirštas ir stumia galinguosius nuo sostų, visai juos pažemindamas" [126]. Autorius, pateikdamas gausybę pavyzdžių, akcentuoja, kad tik istorijos dirvoje galima gauti impulso patriotiškiems jausmams. Z. Ivinskis nuosekliai įtvirtina mintį, kodėl istorijos mokslą reikia skirti prie etiškųjų mokslų: „Istorija gi, be savo intelektuališkos naudos, netiesiogiai veikia **valią:** ją žadindama ir keldama visas mokinio dvasios pajėgas. Aiški išvada, kad istorijos mokymo tikslas niekuomet

negali būti tik inventoriškas faktų bei įvykių žinojimas. Štai kodėl istorija yra priskiriama etiškiems mokslams" [127].

Tik viename „Lietuvos mokyklos" numeryje įdėtas temos „Vilnius" (Tėvynės pažinimo pamoka III pradžios mokyklos skyriuje) planas ir aprašyta pamokos eiga [128]. Skaitant pamokos eigą, jaučiama, kaip mokytoja, pasinaudodama jau ankstesnėmis vaikų žiniomis, geba visus įtraukti į naujos temos nagrinėjimą. Šią pamoką, rašo autorė, jos eigą turėtų gerai išstudijuoti ne tik pradinių, bet ir kitų klasių mokytojai, dėstantys istoriją. Meilė gimtajam kraštui, pasididžiavimas kultūrinėmis vertybėmis, istorinio mąstymo ugdymas aiškia gija eina per visą pamoką. Mokytoja, supažindindama su kiekvienam lietuviui brangiomis Vilniaus vietomis, apžvelgusi Gedimino kalną, pereina prie Aušros Vartų. Štai kaip mokytoja aiškina Aušros Vartų fotografiją: „Tas paveikslas yra toks didelis, kad pro stiklo langą, kurį jūs čia matote, jis aiškiai matosi ir gatvėje. Kadangi koplytėlė yra labai maža, tad žmonės meldžiasi gatvėje. Ši gatvelė yra labai rami, nes visi, kurie ja eina, laikosi tyliai ir rimtai, tuo pagerbdami šią šventąją vietą. Rusų priespaudos laikais į Vilnių, kaip ir į kitus Lietuvos miestus, buvo galima laisvai nuvažiuoti, tad retas kuris senesnis lietuvis nėra buvęs Vilniuje ir meldęsis Aušros Vartuose. Ta šventoji vieta nuostabia jėga traukia į save kiekvieno lietuvio širdį. Ją su ašaromis akyse lankė mūsų seneliai, svetimųjų jungą nešdami, ją su džiaugsmo ašaromis akyse ir dėkingumo kupinomis širdimis lanko dabar laisvos Lietuvos sūnūs ir dukros. Tai ir mes, nuvažiavę į Vilnių, kam eisime padėkoti už mūsų laisvąją sostinę?

— Aušros Vartų švenčiausiajai Dievo Motinai!" [129].

Studentas K. Barkauskas Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyriuje per visuotinės istorijos mokslo pratybas skaitė referatą „Istorijos mokslo reikšmė", kurio dalis buvo išspausdinta „Lietuvos mokyklos" 1924 m. knygoje [130]. Pažymėdamas, kad „istorija vaidina svarbią rolę protinimo bei auklėjimo srityje ir praeities duomenims taikyti gyvenimui" [131], autorius analizuoja teorinę bei dvasinę istorijos mokslo reikšmę — kokią reikšmę ji turi protinimo bei dorinimo atžvilgiu. Antroji dalis, kurioje turėjo būti kalbama apie praktinę istorijos mokslo reikšmę vyriausybei, įstatymų leidėjams, kiekvienam piliečiui, karo vadovybei ir visuomenei, dėl neaiškių priežasčių liko neišspausdinta.

Galima manyti, kad studentų referatai paskatino ir mokytojus ieškoti efektyvesnių mokymo metodų. E. Staniulis 1925 m. siūlė vyresniųjų klasių mokiniams rašyti referatus [132]. Tokie referatai turėtų pratinti mokinius tinkamai naudotis šaltiniais.

E. Staniulis rekomenduoja autorius bei leidinius ne tik Lietuvos, bet ir senovės, vidurinių amžių ir naujųjų amžių istorijos kursams, aiškina, kaip pasirinkti esamuose šaltiniuose reikalingus tekstus. Mini taip pat ir rusų kalba išleistas chrestomatijas.

Kad mokiniai geriau suvoktų istoriją, Z. Ivinskis primena keletą dėstymo būdų [133]. Pamoka turi būti „aiškiai, paprastai ir teisingai gyvu žodžiu pateikta". Kiekvieną paminėtą vaizdingumo priemonę autorius detalizuoja:

„Gyvai ir ryškiai mokytojas pasakoja tada, kai mokiniui gyvai prieš akis atsistoja perstatomieji asmenų ar kitokių įvykių vaizdai ir kai jis jaučia, lyg visa tai būtų pats matęs ar pergyvenęs" [134]. Z. Ivinskis siūlo, kaip to vaizdingumo siekti.

„Paprastumas reikalauja, kad nebūtų teikiama tokių žodžių ir sąvokų, kurie tuojau yra reikalingi pasiaiškinimo... Paprastumas kaip tik reikalauja, kad būtų pasakojama aiškiai konkretizuojant" [135].

Mokytojas turi būti gerai susipažinęs su iškalbos dėsniais, neturi pamiršti atitinkamos veido išraiškos ir judesių, vengti perdėjimų. Bet taip pat neturi pamiršti, kad „faktų teisingumas ir iš jų daromų išvadų atitikimas kritiškojo mokslo reikalavimams yra pagrindinis istorijos mokymo reikalavimas" [136].

Z. Ivinskis kalba ir apie kitas (daiktines) vaizdingumo priemones: žemėlapius, šaltinius, eiles, paveikslus. Prie žemėlapių skyriaus priskiria senų miestų, mūšių vietų, pilių, kelionių planus, brėžinius, reljefus. Neturint šių vaizdumo priemonių mokykloje, Z. Ivinskis siūlo piešti lentoje kreida.

Autorius ypač akcentuoja šaltinių reikšmę: tai kronikos, memuarai, dienoraščiai, dainos, priežodžiai. „Pedagoginė jų vertybė yra didelė, nes epinis ir individualus pobūdis, smulkmenos, vaizdinga ir tiesioginė kalba mokiniui suteiks apie kalbamąjį dalyką aiškumo ir sudomins" [137].

Praktinei pedagogikai istorikams skirtas išsamus S. Sužiedėlio straipsnis, kuriame rašoma, kad istorijos pamokose būtina panaudoti ir grožinę literatūrą kaip vaizdingumo priemonę. Aiškinama, kokius grožinius kūrinius parinkti ir kaip juos panaudoti [138]. Šis straipsnis remiasi autoriaus 1936 m. Palangoje istorijos mokytojų kursuose skaitytu pranešimu praktiniais istorijos dėstymo klausimais. S. Sužiedėlio nuomone, grožiniai kūriniai „padeda geriau pajusti praeities dvasią. Juk istorijos mokytojas turi tarytum du uždavinius: atskleisti praeities uždangą ir įkaitinti mokinius tėvynės, karžygiškumo ir dorybės meile. Antrąjį uždavinį vien grynomis mokslo spekuliacijomis ne visada galima įvykdyti, kaip lygiai negalima to pasiekti ir perdėtu sentėvių žygių ir jų pasiaukojimo idealizavimu. Čia reikia tokio

vaizdaus žodžio, kuris gyvai sietų mokinius su praeities išgyvenimais ir natūraliai žadintų tautinius ir moralinius jų jausmus" [139]. S. Sužiedėlis nurodo ir didaktines grožinės literatūros paslaugas, nes „su gyvu mokytojo žodžiu mokiniai pamažu apsipranta, jo leksikonas išsenka, nustoja savo patrauklumo. Tuo tarpu gerai parinktas istorinis vaizdelis prašneka nauja kalba, margesniais žodžių niuansais, spalvingesniu stiliumi" [140]. Kadangi lietuvių literatūroje nėra gausu grožinių kūrinių istorine tematika, S. Sužiedėlis istorijos pamokose siūlo naudoti įvairiaspalvę mūsų tautosaką. Straipsnyje taip pat pateikiami grožinės literatūros sąrašai septynioms Lietuvos istorijos temoms bei trims visuotinės istorijos dalims (seniesiems, viduriniams ir naujiesiems amžiams). Dėl pateiktos bibliografijos autorius rašo: „Šis sąrašas, ypač visuotinos istorijos, yra gerai skylėtas. Nepaminėta taip pat smulkesni eilėraščiai ir apysakaitės, kurios pamokų metu kaip tik geriausiai gali tikti. Pasirinkdamas ką savo pamokai, mokytojas turės dar žiūrėti ir mokinių amžiaus. Vienu žodžiu, tai yra daugiau padrika medžiaga, kuri reikalauja kiekvieno mokytojo savarankiško apdirbimo" [141]. S. Sužiedėlis analizuoja, kaip panaudoti grožinę literatūrą per pamoką, namie bei rengiant referatus. „Esminis dalykas,— pabrėžė autorius,— kad grožinė kūryba neliūliuotų mokinių vien vaizdų grakštumu ir patrauklumu, bet kad ji pabrėžtų ir pagilintų pagrindinę pamokos mintį" [142]. Mokinys turi pajusti ir įsitikinti, „kaip istorija apvelkama poezijos rūbu" [153]. Išdėstytas mintis autorius taip reziumuoja: **„grožinė literatūra neturi istorijos pamokos paversti dailiosios kūrybos demonstravimu.** Mes naudojamės tiktai rašytojų **talentu,** jų vaizdingumo priemonėmis, bet stengiamės pažinti **tikrą** istorinę tiesą. Grožinė kūryba duoda istorijos griaučiams tiktai **rūbą,** kuris susidėvėjo per ilgus amžius ir kurį sunaikino pilių pelėsiai ir archyvų dulkės" [144].

A. Maceina irgi rūpinasi tautiniu auklėjimu mokykloje, jis pabrėžia tautos istorijos mokymo svarbą [145]. „Kiek tautiškumui auklėti turi reikšmės gimtoji kalba,— sako A. Maceina,— tiek patriotizmui auklėti turi reikšmės tautinė istorija... Kad tauta galėtų gyventi ir kurti, ji turi nenutraukti ryšių su savo praeitimi, su savo istorija. Ji visados turi jaustis esanti **ta pati tauta,** kuri gyveno, veikė ir kentėjo nuo neatmenamų amžių" [146].

Kylant kultūrai, pakito istorijos mokymo pobūdis, tačiau prasmė išliko ta pati! **„Supažindinti naująsias kartas su istoriniu tautos likimu ir parodyti, kad šitas likimas tautai yra savas.** Tai pagrindinis tautinės istorijos mokymo uždavinys, kuris buvo gyvas visais amžiais" [147]. A. Maceina pabrėžia keturis pagrindinius reikalavimus: „Istorija turi būti dėstoma taip, kad mokiniai iš

tikro pajustų savos tautos istorinį likimą, kad prieš jų akis atsivertų tautinės praeities vaizdas, kad jie pamatytų dabarties gyvenimo ryšius su praeitimi ir kad pasiryžtų pataisyti, kas buvo neigiama ir palaikyti bei tobulinti tai, kas buvo teigiama" [148]. A. Maceina 1939 m. nurodė tautinės istorijos dėstymo spragas (deja, jos tebėra tokios pat ir šiuo metu): „Mūsų istorija yra per daug supolitinta,— sakė A. Maceina,— mes beveik ištisai girdime tik apie mūsų valstybės vyrų žygius, apie kunigaikščių kovas tarp savęs ir su svetimaisiais. Visa tai yra reikalinga. Bet kai tuo mūsų tautinės istorijos mokymas ir baigiasi, tai jau negerai. Be abejo, mokytojai čia yra mažiausiai kalti. Mes per maža turime mūsų kultūros istorikų, kurie ištirtų ne tik politinį, bet ir kultūrinį tautos praeities gyvenimą" [149]. A. Maceina sako, jog tautinės istorijos negalima dėstyti izoliuotai, ją būtina sieti su visuotine istorija, su visuotine kultūros raida. „Mokiniai turi pažinti, kokį vaidmenį jų tauta yra suvaidinusi visuotinėje istorijoje, koks yra josios tautinis pašaukimas, ką ji yra padariusi visuotinei kultūrai ir ką dar turi padaryti" [150].

Įvairios istorijos dėstymo problemos nagrinėjamos ir kitų autorių straipsniuose, išspausdintuose „Lietuvos mokykloje".

Istorijos vadovėliai „Lietuvos mokykloje". „Lietuvos mokykloje" nemaža vietos skiriama supažindinti skaitytojams su nauja literatūra bei vadovėliais, ypač istoriniais leidiniais.

1919 m. žurnalo 145—146 puslapyje išvardijami šie naujai išleisti istorijos vadovėliai:

Biržiška M. Lietuvos sukilimas 1794 m. LMDL (Lietuvių mokslo draugijos leidinys).

Klimas P. Lietuvių senovės bruožai. LMDL.

Ivanovas K. Rytai ir mitai. Vertė K. Jablonskaitė. LMDL.

Ivanovas K. Senovės istorija. Vertė K. Kepalas. LMDL.

Viperas R. Senovės Europa ir Rytai. Vertė Esmaitis. 1 kn. — bendroji dalis.

Zakševskis K. Vidurinių amžių istorija. Vertė J. Pajaujis. LMDL.

Kai kurie vadovėliai aptariami, recenzuojami.

Augustino Janulaičio 1916 m. Vilniuje išleistą 218 puslapių „Lietuvos visuomenės ir teisės istorijos" vadovėlį anotuoja A. Alekna [151]. Autorius šią knygą parašė sekdamas 1914 m. Lvove išleistu Stanislovo Kutrzebos darbu. Aptariami visi keturi knygoje išskirti laikotarpiai, vadinami gadynėmis: I (nuo lietuvių valstybės atsiradimo iki XIV amžiaus pabaigos), II (nuo 1386 iki 1569 m.), III (nuo 1569 iki 1764 m.) ir IV (nuo 1764 iki 1795 m.). Reziumuodamas A. Alekna sako: „Nežiūrint viršuje paminėtųjų mažmožių, Janulaičio pagamintoji „Lietuvos visuo-

menės ir teisės istorija" paliks mūsų raštijoje labai naudingas šaltinis Lietuvos valstybės vidujiniam sutvarkymui pažinti" [152].

Antano Aleknos 1919 m. Kaune išleistą 270 puslapių su 4 spalvotais žemėlapiais „Lietuvos istorijos" vadovėlį aptaria Stasys Dabušis [153]: „Čia turime mūsų istorijos vadovėlį, autorio skiriamą turbūt ir mūsų šių dienų aukštesniosioms mokslo įstaigoms. Rašinys prasideda „Lietuvių kilmės tautomis žiloje senovėje" ir baigiasi „Didžiuoju karu", po kurio eina dar priedėlis „Mažoji Lietuva" ir „Lietuviai Amerikoje"... Vadovėlio kalba gyva, sklandi, lengva, nesunki; autorio mokama įmanomai, visai suprantamai dėstyti savo mintis mažo mokslo žmonėms. Gaila tiktai, kad vadovėly yra nereikalingų, lengvai pašalinamų klaidų" [154]. Recenzentas pasigenda atgimimo laikų įžymiųjų asmenybių: K. Donelaičio, J. Basanavičiaus, V. Kudirkos [155].

M. Biržiškos 1919 m. Vilniuje išleistą 109 puslapių ir per 70 paveikslėlių turintį „Lietuvos istorijos pradžiamokslį" apibūdina Dbš. (galbūt S. Dabušis) inicialais pasirašęs autorius [156]. Rašoma, kad šio vadovėlio tikslas „padėti mokytojui paversti istorijos pamoką gyvu istorijos darbu". Tuo tikslu autorius stengiasi istoriją pritaikyti prie vaiko galvosenos ir turimų žinių [157]. Recenzentas nagrinėja abi dalis: „Dabar ir seniau" ir „Kaip gyveno mūsų protėviai (senoliai)". Kai kuriuos iš 11 knygoje esančių straipsnelių aptaria detaliau. Kliūva M. Biržiškai ir kritikos: „Kaip matote, vadovėlis būtų visai dievotas, tik jojo kalba visai bedieviška — nerasi beveik to sakinio, kur būt visai gražiai taisyklingai ne tik susakytas, bet ir parašytas". Kalba, sako recenzentas, vaikams sunkoka. Dėl to recenzentas kaltina ne Biržišką, kuris „aptekęs galybėmis darbų, pats ir negalėjo, ir nemokėjo savo raštų kalbai atsidėti", bet Lietuvių mokslo draugiją [158]. Recenzentas pateikia per pusantro puslapio klaidų, nurodydamas ir jų taisymus. Recenzentas labai sielojasi, kad tokia kalba parašytu vadovėliu jau naudojamasi mokyklose: „Vienoj gimnazijoj, žinau, jau moko iš B-kos „L. ist. pradžiamokslio", bet kas gerbia mūsų gražiausiąjį ir brangiausiąjį turtą — lietuvių kalbą, tas jo neįsileis į mokyklą. Mokytojas, žinoma, kur dings, juo nesinaudojęs, doresnio neturėdamas, bet vaikam jis rodyti nesveika. Mokyklos vadovėlių kalbos pavyzdys turi būt visada — Jablonskio „Vargo mokykla", „Visuomenės įnamiai", Mečiaus „Žemės aprašymas", Balčikonio „Anderseno pasakos" [159]. Vis dėlto recenzija baigiama M. Biržiškos nuopelnų nusakymu: „Mūsų tautos vis dar kaip ir nėr susimušusio ir nusistojusio tvirtu pagrindu vieneto, vis ji dar tebėra lyg koks iškrikęs miškas, smilčių konglomeratas,— mes ją lipdome, jungiame, kuriame ją — mokslu, daile, teatru, literatūra, valstybės darbu... —

sąmoningą, ir šio darbo jau labai daug yra mum nudirbęs įvairiais savo raštais M. Biržiška, tik reikėtų daugiau pasirūpinti raštų kalba — didžiuoju mūsų tautos vienybės pagrindu..." [160]

Kun. Antano Aleknos 1919/20 m. Tilžėje išleistą 252 puslapių su trimis žemėlapiais tekste ir spalvotu žemėlapiu pabaigoje „Bažnyčios istoriją" (antrasis papildytas leidimas) anotuoja „Religijos mokytoju" pasirašęs recenzentas [161]. Jis pažymi, kaip sunku rašyti istorijos vadovėlius: „Jei šiaip jau vadovėlių rašymas yra sunkus darbas, tai istorijos vadovėlio gimimas yra juo sunkesnis, kad, be bendrų reikalavimų, iš jo dar reikalaujama, kad būtų gyvai parašytas, t. y. kad duotų ryškių vaizdų, kurie galėtų giliai įsmegt į moksleivio vaizduotę, ir — kad būtų pilnas. Tie reikalavimai sunku suderinti su kitu bendru reikalavimu, kad būtų trumpas, trumpais žodžiais duoti ryškus vaizdas — tai sunkus dalykas" [162]. Recenzentas džiaugiasi, kad autorius gebėjo įveikti šiuos sunkumus — vadovėlis yra gyvas, turiningas, remiasi pirmaisiais šaltiniais. „Autoriui visur sekasi rišti faktai pragmatiniu ryšiu. Dažnai skyriai baigiasi taip, kad jų gale padėtas naujo skyriaus grūdas, ir beveik kiekvienas skyrius turi trumpą įžangą į pačią fabulą" [163]. Recenzentas šiam autoriui (kaip ir kitiems) turi tik vieną pageidavimą,— kad žodis „Bažnyčia" Dievo įstaigos prasme būtų rašomas didžiąja raide: „Missale Romanum to laikosi. Juo labiau priderėtų ir mums" [164].

Aleksandro Briuknerio vadovėlį „Starožytna Litwa", išleistą 1904 m. Varšuvoje, anotuoja Paparonis [165]. Šioje knygoje, rašė recenzentas, kiek kritiškiau stengiamasi žiūrėti į Lietuvos praeitį. Deja, autorius nemokąs lietuvių kalbos, tendencingai vertinąs kai kuriuos faktus ir ši studija netenkanti mokslingumo. „Visa gi, kas... dokumentuose senove dvelkia, be jokių įrodinėjimų autorius atmeta arba stengiasi įrodyti čia buvus svetimšalių, ypač lenkų, senovės liekanų" [166].

S. Matulaitis. „Lietuvių kalbos istorija". A. Jakštas šio vadovėlio recenzijoje [167] kalba apie autoriaus neigiamą nuostatą Bažnyčios atžvilgiu: „Daug kur Bažnyčios priešai dažnai išnaudoja mokyklą kaipo įrankį savo antireliginei propagandai. Tai vykdoma dvejopu būdu: arba jungiant mokslo dėstymą su religijos pašiepimu bei jos tikslų iškraipymu, arba gaminant bei brukant mokiniams mokslo vadovėlius, parašytus specialiai antitikybe dvasia. Katras iš šių dviejų metodų moksleivijai yr pavojingesnis, sunku pasakyti" [168]. Išsiaiškinęs abiejų minėtų metodų žalą, recenzentas analizuoja S. Matulaičio parašytą vadovėlį. Kritikuoja, kad nesilaikoma metodikos — į lietuvių tautos istoriją įtraukta senovės graikų ir romėnų istorija. Istorijos eiga suprantama tik kaip klasių kovos pagrindas. „Bet kadangi klasių kova

yra p. M-čio mėgstamas arkliukas, tatai nenuostabu, kad jis, užuot jojęs į Lietuvą, kur buvo pasiryžęs, nutabalavo Graikijon ir Romon" [169]. Recenzentas krikščionybės kilmės aiškinimą, remdamasis gausiomis vadovėlio citatomis, motyvavo, kad tai „...yra ne istorija, ne mokslas, tik gryna istorijos parodija, su mokslu nieko bendra neturinti..." [170] Pateikęs gausių palyginimų ir argumentų, A. Jakštas rašė: „Iš čia matom, kad M-tis su savo „pirminiu" žmogum, nesiskiriančiu beveik nuo „gyvulių", ir pasenusiu animizmu yra paprasčiausia moksle atsilikėlis, peršąs seną savo vertės visai nustojusį tavorą ir platinąs pas mus ne kultūrą, bet pirmeivišką obskurantizmą... kiekvienas mylįs tiesą skaitytojas supras, kad p. Matulaičio vadovėlis yra ne tiek lietuvių tautos istorija, kiek paties autoriaus filosofijos vulgarizacija. Ši gi filosofija bei p. M-čio pasaulėžvalga, kaipo jokios mokslіškos vertės neturinčioji, niekam negali būti įdomi ir reikalinga" [171]. Recenzentas dar pažymėjo, kad šį vadovėlį tik laisvamaniai mokytojai gali „brukti" gimnazijos mokiniams.

Recenzijos išnašoje pastabą parašė ir „Lietuvos mokyklos" redakcija: „Neigiamas prieškatalikijos santykis eina raudonu siūlu per visą knygą. Vienašališka, dėl savotiškos tendencijos mokyklose nepriimtina" [172].

P. Šinkūnas. „Krašto mokslo vadovėlis (Istorijos pradžiamokslis)". „Sakalo" bendrovės 1926 m. leidinys, 120 psl.,— jį anotuoja Z. Ivinskis [173]. Recenzentas apgailestauja, kad vadovėlyje nėra patriotinės šilumos, trūksta vaizdingos kalbos. „Lietuvos istorijos pamokos yra tokios sausos ir pilnos vardų ir kai kur metų, kad vaikų atmintis nepajėgs gerai įsiminti net reikalingiausių dalykų" [174]. Juo labiau kad vadovėlis skirtas pradžios mokyklos 4 skyriui ir pirmai vidurinės mokyklos klasei. Kritikuodamas faktų gausumą, nevaizdžiai aprašytą mūsų senovės valdovų laikotarpį, Z. Ivinskis siūlo vadovėlį patiems mokytojams pasiskaityti — mokytojas ras geros medžiagos Lietuvos priešistorei, XVII ir XVIII amžiaus istorijai, o klausimai straipsnelių pabaigoje padės paįvairinti pamoką.

Autorius atsakydamas [175] priekaištauja Z. Ivinskiui, kad šis recenzavęs ne antrąjį pataisytą leidimą, o pirmąjį, kadangi autoriai, „leisdami naują laidą, naudojasi patarimais bei savais sumetimais ir savo darbus taiso" [176]. Dėl kalbos vaizdingumo, taip pat ir dėl patriotinių jausmų P. Šinkūnas pateikia to meto spaudoje pasakytas nuomones, priešingas Z. Ivinskio nuomonei. O dėl faktų gausumo P. Šinkūnas rašė: „...čia man prikišama tai, ko aš labiausiai bijojau. Bemokydamas kelerius metus Lietuvos istorijos prad. mok. IV skyriuj, pats labai sirgdavau, kad mūsų istorijos vadovėliai prigrūsti metų bei vardų ir parašyti labai

konspektiškai. Todėl berašydamas vadovėlį visada bijojau, kad jis nebūtų konspektiškas ir kad nebūtų padauginta metų bei vardų. Tyčia, kad būt lengvesnis mokiniui mokytis ir mokytojui mokyt, jį suskirsčiau pamokomis; kiekvieną pamoką rašiau labai apgalvojęs, kad ji nebūtų sunki suprasti... Vengė autorius ir gausumo vardų bei faktų. Bet galgi jų ir dabar daugoka? Gali būti ir taip. Ruošdamas savo vadovėlį kitai laidai, autorius žiūrės jį ir taisys šiuo atžvilgiu atsidėjęs" [177]. Pabaigoje P. Šinkūnas priduria, kad vadovėlis buvęs patvirtintas Švietimo ministerijos knygų tikrinimo komisijos.

Z. Ivinskio atsakymas P. Šinkūnui yra trumpas, pateikiame jį visą: „Kaip matyti iš p. Šink. raštelio, Krašto m. vad. autorius nebus gerai supratęs mano recenzijos ir jos tikslo. Man rūpėjo joje iškelti ypač p o r ą trūkumų, kurie man šį vadovėlį beskaitant krito į akis. Pilno ir bendro knygos įvertinimo iš visų pusių aš nedarau. Gal autoriui mano pastabos pasirodė per siauros ar drąsios ta prasme, kad apie gerąsias knygos puses aš nieko nesakiau, todėl buvo galima gauti autoriui ne visai palanki išvada. Tačiau į recenzijoje iškeltuosius klausimus aš ir dabar kitaip nežiūriu, nors autorius ir bandė įrodinėti dviejų vadovėlio recenzentų citatomis.

Kas mano pasakyta buvo dėl vadovėlio poros trūkumų (patriotinės šilumos stokos ir dėl pačio faktų dėstymo), galiu tik tą patį ir dabar pakartoti. O plačiau apie tai ir dar kas liečia atskirus vadovėlio dalykus, galime su p. Šinkūnu tik asmeniškai pasikalbėti, turėdami prieš akis pačią knygą" [178].

E s m a i t i s. „Lietuvos istorijėlė". Vadovėlis pradžios ir vidurinėms mokykloms. Vilnius, 1931 m. 176 p. Recenzentas P. Šležas [179] vadovėlio rašymą ir pradžios, ir vidurinėms mokykloms prilygina dviejų zuikių medžioklei vienu šūviu. Tokiu atveju dažnai nepataikoma nė į vieną. Čia autorius pataikąs į didesnį kiškį — vidurines mokyklas. Beveik trečdalį knygos (50 p.) skiria priešistoriniams laikams. „Tai rodo, kad autoriui trūksta perspektyvos... menkai susipažinęs su Lietuvos istorija ir jos problemomis... rašydamas vadovėlį, naudojosi labai pasenusiais šaltiniais... nėra palankus katalikams" [180]. Recenzentas pateikia daug dalykinių klaidų. Kad tuo vadovėliu galėtų naudotis mokytojas, pirmiausia jis turi atitaisyti dalykines klaidas, o tam reikia sugaišti nemaža laiko. Be to, „kadangi mūsų mokyklose religinis auklėjimas užima vieną svarbiausių vietų, tai „Lietuvos istorijėlė" negali būti rekomenduojama katalikų vaikams" [181].

Doc. P r. P e n k a u s k a s. „Lietuvos istorija". Vadovėlis 4-am pradžios mokyklos skyriui ir 1-ajai vidurinės mokyklos klasei. Šv. Kazimiero Dr-jos leidinys. Kaunas, 1931 m. 120 p. Šio va-

dovėlio recenziją parašė taip pat P. Šležas [182]. Jis pažymėjo, kad šis vadovėlis labiau tinkąs pradžios mokyklai, jame mažiau datų ir vardų, „kas be reikalo neapsunkins mokinių atminties; įsimintinos datos vadovėly pažymėtos stambiais skaitmenimis" [183]. Recenzentas gėrisi iliustracijomis (kai kurias ir kritikuoja), lengvu, paprastu ir aiškiu dėstymu (kartais pasigenda vaizdingumo). Deja, vadovėlyje P. Šležas pasigenda „... jaunos, entuziazmu liepsnojančios dvasios... veik visai neatvaizduotas mūsų valstybės ribų istorijos bėgyje plitimas, o paskui siaurėjimas. Autorius per mažai kreipia dėmesio į istorijos asmenų charakteristikas ir didvyriškų žygių aprašymus" [184]. Recenzentas pamini, kad esą ir dalykinių klaidų, „jei autoriui būtų pasisekę jų išvengti, tai šiandien turėtume vieną iš geresniųjų Lietuvos istorijos vadovėlių pradžios mokyklai" [185].

Tris Lietuvos istorijos vadovėlius, išėjusius 1934 m. ir skirtus pradžios mokyklos 4-ajam skyriui arba pirmajai gimnazijos klasei, aptaria M. S. J. inicialais pasirašęs autorius [186].

Kun. A. Aleknos „Lietuvos istorijos vadovėlis", šeštasis trumpesnysis, pataisytas leidimas. Deja, pažymi recenzentas, jis „... vis dėlto atsiliko nuo kitų istorijos vadovėlių spartaus tobulėjimo tiek žinių, tiek metodo atžvilgiu" [187]. Recenzentas jo plačiau neanalizuoja, nes, jo nuomone, vadovėlis netinka nurodytų klasių mokiniams „dėl trūkumo pirmosios, tarsi, įvedamosios dalies — senųjų laikų istorinės apžvalgos, per siauro atgimusios Lietuvos aprašymo ir todėl, kad nepanaudotos jokios iliustracijos".

Doc. Prano Penkausko „Lietuvos istorija", antrasis pataisytas leidimas. Recenzentas pažymi labai gerą vadovėlio savybę, palengvinančią mokymąsi — „tai svarbesnių datų šalia teksto pakartotinas pažymėjimas stambiais skaitmenimis, o vardų ir svarbesnių faktų rašymas riebesniu šriftu" [188]. Tačiau ir čia yra kritikos — per gausiai vartojami ne itin svarbūs vardai.

Recenzentas džiaugiasi, kad vadovėlyje yra žemėlapių: „Kadangi neturime Lietuvos istorinio atlaso, pagirtinas autorius už įdėtų žemėlapių gausumą (net 7), sudarytų S. Sužiedėlio" [189]. Tačiau būtų gerai, kad jie būtų smulkesni bei spalvoti, pageidauja recenzentas.

P. Šležo ir Ig. Malinausko „Lietuvos istorijos vadovėlis" — tai kolektyvinio darbo pirmasis leidinys. Šis vadovėlis išsiskiria tuo, kad kiekvieno skyriaus pabaigoje yra sudaryti klausimai išeitai medžiagai pakartoti ir įtvirtinti. „Šie klausimai, — rašo recenzentas, — palengvina padaryti išmoktų dalykų atkartojamą santrauką ir padeda mokiniui patikrinti pačiam savo žinojimą" [190]. Recenzentas pagiria, kad vadovėlyje svarbes-

nės datos, vardai ir įvykiai išskirti kursyvu. Teigiamas dalykas, kad įvykiai aiškinami priežastingumo principu. Vadovėlio kalba lengva, taisyklinga, gausu iliustracijų (apie 40). Vadovėlis nebrangus (2 Lt) — trečdaliu pigesnis negu P. Penkausko. Vadovėlis kritikuojamas dėl per didelės faktinės medžiagos: „78 pusl., rašydami apie Lietuvos padalijimą, beveik 1 puslapio straipsnyje paminėjo apie 15 atskirų faktų. Reikėtų išsiversti su mažesniu faktų (reikšmingų įvykių) kiekiu, arba juos plačiau paminėti" [191].

J. Norkus. Istorijos vadovėlis V ir VI pradžios mokyklos skyr. „Spaudos fondo" leidinys. Kaunas, 1936 m. 263 p. Recenzentas Pr. Karalius [192] apžvelgia du istorijos mokymo mokyklose metodus: „Ar istorijos mokant reikia sukimšti mokiniui visas kondensuotas žinias ir duoti jam pilną, užbaigtą praeities vaizdą, ar pakanka pasitenkinti tik pačiais būdingaisiais praeities gyvenimo įvykiais ir vaizdais, perteikiant juos taip, kad jie paveiktų mokinį ir visam amžiui liktų kaip neišdildomi pavyzdžiai" [193]. Paaiškinęs pirmojo būdo sudėtingumą, P. Karalius rašo: „Galų gale V ir VI skyrių auditorija dar nėra pribrendusi ir visiškai nėra linkusi susidomėti grynuoju istorijos mokslu... Ko gi mes norim iš 12, 13 metų vaikų, jeigu mes patys dar labai dažnai, vartydami bet kurį istorijos mokslo veikalą, su pasigardžiavimu įsisiurbiame į petitą, į tą **istorijos beletristiką,** kur duodami įdomesni faktai ar įvykių aprašymai" [194]. Priekaištą, kad autorius per mažai prisitaikė prie savo skaitytojo, recenzentas iliustruoja gausiais pavyzdžiais — citatose gausybė faktų, datų yra nepateisinama metodiniu požiūriu. Taip pat nurodo dalykines klaidas, dėl kurių galima visiškai kitaip traktuoti kai kuriuos Lietuvos istorijos atvejus. P. Karalius apgailestauja, kad autorius nutylėjęs kai kuriuos Lietuvos istorijai itin svarbius ir įdomius skaičius (pavyzdžiui, ties Kirchholmu 1603 m. Lietuvos etmonas Jonas Chodkevičius su 3500 vyrų nugalėjo 14 200 švedų; 1514 m. ties Orša vyr. Lietuvos etmonas K. Ostrogiškis su 20 000 vyrų nugalėjo 80 000 rusų). P. Karalius sako, kad pirmiesiems krikščionybės žingsniams autorius turėjęs skirti ne mažiau dėmesio kaip Prancūzijos revoliucijai, „juk krikščionybė pasauliui, jau ir mokslininko akimis žiūrint, yra davusi, be abejo, daugiau negu Prancūzų revoliucija" [195]. Recenzentas primena ir vadovėlyje esantį nereikalingą kartojimąsi. Giria už gausias, naujas iliustracijas, žemėlapius, chronologines lenteles, uždavinius, klausimus, nurodytą papildomą literatūrą, nors visam tam reikia metodinio patikslinimo.

„Lietuvos mokykloje" buvo supažindinama ir su pedagogine užsienio literatūra, patariama, kuriais veikalais turėtų naudotis istorijos ir visuomenės mokslo mokytojai.

1925 m. „Lietuvos mokykloje" išspausdintas žymaus istoriko Halės universiteto prof. dr. Alberto Ruville, 1909 m. iš protestantizmo grįžusio į Katalikų Bažnyčią, straipsnis „Katalikiško istorijos mokslo reikšmė auklėjimui". Straipsnį vertė (sulietuvino) P. Pakarklis. Reziumuodamas katalikiško istorijos mokslo svarbą, A. Ruville rašė: „Iš gerai sudarytos ir tvirtai pagrįstos teorijos gali išeiti toks istorijos mokslas, koks yra reikalingas pedagogui, t. y. katalikiškai orientuotas istorijos mokslas su visais jau nurodytais auklėjimui privalumais" [196].

Apžvelgtieji istorijos vadovėliai ir mokytojams svarbios problemos, nagrinėtos „Lietuvos mokykloje", rodo, kad žurnalo redaktoriui rūpėjo padėti mokytojams jų praktiniame darbe, todėl bendradarbiauti žurnale buvo raginami ne tik mokslininkai bei istorijos mokytojai, bet ir kiti specialistai, susirūpinę savo tėvynės istorija, jos likimu. Aišku, pats P. Dovydaitis negalėjo likti šio darbo nuošalyje. Ir šioje srityje jis daug nuveikė, deja, jo darbas dar nėra tinkamai įvertintas.

P. Dovydaičio straipsniai „Lietuvos mokykloje"

P. Dovydaičio straipsnių, išspausdintų „Lietuvos mokykloje", tematiką galima suskirstyti į kelias grupes.

Mokymo priemonės. Gimnazijų darbą sunkino lietuviškų vadovėlių stoka. Todėl P. Dovydaitis 1918 m. pradėtame leisti žurnale skyrė specialų vadovėlinės medžiagos skyrių „Mokymo pavyzdžiai". To skyriaus tikslas buvo palengvinti mokytojų darbą. Jau pirmajame žurnalo numeryje buvo išspausdintas redaktoriaus parengtas straipsnis iš Rytų istorijos.

Vadovėlių recenzavimas. P. Dovydaitis vienas pirmųjų pradėjo išsamiai, reikliai ir griežtai recenzuoti istorijos vadovėlius.

Straipsniai, supažindinantys su įžymiais pedagogais, palikusiais ryškų pėdsaką mokslo istorijoje.

Straipsniai, skirti įvairių dalykų dėstymo metodikai.

Verstiniai straipsniai bei straipsniai, parašyti remiantis Vakarų autorių darbais įvairia pedagogine tematika.

Mokymo pavyzdžiai. Kaip minėta, jau pačiame pirmajame 1918 m. pasirodžiusios „Lietuvos mokyklos" numeryje „Mokymo pavyzdžių" skyrelis pradėtas P. Dovydaičio parengta „Rytų istorijos" publikacija, pritaikyta „Saulės" gimnazijų III ir VII klasių kursui. Publikacija pradedama 31 paragrafu,— tai 1917 m. „Ateities" Nr. 6—9 įdėto darbo (1—30 paragrafai) tęsinys. „Rytų istorija" buvo spausdinama „Lietuvos mokyklos" Nr. 1—2 (P. 1—16), Nr. 3 (P. 17—32), Nr. 4 (P. 33—48), Nr. 5—6 (P. 49—52) ir Nr. 9—10 (P. 81—96). 68 puslapių publikacijoje pateikiama ne

tik Egipto, bet ir Priešakinės (Vakarų) Azijos tautų bei valstybių istorijos apžvalga. Ši Rytų istorijos publikacija — tai vienintelis P. Dovydaičio darbas istorine tematika, išspausdintas „Lietuvos mokyklos" specialiame vadovėlinės medžiagos skyriuje „Mokymo pavyzdžiai".

Vadovėlių recenzijos. P. Dovydaitis mielai bendravo su moksleiviais ir išėjęs dėstyti į universitetą. Pedagoginės problemos jam visą laiką buvo artimos. Jis rūpinosi leisti vadovėlius bei kitas pedagogine tematika knygas. Šį jo rūpestį rodo ir recenzijos.

Jau 1918 m. „Lietuvos mokykloje" buvo išspausdintos pirmos P. Dovydaičio recenzijos; vienos jų pasirašytos pavarde, kitos tik Pr. D. inicialais. Redaktorius kalba apie lotynų kalbos chrestomatijos abi dalis (p. 52—55, 208—213)), apie lotynų kalbos vadovėlį (p. 294—295). Kitos P. Dovydaičio 1918 m. „Lietuvos mokykloje" apžvelgtos knygos, parašytos vokiečių kalba, tai Lietuvos geologijai ir paleontologijai svarbi monografija (p. 58), pedagoginės literatūros enciklopedija (p. 23—24), pedagogikos istorija (p. 204—205), žymių vokiečių pedagogų per 20 straipsnių rinkinys mokymo bei auklėjimo temomis (p. 280—281), taip pat kitos pedagogines problemas gvildenančios knygos (p. 52, 343 — 344). Ir vėlesnių metų „Lietuvos mokykloje" gausu P. Dovydaičio užsienio vadovėlių recenzijų, taip pat pedagogines problemas nagrinėjusių užsienio mokslininkų darbų anotacijų.

Pirmoji P. Dovydaičio recenzija lietuvių autoriui, išspausdinta „Lietuvos mokykloje", skirta J. Gobio 1921 m. Šiauliuose išleistai 49 puslapių iliustruotai (10 pav.) knygutei „Vaiko sielos evoliucija" [197]. Recenzijos pradžioje P. Dovydaitis rašė: „Autorius, Linkuvos gimnazijos mokytojas J. Gobis, mūsų skaitytojams gerai pažįstamas iš straipsnių „Lietuvos mokyklos" puslapiuose. Nesitenkindamas tais vienais straipsniais, tas mūsų labai darbingas bendradarbis dar turi noro ir ištenka pajėgų leist ir atskirų dalykėlių. Po jo pirmųjų knygelių „Asmenybės kultūros pagrindai" (Šiauliuose, 1921 m.), skirtų besimokančiam jaunimui, štai čia turim knygeles, kurias autorius stengęsis „Pritaikyt jaunų paidagogų reikalui" [198]. Knygelėje apžvelgiamas labai platus temų spektras: vaiko kūno anatominės ir fiziologinės ypatybės, jutimų evoliucija, jausmų gyvenimo pradžia, kalba ir jos evoliucija, vaikščiojimas, vaikų žaidimai, asmenybės išsivystymas, atmintis, vaikų fantazija, dėmesys, apersepcija, mąstymas, jausmai (religiniai, moraliniai, estetiniai, intelektualiniai) ir valia. „Suprantama, — rašė recenzentas, — kad tieką ir tokių dalykų apžvelgt 40 psl. knygelėje galima buvo tik rašant labai konspektingai. Toks konspektas yra ši knygelė". P. Dovydaitis, būdamas la-

bai religingas, be abejo, negalėjo neatkreipti dėmesio į recenzuojamos knygos bei autoriaus požiūrį į religiją. „Vaikas yra „animal religiosum" visa to žodžio prasme,— cituoja P. Dovydaitis J. Gobį, — todėl jis ir privalo būt auklėjamas religinėj dvasioj; bet kas kita su vyresniais... Vyresniųjų klasių jaunimui, turinčiam juridinio asmens teises, privalomai brukti tikybos mokslas yra visai netikslinga ir nedemokratinga, nes tas lygu principui: „Varyt į dangų su lazda"... Pagrindinai įvertinant toks p. Gobio nusistatymas galimas bus tik žinant visus jo motyvus..." [200]

1923 metų „Lietuvos mokykloje" P. Dovydaitis anotuoja „Perro pasakas" [201]. Tai J. Balčikonio redaguotas ir taisytas, o J. Jablonskio perskaitytas mokinių vertimas. Supažindina ir su keliomis knygelėmis mokytojams ir mokiniams.

T. Ivanausko 44 puslapių leidinys „Mūsų paukščiai ir mokykla" (1923 m.) [202]; literatūrai skirtas kun. A. Sabaliausko išverstas suomių tautos epas „Kalevala" (1922 m.); Herderio knygų leidyklos (Vokietija) išleistas pedagoginis atlasas — 60 pedagogų paveikslų, atvaizdų, 42 autogramai (autografai), 15 knygų antraščių ir kitko, kas paįvairina pedagogikos istoriją. „Atskleidęs šį atlasą,— rašo P. Dovydaitis,— turi prieš save visą pedagogikos istorijos pasaulį nuo Sokrato iki Keršenšteinerio. Jis naudingas visų tautų pedagogams" [203].

Išsamią recenziją P. Dovydaitis parašė Juozo Gobio 1923 m. Šiauliuose išspausdintai 72 puslapių knygai „Visuomenės mokslo vadovėlis", skirtai vidurinėms mokykloms [204]. „Mokytojas Juozas Gobis,— rašoma recenzijoje,— tiek yra energingas vyras, jog jis, nesitenkindamas tiktai šio dalyko dėstymu Linkuvos gimnazijoj, brūkš ir pagamino net to dalyko vadovėlį. Jis tatai nelaukė rankų sunėręs, iki kas pakeps gatavą tokį vadovėlį, kad paskui, įbrukus jį mokiniams, pačiam tiktai uždavinėt iš jo, nykščio nagu užbrėžiant, nuo kurios iki kurios vietos jie turi iškalt, o iškalę atpasakot. Už tokią energiją jo negalima nepagirti. Tiktai jau kitas klausimas, kaip tas darbas jam pavyko..." [205] P. Dovydaitis labai nuosekliai supažindina su knygelės turiniu, parodydamas jo nukrypimą nuo programos: Medžiaga „sudėta visai nevadovėliškai, paskubomis, su daugeliu kalbos ir korektūros paklaidų, kaip koks paprastas mūsų dienraščių straipsnelių rinkinys". Kritika užbaigiama taip: „Tokių vadovėlių rašytojams lietuvių kalba dar patartina, kad pirmiau jie bandytų rašyt platesnį vadovėlį, t. y. aukštesniosioms klasėms, o jau paskui jį, atitinkamai trumpindami, pritaikytų ir vidurinei mokyklai, o nesielgtų atvirkščiai" [206]. Atsižvelgdamas į šias pastabas J. Gobis

1924 m. išleido antrąjį „Visuomenės mokslo vadovėlio" leidimą. Apie jį dar kalbėsime.

Labai smarkiai P. Dovydaitis kritikuoja kitą J. Gobio knygą „Trumpa auklėjimo istorija"; tai 1923 m. Švietimo ministerijos 52 puslapių leidinys [207]. Į P. Dovydaičio kritiką gyvai reaguoja autorius, parašęs aštroką atsakymą [208], sulaukusį taiklių P. Dovydaičio replikų [209]. Manau, vertėtų detaliau pažvelgti į šią polemiką.

P. Dovydaitis vadovėlio recenziją pradeda griežtu tonu: „...ir pedagogikos istorijos vadovėlį imtis rašyti jis turėjo drąsos net nečiupinėjęs ir nematęs jokio lemtingesnio to dalyko vadovėlio" [210]. J. Gobio įdėtą darbą recenzentas laiko beprasmiu, jį įvertina gražiu literatūriniu palyginimu: jei „kas įsėdęs į prakiurusią geldą šiais laikais leistųsi Nemunu iš naujo Amerikos ieškot, tuo tarpu kai Amerika jau seniai rasta ir jai pasiekt šiandien turime nebe kiaurų geldų, o puikių laivų, gyvenime tokie geldų vairininkai šiandien būtų pavadinti juokdariais, o literatūroje jų vardas — diletantai" [211]. P. Dovydaitis labai argumentuotai, pagrįstai sukritikuoja J. Gobio darbą. Toliau jis nurodo žinomiausią pedagogikos istorijos literatūrą, kuria būtina remtis ne tik rašant vadovėlį, bet ir dėstant šį dalyką.

Apibendrindamas visus knygelės skyrius, recenzentas rašo: „...nė vienas savęs nepateisina kaipo parašyti be jokios sistemos ir apžvelgingumo, kupini klaidų ir baisaus diletantizmo. O jei kur patiekta ir faktingos medžiagos, tai viskas, kaip rusai pasakytų: „Piatoje čerez desiatoje" [212]. Baigdamas recenziją P. Dovydaitis pareiškė pastabą ir Švietimo ministerijai: „Kad mūsų ligšiolinė Švietimo ministerija jau ne vieną kartą yra išleidusi visiškai niekam tikusių knygų, tai yra ne naujiena, ir apie tai galima pasiskaityti ir pačiame Šv. Ministerijos organe „Švietimo darbe", kame įrodinėjama tų jos išleistų knygų netikslumas. Bet nuostabu tai, kad šitokiems leidimams mėtomi valstybės pinigai, ir už tai tuos ponus leidėjus, atseit Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisiją, niekas netraukia reikiamon atsakomybėn. Ilgiau šitaip neturėtų būt. Literatūros šlamšto turime pakankamai ir be valstybinės subsidijos" [213].

J. Gobio atsakymas labai aštrus, išdidus, arogantiškas: „Jei aš vienoj vietoj suklydau, tai dar nereiškia, jog aš diletantas. Aure, tuoj nurodysiu, jog gerb. prof. P. Dovydaitis kalbamoj recenzijoj padarė porą stambių istorinių klaidų, tai aš dabar klausiu, ar aš tas klaidas nurodęs galiu p. D-tį diletantu vadinti ar ne?" [214] Ir daugiau negu keturių puslapių atsakymą taip užbaigia: „...p. D-tis savo recenzijos vienoj kitoj vietoj, kryloviškai

sakant, „žemiau vištų nusileido" („Slučajetsia i orlam niže kur spuskat'sia")..." [215]

P. Dovydaitis motyvuotai ir argumentuotai išgvildena įvairius J. Gobio priekaištų niuansus ir savo atsakymą sugrupuoja į 7 punktus. Išsamiai viską aptaręs, P. Dovydaitis baigia su švelniu humoru: „Dėl apuokų, vištų ir k. Šiuos paukštelius, kaipo padarus, nieko bendro neturinčius su pedagogikos istorija, palikime sau jų neliesdami, nes jie niekam nieko pikta nedaro" [216].

Gausiausiai recenzijų — net penkias — P. Dovydaitis pateikė paskutinius metus savo redaguotoje „Lietuvos mokykloje" — 1924 m. Reikia pasakyti, kad šiomis recenzijomis P. Dovydaitis užbaigė knygų anotavimą septynerius metus redaguotame „Lietuvos mokyklos" žurnale.

Visos recenzuojamos knygos — istorijos vadovėliai: A. Busilo [217], J. Gobio [218], Lunkevičiaus ir A. Vireliūno [219], J. T-ko ir N. Rubakino [220].

Recenzuodamas 1923 m. Šiauliuose išleistą antrąjį, pataisytą ir papildytą J. Gobio „Visuomenės mokslo vadovėlio", skirto vidurinėms mokykloms, leidimą, P. Dovydaitis cituoja autoriaus prakalbos žodžius: „Leisdamas antrą laidą padariau pagrindinių pataisų vadovėlio turinyje, kurios kilo iš mano praktikos patyrimo, kalbamąjį dalyką bedėstant, ir iš rimtų mano vadovėlio recenzijų" [221]. Recenzentas nuoširdžiai džiaugiasi, kad jo pastabos prisidėjo prie vadovėlio leidimo kokybiškumo: „Jei šio vadovėlio kritikai ir toliau tebeteiks jo autoriui rimtų patarimų nurodinėdami ir atitinkamos literatūros, o autorius jų, tų nurodymų, tiek pat rimtai paisys kaip ir šį kartą, ir vadovėlio naujų leidimų reikalas bus toks pat,— tai yra tvirto pagrindo tikėtis, kad netrukus turėsime visai gerą kalbamojo dalyko vadovėlį. Ir dabar jis jau yra gana apygeris" [222].

Siekdamas, kad autorius tobulėtų, recenzentas pateikia keletą pastabų, nurodo svarbiausią šios tematikos literatūrą. Svarios pastabos dėl metodinės vadovėlio konstrukcijos. P. Dovydaičio siūlymais galėtų pasinaudoti ir dabartiniai mokslininkai, rašantys vadovėlius: „kad būtų lengvai įkandama menkiems vidurinės mokyklos ir gimnazijos mokinių danteliams" [223]. Taigi jokios nuoskaudos, jokio pykčio, tarsi ir nebuvo J. Gobio parašytų P. Dovydaičiui tiekos nemalonių žodžių. Mokslo reikalai, vadovėlių tobulinimas P. Dovydaičiui buvo svarbiau už visokias asmenines nuoskaudas. P. Dovydaičio krikščioniška moralė jaučiama visoje jo veikloje. (Kaipgi daugeliui ir mūsų reikėtų nusileisti iš asmeniškos puikybės ir aukštybių!) Tai dar vienas P. Dovydaičio krikščioniškos moralės pavyzdžių jo mokslinėje veikloje.

J. T-ko „Mūsų istorijos pradžiamokslį" P. Dovydaitis be užuolankų vadina „makulatūra, kuriai medžiaga sugraiboma iš pirmos pasitaikiusios pakampės" [224]. Kritikuoja vadovėlio turinį ir tendencingumą — antikatalikišką fanatizmą. Recenzentas taiso autoriaus klaidas, nenuosekliai išdėstytą medžiagą. Remdamasis autoriaus citatomis, kritikuoja vadovėlį: „Baigdamas savo priešistorinį ir archeologinį skyrių, autorius atsidūsta: „Daug dar visokių gerumų įtaiso žmonės suradę geležį, ugnį (čia išeina, kad geležies dirbimas pirmiau atrastas kaip ugnis! — Pr. D.) ir elektrą, tik gaila, kad pats žmogus nepasitaisė ir tais gerumais maža kas tegali naudotis (mano pabr.— *Pr. D.*)" (66 pusl.). Taigi čia suskamba tas pats akordas, kuriuo nuo bačkos pradeda savo pamokslą tūlas „svieto lylygintojas" [225]. Pateikęs gausybę autoriaus klaidų (kadangi jis „nesusigraibo net ir naujausiuose Lietuvos istorijos tyrinėjimuose"), P. Dovydaitis rašė: „Šių pavyzdžių tariuos pilnai pakanka apibūdinti šio pradžiamokslio klaidas, tendencingumą ir jo nepedagogiškumą" [226]. O mokytojas, leisdamas naudotis šiuo vadovėliu, būtų netinkamas pedagoginiam darbui.

Recenzuodamas A. Busilo vadovėlį „Istorija vidurinei mokyklai. Priešistoriniai laikai (Pirmykštės kultūros bruožai)", verstą iš Jakovlevo, Paegi, Viparo ir kt., P. Dovydaitis negaili griežtos kritikos, kai kurias citatas įvilkdamas į humoristinį rūbą. A. Busilas — aritmetikos ir geometrijos vadovėlių pradedamajai ir vidurinei mokyklai autorius — ėmė ir parašė istorijos vadovėlį, „nors vidurinėj mokykloj tokios istorijos iš jo niekas neprašė, kadangi Švietimo ministerijos nustatytoj vidurinėms mokykloms programoj „priešistorinių laikų" taip eit nereikalaujama" [227]. P. Dovydaičiui atrodo, kad beprasmiška net recenzuoti šį veikalą: „Recenzuot tokį veikalą, kaip šitas, kurį gamindamas pats autorius sakosi maža sau galvą tesukęs dėl jo vertės, kurį pats autorius laiko esant „gal net su daugeliu paklaidų", yra tai jau visai neprasmingas ir nedėkingas darbas. Apie jo „pataisymą" taip pat negali būt kalbos, kadangi jis yra iš rūšies tokių, kuriems pataisyti reikėtų dvigubai trigubai ilgesnį dalyką parašyt" [228].

Apibūdindamas vadovėlio metodiškumą ir pasaulėžiūrą, P. Dovydaitis teigia, kad šis vadovėlis „... tai toks dalykas, kuriame „negramatnas" evoliucionizmas kelia savo pikčiausias orgijas. Kad jų tikrieji autoriai ir jų vertėjas p. Busilas yra visai „negramatni" žmonės, tai pakankamai parodo... pavyzdėliai" [229]. Humoristinis P. Dovydaičio komentaras: „O ar žinot, kokiu linksmu būdu žmonės ugnį surado? Ugi įkišo pagalį į ugnikalnį ir užsižibino jį. kaip krosnyje balaną arba lempoj šipuliuką! Jei

netikit, tai pačiupinėkit" [230]. Ir pateikia ištisą pastraipą iš vadovėlio: „Pirmykščiai žmonės ugnies šaltinį veikiausiai bus suradę ties ugnikalniais. Ugnikalnių veikimas priešistoriniais laikais buvo itin smarkus. Verčiantieji vulkanai užliedavo lava dideliausius žemės plotus. Lava aušdavo, apsidengdavo pluta, bet vis dar tebetekėdavo paplūtėje, kurioje darydavo plyšių. Iš tokių plyšių labai lengva būdavo pasmailintu pagaliu gauti ugnies. Gana buvo iš žingeidumo perdurti tą plutą lazda, kad ji užsidegtų (20 p., pabr. mano.— *Pr. D.*)" [231]. Šios citatos komentarą P. Dovydaitis baigia taip: „Tikrai labai būt „žingeidu" pamatyt, ką darytų, atseit kokį „tancių" pašoktų patupdyti ant tokios plutos ponai Jakovlevai ir Busilai?!" [232] Visoms recenzijoje pateiktoms citatoms — pavyzdėliams, o jų knygoje yra begalė, P. Dovydaitis suranda taiklių palyginimų. Pagaliau savo recenziją reziumuoja: „Bendrai paėmus, viskas čia taip nežmoniškai sujaukta, faktai taip sujovalinti, tiesa su paklaidomis taip suraizgiota, jog joks Salamonas neišnarplios... Tokie veikalai, kurie su žmonijos kultūros istorijos medžiaga operuoja kaip su kokia šiukšlyno mase, kurioj pasikapsčius gali ko reik pasirinkt, o ko nereik — paspirt į šalį, o paskui iš tos susikapstytos medžiagos vėl daryt savišką šiukšlyną — tokie veikalai patys šiukšlynui tetinka" [233].

Lunkevičiaus vadovėlis „Kaip gyventa mūsų senelių prosenelių", išverstas kupiškėnų būrelio (kalbą taisė A. Vireliūnas), 1921 m. išleistas Švietimo ministerijos, apima 144 puslapius, iliustruotas 101 piešiniu. P. Dovydaitis, lygindamas šį vadovėlį su J. T-ko ir A. Busilo „eleboratais", pažymi, kad jame „Priešistorijos ir etnologijos „negramatnumo" yra žymiai mažiau, nors ir jose viskas sunarstyta pagal evoliucionistiškų kombinacijų metodą" [234]. Tačiau didžiausias vadovėlio trūkumas — pasenę ir naivūs argumentai, dvelkiantys XIX amžiaus antrosios pusės dvasia. Recenzentas nurodo netikslią priešistorės laikų chronologiją ir ypač sielojasi dėl senovės žmonių tikėjimo falsifikavimo: „... visų šių dienų rimtųjų etnologų pagrindinis principas šiuo klausimu yra toks: **bereligių tautų nėra:** visų laikų visos tautos yra turėjusios bet kokią religijos lytį. Ir kaip tik kultūros atžvilgiu vargingiausios, neturtingiausios, senoviškiausios, primityviausios tautos, kokiomis yra pirmoj eilėj vadinamieji pirmėjai ir pigmoidai, ir kiti tolygūs, išpažįsta kaip tik visai aiškų monoteizmą, tiki į gerą, visagalę esybę aukštai danguje, leidusią pasaulį ir žmones, šiame ir kitame pasaulyje atlyginančią už gerus ir blogus darbus... Tikėjimo į gerą pasaulio Tėvą, kuris visa ką leido, esti ir tokiose natūrinėse tautose, kurios šiaip kaipo

religiją praktikuoja nelemtą mišinį tokių dalykų, kaip protėvių kultas, žmonių aukos, žyniavimas ir pan." [235] P. Dovydaitis, užbaigdamas šio istorijos vadovėlio recenziją, nepagaili kritikos ir Švietimo ministerijai, nes „Mūsų senelių prosenelių gyvenimą šios knygelės atpasakoja kai kur iškraipytai, ir visur, kaip minėjau, vaizduoja jį tik iš vienos — žiaurios, gyvuliškos, šlykščios — pusės. Todėl nei vertėjo valstybės pinigų eikvoti joms išleisti, nei jos yra tikę mokinių knygynėliams mokyklose. Šitos rūšies veikalų ir be Švietimo ministerijos prisidėjimo pakankamai išleis tam tikros bendrovės, kurių didžiausias uždavinys kaip tik ir yra **šios rūšies** „šviesa" žmonėse skleisti, kaip antai, pirmoj vietoj Šiaulių „Kultūros" b-vė, paskui Kauno „Varpo" ir kt. O išleidus vėl bus kas pasirūpina ir mokiniams jas įbrukti ir be Švietimo ministerijos sušaukiamų mokyklų knygynų knygoms parinkti komisijų nutarimų" [236].

Ši P. Dovydaičio recenzija, matyt, kažkuo įžeidė poną K., nes jis „Lietuvos žinių" 150 numeryje, apžvelgdamas „Lietuvos mokyklą, vietoj bendros viso numerio charakteristikos minį tik tą recenziją. P. Dovydaičio pagrindinį akcentą apie knygos netinkamumą ponas K. taip nusako: „Tad ar bereikalingas prof. P. Dovydaičio „donosas" (atsiprašant už svetimą žodį, bet lietuvių dar nesurasta tinkamo savotiško termino) ant tos knygutės, nes jos tezai lieka neatremti" [237]. Ponas K. saviškai perteikia P. Dovydaičio recenziją, laisvai atpasakotos mintys nėra tikslios. Ponas K. pateikė kelias savo mintis dėl religijos ir bandė argumentuoti, kad neverta ginčytis, ar senovės laukinės tautos turėjo religiją, ar ne. Gimnazistai mato, rašė K., — „gana pasidairyti pas mus, kur ir tarp kunigų atsiranda tokių, kurie netiki nei į Dievą, nei į velnią, ir neturi nei kokios aukštesnės religijos".

P. Dovydaitis, atsakydamas į tokį išpuolį, siūlo skaitytojams patiems palyginti jo recenziją „Lietuvos mokykloje" su pateiktąja pono K. „Lietuvos žiniose". Pasekime ramų P. Dovydaičio atsakymą: „Paskui, kad p. K. visą jo čia paliestą dalyką perkelia iš etnologijos srities į teologiją, taria etnologijos klausimams spręsti šiandien nereikiant ieškoti primityvių žmonių ir sprendžia tuos klausimus atsiremdamas savo antikuniginėmis spekuliacijomis — visa tai yra toks p. K. skonio dalykas, dėl kurio ką besiginčysi. Bet kad knygų klaidas nurodą recenzentai yra jau tuo pat „donosčikai", tai tas iki šiol dar negirdėta naujiena" [238].

N. Rubakino vadovėlis „Iš tamsios praeities į šviesią ateitį", laisvas vertimas iš rusų kalbos, pasakojimas iš žmonių kultūrinės istorijos, išleistas 1923 m. Šiauliuose („Kultūros" b-vės

leidinys), gausiai iliustruotas (102 pav.), apima 220 puslapių.

Šio vadovėlio recenziją P. Dovydaitis pradeda akcentuodamas ir cituodamas Švietimo ministerijos nurodymą: „Apie šias knygeles mokytojų laikrašty netenka daug rašyti, kadangi apie jas visi mokytojai žino iš Švietimo ministerijos aplinkraščio pradžios mokyklų inspektoriams iš š. m. kovo m. 14 d. Nr. 229, kuriame šios knygelės taip atestuojamos: „Šias knygas Švietimo ministerija randa netinkamomis padorumo ir mokslo žvilgsniais ir prašo inspektorius įsakyti pradžios mokyklų vedėjams nepirkti jųjų mokyklų knygynams ir esamas išimti tuojau iš bibliotekų apyvartos" [239]. P. Dovydaitis džiaugiasi pakitusiu Švietimo ministerijos požiūriu į panašių vadovėlių leidimą, nors, kaip jau žinome, ir pati savo lėšomis yra išleidusi ne vieną panašaus pobūdžio knygelę. Drąsiai galima teigti, kad tokiam Švietimo ministerijos požiūriui susiformuoti daug įtakos turėjo P. Dovydaičio griežtos ir nuodugnios recenzijos.

Recenzentas, akcentuodamas, kad N. Rubakino vadovėlyje dėstomas ne mokslas, bet tam tikro tikėjimo dogmatika, cituoja keletą tos dogmatinės logikos punktų ir juos komentuoja: „Savo tvirtinimams įrodinėti bent kiek moksliškai,— rašo P. Dovydaitis,— autorius nekvaršina galvos nei sau, nei savo skaitytojams. Jis prileidžia savo skaitytojus esant begaliniais durneliais, kurie į viską įtikės, ką tik jiems pakiši" [240]. Tam tikro tikėjimo dogmas recenzentas iliustruoja tokia citata:

„Buvo laikai, tamsūs laikai, kuomet žmonėms visur žemėj buvo sunku ir nepakenčiama gyventi.

Rados laikai, geresni laikai, kuomet paliko lengviau ir šviesiau žemėj gyventi.

Bus ir vis artinas tokie laikai, kuomet visi žmonės bus laimingi ir kuomet pasauly nebus alkanų, nelaimingų ir skriaudžiamų, kuomet žemėj įvyks tiesos ir teisingumo viešpatavimas (204 p.)" [241].

Kaip autorius įsivaizduoja tų laimingų laikų atėjimo laiką?

„Ir tik tada, kada visi žemės turtai ir visa, ką žmonės savo rankomis pagamina, bus visos visuomenės nuosavybė, tada tiktai bus galas visoms skriaudoms ir turtų padalinimo nelygybei. Tada nebus nei badaujančių vargšų, nei storpilvių turtuolių. Kiekvienas galės pasiimti tiek, kiek jam reikalinga, o dirbti visuomenei tiek, kiek kas gali" (164 p.) [242]. Tai paskutinė P. Dovydaičio citata iš N. Rubakino knygos, po kurios recenzentas neišlaiko nesušukęs: „Prie šito beliko tiktai sušukti: „Tegyvuoja komunizmas!" ir visai būtų išėję, kaip nuo bačkos" [243]. (P. Dovydaitis, kaip ir nemaža dalis to meto Lietuvos šviesuomenės, visa savo esybe priešinosi „laimingai" komunizmo ateičiai, o mes soviet-

mečio laikais, deja, gana ilgai buvome maitinami rubakinų pasakėlėmis.).

P. Dovydaitis pratęsdamas mintį apie „laimingą, šviesią ateitį" rašė recenzijoje: „...komunizmo ir socializmo tikėjimu reikia palikt guostis jo išpažintojams. Bet kiek tas tikėjimas yra be pagrindų ir net juokingas, tai šiandien gali būt ir aklam aišku. Rusijos eksperimentai šiandien sutvirtina kitokį tikėjimą, tai, būtent, kad žmogaus praeities žvėrintojai tegali įgyvendint ir šiuo laiku, ir ateityje tiktai vieną žvėriškumą, baisesnį už kuomet kada galėjusį būti, ir nustumti žmonių gyvenimą į tokį skurdą ir tamsumą, su kuriuo nieko nesulyginsi ir toj žmonių gyvenimo „tamsioj praeity" [244]. Tai, ką P. Dovydaitis rašė 1924 metais, visa savo žmogiška esybe jis patyrė pats jau nuo 1940-ųjų metų iki kol „laimės" nešėjų buvo nužudytas.

Neatsitiktinai tad „Lietuvos mokykloje" buvo siekiama supažindinti su eksperimentiniais „šviesios komunizmo ateities" rezultatais, kuriuos, remdamasis Tarybų Sąjungos spauda, perteikia Juozas Kralikauskas [245]. Apie sunkią vaikų padėtį taip rašoma: „Kas tik pasitaikė — nukniauks. Jie žvalūs ir skarmaluoti. Jie gastroliuoja drąsiai, o naktį praleidžia kur pakliūk. Šiuos žulikėlius gaudo ir tremia į specialiai tokiems parengtas stovyklas. Tačiau kiekvienas toks ištremtasis tik laukia tos laimingos progos, kad galėtų iš ten pabėgti ir vėl laisvas sugrįžti į žiburiuotus, visokių galimybių pilnus miestus". Rusų žurnalistai ieško kaltumo priežasčių: kaltinamas vaiko polinkis valkatauti, tačiau, kaip rašė J. Kralikauskas: „dramblys šalia skruzdėlės taip ir liko... nepastebėtas. Mums aišku, kad čia tikroji priežastis yra ta, jog Rusijoj pažeminta moterystė, sugriauta šeima, persekiojamas tikėjimas, žodžiu — nukirsta svarbiausios socialinio gyvenimo šaknys".

Svarbiausia priežastis, jaudinusi to meto katalikiškąją Lietuvos visuomenę,— dėmesio stoka katalikiškam jaunimo auklėjimui. P. Dovydaičio keliamiems mokyklinių, ypač istorijos, vadovėlių reikalavimams pritarė daugelis žymių mokslininkų: „Mūsų katalikai pedagogai, kaip dvasininkai, taip ir pasauliniai, turi visų pirma susirūpinti parengimu tinkamų vadovėlių, ypač pradžios mokykloms. Dabartinių vadovėlių dauguma iš esmės juk turbūt niekuo nesiskiria nuo vartojamųjų bolševikijoje. Juk ir anie nesako, kad Dievo nėra. Jie tik ignoruoja pačią Dievybės idėją, neduodami augančiam žmogui niekur su ja susidurti, tuo būdu sėkmingai atrofijuodami jaunose sielose įgimtą religinį instinktą. Tą pat daro ir beveik visi mūsų vadovėliai ir skaitymo knygos. Etikos principus jos svarsto ir skiepija remdamosios ne tikybinės, o t. v. nepriklausomosios etikos supratimais. Taip susiforma-

vusiam jaunuoliui paskui nebedaro gilesnės įtakos nei Bažnyčios pagalba, nei pripuolamai pakliuvusi į rankas tikybinio ar apologetinio turinio knyga. Dėl ko? Dėl to, kad jisai iš mažens ir vėliau beaugdamas neįgavo patraukimo ir neįgijo įpročio tikybiškai galvoti ir jausti" [246].

Istorijos vadovėlių kritika, pradėta „Lietuvos mokykloje", pamažu plėtėsi — recenzijų pasirodė ir kituose laikraščiuose, žurnaluose. Pavyzdžiui, M. K. inicialais pasirašęs autorius „Židinyje" anotuoja 1934 m. išleistą K. Kliuksino „Senovės istorijos" vadovėlį [247]. Recenzentas pažymi, kad „mūsų mokykloms vis dar trūksta tinkamų vadovėlių. Gal nė vieno kito dalyko dėstytojai nepatiria tiek vargo dėl blogų vadovėlių, kaip istorijos mokytojai". Autoriui, rašančiam vadovėlį, esą nepakanka mokslinės medžiagos gausumo, „jis turi sugebėti ją išdėstyti pagal metodikos reikalavimus, atsižvelgdamas į mokinių psichologiją... tinkamas metodinis dalyko perteikimas turi sėkmingam istorijos dėstymui lemiamos reikšmės". Autorius nesilaikęs minėtų reikalavimų, todėl ir vadovėlis metodiniu atžvilgiu nieko nauja neduodąs. K. Kliuksinas kritikuojamas dėl gausybės vardų vartojimo, dėl dėmesio sutelkimo politinei istorijai ir kitokių klaidų. Recenzentas rašė, kad „istorijos pamokos turi teikti mokiniams konkrečių žinių apie praeitį ir kartu lavinti vaiko intelektualines jėgas... Gera būtų, kad prieš leisdamas sekančias vadovėlio dalis, autorius peržiūrėtų kiek savo metodinį nusistatymą ir daugiau atsižvelgtų į naujesnius istorijos metodikos reikalavimus".

Recenzijos ne tik supažindindavo to meto visuomenę su opiomis istorijos mokslo problemomis mokyklose, bet ir vertė susimąstyti ne vieną autorių, dirbusį tikrai sunkų ir be galo atsakingą darbą, ir ne tik susimąstyti, bet ir ieškoti būdų tobulinti istorijos vadovėlius.

„Lietuvos mokykloje" pradėtos kelti istorinės problemos buvo savotiškai apvainikuotos J. Jakšto paskaita apie istorijos mokymo tikslus, skaityta 1939 m. sausio 5 d. istorijos mokytojų suvažiavime Kaune [248]. Kultūrinėje pedagogikoje auklėjimo bei mokymo tikslas, pasak J. Jakšto, yra „perduoti priaugančioms kartoms visokeriopas kultūrines vertybes, įskiepyti jas jaunimo sieloj ir tuo būdu padaryti jį sąmoningu, gyvenimą suprantančiu kultūrinės bendruomenės nariu". J. Jakštas aiškina, kad pirmas istorijos mokymo tikslas — istorinis dabarties supratimas, antras — istorinės nuovokos auklėjimas, trečias — jaunuomenės socialinių jausmų auklėjimas, ketvirtas — tautinės sąmonės žadinimas, kitaip tariant, tautinis auklėjimas, penktas — asmens lavinimas, jo inteligencijos ugdymas. Mokslininkas plačiai paaiškino, kaip būtų galima įgyvendinti šiuos tikslus, o „šie tikslai

gali mums padėti parinkti, tvarkyti ir aiškinti pačią istorinę medžiagą. Juk istorijos mokytojas, kuris nėra vadovėlio vergas, pats pasirenka dėstomąją medžiagą ir savo nuožiūra šiokiu ar tokiu būdu aiškina". J. Jakštas akcentavo, kad istorijos mokytojas turi nepamiršti, kam ir kodėl yra dėstoma istorija.

Žymių pedagogų veiklos apžvalga. „Lietuvos mokykla" yra išspausdinusi keletą P. Dovydaičio straipsnių, skirtų žymiems pedagogams, palikusiems ryškų pėdsaką mokslo istorijoje. Apžvelgsime juos chronologine pasirodymo seka.

Pedagogo šventojo Jono Baptisto de la Salle mirties 200 metinių proga P. Dovydaitis supažindina Lietuvos skaitytojus su šio žymaus vyro gyvenimu ir veikla [249]. „Jis, nepaisydamas visų išjuokimų, niekinimų, šmeižtų ir persekiojimų, visas pajėgas atidavė artimo meilės tarnybai, tiems gausingiems liaudies sluoksniams, kurie maža juto visą tą „aukso gadynę", gyvendami tamsūs, suskurdę ir sužiaurėję. Ir jis sukūrė nenykstamų vertybių; jo pradėtasis palaimingas žmonijai darbas šiandien varomas po visą žemę tūkstančių jo idėjos sekėjų, kuriuos jis yra patraukęs ir tebetraukia po savo vėliava didvyringu savo gyvenimo pavyzdžiu".

P. Dovydaitis pažymi, kad Jonas de la Salle „visiems laikams palieka krikščionio mokytojo auklėtojo idealas".

Pedagogo ir filosofo Otono Vilmano 80-ųjų metinių proga P. Dovydaitis jam skiria straipsnį [250]. Autorius pažymi, kad O. Vilmanas gausiuose straipsniuose yra nubrėžęs mokslinės pedagogikos planą, pateikęs mokslinės pedagogikos didaktiką, akcentuodamas socialinę auklėjimo mokslo dalį, atveria kelią istoriniam žvilgsniui. Vilmanas pedagogikoj labai vertino istoriją. Ji yra pagrindinis auklėjimo elementas, nes istorinė ir filosofinė galvosena, pasak Vilmano, tiktai būdami kartu veda į tikslą. Istorija privalo pasiekti empirinę medžiagą lyginti, sąvokoms kurti ir visuotinei nuomonei formuoti. „Istorikas ir teorininkas privalo vienas kitą paremti; vienas gamina medžiagos, kitas sąvokų; nė vienas negali eiti pirmiau kito; juodu turi veikti, darbuotis pakaitomis. Tuo būdu V. nori atstatydinti p a e d a g o g i a p e r e n n i s, t. y. krikščionių praeities auklėjimo išminties tradiciją. Šiuo principu yra sustatyta Vilmano „Didaktika". „Jo nenuneigiamas nuopelnas — tai auklėjimo mokslo pastatymas ant krikščioniškų pagrindų ir lygiai galima pasakyti — krikščionių auklėjimo pastatymas ant mokslinių pagrindų. Jo šis darbas nėra palikęs tik teorijoj, bet turėjo gražiausių vaisių ir praktikoj" [251].

P. Dovydaitis iškelia ir Dantės svarbą pedagogui [252]. Autorius rašė: „Visa, kas jaudino ir plėtojo krikščionijos mintį nuo apaštalo Pauliaus ligi Tomo Akviniečio laikų, visa tai Dantė —

būdamas mokslingas senųjų Bažnyčios Tėvų mokinys — kaip šviečianti skolastikos saulė savy sujungė..." [253] P. Dovydaitis pažymi, kad „... mokyklos ir auklėjimo srity „Dieviškoji komedija" pasiteikia mums kaip nepalyginamai puikus nugriovimas moderniausios žmonių dvasios paklaidos — bedieviško auklėjimo, bereligės mokyklos! Ir šie tokie liūdni reiškiniai prikišamai rodo, kaip mūsų laikai labai reikalingi Dantės dvasios: Dantės dvasios mūsų katalikų krikščionybei pagilinti, Dantės dvasios ir ugnies tiekai daugelių ištižėlių, indiferentų, religiniame letarge snūduriuojančių sujudint, reikalingi Dantės apšvietimo ir liepsnojančios dvasios galybės apakinančioms tamsybėms išsklaidyt ir apšlubinančiam netikėjimui gydyt, kuriame, deja, daugelis paskendę ir besivadinančių auklėtojais" [254]. P. Dovydaitis aiškina Dantės studijų galimybes, supažindina su 1922 metų periodinėj spaudoj Dantės 600 metų jubiliejaus proga pasirodžiusiais straipsniais.

Apie didžiąją Italijos pedagoginę žvaigždę, pedagoginį pasaulio stebuklą — kunigą Don Bosco jo 100-ųjų gimimo metinių proga P. Dovydaitis rašo Lietuvos pedagogams straipsnį [255].

P. Dovydaitis atskleidžia Don Bosco pašaukimo esmę, „...pašaukimą, kurį jis jau nuo ankstyvos jaunystės juto savy kaip ypatingą Dievo įsakymą. Ne šimtus, bet tūkstančius vaikų ir jaunuolių jis išplėšė iš apleidimo ir pražūties nasrų ir savo oratorijose, savo dirbtuvėse bei mokyklose, savo auklėjimo namuose išauklėjo puikiais amatininkais, ūkininkais, profesoriais, kunigais ir kt., betgi pirm visa gerais valstybės piliečiais ir uoliais krikščionimis" [256]. Don Bosco geriems tikslams, ypač neturtingo jaunimo auklėjimui, išleistos sumos jam mirštant jau siekė per 80 milijonų frankų — taigi viršijo sumą, kurią sunaudojo artimo meile pagarsėjęs apaštalas Šv. Vincentas Paulietis (50 mln.) [257]. P. Dovydaitis jį vadina darbingumo ir artimo meilės didvyriu, auklėjimo menininku, kuriuo stebimasi kaip pedagoginiu to meto stebuklu. Iš Don Bosco pedagogikos bruožų P. Dovydaitis akcentuoja vikrumą, nepailstamumą. Tai praktiniame auklėjime teikė jam jėgų atlikti didelius darbus jaunimui, visuomenei, Bažnyčiai. Didžiausia Don Bosco reikšmė — vaikų ir jaunuolių auklėjimas darbu. Šio auklėjimo padarinys — Don Bosco įsteigta Salezietčių draugija, kuri puoselėja auklėtojo pedagoginį meną daugelyje šalių bei valstybių, ugdydama šimtus tūkstančių vaikų ir jaunuolių.

Don Bosco buvo didelis kareiviškų pratybų ir mankštos šalininkas, siekė, kad vaikai būtų fiziškai stiprūs. Mokiniams vadovavo ir su jais bendravo pagal principą: „Mėginkim juos į save patraukti ir šalindami visokias priežastis, kurios juos nuo mūsų

skiria", ir „Artinkimės mes į juos, rūpindamiesi prisitaikint prie jų skonio ir susilygint su jais", [258].

Straipsnio pabaigoje, apibūdindamas Don Bosco asmenybę, P. Dovydaitis rašė: „Tai buvo maldingumo, nusižeminimo, išsižadėjimo ir Dievu pasitikėjimo vyras, didelių dvasinių gabumų ir plačių žinių žmogus, nepaprastai uolus ir vaisingas rašytojas, nenuilstamas darbininkas, beribės meilės ir atsidavimo vargingam apleistam jaunimui auklėtojas, vienu žodžiu, asmenybė, nusipelniusi šviesiu paveikslu skrajot viršum visų laikų ir tautų, ypač kaipo aukštas pavyzdys visiems geros valios auklėtojams ir auklėtojoms" [259].

Minint įžymaus humanisto Erazmo Roterdamiečio mirties 400-ąsias metines, jo gyvenimas, veikla ir pedagogika apžvelgta P. Dovydaičio straipsnyje, išspausdintame šešiuose „Lietuvos mokyklos" numeriuose" [260]. Autorius išanalizavo Erazmo Roterdamiečio gyvenimą ir svarbiausius veikalus, veikalų dvasią ir charakterio bruožus, išryškino jo pedagogiką, didaktiką ir dorinimo bei lavinimo mokslą, lavinimo idealą. Paskutiniuose dviejuose numeriuose išspausdinti trys priedėliai: I. Erazmas šv. Tomo Moraus spinduliuose arba Humanistas kankinys ir humanistas bailys; II. Erazmas apie mediciną ir medicina apie Erazmą; III. Erazmo literatūra ir literatūra apie Erazmą: a) Erazmo veikalų ir laiškų leidiniai, b) Erazmo kai kurių veikalų naujausi vertimai ir nagrinėjimai, c) Erazmo bibliografijos veikalai, d) Žiupsnis naujausios literatūros apie Erazmą (jos pasirodymo chronologine eile).

„Lietuvos mokykloje" išspausdintos P. Dovydaičio parašytos minėtų žymių asmenybių charakteristikos rodo didelę autoriaus erudiciją, didžiulę žinių gausybę. Galima manyti, kad šie įžymūs mokslo vyrai, daug nusipelnę ir pedagogikos mokslui, buvo sąvotiška kelrodė žvaigždė ir pačiam P. Dovydaičiui — jų būdo bruožų ir veiklos krypčių, kurių pagrindas — krikščioniškasis auklėjimas, matome ir visame P. Dovydaičio gyvenime ir visuose jo darbų baruose.

„Lietuvos mokykloje" išspausdinta ir keletas P. Dovydaičio straipsnių, skirtų daugiau ar mažiau žinomiems Lietuvos švietimo kėlėjams.

Pirmasis toks straipsnis, parašytas kartu su A. Jakučioniu, kun. L. Gižinskiu ir kun. J. Danieliumi, skirtas mokytojui Juozui Jonui Palukaičiui [261]. Straipsnis baigiamas P. Dovydaičio mintimis (p. 187—189).

1921 m. išleistos „Lietuvos mokyklos" II ir III (1919 ir 1920) metų trečia knyga skirta pedagogui Tomui Žilinskiui, sulaukusiam garbingo 80 metų jubiliejaus (gimęs 1840.I.19). Šiame nume-

ryje yra ir paties T. Žilinskio atsiminimai, kuriuos spaudai parengė P. Dovydaitis [262], taip pat 38 jo mokinių bei pažįstamų atsiminimai apie savo mokytoją ir jo laikus. Šiuos atsiminimus surinko taip pat P. Dovydaitis. Nors ir nebuvo T. Žilinskio mokinys Veiverių mokytojų seminarijoje, bet P. Dovydaitis ir pats pateikė pluoštelį prisiminimų [263].

Jono Jablonskio 60 metų sukaktuvėms paskelbti jubiliato, jo mokinių, draugų ir pažįstamų atsiminimai [264]. P. Dovydaitis rašė apie žymaus kalbininko pagalbą, kai jis taisė klaidas „Viltyje", o vėliau bendradarbiavo ir „Lietuvos mokykloje" [265]. Sveikindamas jubiliatą, P. Dovydaitis dėkojo „už kantrias pastangas mokyt lietuvių kalbos... už visą tavo mūsų Tėvynės kėlimui padėtą triūsą" [266].

P. Dovydaičio iniciatyva buvo pagerbtas ir Petras Kriaučiūnas. Minint Petro Kriaučiūno gimimo 70-metį ir mirties 5-ąsias metines „Lietuvos mokykloje" buvo išspausdinti 45 straipsneliai, apžvelgiantys jo gyvenimą ir veiklą [267]. Petras Kriaučiūnas — lietuvių dvasios milžinas, visų tautiškai susipratusių Suvalkijos gyventojų tikras tėvas,— taip apie jį rašė kun. A. Grinevičius. „Nesuklysiu pasakęs, jeigu Suvalkijos lietuviai blaiviau žiūri į Tėvynės nepriklausomybę ir daugiau randasi savanorių ją nuo priešų ginti negu kitose Lietuvos dalyse, tai a. a. P. Kriaučiūno nuopelnai. Jisai, mokytojaudamas Marijampolės gimnazijoje, įdiegė mokinių širdyse tą Tėvynės meilės ugnį, kuri, man regis, niekuomet neužges, bet vis labiau plėsis" [268].

P. Dovydaitis aprašė keletą epizodų iš susitikimų su P. Kriaučiūnu [269]. „Užkliudžius spaudos atgavimo temą, Kriaučiūnas pripasakojo devynias galybes žinių žinelių apie to dalyko istoriją, kiek ji sukosi aplink jo paties gausingus žygius tuo reikalu. Kiek ir kaip aš prašiau jo, kad jis visa tai arba bent kiek surašytų, tas mano prašymas paliko balsu šaukiančio dykynėj... Visos kalbos pereidavo į filologijos klausimus. Čia tai jau buvo nesibaigiama jo kalbos sritis. Juo tolyn, juo kalbėdavo karštyn, pirštu smaigstydamas eidavo vis artyn..." [270]

P. Dovydaitis, pats nepažinojęs ir tik iš kun. V. Strazdo išgirdęs daug šiltų žodžių apie neseniai mirusią Kavarsko mokytoją Mariją Zabernaitę, parašė jaudinantį straipsnį [271]. Pateiksime trumputę straipsnio ištrauką: „... aš pasiryžęs ir plačioj viešumoj ginti savo nusistatymą, jog ypač šioki darbininkai, pasiaukojamai, savęs išsižadėdamai dirbdami visuomenės kultūrinimo darbą, gali pirštu prikišamai parodyti visiems, kad krikščionybė ir tikroji kultūra tai tas pats dalykas. O kaip to reikalinga mūsų atkrikščionėjanti visuomenė! Mūsų tautą išgelbėt, mūsų valstybę išlaikyt tegalės tikrai krikščioniška kultūra..." [272]

Per du „Lietuvos mokyklos" numerius spausdintas kunigui Peliksui Martišiui 60 metų sukakties proga P. Dovydaičio parašytas straipsnis [273]. Tai „gilią švietimo ir kultūros vagą Lietuvos kelmynėse išvaręs ir tebevaraąs darbininkas kun. kan. Peliksas Martišius, Prienų „Žiburio" gimnazijos faktinasis įkūrėjas ir jos direktorius, sodininkystės pionierius Lietuvoje, jau rusų ir vokiečių priespaudos laikais rūpinęsis jaunimo ir suaugusiųjų švietimu tose parapijose, kur jam teko vikarauti, vienas pirmųjų „Lietuvos mokyklos" bendradarbių ir rėmėjų" [274]. Trumputėje įžangėlėje P. Dovydaitis pateikė gražų palyginimą: „Visiems yra žinoma pradžiamokslių didaktinė pasakaitė apie dvi statines (bačkas), kuriedvi buvo vežamos gatve: viena tuščia, o kita vyno pilna. Tuščioji statinė kėlė baisų triukšmą ir gąsdino praeivius, o pilnoji slinko patylomis, praeivių net nepastebima... Iš tikrųjų tuščiakalbiai rėkautojai visuomet daug daugiau atkreipia savęsp visuomenės dėmesį kaip tylūs, nekalbingi veikėjai, tie, anot Daukanto, vargo pelės. Jubiliatas kun. Martišius yra tipingiausias tuščios statinės kontrastas, tipingiausias pavyzdys tokio mūsų tėvynes darbininko, kuris toliausiai stovi nuo bet kokio triukšmo, kuriam labiausiai svetima yra bet kokia autoreklama" [275]. Straipsnyje pateikiama ne tik faktinių P. Martišiaus švietėjiškos veiklos duomenų, bet parodomi ir jo nuoširdūs santykiai su moksleiviais, bendradarbiais, su visa jo aplinka, jo skleidžiama krikščioniška morale pagrįsta mokiniams diegiama pedagogika, taip pat šio darbo vaisiai.

P. Dovydaičio straipsniai pedagogine tematika. Nerasdamas reikiamų ir aktualių straipsnių, parašytų lietuvių pedagogų bei mokslininkų, P. Dovydaitis stengėsi atlikti tai pats. Jis ne tik rašė straipsnius įvairiausia tematika, bet ir vertė žymių užsienio mokslininkų veikalus. Vien 1921 metų „Lietuvos mokykloje" pasirodė P. Dovydaičio išversti keturi straipsniai įvairia pedagogine tematika: „Kultūra, auklėjimas, religija" (p. 1—15); „Pedagogikos mokslas ir jo padėtis kitų mokslų tarpe" (p. 49—62); „Dabarties auklėjimo srovė" (p. 145—151); „Jaunuolių kūno ir dvasios plėtotės lygiagretumas" (p. 165—171). Vien pavadinimai rodo P. Dovydaičio domėjimąsi įvairiais pedagogikos klausimais.

P. Dovydaitis domėjosi ir metodika. Vienas tokių straipsnių yra skirtas lotynų kalbos dėstymui gimnazijose [276]. Čia P. Dovydaitis siūlo paįvairinti ir praplėsti lotynų kalbos skaitymus gimnazijose, aiškina, kodėl tai būtina daryti. Kairiuosiuose sluoksniuose užsimojus iš mokyklos pašalinti ne tik religijos, bet ir lotynų kalbos dėstymą, P. Dovydaitis rašė, kad gimnazija be lotynų kalbos negali net vadintis šiuo garbingu vardu. Siūlymą visai iš-

mesti lotynų kalbą, kaip tai bolševikai ir buvo padarę užimtose Lietuvos dalyse, P. Dovydaitis pavadino „barbarybe" [277].

P. Dovydaitis visada nedelsdamas atsiliepdavo į pačius aktualiausius klausimus, dėl to yra parašęs ne vieną straipsnį. Kad būtų kuriami savi auklėjimo bei mokymo metodai, reikėjo gerai žinoti kitų tautų darbus šioje srityje. Todėl P. Dovydaitis nemaža dėmesio skyrė mokymo ir auklėjimo problemų analizei senovės šalyse: Graikijoje [278] ir Romoje [279]. Kultūros istorijai priskirtinas ir P. Dovydaičio straipsnis, skirtas Robinzonui Kruzui [280], kuriame autorius supažindina su knygos atsiradimo istorija, jos autoriumi, knygą analizuoja kaip būtiną jaunimo skaitymo leidinį.

Kilus ginčams dėl Darvino teorijos ar mokslo bei jo dėstymo mokyklose, P. Dovydaitis nedelsdamas parašė straipsnį apie evoliucijos teoriją mokyklose [281]. Mokslininkas, parodydamas šios teorijos istoriją, nurodęs esamą literatūrą, pakartojo vokiečių profesoriaus R. Štelclės žodžius: „Descendencijos teorija negali būti mokymo dalykas pradžios mokyklój, bet ji gali ir privalo būti einama tolesnio lavinimo mokykloj ir kiekvienoj aukštesnėj mokykloj" [282]. Atsargiai pakritikavęs Darvino teoriją, autorius straipsnį baigia prof. J. Reinkės žodžiais: „O kai dėl descendencijos teorijos, tai šiandien juk negalima prieš ją, kaip strutas, kišti galvą į krūmus. Aš laikau būsiant daug geriau, jei supratingas specialistas supažindins jaunimą su tąja teorija, iškeldamas jos problematines puses, ne kaip kad jis, tas jaunimas, susipažins su jąja iš nesąžiningų literatų veikalų, kurių akivaizdoj jaunuoliai paskui pasijus stovį be kritikos ir be pagalbos" [283].

Vienas reikšmingiausių P. Dovydaičio darbų pedagogine tematika „Apie auklėjimo mokslo ir darbo principus moderniosios ir krikščioniškosios pasaulėžvalgos šviesoj", išspausdintas 1924 m. „Lietuvos mokykloje" [284]. Būdamas labai religingas, P. Dovydaitis matė Vakaruose plintančio ir į Lietuva plūstelėjusio modernizmo galimus padarinius ir siekė sustabdyti tą metafizišką anarchiją, neleisti klaidinti žmonių sąmonės. „Šitoj anarchijoj dėl vieningo principų mokslo trūkumo atsirado tokios keistenybės, kaip religija be Dievo, psichologija (sielos mokslas) be sielos, etika (doros mokslas) be pareigos... [285] Savo teiginius jis paremia vieno iš žymiausių krikščioniškųjų pedagogų prof. O. Vilmano mintimis. P. Dovydaitis nuveda skaitytoją į antikinį pasaulį bei jo žymiausius filosofus: Sokratą, Platoną ir Aristotelį - padėjusius pagrindus krikščioniškajai filosofijai, jų mokslo tęsėjus Augustiną, Albertą ir Tomą. „Krikščioniškasis auklėjimo mokslas moko turėti prieš akis visą žmogų, globa, mokymu ir drausme lavint jo kūną, dvasią ir valią. Mokant jis leidžia pasi-

reikšt subjektyviam ir objektyviam faktoriui (veiksniui), nes žino, jog yra ne tiktai žinojimo darbas, bet taip pat ir žinojimo kūrinys, organiškai kilęs ir turįs būti suprastas kaip organizmas" [286]. Autorius parodo pedagogikos reikšmę krikščioniškajame auklėjimo moksle, nes ji „stovi dideliame sąryšyje su gamtos visuma, paskui su žmonių kultūros darbu ir jos kontinuybe (nenutrūkstamybe), pagaliau ir su tikslais, kuriems pasaulio Kūrėjas leido savo kūrinius" [287].

P. Dovydaitis pateikia keletą ypač svarbių mums O. Vilmano minčių, pasakytų 1899 metais Austrijos mokytojų katalikų susirinkime Dorbirne, minint Katalikų mokytojų sąjungos 30-metį: „Širdis yra židinys, kurio pelenuose žėri kibirkštys, kurios, kai suliepsnoja, yra karštesnės už pajautų skatulius ir gali teikti daugiau šviesos kaip protas. Tos kibirkštys yra tai meilės kibirkštys, moterystėj gyvenančių gimdytojų ir vaikų, gimtų namų, gimtinės, žmonių, tėvynės meilės ir daugelio visai šiukšlėmis užversta Dievo ir amžinosios tėvynės meilės kibirkštėlė, kame yra tas tikrasis visokeriopas meilės spindėjimo punktas, visų širdžių širdis, amžinai liepsnojanti mūsų Atpirkėjo širdis. Į šią širdį su visomis jos slaptybėmis turi atsižvelgti tas, kurs nori pažinti tikrąjį žmogų, visą žmogų; ir tiktai kas šitai padaro, gali jį surasti ir suprasti bei padėti jam jo visuomeniškame gyvenime" [288].

Ir dar viena O. Vilmano mintis: **„Žmogaus mokytojo** darbo vieta yra tai mažųjų pasaulis, bet jo siekimas yra visas žmogus,— ir šitas mokytojo darbas yra aukštesnis už valdininko ir mokslininko darbą. Mokytojo darbo siekimas — tai ne žinojimas ir ne koks ypatingas veikimas, bet jaunuoliškos prigimties, išriedančios žmogaus būtybės visuma. Jis saugo jam pavestųjų kūno, doros ir dvasios gerovę. Jo rankose sudėta globa, drausmė ir mokymas. Betgi kadangi visas žmogus yra palaiminto darbo turėtojas, tai tuo būdu mokytojo pašaukimas prie to prieina daug daugiau betarpiškai, kaip kieno kito. Čia tatai yra mokytojo socialinis uždavinys; kokia reikšminga yra šiuo atžvilgiu mokytojo įtaka, parodo tas visuomenę ardantis suvedžiotų ir sugadintų mokytojų veikimas, kuriam privalo priešintis dorasis veikimas... Mokytojas privalo būt gyvas krikščionių visuomenės narys, kitiems tos visuomenės nariams pavyzdys, ištikimas sielų ganytojo padėjėjas..." [289]

P. Dovydaitis, ragindamas Lietuvos mokytojus imtis krikščioniškojo auklėjimo, rašė: „Nes tik šitoks gyvenimo supratimas, tik šitokia pasaulėžvalga tegali duoti tvirtą pagrindą auklėjimo menui ir darbui, jei tas darbas norima dirbti rimtai, o ne valdininkiškai amatininkiškai... Tikram auklėtojui nėra kas veikti su psichologija be sielos, su etika be absoliučių vertybių, laikytis

pasaulėžvalgos, kuri akivaizdoj paskiausių ir didžiausių gyvenimo ir žmonijos klausimų teišmano tiktai nutylėti arba visaip išsisukinėti. Mokymo darbo ir lobio sąvoka teturi prasmės ir reikšmės tiktai krikščioniškojo idealizmo šviesoj, o visuomenės žmonių sąjungos pilnai tesuprantamos ir teįvertinamos tiktai kaipo Dievo viešpatijos doriniai organizmai" [290].

1930 metais kultūros, religijos ir mokyklos santykių klausimu P. Dovydaitis parašė laišką Lietuvos visuomenei, pirmiausia pedagogams [291]. Tai savotiškas atsakymas į 1930 m. lapkričio 1 d. Kaune įvykusio VI kultūros kongreso reikalavimus. Mokytojai „profesininkai" reikalavo atskirti Bažnyčią nuo valstybės ir mokyklą nuo religijos. Katalikai mano, kad „šitokios rūšies kova netikslingai eikvoja tautos dvasinę energiją, kuri mums labai reikalinga sukaupti kovai už mūsų tautos ir valstybės bendrąjį išlaisvinimą iš įvairių jos priešų viduje ir šalia jos" [292]. P. Dovydaitis argumentuotai aiškina religijos vaidmenį ugdant žmonijos kultūrą praeityje, nurodo, koks tas vaidmuo buvo to meto Lietuvoje. Pateikdamas pavyzdžių įrodo, kad moksliniai išradimai dar nesukuria žmonių trokštamos laimės. Remdamasis užsienio mokslininkų tyrinėjimais, P. Dovydaitis parodo religijos svarbą žmonijos gyvenime. Todėl „ardymo darbą dirba tie, kurie meta religiją lauk iš mokyklos. Iš tikrųjų, teisingu vyskupo Paltaroko pasakymu, „mokykla, kuri duoda mokiniams žinių, o rausia tikybos šaknis, auklėja gudrių banditų. Mokykla, užkrėsta netikėjimu, darbuojasi tautos pragaiščiai..." Mūsų tautos pragaištimi palikime rūpintis kitiems; tokių ir be mūsų yra nemaža,— o mes susirūpinkime jos gelbėjimu nuo visokių jos priešų viduje ir šalia jos" [293]. P. Dovydaitis pažymi, kad tie, kurie silpnina Bažnyčios poveikį tautos gyvenime, rengia dirvą bolševizmo įsigalėjimui. „Kad bolševizmas Kristaus religiją laiko savo antikristiškų planų didžiausiu trukdytoju, tatai jis visai aiškiai parodo savąją velnišką krikščionių religijos ir Bažnyčios neapykantą. Kad žmonių religingumas šiandien yra vienintelė tikroji atspara prieš šių dienų gyvenimo eilinius nuodus ir taip pat prieš visa žudančius bolševizmo specifiškus nuodus, tatai Vakarų visuomenininkams šiandien yra aišku" [294]. Todėl ir lietuviams reikia tatai suvokti.

„Mūsų tautos ugdymą grindžia du pradai — religinis ir tautinis. Šiuos du pradu „Lietuvos mokykla" iki šiol kiek galėdama ryškina. Dėl to ją ir galima drąsiai vadinti pilnutinio tautos ugdymo laikraščiu. Palikę vieną kurį iš tų pradų nuošaliai, o antrą ėmę ryškinti, pilnutinio ugdymo nesudarysime, juk ir pilnutinio žmogaus be tautos ar be religijos neturėsime", - taip apie seniausią pedagoginį žurnalą, švenčiant 20-ties metų jo sukaktį,

rašė M. Gerbinis [295]. S. Šalkauskis pažymėjo, kad „visų pirma L. M. yra u g d y m o laikraštis. Ugdymas yra pagrindinė jos problema, arba pagrindinis jos objektas. Jis jai rūpi teoriniu ir praktiniu atžvilgiu; kitaip tariant, ugdymo teorija, arba pedagogika, ir ugdymo praktika, arba pedagogija, lygiai yra jos susirūpinimo dalykai. Dabartiniame L. M-os turinyje lengvai galima įžvelgti tris pagrindinius skyrius: pirma, teorinę pedagogiką ir psichologiją; antra, praktinę pedagogiką, ir trečia, pedagogines aktualijas. Šie trys atžvilgiai, teorinis, praktinis ir aktualinis, apima pedagoginį gyvenimą iš visų pusių ir suteikia laikraščiui gilų pedagoginį pobūdį. Pedagogiškumas yra tai esminė jo žymė" [296]. S. Šalkauskis išskyrė pagrindinę „Lietuvos mokyklos" savybę — tautiškumą ir pasaulėžiūrą. „Lietuvos mokykla" „pagrindžia ugdymą ir pedagogiką katalikiškąja, t. y. universaline pasaulėžiūra. Katalikiškoji pasaulėžiūra yra universalinė ta prasme, kad ji pozityviai sprendžia visas žmogaus dvasios problemas, ir ta prasme, kad ji sintetiniu būdu suima į save visus žmogaus dvasios laimėjimus. Pedagogika, pagrįsta katalikiškąja pasaulėžiūra, pati įgauna palinkimo virsti universaline. Ji iškelia aikštėn integralinio, arba pilnutinio, ugdymo koncepciją ir jungia pozityvinius pedagoginius visų kraštų ir visų laikų laimėjimus su nenutrūkstamos pažangos idėja. Pedagogika, pagrįsta katalikiškąja pasaulėžiūra, iš tikrųjų yra P a e d a g o g i a p e r e n n i s, t. y. trunkanti per amžius pedagogika" [297].

Zenonas Ivinskis, apžvelgdamas P. Dovydaičio — katalikiškojo apaštalautojo, visuomenės vado, žymaus mokslininko ir pedagogo darbus, rašė: „Iš naujo prisikėlusioji krikščioniškoji Lietuva turės dar labiau praregėti ir labiau įvertinti ne tik patį Dovydaičio darbą, bet branginti ir jo veiklos metodus. Dovydaitis paliko Lietuvos istorijoje kaip didžiulė uola, paminklas, tvirtesnis už varį, kurio darbo nesunaikins rūdys" [298].

IŠVADOS

Straipsnyje pateiktos gausios citatos — nuo trumpučių iki plačių ir išsamių — turėjo padėti pajusti kai kurias P. Dovydaičio laikų opiąsias problemas ir jų sprendimo būdus. P. Dovydaičio keliamos pedagoginės problemos — vienos aktualiausių tarpukario Lietuvoje. P. Dovydaitis šias problemas sprendė ne tik praktiškai — dirbdamas pedagoginį darbą, vadovaudamas gimnazijai, įkurdamas bei leisdamas pedagogams skirtus žurnalus, ieškodamas kompetentingų bendradarbių, bet ir teoriškai — pats rašydamas gausybę įvairiausių mokslinių straipsnių, daugybę versdamas iš užsienio kalbų.

P. Dovydaičio keliamos pedagoginės problemos rado palankią dirvą to meto periodikoje, jos buvo nagrinėjamos pasitarimuose, konferencijose bei įvairiuose švietimo darbuotojų susirinkimuose. Šių problemų galimais sprendimo variantais pasinaudojo ir aukštesnės įstaigos, ministerijos, vyriausybė.

P. Dovydaitis įsteigė, leido ir kurį laiką redagavo **pirmą** nepriklausomoje Lietuvoje žurnalą mokytojams „Lietuvos mokykla", taip pat mokslinių žinių populiarinimo žurnalų triadą: „Kosmos", „Logos", „Soter", kuriuose taip pat buvo spausdinama itin reikalinga ir svarbi medžiaga pedagogams.

P. Dovydaičio redaguojami periodiniai leidiniai pasižymėjo krikščioniška kryptimi. Būdamas labai tikintis — tai atspindi visi P. Dovydaičio darbai,— jis diegė krikščionišką auklėjimo sistemą.

Gausiausia P. Dovydaičio darbų, išspausdintų „Lietuvos mokykloje", yra jo redaktoriavimo metu, nors ir vėliau mokslininkas čia mielai bendradarbiavo, tik kitų darbų gausybė sumažino jo produktyvumą „Lietuvos mokykloje". „Lietuvos mokykla", perimta kitų redaktorių, P. Dovydaičio nustatytos krypties nekeitė.

„Lietuvos mokykloje" ryškiausiai išsiskyrė visos P. Dovydaičio pedagoginio mokslinio darbo kryptys: mokymo priemonių rengimas, rūpinimasis tinkamais vadovėliais, supažindinimas su žymiausiais pedagogais, auklėjimo ir mokymo kryptimis senovėje, straipsniai įvairiais aktualiais pedagoginio auklėjimo klausimais, svarbių pedagoginių problemų verstiniai straipsniai.

„Lietuvos mokykla" atspindėjo P. Dovydaičio rūpinimąsi istorija, nes šį mokslą jis laikė vienu iš pagrindinių formuojant jauno žmogaus pasaulėžiūrą. P. Dovydaitis buvo giliai mąstantis, toli į ateitį žvelgiąs pedagogas, didžiulį dėmesį skyrė doriniam mokinių auklėjimui, dvasinių vertybių ugdymą laikė neatsiejamą nuo kruopštaus darbo.

P. Dovydaitis pats rengė istorinę medžiagą – mokymo priemonę mokytojams. Jo griežta, reikli ir argumentuota išsami mokyklinių vadovėlių (ypač istorijos) kritika vertė autorius ar sudarytojus atsakingiau žiūrėti į rengiamą darbą ir leidžiant pakartotinius leidimus — ištaisyti visas klaidas. Ši kritika privertė Švietimo ministeriją reikliau žiūrėti į vadovėlių leidybą, o daugelį jau išleistų netinkamų vadovėlių — pašalinti iš mokyklų bibliotekų ir paskelbti juos negaliojančiais.

P. Dovydaitis ėjo „per besikuriančias mūsų mokyklas nešinas didžiule, vaivorykštės spalvomis švytinčia, bet kartu be galo sunkia „Lietuvos mokyklos" našta. Tas nepalaužiamos valios, nerūdijančio proto ir atviros širdies vyras nešė ją 7-rius metus, uoliausiai talkindamas Lietuvos Mokytojui pedagogikos ir psi-

chologijos mokslo žiniomis, pedagoginėmis ir kultūrinėmis naujienomis; praktiškiausiais pedagoginio darbo patarimais ir gindamas profesinius mokytojo reikalus" [299].

P. Dovydaičio straipsniai, redaktoriaus organizacinė veikla, vadovavimas gimnazijai bei mokymas joje nemaža prisidėjo kuriant ir formuojant religiniais bei tautiniais pagrindais paremtą Lietuvos mokyklą.

---

[1] Dovydaitis P. Jonas Jablonskis (Jo 60 metų amžiaus sukaktuvėms). Jubiliato, jo mokinių, draugų ir pažįstamų atsiminimai // Lietuvos mokykla. Ketvirti (1921) metai. 1921—1922. Nr. 12. P. 563.

[2] Jakštas A. A. Jakšto atsakymas Pr. Dovydaičiui // Ateitis. 1935. Nr. 10. P. 397.

[3] Kolupaila S. Prof. Dovydaitis — „Kosmo" redaktorius // LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1973. T. 2. P. 450.

[4] Girnius J. Pranas Dovydaitis. Čikaga, 1975. P. 481.

[5] LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1973. T. 1. P. 530; Mantvydas P. Pirmasis lietuvių katalikų mokslininkų suvažiavimas // Židinys. 1933. Nr. 3. P. 261.

[6] Dovydaitytė-Juškevičienė L. Iš sovietinio teismo archyvinės medžiagos apie tėvą profesorių Praną Dovydaitį // Logos. 1993. Nr. 5. P. 188.

[7] Ten pat. P. 192—193.

[8] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 309.

[9] Grucė R. „...siela ir širdis ten — Lietuvoje". Prof. Prano Dovydaičio pavyzdys ir testamentiniai žodžiai lietuviams // Mokslo Lietuva. 1992. Nr. 19. P. 6.

[10] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 311.

[11] P-s J. Kas kaltas? // Lietuvos mokykla. 1932. XV m. Nr. 11. P. 262.

[12] Rastauskas A. Dvasios milžinas // Katalikų pasaulis. 1993. Nr. 2. P. 12—14.

[13] [Be aut.] Pasaulinė katalikų pedagogų sąjunga // Lietuvos mokykla. 1933. XVI m. Nr. 2. P. 57.

[14] Sruoginis V. Atsiminimai // Darbininkas. 1954. Spalio 15, 19.

[15] Ten pat.

[16] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 85.

[17] Grucė R. „...siela ir širdis ten — Lietuvoje". Prof. Prano Dovydaičio pavyzdys ir testamentiniai žodžiai lietuviams // Mokslo Lietuva. 1992. Lapkritis—gruodis. Nr. 19. P. 6.

[18] Nenorta P. Pirmoji lietuviška gimnazija Kaune // Draugas. 1971. Rugpjūčio 12—13.

[19] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 186—187.

[20] Liet. kat. mokytojų sąjungos dešimties metų sukaktuvių suvažiavimas 1921 m. rugsėjo mėn. 21 ir 22 d. Kaune. Protokolas // Lietuvos mokykla. [1921] IV. 1921—1922. P. 396.

[21] Nenorta P. Pirmoji lietuviška gimnazija Kaune // Draugas. 1971. Rugpjūčio 12—13.

[22] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 141.

[23] Ten pat. P. 144.

[24] Ten pat.

[25] Dovydaitis P. Kuris žmogus yra tikras filosofas? Nagi tas, kuris nedrebėdamas galvoja apie mirtį // Ateitis, 1933. XXIII. Nr. 11. P. 454.

[26] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 147.

[27] Stulginskis A. 50 metų amžiaus sukaktis. Prof. Pr. Dovydaitį prisiminus // Rytas. 1936. Nr. 26. Vasario 1. P. 3.

[28] Dovydaitis P. Prieš 20 metų (Žiupsnelis atsiminimų) // Lietuvos mokykla. 1937. XX m. Nr. 12. P. 810.

[29] Dovydaitis P. Sveikas, mielas jaunime, Kristaus gimimo šventėms besirengiąs! (Adventų atviras laiškas „Ateities" skaitytojams, -joms ir visiems jos prieteliams) // Ateitis. 1933. XXIII. Nr. 12. P. 499.

[30] Girnius J. Vilkaviškio apskrities I ir II rajonų pradžios mokyklų mokytojų konferencija // Lietuvos mokykla. 1933. XVI m. Nr. 9—10. P. 254.

[31] Skreblys J. Kolektyvus Kauno miesto pradžios mokyklų Lietuvos nepriklausomybės XX-čio paminėjimas // Lietuvos mokykla. 1938. XXI m. Nr. 8—9. P. 543—553.

[32] Grigaitis J. Prof. Pranas Dovydaitis. Jo 50-čių metų sukakties proga // Lietuvos mokykla. 1936. XIX m. Nr. 5. P. 355.

[33] Snks J. Gaila, kad ten nebuvote. Vaizdai iš „Gamtos draugo" ekskursijos // Ateitis. 1933. XXIII. Nr. 8. P. 396.

[34] „Gamtos draugo" ekskursija // Židinys. 1933. T. 18. Nr. 8—9. P. 217.

[35] Grigaitis J. Prof. Pranas Dovydaitis. Jo 50-čių metų sukakties proga // Lietuvos mokykla. 1936. XIX m. Nr. 5. P. 355—356.

[36] Ten pat. P. 184, 185.

[37] Yla S. Auklėjimo tikslų klausimu // Lietuvos mokykla. 1939. XXII m. Nr. 11. P. 666.

[38] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 185.

[39] Ten pat. P. 187.

[40] Ten pat. P. 191.

[41] Samulionis P. Prel. A. Dambrauskas-Jakštas — pedagogas ir tautos švietėjas // Lietuvos mokykla. 1938. XXI m. Nr. 5. P. 326.

[42] Kralikauskas J. Pedagog. lietuvių periodika ligi 1918 m. // Lietuvos mokykla. 1936. XIX m. Nr. 12. P. 730.

[43] Mantvydas P. Pirmasis lietuvių katalikų mokslininkų suvažiavimas // Židinys. 1933. Nr. 3. Kovo mėn. P. 255.

[44] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 183.

[45] Kralikauskas J. Pedagog. lietuvių periodika ligi 1918 m. // Lietuvos mokykla. 1936. XIX m. Nr. 12. P. 731.

[46] Ten pat. P. 733.

[47] Ten pat. P. 734.

[48] Ten pat. P. 735.

[49] Ten pat. P. 736.

[50] Dovydaitis P. Prieš 20 metų (Žiupsnelis atsiminimų) // Lietuvos mokykla. 1937. XX m. Nr. 12. P. 815.

[51] Giedgaudas J. Lietuvos katalikų mokytojų sąjungos suvažiavimas 1922 m. birželio mėn. 25 ir 26 d. Kaune. Protokolas // Lietuvos mokykla. 1922. V m. P. 478.

[52] Ten pat. P. 480.

[53] Dovydaitis P. Prieš 20 metų (Žiupsnelis atsiminimų) // Lietuvos mokykla. 1937. XX m. Nr. 12. P. 817.

[54] A. Lietuvos mokykla. Bibliografija // Varpas. 1920. Rugpjūtis—rugsėjis. Nr. 8—9. P. 243—244.

[55] Tumas J. Bibliografija // Tauta. 1920. Rugpjūčio 10. Nr. 37(46). P. 3.

[56] Dovydaitis P. Prieš 20 metų (Žiupsnelis atsiminimų) // Lietuvos mokykla. 1937. XX m. Nr. 12. P. 811—812.

[57] Dulkytė A. 250 vagų // Lietuvos mokykla. 1939. XXII m. Nr. 12. P. 807.

[58] Kolupaila S. Prof. Dovydaitis — „Kosmo" redaktorius // LKMA Suvažiavimo darbai. Roma, 1973. T. 2. P. 450.

[59] Juška A. Kosmos — gamtos ir šalimų mokslų laikraštis, ypačiai 1924 m. 4-is sąsiuvinis (tų metų paskutinis) // Židinys, 1925. Nr. 4. Kovo mėn. P. 314—317.

[60] Matusas-Sedauskas J. Kosmos. Gamtos ir šalimų mokslų laikraštis // Židinys. 1924. T. 1. Nr. 1. P. 81.

[61] Židinys. 1926. Kovo mėn. Nr. 3. P. 196.

[62] Kolupaila S. Lapas į laurų vainiką // Ateitis 1951. Nr. 2. P. 50.

[63] Dovydaitis P. Filosofijos kilmė, jos sąvoka, darbo sritys ir uždaviniai // Logos. 1921. Sąs. 1—2. P. 7.

[64] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 600.

[65] Pradedamasis ir paaiškinamasis žodis // Soter. 1924. Nr. 1. P. 1.
[66] Ten pat.
[67] Ten pat. P. 2.
[68] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 611.
[69] Dovydaitis P. Religijų lyginimas seniau ir dabar (Profesoriaus Henri Pinard de la Boullaye S. J. kūrinių einant) // Soter. 1927. IV. Nr. 1. P. 117—145.
[70] Dovydaitis P. Naujieji etnologijos keliai ir kai kurie uždaviniai // Soter. 1924. Nr. 1. P. 35.
[71] Dovydaitis P. Šių dienų mokslo persiorientavimas kai dėl žmogaus dvasios prigimties praeity ir dabarty // Soter. 1930. VII. P. 1—18.
[72] Ivinskis Z. Jonas Basanavičius // Soter. 1927. IV. Nr. 1. P. 157—158.
[73] Kolupaila S. Vaisingas plunksnos darbininkas // Ateitis. 1936. Nr. 12. P. 486.
[74] „Lietuvos mokyklos" redakcija // Lietuvos mokykla. 1925. VIII m. P. 3—4.
[75] Dovydaitis P. Darban! // Lietuvos mokykla. 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 1—2.
[76] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 633—634.
[77] Trumpa Lietuvos švietimo draugijos „Saulės" gimnazijų laikinoji programa // Lietuvos mokykla. 1918 m. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 12—21.
[78] Dovydaitis P. Dėl istorijos programos ir vadovėlių gimnazijai // Lietuvos mokykla. 1918. Nr. 4. P. 79—85.
[79] Terminologijai // Lietuvos mokykla. 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 25.
[80] Aptarimai // Lietuvos mokykla. 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 23—27.
[81] Martišius P. Mokslo metų sutvarkymas pradinėse mokyklose // Lietuvos mokykla. 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 3.
[82] Ten pat. P. 6.
[83] Dovydaitis P. Lietuvių gimnazija — vidurinė ar aukštesnė mokykla? // Lietuvos mokykla. 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 6—9.
[84] V-no A. Geografija. Jos mokslo sąvokojimas, uždaviniai, skirstymosi metodas, auklėjamoji reikšmė ir nauda // Lietuvos mokykla, 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 9—12.
[85] Ten pat. P. 12.
[86] Mokyklos dalykai kituose lietuvių laikraščiuose // Lietuvos mokykla. 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 28—30.
[87] Iš mokyklų ir mokytojų gyvenimo // Lietuvos mokykla. 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 31—32.
[88] Mokslo, dailės ir literatūros žinios // Lietuvos mokykla. 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 30—31.
[89] Seno gimnazijos mokytojo tezės // Lietuvos mokykla, 1918. Sausis—vasaris. Nr. 1—2. P. 21—22.
[90] Ten pat. P. 21.
[91] Bizauskas K. Žodmenės bei literatūros teorija // Lietuvos mokykla. 1918. Nr. 5—6. P. 53—64; Nr. 7—8. P. 65—80.
[92] Iš empyrinės psichologijos // Lietuvos mokykla. 1919. II-jų metų 1 knyga. P. 1—23.
[93] Iš racionalinės psichologijos // Lietuvos mokykla. 1919. II-jų metų 1 knyga. P. 24—36.
[94] Iš elementarinės logikos // Lietuvos mokykla. 1919. II-jų metų 1 knyga. P. 37—56.
[95] Mičiulis J. Istorijos smulkmena // Lietuvos mokykla. 1928. XI m. Nr. 3. P. 108—109.
[96] Reinys M. Sąmonė psichologijos, pažinimo teorijos ir pedagogijos žvilgsniu // Lietuvos mokykla. 1919. II-jų metų 1 knyga. P. 1—8.
[97] D. M. Apie pedagogiją ir auklėjimo sąvoką // Lietuvos mokykla. 1919. II ir III m. 1-ji knyga. P. 9—16.
[98] Daniliauskas. Dėl Marijampolės gimnazijos istorijos // Lietuvos mokykla. 1920. II ir III m. 2-ji knyga. P. 327.

[99] Ten pat.
[100] Strimaitis J. Mūsų mokytojai ir žmonių turtai // Lietuvos mokykla. 1920. II ir III m. 2-ji knyga. P. 290—294.
[101] Ten pat. P. 290.
[102] Ten pat. P. 291.
[103] Elisonas J. Gimtojo krašto tyrinėjimas ir besimokančioji jaunuomenė // Lietuvos mokykla. 1920. II ir III m. 2-ji knyga. P. 295—297.
[104] [Be aut.] Nauja kraštotyros draugija // Lietuvos mokykla. 1927. X m. Nr. 5. P. 152.
[105] Ten pat.
[106] Būtėnas P. Tautotyros ir senienų rinkimo draugija Panevėžio mokytojų seminarijoje // Lietuvos mokykla. 1938. XXI m. Nr. 10. P. 616—629.
[107] Puodžiūnas J. Susirūpinkime mūsų mokyklos kronikomis // Lietuvos mokykla. 1926. IX m. Nr. 6. P. 233—234.
[108] Tautosakos komisijos žodis į visuomenę // Židinys. 1930. T. 11. Nr. 3. P. 292.
[109] Saulius J. Mokytojai, moksleiviai ir tautosakos rinkimas // Židinys. 1930. T. 11. Nr. 5—6. P. 486—487.
[110] P-as. A. Lietuvių katalikų mokytojų sąjungos konferencija // Lietuvos mokykla. 1928. XI m. Nr. 8. P. 234—246.
[111] Mičiulis J. Po konferencijos // Lietuvos mokykla. 1928. XI m. Nr. 8. P. 232—233.
[112] Švietimo ministerijos pradedamųjų mokyklų programos projektas // Lietuvos mokykla. 1919 Antrųjų metų 1-ji knyga. P. 165—184.
[113] Ten pat. P. 176.
[114] Programų projektai pradžios mokyklai. 8. Istorijos programos // Lietuvos mokykla. 1935. XVIII m. Nr. 4. Liepos—rugsėjo mėn. P. 299—303.
[115] Pradinės mokyklos programos projektas // Lietuvos mokykla. 1939. XXII m. Nr. 6—7. P. 449—479.
[116] Ten pat. P. 464—466.
[117] Ten pat. P. 466.
[118] Perkimšta pr. mokyklos istorijos programa // Lietuvos mokykla. 1936. XIX m. Nr. 2. P. 152.
[119] Ten pat. P. 152, 153.
[120] Mičiulis J. Lietuvos mokyklų istorijos reikalu // Lietuvos mokykla. 1928. XI m. Nr. 5. P. 172—174.
[121] Ten pat. P. 172.
[122] Ten pat. P. 174.
[123] Ivinskis Z. Etiškoji istorijos reikšmė // Lietuvos mokykla. 1927. X m. Nr. 9—10. P. 241.
[124] Ten pat. P. 242.
[125] Ten pat.
[126] Ten pat.
[127] Ten pat. P. 243.
[128] Kurmauskaitė V. Vilnius. Tėvynės pažinimo pamoka III pradžios mokyklos skyriuje // Lietuvos mokykla. 1939. XXII m. Nr. 12. P. 773—780.
[129] Ten pat. P. 778—779.
[130] Barkauskas K. Istorijos mokslo reikšmė // Lietuvos mokykla. Septintieji (1924) metai. 1924. P. 307—313; 358—361.
[131] Ten pat. P. 309.
[132] Staniulis E. Nauji istorijos mokymo keliai // Lietuvos mokykla. 1925. VIII m. Nr. 4. P. 166—169.
[133] Ivinskis Z. Vaizdingas istorijos dėstymas // Lietuvos mokykla. 1928. XI m. Nr. 4. P. 128—131.
[134] Ten pat. P. 128.
[135] Ten pat. P. 129.
[136] Ten pat.
[137] Ten pat. P. 131.
[138] Sužiedėlis S. Grožinė literatūra istorijos pamokose // Lietuvos mokykla. 1937. XX m. Nr. 4. P. 275—285.
[139] Ten pat. P. 278.

[140] Ten pat.
[141] Ten pat. P. 282—283.
[142] Ten pat. P. 283.
[143] Ten pat.
[144] Ten pat. P. 285.
[145] Maceina A. Tautinis auklėjimas mokykloje // Lietuvos mokykla. 1939. XXII m. Nr. 1. P. 3—30; Nr. 4. P. 241—251.
[146] Ten pat. P. 23.
[147] Ten pat.
[148] Ten pat. P. 24.
[149] Ten pat.
[150] Ten pat. P. 25.
[151] Lietuvos mokykla. 1919. P. 85—86.
[152] Ten pat. P. 86.
[153] Lietuvos mokykla. 1920. P. 434—435.
[154] Ten pat. P. 434.
[155] Ten pat. P. 435.
[156] Ten pat. P. 435—439.
[157] Ten pat. P. 435 (išn.).
[158] Ten pat. P. 437.
[159] Ten pat. P. 439.
[160] Ten pat.
[161] Religijos mokytojas. Rec.: Bažnyčios istorija. Parašė kun. A. Alekna. Knygų aprašymai. Religija ir istorija // Lietuvos mokykla. 1921—1922 m. P. 195—208.
[162] Ten pat. P. 195.
[163] Ten pat. P. 199.
[164] Ten pat. P. 208.
[165] Paparonis. Rec.: Aleksander Brückner. Starożytna Litwa. Knygų aprašymai. Istorija // Lietuvos mokykla. V (1922) metai. P. 544.
[166] Ten pat.
[167] Jakštas A. Kas mūsų vaikams mokyklose dėstoma // Lietuvos mokykla. Septintieji (1924) metai. P. 439—445.
[168] Ten pat. P. 439.
[169] Ten pat. P. 443.
[170] Ten pat. P. 444.
[171] Ten pat. P. 445.
[172] Ten pat. P. 445 (išn.).
[173] Ivinskis Z. Rec.: P. Šinkūnas. Krašto mokslo vadovėlis // Lietuvos mokykla. 1928. XI m. Nr. 1. P. 46—48.
[174] Ten pat. P. 46.
[175] Šinkūnas P. Žodelis dėl P. Šinkūno Krašto mokslo vadovėlio recenzijos // Lietuvos mokykla. 1928. XI m. Nr. 4. P. 147—150.
[176] Ten pat. P. 147.
[177] Ten pat. P. 148, 149.
[178] Ivinskis Z. Atsakymas P. Šinkūnui // Lietuvos mokykla. 1928. XI m. Nr. 4. P. 150.
[179] Šležas P. Rec.: Esmaitis. Lietuvos istorijėlė. Knygos // Lietuvos mokykla. 1932. XV m. Nr. 1. P. 23.
[180] Ten pat.
[181] Ten pat.
[182] Šležas P. Rec.: Doc. Pr. Penkauskas. Lietuvos istorija. Knygos // Lietuvos mokykla. 1932. XV m. Nr. 1. P. 24.
[183] Ten pat.
[184] Ten pat.
[185] Ten pat.
[186] M. S. J. Rec.: Lietuvos istorijos vadovėliai // Lietuvos mokykla. 1934. XVII m. Nr. 6. P. 315—317.
[187] Ten pat. P. 315.
[188] Ten pat.
[189] Ten pat. P. 316.

[190] Ten pat.
[191] Ten pat.
[192] Karalius P. Rec.: J. Norkus. Istorijos vadovėlis. Knygos // Lietuvos mokykla. 1937. XX m. Nr. 2. P. 157—158.
[193] Ten pat. P. 157.
[194] Ten pat.
[195] Ten pat. P. 158.
[196] Ruville A. Katalikiško istorijos mokslo reikšmė auklėjimui // Lietuvos mokykla. 1925. VIII m. Nr. 1. P. 19—27; Nr. 2. P. 55—62.
[197] Dovydaitis P. Rec.: J. Gobis. Vaiko sielos evoliucija. Knygų aprašymai // Lietuvos mokykla. 1922. V m. Nr. 2—3. P. 65—66.
[198] Ten pat. P. 65.
[199] Ten pat. P. 66.
[200] Ten pat.
[201] D. Pr. Rec.: Perro pasakos. Knygų apašymai. Literatūra // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 8—9. P. 344.
[202] Dovydaitis P. Rec.: Bolderatlas zur Geschichte der Pedagogik; T. Ivanauskas. Mūsų paukščiai ir mokykla; Kalevala // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 4. P. 181—182.
[203] Ten pat. P. 181.
[204] Ten pat. P. 177—181.
[205] Ten pat. P. 178.
[206] Ten pat. P. 181.
[207] Dovydaitis P. Rec.: J. Gobis. Trumpa auklėjimo istorija. Knygų aprašymai. Auklėjimo istorija // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 6. P. 243—250.
[208] Gobis J. Prie p. Pr. Dovydaičio mano „Trumpos auklėjimo istorijos" recenzijos // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 8—9. P. 351—355.
[209] Dovydaitis P. Prie p. J. Gobio replikos // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 8—9. P. 355—358.
[210] Dovydaitis P. Rec.: J. Gobis. Trumpa auklėjimo istorija. Knygų aprašymai. Auklėjimo istorija // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 6. P. 243.
[211] Ten pat. P. 244.
[212] Ten pat. P. 249.
[213] Ten pat. P. 250.
[214] Gobis J. Prie p. Pr. Dovydaičio mano „Trumpos auklėjimo istorijos" recenzijos // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 8—9. P. 352.
[215] Ten pat. P. 355.
[216] Dovydaitis P. Prie p. J. Gobio replikos // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 8—9. P. 358.
[217] Dovydaitis P. Rec.: A. Busilas. Istorija vidurinei mokyklai. Knygų aprašymas. Istorija // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 88—91.
[218] Dovydaitis P. Rec.: Juozas Gobis. Visuomenės mokslo vadovėlis. Knygų aprašymai // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 26—28.
[219] Dovydaitis P. Rec.: Kaip gyventa mūsų senelių prosenelių. Knygų aprašymai. Istorija // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 130—133.
[220] Dovydaitis P. Rec.: Dėl J. T-ko „Mūsų istorijos pradžiamokslio. Visuomenės mokslas ir istorija" // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 29—32.
[221] Dovydaitis P. Rec.: Juozas Gobis. Visuomenės mokslo vadovėlis. Knygų aprašymai. Visuomenės mokslas ir istorija // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 26.
[222] Ten pat.
[223] Ten pat. P. 28.
[224] Dovydaitis P. Rec.: Dėl J. T-ko „Mūsų istorijos pradžiamokslio. Knygų aprašymai" // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 29.
[225] Ten pat. P. 31.
[226] Ten pat. P. 32.
[227] Dovydaitis P. Rec.: A. Busilas. Istorija vidurinei mokyklai. Knygų aprašymai. Istorija // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 88.
[228] Ten pat. P. 89.

[229] Ten pat. P. 90.
[230] Ten pat.
[231] Ten pat.
[232] Ten pat.
[233] Ten pat. P. 91.
[234] Dovydaitis P. Rec.: Kaip gyventa mūsų senelių prosenelių. Knygų aprašymai. Istorija // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 131.
[235] Ten pat. P. 132.
[236] Ten pat. P. 133.
[237] Dovydaitis P. Kaip „Lietuvos mokykla" recenzuojama // Lietuvos mokykla. Septintieji (1924) metai. P. 284.
[238] Ten pat.
[239] Dovydaitis P. Rec.: Iš tamsios praeities į šviesią ateitį. Knygų aprašymai. Istorija // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 247.
[240] Ten pat. P. 248.
[241] Ten pat.
[242] Ten pat. P. 249.
[243] Ten pat.
[244] Ten pat.
[245] Kralikauskas J. Ką pasėsi, tą ir pjausi // Lietuvos mokykla. 1935. XVIII m. Nr. 1. P. 61.
[246] Kemėšis F. Kultūros darbas ir mūsų inteligentai // Židinys. 1930. T. 11. Nr. 1. P. 31.
[247] K. M. Rec.: K. Kliuksinas. Senovės istorija. Elementarinis kursas. Kaunas, 1934. Knygos ir žurnalai // Židinys. 1935. T. 21. Nr. 1. P. 118—120.
[248] Jakštas J. Istorijos mokymo tikslai // Židinys. 1939. T. 29. Nr. 1. P. 71—80.
[249] Dovydaitis P. Pedagogas šventasis — Jonas de la Salle (200 metų po jo mirties sukakus) // Lietuvos mokykla. 1920. II—III m. 2-ji knyga. P. 185—202.
[250] Dovydaitis P. Otonas Villmann'as (1839.IV.24—1919) // Lietuvos mokykla. 1920. II—III m. 2-ji knyga. P. 203—222.
[251] Ten pat. P. 211, 215.
[252] Dovydaitis P. Kuo yra Dantė pedagogui? // Lietuvos mokykla. 1922 (V-jų metų 1 sąs.). P. 12—15.
[253] Ten pat. P. 13.
[254] Ten pat. P. 14.
[255] Dovydaitis P. Don Bosco — jaunimo draugas ir auklėtojas (Jo 100 metų gimimo sukaktuvių proga) // Lietuvos mokykla. 1922. V m. Sąs. 8 ir 9. P. 326—331.
[256] Ten pat. P. 327.
[257] Ten pat.
[258] Ten pat. P. 328.
[259] Ten pat. P. 330.
[260] Dovydaitis P. Erazmas Roterdamietis. Šis tas apie jo gyvenimą, veiklą ir pedagogiką // Lietuvos mokykla. 1936. XIX m. Nr. 12. P. 737—742; 1937. XX m. Nr. 1. P. 10—16; Nr. 2. P. 91—103; Nr. 3. P. 171—182; Nr. 4. P. 253—274; Nr. 5. P. 334—341.
[261] Jakučionis A. Mokytojas Juozas Jonas Palukaitis // Lietuvos mokykla. 1918. Nr. 7—8. P. 173—189.
[262] Dovydaitis P. Iš Tomo Žilinskio atsiminimų // Lietuvos mokykla. II ir III (1919 ir 1920) metų 3-ioji knyga. 1921. P. 477—497.
[263] Dovydaitis P. Tomo Žilinskio pažįstamų atsiminimai. Iš Veiverių // Lietuvos mokykla. II ir III (1919—1920) metų 3-ioji knyga. 1921. P. 590—602.
[264] Jonas Jablonskis (Jo 60 metų amžiaus sukaktuvėms). Jubiliato, jo mokinių, draugų ir pažįstamų atsiminimai // Lietuvos mokykla. Ketvirtieji (1921) metai. 1921—1922. P. 513—604.
[265] Ten pat. P. 563—565.
[266] Ten pat. P. 565.
[267] A. a. Petras Kriaučiūnas. Jo 70 metų gimimo ir 5 metų mirties sukaktuvėms (1850.IX.4(16)—1916.I.7(20). Medžiagos žiupsnys jo gyvenimui ir dar-

bui apibūdint // Lietuvos mokykla. Ketvirtieji (1921) metai. 1921—1922. Nr. 7—8. P. 290—366.

[268] Ten pat. P. 297.

[269] Ten pat. P. 364.

[270] Ten pat. P. 364—365.

[271] Dovydaitis P. Šių dienų šventųjų keliais... (Keletas padrikų minčių a. a. mok. M. Zabernaitei mirus) // Lietuvos mokykla. 1927. X m. Nr. 5. P. 128—133.

[272] Ten pat. P. 130.

[273] Dovydaitis P. Kun. Peliksas Martišius. Jo 60 metų amžiaus sukaktie proga // Lietuvos mokykla. 1939. XXII m. Nr. 3. P. 230—234; Nr. 4. P. 308—316.

[274] Ten pat. P. 230.

[275] Ten pat.

[276] Dovydaitis P. Dėl lotynų kalbos skaitymų gimnazijoj // Lietuvos mokykla. 1919/1920. Antrieji ir tretieji metai. Kn. 1. P. 39—45.

[277] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 567.

[278] Dovydaitis P. Auklėjimas ir mokymas graikų senovėje // Lietuvos mokykla. 1921. P. 457—471.

[279] Dovydaitis P. Auklėjimas ir mokymas romėnų senovėj // Lietuvos mokykla. 1921. P. 471—486.

[280] Dovydaitis P. Robinzonas Kruzas — jaunimo skaitymai (200 metų sukaktuvių proga) // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 4. P. 162—168.

[281] Dovydaitis P. Descendencijos (evoliucijos) teorija mokykloj // Lietuvos mokykla. 1923. VI m. Sąs. 1. P. 17—22.

[282] Ten pat. P. 21.

[283] Ten pat. P. 22.

[284] Dovydaitis P. Apie auklėjimo mokslo ir darbo principus moderniosios ir krikščioniškosios pasaulėžvalgos šviesoj // Lietuvos mokykla. 1924. VII m. P. 53—58.

[285] Ten pat. P. 54.

[286] Ten pat. P. 56.

[287] Ten pat. P. 57.

[288] Ten pat.

[289] Ten pat. P. 58.

[290] Ten pat.

[291] Dovydaitis P. Atviras laiškas Lietuvos mokytojams (joms) — pirmiausia mokytojams(joms) katalikams(kėms), o taip pat ir visiems(oms) kitiems (oms) // Lietuvos mokykla. 1930. XIII m. Nr. 11. P. 401—416.

[292] Ten pat. P. 401.

[293] Ten pat. P. 414—415.

[294] Ten pat. P. 415.

[295] Gerbinis M. Pedagoginė spauda ir mokytojai (Lietuvos Mokyklos 20-ies metų sukaktuvių proga) // Lietuvos mokykla. 1937. XX m. Nr. 12. P. 825.

[296] Šalkauskis S. Tarpstanti „Lietuvos mokyklos" fizionomija // Lietuvos mokykla. 1937. XX m. Nr. 12. P. 823.

[297] Ten pat. P. 824.

[298] Girnius J. Pranas Dovydaitis. P. 484.

[299] Malinauskas I. Žodis pradedant darbą // Lietuvos mokykla. 1936. XIX m. Nr. 1. P. 2.

Kun. ANTANAS LIUIMA SJ

PRELATO MYKOLO KRUPAVIČIAUS LAIŠKAI PRELATUI PRANCIŠKUI JURUI

Su prel. Pranciškumi Juru susirašinėjo daugelis įžymių asmenybių lietuvių kultūros, lietuvybės išlaikymo, knygų leidimo, pagaliau šalpos reikalais. Ypač gausi korespondencija yra prof. Antano Maceinos, prof. Zenono Ivinskio ir prel. Mykolo Krupavičiaus.

Prof. Juozui Eretui rengiant prel. Juro biografiją „Užjūrio Valančius", jis siuntė autoriui visą savo korespondenciją ir kitą pagalbinę medžiagą (143 aplankus) monografijai parengti. Baigus rašyti monografiją, prel. Juras sutiko, kad tą medžiagą paimtų į savo archyvą Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Tie laiškai, tegu iš dalies asmeniški, vis dėlto padeda geriau pažinti ne tik aplinką, kurioje jie gyveno, jiems aktualias problemas, bet ir pačius autorius, jų gyvenimo smulkmenas.

Neturint galimybės surinkti visus minėtųjų autorių laiškus, dabar publikuojama nors toji dalis, kuri yra Lietuvių katalikų mokslo akademijos archyve. Šį kartą pasirinkti prel. Mykolo Krupavičiaus (1885.X.1—1970.XII.4) laiškai.

Jie apima beveik trisdešimt aštuonerių metų laikotarpį (1932. I.8—1969.X.4). Beveik visi laiškai rašyti rašomąja mašinėle, išskyrus penkis, rašytus kelionėje, ir vieną dedikaciją. Šie 75 laiškai paprastai gana trumpi, daugiausia penktojo (22 laiškai) ir šeštojo dešimtmečio (33 laiškai). Rašomosios mašinėlės kaspinas, matyt, buvo taip susidėvėjęs, kad tik tris kartus perleidus per kseroksą ir intensyvinant juodumą galima įskaityti. Tik išimtiniais atvejais, kelionėje, nurodyta vieta, iš kurios rašytas laiškas. Tad reikia tikėtis, kad visi kiti laiškai, buvo rašomi iš gyvenamosios vietos, Pfullingen bei Reutlingen. Keletas laiškų yra visiškai be datos.

Laiškų stilius trumpas, dalykiškas, impulsyvus, išradingi, su epitetais kreipiniai: „Tėveli dobilėli" (1962.III.21), „Mano jaunasai Seni (65.XII.21), „Mano neramioji, amžinai banguojančioji Jūra mėlynoji" (57.X.5), o kartais su humoru ar net švelnia ironija: kreipiasi lenkiškai, nes, kaip teisinasi, nemokąs aukštųjų asmenų „lietuviškai poninti" (57.VIII.17). Kitur krūva titulų lotyniškai ir lietuviškai: „Sancte Pater, Prelate, Monsinjore, Klebonėli ir Dūšių Ganytojau" (58.XI.27) arba ir stačiokiškų ar grubių posakių, pavyzdžiui, „įvairios rūšies gyvenimo utėlės" (50.VI.3) ar „Didesnio įžeidimo ir melo nė pats Liucipierius pekloje nesugalvos" (49.VI.20).

Vyraujanti laiškų idėja yra jo, kaip Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Pirmininko, vargai, rūpesčiai, darbai, problemos, taip pat kaip Pasaulio Lietuvių Bendruomenės kūrėjo pastangos, sielojimasis dėl Lietuvos nepriklausomybės atgavimo, lietuvybės išlaikymo išeivijoje.

Prelatas Krupavičius, visą savo gyvenimą skyręs Lietuvai ir jos gerovei, senatvėje pasijuto niekam nebereikalingas, visų apleistas, užmirštas, „nelaimingas be tėvynės benamis valkata, sunkiai stumiąs savo senatvės dienas svetimame krašte" (65.XII.21). Sunku įsivaizduoti, ką jis turėjo išgyventi sielos gelmėse. Iš pradžių apie tai kalba tik su humoru ar daro aliuzijas į savo sunkią padėtį, o juo toliau, juo atviriau apie tai kalba ir pagaliau jau kiekvienas sakinys reiškia tragišką jo padėtį. „Esu jautrus,— rašė jis 1959.III.19, — tiesą pasakei, nes ir šuns vietoj atsidūręs noriu pasilikti žmogum, ir nenoriu būti šunvote ant svetimo kūno. Negaliu pakęsti ir aukštų žmonių veidmainystės. Meldžiasi už Tylos Bažnyčias. O tų Bažnyčių sūnums neduoda teisės net šv. Mišių atlaikyt. Privalai žmogus jaustis kaip banditas ar plėšikas. Skausmą ir nejautrus žmogus pajustų. Norisi staugti ar rėkti, bet tik kai kam paunkščiu į ausį, ir tuo baigiasi, žinoma, reakcija, bet skausmas ir pažeminimas nepelnytas".

1. Vilkaviškis, 1932 m. sausio 8 d.

Dėkoja už laišką ir šv. Mišių stipendijas. Siunčia porą savo leidinių atminimui. Į darbą jau įsitraukė. Jo „prieteliai" siekia jį iškeldinti kitur.

Brangus Kunige Klebone,

Jūsų man siųstąjį laišką su linkėjimais ir stipendijomis gavau. Pirmieji man buvo labai malonūs, o antrosios gerokai naudingos. Už viena ir kita labai širdingai dėkoju. Teikis priimti iš manęs tokių pat, kad ir pavėluotų, sveikinimų su linkėjimais ir dvejetą mano leidinių atminčiai, kuriuos kartu su šiuo siunčiu. Pas mus nieko verto dėmesio neįvyko. Aš gyvenu pakenčiamai. Į naują darbą jau įsitraukiau. Kaip ilgai čia išbūsiu — nežinau. Mano „prieteliai" nerimsta dėl manęs ir deda pastangų išskirti mane su naująja vieta.

Būk, Gerasai Klebone, sveikas ir laimingas. Telaimina Aukščiausias visus Jūsų žygius ir sumanymus.

Vilkaviškis
1932-I-8

Jūsų
K. M. Krupavičius

2. Vilkaviškis, 1932 m. birželio 30 d.

Dėkoja už laišką ir šv. Mišių stipendijas. Krizė didėja. Mano, kad Klaipėdos byla Hagoje bus pralaimėta. Paštas nepatikimas. Popiežius davė leidimą įkurti Katalikų universitetą ir jo rektoriumi patvirtino vysk. Mečislovą Reinį. Nežinia, ar valdžia nesutrukdys.

Brangus Klebone,

Šiuo atveju jau esu gavęs laišką su intencijų sąrašu. Labai ačiū. Stipendijos pas mus po seminarijos pastoge yra retas dalykas, tad Jums tenka pasakyti dvigubą ačiū. Sąrašo neturėdamas negalėjau ir Mišių laikyti, dabar jau pradėjau. Pinigus už čekį išmokėjo Ūkio bankas, pažymėdamas, jog juos atsiimsiąs, jei negausiąs Amerike.

Naujo pas mus beveik nieko. Vargstam senus vargus. Krizis stiprėja. Klaipėdos bylą pralaimėjom Klaipėdoj, atrodo, pralaimėsim ir Haagoj. Lietuvos garbę tik Šarkis kol kas atlaikė. Ir tai šį tą reiškia.

Su laiškais tokie atsitikimai pas mus ne naujiena. Laiškus pas mus gauna ne tas, kam rašoma, bet tas, kam leidžiama gaut. Mat visuomenė auklėjama.

Popiežius davė sutikimą kurti Katalikų universitetą. Pirmu jo vedėju patvirtintas Rymo vysk. Reinys. Nuo šio rudens žada pradėti veikti Katalikų Akcijos Institutas. Vėliau žadama steigti ir kiti skyriai, žinoma, jei viso to didžio ir švento darbo nesutrukdys valdžia. Viso reik tikėtis. Su pinigais, reikalingais tam darbui, nėra gerai, bet vilties nenustojam.

Lik sveikas ir laimingas, Gerasai Klebone. Lai Jus laimina Dievas.

Vilkaviškis,
1932-VI-30

Jus gerbiąs
K. M. Krupavičius

3. Vilkaviškis, 1932 m. spalio 13 d.

Dėkoja už šv. Mišių stipendijas ir už atsiųstą medžiagą apie tautinę Bažnyčią (nezależninkus), jos neužtenką visam vaizdui susidaryti.

Geraširdi Klebone,

Pirmiausia dėkoju širdingai už gregorijanką[1]. Jau ją laikau, nes pas mus, ypač seminarijoj, laukimo eilės nėra: stipendija —

[1] Trisdešimt šv. Mišių, laikomų be pertraukos už mirusįjį.

retas svečias. Dėkoju taip pat ir už medžiagą nezaležninkų istorijai. Jos gavau jau nemaža, bet dar ne visa, kas reikalinga apie juos žinot ir suprast. Pirmiausia neaiški jų atsiradimo priežastis ir veikimo eiga, jų svarbiausi veikėjai, jų santykis su sandariečiais ar kitais Katalikų Bažnyčios priešais bei su lenkų nezaležninkais. Šis tas iš gautos medžiagos galima sugraibyt, bet toli gražu ne tiek, kad galėčiau sudaryti aiškų vaizdą. Be to, jų mokslui nustatyti reikalinga turėti jų konstitucija. Jie tokią turi. Vieną knygelę, jų pačių rašytą, būtent — Geniočio TAUTA ir BAŽNYČIA gavau iš tėvų Marijonų knygyno. Rašant man būt gera turėt medžiagos ne tik kas apie juos kitų rašoma, bet ir ką jie patys apie save rašo. Esu labai dėkingas už tai, ką gavau, būsiu dėkingas, ką dar gausiu.

Pas mus senos bėdos. Prie jų vis šis tas dar ir naujų prisideda.

Lai laimina Jus Aukščiausias ir padeda visuose Jūsų darbuose.

Jūsų K. M. Krupavičius

P. S. Labai dėkui už knygą apie Eucharistinį kongresą, kurią gavau per kun. Vizgirdą.

Vilkaviškis,
1932-X-13

4. Pfullingen bei Reutlingen (Württenberg)
1947 m. liepos 10 d.

Sukakties proga sveikina ir prisimena jo nuopelnus „Dievui, tėvynei, tautiečiui". Kaip Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Pirmininkas, dėkoja jis tėvynės vardu, „nes priešas surišo rankas ir užčiaupė burną". Linki sulaukti „tėvynės išlaisvinimo dienos". Prieraše duoda savo adresą Vokietijoje.

Kun. Pr. Jurui
Lavrence

Brangus Sukaktuvininke,

Pats priklausai prie tos žmonių rūšies, kuriems visuomet diena per trumpa, dažnai ji minute virsta. Tokie žmonės šiuo atžvilgiu save apsigauna, bet, deja, negali apgauti Dievo pastatyto buhalterio. Jam visuomet diena yra diena, o metai metais. Tą mastą jis tiksliai atskaičiuoja ir tam, kam diena minutė ir kam diena metai. Jis niekad neapsigauna. Žmonėms, kaip Tamsta, Dievo bitelėms, jo neklystamo laikrodžio dūžiai būna dažniausiai

staigmena. Jiems atrodo — tik pradeda gyventi, tik susirado darbui kelius ir metodus, tik, rodos, pats darbo įsismaginimas, o čia tau tas buhalterio kūjis atskaičiavo 25 darbo ar 50—60 ar 70 amžiaus metelių, o kartu su jais gyvenimo kelionę prismaigsto visokiomis pirmiau nežinomomis kliūtimis ir įkyriai kušta į ausį apie reikalą krautis kuparus į kelionę anapus žemelės. Tokioj būklėj atsiradai ir Tamsta, Mielasai Sukaktuvininke. Spauda ir žmonės tą faktą tinkamai konstatavo ir įvertino „kaltininko" darbus ir nuopelnus. O, Gerbiamasai Pirmininke, jų turi daug. Visas gyvenimas — vienas ištisas nuopelnas — Dievui, tėvynei, tautiečiui. Tautiečiai jau atidėkojo, kiek žmogus gali ir nori atidėkoti. Dievas atsiteis ateity. Tėvynė nori, bet negali savo ištikimam vaikui paspausti ranką ir pasakyti tikrai nuoširdų ačiū, nes priešas surišo jos rankas ir užčiaupė burną. Tai noriu padaryti aš, kaip Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkas, bent šiuo momentu, provizoriškai — gyvenk, Garbusis Sukaktuvininke, dar ilgai, dirbki taip pat uoliai ir sėkmingai kaip dirbęs Dievo garbei ir tėvynės bei tautiečių naudai ir sveikas sulauk tėvynės išlaisvinimo dienos, kad laimingas galėtum pasidžiaugt kartu su visais jos vaikais jos triumfo diena, padirbėt jos žaizdoms švelninti ir griuvėsiams atstatydinti ir panemuniuose iš jos pačios nupelnytą ačiū atsiimti.

Tepadeda Aukščiausias.

Jūsų
K. M. Krupavičius

1947.VII.10

Mano adresas — Pfullingen bei Reutlingen (Württ.)
Goethestr. 18 Franz. Zone. Germany

5. 1947 m. spalio 5 d.

Dėkoja už dovaną ir šv. Mišių stipendijas. Žada pasirūpinti sveikata. Džiaugiasi jo tautine kultūrine veikla.

Kun. Pr. Jurui
Lawrence

Brangus Broli,

Gavau Tamstos dovaną, man atsiųstą per dr. Padolskį, ir šv. Mišių stipendijas — per kun. Balčiūną. Už viena ir kita labai dėkoju. Atsiremontuoju gerų draugų padedamas; ir sveikata, ir sie-

la atsigaunu. Tiek daug tos sveikatos reik, o tiek man jos sumažino visokie Lietuvos priešai. Sunaikintas daiktas ne taip lengvai atstatomas. Bet, šiek tiek apsilopęs, gali kokį laiką nešti savo darbų naštą. Tamstos parama susiremontuosiu burną, kurioj reik padaryt 5 dantų sunkesnė operacija, ir kiek tiltus aptaisysiu, ir antra, antrosios vidurių operacijos pasėkoms likviduoti panaudosiu. Dar kartą labai dėkoju. Džiaugiuosi Tamstos gražia tautiniai-kultūrine veikla. Padėkos ženklan buvau pasiuntęs kuklią dovanėlę — knygas. Manau, jau būsi jas gavęs. Tepadeda Tamstai Dievas.

Su pagarba

Jūsų M. Krupavičius

1947.X.5

6. 1948 m. birželio 21 d.

Dėkoja už Baltrušaičio „poeziją", džiaugiasi prel. Juro tautine veikla, tikisi rudenį jį aplankyti, linki sulaukti laisvos, laimingos Lietuvos.

1948.VI.21

Brangus Lietuvystės Mecenate,

Kažkas atsiuntė Baltrušaičio Poeziją. Kun. P. M. Juro leidinys. Mūsų šiurpiais ir ubagystės laikais tai įvykis. Tas įvykis Tamstos nuopelnas. Tokių įvykių jau visa eilė įvyko — viens svarbesnis už kitą. Tai svarbus tautai patarnavimas. Aš labai už tai Tamstai dėkoju. Bet Tamsta sugebi ne tik tautai kaip visumai patarnauti, bet ir jos paskiriems nariams. Jų tarpe esu ir aš. Gavau kelis siuntinėlius su maistu ir kitais reikmenimis. Dėkoju ir už tai širdingai. Atsilyginti sugebėsiu Tamstai nebent malda. Savo ubagystėje kuo kitu neįstengiu. Atsirado reikalų aplankyti Jūsų padangę. Jei ne darbai ir sveikatos žymesnis susvyravimas, jau šiuo metu būčiau buvęs pas Jus. Kelionę teko atidėti rudeniop. Jei ji laimingai pavyks, pasistengsiu Tamstą aplankyt ir gyvu žodžiu padėkoti. Dabar linkiu Tamstai, mielasis Mecenate, sėkmingai vystyti savo veiklą tėvynės naudai ir Dievo garbei ir kad sulauktum savo darbo vaisiais pasidžiaugti ir pailsėti laisvoj ir laimingoj Lietuvoj. Tepadeda Tamstai Aukščiausias.

Su aukšta pagarba ir širdingu dėkingumu

Jūsų M. Krupavičius

7. 1949 m. sausio 22 d.

Žada iš Paryžiaus sausio 26 d. vykti į Niujorką ir aplankyti Jurą, padėkoti jam už tautinį darbą.

J. K. Kun. P. Jurui
Lawrense

Brangus Broli,

Į Jūsų padangę rengiamės išvykti iš Paryžiaus sausio mėn. 26 d. Jei nieks kelionės nesutrukdys, būsime New Yorke 27.I. Tamstą labai noriu aplankyt. Tai stengsiuos padaryt visomis jėgomis. Tamsta esi Amerikos lietuviškam gyvenimui labai svarbus Apvaizdos duotas vyras. Norėčiau pats asmeniškai Tamstai pareikšti savo pagarbą ir padėkoti už atliktus darbus. Galimybės gal surasiu. Savo veiklos Jūsų padangėje tvarkyti negalėsiu. Tvarkys tie, kurių žinioje būsiu. Gal pavyks gauti paskyrimą į Jūsų Lawrencą.

Archyvo dalį aš mėginsiu pasiimti su savimi. Dalis yra Šveicarijoj. Išvažiuodamas daviau nurodymą, kad iš ten ją išsiųstų Tamstos vardu. Siuntėjas bus ar BALF'o įgaliotinis pasirašęs, ar St. Garbačiauskas, ar gal kokia transporto firma iš Ciuricho. Kai pasimatysim, viską išsiaiškinsim.

Labai dėkoju už tikrai broliškos širdies man parodymą ir auką, kurią perdaviau „Tėvynės sargo" leidyklai.

Tepadeda Tamstai Dievas.

Jūsų tarnas Kristuje

1949.I.22. K. M. Krupavičius

8. [Niujorkas], 1949 m. sausio 28 d.

Vakar atvyko į New Yorką, šiandien vyksta į Washingtoną. Apsilankymas pas Jurą II.20 d. priklausys nuo „darbdavių".

Brangus ir mielas Broli,

Vakar atvykau į New Yorką. Šiandien vykstu į Vašingtoną. Kun. prel. Baikūnas pranešė Jūsų norą būti pas Tamstą vasario mėn. 20 d. Tai priklauso nuo mano „darbdavių". Kalbėsimės. Aš labai noriu būti Tamstos pastogėj. Gal Dievas padės. Ir reikaliu-

kų turiu. Manau, kad mano laišką, siųstą iš namų prieš išvažiavimą, jau esate gavę.

Tepadeda Jums Dievas.

Jūsų
1949.I.28. M. Krupavičius

9. [Maspeth, N. Y.], 1949 m. kovo 4 d.

Krupavičiaus dedikacija fotografijoje, skirtoje prel. Jurui.

Daugiau negu prieteliui
Kun. Pr. Jurui

aukso širdies žmogui, nenuilstamam lietuvybės palaikytojui ir žadintojui, pirmaeiliui kovotojui už Lietuvos laisvę
Su didele padėka, džiaugsmu ir pagarba

atminčiai
M. Krupavičius

1949.III.4.

10. 1949 m. kovo 25 d.

Praneša, kad balandžio 3 d. bus Ročesteryje ir iš ten vyks pas prel. Jurą ilgesniam laikui, iš jo organizuos savo veiklą.

Mielas Broli,

Pasiilgau ir nutariau drožt pas Tave „ant šėringės". Tavo pabaksnojimai į pašones ir Žvaigždelės Rytmetinės[2] pyragai eina į sveikatą. Tik žinok, kad šiuo atveju Tavo kantrybę, viešnagę ir gerą širdį panaudosiu ilgesnį laiką. Tad stiprinkis ir taupyk iš anksto tas jiegas ir dorybes, kurios reikalingos ištesėt. Pas tave noriu įkurt vyriausiąjį štabą, iš kurio darysiu puolimus į visus kraštus, nes kol išvažiuosiu į Čikagos apylinkes, teks sukinėtis apie Tavo viešpatystę. Tikiuosi, kad mano iškyloms duosi kokią kad ir apšlubusią sartukę. Balandžio 3 d. būsiu Ročesteryje. Iš jo tiesiausiais keliais patrauksiu į Tavo pakluonius. Kada tai bus, pranešiu specialiu paslu. Ar neatsiras kokių kliūčių tuo me-

[2] Lawrense parapijos klebonijos virėjos Stella lietuviškas vertimas.

tu? Jei taip, parašyk kun. Bukšio adresu. Lauksiu. Lauksiu taip pat tos valandos, kada galėsiu įterpti į Tavo mielą palūpį saldų bučkį.

Pasilik sveikas ir laimingas.
Tepadeda Tau Dievas.

Tave mylįs

1949.III.25. M. Krupavičius

11. Ročesteris, 1949 m. balandžio 4 d.

Komplimentai prel. Jurui. Formalumai Imigracijos biure. Ketina Velykas praleisti kartu. Laukia prel. Juro balandžio 11 d. Niujorke, tikisi kartu vykti į Lawrence.

Tu Jūrele, Tu gilioji, kada aš Tave išmatuosiu. Gylis nežmoniškas. Tame gylyje turtai nesuskaitomi. Aš tik paviršiuje įstengiu paplaukioti ir vieną kitą putelę nugrėbti. Norėjau bent ilgėlesnį laiką ir putelėmis pasismaguriauti. Su miela Jūrele Velykas praleisti, bet piktosios pasaulio jiegos sutrukdė. Imigracijos komisija pareikalavo atvykti pas ją bal. m. 11 d. ryte. Prašiau, kad mane priimtų esant N. Yorke. Nesutiko. Jos biurokratizmo rezultate štai kas įvyko — 1. vietoj bal. 4 d. pas Jūrelę viliokėlę galėsiu išvykti tik bal. 11 d. vakare, ligi to laiko teks pabūti pas savo giminę dzūką — Bakšį, 2. iš Bakšio per N. Yorką trauksiu į Raulinaitynę, 3. kelionė prailginta, sugaišta daug laiko ir pinigo iššvaistyta galybė. Bet... vis tiek Velykoms būsiu ten, kur širdužė traukia. Prisikėlusį Kristų liaupsysim kartu su Jūrele giliąja, Žvaigždele šviesiąja ir kitais dangaus kūnais, šviečiančiais savąja ir svetimąja šviesa. Vis tiek pat. Svarbu, kad šviečia ir pasaulio tamsybes sklaido. Tiesa, Laučka minėjo, kad pats žadi būti 11 d. N. Yorke kažkokiais reikalais. Jei taip, važiuosim į Raulinaitynę kartu. Jei netiesa, važiuosiu dūsaudamas vienas kaip kamienas, tuo naktiniu traukiniu, kuriuo pats paprastai važinėji. Mėginsiu ir Tavo išgulėtą lovą gauti. Kaip ten bebūtų, brėžtelk žodeliūkštį į Informacijos Centrą Kizių Marilkai. Nurodysi ir vietą, kur galėsiu Tave susirasti, žinoma, jei bendrai tuo metu tokia vieta N. Yorke bus.

Laukiu Tavo žodelio, laukiu ir silkėtos lūpelės.

Ročesteris, Tavasis
1949.IV.4. M. Krupavičius

12. Detroitas, 1949 m. gegužės 1 d.

Prel. Juro liaupsinimas, einamieji reikalai prieš grįžtant į Europą, patarimas į išleistuves kviesti tokius, su kuriais būtų galima pasitarti.

Mielas ir pasiilgtas stipriai Broli,

Nėr[3] Tavęs ir neturiu su kuo nei bučiuotis, nei bartis. Gal dėl to ir pasiilgstu Tavęs daugiau negu kitų. Be to, Tavo ta nenuoramiška širdelė, besiveržianti į idealų aukštybę, į Lietuvėlės paširdžius mane sužavėjo ir pririšo prie Tavęs. Bet juk... tai romantika. Mes gi vyrai kaip pipirai turime būti realūs. Tad ir būkime jais, o romantiką palikime tiems, kurie jai sutverti. Tad į realybę.

1. Ar radai mano Tau reikalingą raštą archyve? Ten, kiek atmenu, buvo ir Brizgio ilgokas raštas, kuriame turėtų būti Tau reikalingų žinių. Pagaliau Laučka tų duomenų turėtų turėti. Dabar neseniai buvo lietuviškam kažkuriam laikrašty, kurios tautos kiek įvažiavo.

2. Lietuvos gaivinimo reikalu prašė mane Leimonas parašyti straipsnį. Nerandu laiko. Kasdien vis naujoj vietoj.

3. Anketą skaičiau spaudoj. Klausimas — kokios priemonės naudoti siekiamam tikslui — apleistas. Gaila. Aš manau, kad tai svarbiausias punktas.

4. Iš Vilksbarės išsiuntė Zujus m a n Seimo stenogramų. Nenugabenk į archyvą. Neiškrapštysi iš ten.

5. Ar tai moteriai gavai kokius raštelius atvažiuot? Jei taip — atsiųsk to geradario adresą, kad galėtų jam padėkoti.

6. Rodos, kad išvažiuosim kiek anksčiau. Girdėjau, kad rengiamos išleistuvės. Pasikalbėk su Balkūnu. Jos būtų labai svarbu. Bet už tai kviestini tik tokie žmonės, kurie pasitarimams tinka, ne išleistuvėms. Gera būtų, kad ir Brizgys būtų, kaip buvo suprojektuota. Išvažiavimo datą nustatysiu gegužės pradžioj. Tuoj pranešiu.

Rašyk man šiuo adresu — 2025 W. Walton St. Chicago Illinois. Pas A. Bulotą.

Duok lūpelę. Sveikinimų Žvaigždelei ir kunigėliams bei Leimonui.

Dievulis telaimina Tave.

Tavo
M. Krupavičius

Detroitas,
1949.V.1

[3] Laiškas rašytas mašinėle, neturinčia lietuviškų ženklų. Jie sudėti redaktoriaus.

13. Niujorkas, 1949 m. gegužės 23 d.

Dėkoja už dovanas, apgailestauja, kad Juras neatvyks į rengiamas išleistuves, skundžiasi savo silpna sveikata.

Gerasis Broli,

Gavau [4] Tavo epistolę [5] su 145 dol. čekiais ir dar kažkokiu neaiškiais tikslais priedu (20 dol.) ir pažadais ateičiai. Visa tai gražu iš Tavo pusės ir labai dėkoju. Bet negražu, kad nebūsi su mumis geg. m. 23 d. Balkūnas sakosi pakvietimą išsiuntęs. Pasitarimuose Tavo žodis būtų labai reikalingas ir įdomus. Bet svarbiausia — nepasieksiu Tavo ūso paskutiniam bučkiui įspausti. Tad spaudžiu jį bent simboliškai per erdves. Labai dėkoju už visa. O tas visa — kur čia išpasakosi — labai didelis ir į aukštį, ir į gylį. Esi žmogus, prie kurio daugiausia manoji suvargusi širdis prilipo Amerike. Išvažiuoju labai pailsęs ir išsisėmęs. Kelionė buvo per sunki man našta. Išvykdamas labiausiai jaučiuosi šunimi benamiu. Į Ameriką labai nenorėčiau atvykti gyventi. Ji man labai artima ir labai svetima. Amerikoj reikalingos jiegos, o mano jų tik liūdnas likutis liko. Darbo sąlygos Europoje ir jas gali visai iščiulpti. Prieš akis baisi invalidystė su visomis pasėkomis. Bet... nuklydau ir patį išvedžiau į juoduosius gyvenimo pūdymus. Ar ne geriau užtraukti naujų vilčių giesmę? Tad truktelk, Broli.

Sudiev. Ligi pasimatymo Lietuvėlėje arba Abraomo prieglobstyje.

Tepadeda Tavo kilniuose darbuose ir užsimojimuose Viešpats.

Sveikinimų Leimonams, Tavo vikarams ir Žvaigždutei.

Tavo

New Yorkas,
1949.V.23.

M. Krupavičius

14. Niujorkas, 1949 m. gegužės 24 d.

Vysk. Būčio straipsnis apie lietuvybės išlaikymą. Pastabos tik prel. Jurui, o vysk. Būčiui žada parašyti atskirai. Prel. Krupavičiaus nuomonė dėl lietuvių kalbos vartojimo.

Ir [6] dar kartą, Mieloji Jūrele, turiu progos Tave prakalbinti

[4] Laiškas rašytas ranka.
[5] Laišką.
[6] Laiškas rašytas ranka.

meiliu žodeliu. Su šiuo grąžinu vysk. Būčio straipsnį. Nežinau, kam Tu man jį atsiuntei. Ar jis pats patarė? Čikagoje aš paraginau parašyti Amerikos lietuvybės reikalu į spaudą. Klausimą ilgai diskutavom. Esminiuose klausimuose sutikome, kituose ne visur. Pažadėjo parašyti po Strakausko [7] sukakties. Ir parašė. Aš jį perskaičiau. Aš parašyčiau kitaip. Mano pastabų neprašei. Bet vieną kartą parašau. Parašysiu ir autoriui: jis pažadėjo parašyt ir duot spaudai su sąlyga, jei aš peržiūrėsiu. Spėju, kad tai tas pats straipsnis. Štai dėl ko norisi duoti pastabų. Bet jos **tik Tau.** Autoriui pats parašysiu. Pradedu. Yra vietų diskutuotinų. Yra vietų, kurias lietuvybės mirties šalininkai ar nenorį su ta mirtimi kovoti gali savo naudai panaudoti Būčio autoritetą.

Yra daug Strakauskų, bet jie tautos mirties nesustabdo. Yra Strakausko ir jaunesnėse kartose, bet jau mažiau. Tie faktai nestabdo tautos mirties ir pesimizmo nemažina. Kas „tobulos lietuvių kalbos vartojimas"? Ar tai nėra vartojamo žargono pateisinimas?

Kas yra gimtasis kraštas „Čiabuviui"? Aš manau, jam pirmoji tėvynė yra Lietuva, o antroji — kur yra gimęs.

Sukurti Amerikai lietuvių dvasios veiklią vadovybę ne mano kompentencija, net jei ir ilgiau čia gyvenčiau.

Ar nykimas lietuvybės yra „lietuviškos visuomenės atėjimas prie Amerikos visuomenės"? Jei taip, tai tą faktą aš laikyčiau labai didele blogybe ir lietuvių tautai nelaime.

Aš nežinau, ar kas ragino lietuvius „vengti anglų kalbos vartojimo". Jei kas mano, kad aš tai rašiau, smarkiai klysta ir neteisybę skelbia. Aš visur pabrėždavau, kad anglų kalbą reik gerai išmokt, bet ir lietuviškos nepamiršt, ir savąja lietuvių gryna kalba kalbėt savo pastogėse ar šeimose.

Bendrai kai kur trūksta preciziškumo. Patosas.
Dar kartą būk sveikas, mylimasis Broli.

Tepadeda Tau Dievulis.

Tavo

New Yorkas,
1949.V.24

M. Krupavičius

[7] Prel. Pranciškus Strakauskas (1896—1962).

15. 1949 m. birželio 20 d.

Prel. Juro charakteristika. Po darbų Amerikoje grįžo nepaprastai pailsęs. Nesutarimai VLIKe. Laicistų įžeidimas. Intrigos prieš dr. Jasaitį, Lietuvių Raudonojo Kryžiaus pirmininką. Prasidėjus emigracijai iš Vokietijos į Ameriką, uždaromos gimnazijos, susiloja ėję laikraščiai. IRO ragina viską likviduoti. Prel. Juro iškvietimai į Ameriką.

Mielas Broli,

Vis bėgi — pluši, pailsti — atsiguli, pabari — paglostai, susirauki — nusišypsai, nudžiungi — nusimeni, vis su degančia idealais širdimi ir tėvynės ateities rūpesčiais — tokį mielą Jurelį pažinau, tokį palikau, tokis dabar yra ir toks mirs, nes tokį Dievas jį sutvėrė ir jis kitoks būti negali. Miela man pas Tave buvo ir dar mieliau dabar būtų, gal dėl to, kad mūsų vienodi idealai ir būdo bruožų nemaža turim bendrų ir tikrai dėl to, kad dabar esu nepaprastai pailsęs ir išsisėmęs. Grįžau laužų laužas. Gal tokioj būklėj dar niekad nebuvau. Nuo geg. m. 15 d. vežiau ne jiegomis, bet valia. Davežiau ligi namų. Čia visa atslūgo ir absoliutus ubagas pasirodė. Bet dirbti reikia. Darbo krūvos laukė. Žinai, ką esu palikęs namieje. Tas paines reikalinga išpainiot. Du dalyku jau išpainiojom. Pirmiausia išsprendėm VLIKo pirmininko klausimą. Jis turėjo (turėjo, nes pareikalavo laicistinis blokas) atšaukti savo „neatsistatydinimą". Prisimeni — jie į mano lūpas įdėjo savo sugalvotą atsistatydinimą. Jį turėjau paneigt. Tą tad paneigimą privertė atšaukti, tuomi duodamas jiems reikalaujamą satisfakciją. Jie mane taip įžeidė, kaip nieks gyvenime, paskelbdami viešai spaudoj, kad aš kliudąs laisvinti Lietuvą. Didesnio įžeidimo ir melo nė pats Liucipierius pekloje nesugalvos. Viena reikėjo duoti, o kita pamiršti vardan tos Lietuvos. Antra, išsprendė ir Raudonojo Kryžiaus pirmininko — dr. Jasaičio klausimą. Sprendė komplikuotai ir „garbingai". Pirmiausia jį naujai perrinko Liet. Raud. Kryžiaus pirmininku. Iš 10 gavo 7 balsus. Pereinant prie naujos valdybos formavimo pareiškė, kad nei viena laicistinė grupė neduos savo žmonių į tą valdybą, kol bus pirmininku Jasaitis. Gudru? Pasiliko tik viena — atsistatydinti ir Jasaitis atsistatydinimą įteikė. Atsistatydinimą priėmė 4 balsais, šešiems susilaikius. Jasaitis paaukota taip pat vardan tos Lietuvos. Nauja Valdyba nei pirmininkas dar nepaskirti. Dabar pasiliko gal sunkiausi klausimai — VLIKo ir V. Tarybos pertvarkymas. To reikalauja dabartinės sąlygos. Abi pusės turi gana skirtingų planų. Bijau, kad čia nereikėtų suklupti. Laicistai spaus katalikus ir čia nusileisti. O jie gali čia nusileidimams pailsti ir sustoti nusileidimų kelionėje, nors aš ir čia nusileisčiau. Pagrin-

dinis dalykas — Lietuvai laisvę laimėti, o ne kiti tikslai tiksleliai. Bet mano vienminčiai kitaip mano. Kas išeis — pamatysim. Bet man neramu. Tokiais laikais — tokiais klausimėliais ginčytis. Bjauru ir baisu. Vokiškoji Lietuva nyksta. Ji keliasi masiškai į JAV. Su ja griūva jos kultūrinės institucijos ir veiksmai. Jau nustojo veikti eilė gimnazijų, kitų mokyklų, chorų, sustojo vienas kitas laikraštis. Tai graso ir „Žiburiams". Jie turėtų mirti paskutiniai. Kreipiausi į vysk. Brizgį per Balkūną subsidijos 6000 markių=1000 dol. Neduos — „Žiburiai" sustos. Bus gėda ir dideli nuostoliai. IRO skubina mus visus likviduot — ragina greičiau išsikraustyt. Grūmoja represijomis. Mes turim likti Europoje. Tokį norą pareiškė ir Žadeikis, ir ALTas, ir pagaliau V. Departamentas. Kas bus, kaip viena su kitu suderinsim, kaip iš tos balos išbrisim — tamsu. Slogutis sunkus dūšią slegia — tai ateitis nedarbingųjų tautiečių, tarp jų ir kunigų. Kas jų laukia, ir kaip tas klausimas susitvarkys. Spaudžiam kur galim, bet vis sunkiai kas išspaudžiama. Rezultatų nesimato. Dabar pasiuntėm į Ženevą pas IRO savo pasiuntinį kalbėtis tais visais reikalais... Pakaks iš to puodo. Savų vargelių turi pakankamai. Girdėjau, kad Šveicarija pasiuntė į paties Archyvą mūsų bylas per kun. Brišką. Ar jau gavai? Barzdienė kvietimą į Ameriką gavo iš kitur. Sakėsi, Tau tai parašiusi ir padėkojusi. Pasinaudojusi pirmuoju. Gailiuvienė, jei per komisijas pereis, atvyks. Ji mašinistė. Galėsi ją panaudoti savo raštams perrašinėti. Tam reikalui rengiasi čia mašinėlę pirktis. Barzdienės leidimų nenaikink. Paprašysiu kitai kokiai našlei ar panai. Vis parapija padidės ir kokiu sieksniu vis arčiau dangaus prikopsi.

Juro pastogė man labai į širdį įsmigo. Tokių nedaug Amerike atsiranda. Tarp jų yra Broktono seselių gūžta. Jas dar noriai aplankyčiau. Dūšia dažnai jose esu. Šiam kartui pakaks. Sveikinu dvasiškus tėvelius ir šviesiąją Žvaigždelę.

Tepadeda Tau gerasis Dievulis. Ilgai gyvenk ir Lietuvėlę gink. Kaip sekasi anketos komisijai? Spaudžiu į palūpį kietą bučkį.

Tikrai Tavo

1949.VI.20 M. Krupavičius

16. 1949 m. liepos 10 d.

Džiaugiasi prel. Juro bičiulyste, dėkoja jam. Rengiasi vizituoti Anglų zoną, teks pasakyti 20 kalbų, po kelias kasdien.

Mielas Praneli,

Minkomės taip, kad net kaulai braška. Bet vis bent kol kas esu gyvas ir tais visais savo gyvybės likučiais šaukiu — lai gyvuoja mielas ir garbingas kunigas Juras. Gyvu vaizdu prieš akis ir širdy stovi pažintis su Tavim, mielasai Broli. Džiaugiuosi. Norėčiau, kad galėčiau Tave priimti savo bakūžėj Lietuvoj ir bent šešėliu atsidėkoti už parodytą man meilę ir palankumą. O dabar Dievulis teatlygina už visa tai. Aš prie to atpildo mažu priedu pridedu — 1. Savo interview „Žiburiams", kuris tiktų „Darbininkui" ir 2. savo atsisveikinamąją kalbą, įkalbėtą į plokštelę. Ryt išvažiuoju vizituot Anglų zoną. Reiks pasakyt apie 20 kalbų. Kasdien po kelias. O paskui važiuosiu į bangalą. Sveikinimų vikarams, Žvaigždelėms Rytmetinėms[8], o Tau bučių-bučkių.

Dievulis tepadeda.

Tavo

1949.VII.10 M. Krupavičius

Tavo „Darbininką" mielai skaityčiau, jei turėčiau[9].

17. 1949 m. liepos 20 d.

Prašo iškviesti į Ameriką vieną šeimą, neturinčią Amerikoje nei giminių, nei pažįstamų.

Broli geriausis,

Vizituoju Anglų zoną. Noriu galutiniai sveikatą išeikvoti ir greičiau į Tavo prieglaudą pakliūt. Tas noras realizuojasi visai neblogai. Važinėdamas po stovyklas randu daug žmonių, reikalingų tokios pagalbos, kurios suteikti aš neįstengiu. Tu tokius reikalus, kur reikalinga meilės ir aukos, noriai riši. Štai gera katalikiška, ateitininkiška šeima. Iš niekur kvietimo į JAV vykti neturi ir negali turėt, nes neturi ten nei pažįstamų, nei giminių. Jo geriausi giminės — aš ir Tu. Aš jau parašiau, ką galėjau —

[8] Žr. 2 išnašą prie 1949.III.25 laiško.
[9] Prierašas ranka.

šį laišką. Parašyk ir Tu, ką gali — kvietimą į Ameriką — per save ar per kitą. Tokių žygių padarei nemaža, padaryk dar. Dievui tokie žygiai neįkyrės. Tos šeimos duomenys seka [10]. Ig. Miliauskas. (20) Hannover-Stöcken. DPCamp. ACCU. British Zone. Ką padarysi, malonėk jam parašyti. Nuberk ir man žodelį. Už tai spaudžiu bučkį į ūsą.

Tavo

1949.VII.20 [11] M. Krupavičius

18. 1949 m. rugsėjo 15 d.

Humoristinės mintys apie dovanas. Teiraujasi, kaip sekasi gaivinti numatytą lietuvybės palaikymą. Mini Stasio Lozoraičio kelionės į Ameriką proga pasakytą kalbą apie tautininkų ir liaudininkų problemą. Būgštauja dėl pavojaus krikščionims demokratams netekti inteligentijos, jei vadovavimą ateitininkams paims frontininkai. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės organizavimo klausimai. Silpna sveikata — širdies smūgis ir naujos pareigos.

Mielas Broli, 1949.IX.15

Seniai nerašiau ir seniai Tavo rašto nesu skaitęs. Tačiau tai nereiškia, kad iš akių — ir iš širdies. Pilna dūšia ir pilnas kūnas juriškos atminties, ir tai brangios, ne bet kokios. Ypač dūšios atmintis brangi. Amerikos Lietuva, rodos, tik Juru ir gyva. Kur tik lietuviškas reikalas, ten ir jis su visa savo kilnia širdimi ir karštais lietuviškais norais. Balkūnas ir Juras — du šulai. Bet ir kūnas tos atminties pilnas. Neseniai pirmu kartu savo gyvenime apsivilkau jo pižama. Tiesa, tai šiokis tokis demoralizavimas ir grynai lietuviškų tradicijų siaurinimas. Čia jau, mielas Jureli, nukrypimas šiokis tokis iš tautinės linijos. Neatsispyrei amerikonizmui ir mane patraukei paskui save. Kažin ar koks velniūkštis mudu nepaspirgins už tai pekloj? Maloniai visada prisimenu

[10] Ant to paties lapo, kita ranka prirašyta:

1. Ignas Miliauskas. 4.IV.1923. Prof. geležinkelietis, medžio darbininkas.
2. Žmona Stefanija. 11.II.1925. Šeimininkė.
3. Sūnus Jonas. 14.XI.1945.
4. Duktė Dalytė. 12.VI.1948.
5. Uošvė Levušienė Anelė, 1893 (gali dirbti).

Mano adresas:

Ignas Miliauskas.
Hannover-Stöcken (20)
Baltic Camp „ACCU"
Britische Zohnne (sic).

[11] Ir šis laiškas rašytas ranka.

Tavąją Laurinaitynę[12] su visais priedais — Stella-Žvaigždele[13], kunigėliais ir kitais. Juos prašau pasveikinti.

Reikalų ypatingų neturiu. Daugiau prašnekint. Tavo laukiamą žodelį išprovokuot.

Bet kai kas rūpi. Į tuos rūpimuosius reikalus norisi ir Tave įtraukti. Nors tai ne visai krikščioniška. Labai rūpi, pvz., kaip vyksta tas mūsų suprojektuotas lietuvybės gaivinimas. Vieną kitą Tavo užsimojimą šioj srity sugaunu. Mat retai ir ne visus jūsiškius laikraščius susigraibau. Taviškio visai nesurandu. Neatplaukia. Iš vieno kito Tavo žodžio atrodo Tavo klabenimas be didelių atgarsių. Ir suprantama. Lietuviškos sąžinės supintijo, bet nemirė. Klabenimo reikalingos nuolatinio. Klabenimas pakliuvo į geras rankas. Juras nepailsta ir neatsikanda. Klabens tol, kol prikels. Aš čia esu ramus. Bet kartu parašyk ir kaip Tavoji sveikatėlė. Juk ne per štyvas. Tai visų tokio tipo žmonių likimas. Vertėtų sveikatai saviškei retkarčiais gražią akelę padaryt. Kaip per daug į ją nekreipiama dėmesio, ji paskui susiraukia ir nueina savais keliais — šunkeliais.

Lozoraitis rengiasi atvykt pas Jus. Nori pataikyt į parodas-kongresus, vadinasi, lietuviškojo gyvenimo tirštumas. Jį žadąs net Trumanas priimti. Jau dabar tautininkai trūbija, kad visas lietuvių gyvenimas Amerikoje yra tautininkų rankose. Kad be Olio nieko negalima padaryti. Žinoma, tai būtų tam tikra prasme patvirtinta, jei Trumanas jį priimtų, o mums tas priėmimas nebuvo įstengta išrūpinti. Tas faktas smarkiai sumažintų autoritetą ir VLIKo ir ALTo, o pakeltų tautininkų ir jų prezidento — Lozoraičio. Visa tai gerai apgalvotina katalikų iš anksto ir nustatytina taktika bei elgesys jam atvykus. Aš būdamas pas jus vis kėliau ir kitą svarbų klausimą — tautininkai ir liaudininkai sudarys naujų sunkumų pastoracijoj, jie gali paimti iš katalikų nemaža žmonių, ypač tų, kurie silpniau susirišę su katalikų parapijomis ir organizacija. O tokių silpnų vietų aš pas jus esu pastebėjęs nemaža. Iš DP jie paims tiek, kiek turi, ne daugiau. Paims daugiausia iš tų, kurie yra *nullius* arba *quasi nullius*. Jau dabar reikalinga pastatyti stipri tvora apsisaugot.

Dar liūdnesnis ir pavojingesnis dalykas — tai mūsų pačių katalikų viršūnių susiskaldymas — ateitininkijos frontininkai sudarys labai didelių sunkumų katalikijai. Jie labai agresyvūs. Ateitininkus moksleivius ir studentus paėmė į savo rankas nesiskaitydami net su episkopato nurodymu ir nori juos išsiauklėt savais žmonėmis. Jei tai jiems pavyktų, katalikai pasiliktų be

[12] Atrodo, tai bus prel. Juro klebonijos prel. Krupavičiaus sugalvotas pavadinimas, kilęs nuo miesto Lawrence — Laurynas.

[13] Žr. 2 išnašą prie 1949.III.25 laiško.

pasauliečių inteligentų. Ką tai reiškia, mes žinome iš anų senesnių pozityvizmo viešpatavimo laikų. Žadat atsikelt ir AIDUS. Jie taip pat yra frontininkų rankose ir visą savo sąjūdį per juos veda, savo idėjas per juos skleidžia. Jei AIDAI ir pas jus bus vedami jų žmonių, jei ateitininkija bus ir ten vadovaujama tų pačių frontininkų (dabar pirmininkavimą perėmė Damušis), tai už pasėkas teks atgailauti dėl mūsų kaltės. Čia taip pat naujas rūpestis Amerikos katalikų vadams.

Pradedam kurti Pasaulio Lietuvių Bendruomenę. Tai didelis įvykis. Tai sėkmingiausia priemonė išsaugoti laisvajai Lietuvai lietuvių visuomenę su mažiausiu nubyrėjimu. Amerikos politiniai tūzai nelabai linkę rimtai paremti tą darbą. Gaila. Jų argumentacija beveik jokia. Dabar organizuojamas Laikinasis PLB Vyriausias Komitetas grupiniais pagrindais. Jo sostinė bus JAV Čikagoje. Kr. Demokratai rinkdami savo kandidatą buvo apsistoję prie paties kandidatūros. Savo pasišventimu ir reikalo supratimu gal geriausia tiktum. Bet pagailo. Dabar šimtus vežimų vežį. Persimetėm prie kun. Vaškevičiaus-Vaško. Pagaliau nutarėm pavesti jiedviem su Šimučiu parinkt tinkamiausią. Aš norėčiau patį paprašyt tą idėją populiarinti tarp amerikiečių ir pravesti propagandą už jos stiprų palaikymą visokeriopais būdais.

Tai tuo tarpu bus visa. Aš laikausi nestipriai. Lopiausi po širdies smūgio, bet laikas buvo nepatogus. Neturėjau ramybės, pagaliau ir per trumpas laikas atitaisyt tokiems griuvėsiams. Grįžtu į dar sunkesnį darbą, nes, be VLIKo pirmininko pareigų, dar uždėjo V. Tarybos pirmininko ir Tautinio Potencialo valdybos valdytojo. Ech, mielas Jureli, traukim savo vežimėlius, kol jiegos leis. Dievulis telaimina ir padeda Tau. Tave mylįs

M. Krupavičius

Vieną mano našlę jau turi. Kita rengiasi važiuot, gal daugiau nori?

19. 1949 m. spalio 9 d.

Sveikina vardo dienos proga. Po reformų darbas sunkesnis. Susirūpinęs, kad nepritariama Amerikoje Pasaulio Lietuvių Bendruomenės organizavimui. Ragina iškviesti į Ameriką Miliausko šeimą. Maceinos laiškas. Nurodo, kur siųsti pinigus. Užsimena apie nuvykusiųjų į Ameriką dėkingumą.

Tikrai mielas Kunige Pranai,

Gavau Tavo pasirašytą telegramą. Kas joje buvo parašyta, nesuvokiau, tik išjaučiau, kad tai sveikinimas mano vardo die-

nos proga. Nėra tai Tavo rankos raštelis, bet vis tiek yra Tavo širdies balsas, kad ir angliškais žodžiais išreikštas. Dėkoju labai. Kad Dievulis Tau atlygintų visomis tomis gėrybėmis, kurių Tau daugiausia trūksta... Darbas mano dirbamas visada buvo nelengvas. Po reformų jis pasidarė ypatingai sunkus. Atmosfera per sunki. Kvėpuot nėra kuo. Taip norėtųsi Tavo pastogėje pasilsėt, kur ir „pasibart", ir padiskutuot, ir pasijuokt, ir pasibučiuot galima iš širdies, nelaikant kišenėje akmens. Bet tai svaja. Sveikata dar daugiau apiro. Dienos trumpėja. Ar dar pasimatysim čia? Bet tai ne mūsų sprendimų tema.

Mūsų labai svarbus uždavinys — PLB — Pasaulio Lietuvių Bendruomenė. Ji yra ta galingoji priemonė, kurios pagalba galima išlaikyti nelaimių išbarstytus po visą pasaulį lietuvius vienybėje, išgelbėti iš pavojų jų lietuviškumas ir padėti išlaisvinti Lietuvą. Didžiausia lietuviškoji kolonija yra JAV. Ir toji kolonija tai PLB idėjai nepritaria. Tai tvirtina Šimutis šiandien gautame jo laiške. Jo spėjimu, nepritars Federacija. Balkūnas panašiai skeptiškai apie tai kalba. Aš labai bijau, kad Amerikos lietuviai tos stipriausios priemonės lietuviams ir lietuvystei išsaugot nepalaidotų. Jų tvirtinimas, kad lietuvis JAV pilietis negalįs eiti į tokią organizaciją, neįtikina. Vieno amerikiečio juristo paklausiau, ar taip yra, jis paneigė. Dėl to labai nerimauju. Bijau, kad katalikai prie to skaudaus lietuvystei darbo neprisidėtų. Kiekvieno krašto PLB išsidirbo krašto organizacijos statutą. Vadinasi, gali jį pritaikyti prie savo įstatymų ir reikalų. Esamų organizacijų ji nepraris. Ko tad bijoti? Kodėl Tau tai rašau? Esi jautrios širdies lietuvis. Kongrese dalyvausi. Savo svarų žodį gali tarti. Tark už bendruomenę. Jei kongresas tars neigiamą žodį, bijau, kad jis bus mirtinas smūgis. Vely nieko netart, negu neigiamą žodį tarti.

Važinėjant po Anglų zoną Hanoverio klebonas kun. Ruokis prašė išrūpinti Ignui Miliauskui (Baltic Camp "ACCU". (20) Hannover-Stöcken. Brit. Zone. Germany) su jo šeima garantijas įvažiuot į JAV. Miliauską rekomendavo kaip gerą kataliką ir sąžiningą žmogų. Sutikau ir, kad ir drovėdamasis dar vieną darbą ant Tavęs krauti, parašiau. Tikėjaus, kad dar vis kantrybės jam tai parūpinti susirasi savo didžiuose ištekliuose ir vieną šeimą priglausi prie savo plačios širdies. Pranešė, kad dar nieko iš paties nėra gavę. Pamiršai, ar negali? Būk malonus pranešt. Emigracijos terminai baigiasi. IRO pareigūnai labai terorizuoja vargšus lietuvėlius. Padėk, Broli, kaip ne vienam esi padėjęs. Lauksiu greito Tavo žodžio.

Maceina liepos m. 21 d. parašė man labai arogantišką laišką. Į jį dėl to nė neatsakiau. Atsakymo nebuvo vertas. Kaltinimas —

aš platinau Amerikoje savo laiško, rašyto Maceinai, ir vysk. Būčio Damušiui — nuorašus. Kaip buvo, tik Tu, mielas Broli, žinai. Skelbia, kad Amerika juos (frontininkus) remia. Užsiaugins vargo ir sau, ir katalikams visiems...

Pažadėjai anuo metu šimtinę (o gal kelias) mano nurodytiems reikalams [14]. Padėjai iš kitų išprašyt. Jei gali, duok dabar pažadėtuosius. Pasiųsk juos Pranui Vainauskui — 124 No. 5th street. Brooklyn II, N. Y. Jis žinos, kas su jais padaryt. Dėkoju, nes žinau, kad tęsėsi. Jei greit tai padarysi, bus geriau.

Barzdienė jau pas Tave. Gailiuvienė išvyksta 17 spalio. Barzdienė džiaugėsi Tavo malonia globa. Kitiems tai parašė. Mes nedaug pasipažįstame ir man nerašo. Už našlių globą, kaip ir už našlaičių, sulauksi Dievo karalystės.

Turiu ir daugiau reikalų reikaliukų. Bet pakaks. Ir taip įkyrėjau. Kitam kartui paliksiu. O dabar iš Tavęs pradėsiu laukti žodžio.

Tepadeda Tau gerasis Dievulis ir sveikatos nepasigaili, ir kitų lobių.

Spaudžiu brolišku bučkiu ūsą.

Tave mylįs ir gerbiąs

1949.X.9 M. Krupavičius

Ar kun. Briška parvežė archyvinės medžiagos iš Šveicarijos, kaip man pasakojo?

20. 1949 m. spalio 20 d.

Susirūpinęs, kad katalikai šnairai žiūri į Pasaulio Lietuvių Bendruomenės organizavimą. Prideda nuorašą kito laiško tuo pačiu reikalu.

Brangus Kunige Pranai,

Nors man nė žodelio nesurandi, aš stengiuosi Tave žodžiais užpilti. Karštas laikas. Dėl jūsų kongreso aš tiek prakaituoju, kaip ir jūs. Man, tarp kita ko, labai rūpi Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, į kurią Amerikos lietuviai katalikai rimtos akies nenori mesti. Jei tokia pat pažiūra ir pasiliks, padarys stambią klaidą. Malonėk susirasti kelias laisvas minutes ir paskaityt čia pri-

[14] Greičiausiai „Tėvynės sargo" numeriui išleisti.

dedamą „Nuorašą" [15]. Nė kiek neabejodamas, kad esi ir būsi PLB karštas gynėjas ir rėmėjas, bučiuoju į Tavo kilnų ūsą ir linkiu iš Dievo visokių malonių gausybės.

Tavo

1949.X.20 M. Krupavičius

Nuorašas

Mielas Broli,

Iš dviejų rimtų Amerikos lietuvių katalikų veikėjų gavau žinių, kad katalikai nepritarią Pasaulio Lietuvių Bendruomenės — PLB — idėjai ir jos nepalaikysią. Už jos palaikymą ir prisidėjimą prie jos valdžia galinti savo piliečius priskirti prie svetimos valstybės agentų. Ta mintis ir argumentacija yra ne nauja. Taip argumentavo dr. Grigaitis man esant Vašingtone bene pirmu kartu visų kitų Amerikos lietuvių grupių akivaizdoje. Tuo argumentu vaduodamiesi prašytieji katalikai nedavė kandidatų į Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Vyr. Organizacinį Komitetą. PLB kuriama JAV. V. Org. Komitetą turi sudaryti lietuviai amerikiečiai. Jiems prie to neprisidėjus PLB gali neįsikurti. Prisidėjus kitiems, išskyrus katalikus, PLB turėtų skursti. PLB yra labai svarbi ir gal galingiausia priemonė šių didžiųjų Lietuvai ir lietuvių tautai nelaimių metu išlaikyti lietuvystei ir grąžinti išbarstytus po visą pasaulį lietuvius į jų laisvąją tėvynę, stiprius dvasia ir kūnu, tinkamus atstatyti naująją tėvynę. Olis savo rašte š. m. rugs. m. 14 d. VLIKui teisingai rašo, kad VLIKo kuriamoji PLB yra „pirmasis Lietuvių tautos istorijoje... drąsus ir ryžtingas žygis... sutelkti lietuvius į vieną pasaulinę lietuvių organizaciją. Tos organizacijos tikslas — išlaikyti lietuvių tautos gyvastį ir suteikti vieningą organizacinį pavidalą visoms lietuvių jiegoms, kurios yra reikalingos Lietuvos valstybės nepriklausomybei atgauti"... Kas tad šiuo metu gali būti lietuviui svarbiau ir brangiau?

Dabar pasižiūrėkim, kaip kitos Amerikos lietuvių srovės yra nusistatę PLB atžvilgiu. Iš socialistų gavau sąrašą, kas jų deleguojamas į PLB V. Organizacinį Komitetą. Tarp jų delegatų yra ir dr. Grigaitis. Liaudininkai taip pat duoda savo kandidatų iš amerikiečių, priklausančių sandaros srovei. Tarp jų yra, kiek prisimenu, Grybienė. Tautininkų pažiūrą į PLB minėjau. Jie, tiesa, turi formalių priekabių prie PLB nuostatų paskelbimo tvarkos, tiktai. Ar jie duos savo kandidatų į PLB, nežinau. Reik manyt, kad duos. Mūsų tautininkai buvo nustebinti savo bendraminčių JAV tokiu pareiškimu. Jie čia vieningai balsavo už tuos nuostatus. Nejaugi tik katalikai būtų pasilikę ištikimi dr. Grigaičio argumentacijai, nuo kurios jis pats yra atsisakęs? Kas iš tokio katalikų nusistatymo PLB atžvilgiu sektų? Pirmiausia, tokiu savo nusistatymu ka-

[15] Atrodo, šio nuorašo originalas buvo skirtas prel. Jonui Balkūnui. Nuorašo tekstas pridedamas šio laiško pabaigoje.

talikai duotų į savo priešų rankas ginklą ilgiems laikams agituoti, kad jie esą lietuvystės priešai, kaip yra buvę seniau ir kas dar ligi šiol tai ten, tai kitur atsirūgsta įvairiomis progomis. Antra, nestojant stipriausiai katalikų srovei į PLB, visa ta organizacija atiduodama į nekatalikų rankas ir viso pasaulio lietuviai jų įtakon perleidžiama. Kokie iš to būtų vaisiai, nesunku įspėti. Trečia, PLB ir be katalikų prisidėjimo bus kuriama. Bet be JAV katalikų ji skurs ir negalės padaryt to, ką galėtų padaryti bendromis jiegomis su katalikais priešaky. Kitų pasaulio kraštų katalikai prie PLB dedasi. Bet JAV katalikai yra skaitlingiausi, stipriausi ir įtakingiausi. Toks ar kitoks jų nusistatymas PLB atžvilgiu turės jai reikšmingos įtakos. Visa tai turint galvoje galima daryti tik viena išvada — katalikai turėtų padaryti savo nusistatymui neremti PLB reviziją ir persiorientuoti į PLB pusę. Tamsta, mielas Broli, esi įtakingas žmogus tarp Amerikos lietuvių katalikų. Prašau tad savo įtaką panaudoti, kad tas persiorientavimas į PLB pusę būtų pravestas ligi Kongresui susirinksiant, nes Kongreso metui norima jau parengti ir paskelbti PLB Vyr. Organizacinį Komitetą. Neabejoju, kad Tamsta dalyvausi ir Kongrese kaip aktingas dalyvis. Aš tvirtai tikiu, kad ir šį sanbūrį Tamsta panaudosi PLB reikalui paremti ir pastiprinti bei išvesti iš to sustingimo ir apatijos, kokia jį apėmusi JAV lietuvių katalikų sferose.

Ar gali PLB padaryti žalos katalikams ir esamai jų organizacinei ar socialinei struktūrai? Ne. PLB nuostatų įvedamajame žodyje (6 psl.) taip tuo reikalu rašoma: „Yra nuogąstaujančių, kad PLB organizacija prarysianti veikiančias lietuvių išeivių draugijas. Baimė be mažiausio pagrindo. PLB organizacija ateina ne esamos tvarkos ir esamų draugijų keisti, griauti ar naikinti, bet tik jų veiklos paremti, papildyti ir apvainikuoti bendra visų lietuvių organizacija". PLB esimas nekliudys net sukurti, jei tai būtų reikalinga, ir lietuvių katalikų pasaulinę draugiją. Antra, šie PLB nuostatai yra tik laikini, jie galios tik ligi Pasaulio Lietuvių Seimui susirenkant. Jis nustatys jau pastovią Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Konstituciją (68 str.). Ir tai dar ne visa. Kiekvienas kraštas per savo PLB krašto tarybą nusistato sau statutą. Juo galės prisiderinti ir prie krašto įstatymdavystės, ir savo socialinės sistemos. Tad nėra jokio pagrindo bijotis PLB ir jos kratytis. PLB veda mus prie mūsų dabartinių laikų aukščiausio tikslo ir siekimo — Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. PLB yra kilnaus ir nesuinteresuoto patriotizmo kūrinys. Katalikui patriotizmas yra jo krikščioniškosios pasaulėžiūros integralinė dalis. Lietuvis katalikas amžių bėgyje savo patriotizmu pirmavo ir visiems buvo gyvas pavyzdys. Amerikos lietuvis šioj srity savo vardą į savo tėvynės istoriją įrašė aukso raidėmis. Aš giliausiai tikiu, kad ir šiuo atveju Amerikos lietuvis katalikas, eidamas savo tradiciniu keliu, visomis savo išgalėmis palaikys PLB, kuri mus veda tiesiu keliu į šių dienų svarbiausią tikslą — Lietuvos laisvę.

Tepadeda Jums Dievas.

Su meile ir pagarba

Jūsų

1949.X.20 Kun. M. Krupavičius

21. 1949 m. lapkričio 3 d.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Organizacinio komiteto kandidatų reikalu. Jurą, gyvenantį idealui, lygina su šv. Pranciškum Asyžiečiu, pavadindamas jį XX amžiaus Poverello. Nors jį visi gerbia, bet netrūksta ir tokių, kurie koją kaišioja ir liežuviu plaka. Ragina ištverti. Apie katalikus kandidatus į Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Vyriausiąjį organizacinį komitetą. Apgailestauja dėl katalikų susiskaldymo: krikščionys demokratai ir frontininkai. Apgailestauja, kad „Aidai" yra frontininkų rankose. Prašo laikraščių ir knygų.

Mano brangusis Kunige Pranai,

Kad esu gavęs Tavo abu malonius pilnus susirūpinimo tais pačiais klausimais, kurie ir mano širdžiai brangūs, laiškučius, žinai iš to mano laiško, kurį Tau esu pasiuntęs per Kižytę į N. Yorką. Siunčiau per Kižytę dėl to, kad į Lawrencą nebūtų suskubęs nueit, o norėjau, kad jį gautum prieš Kongresą ar Kongreso pradžioj. Bijojau nesusipratimų. Apie socialistų ir liaudininkų — sandariečių davimą žmonių į Organiz. PLB Komitetą man oficialiai pranešė jų atstovai — prof. Kairys ir Bieliukas. Jų pavardes pažymėjau minėtam laiške. Šimutis parašė man, kad tai netiesa. Grigaičio rašytas vėliau Kairiui laiškas jo sutikimo nepaneigia. Toks įspūdis ir man, ir Kairiui. Labai bijau tinginystės ir melo. Tų dviejų nuodėmių visur ir visada vengiu, gal daugiau negu kitų. Dėl to ir Tave skubinau painformuot, kad nelikčiau Tavo akyse melagis. Šimučiui apie tai pakartotinai parašiau.

Tavo tipo žmogus man patinka gal dėl to, kad psichine struktūra tarp mudviejų yra didelio panašumo. Pats gyveni vien idealui. Prie idealo veržiesi visomis jiegomis, netaupydamas ir nesaugodamas savęs. Eini per ugnį prie jo, kad ir žūti tektų. Ne tik save atiduodi idealo tarnybai, bet ir visą savo turtą. Tokie žmonės stebuklus daro, tokie žmonės ir ateitį kuria. Ne be reikalo esi Pranciškus. To itališkojo Poverello-Ubagėlio nuotrauka esi, tik, žinoma, pritaikyta prie XX amžiaus. Ir antra, mūsų, lietuviškasis Poverello. Visa nelaimė, kad maža turi pagelbininkų, o nemaža kliudytojų. Tie kliudytojai yra įvairios rūšies, bet dažniausiai pavyduoliai ir intrigantai — kodėl jis, o ne aš. O kai reikia savo aš pastatyti į sunkesnes darbo sąlygas, kai reik iš savo aš paimti daugiau patogumų, kiek kišenę pakrapštyt, kiek laiko nedamigt ir tt.,— jo nėra, jis po velnių siunčia idealą ir idealizmą. Broli mielasis, matau, vėl esi kažkieno įkąstas, širdį susopo. Nusispjauk. Ne tokiems žmonėms dirbi. Sunku ir skaudu. Moki melstis. Skubėk po Kryžium. Čia visada rasi ir stiprybės, ir paguodos. Po Kryžium pasilsėjęs vėl gali dirbti visa energija žmonėms ir su žmonėmis. Tik primenu. Juk pats žinai ir tuos

kelius, ir tuos šaltinius. Ir mes esame žmonės. Nesam šimtu procentų tobuli. Tas, o gal ir kitas velniukas ir mumyse tūno. Bet ko daugiau — gėrio ar blogio — tai nulemia žmogaus vertingumą. Žinok, mano Broli, viena. Tave jau įvertina — ir draugai, ir nedraugai. Tavo vertės nedrįsta nieks paneigti. Visiems esi Juras su savo turiniu ir taktika. Bet tai dar nekliudo Tau koją kaišioti ir liežuviu Tave paplakti. Tai visų jurų toks likimas. O jeigu ir pamėgintum savo kailį nusimesti, neiškęstum ilgai. Vėl į jį lįstum. Kas idealui pavergavo, kad ir per gruodus ir žarijas ėjo, be to vergavimo nenurimsta. Tavo nusiskundimas visai pagrįstas. Bet pats rašai — per skausmus į garbę (gal ne mūsų, bet mūsų idealų, kuriems vergaujame), tad klampokime, tempkime savo vežimėlius, kol suklupsim ir mūsų proto ir valios Viešpats iš tos vergijos išlaisvins amžiams. Tik nenorėčiau, kad tai greit atsitiktų. Tokie vergai, ypač šiais sunkiais laikais, labai reikalingi... Kad bent Amerikos lietuviai kunigai patriotai būtų vieningi, kiek jie gera galėtų padaryti savo Lietuvėlei. Deja, aš to neįžiūrėjau ir tai apgailėjau. Tad, Praneli mielasis, į naujus darbus, į naują kelionę — Dievulio garbei ir Lietuvėlės laisvei ir naudai. Tai mūs pati, vaikai ir visa.

Į PLB Vyr. Organizacinį Komitetą nieko neskyrėm, tik buvau pavedęs Šimučiui ir kun. Vaškui nustatyti ir sutarti kandidatus. Jie atsisakė dėl žinomų priežasčių. Paskyrėm tais reikalais rūpintis Labanauskaitei. Kas bus tie mūsų (ne krikščionių demokratų atstovai, bet katalikų, nes siunčiam ten ne savo, bet Amerikos žmones, kurie kr. dem. neturi) atstovai, dar nežinau. Turėtų būti čikagiečiai, nes tas Komitetas ten bus. Mes, katalikai, turim 3 vietas, kitos srovės po 2. Pats ten labai tiktum. Bet labai perkrautas esi. O darbas ten jau ne toks svarbus. Tik Seimą sušaukt. Kitas dalykas yra PLB vyr. valdyba. Tai jau svarbus ir reikšmingas postovis — vieta. Dėl jos reikia varžytis, lygiai svarbus dalykas PLB krašto valdyba. Labai būčiau dėkingas, kad greit pats man parašytum savo nuomonę, kas geriausiai tiktų į tą komitetą. Aš linkęs vieną vietą skirti DP ir dvi seniems išeiviams.

Pailsau ir aš nuo visuomeninių darbų. Sveikatos vis mažėja. Audrų daug. Bet — „nu taščisia sivka..." Pasiryžau pasilikti Europoje prie savo darbo. Sąlygos sunkios, ypač mano sveikatai, bet reik ištesėt. Labai sunkinamės darbą ir gyvenimą mes patys katalikai. Mūsų frontininkai taip toli nuėjo savo separatistine linkme, kad persimetė į kitą nekatalikišką barą. Revoliuciniu keliu jų privesta reforma (Amerikos liet. katalikų spaudos labai išgirta, manau, tų pačių frontininkų inspiracija ir informacija) apgailėtina. Naujas organas silpnesnis už buvusį. Darbas sunkiau eina. Dar svarbiau ir liūdniau, kad front. nauji bendradarbiai

taip toli nuėjo, kad ir patys front. pradeda suprasti savo klaidą ir prie ko jie yra privedę. Skaudžiausias dalykas — tai galutinis katalikų susiskaldymas. Dėl šio aš labiausiai kenčiu. Jie labai gudriai organizuojasi ir Amerike. Prisidengę ateitininkų ar tiesiog katalikų vardais, stiprina savo pozicijas ir įtakas, kad tų pačių katalikų pagalba ir lėšomis katalikiškąjį gyvenimą įstatytų į nekatalikiškas vėžes — išstumtų iš politikos katalikiškąjį pradą, ar kaip jie sako — politiką paverstų aideologine ir suindiferentintų visą gyvenimą, išstūmę iš jo katalikų kunigus ir katalikų dvasią. Nežinau — greičiausiai Tavo nedraugai tvirtina, ir jie patys (front.) tuo pasigiria, kad pats esi jų stipriausias finansuotojas ir bendrai palaikytojas, nors nelinkęs esu tuo tikėti. Mes žinome ir savo lietuviškojoj ir kitų istorijoj, kai katališkiausi žmonės savo parama pagimdė ir asmenis, ir sąjūdžius, labai priešingus katalikams ir katalikybei. Žinomas visiems pavyzdys — Šliūpas Jonas. „Aidai" yra front. organas. Per jį jie platino ir populiarino savo klaidingas liberalistines idėjas. Jis negali būti katalikų nuomonės ir minties atstovas. „Aidus" jau pradeda leisti prancūškonai. Iš jų pusės labai gražus užsimojimas. Bet ar jie apsaugojo nuo tų klaidų, kurias yra tas pats laikraštis daręs? Pas juos gyvena Girnius, atkaklus frontininkas. Bendradarbiais pakviesti tie patys seni bendradarbiai — vadinasi, net vienuolynas ir vienuolyno pinigai įkinkyti į katalikiškojo gyvenimo laikinimą. Sudarytas, rašo, redakcinis komitetas. Kas jame yra, nežinau. Iš kviečiamų bendradarbių spėju, kad tie patys frontininkai. Ateitininkai šaukia suvažiavimą bene Čikagoje. Skaitau — pranešėjai arba aiškūs frontininkai, arba be nusistatymo. Mūsų žmonių visur vengiama arba jie išstumiami. Šiandien jau Amerika Lietuvai gamina mintis, idealus ir žmones. Jie rengia būsimą Lietuvą. Tad į tuos reiškinius pro pirštus žiūrėti nevalia. Dėl to ir aš apie tą skaudulį pačiam rašau, nors žinau, kad be manęs tų skaudulių šimtus turi. Kas veža, tam krauna. Dovanok. Priimk tai kaip mano pasiguodimą.

Dabar iš dangiškų aukštybių nusileidžiu į žemiškas vanitates. „Darbininko" neskaitau, nes neturiu. Padaryk, kad turėčiau. Norėčiau gauti po kelis egz. Tavo išleistų knygų — Šventųjų gyvenimai, Kristaus sekimas, bene Filotea, Prunskio straipsnių rinkinį — na ir dar šį tą Tavo nuožiūra. Nedaug — po 2—3 egz. Ir už tai nemokėsiu. Gal atidirbsiu. Ir dar vienas prašymas — matai, kai pasileidau ubagauti, tai ir susilaikyti sunku — Kneižys žadėjo man duoti mano įkalbėtą plokštelę. Dar negavau. Gal dabar galėtų atsiųsti? Malonėk jam priminti. Dabar darot nedūžtamas. Nesunku persiųsti. Tai bus visa. Tik pasveikink mano našles, geruosius DP tavo globojamus, o pirmiausia Žvaigždė-

lę [16]. Leimonus specialiai. Pasilik sveikas, garbingas ir mielas ir labai mylimas idėjos kankiny. Tepadeda Tau Dievulis lengvai vežti savo sunkų vežimėlį. Visas Tavo ir su Tavim

1949.XI.3 M. Krupavičius

22. Be datos [17]

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės reikalu. Atremiamas nepagrįstas katalikų priekaištas Pasaulio Lietuvių Bendruomenei, taip pat kiti priekaištai.

Kun. Pr. Jurui

Rašau Tau, brangus Broli, ant stačiųjų. Laišką Tavąjį gavau šiandien, už kurį labai labai dėkoju. Noriu dar žodelį kongreso metui pasakyti. PLB pas Jus pasidariusi labai paini problema. O tuo tarpu ji tokia aiški ir reikalinga. Ką reiškia skirtingos gyvenimo sąlygos! Ir galvoseną suka į kitas vėžes. Apie priežastis, kodėl katalikai nenori stoti ir palaikyti PLB, tai dabar iš pačių amerikiečių pradėjau gauti žinių. Ji esanti per mažai katalikiška. Čia pridedu ištrauką straipsnio tuo reikalu. Katalikiškumas paaiškės. Priekaištas be pagrindo. O nuostatai yra tik tvarkos technika. Bet katalikai praakino viena — kad tie nuostatai baigiasi, kai tik susirenka PLB Seimas. Vieton nuostatų Seimas išleidžia konstituciją, o kiekvieno krašto PLB taryba — krašto statutą skelbia. Štai čia svarbu, kad būtų aktingi katalikai ir tuose aktuose — konstitucijoj ir statute pasirūpintų religijai priderama vieta ir teisėmis. Į Vyr. Organizacinį Komitetą man pristatė raštu savo kandidatus: socialdemokratai — dr. P. Grigaitį ir Talalą, liaudininkai — Grybienę, tautininkai prie formalybių kimba, ne prie esmės. Išeina, kad kairieji PLB įvertina, supranta ir panorės ten viešpataut. Tai jiems pavyks, jei katalikai ignoruos. Tiesa, Šimutis paneigė. Jis tvirtina, kad Grigaitis sutikimo nedavęs. Bet po to skaičiau Grigaičio laišką Kairiui. Iš ten nematyt, kad jis nebūtų davęs sutikimo, tik patarė neužbėgt už akių kitiems nesusitarus. Vadinasi, takto sumetimais. Pagaliau tai nesvarbu. Svarbu, kad PLB susidarytų ir tikrą gyvenimą gyventų. Lietuva to reikalauja. Katalikų Pasaulio Sąjunga taip pat reikalinga. Šiuo metu pas mane sėdi vysk. Brizgys ir kaip tik tuo reikalu tariamės. Jis sustojo pas mane grįždamas iš arkivyskupo, kuriam pristatė patvirtinti projekto metmenis, kuriuos nustatėme prieš trejetą savaičių Regensburgo pa-

[16] Žr. išnašą prie 1949.III.25 laiško.

[17] Šis laiškas be datos, atrodo, pagal turinį priklauso šioje vietoje: buvo rašytas tarp 1949.X.20 ir XI.3.

sitarime. Brizgys sveikina patį. Bet katalikų PLS neatstos bendrosios PLB — visų lietuvių. Jos gali būti lygiagrečiai. Federacijos valdybos nutarimas priimtiniausias bent iš principo. Šimučio informacija, valdyba nutarusi, kad kongresas pavestų ALTo vadovybei ir paskiroms grupėms reikalą studijuot ir tarp savęs tartis. Taip sutinkąs ir ALT egz. Komitetas. Tokia procedūra nutęs reikalą amžiams. Galima, kad kongresas pavestų grupėms apspręsti, bet iš principo pagyręs PLB reikalą ir jam pritaręs. Bet visa tai turėtų būti padaryta kongreso metu arba nustatytas terminas — ne vėliau kaip 2—3 savaičių. Čia reikalingas ir visų grupių sutarimas. Kiekviena grupė tegu taria už save. Grupės turi skirtingų interesų. Grupės gali tik kompromiso keliu sutarti. Kompromisas visada duoda kreivą vaiką. Tai tiek tuo tarpu. Dieve Tau padėk. Tavo

M. Krupavičius

• Tiesa, dar vienas klausimas. Girdėjau, kad nori katalikai į ALT pasiūlyti vieną DP. Būk buvo siūloma Padalskiui. Jis pasilieka delegatu vietoj. Tad aš siūlyčiau Praną Vainauską. Palaikyk.

23. 1949 m. gruodžio 5 d.

Siunčia į Alką kelis lietuviškus pasus, vidaus ir užsienio. Teiraujasi, ar gavo VLIKo archyvo dalį, siųstą iš Šveicarijos.

Kun. P. Jurui
Lorense

Mielas ir brangus Broli,

Mačiau muziejuose utėlinėjimosi įrankius, mačiau nešiotų klumpių ilgą kolekciją, mačiau užraktus, kuriais riteriai išvykdami į karus užrakindavo savo „pačias" ir daug kitų prašmatnybių. Darau išvadą — muziejui visa tinka. Pasirėmęs ta išvada siunčiu Tau į Tavąjį muziejų kelis pasus neužpildytus — du užsienio, dabar vartojamus, ir vieną — vidaus, dar nepradėtus naudoti; Lietuvos nelaimės sukliudė. Norėjau pasiųsti ir savo rūkytą pypkę. Bet susilaikiau. Sarmata apsėdo.

Iš Šveicarijos pasiuntė Tau dalį archyvo VLIKinio per k. Brišką. Ar gavai?

Kaip laikaisi ir kaip gyvuoji? Nepaprastai noriu pas Tave pabuvoti ir dūšią atgauti. Čia peršalau ir visai atbukau. Tu meisteris paaštrinti ir sušildyti. Bet terpi dūšia.

Terpiu į ūsą stipriai kietą bučkį.

Tepadeda Tau Dievulis. Kaip mano „parapijonkos" [18] laikosi?

Tavo M. Krupavičius

24. Be datos

Dėkoja už gautas dovanas sau ir moterims. Norėtų Kūčias valgyti Lietuvoje. Linkėjimai Kalėdoms.

Kun. Pr. Jurui
Lorense [19]

Mielas Broli,

Gavau du vagonu Tavo dovanotų knygų. Labai dėkoju. Vieną kartą, anuo laiminguoju metu, kai pas Tave viešėjau ir pilna Taure laimę gėriau, Tu iš kažkokio rašto paskaitei man, ką iš savo svirnų į mano aruodus perpylei. Tarp kita ko, paminėjai du siuntiniu su daiktais. Apie juos buvau visai pamiršęs, nors žinojau, kad už visa, kas gauta, padėkota. Bet šiandien persikrausčius į naują butą užkliuvau už tų siuntinių likučių. Prisiminiau. Dėkoju. Net labai, nors be dviejų kareiviškų antklodžių visa buvo moterims skirta — audinių jų drabužiams ir baltiniams, prijuosčių etc. Išdalinau, kas ko buvo reikalingas. Ir nemaža moteriškų ačiū gavau. Tau priklauso. Ir juos Tau siunčiu. Bet dovanok — kai ką ir sau pasilikau.

Čia pat Kalėdos. Žiaurios, šaltos ir liūdnos. Be Tėvynės, be namų. Išblaškyti kaip šunes po visą pasaulį vergais. Bet viltys žiba ir Dievo teisingumo tikėjimas. Kaip norėtųsi Kūčias jau valgyt savo Lietuvėlėj ar su Lorenso mielais sutvėrimėliais. Bet... ne mums, ne mums.

Mielas žmogeli, būk laimingas, sveikas, laimėk, ką nori laimėti, daryk gera, kaip esi daręs, ir už gera teatlygina geru, būk suprastas ir įvertintas, o Dievulis nei vieno žingsnelio teneatstoja nuo Tavęs. Per tolimus tolius siekiu Tavo ūso ir spaudžiu į jį karštą ir kietą bučinį.

Tiek tik Kalėdoms ir Naujiems Metams tegaliu Tau pasiųsti. Ubagas gi esu. Bet tikėk, kad ta mano ubagiška dovana iš tyros širdies siunčiama.

---

[18] 1949.X.9 laiške minimos išeivės Barzdienė ir Gailiuvienė.
[19] Lawrence, MA.

Pasinaudojau Žvaigždelės tarpininkavimu. Jai be mano patarimo mokėsi ačiū pasakyti. Pasakyk ir už mane. Aš susilaikiau, kad įsismaginęs ir jai bučkio neįspausčiau. Tvirto noro yra. Bet be Boso dispensos nedrąsu, ir gana.

Visada Tavo
M. Krupavičius

25. 1950 m. kovo 13 d.

Padėka už Vasario 16 dienos linkėjimus. Amerikos lietuvių įnašas į Lietuvos laisvinimo darbą. Alkai pasiųstosios knygos gali likti unikalūs muziejiniai dalykai, nes sovietai naikina lietuviškas knygas. Padėka už emigrantų globą.

Kun. Pr. Jurui
Raulinaitynėje [20]

Brangus ir mielas Broli,

Pirmiausia labai dėkoju už sveikinimus ir linkėjimus vasario m. 16 d. šventės proga. Lietuvos laisvinimo darbas ir lietuvių tautos gelbėjimas nuo bolševikų žvėriško žudymo — kiekvieno lietuvio šventoji pareiga. Ir ta pareiga mūsų šių laikų žemiškame gyvenime yra pirmaeilė ir svarbiausia. Tą darbą dirbdami tik atliekam tą pareigą. Dedam pastangų ją atlikti sąžiningiausiai. Labai svarbus vaidmuo suvaidinti šiame darbe tenka JAV lietuviams. Be jų bendradarbiavimo ir pagalbos mes vieni to darbo neatliksime. Jie daug padeda. Jiems reiškiu savo ir VLIKo vardu giliausią padėką. Bet tuo pat metu ir karštai ir primygtinai prašau sunaudoti tam šventajam darbui visus savo energijos ir ekonominių išteklių resursus-šaltinius. JAV lietuviai ne kartą parodė savo didelį pasiaukojimą savo tėvynei ir ją iš didelių pavojų padėjo išvesti. Aš tikiu, kad šiuo metu ji lygiai pasirodys tokiu savo veikalo supratimu ir pasiaukojimu. Dieve padėk.

Dėkoju Tau, mielas Broli, už priėmimą lietuviškos bibliotekos iš Gmiundo ir atsiųstus pinigus jai parsigabenti. Prisimeni. Tuo reikalu pačiam rašė mano pavestas Švietimo Vadovas Pr. Pauliukonis. Jis informacijoj netikslų terminą pavartojo — lituanistika. Kad nebūtum suklaidintas, pažymiu, kad jo terminas lituanistika reik suprast plačiausia prasme — lietuviškoji knyga.

[20] Gal tai tas pats, kaip 1949.IX.15 laiške — Laurinaitynė. Tik dviejų raidžių r ir 1 metatezė.

Kas dabar yra Lietuvoje su mūsų knyga, sunku pasakyti. Gal tos knygos, kurias saugosi savo ALKOJ, unikatais virs, muziejiniais dalykais.

Laikau savo pareiga padėkoti ir už saugojimą mano našlių nuo bado maro ir... Man rodos, turėtum jas apženyt. Vienas vargelis atkristų. Jų juk pakankamai turi.

Tepadeda Tau Dievas.

Su meile ir pagarba Tavo

1950.III.13 M. Krupavičius

Prierašas ranka:

Kunigėliams [21], Žvaigždutei [22] ir Leimonui [23] sveikinimų. Labai gerai padarei Sužiedėlį pasiėmęs į pagalbą.

26. 1950 m. gegužės 15 d.

Rašo, kad keliauti į dangų geriausia ne automobiliu, bet „žemaitiškomis naginėmis apsiavus". Prieš trejetą dienų grįžo iš ligoninės. Kelionė į Romą Lietuvos reikalais.

Jūrele mieloji,

Žmones mokini, kad kelias į dangų siauras ir grubus, kad į peklą keliai platūs, meksfaltuoti, kaip nūdienos autostrados. O pats vis tik nusistatęs automobiliu į dangų važiuot — vadinasi — plačiuoju keliu. Nejaugi pekloj manai dangų susirasti? Ar žmonėms kitus kelius nurodinėji, kad plačiuose Tau po kojų nesipainiotų? Paklausyk manęs — į dangų geriausia vykti pėkstute, lazdute pasiramsčiuojant ir žemaitiškomis naginėmis apsiavus. Tikresnis kelias į dangų negu automobiliais. Atsimink, kada Dangaus vartai statyti. Jei ir galima būtų dar kartais plačiu keliu privažiuoti prie Dangaus vartų (bet akių sau tuo nedumk), tai kaip pro tuos vartus pravažiuosi? Dėl automobilių naujų vartų nestatys. Danguje vyrauja išmintingas konservatizmas. Pasakyk — ar matei kur poną Dievą batais apsiavusį? Ne, visur ir visada basas. Ar matei kur Jį sumodernintą, gražiai apkarpyta barzda? Ne, vis tokia abraomiška, kaip prieš milijoną metų. Tad,

[21] Šv. Kazimiero parapijos Lawrence vikarai.
[22] Žr. 2 išnašą prie 1949.III.25 laiško.
[23] Dr. Juozas Leimonas (1900—1963).

Jūrele, juokų nekrėsk. Į dangų automobiliu nevažiuok. Jei kada tokia pagunda vėl apsės, manęs atsiklausk. Aš jau daugiau žilo plauko turiu, o antra, rimtai rengiuosi į aną pasvietį, tad ir kelius į jį rimtai esu išstudijavęs. Galėsiu Tau patarimų duoti. Tik prieš trejetą dienų sugrįžau iš ligoninės. Benzinas baigiasi. Be jo ir automobilis nelabai klauso. O dar turiu didelę kelionę į Rymą Lietuvėlės reikalais.

Padėkojau Dievuliui, kad dar Tau sukliudė savo automobiliu pervažiuot žemės ribas. Prašau, kad ir ateity savo sargybos nuo Tavęs neatšauktų. O dabar būk sveikas, laimingas, džiugus, karingas. Dievulis telaiko Tave savo šventoj globoj.

Kad ir pasišiaušęs, bet Tavo ir

Tave mylįs

Kinku linku Žvaigždelei[24].

1950.V.15 M. Krupavičius

27. [Vatikanas], 1950 m. birželio 3 d. (aerograma).

Apgailestauja, kad nesusitiko Romoje. Atvyko į Romą Lietuvos ginti „nuo įvairios rūšies gyvenimo utėlių".

Mielas Broli! Esu piktas ant visų svietų ir pasviečių bei ant Tavo visų darbų. Per juos negalėjau su Tavim pasimatyt Ryme. Sužinojęs, kad esi Ryme, lėkiau galvą nutrūkęs. Atvykau Tavo išvykimo dieną pusę dvyliktos. Dar buvai neišskridęs, bet nieks negalėjo nurodyti, kur Tave surasti. Ir sudužo visos mano viltys, kaip senas pienpuodis. Viena pasiliko — pasimatyti Juozapato pakalnėje. Tiek to, ilgai gi neašarosi. Būtumėm aptarę kai kuriuos reikalus, kurie laiškais netaip patogu liesti. Dabar pasakyk, kaip laimingai sugrįžai ir kaip sveikatėlė. Mes (trise) atvykome kaip delegacija pas visokias valdžias Lietuvėlės reikalais. Ką laimėsim, sunku pasakyt. Nors čia nieks mums nieko ypatingo duoti negali, nes patys pasaulio politikos orkestre labai nereikšmingomis triūbelėmis groja. Bet mūsų būklėje ir mažiuko geras žodis, o juo labiau darbas gerokai naudingas būtų. Tik paprastai mažiukai nenori pirmi didiesiems už akių užlįst. Bet pamatysim. Mėginam lįsti į kiekvieną plyšį. Turi kažkokį kongre-

[24] žr. 2 išnašą prie 1949.III.25 laiško.

są ar suvažiavimą. Jei dar nebus per vėlu, pasveikink jį ir mano vardu. Mano rymiškų sveikinimų prašau perduoti ir mano abiem našlėm, Leimonams ir Žvaigždutei [25]. Tepadeda Tau Dievas. Laikykis. Girdėjau, kad įvairios rūšies gyvenimo utėlės kėsinasi ant Tavo ramybės ir planų. Stovėk stipriai, kaip tas Duonelaičio Ąžuols didpilvis, kurs su audroms ir vėtroms daug jau buvo kariavęs.

Tavo M. Krupavičius

1950.VI.3.

28. 1950 m. liepos 22 d.

Prašo išleisti „Tėvynės Sargo" numerį ir nusako jo reikšmę Lietuvai. Siūlo vietoje tokių leidinių, kaip Dostojevskis, leisti tokius, kurie lietuvišką dvasią gaivina, palaiko, stiprina. Apgailestauja, kad negalėjo susitikti Romoje.

Kun. Pr. Juras
Lorence [26]

Mielas Broli,

Imk pasiryžęs ir išleisk „Tėvynės sargą". Jis turi išeit, nes jis reikalingas. Reikalingas ne tik partijai, bet ir tėvynei, ir Bažnyčiai. Jei ne „Tėvynės sargo" dvasios žmonės, ir Lietuva kitokia būtų buvus, ir Bažnyčia joje būtų klestėjusi. Ateities Lietuvai tie žmonės taip pat reikalingi. Juos reik išugdyt. Ne vienas kunigas šiandien ugdo tuos, nuo kurių čiaudės ir kunigai, ir tai, kas jiems pavesta ganyt ir stiprint. Supranti. Tau daug kalbėt nereik. Mes patys dar per silpni leisti. Ką tu pasakysi? Aš labai laukiu Tavo t a i p.

Pačioj pradžioj išdėsčiau Tau kaip ant lentos tai, kas man buvo sunkiausia pasakyti. Išdėstęs net atsidusau lengviau. Bet dar vienas pasiliko reikalas. Šis jau ne mano. Apie jį visi kalba, kas žino. Kad esi mecenatas ir lietuviškos knygos didvyris, žino visi. Žino visi ir ką leidi. Aš taip pat išgirdau iš tų visų. Tie visi Tau dėkingi, kaip dėkinga visa Lietuva. Bet tie visi štai ką kalba — neaktualias knygas leidžia. Lietuvai šiandien nei šilta, nei šalta Dostojevskis, Didysis Šv. Raštas ir kita. Kas pirks šiandien Šv. Raštą? Kur jį nusipirkęs padės? Ką padės lietuvybei išlaikyti Dostojevskis? Jis tarptautinis, lietuvybei indiferentiškas dalykas. Teisybė. To neužginčysi. Kas badaujančiam žmogui desertas? Bado nepašalins, apetitą, norą valgyti dar užaštrins. Lie-

[25] Ten pat.
[26] Lawrence, MA.

tuviškos knygos badas. Tokios knygos, kuri lietuvišką silpstančią širdį stiprina, kas lietuvišką dvasią palaiko, kas tiesia kelią tautiniam stiprinimui ir atsparumui. Tokių knygų neturime. Jų pasiilgę. Jų duok. Duok vadovėlių vaikučiams mokykloje. Duok katekizmų. Štai ko laukia kiekvienas lietuvis. Tu supranti. Perdaviau Tau visų nuomonę. Prie visų aš jungiuosi. Dovanok. Velnias Kristų gundyti nusinešė ant aukšto kalno. Aš, atvirkščiai, Tave gundyti nuo aukšto „mokslų" kalno šokdinu žemyn, į liaudiškas mužikiškas, bet tiktai lietuviškas ir Lietuvai labai reikalingas žemumas. Ar į jas šoksi — Tavo dalykas. Juk esi valdovas ir savo valios bei mašnos viešpats. Dixi.

Žinai, Jūrele gilioji. Ir šiandien esu piktas (tik nežinau ant ko), kad su Tavim nesutikau Romoj. To klausimo, kurį dabar iškėliau, ten būčiau nekėlęs. Proza. Pro gerklę nelenda. Deja, taip dažnai būna, kad teisybę sunkiai iškoši pro dantis. Ir man taip pasitaiko. O aš mėgėjas „teisybę" iš peties drožt ir gėrėtis iššaukta reakcija. Jūrele, nepyk bent Tu. Daugelis už teisybę pyksta. Ir tai pasakiau vardan tos Lietuvos. Mano visa tarnyba ir ubagystė bei kančios vardan tos Lietuvos, kaip ir Taviškė. Mudu turim daug bendro sieloj ir širdy, bet keliai nebe tie. Romoj norėjau į Tave pasižiūrėt, kaip tai Marsu žvilgtelni, tai šviesia saulute nusišypsai, tai vaikišku nekaltumu kokį žodeliūkštį sparnuotą paleidi. Norėjau bučkį betarpiškai įterpti į tarpūsį. Ir visa dingo, kaip visos svajos dingsta. Kažin ar pasimatysim?

Sakyk, ar užleisi mus karu? Juk, rodos, jau geras laikas, Dar lauksit, ir Vašingtoną atiduosit Maskvai. Pasakyk Trumanui, kai susitiksi.

Dievulis Tau sveikatos duotų ir laimužės ir turtingos savo sėjos pjūties.

Dar ir šiandien Tavo, kol gyvas

1950.VII.22 M. Krupavičius

29. 1950 m. rugpjūčio 8 d.

Siūlo išleisti Ružancovo redaguojamas „Bibliografines žinias". Net kelia klausimą, ar negalėtų katalikai susidėję įkurti knygų leidyklą.

Kun. Pr. Jurui
Raulinaitynėje [27]

Mielas Broli,

Vėl aš pas Tave, tik gaila, vėl apie mašną graibstysiesiu. Kaip buvo romantika, tai romantika, kai prasidėjo mašnos reikalai, tai vėl nežinau, kada baigsis. Bet gyvenimas ir reikalas.

Dabar noriu pakalbėti „Bibliografinių žinių" reikalu. Tai svarbus dalykas. Jis geriausia tinka Kultūros institutui. Jo ilgametis redaktorius A. Ružancovas dabar Amerikoje — Lithuanian Bibliography Service. 602 Harvey Street. Danville, Illinois, bedarbis, kiek įmanydamas rūpinasi tuo reikalu, bet iš tuščio ir Saliamonas nepripils. Ar negalėtum leidimą paimti Institutui? Daug nekainuos. I metus vieną kitą sąsiuvinį išleisti ir redaktoriui kiek turėtum už darbą užmokėti. Pagalvok ir su redaktorium susisiek.

Antras dalykas, ar katalikai susidėję neįstengtų knygų leidyklą įsteigt? Argi ir tą didelį ir svarbų darbą teks užleisti nekatalikams?

Ar dar savomis jiegomis kilnojiesi?

Testiprina Tave Dievulis.

Duok ūsą mano bučkiui.

Tavo

1950.VIII.8. M. Krupavičius

30. 1950 m. rugsėjo 10 d.

Nesulaukia iš jo žinių. Žino, kad labai daug dirba. Klausia, ar iš tikro keliasi į Brocktoną. Siunčia sveikinimą suvažiavimui.

Kun. P. Jurui
Laurinaitynėj [28]

Mielas Broli,

Prirašiau Tau. Jau be reikalo nerašau. Atsakymo nėra. Tyla ir ramybė. Kaip vandens įgėręs. Nejauku, kai į žodį tyla atsako-

[27] Žr. 20 išnašą.
[28] Žr. 12 išnašą.

ma, Žinau, dirbi ir pluši daug. Bitėms sunešti vienam svarui medaus reikia padaryti kelio tris kartus ilgesnio už žemės skrutulį: Žmogui sunešti vienam svarui medaus reikia 1562 aštuonių valandų darbo dienos panaudoti. Ugi Tu Dievui ir tėvynei centneriais medų neši. Tad už tą tylą nepykstu, bet laukiu, kada ją nutrauksi. Prašnekinu pasinaudojęs suvažiavimo proga, kuriam siunčiu sveikinimą. Malonėk jį paskaityt. Pletkai sklinda, būk keliesi į Brocktoną. Ar tiesa?

Tepalaimina Tave Dievas ir suteikia geros ir stiprios sveikatos.

Visada Tavo

1950.IX.10 M. Krupavičius

31. 1950 m. rugsėjo 10 d.

Sveikinimas Amerikos lietuvių katalikų šv. Juozapo darbininkų nepaprastajam suvažiavimui Bostone. Išdėsto jų nuopelnus lietuvybei, skatina ir toliau rūpintis lietuvybės išlaikymu.

Mieli Broliai Lietuviai,

Sveikinu Jus susivažiavusius. Susivažiavot ne tuščiomis laiko leisti. Kiekvienas suvažiavimas turi svarbių klausimų išspręsti, juo labiau jų turi nepaprastasis suvažiavimas. Dieve Jums padėk pasiekti to, ko siekia Jūsų draugija ir kas reikalinga Jūsų gerovei ir mielai Lietuvėlei.

Šia proga noriu Jums savo linkėjimus ir padėką pareikšti. Jūs anais sunkiais laikais sukūrėt Amerikoj antrą Lietuvą. Svetimoj žemėj lietuvišką kalbą ir dvasią išlaikyti nepigu. Pavojai iš visų pusių supa ir graužia lietuvišką širdį ir sąmonę kaip kandis. Neapsižiūrėsi — lietuvio nebėr. Iš lietuvio jankis pasidarė. Tamsiais laikais iš Lietuvos išvykot. Daugeliui Lietuva buvo ne Lietuva, bet krajus. O tačiau mylėjot tą Lietuvėlę ir jos kalbą, mylėjot tą žemelę, už kurios laisvę Jūsų tėvai protėviai narsiai su priešais kariavo ir gausiai ją krauju aplaistė. Svetimojoj kaip jūroj atsidūrę nusistatėt nepasiduot ir išlaikyt savąją kalbą ir savąjį lietuvišką veidą. Ir ištesėjot. Pasistatėt stiprovių, kur tik lietuvių gyventa. Tos stiprovės — lietuviškos bažnyčios, mokyklos ir laikraščiai. Parsigabenot generolų — kunigų ir inteligentų pasauliečių. Nesigailėjot nei pinigo, nei darbo. Ir išlaikėt. Svetima rūdis Jūsų nesugraužė. Pasilikot lietuviai. Daug, nesuskaitomai daug padėjot savo tautai ir tėvynei. Jums už tai gar-

bė. Visos kovojančios už tėvynės laisvę Lietuvos vardu aš Jums dėkoju, iš širdies, karštai. Bet nepaisant to Amerikos Lietuvai gresia pavojus išnykti. Jūs, seni ateiviai, mažėjat. Mirtis šienauja ir retina. Jūsų vietų jaunieji užimti nebenori, nes tos svetimosios rūdies neapsisaugojo. Jie Lietuvai atšalo ir jų širdis kitur palinko. Susidarė Amerikos Lietuvai pavojus išnykti. Silpnėja dėl to ir Jūsų draugija. Broliai! Nepasiduokit. Senovės lietuviai sakydavo — „kas bus, kas nebus, bet lietuvis nepražus". Nepražus, jei jis užsispirs ir pasiryš. Užsispirkit ir Jūs. Turit gerų vadų — kun. Juras — retas generolas. Turit pagelbininkų — visi naujai atvykę lietuviai. Susidėkit su jais — susidarykit talką ir bendromis jiegomis jaunąją kartą grąžinkit į Lietuvos kelią, į tą kelią, kuriuo Jūs baigiat eiti garbingai savo amžių. To aš Jums linkiu. Dievas Jus telaimina šiame darbe ir padeda.

Jūsų

Prel. M. Krupavičius
Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto
Pirmininkas

1950.IX.10.

32. 1950 m. spalio 7 d.

Dėkoja už sveikinimus sukakčių proga. Prašo atsakyti į klausimus, kodėl didėja nesusipratimų tvora tarp senosios išeivijos ir naujosios, kodėl mokykla ir bažnyčia, įkurtos lietuviškais pinigais lietuvybei palaikyti, darosi „jankių gamyba".

Jureli mielasis,

Jau ir tai didelis laimėjimas, kad ant mane sveikinamojo popiergalio Mespeto klebonijoj sava ranka išrašei savo vardą pavardėlę. Tai pirmiausia parodo, kad esi gyvas, antra, kad dar ir dirbi. Bet, iš antros pusės, tas reiškinys kiek skaudesnis, nes visiems turi laiko, o man nei kelių minučių atsakyti į mano klausimus. Ne romantika, ne svajos, bet svarbūs reikalai buvo iškelti. Imk ir atsakyk. Atsakyk teigiamai. Už sveikinimus, savo parašu patvirtintus, dėkoju. Vardadienis, 65 amžiaus sukaktis, 45 metų plunksnos darbo sukaktis. Tik ne senis. Dar nelaidokit. Tau dar įkyrėsiu. Nurimsiu tik Lietuvoj, kai atsilyginsiu su Tavim už visa gera, ką esi padaręs lietuvybei ir Lietuvai. Vieną vakarą man pašvęsk. Ta pačia proga man paaiškink. Kas kaltas, kad

tarp senųjų ir naujųjų lietuvių išeivių nesusipratimų tvora vis auga ir kuriasi dvi Lietuvos. Tas liūdnas reiškinys labai žalingas Lietuvai močiutei ir lietuvybei. Kas reik daryt, kad tą tvorą galima būtų išgriauti, kad pasiliktų tik m e s vietoj mes ir jūs.

Antra. Lietuviškoji mokykla, įkurta lietuviškuoju pinigu lietuvybei išlaikyti, šiandien virto įstaiga lietuvybei naikinti, lietuviškumui nuodint nuodais, jankių gamykla. Ja seka ir lietuviška bažnyčia. Kas reik daryt, kad tos lemiamos reikšmės įstaigos grįžtų į savo skirties kelią? Jos priklauso nuo klebonų. Kodėl net lietuviai patriotai klebonai toleruoja tą reiškinį ir renkamais iš lietuvių pinigais pačią lietuvybę padeda pasmaugt galutinai? Atsakyk, Jureli. Laukiu.

Tepadeda Tau Dievas.

Tave mylįs

1950.X.7 M. Krupavičius

33. 1950 m. gruodžio 5 d.

Prikaišioja negavęs atsakymo į gausius klausimus. Sveikina artėjančių Kalėdų ir Naujųjų metų švenčių proga ir linki sulaukti laisvos Lietuvėlės.

Kun. Pr. Jurui
Laurinaitynėje [29]

Mielas Jureli,

Daug žodžių esu pabėręs po Tavo kojomis. Atsakymas — tyla ir ramybė. Apsipratau. Ir tuo tenkinuosi. Gyvenimas daug ko mane išmokė. Bet aš einu savo keliu. Meilė ir pagarba Tau ir Tavo darbams verčia bent retkarčiais prabilt į Tave jau nepretenduojant į Tavo žodį. Pradžioj tokia tyla buvo nejauki, bet ir šuo... kariamas apsipranta. Didžiosios šventės klabina duris — Šv. Kalėdos, N. Metai. Sveikas jų sulaukęs, deduosi, laimingai. Dievulis ateinantiems metams Tave apdovanotų savo malonių gausybe, ypač sveikata, ir leistų greit Laisvos Lietuvėlės susilaukti. Laimužė telydi Tavo visus žygius.

Prašau pasveikinti taip pat savo vikarus ir šeimininkę.

Spaudžiu bučkį ir lik sveikas. Dievas tepadeda Tau.

Tavo

M. Krupavičius

[29] Žr. 12 išnašą.

34. 1950 m. gruodžio 29 d.

Siunčia vieno knygnešio rankraštį Alkai. Prašo 4 egz. Enciklikos, kurią išleido žurnalas „Lux". Džaugiasi, kad prel. Juras pasiūlė protarpiais rengti kunigų ir pasauliečių bendrus pasitarimus, kad taip kunigai nužengia nuo sosto ir priartėja prie liaudies. Problemos: lietuvių kalbos vartojimas mokykloje ir bažnyčioje.

Mielas Tėveli,

Išsiunčiau paprastu paštu užsilikusį mirusio vieno knygnešio kad ir menkavertį dar nebaigtą rankraštį apie save su fotonuotraukomis. Prašiau parašyt atsiminimus. Nebaigė, nes mirtis nutraukė. Muziejui pravers. Gaila, kad negavau žinių, ar gautos tos knygos iš bendruomenės, kurioms buvai pinigų atsiuntęs. Dabar jei praneši, bus per vėlu, nes nėra su kuo tuo reikalu kalbėtis. Man reikalingos kelios „Lux'o" išleistos Enciklikos. Niekur negaunu. Vysk. Brizgys nukreipė pas patį. Jei gali, atsiųsk bent 4 egz. Skaičiau „Darbininke" (XII.1) apie kunigų suvažiavimą Thompsone. Šviesesnis lapelis. Lietuviškai akiai tamsus pas Jus lietuviškas gyvenimas. Čia kiek daugiau šviesesnių spindulių atsirado. Ačiū Dievui. Svarbus Tavo pasiūlymas organizuoti protarpiais kunigų su pasauliečiais pasitarimus. Tai bus geras žingsnelis pirmyn — ne tik dėl to, kad kunigai nulips nuo savo aukšto sosto ir prisiartins prie liaudies. Tiek problemų ir sunkumų jas išspręsti. Kad ir mokyklos — viešosios mokyklos apsiima lietuvių kalbą įsileist, o katalikiškos, ir net l i e t u v i š k o s, net kalbėti nenori. Juk tai pagoniška, prieš Bažnyčios norą. Istorija kartojasi. Turėjom panašių reikalų su sulenkėjusiais kunigais Lietuvoj anais laikais, tas pats kartojasi Amerikoj su savais kunigais. Juk rimtai rengiamasi kurti speciali draugija lietuvių kalbos teisėms ginti bažnyčioj ir mokykloj. Rašau Tau, nes tuos reikalus pats turi arčiau širdies negu kiti.

Tepadeda Tau Dievas.

Tavo

1950.XII.29 M. Krupavičius

35. 1951 m. birželio 24 d.

Sveikina 60 metų sukakties ir prelato titulo gavimo proga. Linki ir toliau dirbti Lietuvos labui.

Prel. Pr. Jurui
Lorense [30]

Mielas Prelate,

Sveikas sulaukęs 60 metų brendusios jaunystės ir kartu prelatiškų atžymėjimų. Jų buvai vertas ir turėjai gauti visai pelnytai. Dievulis duotų, kad ta brendusioji jaunystė nebūtų našta, kliudanti dirbti tą milžiniškąjį darbą, kurį dirbi amžį Lietuvai ir Dievui. Dievą prašau, kad tas darbas būtų dar našesnis. Tik tesėk. Sveikatos ir laimės aruodais tesuteikia pačiam Aukščiausis.

Su pagarba ir meile

Jūsų

1951.VI.24 Kun. M. Krupavičius

36. 1951 m. gruodžio 18 d.

Dėkoja už kalėdinį sveikinimą ir dovaną, linki sulaukti laisvosios Lietuvėlės.

Prel. P. Jurui

Mielas Broli,

Prabilai. Dėkoju. Retesnis žodis brangesnis, bet... gal tik dėl to, kad laukimas brangiai apmokamas. Žodžio nuoširdumu nė kiek neabejoju. Leisk man taip pat švenčių proga palinkėti pačiam sveikatos, laimės ir greit susilaukti laisvosios Lietuvėlės. Priedas riebus. Kūčioms netinka. Tai dienai — silkė su kisieliu. Nepyksi, jei tą riebų kąsnį perkelsiu į Kalėdas.

Pirmosios šv. Mišios Tau bus paskirtos.

Dievulis tepadeda Tau.

Su pagarba ir meile

1951.XII.18 M. Krupavičius

[30] Lawrence, MA.

37. 1952 m. lapkričio 12 d.

Iš laikraščio sužinojęs apie jo ligą. Linki sveikatos ir darbuotis „mūsų Lietuvėlei".

Mielas Broli,

Skaičiau gal kiek pavėluotai laikrašty, nes tik iš jo apie Tave galiu kai ką sužinoti, kad esi ligoninėj, kad jau geriau esą ir turįs vilties netrukus grįžti į savo Lawrencinę pastogę. Reiškiu gilią užuojautą dėl ligos ir reikalo gulti ligoninėn. Kas tai yra, pats esu patyręs ant savo kailio. Bet džiaugiuosi, kad pasveikai ir kad turėjai tokios rūšies ligą, kurią galima buvo išskust. Manoji neišskutama. Laukiu, kada Amerika suras būdą naujoms širdims įskiepyti.

Ilgiausio amžiaus, pastoviausios sveikatos ir sėkmingiausio darbo mūsų Lietuvėlei Dievas tesuteikia Tau, mielasis Pralotėli.

Tavasis

1952.XI.12 M. Krupavičius

38. 1952 m. gruodžio 25 d.

Dėkoja už kalėdinį sveikinimą. Linki sveikatos ir laimės.

Prel. P. Jurui

Prabilai, mielas Broli. Labai dėkoju. Dėkoju taip pat ir už sveikinimus. Juos mielai priimu, nes tikiu, kad jie yra iš širdies, ne tuščia forma. Džiaugiuos, kad jau esi namieje, vadinasi — bent formaliai nesergi. Mano stiprus noras, vely tylėk ir nerašyk, bet būk sveikas. Nors galima viena ir kita suderint nesunkiai — nesirgt ir rašyt. Bet tai gyvenimo stiliaus dalykas. Sveikatos ir laimės tegul Tau pribus, daug, daug. Tai Kalėdiniai linkėjimai.

Tepadeda Tau Dievas.

Tavo

1952.XII.25 M. Krupavičius

39. • 1953 m. spalio 20 d.

Dėkoja už jo ir „Kunigų vienybės" sveikinimus. Prašo padėkoti Suvažiavimo dalyviams.

J. M. Prelatui Pr. Jurui

Mielas Broli,

Žinau — Tau kelis kilogramus dorelių lengviau paaukoti negu laišką parašyt.* Dėl to Paties rašytas žodis ir branginamas ir laukiamas. Ačiū už tuos kelis žodžius, kuriuos gavau per vielas su „Kunigų Vienybės" sveikinimais ir Viešpaties palaimos linkėjimais mano tėvynės laisvinimo darbuose. Tai gal rimčiausia pagalba — malda ir Viešpaties pagalba. Be Dievo pagalbos šiomis aplinkybėmis ir sąlygomis savo tikslo nepasieksim. Malonėk padėkot už tokią paramą ir prisiminimą visiems suvažiavimo dalyviams. Aš pasimelsiu ir už Patį, ir kitus, bent moraliai mane palaikančius, Dievas tepadeda Jums.

Visada Tavo

1953.X.20 Kun. M. Krupavičius

40. 1954 m. spalio 6 d.

Džiaugiasi, kad ne vėžys, o tik polipai, kad jau sveiksta. Linkėjimai.

Mielas ir brangus prelatiškasai Broli,

Daug prašmatnybių prasimano amerikiečiai. Skaičiau apie jų sukurtus krokodilų, žalčių, gyvačių ūkius. Bet neskaičiau apie kuriamus savo organizme vėžių ūkius. Ir štai dabar iš daugelio vietų man rašo, kad tą spragą pasiryžo prelatas Juras užkimšti. Ginčijausi, į akis spjaudžiau tokiems akiplėšoms, rėmiausi Tavo išmintimi ir neturėjimu jokių finansinių užmačių bei patraukimo prie lobio — ir laimėjau. Neapsirikau, Tave buvau teisingai supratęs ir įvertinęs. Jokių vėžių nėra ir nebus. Ura, lai gyvuoja Juras. Tik vėl kokiems galams į senatvę leidiesi apsipjaustyti. Ar vieno vandens krikšto jau nebeužtenka išganymui, ar jau prireikėjo ir kraujo krikšto? Galvosūkis. Bet vėl džiaugiuosi — sveiksti. Kad ir apipjaustytas, pasiliksi tas pats Juras. Tai juokingoji pusė, o rimtoji štai kokia — rūpinausi Tavo ligomis ir operacijomis labai rimtai. Atlaikiau ne vienas šv. Mišias Tavo intencija. Džiaugiuosi, kad Dievas išklausė mūsų maldų, nes spė-

ju, kad ne aš vienas Tave myliu ir už Tave meldžiausi. Tad greitos sveikatos ir plieno stiprybės. Telaiko Aukščiausis Tave šventoj globoj.

Tave mylįs

1954.X.6 K. M. Krupavičius

41. 1954 m. gruodžio 23 d.

Neįvykusi kelionė pas prel. Jurą.

Miela Jūrele,

Šipkartę gavau. Pasitikėjęs išsiskubinau į kelionę, kad suskubčiau į kūčias. Bet... amerikonas grinorių prigavo. Nedavažiavau net ligi prancūzų rubežiaus ir... grąžino atgal. Mat šipkartė falšyva. Grįžau susigraužęs. Taip visada būna su tuščiakišeniais. Bet vis tiek už Tavo sveikatą pusę silkės sudrožiau ir bliūdą avižinio kisieliaus išsrėbiau. O kita pridės Dievulis. Tau reikalingų priedų Jo paprašysiu. Sveikas ir laimingas būk.

Visada Tavo

1954.XII.23 Kun. M. Krupavičius

42. 1955 m. spalio 19 d.

Žada nuvykti pas prelatą ir teiraujasi, ar turi „Tiesos kelio" ir „Draugijos" numerius.

Mielas Tėveli,

Sveikas sulaukęs mano miglotos sukakties. Būsi dar sveikesnis ir mane sulaukęs savo šiaudinėj pastogėj. Nori ar nenori — imsiu ir atvyksiu. Noriu ne tik Tavo ūsą išbučiuoti, bet ir kokį reikaliuką atlikti. Jei turėsi laiko, šnektelsim apie kokį margą niekutį. Bet prieš atvykimą prašyčiau mane painformuoti, ar turi „Tiesos kelio" ir „Draugijos" komplektus. Norėčiau nuo jų dulkes nupūsti. Vis, matai, noras Tau sumažinti darbą. Juk nepavelki jo. Bijau, kad nugarkaulio neįlenktų. O kai du stos, visa-

dos ne tik daugiau padarys, bet ir daugiau pavilks. Telaimina Tave, mielas ir brangus Mecenate, Dievas.

Tave gerbiąs ir mylįs

1955.X.19 M. Krupavičius

43. 1956 m. kovo 7 d.

Humoristiškai dėkoja už laišką. Teiraujasi, ar nesutiktų išleisti jo raštų. Laimingai sugrįžo iš kelionės. Nežino, kur pasidėt.

Kai pamačiau savo pastogėj Tavo laišką, šūktelėjau — na, dabar turi įvykti kažkas nepaprasta. Ir įvyko. Ant rytojaus atodrėkis ir nuvarė šaltą žiemą, o sniego vėpūtinių kaip nebuvę. Ką gali padaryti vien tik Tavo rašytas žodis. Ačiū už prisiminimą. Mėginau vesti Tavo kelionių sąrašą ir mečiau. Nesuskumbu. Čia jis šiltose žemėse bambelę šildo, čia anglikonams maldas skaito ir į tikrą kelią veda. Čia jis Vilkbarėj [31], o ant rytojaus vėl kažkur. Stebiuosi, kaip sugebi savo dūšeles išganyti. Nebent pririštas laikai. Morčiui atėjus, manau, kiek kveptelsi ir dūmą padūmosi. Padūmok rimtai, ar nevertėtų mano raštpalaikių pluoštelį išleisti. Aitri tema, bet vis tik tema. Žmonių galvojama net apie mėšlą. Pagalvok ir pasakyk. Savo pastogėj nesugebėjai pasakyti ne, bet pro lūpas neprasiskverbė ir taip. Tad??? Parskridau nesušlapęs ir sveikais kaulais. Niekad neturėjau klausimo, kur pasidėt. O dabar jis visu rimtumu kyla. Sunku man jis išspręsti, dar sunkiau kitiems. Gal paliksiu tą galvosūkį kokiai nežinomai jiegai.

Lik sveikas ir laimingas. Telaimina Dievulis visus Tavo žygius.

Visada Tave mylįs ir gerbiąs ir
Kristuje ir Kristui negirdint

1956.III.7 M. Krupavičius

Vadini savo bažnyčią Prano. Ar ne tiksliau būtų pavadinus Juro?

[31] Wilkes-Barre, PA.

44. 1956 m. kovo 25 d.

Dėkoja už laišką. Turi planų, be laukia ir iš Abraomo bilieto kelionei. Tuo tarpu rengia spaudai knygeles ir teiraujasi, ar nesutiktų jų vieną išleisti. Be reikalo apie savo ateitį prasitaręs.

J. M. Prel. Pranui Jurui
Raulinaitynėje [32]

Mielas Broli,

Skaičiau, kad Amerika visa užpustyta, kad per vėpūtinius negali amerikonas nei pro duris išeiti, nei pro langą pažvelgti į pasaulį. O tačiau pats kaip žibutė ankstyvą pavasarį pro ledus ir sniegus prasimušęs žvelgi viltingai savo mėlynomis akytėmis ir praeivius gaivini. Nudžiuginai ir atgaivinai mane. Ačiū, spasibo, dziękuję. Tegu Tau Dievas už tai paskiria šimtą margų dangaus karalystės. Sumanymų ir darbų numatytų turiu daug, bet nežinau, kada man Abraomas atsiųs dovaninį bilietą kelionei pas jį. Klausiu ir nieks nepasako, tarsi tai būtų kokia diplomatinė paslaptis. Ką suspėsiu padaryti, kas gali pasakyti. Darysiu. Kas nutrauks darbą, tas ir atsakys prieš Teisėją. Pirmoj eilėj turiu padaryti tai (jei aplinkybės leis), ko kiti už mane nepadarys. Noriu taip pat išleisti vieną kitą knygeliūkštę. Man buvo labai nedrąsu Tave varginti tuo klausimu. Kiti gerokai išvargina. Bet žinai — kas veža, tą ir plaka. Nori mane padaryti didesniu buhalteriu negu pats esi. Buhalterija man sunkiausias dalykas. Kol neparengta, sunku kalbėt apie išleidimo kainą ir dydį. Spausdinimo vieta taip pat nuo sutarimo priklauso. Pats turi daugiau patyrimo, galėtum ir mane pamokyti. Man atrodo taip — jei bent iš principo pažadėsi kokį nors mano raštpalaikį išleisti, aš pradėsiu jį spaudai rengti. Bet manau, kad pavyks padaryti negreit. O jei tuo tarpu giltinė nusives mane į savo šaltą viešpatystę, nereiks rūpintis žemės niekučiais. Nors, kita vertus, tie niekučiai dangui kelius tiesia į mūsų nuskurdusią žemelę. Pats esi idealistas. Pats nori įgyvendinti Kristų žemėje, tad visa tai gerai supranti. Tik dėl to Tavęs pilna visokiose organizacijose ir susirinkimuose. Dievą žemėj gyvendini. O tai galima padaryti ne sėdint vietoje, bet judant, bruzdant, šnekant ir tt ir tt. Ne sėdėdami mokykite, bet eidami mokykite — Kristaus testamentas Apaštalams. Tad Dievas Tave gali tik paglostyti už Tavo judrumą Jo interesus ginant. Grįžtant prie mano knygelės, galėtum sutikti su mano pasiūlymu. Kol visa parengsiu, Tavo mašnelė papilnės. Nors jai vargšei negraso pavojus susprogti nuo dorelių apstumo.

[32] Žr. 20 išnašą.

Kad atvirai kalbi, esu dėkingas. Tik atvirumu galima susiprasti. Ūminis piktumas taip pat ne bėda ir ne griekas. Juk ir Kristus pykdavo. Svarbu tik, kad tas piktumas žybtelėjęs tuoj užgestų.

Dėl savo ateities be reikalo prasitariau. Tas klausimas yra mano intymus ir asmeninis klausimas. Savo kryžių nepratęs krauti ant kitų pečių, nes kiekvienas turi pakankamai savų kryžių, sunkesnių ar lengvesnių. Pasitikiu Dievo globa. Nesu gyvenimo išlepintas — ir didelis ponas buvau, ir utėles šėriau. Ir laisvės turėjau, ir po spyna sėdėjau, kaip vagis — ir vis za tu našu storonku. O už savo šalelę nebijau kentėti ir vargti, nes to Dievas nori. Ryt Verbų sekmadienis. Po Verbų sekmadienių ne tik Kristui, bet ir žmogui seka kančios, o po jų Velykos. Tik kad tos Velykos mums ateitų su linksma pergalės Aleliuja.

Tų didžiųjų švenčių proga priimk, mielas Broli, mano širdingiausių sveikinimų ir linkėjimų — sveikas, laimingas būk ir pasiek to, ko taip atsidėjęs ir užsispyręs, kaip pats rašai, nesigailėdamas nei laiko, nei dorelių, sieki.

Tepadeda Tau Dievas.

Tave gerbiąs ir mylįs

1956.III.25 K. M. Krupavičius

Žalmargį gavau. Dėkoju. Padarysiu, kaip įsakei.

45. 1956 m. gruodžio 23 d.

Dėkoja už eiliuotą sveikinimą Kalėdoms. Rašo, esu bedarbis ir bežemis. Dėkoja už auką. Aliuzija apie persikėlimą į Ameriką.

Tu Jūrele, Tu gilioji,

kad Tu daug gali ir kad daug žinai — žinojau, bet kad eiles rašai, dievaž, nežinojau. Gavęs Tavo eiliuotą sveikinimą tiek nustebau ir tiek nudžiugau, kad jei nebūčiau toks šaltakraujis ir tiek santūrus, būtų koks paralius nutrenkęs. Bravo. Kai rašysiu Tavo žyvatą, tuo eilėraščiu papuošiu visą knygą. Aš manau, kad tas eiliuotas sveikinimas yra pirmas mėginimas, bet visai nusisekęs. Tad plunksnos nemesk.

Skaičiau apie rūmų pirkimą, skaičiau apie universiteto steigimą, skaičiau apie inauguracijos iškilmes ir viltis krištolo rūmus statė — Jūras tikrai pakvies profesoriauti, rektoriaus vietą jis pats pasiims, nes ji jam pagal teisę priklauso. Kaip profesorių

man gyrė, ir aš pats apie save šioj srityj buvau neblogos nuomonės. Skaitau vėl — visos katedros užimtos. Ir vėl vos paralius nenutrenkė. Du kartu tik per plauką išvengiau mirties, prie kurios Tu buvai pirštą prikišęs. Bet šie faktai istorijai. Šiuo metu jie neaktualūs.

Esu bedarbis ir bežemis. Tad sumaniau organizuoti lietuvišką parapiją. Priimu tik patikimiausius ir geriausius lietuvius. Tų savybių įrodymas — savanoriškas kalėdos atidavimas. Du tokius jau turiu. Pats esi trečias garbės parapijonis. Sąrašą steigėjų uždarau. Jūsų pavardės bus įrašytos mano knygose aukso literėlėmis. Manau, ir Dievas taip padarys. Ačiū, ačiū, ačiū. Spasyba, spasyba, spasyba.

Esu pradėjęs su amerikiečiais biznį — norėjau pas Tave vikarauti atvykti. Į profesorius nekvietei, ir vikaravimo užtektų. Turėtum puikų vikarą. Bet prikibo neprieteliai prie manęs ir nežinau, kaip su tuo vikaravimu lšeis. Matai, man smūtnos Kalėdos, nesidžiaugsi ir pats.

Ta proga leisk ir Tau palinkėti Kristaus gimimo sukakties proga — sveikas, laimingas ir dorelingas būk. Eini lietuvybės kelyj pirmose eilėse. Dieve padėk, kad išeitum į pirmiausias, tapti čempionu. Čia jau visai rimtai ir nuo širdies kalbu. Tepadeda Tau Dievas.

Mylįs ir Kristų, ir Tave

1956.XII.23 M. Krupavičius

46. 1957 m. sausio 5 d.

Mielas Brolau,

Kai pradedu nerimtu stilium rašyti ir žaismingai kalbėti, kas sugaudys mano visokias metaforas ir kitokias kalbos puošmenas. Šioj šviesoj ir tą sakinį aiškinkis, kuris Tau nerimo sukėlė. Aišku, jei Amerika norėtų ir imtųsi žygių, nei man į akis nebūtų žvelgusios kartuvės ar kulka, nei Lietuvos nekryžiuotų raudoni budeliai. Kadangi Juras yra Amerika, tai Jurui tą „tiesos žodį" ir išpyškinau. Bet Tu nenusimink. Už tai į peklą neisi. Kaip geras teologas vis sugebėsi išsisukti iš Dievo tardytojų ir buhalterių nagų. O aš dabar visa perkeliu nuo Tavo galvos ant Tavo paskirto Eiseno plikės. Jis suka velniavą. Tuo reikalu šiandien išsiunčiau laišką Nixonui. Bent tuo pasilengvinau širdį. Parašiau jam kaip pažįstamam. Juk matėmės ir kalbėjomės vieną kartą. To pakanka. Tai šita byla likviduota.

Dabar antroji. Susirūpinai savo aureole. Bet tai juk niekis. Jei nori, ją Tau gali padaryti ne tik kiekvienas menininkas, bet ir paprasčiausias fotografas. Turėjau tokį prietelį. Geras žmogus, aukso širdis, liepsningas patriotas, pirmos rūšies menininkas, bet ir pirmos rūšies... pjanica. Tai Petras Kalpokas. Apie jį rasi paskutiniame „Aidų" nr. Jo draugai iškirto vieną kartą jam šposą — nufotografavo su aureole ir nuotrauką paleido į pasaulį. Dievas maliavonėmis neužsiima. Aureolė žmonių prasimanymas. Dievas dūšeles priima tokias, kokios buvo žemėje, susodina lentynose, kaip pienpuodukus, ir baigtos visos ceremonijos. Man būtų labai malonu laikyti šv. Mišias į šv. Jurą. Dabar visai rimtai.

Jei aš Tave dažnokai pavadinu „Jūrele, gilioji", tai visai ne juokais. Mes gi mažai pažįstami, nors ir bučiavomės, ir pešėmės. Bet aš Tavyje įsistebeilijau nemaža jūriškų gylių. Tavo žyvatą parašyt bus sunkus uždavinys ir ne biržiškų darbas. Tavo visa tirštuma ir kapitalas — dūšia. Ji — kasyklos. Ją išblusinėt — darbas sunkus, bet pelningas. Ir čia žyvatui visa medžiaga. Kas tie laurai, ypač buvę. Tas pats, kad Jobui mėšlo krūva. Apie laurus labai lengva rašyt. Bet dūšią išknaisiot — darbas ne bet koks. Ir dėl to gerų hagiografų — šventųjų gyvenimų rašytojų labai maža. Arba parašo legendas, arba iš po plunksnos išeina paprastas žemės vabalas. Pirmą kartą Tave sutikęs pastebėjau, kad esi kitoks. Kad savo asmenyj labai vykusiai sujungi ir Mariją, ir Mortą, ir Mortą vainikuoji Marijos vainikais. Ot šičia yra tas Tavo ypatingumas ir tuo skiriesi nuo mūsų — ir Maižiečių ir gerų latrų, ir nuo masės. Esi kitoks negu paprasti Amerikos ir Lietuvos kunigai. Amerikos kunigai mėgsta savo kolegas liežuviais apiplakti. Apiplaka ir Tave. Bet ko tie liežuviai nepaplaka. Pats Kristus nebuvo jų aplenkiamas. Kiek prisikentėjo toks Jonas nuo Kryžiaus. Bet ką ir kalbėti. Aš kiekvienu kartu vis mėginau šifruoti Tavo dūšią — ar mudu barėmės, ar bučiavomės, nors buvai linksmas ir juokus krėtei, ar su kitais kalbėjai, ar susiraukęs į kažką buvai įsigilinęs. Tavo žyvatui rašyti reik tokio žmogaus, kaip Tu. Biržiškai galėtų tik paviršium paplaukiot, tik buožgalvių užgriebt, bet ne tų rinktinių žuvelių. Kaip į tai reaguosi, man vis tiek pat. Ar Tavo skystos ar tvirtos blauzdos, taip pat nesvarbu. (Tiesa, skystablauzdį pirmu kartu girdžiu, ar Tu pats jį nulebedinai, ar iš tėvų šalelės atsivežei?) Tuo klausimu į diskusijas su Tavim neisiu. Pasakiau savo nuomonę. Suprantama, kad galėjau kiek pro taikinį prašaut. Bet, jei ir taip, tai visai mažai. Gaila, kad aš Tavo žyvato nerašysiu, nes man mažiau dienų pasiliko gyventi negu pačiam. Tačiau jei išeitų kitaip, tai aš apie Tave rašyčiau išeidamas iš to taško. Mane žavi ir dar vienu dalyku, kad ir toj pačioj lietuvybėje — mažai žodžių, o darbų daug, kiek

pajėgi ir kiek išmanai. Tai nuoširdus žodis, ne akių dūmimas, neatsiteisimas už čekį, kurį nežinau kuriems galams atsiuntei. Bet ačiū už tai. Man pinigas — ne tikslas. Jei tik turiu kiek daugiau, negu reikalinga dienos reikalams, jis mane svilina ir ieškau kam jį sukišti. Sukišau daug savo gyvenime ir geriems žmonėms, ir dideliems latrams. Jų teko ir vagims, ir žmogžudžiams, ir palaidūnams (-ėms). Bet kišau tada, kai atrodė geri žmonės esą. Buvo atsitikimų, kai juos kišau ir aiškioms padugnėms, norėdamas juos ištraukti į gyvenimo šviesą. Buvo pasisekimų, bet nedaug. Tačiau šitokios savo finansų politikos nesigailiu. Prabočyk už atvirumus. Tepadeda Tau Dievas.

Tavo
1957.I.5 Mykolas

47. 1957 m. birželio 27 d.

Dėkoja už dovanas. Knygas pasiuntė Lenkijos lietuviams. Gyvena pas uošvį. Nieko nepažįsta. Planuoja rašinėti mašinėle 10 metų.

Tu Jūrele, Tu gilioji, o man dar ypatingai geroji,

Kai man pasidarė ciemno wszędzie, glucho wszędzie, ir kyla klausimas — co to będzie, co to będzie, Tu, gelbėdamas situaciją, tuoj atsiuntei visą ilgvežimį saulės spindulių pėdų, nors ir su geroku priemaišu kūkalių. Spasyba, spasyba, spasyba. Už gerą širdį. Už prieteliską atmintį. Tokį šulą jausdamas, kad ir už tolimų tolių nepasiduosiu. Didžiumą Tavo knygų, dovanok, pasiunčiau per kun. Paransevičių Lenkijos lietuviams (jo adresas: 32 Dominick Street. New York 13. N. Y.). Būtų gera, kad jam pasiųstum daugiau. Tik antibolševikinių — nepraleis. O jie šaukte šaukiasi knygų. Aš pas savo uošvį jaučiuosi kaip pas Dievą už pečiaus. Geras vyras, nors ir žentas — ne menkesnis. Viena mane slegia, kad aš jam nieko negaliu atidirbt. Jaučiuosi kaip penimis. Nesmagu. Bet kų gi daryc. Taki los wypadł nam. Ar maža kam tenka ubagais išeit. Maža parapija. Stipendijų visiems neužtenka. Jei turėtum tokių užgavėnių, atsiųsk. Būsiu dėkingas. Bet ir Tau su jomis, manau, ne pyragai. Dar vis jaučiuosi naujokas. Nieko nepažįstu. Gal ir geriau. Daugiau turiu laiko su savo mašinėle šnekučiuotis. Planas sudarytas su ja bendradarbiauti bent 10 metų. Nežinau, ar Dzievulis tą planą patvirtins. JIS dažnai visus planus sumaišo ir gali nuo mašinėlės atšaukęs paskirti kokiu savo pečkuriu ar dženitorium.

Kaip Tu dzivuoji ir ką kuri? Tu be kūrybos ir planavimo nei minutės neišgyveni.

Sveikas ir laimingas būk. Tepadeda Tau Aukščiausis.

Visas su visais priedais Tavo

1957.VI.27 M. Krupavičius

48. 1957 m. liepos 27 d.

Svarsto apie titulus ir žmogaus vertę. Dėkoja už dovaną. Žada aplankyti, nors yra kviečiamas į Kanadą. Rašo: „Esu be pastogės ir be darbo". Hartfordo vyskupijos kancleris nedavė leidimo gyventi ir bent šv. Mišių laikyti. Darbo nebijo, tik „kas ligonį priims darbininku". Lieka prieglauda...

Didžiai [33] gerbiamasis... o vis tik ne: mielasis Jurele. Norėjau atkeršyti. Kaip Tu man, taip aš Tau, nors kerštas ir ne visada suderinamas su „mylėsi artimą savo". Bet ne tai svarbu. Svarbu štai kas: Jurelės nesutalpinsi į jokius šaltus, oficialiuosius, mažai reiškiančius, žmogaus vertingumo ar niekingumo nepakeičiančius titulus. Ir juodoj jupoj ir raudonojoj žmogus vis pats. Po jupa baslys vis pasilieka baslys, o vertinga asmenybė daugiau vertės neįgyja. Juras tiek vertas su juoda jupa, toks pats pasiliko ir su raudona. Ne jupa jį padarė vertingą, bet jo sielos gražiosios savybės. Štai dėl ko man brangesnis Juras už įvairius prelatų laipsnius. Nekišk žiburio po pienpuodžiu, įspėja Dievo žodis. Kai man kas prirašo prie mano pavardės trechetažną titulą, gomurys pajunta pipirinio kartumo. Grunt yra kunigas ir pavardė, o visa kita vanitas vanitatum. Broliškai gyvenam, broliškai ir vadinkimės, nors ir besipešdami. Patitulavus „rupūže" kažkaip maloniau, nes sava, lietuviška. Pagaliau tas žodis su charakteriu ir turiniu aiškiu...

Dėl laiško. Už žalmargį dėkoju. Atlaikysiu ir už Tave pazirsiu į Dievo ausį. Broktono pamokslas kiek miglotas. Principe sutinku. Principas mūsų laikais tapo mažareikšmis žodis, išeinąs iš apyvartos. Bet aš jį vartoju sena prasme. Jei nesukliudys kokia nenumatyta kliūtis, atvyksiu ir paūturiuosim. Tam pačiam laikui esu kviečiamas ir į Kanadą su pamokslu ir paskaita. Pasirenku Jurą ir Broktono seselyną. Jie mat man arčiau širdies. Ne, per silpnai pasakyta — jie mano širdy. Nors ji šiuo metu gerokai susibliauzgus ir susiraukus, bet tą lobį dar sutalpinu. Esu,

[33] Laiškas rašytas mašinėle, neturinčia lietuviškų ženklų. Jie sudėti redaktoriaus.

kaip esi girdėjęs, manau, be pastogės ir be darbo. Hartfordo vyskupijos kancleris nedavė leidimo gyventi ir net šv. Mišių laikyti. Tad turėjau iš Ansonijos išvykti. Reikalingas buvo kun. Gurinskui atostogaujantiems kunigams pavaduotojas. Tad pavaduoju. Pastogė užtikrinta ligi rugsėjo pradžios. O paskui? Kaip Dievas duos. Su kazokais menka byla. Bet nemaža yra ir lietuviškų kazokų. Tokio tipo kaip aš nelabai kas nori. O aš ir negaliu ir **noriu** būti kitokiu tipu. Jei turėčiau bent lengvesnę amžiaus naštą, fabrike gaučiau darbo. Darbo nebijau, bet su tokiu amžiaus kroviniu kas priims. Dar pasilieka prieglauda ar kilni bomų brolija. Kun. Gauronskas tikisi gauti leidimą iš vyskupo, kuris žada grįžti iš kelionės pirmoj rugp. pusėj. O jei ne, ir Broktonas turi prieglaudą. Močiutės prašiau kerdžiaus vietos. Tas pats ganytojavimas. Bet raukstosi. Girdi, pievos sausros išdegintos, nebūsią kas ganyti... Gerkim, ūžkim, linksmi būkim... kolei jauni esam. Nosis aukštyn ir eikim Lietuvos keliais.

Kai visa paaiškės, susisieksiu su Patim. Į Bostono stotį, manau, Broktonas nepatingės pasiųsti savo sartuką mane parsivežti.

Būk sveiks, drūts. Dievas telaimina visus Tavo žygius ir jų dirigentą.

Tavo

1957.VII.27. M. Krupavičius

49. 1957 m. rugpjūčio 17 d.

Žodis apie titulus. Prašo nurodymų dėl kvietimo skaityti paskaitą: kam, kada, apie ką.

Jasnie Wielmożny i z wszystkich wielebnych najwielebniejszy... Jūrele, vargas man — nemoku lietuviškai kitų poninti. Pradedu ir susigėdinu, sąžinė nerami. Ir lietuvišką stilių koneveikiu, ir tradicijas laužau. Dėl to nenustebk, kad lietuviškas mužikas pradėjo laišką rašyt lenkiškai — ponišku titulavimu. Save pateisinu (tai dar nenutautėjimas), nes titulavimas iš jų šaltinių pasemtas, o kitaip negalėjau, nes Tu be to, kaip be druskos. Tad eidamas krikščionišku teisingumu, atiduodu suum cuique. Įžangos bus daugiau, negu turinio. Turinys toks: kvietei kažką šnekėt į Broktoną. Žadėjai duot platesnių nurodymų. Tad duok. Jau laikas. Kada nuvykt, kur apsistot, ką ir kur kalbėt. Kokia proga bus tas kalbėjimas. Jei perkūnišku ar atomišku greitumu rašysi, tai rašyk į mano laikiną būdą — Dominick Street 32, New York 13, N. Y. — vadinasi — pas kun. Garinską. Jei norėtum

telefonuot, tai telefonas toks — ALgonquin-5-2648. Nors aš beveik ištisas dienas sėdžiu kambaryj, bet asargumo dėlei geriausia telefonuot vakarais. Aš vis dar benamis.

Sveikiausias, laimingiausias ir pinigingiausias būk.

Tavo su dūšia ir kūnu, su batais ir kelnėmis

1957.VIII.17 M. Krupavičius

50. 1957 m. spalio 5 d.

Sveikina vardadienio proga. „Kunigų Vienybės" seimas. Siūlo save eksponatu į Alką.

Mano neramioji, amžinai banguojančioji Jūra mėlynoji,

Tavo vardinės, Tavo bažnyčios vardinės, o mano Kalvarijoj atlaidai. Tiek tų pranciškinių. Ir kaipgi nesveikinsi. Užtęsiau. Karštį telkiau. Tad duok ūsą. Spaudžiu įkaitintą bučkį. Sveikas sulaukęs. Gyvuok ilgai, drūtai, pinigingai, laimingai ir naudingai. Tu be šimto nenurimk, ne. Tik po šimtinės aš sutiksiu prie Tavo kapo pamokslą pašnekėti. Nepaklausysi, žinokis. Ieškokis kito pamokslininko.

Buvau Kunigų Vienybės seime. Pirmu kartu. Įspūdžių tokių ir kitokių. Kodėl pats neatbangavai? Visai be reikalo aptingai. Tavęs pasigedo. Turi, brace, ir priešų. Maniau, kad visi tik klaupia prieš Tave. Viešai nieks Tave neprisiminė, bet tarpusavy kalbėjo ir kiek liežuviais plakė. Viso nesupratau. Kažkas sukosi apie ALKĄ, Kultūros Institutą, kad sabotuoji, neatvyksti į posėdžius. Žodžiu, jovalas. Buvau nugirdęs, kad tuo metu buvai su Čierkininku Niujorke. Tuomi kiek burnas apkamšiau. Ar tikrai ten buvai, nežinau. Bet kalbas už akių apkarpiau. Bjaurus paprotys kalbėt už akių. Turi ką, tėkšk į akis. Tu daug žinai, tai pasakyk ir man: ar mes daug skiriamės nuo davatkų?

Dabar paklausyk įdomesnio dalyko. Galvelė ne bet kokia. Vyskupo leidimo neturiu. Pastogė provizorinė. Tad gimė tokia ideali mintis — turi archyvą, įsisteik muziejų ir mane paimk pirmuoju eksponatu. Ir Tu laimėsi, ir aš. Ar ne puiki mintis? Tad verskim ją realybe, kol išversim, sveikatos pilnas būk.

Tavo

1957.X.5 M. Krupavičius

51. 1957 m. gruodžio 12 d.

Sveikinimas švenčių proga.

Jurku mily, Jurku drogi, v tišinie dobro tvoriš. Da blagaslavit Tebia Gospod. Tyloj ir ramybėj ausys jautresnės, tad girdi, kad šv. Kalėdos su savo sputnyku N. Metais jau laužiasi į duris. Tad būk pasveikintas. Sveikatos, laimės, sėkmingumo darbuose linkiu iš Viešpaties. Kad visi Tavo sumanymai ir planai, kaip dūmai iš pypkės, darbais veržtųsi ir žemę lietuviškąją bei dangų džiugintų.

Vivat, crescat, sed non senescat Lorenčiaus[34] Valdovas.

1957.XII.12 M. Krupavičius

52. 1958 m. balandžio 5 d.

Laisvam krašte laisvas, be pareigų, be namų. Įspėjimas pasirūpinti Alka. Paveda savo kūrybą jo malonei.

Jūrele, esi mielas ir galvotas, bet kartu ir mandrapypkis. Išbarei mane už savo kaltę, ar nepaverstą žodžiu mintį, ar norą. Vasario 16 sėdėjau Broktone užsnigtas. Kur pats tą dieną buvai ir ką darei, žinote nežinojau. Jei būtum pakvietęs silkutę sugraužt, būčiau per vėpūtinius atklampojęs ir ne tik silkutę, bet seną kelmą su Tavim sugraužęs. Tai galiu padaryt kiekvieną dienelę ir naktelę. Laisvam krašte esu laisvas ir jokiom naštom neapkrautas: nei auksu, nei namais, nei pareigoms. Spiritus flat ubi vult. Manifestas įdomus. Ateities amžiams jį patalpink savo archyve. Tiesa, dovanok. Be Tavo leidimo meškeriojau kelias dienas Tame archyve. Vertingų dalykų. Tik gelbėk jį. Nepridėsi greit rankos, daug kas žus nesugrąžinamai.

Dėkoju už mielus sveikinimus ir už margutį. Šaukiu ir Tau Aleliuja, tokį žinai, pripampusį visokių dangiškų ir žemiškų gėrybių. Prakalsi, kad išsiveržusiose gėrybėse nardyt galėtum. Tegloboja Tave, Prakilnybe, Dievas gerasis. O aš melsiuosi, kad savo mecenatystę išplėstum ir į mano kūrybą, extra modernią ir jau gimusią mano širdyje.

Tave mylįs

1958.IV.5 M. Krupavičius

[34] Lawrence, MA.

53. 1958 m. balandžio 20 d.

Prašo paskolinti Yčo raštus, atsiųsti keletą maldaknygių giminėms Sibire. Pasirūpinti mirusio kun. Jankaus gausiu lietuviškų knygų rinkiniu.

Mielas Vade,

Matai, kad šiuo kartu visą romantiką šalin braukiu. Mat labai realus reikalas. Mano darbams labai reikalingi Martyno Yčo „Atsiminimai". Jų išėjo 3 ar 4 tomai. Tu visa turi, turėtum turėt ir juos. Paskolink man, bet greit. Panaudojęs grąžinsiu su padėkavone. Žinau, kad buvai išleidęs lietuvišką maldaknygę. Jei atsirado tokių, kurios nebenori apleist Tavo jaukios ir vaišingos pastogės ir nusigrįžo nuo plataus pasaulio, malonėk kelias man atsiųsti. Sibiras prašo. Jis pilnas mano giminių ir pažįstamų. Kiek ir ką įstengiu, jiems siunčiu. Mano milijonai gerokai nukentėjo dėl siuntinių. Jei pačiam skriaudos nesusidarys, padėk man vargą vargti. Iš jų sibiriokai ir už Tave pasimels.

Spauda skelbė, kad a. a. kun. Jankus paliko turtingą lietuviškų knygų rinkinį. Pats esi karštas ir nenumaldomas bibliofilas. Jos tad turėtų atsidurti Tavo globoj. Neužmiršk ir manęs. Man reikalingos dokumentacijai nepriklausomybės ir caro laikų knygelės ir spauda. Tik skubink, kad jų kas neparduotų silkėms vyniot. Laimėjęs ir man kai ką ar paskolinsi ar parduosi. Imk pasišventęs ir greit man atpyškink malonų atsakymą. Išsižiojęs laukiu.

Su visomis pagarbomis ir meilėmis skersai ir išilgai

Tavo

1958.IV.20 M. Krupavičius

54. 1958 m. lapkričio 27 d.

Prašo „Tiesos kelio" numerio. Sveikina švenčių proga.

Sancte Pater, Prelate, Monsinjore, Klebonėli ir Dūšių Ganytojau,

Plaki mane. Plak, jei esu tos malonės vertas, bet ir paglostyk. Kiekviena gera mama išplakusi paglosto, o dažnai ir ašarą nuvarvina. O paglostymo štai kokio noriu: Tu esi knižnykas ir rašto mokytasis, turi visą „Tiesos kelio" rinkinį. „Tiesos kelio"

1933 m. 1 ir 3 nr. yra Krupavičiaus straipsnis „Mūsų laikų pamokslijos ydos ir bruožai". Bet juose yra tik straipsnio pradžia ir galas. Nėra vidurio. Tas vidurys turėtų būti 2 numeryje. Man jis labai reikalingas ir reikalingas greit. Svyla. Malonėk skubiai man jį atsiųsti. Nusifotografuodinsiesiu ir su padėkavone Tau grąžinsiu. Tad pasigailėk, manęs, pasigailėk manęs, aš už tai dėkingumą kibirais pilsiu. Lauksiu. Šia proga prašau priimti mano kalėdinius ir N. Metų sveikinimus ir nuoširdžiausius linkėjimus: sveikatos ir laimės tegu Tau pribus. Ir Dievulis tepadeda.

Tave mylįs ir gerbiąs

1958.XI.27 M. Krupavičius

55. 1958 m. gruodžio 8 d.

Pakartoja „Tiesos Kelio" numerio prašymą.

Gilioji Jūrele,

O vis tik aš prašyto „Tiesos kelio" ligi šiol negaunu. O jis man taip skubiai reikalingas. Suprask ir atsiųsk strimagalviais. Prašau ne dovanų, bet paskolos. Nusirašydinsiu ir su padėkomis grąžinsiu. Paskolinsi, ramesne sąžine šventes švęsi. O jų linkiu Tau iš Viešpaties sveikų, pelningų ir triukšmingų.

Tavo

1958.XII.8 M. Krupavičius

56. 1959 m. kovo 12 d.

Laukia jo nuomonės apie vieną rankraštį, siunčia vieną praleistą lapą. Prieštarauja už „dešimtlitį": „Esu šunelis benamis, ubagas, be savo tėvynės ir pastogės, bedarbis, šiurkščioj ir šaltoj amerikoniškoj tikrovėj... o tokios dolerinės dovanos... visą gyvenimą realybę šviežiai stato prieš akis".

Mecenate,

Kai a. a. vysk. Kukta buvo Vilniaus Visų Šventų parapijos klebonas, moterėlės jį vadindavo swięta Kukta. Jei pats pakliūtum į tą parapiją klebonauti, tos pačios moterėlės, be abejonės, Tave vadintų swięta Jura. Tik dėl to siunčiau Tau, kaip Dievo

žmogui, savo rašinėlį. Norėjau iš Tavo lūpų sužinoti, kaip jame dieviškoji dalis parašyta. Neparašei. Tikiuosi, parašysi netrukus. Tam rašinėlyj apleistas visas teksto puslapis tarp 127 ir 128 psl. Gavau ir dešimtlitį, bet nežinau už ką. Knygelė buvo dovana. Jomis aš nekupčiavoju. Dovana tas dešimtlitis? Žinau, Amerikoj tokias dovanas įprasta davinėti. Gal amerikiečiui tokios dovanos nedaro įspūdžio. Bet man — europiečiui ir dar nemamonininkui — tokios dovanos labai nemalonus dalykas. Esu šunelis benamis, ubagas, be savo tėvynės ir pastogės, bedarbis, šiurkščioj ir šaltoj amerikoniškoj tikrovėj. Negalvojant apie tai, jas turi just. O tokios dolerinės dovanos, nors ir rodo dovanotojų gerą širdį, visą gyvenamą realybę šviežiai stato prieš akis. Tad, Brolau, nebsiųsk daugiau jų. Vely, jei turi, atsiųsk stipendijų. Žinau, kad tai bus atidirbta Dievui. Nepyk už tai. Kitiems nieko nesakau. Pasakau Tau, nes mudu artimiau esame susigyvenę, bent aš taip manau.

Kad Amerikoj tiršta masoniška atmosfera, žinojau. Tavo aprašyta su Vaišnoros knyga istorija tai dar kartą įrodo. Liūdni dalykai, bet Tu neliūdėk, čiulbėk ir linksminkis, pakol jaunas esi.

Tepadeda Tau Dievas.

Tavo

1959.III.12 M. Krupavičius

57. 1959 m. liepos 19 d.

Dėkoja už šv. Mišių stipendijas. Kalba apie savo jautrumą dėl nepelnyto pažeminimo.

J. M. Prel. Pranui Jurui, Lorenčiuje [35]

Mielas Brolau,

Gavau ir laišką, ir stipendijų sąrašą su čekiu. Labai dėkoju. Labai užgavėniškai pasirodei. Riebu. Taukai per barzdą varva. Aš tenkinuosi skaitytomis Mišelėmis. Skaitytomis tyloj geriau galiu pasimelsti, o antra, svetimų tvarkų neardau. Dabar pas mus badmetis. Kokį laiką buvom be vargonininko, o dabar gavom tik pirmoms šv. Mišioms, nes vargonininkas skuba į savo nuolatinį darbą. Tad teks savo giedojimą atidėti palankesniam lai-

[35] Lawrence, MA.

kui. Esu jautrus. Tiesą pasakei, nes ir šuns vietoj atsidūręs noriu pasilikti žmogum ir nenoriu būti šunvotė ant svetimo kūno. Negaliu pakęsti ir aukštų žmonių veidmainystės. Meldžiasi už Tylos Bažnyčias. O tų Bažnyčių sūnums neduoda teisės net šv. Mišių atlaikyt. Privalai žmogus jaustis kaip banditas ar plėšikas. Skausmą ir nejautrus žmogus pajustų. Norisi staugti ir rėkti, bet tik kai kam paunkščiu į ausį, ir tuo baigiasi, žinoma, reakcija, bet ne skausmas ir pažeminimas nepelnytas.

Sveikas sulaukęs šv. Velykų. Sveikas, laimingas būk. Tiesiu keliu eik ir laimėk.

Tavo

1959.VII.19 M. Krupavičius

58. 1958 m. spalio 7 d.

Prelato dosnumas Lietuvai. Humoristinis pasveikinimas gavusiam protonotaro titulą, linkėjimas kilti iki vyskupo ir kardinolo, kad daugiau padėtų Lietuvai.

Bądz pozdrowiony mily Jurku, nawet dwakrotnie,

Tavo pirmtakas šv. Pranciškus Ubagėlis savo auksu siuvinėtus karmazinus ir šilkus išsikeitė į ubago skarmalus. Jų nemetė iki mirties. Ir tas skarmalius amžiams tapo mielas ir Dievui, ir žmonėms, net netikintiems. Tu, mielasis Prelate, savo karmazinus ir šilkus aukoji priešo apskarmalintai Lietuvėlei. Tiesa, dar vis vaikščioji neapsiskarmalinęs ir važinėji ugnim ir dūmais spjaudančiu žirgu. Bet iš širdies linkiu, kad gyventum sveikas ir laimingas ilgai ir gausia ranka dengtum apnuogintą tėvynės kūną. O paskui, kad sulauktum už tai, kaip Tavo pirmtakas, tokio pat Dievo ir žmonių atpildo.

Gražus buvai, Brolau, savo ligšiolinėj romiškoj uniformoj. Raudonis žemę šluoja. Eini — raudoni kaspinai kvėst kvėst, lyg angelo sparnai. Mane vis baimė ėmė, ar nesirengi jau skrist į dausas, taikstydavaus už kojų griebt, nes dar esi labai reikalingas mūsų lietuviškoms kruvinoms bėdoms ir vargams. Hierarchine drobyna koptelėjai aukštyn. Bet už tai turėsi apmokėt ir tais kaspinais, ir raudonį turėsi apsikarpyt, lyg Triška savo kaftaną. Bet pasiaukojai. Tie visokie aprėdalai nei žmogų vertingesnį padaro, nei prie Dievo priartina. Čia reikalingos kitokios priemonės. Bet jei koją pakėlei, tai nesustok ir lipk toliau — ligi mit-

ros, ligi raudonos skrybėlės. Su tomis kepurėmis galėsi daugiau gera padaryti ir lietuviui, ir tėvynei. Tegu Tau padeda Dievas.

Tavo

1959.X.7 M. Krupavičius

59. 1960 m. gruodžio 14 d.

Sveikinimai Kalėdų švenčių proga.

Linksmų Šv. Kalėdų.
Laimingų
Naujųjų Metų!

M. Krupavičius

Tyla graži byla, bet ne Jurui. Iš Juro Lietuviškasai pasaulis laukia gyvojo žodžio.

1960.XII.14

60. 1962 m. kovo 19 d.

Pompastiški sveikinimai Velykų proga. Siūlo ir rekomenduoja išleisti vieną Mačernio veikaliuką.

J. M. Prel. Pranui Jurui Laurenčiuje [36]

Gerbtinas ir mylėtinas Tėveliuk,

Sveikas sulaukęs silkių gadynės, atšventęs linksmai ir šventai juozapines ir belaukiąs kumpio viešpatavimo laikų. Kumpio vizija silkės gadynėje lyg ir nesiderina, lyg suka į griešnus laukus. Bet aš manau, jei laukti ir trokšti vyskupiškos lazdos ir kepurės pagal šventųjų knygų mokslą yra gera, tai kodėl bloga trokšti tokio brudelio, kaip kiaulės kumpis? Tad kaip bus, taip bus, trauksiu visa kakarine savo patriarkui ALELIUJA su visais kumpiais, skilandžiais ir kitomis velykinėmis gėrybėmis.

Dabar į apčiuopiamybes. Kartu su laišku siunčiu Mačernio [37] vieną rankraštį. Nedidukas. Jei rasi galimu ir rankraštį tinkamą, išleisk. Mačernį pažįstu iš seno. Vyras ir filozofas rimtas. Apie

[36] Lawrence, MA.
[37] Juozas Mačernis (1891—1976), pedagogas ir filosofas.

jį bene „Aidai" neseniai rašė. Vysk. Staugaitis jį buvo paskyręs kun. seminarijos profesorium. Tremtyj Argentinos kuriame universitete profesoriavo ir vietos kalba prirašė ir išleido. Norėtų kai ką ir lietuviškai išleisti. Parinko aktualią temą. Dabar jis pensininkas, liguistas ir vargstąs. Norėtų ką ne ką ir pelnyt. Bet tai tuščia svajonė. Kaip apsispręsi, jį painformuok. Jei nespausdinsi, rankraštį jam grąžink. Tik atrašyk jam. Jurui labai netinka, kai jis į laiškus neatsako. Jo grožiui ir didybei kenkia.

Tavo

1962.III.19 M. Krupavičius

61. 1962 m. kovo 21 d.

Prašo Mačernio rankraštį pasiųsti nurodytu adresu.

Tėveli dobilėli,

Rašiau, kad esu išsiuntęs Tau Mačernio rankraštį ir nužemintai maldavau išleisti jį knygos pavidalu plačiajam pasauliui. Gal dar jo nesi gavęs. Dabar rašau ir prašau — tą rankraštį gavęs (gali ir nežiūrėjęs) pasiųsk jį šiuo adresu: Juozas Gobis, 2012 N. Catalina Street. Los Angeles 27, California. Ot, vyruti, meilė! Saugau Tavo akeles ir kišenes kaip smakas. Parodyk ir man kiek meilės, tą rankraštį grąžink nurodytu adresu žaibiškai. Gal Tau bus neįprasta paskuba, bet ji labai tiks Tavo veidui ir aureolei.

Dievuli, saugok ir laikyk mums Jurelį.

1962.III.21 M. Krupavičius

62. 1962 m. gruodžio 19 d.

Sveikina pasveikusį po operacijos. Siūlo parašyti brošiūrą ar nors straipsnį apie tai, ką kunigai, vienuolės ir vienuoliai Amerikoje padarė lietuvybei išlaikyti.

Tėveli mielasis,

Esi geležinės sistemos žmogus. Nustatei sukaktims sezoną, tai sukaktis sukaktį vijo. Nustatei ligoms sezoną, tai vieną ligą po

kitos persileidai su visokiais apipjaustymais ir pridūrimais. Ačiū Dievui, kad galų gale pabaigei tą antrąjį sezoną. Daugiau prie jo negrįžk. Vadai juk neserga. Tad būk sveikas, stiprus, pajėgus, ištvermingas ir kovingas. Tai mano šventiniai sveikinimai. Dėkoju už Tavuosius. Seniai rengiuosi parašyti, bet vis nedrįsau. Dabar įsidrąsinęs prašau: parašyk tokį sutrauktinį straipsnį, o gal net brošiūrą — ką kunigai, vienuolės ir vienuoliai Amerikoje padarė lietuvybei išlaikyti anais laikais, nes dabar jie iš to fronto išėjo, išskyrus nedidelę saujelę. Bet dokumentuotai ir įtikinančiai. Tavo tuo reikalu yra išmėtytų minčių po spaudą ir pabarimų kunigams už apsileidimą lietuvybės srityj. Tai būtų apologija kunigijai. Ji reikalinga ir man. Būčiau už tai Tau dėkingas.

Tepadeda Tau Dievas.

Tavo

1962.XII.19 M. Krupavičius

63. 1965 m. gruodžio 21 d.

Dėkoja, kad prisiminė jį, sunkiai stumiantį savo senatvės dienas svetimame krašte. Kalėdiniai sveikinimai.

Mano jaunasai Seni,

Prisiminei po metų eilės tą nelaimingą be tėvynės benamį valkatą, kuris sunkiai stumia savo senatvės dienas svetimame krašte ir rengiasi savo menkučius palaikus atiduoti svetimai ir nejaukiai žemei. Ačiū. Labai. Už tą negausų prisiminimo žodį tegu Tau atlygina Dievas šimteriopai. Kadangi čia pat didžiosios šventės, tad prašysiu Tau Dievo malonės ilgai, sveikai ir laimingai bei sėkmingai savo gražiais darbais džiuginti ir stiprinti lietuviškąją išeiviją.

Tavo (bent aš taip manau) visa širdimi

1965.XII.21 M. Krupavičius

64. 1966 m. sausio 6 d.

Sveikinimas gavus protonotaro titulą. Prašo medžiagos apie tautininkų režimo Bažnyčios ir katalikų persekiojimą: memorandumų, protestų, atgarsių spaudoje.

Mielasai Jurų Pranai,

Šiandien, atsivožęs Trijų Karalių „Draugo" nr., pirmiausia pastebėjau patrauklią Juro šypseną. Maniau, kad vėl kokią sukaktį bešvenčiąs. Bet dirstelėjęs į antgalvį, podnimai po vyše. Sveikinu. Vertas to atžymėjimo. Gaila, kad su kepure negavai ir lazdos. Turėtų susiprasti ir lazdą pridėti. Po naująja kepure nesusnūsk ir savo garbingą veiklą dar daugiau sėkmingai išplėsk. Dieve padėk.

Šia proga jungiu ir vieną prašymą. Lig šiol dar nieks plačiau neparašė apie tautininkų režimo Bažnyčios ir katalikų spaudimą ir persekiojimą. Atsirado vienas žmogus, kuris imasi tą spragą užpildyti. Aš apsiėmiau jam patalkinti. Lietuvos spauda to klausimo negalėjo kelti. Cenzūra neleido. Tad tą medžiagą reikia rinkti iš atskirų žmonių. Amerikos lietuviai į tą persekiojimą reagavo savo spaudoj ir įvairiais memorandumais. Iš Šimučio jokios medžiagos negavau. Pats prie visų lietuviškų žygių savo pirštus buvai prikišęs. Todėl kreipiuosi tuo klausimu prie Tavęs. Ko iš Tavęs noriu? Pirmiausia, tų visų protestų ir memorandumų, kuriuos lietuviškoji Amerika siuntė tautininkų vyriausybei. Antra, tų raštų, kurie buvo tilpę kalbamu klausimu spaudoj ir, trečia, Tavo paties darytų žygių, patyrimų ir prisiminimų. Pagaliau gal žinai tų man reikalingų žinių telkinį — kokioj brošiūroj ar žurnale. Juk pats dažniausiai buvai kokiu Kun. Vienybės aukštu pareigūnu. Dar turi gerą atmintį. Painformuok plačiau mane, o ką turi, atsiųsk. Būsiu labai dėkingas. Tik nedelsk. Laukiu greitai teigiamų rezultatų.

1966.I.6. Tavo M. Krupavičius

65. 1966 m. vasario 21 d.

Prašo prašytos ir pažadėtos medžiagos apie Smetonos—Voldemaro režimo katalikų teisių varžymą ir jų persekiojimą, ypač Smetonos atsakymą.

Broluži mano mielas, baltas Dobilėli,

Labai dėkoju už meilią margą gromatėlę iš Majamės[38] kažkurio byčiaus. Pažadėjai — patiešinai. Tvirtai tikiu, kad nesilaikysi antros tos aukso minties dalies — „neišpildysi—nesugriešysi". Juk Tavo principas — „Žodis ir darbas". Tad pažado laukiu ir jau dabar tariu trigubą ačiū. Labai tiks kiekvienas Jūsų reagavimas į Smetonos—Voldemaro režimo katalikų teisių varžymą ir jų persekiojimą. Bet ypač svarbus Smetonos atsakymas. Malonėk man atsiųsti jo nuorašą. Originalas tegu pasilieka, kaip svarbus dokumentas, Jūsų archyve. Siųsdamas tuos dokumentus, pažymėk, juos grąžinti, ar pasilikti sau.

Linkiu sočių Užgavėnių.

Tave gerbiąs ir mylįs

1966.II.21 M. Krupavičius

66. 1966 m. rugsėjo 16 d.

Dėkoja už suteiktą medžiagą. Siūlo pasirūpinti jų nufotografavimu, nes jau sudūlėjęs popierius, o dokumentai labai svarbūs.

Mielasai Brolau,

Ačiū paskolinęs savo brangaus lobio dalelytę. Su didele padėka jį gražinu. Pasinaudojau daug. Kas man reikalinga, perrašydinau ir pasilikau sau. Tame lobyje brangiausi trys dalykai: sąrašas bolševikų nužudytųjų ir išvežtųjų, buvusiųjų prezidentų ir ministerių pirmininkų raštas Smetonai ir Vyriausio ūkininkų gynimo komiteto atsišaukimas į Suvalkijos streikuojančius ūkininkus. Abejoju, ar kas kitas tokius dokumentus čia gali turėti. Bet tų raštų jau vos laikosi dūšia kūne. Dar kiek laiko ir jie subyrės. Turėtum padaryt jų fotonuotraukas ant labai gero popierio ir laikyt saugioj vietoj. Minėtąjį nukentėjusių nuo bolševikų sąrašą atgabeno vienas partizanų vadas — Lukša-Skrajūnas-

[38] Miami, FL.

Daumantas Vlikui. Toki sąrašai buvo keli. Saugumo sumetimais tuos sąrašus Vlikas tuoj persiuntė Vašingtono atstovybei — Žadeikiui. Kai dabar pasiteiravau apie juos pas Kajecką, gavau atsakymą, jog jų nesuradęs, jei yra, tai yra sukrautame archyve, kurio neturį galimybės vartyti dėl tarnautojų mažo skaičiaus. Paties turimas sąrašas išverstas į anglų kalbą. Aš jį vėl grąžinau į originalią lietuvių kalbą. Dar kartą dėkoju. Mano dūšia kūne laikosi tik tiek, kiek Paties minėtų dokumentų. Telaimina Tave Dievulis. Sveikatos, laimužės, sėkmės.

Tavo

1966.IX.16 M. Krupavičius

Tų merdėjančių dokumentų pridedu po vieną nuorašą.

67. 1967 m. gruodžio 12 d.

Kelionė į Romą, išėjimas į pensiją. Tokios pensijos ir prel. Krupavičius norėtų. Linki reikštis lietuviškoje veikloje. Mirė ištikimas lietuvis kun. Virmauskis. Kviečia atvažiuoti pas save Kalėdų šventėms, išsikalbėti.

Mielasai Brolau,

Ne tik mane prisiminei, bet net ir pasveikinai šv. Kalėdų ir N. Metų proga. Dėkoju, labai. Priimk tų pačių švenčių proga ir manųjų sveikinimų. Linkiu Tau iš Viešpaties sveikų, laimingų, sėkmingų ir Lietuvai nuopelningų 1968 metų. Kiek spauda rašo apie Jurą, seku. Klausau ir ką žmonės apie jį kalba ir parašo. Taigi žinau, kad buvai Romoje, kad vyskupus skirstei, kad sau šonkaulius susilaužei, kad išėjai į pensiją. Žodžiu, viską. Tik Tavo minčių neišskaičiau. Dėl tų įvykių žodis. Tavo šonkaulių gaila. Ir taip jų turime mažiau negu moterys. Bet, antra vertus, gerai. Manau, susidėjai plastikinius, daugiau nebelūš. Kad išėjai ar išleido į pensiją, taip pat gerai. Iš vieno sosto iškėlė, į kitą įkėlė. Tas sostas patogus, šiltas ir riebus, o darbo ir atsakomybės jokios. Tokiu pensininku, kaip amerikoniški klebonai, ir aš norėčiau būti. Pensininku būdamas galėsi nieko nevaržomai mecenauti, knygas rašyti ir leisti. Jos gi Tave garsų padarė. Lietuva turės būti Tau dėkinga. Dėl Tavo nelaimių, nežinodamas kur išėjęs į pensiją gyveni, seselei Anunciatai parašiau užuojautą ir prašiau Tau ją perduoti. Mirė Virmauskis. Išliko nepasikeitęs žemaičių kaimo žmogus. Tiesus, atviras, pasišventęs Lietuvai ir lietuvybei, nors negarsus ir spaudos nereklamuotas. Verus lituа-

nus. Jo mirtį apgailėjau ir labai ščyrai už jį meldžiausi. Nežinojau nei kam dėl jo mirties užuojautą pareikšti. Pareiškiau Anunciatai. Dabar reiškiu Tau. Turi laiko. Atvažiuok pas mane Kūčioms. Jau jas pradėjau rengti. Daviniai bus tokie: plotkelė ir jos pasidalinimas su savim. Antra, pusė silkės su cibuliais ir pusė keptos bulvės. Ir trečia, rūgštapienio dubenėlis ir antra pusė keptos bulvės. Papildysiu mamos Kūčių prisiminimais. Kalbu ne juokais. Norėčiau su Tavim išsikalbėti be temos ir be paskirto laiko kalboms. Po malenku, ale kategorycznie. Kas žino, kiek mums dienų beliko. Tu dar 5—6 metais jaunesnis. Gali ilgiau pagyvent. Nors visaip atsitinka. Giltinė anarchistė. Nesivaduoja nei teisingumais, nei tvarkingumais. Aš mirties nebijau. Įkyrėjo toks gyvenimas, kokį tenka senatvėje gyventi. My vsie tam būdem.

Tepadeda Tau Dievas ir palengvina amžiaus ir aplinkybių kraunamą naštą.

Tave gerbiąs ir mylįs

1967.XII.22 M. Krupavičius

68. 1968 m. sausio 10 d.

Be titulų kreipiasi. Tiesą ir kardinolui Cody „išdrožiau į akis jam nemalonių reikalų". Dėkoja už antklodę, kuria ginasi nuo šalčio. Kūčių patiekalai — tik prisiminimuose. Prel. Juro kampininkystė. Jaunųjų kunigų suamerikonėjimas. Kojų nepavelka, o pasivaduoti neturi kuo.

1968.I.10

Mieloji Jūrele,

Dovanok, kad su prieteliu kalbu ne oiicialiu stilium, be titulų. Titulai šaldo ir tvoras stato tarp žmonių. Titulai į dangų vartų neatidaro, greičiau apsunkina įėjimą į jį. Tave skaitau savo prietelium. Priminsiu, kad Tavo antklode ir dabar dar ginuosi nuo šalčių. Kita jau nuplyšo. Mano būdas — visiems nepaisant titulų kalbėti tiesą į akis. Ir savo Kuodžiui (Cody) išdrožiau į akis jam nemalonių reikalų. Tau juo labiau tiesą rašau, be jokios apgaulės. Nepakviečiau į Kūčias tik dėl to, kad nežinojau Tavo adreso. Už tai parašiau ses. Anunciatai. Manau, su ja dažnai susitinki ir ji mano žodžius Tau perdavė. Parašiau Tau savo Kūčių valgiaraštį. Jis toks ir buvo. Nuo kitų vakarienių jis skiriasi tik gauta iš Lietuvos plotkele. Iš savo parapijos jos nesulaukiau, kaip nesulaukiu ir kunigų aplankymo. Toks pas mus ligonių apaštalavimas. Kada atvyksi, visuomet gausi pusę bulvės

ir pusę dubenėlio rūgštaus pieno ir silkės svilintos visada pas mane rasi. Pats patetiškai, o gal su pasipiktinimu dėl Kūčių tradicijų laužymo klausi, o kur kisielius, žuvis, kviečiai, malda ir tt ir tt. Nėsu atsiskyręs brolis. Malda gyvenu. Bet ji į valgiaraštį nerašoma. Gyvenu ne kaip noriu, bet kaip išgaliu. Tie visi Tavo išvardinti delikatesai tautiški man pasiekiami tik atmintimi iš praeities arba Ylos knygelėje „Kūčios". Bet jo Kūčios zanemunčiškos, o mano tautiškos dzūkiškos... Kiekvienas žmogus turi savo sostą — ir kriaučius, ir šiaučius, ir klebonas, ne tik karalius. Pagal sostą ir darbas. Padorus ir rūpestingas karalius turi daugiau darbo ir rūpesčių už šiaučių ir kriaučių. Tavo darbus žinau. Dėl jų džiaugiuosi ir didžiuojuosi. Tavo darbus konstatuodami neklysta ir ne tik kodyluoja. Dėl to buvo ir yra mano troškimas, kad Tu ir pakeitęs sostą nenustotum buvęs Juru, ir Dievo sveikatos plieninės Tau maldauju. Nusiskundi dabartine kampininkyste. Buvai klebonas, buvai parapijos kampininkas. Juk ne Tau priklausė klebonija. Kampininkystę įstatymas nustatė. Dabar kampininkystė taip pat įstatymo nustatyta. Turi, manau, tas pačias patalpas, kurias turėjai ir klebonaudamas. Prie patalpų gauni visą išlaikymą. Jokio rūpesnio neturi šioj srityj. Administravimas ir valdymas atkrito, tad laiko marios. Dabar jį visą gali panaudoti visuomenei, lietuvybei, Lietuvai. Kad tik senatvės našta neprislėgtų, kaip mane yra prislėgusi. Nors man atrodo, kad mane ne tiek senatvė prislėgė, kiek ligos. Nesistebiu. Tiek vargta ir kentėta... Broluži, kas nostalgija serga, tas tėvynės meilės neslopina. Ją slopina tie, kurių širdyse tėvynės meilės nebeliko. Gaila, kad „amerikoniukai" kunigai savo didžiumoj mums svetimi. Nemaža, deja, tokių yra ir naujų ateivių tarpe. Aš manau, kad jie jau buvo nutautę Lietuvoj... Nesu joks „prakilnybė". Skurdžių baudžiauninkų vaikas. Mano ugningumas pražuvo kaip sapnas, nesugrąžinamai. Jei iš po mano peludės prasimuša dar kada ne kada kokia švieselė, tai jau ne liepsna, bet menkas spindulėlis. Kojų nepavelku. Sunku savo kasdieninius reikalus aprūpinti. O pasivaduoti neturiu kuo. Dievas duotų, kad Tu mano likimo išvengtum. Telaimina Tave Dievas ir lydi visoj Tavo gyvenimo kelionėj.

Tave mylįs ir gerbiąs
M. Krupavičius

1968.I.10

69. 1968 m. spalio 11 d.

Malda už prel. Jurą atstoja sveikinimus. Primena, kad tik viena antklodė betarnauja. Ir sutana jo dovanota. Kita antklodė tarnaus iki mirties. Ja galės ir karstą apdengti, kad nebūtų taip šalta svetimoj sieroj žemelėj. Prašo, kad aukotų šimtinę krikščionių demokratų fondui, jų veiklos sugyvinimui.

Mielasai Brolau,

Šv. Pranų būriai. Nežinau, kuris Taviškis. Tad prie kiekvieno pasimeldžiu Tavo intencija. Ir šiandien tai padariau, nes meldžiausi į vieną tų šv. Pranų. Šv. Mišioms auka mano retas svečias. Tad laikau šv. Mišias už savo pasirinktus asmenis. Juras yra savo nuopelnais Lietuvai ir lietuvybei į pirmąsias iškilęs vietas. Tai **didysis** Juras. Bet man jis ir **gerasis** Juras. Jis man padovanojo sutaną, kurią dėviu stodamas į Dievo tarnybą ir 2 antklodes, kurių viena jau nuplyšo, o kita dar vis ginuosi naktimis nuo šalčio. Jos, manau, užteks ligi gyvenimo pabaigos ir dar galės karstą apkloti, kad nebūtų taip šalta svetimoj sieroj žemelėj. Todėl dažnai savo šv. Mišias aukoju Dievui už tą didįjį ir gerąjį Jurą. Tai, manau, geriausi sveikinimai. Visa tai prie progos. Kreipiuosi prie Tavęs visai kitu reikalu. Kalėdoju. Kalėdoju ne sau, bet kr. demokratams. Steigiamas jų šimtininkų fondas, nes norima praplėsti ir pagyvinti jų veiklą. Kas yra krikščionys demokratai, kokia jų reikšmė ir vaidmuo praeityj ir dabartyj, žinai labai gerai. Tad aiškinti netenka. Todėl tvirtai tikiu, kad tam fondui ir pats paaukosi savo šimtinę. Ją pasiųsk mano adresu. Lauksiu.

Tave tikrai gerbiąs ir mylįs

1968.X.11 M. Krupavičius

70. 1968 m. lapkričio 5 d.

Apgailestauja, kad prel. Juras, tiek nusipelnęs, baigia dienas ubagnamyje. Dėkoja už auką fondui. Gydytojai jam numato staigią mirtį ar visišką suinvalidėjimą. Nuo metų pradžios teturėjęs tik 68 šv. Mišių stipendijas.

J. M. Kun. Pranui Jurui Putname

Mielasai Brolau,

Perskaitęs Tavo laišką susigraudinau, tikrai nuoširdžiai, ne judošiškai. Žmogus, tiek dirbęs, tiek naudingų darbų atlikęs, ir

senatvėj atsiduria ubagnamyje. Gali tokią įstaigą vadinti kaip nori, bet vis tiek lieka ubagnamiu. Mačiau aš daug: čia, Lietuvoj, Vokietijoj. Vokietijoj lankiau alterhausus, įrengtus specialiai turtuoliams. Vis tiek pat kareivinės. Marijampolės, Vilkaviškio kunigų susišelpimo draugija pastatydino gražią gražioje ramioje vietoje seneliams ir invalidams kunigams prieglaudą. Dabartinės Putnamiškės seselės — Lietuvoj vadinamos vargdienėmis seselėmis, aptarnavo. Ir tais namais pasinaudojo tik vienas kunigas. Kiti, išsiprašę iš draugijos bent 50—30 litų mėnesiui, eidavo gyventi pas savo gimines. Jei nepažinčiau Tave, manyčiau, kad esi didelis griešininkas ir šią vietą pasirinkai pakūtai už griekus. Žinau, kad esi knižnykas, bet nesi denežninkas. Tiek leisdamas knygoms leisti ir kitiems lietuviškiems reikalams, tikrai milijonų nesusikrovei, bet tikiu, kad savo reikalams ligi gyvenimo pabaigos turėsi. Labai dėkoju už šimtinukę fondui. Būtų gražu, jei dar kokią atsiųstum. Man daktarai lėmė du galu: staigią mirtį ar suinvalidėjimą. Jei Dievo valia bus suinvalidėti, tai mano likimą spręs kiti. Savu noru į prieglaudas nesiskverbsiu, kad ir geriausias. Ten nerasčiau savo darbui reikiamų sąlygų. Tariesi pabėgęs nuo triukšmo, rietenų ir net nuo karų. Ne, Broluži, nuo jų nepabėgsi, nes visi tų nelabybių židiniai yra pačiame žmoguje. Po jo širdį ir smegenis nardo, kaip kokie turkliai, įvairiausios pagundos, planai, sumanymai, idėjos, svajonės, vaizduotės. Ne visos jos geros. Čia kovos, karo židiniai. Laimingas, kas blogosioms karą paskelbęs laimės. Blogiau su tais, kurie to karo neskelbia, ar paskelbę nelaimi. Pastoracijos metodai kaitaliojasi. Juk buvo laikų, kai nuo nuodėmės bėgo žmonės į pūstynes. Pagal kantičkas šv. Antanas pustelninkas nevalgė taukų, nekirpo plaukų ir utėlių negaudė. Antanas laimėjo. Kiti gi net pasiekę aukščiausios tais laikais suprastos tobulybės, pralaimėjo blogio naudai. Tad ir pats visas tas galimybes ir pavojus atsivežei iš savo pamestojo Laurenčiaus[39] į naująją sostavietę. Ir Dangaus Karalystę reik smurtu, gvoltu imti. Ir čia be karo ir kovos nelaimėsi. Apmokamų aukų šv. Mišioms nuo pradžios metų ligi šios dienos gavau tik 68. Šv. Mišias laikau kasdien namieje. Aukoju pasirinkdamas intencijas už gerus ir už blogus, už kolektyvus ir už pavienius žmones. Kelias atlaikiau ir už Tave. Bet vienu šauksmu — Viešpatie, Viešpatie — Dangaus nelaimėsime. Reik dar prie to pridėti ir Tėvo valios pildymą. O Tu ją pildei atsidėjęs, nes dirbai lietuvybei iš širdies. O tėvynės meilė yra neatjungiama Dievo meilės dalis. Tad nebūgštauk. Esi šiuo atžvilgiu gerame kelyje į galutinę gyvenimo prieplauką.

[39] Lawrence, MA.

Sklinda gandai, būk rengiesi pasirinkti vietą gyvenimui baigti prie Šv. Sosto Romoje ar prie Golgotos kalno Jeruzalėje. Tai romantika. Žmogaus išganymas nepriklauso nuo mirties vietos. Žinok, Broleli, Tau linkiu iš Dievo tik geriausio.

Tave mylįs ir gerbiąs

1968.XI.5. M. Krupavičius

71. 1969 m. spalio 4 d.

Sveikina vardadienio proga, tai pavadindamas romantika. Proza: prašo paskolinti 1918 ar 1919 m. „Draugijos" numerį, kuriame Jakštas-Dambrauskas nusistebi, kad taip ilgai nevykdoma žemės reforma. Rašo esąs lozorius.

Jei Juras yra Pranciškus, tai tik Asyžietis. Tai rodo visa jo dvasios struktūra ir veikla. O jei Asyžietis, tai sveikinu vardo dienos proga. Gyvenk dar ilgai sveikas, laimingas, Dievo laiminamas ir savo darbais Dievui mielas, o Lietuvai naudingas ir brangus. Valio. Prie šios romantinės poezijos jungiu ir gabaliuką prozos. Kas ir kuo esi, nesiimu skaičiuoti. Būtų visa litanija. Paminėsiu tik, kad esi ir „knižnykas". Ir tai ne bet koks. Man reikalingos 1918 ar 1919 m. „Draugijos". Metų ir numerio tiksliai nežinau. Tik žinau, kad Jakštas-Dambrauskas tuo metu lietė kr. demokratus (atskirai ar bendrai liesdamas politinius klausimus, nežinau) ir apačioj išnašoj pareiškė nusistebėjimą, kodėl taip ilgai nevedama žemės reforma. Jei turi, paskolink man tą nr. Būsiu labai dėkingas. Tuoj grąžinsiu.

Tepadeda Tau Dievas.

Tavo

1969.X.4. M. Krupavičius

Aš dar vis esu lozorius. Kada atsigausiu, nenuvokiu.

72. ? spalio 2 d..[40]

Sveikina vardadienio proga.

Prel. Pr. Jurui

Mielas Broli,

Nežinau, kuris šv. Pranciškus yra paties patronas. Linkęs esu manyti, kad šisai — spalių 4 dienos Poverello-Ubagėlis, nes anas kitiems visa, sau — nieko, ir paties ekonominė praktika ir teorija — Asyžiaus Ubagėlio. Tad sveikinu ir linkiu iš Dievo sveikatos, ilgo amžiaus ir vaisingo darbo Dievo garbei ir Lietuvos naudai.

Patį mylįs ir gerbiąs

X.2 M. Krupavičius

* * *

Tai tik keletas spindulių, nušviečiančių prel. Krupavičiaus stiprią, šakotą asmenybę, kurios visas gyvenimas buvo skirtas Lietuvai, pradedant 1905 metų Vilniaus Seimo nutarimų vykdymu, socialine veikla tarp lietuvių Voroneže Pirmojo pasaulinio karo metu, dalyvavimu Lietuvos Tarybos darbuose, vadovavimu Krikščionių demokratų partijai. Vėliau jis buvo Steigiamojo seimo narys, kartu su Albinu Rimka parengė Žemės reformos planą ir būdamas ministru per trejus metus ją įvykdė (kituose kraštuose tūpčiojama dešimtmečiais), Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas, Pasaulio lietuvių bendruomenės organizatorius, iki pat mirties rūpinęsis lietuvybės išlaikymu, nepriklausomybės atgavimu, katalikiška spauda.

1970 m.— vos trejetą metų prieš prel. Krupavičiaus mirtį — Lietuvių katalikų mokslo akademijos VIII suvažiavimo proga Toronte aplankiau jį Chicagoje. Besikalbant apie Akademijos leidinius ir paminėjus „Negęstančių žiburių" seriją, jis tarsi nesava ranka mostelėjo į lentyną, pilną rankraščių, sakydamas, kad juos išleidus būtų visas „Žiburių" sietynas. Deja, nelengva būdavo išleisti ir mažą žiburėlį.

Džiugu, kad prel. Krupavičiaus literatūrinį palikimą perėmė Krikščionių demokratų partijos valdyba. Reikia tikėtis, kad nedelsiant bus išleisti visi jo raštai. Tuo tarpu galima pasinaudoti

[40] Be metų nurodymo. Ar tik nebus paskutinis prel. M. Krupavičiaus laiškas prel. Jurui.

Petro Maldeikio ir kitų autorių studijomis apie šią įžymią Lietuvos asmenybę.

Krupavičius didelių nuopelnų vyras, nors visų užmirštas ir „sunkiai stumiąs savo senatvės dienas svetimame krašte" (65.XII.21) visą laiką buvo ištikimas savo idealams, o jo dvasinė stiprybė liko nepalaužta.

KONFERENCIJA „KOMUNIZMO NUSIKALTIMAI IR LIETUVOS RESOVIETIZACIJA"

(1994 01 22 Vilniuje)

KUN. JONAS BORUTA SJ

ĮŽANGOS ŽODIS

Broliai, Seserys! Susirinkome į šią salę netoli tos vietos, kur, spėjama, ilsisi sovietų nužudytų mūsų kankinių, tarp jų ir didžiojo Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus, palaikai. Susirinkome pagerbti kankinių, pasisemti iš jų sudėtos aukos stiprybės sau. Pagal seną krikščionišką paprotį norime pradėti šią konferenciją bendra malda. Už ką melsimės? Turbūt daugumai šių didžiųjų kankinių užtariamosios maldos nebereikia. Parodę savo žemiškajame gyvenime herojišką ištikimybę Dievui ir Tėvynei, jie jau džiaugiasi amžinaisiais tos ištikimybės vaisiais. Jie mums pavyzdys ir mūsų užtarėjai Danguje. Jų užtariamosios maldos reikia mums, gyviesiems: „Vivos plango!"

Reikia Dangaus pagalbos ir kankinių užtarimo tiems, kurie sovietinės ir nacių okupacijos metais žudė ir kankino mūsų krašto žmones ir dar dabar nejaučia atgailos ir atsivertimo poreikio... Reikia atsivertimo ir supratimo malonės tiems, kurie dar ir šiandien mėgina teisinti tų okupacinių režimų vykdytą politiką.

Reikia Dievo malonės ir mums, čia susirinkusiems. Reikia dangaus pagalbos, kad, prisiminę labai skaudžius netolimos praeities įvykius, didelę neteisybę, nebeatitaisomas skriaudas ir budelių žiaurumą, savo dvasia išliktume krikščionys, kad išliktume ainiais pirmųjų krikščionių kankinių. Šv. Steponas, pirmasis Bažnyčios kankinys, kurį budeliai užmušė akmenimis, mirdamas meldėsi: „Viešpatie, neįskaityk jiems šios nuodėmės" (Apd 7, 60). Versime ne mažiau skaudžios istorijos puslapius, todėl prašykime Dievą, kad būtume šv. Stepono dvasios žmonės, pajėgiantys melstis už atsivertimą tų, prieš kuriuos mūsų širdyje gali sukilti neapykantos aistra. O neapykanta nekuria, tik griauna, neapykanta nėra šviesa, kurios mums reikia, o tik tamsa. Būkime Kristaus mokiniai su Juo, nukryžiuotu, besimeldžią už savo priešus: „Tėve, atleisk jiems, nes jie nežino, ką darą" (Lk 23, 34), nes daug dar šiandien neapykantos apakintų, nesuprantančių, ką darė ir ką šiandien daro. Būkim tokios dvasios, kaip kan-

kinys vyskupas V. Borisevičius — savo tardytojams ir teisėjams priminęs, kad jis jiems bloga nelinki, būdamas atstovas Dievo, kuris nenori nusidėjėlio žūties, bet nori, kad jis atsiverstų ir gyventų. Viešpatie, padėk mums būti vertiems didžiųjų mūsų pirmtakų.

Turime melstis už save ir už visus Lietuvos žmones, kad šiais sunkiais lūžio ir nepriteklių laikais visus sunkumus — vidinius ir išorinius — mokėtume pakelti taip, kaip savo daug didesnius sunkumus pakėlė mūsų kankiniai. Ir šviesa, ir tiesa, ištikimybė tiesai ir kantrumas sunkumuose mūs žingsnius telydi.

Su tokiais prašymais kreipkimės į Dangaus Tėvą Viešpaties maldos žodžiais: „Tėve mūsų, kuris esi danguje..."

Lietuvių katalikų mokslo akademija linki konferencijai sėkmės ir tikisi, kad konferencijos darbai papildys naujausių tyrimų rezultatais LKMA 1975 m. Romoje išleistą monografiją: Andrius Baltinis. Vyskupo V. Borisevičiaus gyvenimas ir darbai. LKMA serija „Negęstantys žiburiai". T. IV. Roma, 1975. 178 p.

* * *

Toliau pateikiami keli dokumentai apie vyskupą Vincentą Borisevičių: 1) ištrauka iš „Lietuvių enciklopedijos", 2) LTSR aukščiausiojo teismo teisminės baudžiamųjų bylų kolegijos 1989 m. lapkričio 10 d. nutartis panaikinti 1946 m. rugpjūčio 28 d. nuosprendį ir nutraukti baudžiamąją bylą prieš Vincentą Borisevičių ir 3) Saugumo komiteto 1990 m. kovo 20 d. atsakymas į paklausimą dėl vysk. Vincento Borisevičiaus mirties nuosprendžio įvykdymo ir jo palaidojimo vietos.

KELI DOKUMENTAI APIE VYSKUPĄ VINCENTĄ BORISEVIČIŲ

1 priedas

(Iš Liet. enciklopedijos)

Vyskupas Vincas Borisevičius gimė 1887 m. lapkričio 23 d. Bebrininkų k., Paežerių valsč., Vilkaviškio apskr. Mokėsi Petrapilio Šv. Kotrynos gimnazijoj, Seinų Kunigų seminarijoj ir Šveicarijos Friburgo universitete (baigė teologijos licenciatu). Kunigu įšventintas 1910 m. Prieš pradedant dirbti parapijoj, buvo du kartu rusų žandarų iškrėstas, ieškant draudžiamos lietuviškos literatūros. Nuo 1913 m. vasario vikaras Suvalkų Kalvarijoj. Paėmus vokiečiams Kalvariją, jis buvo paimtas kaip įkaitas; sugrįžę rusai dėl to jį patraukė į teismą „už nusikaltimą valstybei", esą rinkęs vokiečių uždėtą kontribuciją.

Nuo 1916 m. ligi karo pabaigos (1918 m.) kapelionavo X-joj rusų armijoj. Kapelionaudamas Minske, 1917 m. suorganizavo lietuvių ratelį moksleiviams šelpti; būdamas jo iždininku, surinko 4600 rublių pinigais ir iš kunigaikštienės Radvilienės gavo daug sidabro. Sidabro servizas (30000 rublių vertės) liko rateliui, kuris jį vėliau atidavė Ateitininkų sušelpimo fondui; tai sudarė pagrindą Ateitininkų rūmams Kaune. Koidanovo (netoli Minsko) lietuvių buvo pasiųstas į Petrapilio lietuvių seimą. 1918—1921 m. kapelionavo Marijampolės valstybinėj ir privatinėj realinėj gimnazijose. Drauge ėjo Marijampolės miesto tarybos nario ir kurį laiką pirmininko pareigas.

1922—1926 m. buvo Seinų Kunigų seminarijos Gižuose profesorius, nuo 1926 m. Telšių kurijos kancleris, nuo 1927 m. rugpjūčio 12 d. iki 1940 m. liepos mėn. — Telšių Kunigų seminarijos profesorius ir rektorius.

1940 m. įšventintas Lizijos titul. vyskupu ir paskirtas Telšių vyskupo Justino Staugaičio augziliaru. Mirus vyskupui Staugaičiui, 1943 m. perėmė jo pareigas.

Po karo grįžęs iš Rusijos Mečislovas Gedvila paskelbė, kad sunaikins Telšių vyskupus, nes jis jau Nepriklausomos Lietuvos laikais, dirbdamas Telšių savivaldybės ligonių kasoj, griežė dantį ant dvasiškių. Ką sakė, tą ir padarė.

Greitu laiku vyskupas Borisevičius buvo suimtas ir žiauriai kalėjime tardant kankintas. Niekas negelbėjo, nei išgelbėtų žydų prašymai, nes vyskupas buvo išgelbėjęs net 12 žydų.

1947 m. sausio mėn. Vilniuje, Gedimino kalno papėdėje, sušaudytas kartu su Pranciškum Gustaičiu ir ten vietoj užkastas. Kapo duobė tuoj pat užlyginta, kad neliktų jokio ženklo. Šią egzekuciją matė viena moteriškė, pasislėpusi tarp Gedimino kalno medžių. Kapo vieta nežinoma.

2 priedas

Pranešėjas J. Burneikis Baudž. byla Nr. 8k-113 1989

Nutartis

Vilnius,
1989 m. lapkričio 10 d.

Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo teisminė baudžiamųjų bylų kolegija, susidedanti iš
pirmininkaujančiojo J. Burneikio,
narių A. Jankausko ir A. Sirvydžio,
dalyvaujant prokurorui A. Kirijenkai,
viešame teisiamajame posėdyje priežiūros tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal Lietuvos TSR prokuroro priežiūrinį protestą dėl Lietuvos TSR VRLK karinio tribunolo 1946 m. rugpjūčio 28 d. nuosprendžio, kuriuo

Borisevičius Vincentas, Augustino, gim. 1887 m.,

Misevičius Eduardas, Stasio, gim. 1883 m.,

Gustaitis Pranas, Simono, gim. 1910 m., pagal galiojusio Lietuvos TSR teritorijoje RTFSR BK 58-1a str. nuteisti aukščiausiąja bausme — sušaudymu,

Valickaitė Valerija, Stasio, gim. 1894 m., pagal to paties BK 58—10 ir 58—12 str. nuteista laisvės atėmimu šešeriems metams,

Kaušys Pranas, Jono, gim. 1910 m., pagal minėto BK 58 str.— laisvės atėmimu trejiems metams.

V. Borisevičius nuteistas už tai, kad, būdamas Telšių vyskupijos vyskupu 1940—41 metais sakė tikintiesiems antitarybinius pamokslus. Namuose ir bažnyčioje saugojo antitarybinio turinio literatūrą. 1948 m. išleido kreipimąsi į dvasininkiją ir tikinčiuosius, kuriame šmeižė tarybinę santvarką, išsakė grasinimus asmenims, pritariantiems tarybinei santvarkai. 1944—1946 metais vadovavo ginkluotai opozicijai „Žemaičių legionas". Rėmė ją materialiai ir įsakė tą daryti Telšių vyskupijos kunigams. Ginkluotos opozicijos dalyvius aprūpindavo fiktyviais dokumentais. Šios opozicijos dalyvius E. Misevičių ir Jezdauską nelegaliai apgyvendino pas kun. P. Gustaitį. 1945 m. kovo mėn. padėjo vokiečių parašiutistams perduoti radiogramą į Vokietiją.

E. Misevičius nuteistas už tai, kad 1921—1924 m. dirbo Lietuvos Respublikos konsulu Vokietijoje ir Danijoje, 1941—1942 m. ėjo burmistro pareigas Plungės m. Išvadavus Lietuvą iš fašistinės Vokietijos okupacijos, gyveno nelegaliai. 1945 m. pradžioje užmezgė ryšius su ginkluotos opozicijos „Žemaičių legionas" štabu, kuris parūpino jam fiktyvius dokumentus. Su štabo vadais

Kubilium ir Jezdausku svarstė ginkluotos opozicijos formuotės klausimus. Padėjo vokiečių parašiutistams susitikti su ginkluotos opozicijos dalyviais. Skaitė ir kitiems davė skaityti antitarybinius atsišaukimus.

P. Gustaitis nuteistas už tai, kad, būdamas Raseinių apskrities Pašilės bažnyčios klebonu, susitikinėjo su ginkluotos opozicijos dalyviais ir vedė su jais antitarybinio pobūdžio pokalbius. 1945 m. išdavė fiktyvius dokumentus daugiau kaip 25 ginkluotos opozicijos dalyviams. Slėpė vokiečių kareivį, apie 2 mėn. laikė savo namuose tris vokiečių parašiutistus, perdavė jiems 1200 šovinių, padėjo užmegzti ryšį su ginkluotos opozicijos štabu. Slėpė E. Misevičių. 1946 m. sausio mėn. V. Valickaitės bute susitiko su ginkluotos opozicijos dalyviu Šarkausku. Bažnyčioje perskaitė tikintiesiems vysk. V. Borisevičiaus išleistą antitarybinį kreipimąsi į tikinčiuosius. Skaitė antitarybinius atsišaukimus.

V. Valickaitė nuteista už tai, kad, dirbdama pradinės mokyklos mokytoja, palaikė ryšius su ginkluotos opozicijos dalyviu Šarkausku. Gaudavo iš jo antitarybinius atsišaukimus ir perduodavo kun. P. Gustaičiui. Nepranešė valdžios atstovams apie Šarkausko ruošimąsi gyventi nelegaliai.

P. Kaušys nuteistas už tai, kad, gavęs iš V. Valickaitės antitarybinio turinio atsišaukimą, jį perskaitė ir perdavė P. Gustaičiui.

Lietuvos TSR prokuroras priežiūriniu protestu prašo panaikinti Lietuvos TSR VRLK kariuomenės karinio tribunolo 1946 m. rugpjūčio 28 d. nuosprendį, o baudžiamąją bylą prieš V. Borisevičių, E. Misevičių, P. Gustaitį, V. Valickaitę ir P. Kaušį nutraukti, nesant jų veikloje nusikaltimo sudėties.

Teisminė baudžiamųjų bylų kolegija, išklausiusi teismo nario pranešimą, prokurorą, prašiusį patenkinti protestą, nustatė:

Karinio tribunolo nuosprendis neteisėtas ir nepagrįstas.

Pagal galiojusio Lietuvos TSR teritorijoje RTFSR 1926 baudžiamojo kodekso 58-1a str. Tėvynės išdavimas — tai TSR Sąjungos piliečių veiksmai, kuriais kenkiama TSR Sąjungos karinei galiai, jos valstybinei nepriklausomybei ar jos teritorijos neliečiamybei, kaip antai: šnipinėjimas, karinės ar valstybinės paslapties išdavimas, perėjimas į priešo pusę.

Karinio tribunolo išvados, kad V. Borisevičius vadovavo ginkluotai opozicijai, rėmė ją materialiai ir vertė tai daryti Telšių vyskupijos kunigus, slėpė ginkluotos opozicijos dalyvius, aprūpino juos fiktyviais dokumentais, padėjo fašistinės Vokietijos parašiutininkams užmegzti ryšį su jos armija, neatitinka faktinių bylos aplinkybių, nes jų nepatvirtina byloje esantys įrodymai.

Kita V. Borisevičiaus veikla, kaip antai: antitarybinių pa-

mokslų sakymas, tokio pat turinio kreipimosi į dvasininkiją ir tikinčiuosius išleidimas bei antitarybinės literatūros laikymas, negali būti pripažinta nusikalstama ir štai dėl ko.

V. Borisevičiaus pamokslų, kreipimosi į dvasininkiją ir tikinčiuosius tekstų bei kitos literatūros, karinio tribunolo pripažintos antitarybine, byloje nėra. Todėl negalima teigti, kad juose buvo išsakyti tarybinę valstybę ir visuomeninę santvarką žeminantys šmeižikiški prasimanymai.

Sekant V. Borisevičiaus parodymais, matyti, kad jo pamoksluose, kreipimesi į dvasininkiją ir tikinčiuosius bei Petruičio ir Davidino atsiminimų knygose buvo kalbama apie TSRS Konstitucijos deklaratyvų pobūdį, tikinčiųjų teisių ir laisvių suvaržymą, dvasininkijos persekiojimą, masinius suėmimus, trėmimus, nekaltų žmonių žudynes bei kitas piktadarybes, įvykdytas Lietuvoje 1940—1941 m. Tokiu būdu juose buvo išsakytas dabar visuotinai pripažintas faktas — tautos genocido vykdymas. Tiesos sakymas negali būti pripažintas nusikaltimu.

E. Misevičiaus ir P. Gustaičio priklausymas ginkluotai opozicijai bylos įrodymais nenustatytas. Taip pat nesama įrodymų, kad jie būtų kenkę TSRS karinei galiai, jos valstybinei nepriklausomybei ar teritorijos neliečiamybei. Negalima jų kaltinti už padėjimą fašistinės Vokietijos parašiutininkams, nes byloje nėra įrodymų, kad 1945 m. Telšių apskrityje buvo nuleisti vokiečių parašiutininkai.

Sekant E. Misevičiaus, P. Gustaičio, S. Jezdausko ir A. Kubilio parodymais, matyti, kad jų susitikimai su ginkluotos opozicijos dalyviais buvo atsitiktiniai. Todėl atsižvelgiant į to meto padėtį Lietuvoje, jų atsitiktinius susitikimus su ginkluotos opozicijos dalyviais negalima laikyti Tėvynės išdavimu.

Literatūra, kurią skaitė ir platino E. Misevičius bei P. Gustaitis, nesurasta, neapžiūrėta. Jos pobūdis nenustatytas. Todėl negalima jų kaltinti už antitarybinės literatūros skaitymą ir platinimą.

Burmistro pareigų ėjimas negali būti traktuojamas kaip perėjimas į priešo pusę, nes bylos įrodymais nenustatyta, kad E. Misevičius, eidamas šias pareigas, būtų padėjęs vokiečių armijai vykdyti kovos veiksmus prieš Tarybų Sąjungą.

Tokiu būdu karinio tribunolo išvados, kad E. Misevičius ir P. Gustaitis priklausė ginkluotai opozicijai, padėjo fašistinei Vokietijai, skaitė ir platino antitarybinę literatūrą ir šiais veiksmais išdavė Tėvynę, neatitinka faktinių aplinkybių, nes jų nepatvirtina įrodymai, išnagrinėti teisiamajame posėdyje.

Karinis tribunolas, nuteisdamas E. Misevičių — už Lietuvos Respublikos konsulo pareigų ėjimą Vokietijoje ir Danijoje

(1921—1925 m.), už dalyvavimą, sprendžiant ginkluotos opozicijos organizacinius klausimus, P. Gustaitį — už išdavimą fiktyvių dokumentų ginkluotos opozicijos dalyviams, kovinių šovinių perdavimą vokiečių parašiutininkams, už jų rėmimą materialiai bei vyskupo V. Borisevičiaus kreipimosi į dvasininkiją ir tikinčiuosius paskleidimą, išėjo iš kaltinimo ribų, nes E. Misevičiui ir P. Gustaičiui tokie kaltinimai nebuvo pateikti.

Bylos įrodymais nenustatyta, kad Šarkauskas būtų buvęs ginkluotos opozicijos dalyvis: literatūra, kurią platino Šarkauskas, V. Valickaitė ir P. Kaušys, nesurasta. Jos pobūdis nenustatytas. Todėl Karinio tribunolo išvada, kad V. Valickaitė palaikė ryšius su ginkluotos opozicijos dalyviu Šarkausku, skaitė ir su P. Kaušiu platino antitarybinę literatūrą, neatitinka faktinių bylos aplinkybių.

V. Valickaitės žinojimas apie Šarkausko ketinimą gyventi nelegaliai nesudaro nusikaltimo sudėties, numatytos galiojusio Lietuvos TSR teritorijoje RTFSR BK 58-12 str., nes šis įstatymas numatė baudžiamąją atsakomybę už nepranešimą apie tikrai rengiamą ar padarytą kontrrevoliucinį nusikaltimą.

Kadangi bylos įrodymais nenustatyta, kad V. Borisevičius, E. Misevičius ir P. Gustaitis kenkė Tarybų Sąjungos karinei galiai, jos valstybinei nepriklausomybei ar teritorijos neliečiamybei, o V. Valickaitė ir P. Kaušys varė antitarybinę propagandą ir agitaciją, veikose, kurių padarymu jie pripažinti kaltais, nėra nusikaltimo sudėčių, numatytų galiojusio Lietuvos TSR teritorijoje RTFSR BK-58-1a, 58-10 ir 58-12 straipsniuose, todėl priežiūrinis protestas tenkintinas, o baudžiamoji byla nutrauktina.

Teisminė baudžiamųjų bylų kolegija, vadovaudamasi Lietuvos TSR BPK 5 str. 2 p. ir 425 str. 2 p.,

n u t a r ė:

Lietuvos TSR prokuroro priežiūrinį protestą patenkinti, Lietuvos TSR VRLK kariuomenės karinio tribunolo 1946 m. rugpjūčio 28 d. nuosprendį panaikinti, baudžiamąją bylą prieš Borisevičių Vincentą, Augustino, Misevičių Edvardą, Stasio, Gustaitį Praną, Simono, Valickaitę Valeriją, Stasio, ir Kaušį Praną, Jono, nutraukti, nesant jų veikoje nusikaltimo sudėties.

Pirmininkaujantis (parašas) J. Burneikis

Nariai: (parašas) A. Jankauskas

(parašas) A. Sirvydis

3 priedas

LIETUVOS TSR
VALSTYBĖS SAUGUMO
KOMITETAS

КОМИТЕТ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

232758 Vilnius, Lenino pr. 40
232758 Вильнюс, пр. Ленина, 40
1990.03.20 Nr. B-92

Vilniaus Arkikatedros
Bazilikos vikarui
kun. J. Borutai

Atsakydami į Jūsų š. m. vasario 12 d. pareiškimą, pranešame, kad vyskupas V. Borisevičius nuo suėmimo dienos (1946 m. vasario 5 d.) buvo laikomas LTSR Valstybės saugumo ministerijos vidaus kalėjime, iš kur sekančią dieną po nuosprendžio paskelbimo, t. y. 1946 m. rugpjūčio 29, buvo perkeltas į LTSR VRM kalėjimą Nr. 1 Vilniuje.

Kalinio asmens bylos, kurioje galėjo būti papildomų žinių apie vyskupo V. Borisevičiaus kalinimą iki 1946 m. lapkričio mėn. 18 d., kuomet buvo įvykdyta mirties bausmė, nei Saugumo Komitete, nei Vidaus reikalų ministerijoje nerasta.

Deja, nepavyko surasti ir dokumentų, liudijančių apie mirties nuosprendžio V. Borisevičiui įvykdymo ir palaidojimo vietą.

Pav. komiteto pirmininkas R. Marcinkus (parašas)

Vysk. ANTANAS VAIČIUS

VYSKUPO VINCENTO BORISEVIČIAUS PASTORACINĖ IR VISUOMENINĖ VEIKLA

Pirmieji į kovą prieš caro režimą Lietuvoje stojo katalikai. Iš pradžių kova buvo grynai religinė, bažnytinė. Tylus lietuvis gynėsi nuo svetimųjų įtakos šventai laikydamasis savo kalbos ir tikybos. Vėliau kova tapo politinė.

Tikra Dievo dovana Lietuvai buvo didysis žemaitis vyskupas Motiejus Valančius. Jis steigė parapines mokyklas ir reikalavo, kad jose būtų mokoma žemaitiškai. Jis kūrė blaivybės brolijas, rašė lietuviškas knygas, rūpinosi jų spausdinimu ir gabenimu iš Prūsų. Kova dėl Lietuvos egzistencijos tapo gerai organizuota ir be jokių kompromisų. Jei ne vyskupas Motiejus Valančius, tikriausiai mes šiandien neturėtume Lietuvos.

Suvalkų krašto sūnus kankinys vyskupas Vincentas Borisevičius gimė 1887.11.23 pažangaus ūkininko šeimoje, kur buvo puoselėjama lietuviška vyskupo Motiejaus Valančiaus dvasia. Čia buvo skaitoma lietuviška spauda. Širdies tyrumas, pamaldumas, pasitikėjimas Dievu, jo Apvaizda, meilė gimtajam kraštui formavo mažąjį Vincuką nuo pat kūdikystės dienų. Dar jaunas būdamas suprato tautinius Lietuvos sunkumus, todėl rūpestingai ėmė ruoštis ateities darbui. Greit išryškėjo apsisprendimas tapti kunigu ir paskirti save Dievui ir Tėvynei. Baigęs Seinų kunigų seminariją, studijavo Fribūre (Šveicarijoje). Studijas baigė teologijos licenciato laipsniu.

Paskirtas Suvalkų Kalvarijos vikaru ir kalėjimo kapelionu, dideliu uolumu įsitraukė į darbą, ypač rūpinosi religiniu ir doroviniu žmonių sąmoningumu. Lankė šeimas, bendravo su kaliniais, visada apgultas klausykloje, labai pamėgtas pamokslininkas. Į jo laikomas pamaldas rinkosi žmonės net iš tolimų apylinkių. Plati buvo jo veikla ir katalikiškose organizacijose. Kaip uolus ir įtakingas kunigas ne kartą buvo rusų policijos tardomas ir visaip persekiojamas.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, rusų valdžios verčiamas atsidūrė Minske. Čia ėjo kapeliono pareigas gimnazijose, dirbo lietuvių pabėgėlių šalpos komitete, veikė su ateitininkais ir krikščionimis demokratais, organizavo būrelį neturtingiems lietuviams moksleiviams šelpti. Būdamas jo iždininku rinko aukas. Užleido erdviausią savo buto kambarį moksleiviams, prikalbino visas tris savo sesutes valgį gaminti. Visada valgė ir meldėsi kartu su moksleiviais. Minsko lietuvių buvo išrinktas atstovu į Petrapilio lietuvių seimą.

1916—1917 m. ėjo kapeliono pareigas 10-ojoje rusų armijoje, kur buvo apie 30 tūkst. katalikų. Čia, prie pat fronto linijų, laikė kariams pamaldas, sakė pamokslus, klausė išpažinčių, rūpinosi sužeistaisiais, ne kartą ir pats patekdavo į mirtiną pavojų.

1918 m. grįžęs į Lietuvą, dirbo kapelionu abiejose Marijampolės gimnazijose, auklėjo jaunimą katalikiška lietuviška dvasia, rūpinosi vargšais, nelaimingaisiais. Moksleiviai jį mėgo, aušrininkams jis buvo įdomus, o ateitininkai tiesiog dievino.

1922 m. skiriamas Seinų kunigų seminarijos profesoriumi. Čia dėstė moralinį, pastoracinį ir socialinius mokslus, rengė kunigus pastoraciniam ir visuomeniniam darbui parapijose. Kaip didis lietuvis patriotas, dirbo su pavasarininkais, katalikių moterų draugijomis, bažnytinėmis brolijomis. Advento ir gavėnios metu vedė rekolekcijas parapijose, skaitė paskaitas įvairių organizacijų susirinkimuose ir suvažiavimuose.

Kai buvo organizuojama Krikščionių demokratų partija, supratęs jos reikšmę besikuriančiai Lietuvai, tuoj įsitraukė į darbą. Čia jo pažiūros sutapo su kun. Mykolo Krupavičiaus ir Vytauto Endziulaičio pažiūromis.

1926 m. vasarą, vysk. Justino Staugaičio pakviestas, atvyko į Telšius ir pradėjo organizuoti Telšių vyskupijos kuriją. 1927 m. tapo naujai įkurtos Telšių kunigų seminarijos rektoriumi. Trokšdamas parengti kunigus idealistus, būsimuosius katalikiškos akcijos vadus, kunigų seminarijai parenka kuo geresnius profesorius. Įkuria Ateitininkų draugiją, organizuoja abstinentų broliją. Niekas čia neparodė tiek uolumo ir atsidėjimo kaip jis. Jo dėka Telšių kunigų seminarija išleido daug gerų kunigų patriotų, kurie sunkiausiais, kritiškiausiais metais buvo taip reikalingi Lietuvai.

1928 m. popiežius Pijus XI suteikė jam prelato titulą. Kai buvo įkurta Lietuvių katalikų mokslo akademija, jis tuoj įsitraukė į jos veiklą. 1936 m. suvažiavime išrenkamas į Teologijos sekcijos vadovybę, o 1939 m. suvažiavime — šios sekcijos pirmininku. Daug rašo spaudoje, ypač „Tiesos kelyje".

Kas nežino, kaip visokios pasaulio galybės kaltina Bažnyčią politika. Net ir tada, kai ji gina savo teises arba kovoja dėl savo egzistencijos. Girdi, ji politikuoja! Turėdamas tai galvoje, prelatas Vincentas Borisevičius, kaip Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, stengėsi iškelti vyskupo Motiejaus Valančiaus vaidmenį, ragino kunigus bei tikinčiuosius veikti pagal jo taktiką ir pagal jo idealus. Kartu su kitais pirmaisiais akademikais jis nurodė kelią aukštuosius mokslus baigusiems inteligentams, kaip jie turi formuoti ypač akademinį jaunimą. Nors priklausė daugeliui organizacijų, buvo jų garbės narys, bene geriausiai jautėsi

tarp ateitininkų; jiems skyrė daug brangaus laiko, negailėjo nė paskutinio cento. Pažymėtinas jo gebėjimas pasirinkti tinkamus padėjėjus ir uždegti juos darbui su jaunimu.

Jo pastangomis Telšiuose buvo įkurta spaustuvė, kur buvo spausdinamos knygos, leidžiamas „Žemaičių prietelis".

1940 m., kai ėmė leistis Lietuvos nepriklausomybės saulė, kai perpildytos bažnyčios šaukėsi Dievo pagalbos, popiežius Pijus XII paskiria jį vyskupo Justino Staugaičio vyskupu pagalbininku. Šiam mirus — ir ordinarų.

Nors yra sakoma, kad *favores mutant mores,* naujasis vyskupas liko toks pat paprastas, kuklus, visiems prieinamas ir malonus. Visada su savo ganomaisiais, bet kartu visada virš jų aukščiau pakylėtas savo tauria, kilnia, šventa asmenybe. Neapsakomai didelė jo meilė buvo kenčiantiesiems, nelaimės ištiktiesiems. Kiek jis sušelpė žmonių, kiek vokiečių okupacijos metais išgelbėjo nuo išvežimo, kiek pats ir savo kunigų pastangomis išsaugojo žydų nuo sunaikinimo!

Kaip vyskupas ganytojas jis lankė visą vyskupiją. net ir pačias mažiausias jos parapijas. Kiekvienas vyskupo balse girdėjo kažką antgamtiškai gražu, kilnu, bet kartu ir žmogiška, be ko, rodėsi, žemaičių gyvenimas būtų likęs tuščias ir nykus. Jis buvo didis Švč. Mergelės Marijos mylėtojas ir garbintojas. Kiekviena proga kvietė tikinčiuosius šauktis jos užtarimo. „Laiminga yra toji tauta, kurios Viešpats yra Dievas, nes toji tauta yra nenugalima", — dažnai kartodavo vyskupas. Ir tai pasitvirtino: tauta, kuri sunkiausiais priespaudos metais pro ašaras giedojo „Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė", liko gyva ir nenugalėta. Tvirtai laikydamasi Dievo, šaukdamasi Dievo Motinos Marijos, ji įgijo tokių dvasinių jėgų, į kurias sudužo tironų galybė.

Kai artinosi raudonoji armija, daug vyskupijos kunigų ir klierikų traukėsi į Vakarus. Jie prašė savo ganytoją vykti kartu, bet jis tvirtai atsakė: „Gera valia iš savo vyskupijos niekur nesitrauksiu. Vieno tik prašau: visas jėgas — Lietuvai, o Dievas neapleis".

Vyskupo Vincento Borisevičiaus asmenybė labiausiai suspindėjo, kai jis buvo suimtas. Gerai žinodamas, kas jo laukia, jis iš Telšių nesitraukė. Nuvežtas į Vilniaus saugumą, jokio nuolankumo nerodė. Paleistas apsigalvoti, tvirtai pasiryžo prisiimti kankinystę už savąją Tautą.

Jo buvusi šeimininkė yra taip pasakojusi: kai iš Vilniaus vėl atvykę jo suimti, savo suėmėjus jis pasitikęs ramus, liepęs paduoti ko nors jiems užvalgyti, susirinkęs daiktelius, kuriuos leido jam pasiimti, pasimeldęs ir tylus išėjęs.

Ir šiandien tie, kurie tūkstančiais renkasi į Telšių Katedrą melstis, savo dvasios ausimis girdi Masčio ežero bangavimą ir didžiojo kankinio ganytojo žodžius, skatinančius likti ištikimus Dievui ir savo Žemaičių žemės Karalienei, likti ištikimus savo brangiai Tėvynei...

Telšietis dr. Juozas Mačernis, giliai tikintis filosofas, fizikas ir matematikas, 17 metų iš arti stebėjęs vyskupą Vincentą Borisevičių, sako: „Jeigu mūsų vyskupijoje yra šventas žmogus, tas žmogus yra Vincentas Borisevičius".

1990 m. kovo 25 d. paprašėme Šventąjį Sostą, kad būtų pradėta tirti kankinio vyskupo Vincento Borisevičiaus paskelbimo palaimintuoju byla. Tų pačių metų birželio 15 d. gavome džiugų atsakymą, kad byla pradėta tirti. Dabar apklausinėjame kunigus, visus jį pažinojusius. Iš apklausos dar labiau išryškėja mūsų kankinio gyvenimo pilnumas ir šventumas. Meldžiamės, kad kuo greičiau jis būtų paskelbtas palaimintuoju.

Šiandien Bažnyčia mini šv. Vincentą, diakoną ir kankinį. Leiskite man baigti šios dienos šv. Mišių malda:

Visagali, amžinasis Dieve, Šventosios Dvasios ugnimi uždek mūsų širdis ta galinga meile, kuri šventajam Vincentui davė jėgų pakelti baisius kankinimus.

DALIUS STANČIKAS, INGA BOGOMOLOVAITĖ

VYSKUPO VINCENTO BORISEVIČIAUS TARDYMAS IR ŽŪTIS

Po Spalio revoliucijos bolševikai su įniršiu puolė naikinti, anot Lenino, vieną svarbiausių komunistinės pažangos kliūčių — Bažnyčią. Tiesa, kova su „liaudies opiumu" vyko ne taip sėkmingai, kaip norėjo bolševikų ideologai, tačiau per kelis dešimtmečius Rusijos stačiatikių Bažnyčią pavyko suskaldyti į užsienio Cerkvę, stačiatikius pogrindyje ir oficialiąją stačiatikių Bažnyčią. Pastaroji, gausiausioji, liko paklusni ateistinei valdžiai ir buvo jos visiškai kontroliuojama. Žodžiu, tarnavo ne tiek Dievui, kiek ciesoriui.

1940 ir 1944 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, visa kovos su Bažnyčia patirtis buvo pradėta taikyti ir čia. Lietuvos katalikų bendruomenei ir Bažnyčiai buvo numatytas rusų Cerkvės likimas. Tai pokalbyje su Vilniaus arkivyskupu M. Reiniu nedviprasmiškai patvirtino SSSR MGB „O" skyriaus viršininkas majoras Ochrimenko: „Kol dvasininkija nepakeis savo pozicijų, sovietų valdžia Katalikų Bažnyčią laikys savo atviru ir užslėptu priešu".

Taigi Katalikų Bažnyčiai leista apsispręsti: arba konformizmas, prisitaikėliškumas, o tiksliau — išdavystė, arba persekiojimai, kančios ir mirtis.

Suprantama, kad komunistų partijos vadovai, suprasdami didelę dvasininkijos įtaką lietuvių tautai, taip pat stengdamiesi išvengti viso civilizuoto pasaulio protestų ir nenorėdami pakenkti plačiai skleidžiamai pasaulinės revoliucijos idėjai, bandė veikti pirmuoju, Rusijoje pasiteisinusiu būdu. Iš išlikusių KGB archyvinių dokumentų matyti, kad praktiškai visiems vyskupams taikytas tas pats scenarijus: pirmiausia jiems siūlytas Judo kelias — dirbti KGB agentais, vėliau, atsisakius, mėginta bent iš dalies palaužti jų valią — reikalauta iš sakyklos skelbti tariamą NKVD generolo Bertašiūno amnestiją partizanams, atsiribojimą nuo „banditų" ir pan. Pagaliau nesutikusių tapti kompartijos bei ateistų parankiniais laukė represijos ir net fizinis sunaikinimas. Apie šiuos komunistų tikslus, sovietinę moralę bei teisėtvarką iškalbingai byloja 1945 m. pulkininko Vsevolodskio pasirašyta pažyma, kurioje nurodoma vyksupą M. Reinį arba užverbuoti, arba suimti.

Į Sovietų Sąjungos represinio aparato — MGB — akiratį pateko visi aukštieji Bažnyčios hierarchai. Vienas pirmųjų Lietuvoje buvo suimtas, kankintas ir nužudytas vysk. Vincentas Borisevičius.

Kaip ir daugelis kunigų, V. Borisevičius aktyviai prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo ir atkūrimo, dalyvavo tiek politinėje, tiek visuomeninėje veikloje, o 1941 m. kartu su vysk. Kukta įteikė liaudies komisarui Pozdniakovui Vyskupų konferencijos memorandumą, protestuojantį prieš tai, kad Sovietų Sąjungos vadovybė nesilaiko Konstitucijos, varžo Bažnyčios teises ir suiminėja kunigus. Komunistai negalėjo atleisti ir už 1943 m. liepos 8 d. 130 egzempliorių tiražu išplatintą vysk. V. Borisevičiaus kreipimąsi į vyskupijos tikinčiuosius dėl piktybiškos ateistiškos Sovietų Sąjungos veiklos.

Kokių provokuojančių veiksmų ėmėsi MGB, kiek jos agentų sekė vysk. V. Borisevičių, šiandien pasakyti negalime, nes V. Borisevičiaus bylos turinys yra neinformatyvus — be keleto dokumentų, joje praktiškai yra tik 1946 m. tardymo protokolai bei nuosprendis, o visos agentų bylos išvežtos iš Lietuvos. Tačiau kad provokacijų būta, jautė pats V. Borisevičius. Tai liudija ir faktai.

1945 m. birželį į vyskupą kreipėsi vyriškis, sakydamas esąs iš sovietinio lagerio ir prašydamas perduoti apie jo patirtus žiaurumus į užsienį.

1945 m. liepą, taigi po mėnesio, V. Borisevičių užkalbino jaunas vyras, prisistatęs kaip vokiečių parašiutininkas, ir paprašė vyskupą leidimo stoti į kunigų seminariją.

Dar po mėnesio, rugpjūtį, į Žemaičių Naumiesčio kleboniją atėjo moteris ir siūlė vyskupui susitikti su žmogumi „iš miško". Tačiau tiek šiuo atveju, tiek anksčiau vyskupas padėti atsisakė. „Buvau atsargus, nes bijojau suteršti dvasininkijos vardą",— sakė jis.

Nepaisant to, 1945 m. gruodžio 17 d. V. Borisevičius buvo iškviestas į Vilniaus KGB ir tardomas ten iki gruodžio 23-iosios vakaro. Deja, šių tardymo protokolų surasti nepavyko, o gal jie net nebuvo rašomi. Tai ir suprantama: iš 1946 m. sausio 3 d. V. Borisevičiaus laiško Lietuvos SSR MGB komisarui paaiškėja, kokiu tikslu jis savaitę kalintas saugumo rūsiuose: kagėbistai, kaltindami vyskupą ryšiais su partizanais bei antisovietine veikla, bandė jį užverbuoti. Nepavykus V. Borisevičiaus palaužti, jam pasiūlyta apsispręsti per dvi savaites.

Vyskupas grįžo namo Kūčių išvakarėse. Kas dėjosi jo širdyje per tas lemtingas dienas, kai jis laužė Kūčių paplotėlį ir sėdėjo prie Kalėdų stalo, mums šiandien sunku įsivaizduoti. Tačiau tai, kad V. Borisevičius žinojo, ką renkasi, liudija ne tik jo šeimininkės Teklės Kačiukaitės prisiminimai, bet ir vyskupo atsakymas NKGB viršininkui:

„Daryti išvadas, kad mano pastoriškas 1945 m. liepos 8 d.

kreipimasis kviečia žudyti ir siaubti, yra neteisinga. Tai matyti ir iš tame pačiame kreipimesi pacituotų 94-osios psalmės žodžių: „Jeigu šiandien išgirsite Jo balsą, žiūrėkite, kad jūsų širdys neliktų akmeninės", o taip pat iš pranašo Ezechielio žodžių: „Nenoriu nusidėjėlio mirties, bet noriu, kad jis pasitaisytų ir gyventų".

Be to, bet kokie pogromai ir neapykanta nesuderinami nei su mano charakteriu, nei — tuo labiau — su katalikų vyskupo pareigomis. Esu padėjęs skirtingų ideologijų šalininkams — išgelbėjau žydų Blatų ketverių metų mergaitę, maitinau rusų karius, parūpinau maisto tarybiniams gyventojams, vokiečių atvežtiems į Lietuvą. Ir visa tai dariau savo namuose. Mes su amžiną atilsį vyskupu prašėme bei siuntėme kunigus tarpininkauti, kad nešaudytų komunistų, ir pavyko išvaduoti 5 žmones: Žutautą, Abramovičių ir kitus. Aš tarpininkavau, kad iš koncentracijos lagerio išleistų Šaikūną, kartu su kitais Lietuvos vyskupais pasirašiau memorandumą vokiečių valdžiai, kad nešaudytų žydų (...).

Mane giliai sujaudino tai, ką išgyvenau šiomis dienomis, o taip pat Išganytojo žodžiai šv. Jono Evangelijoje: „Geras ganytojas atiduoda savo dvasią už savo avis". Turėdamas omeny tai, ką jau pasakiau, pareiškiu, kad įskundimai visiškai nesuderinami nei su manimi pačiu, nei su mano pareigomis, nei su mano sąžine, ir todėl aš kategoriškai atsisakau įskundinėti. Jeigu kuo nusikaltau, aš turiu išpirkti savo kaltes pats, o ne kas nors kitas už mane. Taip pasielgti liepia mano religija" (1946 01 03. Telšių vyskupas V. Borisevičius).

Čia būtų galima dar pridurti, kad 1944 m. liepą, dar esant vokiečiams, V. Borisevičius, nepaisydamas kompromitacijos, susitiko su partizanų būrio „Vanagai" vadais ir prašė vengti smurto veiksmų prieš vietinius gyventojus. NKGB tai žinojo, tačiau jiems rūpėjo kita. Vyskupas atsisakė paklusti jų valiai, ir tai buvo svarbiausia.

1946 m. vasario 5 d. Lietuvos KP(b) CK atstovai Šumauskas, Kučinskas ir kiti Vilniuje organizavo susitikimą su Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovais, kur buvo pakviestas ir V. Borisevičius. Vyskupo kelionei į Vilnių kompartijos vadovai pasiūlė savo automobilį, jį atvežti nusiųstas net kulto reikalų įgaliotinis Gailevičius. Tačiau, kaip ir daugelį kartų, ši „geraširdiška" globa buvo tik įprasta komunistų klasta: vyskupas nuvežtas ne į pasitarimą, o į 11 KGB kalėjimo kamerą.

Vyskupo V. Borisevičiaus bylos tyrimui vadovavo MGB tardymo skyriaus vyr. tardytojas kapitonas Saakian. Kartu su vyskupu toje pačioje byloje buvo kaltinami: Eduardas Misevičius,

1921—1925 m. dirbęs Lietuvos konsulu Vokietijoje ir Danijoje, 1930—1940 m. Plungės ir Jurbarko burmistras; Pranas Gustaitis, Telšių vyskupijos Viešvėnų klebonas (abu suimti 1946 m. sausio 18 d.); Valerijona Valickaitė, Viešvėnų pradinės mokyklos mokytoja (suimta gegužės 22 d.), Pranas Kaušys, Viešvėnų bažnyčios zakristijonas (suimtas balandžio 5 d.).

59-erių metų vyskupą, sergantį chroniška širdies liga ir kenčiantį dėl kraujotakos sutrikimų, medicinos ekspertizė pripažino esant tinkamą fiziniam darbui. Jo tardymui vadovavo pats tardymo skyriaus viršininkas papulkininkis Čelnokovas. Tardė rusų kalba — V. Borisevičius, be lietuvių, dar mokėjo lotynų, vokiečių, lenkų bei rusų kalbas. Tardytojai, žinoma, temokėjo vieną — didžiosios sovietų tėvynės — kalbą. Tardymai, kaip įprasta, vyko daugiausia nakties metu. Nors vyskupas V. Borisevičius, matyt, jau nebeskyrė dienos nuo nakties: pirmą savaitę jis buvo tardomas nuo 12 iki 15 valandų per parą. Pavyzdžiui, vasario 8 dienos tardymas prasidėjo 22 val. 50 min., o baigėsi vasario 9 dienos 17 valandą (padaryta tik kelių valandų pertrauka). Šio „darbo" rezultatai — viso labo 4 mašinraščiai: 8 klausimai — 8 atsakymai. Taigi, kas vyko tarp tų kruvinų eilučių, gali atsakyti tik likę gyvi šitos golgotos liudininkai.

Kazimieras Gurskis, kalėjęs drauge su V. Borisevičium, rašo:

„Kiek gali žmogus ištverti nemiegojęs, o dar kur begalinė nervų įtampa! Sunku būtų paaiškinti tą vyskupo V. Borisevičiaus dvasinę stiprybę, ištvermę. Tik Dievas padėjo jam gyventi tuo sunkiu kančių metu be miego, be maisto. Negalėdavom įsiūlyti jam grįžusiam maisto — sakydavo: nors kiek reikia nusiraminti. Mes užstodavome durų stebėjimo akutę, kad vyskupas atsirėmęs į sieną galėtų nors kiek užmigti. O prižiūrėtojas tuoj beldžia į duris ir rėkia (...).

Bet vyskupas V. Borisevičius nepalūžo. Jis sakydavo, kad jo kaltinimai išgalvoti. Sakydavo: „Kristų priešai kankino, kankina ir mus... Daug lietuvių šeimų ištremtų,— nežinome, kaip jie kenčia. Neišduokite Tėvynės. Ji yra viena" („Tremtinys". Nr. 104).

372 puslapių bylos tyrimas baigtas birželio 18 dieną. Kaltinamojoje išvadoje pažymėta, kad 1944—1946 m. Telšių apskrityje aktyviai veikė partizanų būriai, kad 1945—1946 m. areštuota ir nuteista daugiau kaip 10 vyskupui V. Borisevičiui pavaldžių kunigų, kad 20 Telšių vyskupijos kunigų perėjo į nelegalią padėtį.

V. Borisevičiui pateikti kaltinimai, kad buvo antisovietinės nacionalistinės grupės dalyvis, palaikė ryšį su partizanų būrių vadais, rėmė partizanus materialiai, sakė tikintiesiems antisovie-

tinio turinio pamokslus, išleido į tikinčiuosius kreipimąsi, šmeižiantį Sovietų Sąjungą, laikė bute antisovietinę literatūrą.

V. Borisevičius kaltinamas pagal RF BK 58 str. 1 dalį — tėvynės išdavimu, 58 str. 11 dalį — grupine veikla bei 58 str. 10-2 dalį — antisovietine agitacija.

Teismas vyko 1946 m. rugpjūčio 28 d. Vilniuje. Lietuvos TSR kariniam tribunolui atstovavo: pirmininkas — justicijos papulkininkis Chamiavin, kapitonas Rugenis (buvęs NKGB Kėdainių apskrities viršininkas) bei viršila Kripko.

Uždarame teisme vysk. V. Borisevičius prisipažino kaltas dėl išleisto kreipimosi į tikinčiuosius, kai dar buvo vokiečiai, taip pat dėl to, kad perdavė partizanams 20 kg lašinių, kad Viešvėnų klebono Prano Gustaičio paprašė įdarbinti nuo sovietinės valdžios besislapstantį savo bičiulį, buvusį Plungės burmistrą Eduardą Misevičių, kad namuose laikė Nepriklausomoje Lietuvoje išleistas dvi antisovietinio turinio knygas: L. Dovydėno „Kelionės po Sovietų Sąjungą įspūdžiai" bei J. Petruičio „Kaip jie mus sušaudė".

Kitus kaltinimus vysk. V. Borisevičius atmetė ir nuo paskutiniojo žodžio atsisakė.

Teisme buvo išklausyta viena liudytoja — Jevgenija Medeckienė, papasakojusi, kad tik V. Borisevičiaus dėka 4 jos rusiškos šeimos vaikus priėmė į mokyklą, kad vyskupas šelpė juos maistu. Ji paliudijo, kad V. Borisevičius rėmė nuo vokiečių besislapstančius raudonarmiečius. Teismas susipažino ir su daktarų Maušo Blato, Mirjam Blatienės ir Dovydo Kaplano pažyma apie V. Borisevičiaus pagalbą iš geto pabėgusioms žydaitėms ir kaimuose bei klebonijose besislapstantiems žydams, apie išgelbėtą nuo mirties Blatų dukrelę. Tačiau karinio tribunolo nuosprendis buvo trumpas: vysk. V. Borisevičiui, E. Misevičiui bei kun. P. Gustaičiui skiriama aukščiausia bausmė: sušaudymas bei asmeninio turto konfiskavimas.

V. Valickaitė nuteista 6 metams, o P. Kaušys — 3 metams laisvės atėmimo sunkiųjų darbų lageryje.

Kaip ir kur įvykdytas mirties nuosprendis vysk. V. Borisevičiui bei jo bendrabyliams, nustatyti nepavyko. Paskutinis dokumentas, susijęs su šia byla Nr. 6499, yra 1946 m. spalio 21 d. SSSR Aukščiausiojo Teismo karinės kolegijos pirmininko justicijos generolo pulkininko V. Ulricho kreipimasis į SSSR MGB „A" skyriaus viršininką:

„Jūsų žiniai pranešu, kad šiandien daviau įsakymą Lietuvos SSR karinio tribunolo pirmininkui nedelsiant įvykdyti nurodytą nuosprendį.

Prašau Jūsų įsakymo apie tėvynės išdavikų pilnamečių šeimos narių gyvenamosios vietos nustatymą ir jų represavimą".

Tiesa, 1989 m. gruodžio 29 d. KGB pirmininko Eismunto pažymima, kad vysk. V. Borisevičius buvo nužudytas 1946 m. lapkričio 18 dieną. Kol kas neaiški vysk. V. Borisevičiaus palaidojimo vieta. Spėjama, jog jis drauge su kitais komunistų nukankintaisiais ilsisi bendrame kape Vilniuje, netoli Vidaus reikalų ministerijos Kultūros rūmų. Matyt, ir vieta šiems pasilinksminimų rūmams statyti išrinkta neatsitiktinai.

Beje, V. Borisevičiaus kankinimams vadovavusiam Aristionui Čelnokovui 1946 m. spalio 16 d. buvo pareikšta padėka. Tai buvo pirmoji svarbi jo užduotis Lietuvoje. Čelnokovas atsiųstas į Lietuvą iš Omsko. Jis neuostė parako fronte, tačiau vis dėlto buvo apdovanotas medaliais „Už Leningrado gynybą" bei „Pergalę prieš Vokietiją" ir per šešerius tarnybos NKVD metus gebėjo pakilti nuo ltitenanto iki papulkininkio. Vėliau Čelnokovas tapo pulkininku, 1953 m. išsiųstas į Čekoslovakiją ir paskirtas MVD-KGB patarėju. 1956 m. vėl grįžo į Lietuvą ir tapo Lietuvos SSR KGB tardymo skyriaus viršininku, vėliau dirbo archyvų skyriuje, 1961 m. gruodį dėl ligos išėjo į atsargą.

1958 m. Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, vadovaujamas J. Paleckio, apdovanojo jį garbės raštu.

Kitas bylos Nr. 6499 „veikėjas" vyr. tardytojas Saakian didesnių aukštumų nepasiekė: 1958 m. išvarytas iš MGB organų „už kompromituojančią medžiagą".

Likimą, panašų į vysk. V. Borisevičiaus, MGB numatė daugeliui Lietuvos dvasininkų, nesutikusių pasirašyti sutarties su šėtono imperija. Komunistai suvokė, koks svarus dvasininkų indėlis į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą ir įtvirtinimą (prisiminkime, kad, pavyzdžiui, A. Stulginskio vyriausybėje buvo net du kunigai — žemės ūkio ministras M. Krupavičius ir užsienio reikalų — M. Reinys).

NKVD-MGB ir kompartijos kėslams trukdė Bažnyčia — svarbiausias tautos valios ir dvasinės stiprybės šaltinis. Po vysk. V. Borisevičiaus buvo suimti vysk. P. Ramanauskas (areštuotas 1946 m. gruodžio 18 d., nuteistas dešimčiai metų laisvės atėmimo, kalintas Komijos lageriuose), arkivysk. M. Reinys (areštuotas 1947 m. birželio 12 d., nuteistas 8 metams uždaro kalėjimo, mirė Vladimiro kalėjime 1953 m.), vysk. T. Matulionis (pirmą kartą suimtas 1923 m., nuteistas 3 m., kalėjo Maskvoje, Sokolnikų kalėjime; antrąkart — 1929 m. lapkričio mėn., kalėjo Solovkų lageryje iki 1933 m.; trečiąkart — 1946 12 18).

Šiandien, lenkdami galvą prieš šiuos ir kitus mūsų kankinius dvasininkus, turime pripažinti, kad jų auka, kaip ir kiekviena

auka, nebuvo beprasmė. Jų dėka komunistams per visus 50 metų taip ir nepavyko palaužti Lietuvos Katalikų Bažnyčios ir paversti jos klusnia savo tarnaite. Arkivyskupas M. Reinys savo pamoksle yra sakęs: „Bažnyčios priešai stengiasi visais būdais išrauti Dievą iš tikinčių lietuvių — katalikų širdžių, bet tai jiems nepavyks, nes Dievas — stiprus ir visagalis. Ir visi, pakilę prieš Jį, buvo nugalėti".

ALGIS KAŠĖTA

DVASININKIJOS AUKA POKARIO METAIS

Daugelis Lietuvos katalikų dvasininkų jau XIX a. antrojoje pusėje savo veikla įrodė suprantą tautos negandas ir lūkesčius: 1863 m. sukilimo vado kun. Antano Mackevičiaus auka, Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus kova dėl katalikų tikėjimo ir lietuvybės teisių. Ir XX a. pradžios dvasios milžinų, nepriklausomybės šauklių kunigų Maironio ir Vaižganto žodžiai įkvėpė lietuvių tautą dideliems darbams ir žygdarbiams. Į tokius savo pirmtakus didžiavyrius stengėsi lygiuotis ir jaunoji dvasininkų karta, subrendusi jau nepriklausomybės metais.

1940 m. sovietų okupaciją lydėjo sankcijos, nukreiptos prieš Bažnyčią — bažnytinio turto konfiskavimas, religinio mokymo uždraudimas ir t. t. 1941 m. birželio 14 d. masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai, vėliau besitraukiančios sovietinės kariuomenės žvėriškumai atvėrė prarają tarp lietuvių tautos ir bolševikų. Tarp nekaltų aukų buvo ir dvasininkų: 9 ištremti, 15 žvėriškai nukankinti, 18 išėjo gyvi iš kalėjimų, pasitraukus rusų okupantams.

1944 m., artėjant frontui, tiek bažnytinė valdžia, tiek kunigai suprato, kokie išbandymai jų laukia, tačiau dauguma jų liko kentėti su tauta. Dvasininkijos nusistatymą apibūdina tokie kunigo Pranciškaus Kazimiero Čepulio tada ištarti žodžiai: „Jei kada Lietuvai bus reikalingi kunigai, tai šiuo metu — labiausiai".

Grįžusių sovietinių okupantų veiksmai pranoko visas baimes. Jau pirmosios okupacijos metais (1940) buvo gerokai apribotos religinės institucijos ir religinis gyvenimas, o pokario metais Lietuvos Katalikų Bažnyčia turėjo gyventi tokiomis baisiomis sąlygomis, kokių nebuvo Lietuvoje daugiau kaip 500 metų. Sugrįžę komunistai suprato, kad stipri Romos Katalikų Bažnyčia Lietuvoje yra religinio ir tautinio atsparumo garantas, didžiausia rusinimo ir sovietizacijos kliūtis. Bolševikai iš savo šėtoniškos praktikos žinojo, kad žmonių valią galima palaužti tik atėmus iš jų tikėjimą.

Lietuvos dvasininkija neslėpė savo antisovietinio nusistatymo, įvardydama blogį tikruoju vardu. Jau nuo 1945 m. pavasario iš Maskvos represiniams NKVD-NKGB organams Lietuvoje skrieja įsakymai neutralizuoti Katalikų Bažnyčios įtaką Lietuvos gyventojams. Nurodomi būdai — suaktyvinti kunigų agentūrinį sekimą, ypač per reilgines šventes, kai į bažnyčias susirenka daug tikinčiųjų. Persirengę enkagėbistai arba jų agentai turėjo stebėti, kad kunigų pamoksluose nebūtų atvirų antisovietinių minčių. Kitas NKVD instrukcijose keliamas uždavinys — agentūros verbavimas tarp kunigų. Taip pat nurodoma reikalauti iš lojalių

ir užverbuotų kunigų, kad šie ragintų partizanus nutraukti kovą, per pamokslus sakytų sovietiškas patriotiškas kalbas. Šiam darbui su kunigais NKVD vadovybė reikalauja skirti geriausius čekistus.

Kad šias direktyvas „vietose", t. y. valsčiuose ir apskrityse, čekistams buvo sunku įvykdyti, rodo vėlesnis vadovybės nepasitenkinimas „žemu darbo lygiu", raginama suaktyvinti įvairias poveikio priemones. Represinių organų spaudimui nepasidavė nei Lietuvos Bažnyčios hierarchai, nei kunigai.

1945 m. raporte pranešama, kad Kretingoje nebuvę jokio pakilimo švenčiant Spalio revoliucijos metines. O vyskupas Ramanauskas pamoksle pasakė: „...kaip gali gyventi tie žmonės, kurie išduoda savo artimus; kaip laimingi tie žmonės, kurie geriau pakliūva į kalėjimus arba miršta kažkur Sibire, negu išduoda savo brolius lietuvius. Kokia jų sąžinė, tai patys nelaimingiausi žmonės pasaulyje..."

Vyskupai kiek galėdami stengėsi gelbėti kunigus nuo bolševikų represijų. Suimtas ir tardomas vysk. Ramanauskas turėjo prisipažinti atleidęs iš pareigų persekiojamus kunigus K. Olšauską, A. Balčiūną, V. Rašimą, kad šie galėtų išvažiuoti ir pasislėpti. Apie gresiantį pavojų perspėjo kunigą P. Jasą. Pervedė į kitą vyskupiją pabėgusį iš kalėjimo kun. Petriką, padėjo pabėgusiam iš kalėjimo sužeistam kunigui Norkšui.

Lietuvos vyskupai atmetė niekingus NKVD siūlymus būti agentais ir atsisakė pareikšti savo lojalumą sovietų valdžiai, pasmerkti partizanus ir taip išduoti kovojančią Lietuvą. Vyskupas T. Matulionis sovietų valdžiai pasakė, kad „nereikia miško žmonių vadinti banditais", o kunigams, verčiamiems skelbti iš sakyklos Bartašiūno amnestiją, liepė remtis jo, t. y. vyskupo, nurodymu neagituoti partizanų legalizuotis, neskelbti valdžios mobilizacijos nurodymų ir įvairių valstybinių prievolių reikalavimų, nes tai prieštarauja Bažnyčios nuostatams. Matydami bergždžias savo pastangas įtraukti dvasininkiją į „komunizmo statybą", sovietai nusprendžia imtis pačių griežčiausių priemonių. Vysk. V. Borisevičius suimamas ir sušaudomas, vyskupai M. Reinys, P. Ramanauskas ir T. Matulionis po nežmoniškų kankinimų buvo įkalinti.

Buvo represuoti ir kunigai, nepasidavę šėtono gundymams ir grasinimams. Už antisovietinę veiklą 1945 m. nuteisiami 26 katalikų kunigai, o 1946 m. — 34 kunigai. Tais metais agentūrinio sekimo bylos buvo pradėtos 238 kunigams. Jie buvo įtariami ryšiais su antisovietiniu pogrindžiu, 62 kunigai, vengdami aresto, gyveno nelegaliai, daugelis jų vėliau pateko į čekistų nagus.

Sovietinė valdžia tikėjosi, kad sunaikinus autoritetingus bažnytinės valdžios hhierarchus ir nemažai dorų kunigų likusieji išsigąs ir bus sukalbamesni. Šios viltys nepasitvirtino. Net ir nedaugelis užverbuotų kunigų praktiškai nedirbo. Represiniams organams pavyko palaužti tik vieną kitą kunigą.

Kad ir sunkiomis sąlygomis, kunigai stengėsi palaikyti tikėjimo ir laisvės troškimo dvasią, o tauta savo ganytojais pasitikėjo. Lietuviai dar tikėjo, kad Vakarų demokratinės valstybės išgirs jų pagalbos šauksmą. 1948 m. pradžioje Vakarus pasiekė Lietuvos respublikos Romos katalikų laiškas Šventajam Tėvui Pijui XII, datuotas 1947.09.20. Šį labai teisingą, jautriai parašytą ir gerai pagrįstą dokumentą parengė greičiausiai kun. Juozas Stankūnas, Kauno Prisikėlimo parapijos klebonas, Lietuvos partizanų vyr. kapelionas, kuris 1947 m. sovietinės valdžios buvo nuteistas 25 metams lagerių. Laiško rankraštis Prienų miškų partizanų bunkeriuose buvo perspausdintas rašomąja mašinėle. Be kita ko, ten rašoma: „Bolševizmas gerai žino, kad kol nepakirs religijos įtakos, tol tauta bus atspari. Todėl religijai ir tenka smarkiausias smūgis... Katalikų kunigai turi būti žvalgybos agentai. Atskirti nuo Romos, visur talkininkauti valdžiai, vienu žodžiu, būti valdžios reikalų įrankiu. Prasidėjo baisus terorizavimas, naikinimas. Šis teroras yra slaptas, oficialiai viskas tvarkoje, bet praktika yra baisi.

Šio teroro kelios priemonės: jau nuo 1944 m. daromas didžiausias spaudimas įsteigti tautinę bažnyčią... Pažadais, intrigomis, pagaliau baisiais šantažais ir suėmimais gundė ypač veiklesnius kunigus, kad jie pradėtų vesti propagandą prieš bažnytinę vyriausybę...

Žvalgybos agentai, turėdami „duomenis", aplanko kunigus ir iškart įvairių gėrybių pažada, vėliau šantažais, įvairiais „nusikaltimais" ima terorizuoti. Taip daro kartais net ištisus mėnesius, kol pakerta valią. Nepalūžtantieji dažnai iš nakties pražūna kaip ugnyje. Padoriems kunigams, kankindami ir įvairiais „liudininkais" remdamiesi, labai greitai sudaro bylas. Teisingiausias kunigas parodomas vagiu, paleistuviu, banditu, žmogžudžiu, kuriam „teismas" tik dėl „gailestingumo", kaipo kunigui, paskiria 15 metų Sibiro katorgos. Labai dažnas įvykis žvalgybininko ėjimas... išpažinties provokaciniu tikslu arba reikalavimas, kad kunigas išduotų išpažinties paslaptis... Bažnyčioje sakomus pamokslus seka keletas agentų, kurie turi duoti plačius konspektus... Kunigai turi mokėti valdžiai pajamų mokesčius... Mokesčių nesumokėjus, išieškoma prievarta. Sumokėti mokesčius neįmanoma, nes tikintieji ir norėdami pagelbėti negali... Už mo-

kesčių nesumokėjimą daugumai kunigų aprašomi ir išpardavinėjami jų asmeniniai ir net bažnytiniai daiktai".

Tačiau pačios didžiosios netektys Lietuvos dvasininkijos laukė 1949 metais. MGB dokumentuose nurodoma, kad tais metais už antitarybinę veiklą nuteisti 105 kunigai. Užsimota iš peties buvo ir kitais metais — 1950 m. nuteisti 83 kunigai.

Atėmus iš rezistencijos dvasinę atramą kunigų asmenyje, buvo tikimasi greitai susidoroti ir su ja. Šie metai buvo aktyviausi ne tik kolektyvizacijos, bet ir sielų sovietizacijos prasme.

1950 m. gruodyje Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio vadovybė surinko medžiagą apie Bažnyčios padėtį Lietuvoje, tikėdamasi išsiųsti šią informaciją į Vakarus. Šiame dokumente rašoma: „Šantažo ir teroro priemonėmis bolševikai pasiekė tai, kad ir dvasiškių tarpe nėra pilno pasitikėjimo vienas kitu. Susirinkus didesnei grupei kunigų, neišdrįstama atviromis širdimis paliesti klausimai, liečiantys esamą padėtį krašte. Nei vienas kunigas nėra tikras, kad jo kaimyninės parapijos brolis nėra bolševikų priverstas dirbti jų naudai". Dokumente išvardyti 28 nuteisti ir ištremti Kaišiadorių parapijos kunigai.

Pagal saugumo dokumentus, nuo 1944 iki 1953 m. sausio 1 d. Lietuvoje už antisovietinę veiklą nuteista 270 kunigų. MVD dokumentai skelbia, kad 1944—1952 m. Lietuvoje iš viso buvo represuoti 364 kunigai. Taigi buvo dar ištremtų arba nuteistų ne pagal politinius straipsnius. Buvo ir žuvusių partizanų gretose arba emgėbistų nužudytų kunigų. 1953 m. pavasarį Lietuvoje gyveno ir dirbo 754 kunigai. Galima daryti išvadą, kad pokario metais buvo represuota apie 33% Lietuvos kunigų, t. y. kas trečias dvasininkas.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos leidėjai suskaičiavo apie 300 nužudytų ir įkalintų dvasininkų. Šie skaičiai nėra galutiniai, nes duomenys buvo renkami pogrindžio sąlygomis. Pagal jų duomenis, iš lagerių, kalėjimų ir tremties negrįžo 43 kunigai. 243 sugrįžo, tačiau dauguma su palaužta sveikata.

Taigi lietuvių kunigai pokario metais už Dievą ir Tėvynę sudėjo tikrai dideles aukas. Kaip gyvus pavyzdžius paminėsiu tris kunigus, kurie visu sovietiniu laikotarpiu buvo ypač šmeižiami komunistinės propagandos, per kurią negalėjo prasiskverbti tiesos žodis.

Justinas Lelešius, g. 1917 m. Sasnavos valsč., Igliškėlių k. Baigęs Marijampolės marijonų gimnaziją, įstojo į Vilkaviškio kunigų seminariją; kunigu buvo įšventintas 1943 m., klebonavo Lankeliškių parapijoje. Vilkaviškyje gyvenantis Juozas Žalibarštis prisimena: „Tuoj po karo dirbau zakristijonu Bartininkuose pas kunigą B. Sakavičių. Vienądien... užėjo kun. J. Lele-

šius iš kaimyninės Lankeliškių parapijos. Jis pradėjo balsu aimanuoti, kad jį Vilkaviškio saugumas nori užverbuoti šnipinėti tikinčiuosius, rodė mėlynes ant pečių ir viso kūno. Skundėsi, kad NKVD žadėjo fiziškai susidoroti, jeigu neteiksiąs žinių. Po to tarė: „Aš kunigas, lietuvis, katalikas. Judu nebūsiu, šėtonui netarnausiu, už 30 sidabrinių savęs neparduosiu. Tegul mano kraują sugers Lietuvos žemė". Paskui abu kunigai išėjo į kitą kambarį, atliko vienas kitam išpažintį, pasimeldė. Netrukus po šio įvykio kun. J. Lelešius išėjo į Žaliąją girią..." Pasak amžininkų, kun. J. Lelešius buvo linksmas, mėgstantis pokštauti, bendrauti. Ginklo nesinešiojo, sakė, kad kunigui jis nereikalingas. Buvo pasirinkęs slapyvardį „Grafas". 1946—1947 m. J. Lelešius (Grafas) buvo „Tauro" partizanų apygardos kapelionu. Su kunigo misija apvaikščiodavo visus Suvalkijos partizanų būrius. Ištrauka iš saugumo archyve rasto partizano Grafo dienoraščio: „Baisi mano pastoracija; keliauju iš vieno rajono į kitą, ieškau vyrų, kad sustiprinčiau juos dvasiškai, išsklaidyčiau niūrias mintis, ir vėl palieku..." Žuvo 1947 m. rugsėjo 24 d. kartu su trimis „Birutės" rinktinės štabo nariais. Buvo sekmadienio rytas, kunigas J. Lelešius ruošėsi laikyti partizaniškas mišias...

Nesulaukė laisvės dienų ir kitas didis savo dvasia žmogus — kun. Zigmas Neciunskas. Jis gimė 1912 m. Santaikos parapijos Balkūnų k. 1934 m. baigęs Alytaus gimnaziją, įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu įšventintas 1939 m. ir paskirtas į Nedzingę vikaru. Nuo 1940 m. Giedraičių kapelionas. 1944 m. vėl atkeltas į Nedzingę klebonu. Parapijiečiai jį vadino saulėtos dvasios, šypsnio ir žmonių meilės kunigu. Būdamas didelis idealistas, tais vargo ir kančios metais kun. Z. Neciunskas nelikо kovos prieš svetimšalius engėjus nuošalyje. 1945 m. vasarą, klebonijoje apsilankius partizanų vadams, sutinka tapti besikuriančios Dainavos partizanų apygardos, apėmusios visą pietų Lietuvą, štabo ryšininku; pasirinko „Elytės" slapyvardį. Per jį ir Alytaus kun. Petrą Šliumpą keliauja svarbūs partizanų štabo dokumentai, pogrindžio spauda. Klebonijoje randa prieglobstį žymūs partizanų vadai: pulk. Juozas Vitkus (Kazimieraitis) ir Adolfas Ramanauskas (Vanagas). Pastarąjį kun. Z. Neciunskas 1945 m. rudenį Nedzingės bažnyčioje sutuokė. A. Ramanauskas-Vanagas savo rašytuose prisiminimuose daug šiltų žodžių skiria partizanų ryšininkui ir globėjui Elytei — kun. Z. Neciunskui. Ir su vargstančiais parapijiečiais, ir su kovojančiais partizanais jis dalijasi paskutiniu kąsniu. 1946 m. rudenį parašo partizanų vakarinę maldą, kuri nuo tolei buvo kalbama visuose Dzūkijos ir Suvalkijos partizanų daliniuose prieš neramų partizanišką miegą. Žodžiai iš maldos: „...Viešpatie, Tu leidai tautas ir įdiegei joms laisvės

troškimą, grąžink, prašome Tave, į mūsų Tėvynę laisvės dienas. Mes išėjome kovoti už šventąją tiesą, mes stojome ginti tikrojo tikėjimo ir nekaltai skriaudžiamos mūsų Tėvynės Lietuvos.

Gailestingasis Dieve, Tu laimini sąžiningus žygius ir teisingą kovą dėl tiesos, Tu laisvini valstybes ir tautas, teisingai ginančias savo teises. Laimink, o Dieve, mūsų partizaninę kovą dėl Lietuvos".

Kun. Z. Neciunskas buvo suimtas 1946 m. pabaigoje. Nuo tada prasidėjo jo kančios kalvarijos. Jo likimo brolių liudijimu, jis buvo kaip angelas sargas — ramino nuliūdusius, maitino savo siuntiniais alkanuosius, gydė sergančiuosius, ne vienam išgelbėjo gyvybę. Iš kalėjimo grįžo į tėvynę 1955 m. jau didelis ligonis. Mirė 1976 m. Kalvarijoje, palaidotas Santaikoje.

Šiauliuose gyvena kun. Antanas Ylius. Gimęs 1909 m. Ariogalos valsč., Pagynėvio k. Kad ir labai vargdamas vaikystėje, užsispyręs siekė mokslo. 1931 m. baigęs Marijampolės marijonų gimnaziją, įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakultetą; jį baigęs 1934 m. buvo įšventintas į kunigus. 1940 m. kun. A. Ylius buvo paskirtas į Skardupius klebonu. Ten, nepaisydamas sovietinių valdininkų trukdymų ir grasinimų, pastatė naują bažnyčią. Vokiečių okupacijos metais rizikuodamas gyvybe kun. A. Ylius, parapijiečių padedamas, išsaugojo keturis žydus. Artinantis frontui, gąsdinamas artėjančių bolševikų žiaurumais ir kalbinamas trauktis į Vakarus, kun. A. Ylius atsako tokiais žodžiais: „Kol viskas krašte ramu, gerai, kol nėra jokių pavojų, tol giriamės esą liaudies vadai. Bet kilus pavojui, tu, vargšele liaudie, lik viena nežinomam likimui, o mes, vadai, susiėmę už skvernų, mausime į šiltesnes vietas... Į ką visa tai būtų panašu, jei aš pasitraukčiau. Palikti liaudį nelaimėje man būtų didelė gėda ir bjaurus nusikaltimas. Aš to padaryti negaliu. Kaip bus mano liaudžiai, tegul būna ir man. Aš turiu likti ir liksiu... Aš lieku Dievo Apvaizdos valioje". Tokia jo, katalikų kunigo, nuostata.

Užėjus rusams, kun. A. Ylius, vedamas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo siekio, įsitraukia į antisovietinį pasipriešinimą. Matydamas, kad spontaniškai besikuriantys partizanų būriai neturi vieningos vadovybės, su bendraminčiais Lietuvos karininkais 1945 m. liepos mėn. įkūrė „Tauro" apygardos partizanų štabą, kurio veikla apėmė visą Suvalkiją. Štabo būstine tampa Skardupių klebonija. Vienas iš organizacijos tikslų — nutraukti savavališkus žudymus, kad partizanų veikloje nebūtų asmeninių sąskaitų suvedinėjimo, keršto. Siekiama, kad visi partizanų veiksmai būtų gerai apgalvoti ir pagrįsti juridiškai. Gan greitai „Tau-

ro" apygardos erdvėje veikiantys būriai buvo sujungti, įvesta kariška drausmė.

Organizacinį kun. A. Yliaus ir jo bendražygių darbą nutraukė išdavystė. Kunigas buvo suimtas 1945 m. spalio 21 d. naktį. Garbingai perėjo kalėjimo tardymų ir lagerių golgotas ir būdamas stiprios dvasios sulaukė nepriklausomos Lietuvos atkūrimo. Savo atsiminimuose kun. A. Ylius rašo: „Giliai tikiu, kad miškinių iškentėtos kančios ir pralietas kraujas nenuėjo veltui... Jeigu mes dabar susiprasime ir malda bei atgaila grįšime prie Dievo ir pradėsime katalikiškai gyventi ir dirbti, tai, reikia manyti, sulauksime naujų laisvės ir nepriklausomybės laikų".

DALIA KUODYTĖ

TIKĖJIMAS — PARTIZANO IŠTVERMĖS ŠALTINIS

Kas yra Lietuva lietuviui, kiek kainuoja Tėvynės garbė ir jos laisvė? Tokius esminius klausimus istorija uždavė Lietuvai 1944 metais. Dešimties pokario metų meilės Tėvynei egzaminą (anot kun. J. Lelešiaus) laikė jos sūnūs ir dukros — pirmoji karta, gimusi ir auklėta laisvei ir laisvėje.

Dešimt metų Lietuva kariavo gindama savo teisę būti šioje žemėje ne tik fiziškai, bet ir, kas svarbiausia, dvasiškai. „Tai sprendžiama — mūsų ar komunizmo nemarumas" (Prie rymančio Rūpintojėlio. 1949. Nr. 4. P. 51).

Su tokiu savo misijos suvokimu į kovą stojo kaimo artojai, gimnazistai, mokytojai. Kiekviena sodyba šiame kare tapo užnugariu, kiekvienas kovotojas buvo pirmose fronto linijose.

Vytis ir kryžius gimnazijų klasėse, motinų šventieji paveikslai — tai ta gyvoji versmė, kuri padėjo apsispręsti pokario partizanui, teikė jam stiprybės ir ryžto.

1949 m. laikraštėlyje „Prie rymančio Rūpintojėlio" rašoma: „Miškas — Lietuvos sostinė. Žaizdom ir randais nuženklintais kūnais, gyvenimo vagom raustais veidais kyla broliai ir nulenkia galvas. Šventa ugnis laukuose plazda, amžiais kurstoma jauno gyvenimo. Čia Mindaugas Lietuvai gyvenimą įkūrė,— gaudžia senas miškas. Iš čia sūnūs savanoriai išvijo bolševiką ir lenką,— laužas tratėdamas klega. Broliai... Šimtus Jūsų skaisti Birutė vakar palydėjo... Lenkiame galvas prieš Amžių Aukurą — Lietuvą. Tau mūsų gyvenimas, kad rytoj lietuviai broliai Tau savo darbus aukotų..."

Ne veltui partizanai rašė, kad Lietuvos sostinė — miškas. Būtent čia, šalia okupantų diegiamo kultūrinio, dvasinio nihilizmo, buvo puoselėjama ir ginama Lietuvos kultūros tradicija, sutaurinta aukos motyvo.

Žemaičių partizanas Samana rašė: „Viena tik aišku, kad mes turime ne tik priešą, kuris nori mus jėga parklupdyti ties savo braškančio sosto papėde, bet ir priešą, kuris lyg mirtini nuodai skverbiasi į mūsų dvasinį pasaulį, į tautos organizmą. Pastarasis priešas yra pavojingesnis, nes jis remiasi gudrumu, klasta ir apgaule. Todėl ir kova su juo sunkesnė" (Malda girioje. 1951. Nr. 7/8. P. 131).

Taigi ne tik objektyvios, bet ir subjektyvios priežastys lėmė lietuvio apsisprendimą. Tik idealistas gali suprasti, kad yra dalykų, be kurių materija, net žmogaus gyvybė netenka prasmės. „Parodykite man didesnes tiesas už tas, kurias savo gyvenimu apgina Lietuvos partizanas, ir aš nebijosiu už jas mirti,— aš tie-

soje gyvensiu per amžius",— taip 1949 m. rašė nežinomas partizanas (Prie rymančio Rūpintojėlio. 1949. Nr. 4).

Tik suvokimas, kad amžinybėje susilieja praeitis ir ateitis, dabarties aukai suteikia ypatingą skambesį ir prasmę. Tik tada apsisprendimas tampa lengvas ir paprastas, tada patys paprasčiausi žodžiai išreiškia giliausius jausmus jų nesubanalindami.

1949 m. partizanas Bronius Liesys (Ėglis) rašė laiške sesei: „Tiesa, netekome namų, tačiau kur užeiname, ten dabar mūsų namai; netekome šeimos: motinos, brolio, bet kiekvieno lietuvio motina dabar ir mūsų motina, o kiekvienas taurus lietuvis — mūsų tikras brolis; netekome turto, bet visa Lietuva mūsų turtas paliko; netekome sveikatos ir gautų žaizdų randai mūsų kūnus puošia, bet užtat įgijome nemirštamą garbę; netekome pagaliau gyvybių, bet tautai amžinatvę laimėjome; kapuos, sakai, dabar mums nėra vietos, bet.juk visas kraštas dabar mūsų kapai! Argi ne daugiau laimėjome, kaip netekome?!" (Prie rymančio Rūpintojėlio. 1949. Nr. 4. P. 2).

Tik amžinybės mastais vertybes matuojantis žmogus gali taip suprasti problemas, vertinti praradimus. Žinoma, jis puikiai suvokia, kad žemiškoje būtyje yra silpnas ir klystantis, o didus — kaip Dievo kūrinys. „Didus jaučiuosi tarp žemės sūnų — savo brolių, kurie garbina savo Dievą. Jisai Didžioji Šviesa, kuri mums žmogaus akis atidaro: jeigu Dievas atėjo į žemę gimti žmogumi, tai žmogus tikroji Dievo buveinė yra, tai žmogus dieviškai prigimčiai žemėje reikštis yra Dievo pakviestas. Šita prigimtis yra artimojo meilė" (Prie rymančio Rūpintojėlio. 1950. Nr. 6. P. 6.)

Visa partizanų kūryba persmelkta gilių apmąstymų apie žmogiškas ir dieviškas tiesas. Savęs nugalėjimas, matyt, ir skiria fanatiką nuo idealisto. Juk nesvetimas laisvės kariams buvo žemiškos laimės, ramybės troškimas. Gyvenimą jie mylėjo ne mažiau nei kiti ir mirti taip pat bijojo. Matyt, sunkiausia buvo nugalėti savyje fiziologinę būtybę ir leisti reikštis tik dvasiai, o per ją — Kūrėjo valiai.

Ne veltui malda, bendravimas su Dievu lydėjo partizaną kiekviename jo žingsnyje, pradedant priesaika — vienu svarbiausių įvykių partizano gyvenime. Priesaikos priėmimo ceremoniją Nemunaičio parapijos koplyčioje nuostabiai aprašo Dzūkijos partizanų vadas A. Ramanauskas-Vanagas: „Buvo 120 vyrų, tačiau tvyrojo visiška tyla... Antrame koplytėlės aukšte vyko įspūdingos pamaldos. Vyrai karštai meldėsi. Daugelio akyse spindėjo ašaros. Koplytėlėje visi netilpo, vyrai keisdavosi. Koplytėlėje ir kieme keturiose vietose buvo klausoma išpažinčių. Atvykusieji atlikti išpažintį, duoti priesaiką, paprašyti Aukščiausiąjį suteikti palaimos Tėvynei, artimiesiems ir sau rankose laikė ginklus...

Pamaldos baigėsi. Vyrai atliko išpažintį ir priėmė Švenčiausiąjį. Artinasi iškilmingas priesaikos priėmimas. Prieš altorių buvo pastatyta taburetė, užtiesta trispalve. Ant jos padėtas kryželis ir mano trumpasis ginklas... Iškėlę dešines, tyliai kartojome priesaikos žodžius. Dievo akivaizdoje tvirtai pasižadėjome teisingai ir ryžtingai tęsti kovą prieš okupantą, kuris, pamynęs po kojomis visus Dievo ir žmogaus įstatymus, negailestingai naikina viską, kas yra šventa, kilnu ir brangu" (A. Ramanauskas-Vanagas. Daugel krito sūnų... Vilnius, 1991. P. 28.).

Partizano priesaikos tekste sakoma, kad pasižadama kovoti iki galo ir nepasiduoti gyvam į priešo rankas. Tūnant bunkeryje ir girdint virš galvos rusiškus keiksmus, buvo meldžiamasi ne tiek dėl gyvybės, kiek dėl galimybės garbingai mirti. Vykdydami priesaiką, be to, žinodami priešo tardymų žiaurumą ir bijodami išduoti, daugelis partizanų kario mirtį rinkdavosi bunkeriuose — nusišaudavo ar susisprogdindavo. Katalikų Bažnyčia neigia tokią išeitį. Šią problemą, matyt, teko spręsti ir partizanams, ir kunigams, į kuriuos jie kreipdavosi.

1947 m. „Tauro" apygardos kapelionas J. Lelešius (Grafas) savo dienoraštyje rašė: „Galbūt daugelis vartydami istorijos puslapius su siaubu kalbės apie mūsų kovą, sakys, kad kultūringame pasaulyje savižudybė negalima, kad tai žmogiškos esmės įžeidimas. Tačiau juk kovojame su barbarais. Žinoma, krikščioniška doktrina to neleidžia..., bet palikime tai spręsti maloningajam Viešpačiui!"

Matyt, daugelio partizanų paskutiniai žodžiai prieš nuspaudžiant gaiduką ar patraukiant granatos žiedą būdavo: „Tėve, į Tavo rankas atiduodu savo sielą".

Malda lydėjo partizaną ir jo kasdienybėje. Be įprastų maldų, buvo kuriamos naujos, leidžiami partizanų maldynėliai. Jie buvo nedidelio formato, kad visada galėtų būti kišenėje. Atskiros partizaniškos maldos buvo spausdinamos ant kelių mažų lapelių, pavyzdžiui, 1948 m. partizano Elytės sukurta vakarinė malda, kurioje prašoma: „Laimink mus partizano pareigose, kad mūsų darbai būtų visada suderinti su Tavo šventa valia".

Didesnius maldynėlius leido Vyriausiosios vadovybės leidykla „Prie rymančio Rūpintojėlio". Juose sudėtos maldos ir apmąstymai, kurie visur lydėjo laisvės karį. Vienas tokių maldynėlių prasideda žodžiais: „Kas neneša savo kryžiaus ir neseka manęs, tas nėra manęs vertas. Esu vaikas tautos, kuri pamėgo Tavo kryžių... Kryžiaus keliu ir mums lemta eiti. Pamokyk mane ir mano tautą, Mokytojau. Pamokyk sekti Tave kenčiantį".

Šiuose maldynėliuose susipina patriotiniai Maironio posmai, proginės maldos: ryto, vakaro maldos, maldos į Kristų-Rūpinto-

jėlį, maldos už Tėvynę, prieš mūšį: „Laimink, Viešpatie, savo kovotojų būrį. Norim gyventi Tėvynėje, Viešpatie, norim mirti Tavyje, Dieve, todėl gyvenam ar mirštam, visuomet esam Tavo, Viešpatie".

Net atskiri partizanų junginiai turėjo savo maldas, savo globėjus, kurių prašė pagalbos ir užtarimo.

Toks pastovus bendravimas su Kūrėju padėdavo partizanams įvertinti savo kančias, varganą buitį, draugų žūtį Kristaus kančios požiūriu. Tai ir buvo kertinis dvasios akmuo, padėjęs tesėti pareigą Dievui ir Tėvynei.

Ypač gražiai visoje partizanų dvasinėje kūryboje iškyla Rūpintojėlio — kenčiančios tautos užtarytojo simbolis. Šis simbolis — tarsi išdrožta lietuvių tautos istorijos tiesa, kelias, kurį nurodo protėviai. Jam, Rūpintojėliui, skiriama daug nuostabių posmų:

Ir juodą naktį pas tave atėjo
Būrys ginkluotų tėviškės vaikų.
Palaimink juos, nes jie tiek daug kentėjo —
Jie neša skundą Lietuvos laukų.

(Kovojantis lietuvis. 1952. Nr. 2).

Partizanų maldynuose randame sukurtų daug naujų, realybei pritaikytų maldų. Be jokios abejonės, jas kurti padėjo ir kunigai. Tai buvo viena iš jų pastoracinio darbo krypčių. Dešimtys tų kunigų, kurie nepaliko savo brolių, stiprino jų dvasią, buvo nuteisti, nužudyti. Kai kurie būdavo su partizanais kasdien, kovojo drauge su jais. Tai kun. J. Lelešius (Grafas), kun. A. Ylius (Vilkas), kun. Z. Neciunskas-Elytė. Jie buvo pasiruošę, anot Grafo, „laikyti meilės Tėvynei egzaminą ir parodyti, kaip žūsta jos gynėjai". Manau, niekas nedrįs jų smerkti ir svarstyti, ko juose buvo daugiau — kunigo ar kario? Jų vieta buvo šalia kenčiančiųjų, klystančiųjų, ir jie ten buvo.

Partizanams ypač brangios buvo katalikiškos šventės — Kalėdos ir Velykos. Jos sukeldavo ne tik prisiminimus, bet ir bendrumo su gamta, Dievu, su žuvusiaisiais jausmą. Kūčių vakaro paslaptis ypač giliai buvo suvokiama mirties akivaizdoje. 1950 m., sveikindamas kovotojus su šv. Kalėdomis, laikraštis „Prie rymančio Rūpintojėlio" rašo: „Šventa naktis. Viešpatie, kūdikėliu atėjai gimti žmoguje, kad jis savo dvasioje šventovę jaustų" (Nr. 6. P. 8). Vienas Dievas žino, kokia svarbi jiems buvo toji šventovė, kur niekas neišduos, kur nėra melo, neapykantos, mirties — vien tiesa ir meilė. Šią šventovę turint, nebe taip svarbu, kad tavo kūną mėtys aikštėse, tyčiosis. O paguodžiant artimuo-

sius, buvo galima tarti: „Neverki, nedejuoki, mano tėve, motin! Dangaus ir žemės Viešpaties sūnus nužengia iš aukštybių nušluostyt Tau ašarų, Tau pasakyt: — Tavo sūnus, dukra Karžygiais atėjo man paliudyt, kad juos tėvai išmokė didžiuotis savo Viešpaties keliu".

NIJOLĖ GAŠKAITĖ

NKVD AGENTAI SMOGIKAI

Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą, pasiekusi patį blogio imperijos brandumą. Represiniai metodai, numatyti F. Dostojevskio — jeigu Dievo nėra, tai viskas leista — buvo ne tik sugalvoti, bet ir su kraugerišku smurtu sadistiškai realizuoti.

Vienas iš tų šėtoniškų metodų, ne tik be galo klastingas, bet ir palikęs labai tragiškus pėdsakus Lietuvos partizaniniame judėjime, buvo MVD specialiųjų grupių veikla.

Šis metodas buvo išbandytas 1928—1929 m. Vidurinėje Azijoje įtvirtinant socializmą. Tai — basmačiais persirengusios čekistų grupės, vykdžiusios siaubingą terorą. Ši patirtis po Antrojo pasaulinio karo buvo taikoma naujai okupuotuose kraštuose: Vakarų Ukrainoje ir Baltijos šalyse.

Jau 1945 m. pavasarį kai kurie LTSR NKVD skyriai, siekdami susekti besislapstančius vyrus, panaudoja apgaulingąsias gaujas. Tai buvo civiliais rūbais apsirengę, kartais užsirišę baltus raiščius, MVD stribai ir operatyviniai darbuotojai [1]. Tačiau tokios vietinės grupės trukdė stambesnėms NKVD organizuojamoms akcijoms, tad 1945 06 12 komisaras Kobulovas perspėjo, kad be centro žinios tokios grupės nebūtų sudarinėjamos.

1946 m. visiems LTSR NKVD operatyvinių sektorių viršininkams išsiuntinėjamas nurodymas vadovautis „efektyviais kovos su nacionalistiniu pogrindžiu" metodais, taikytais Ukrainoje. Tai tardymo būdas, kurį atlieka NKVD darbuotojai, persirengę partizanais [2]. Kartu su šia instrukcija 1946 05 01 į Lietuvą iš Ukrainos atvažiuoja majoras A. Sokolovas, kuris tampa specialiųjų grupių organizatoriumi ir idėjiniu vadu.

Atrodo, kad kartu su juo iš Ukrainos atvažiuoja ir eilinių smogikų: sakysim, dideliu sadizmu Vakarų Ukrainoje pasižymėjęs baudėjas M. F. Žaba, slapyvardžiu Kruk.

1946 metų viduryje prie daugelio apskričių MVD skyrių jau veikia specialiosios grupės, kuriose darbuojasi apie 90 stribų (žr. 1 lentelę). Beveik visos šios periferinės smogikų grupės buvo nurodytos vietinių gyventojų: veikiantys savo gyvenamuosiuose rajonuose stribai buvo žmonių atpažįstami, juolab kad beveik visi jie vogė ir plėšikavo, ko nedarydavo tikrieji partizanai. Kaip rašo raporte pats Sokolovas, iš 18 stribų 12 buvo vagys ir vogė viską iš eilės [3]. Todėl A. Sokolovas rekomenduoja kurti centrinę smogikų grupę, į kurią būtina įtraukti buvusius partizanus išdavikus. „Aš geriau dirbsiu su banditais, nei su stribais", — teigė pats majoras Sokolovas, nors dirbdamas Ternopolio srityje pats apiplėšinėjo aukas.

1 lentelė. Specialiųjų grupių formavimas Lietuvoje 1946—1959 m.

(Duomenys ne visai išsamūs)

Metai	Pavaldumas	Grupių skaičius	Narių skaičius	Pastabos
1946.01	Tauragės MVD	2	10	Stribai
	Lazdijų MVD	1	4	„
1946.04	Utenos MVD		11	„
	Mažeikių MVD		9	„
	Zarasų MVD		10	„
	Telšių MVD		5	„
	Panevėžio MVD		16	„
	Švenčionių MVD		31	„
	Joniškio MVD		7	„
		Iš viso:	89	
1946.08.16	Įkurtas kovos su banditizmu ypatingasis būrys MVD	1	20	15 stribų, 5 buvę partizanai; 7 lietuviai, 2 ukrainiečiai, 11 rusų
1947.02.05	MGB 2N valdyba	1 centrinė	20	Tik lietuviai; bazė — Turniškėse, prie Vilniaus, Žuvėdrų g-vė, Nr. 2
	apskričių MGB skyr.	3	?	
1950.06.09	Įkurta 2 centrinė SG prie MGB 2N v-bos	SG Nr. 1 SG Nr. 2	16 15	Beveik visi buvę partizanai; 5 stribai, 3 agentai smogikai iš SG Nr. 1
1951	MGB 2N v-ba	2 centrinės 3 sričių SG	35 ?	
1953	MGB 4 valdyba	2 centrinės	36	Bazės: Pavilnyje, Tapošiškių g-vė, Nr. 5, ir Jeruzalėje, Mokyklos g-vė, Nr. 15
	Kauno MGB	1	?	
	Šiaulių MGB	1	12	
	Klaipėdos MGB	1	10—12	
	Iš viso:		90	
1953.12.03	Išformuojamos sričių SG			Atleisti 48 asmenys
	MGB 4 valdyba	1	35	54.01.16 — uždrausti tardymai „operatyvinės kombinacijos" taikant fizinio poveikio priemones
1954	„	1	32	
1955	„	1	21	5 buvę partizanai
1957	„	1	21	
1959	„	1	13	

1946 08 16 sukuriamas vadinamasis Kovos su banditizmu valdybos ypatingasis būrys iš 20 asmenų. Iš jų buvo 7 lietuviai, 5 — buvę partizanai, išdavę daug bendražygių [4]. Šis būrys „skrajojantis": jo bazė yra Vilniaus apylinkėse, o į operacijas važinėja po visą Lietuvą. Dieną smogikai būna sovietinių kareivių uniforma, naktį persirengia lenkų, vokiečių ar lietuvių karių uniformomis. Švenčionių apyl. žmonės jais nepasitiki, nes ir Armijos krajovos (AK) tokių didelių būrių jau nebėra. Nepasitiki ir tariamaisiais vokiečiais: 1946 12 04 Eržvilko valsč. išklijuojami atsišaukimai, kuriuose rašoma, jog Butkaičių k. apsistojo karinis dalinys, apsimetęs matininkais, o naktimis vaikštantis po kaimus vokiškomis uniformomis [5]. Apie tai perspėja partizanų spauda: Jungtinės Kęstučio apyg. laikraštis „Laisvės varpas" ir LLA Vytauto apyg. „Varpas" [6]. Tai skatina dar labiau maskuotis: smogikus būtina aprengti partizanų uniforma ir grupę komplektuoti iš buvusių partizanų, žinančių jų įpročius.

Kokios specialiosios grupės užduotys?

Oficialiuosiuose dokumentuose [7] nurodoma, kad agentų smogikų tikslai tokie:

— suimti ar fiziškai sunaikinti centrų vadovus, būrių vadus ir aktyvą;

— nukreipti partizanų būrius į kariuomenės ar NKVD pasalas;

— sunaikinti ir suardyti ryšius tarp būrių;

— rinkti žvalgybos duomenis apie partizanų štabus, jų ryšius;

— nustatyti, kur yra štabų ir būrių ginklų sandėliai, spaustuvės ir kt.;

— įsiskverbti į pogrindžio vadovybę ir štabus.

Visa specialiosios grupės veikla vyksta visiškai slaptai, apie ją neturi žinoti net apskričių, kuriose ji veikia, MVD-MGB viršininkai. Toks slaptumas ne tik garantuoja MGB veiklos metodų konspiraciją, bet ir leidžia suversti MGB žiaurumus partizanams, nes iš tikrųjų specialiosioms grupėms buvo leista nežabotai vykdyti įvairiausią teroristinį smurtą. Kad nebūtų demaskuoti, agentai smogikai žudo visus savo veiklos liudytojus. Dažniausiai tai sodybų, kuriose įvyksta susitikimai su partizanais, šeimininkai [8]. Po operacijos netoliese dislokuotas kariuomenės dalinys inscenizuoja kautynes ir taip užmaskuoja smogikų pėdsakus.

Plačiausiai vykdytos smogikų akcijos buvo dvejopos: pavienių partizanų grupelių klastingas iššudymas ir asmenų, turinčių ryšių su partizanais, tardymas. Apsimetę iš toliau atklydusiais partizanais, agentai smogikai vaikšto po kaimus, ieškodami ryšio

su vietiniais partizanais. Pavykus užmegzti ryšį, partizanai iškviečiami į susitikimą. Susitikimo metu, nutaikę patogų laiką, smogikai juos sušaudo.

Viena iš pirmųjų majoro Sokolovo „operacijų" įvykdyta 1946 09 02 Trakų apskr. Onuškio valsč. Grendavės k. Iškvietę į susitikimą partizaną Joną Dambrauską (Siaubą), Stasį Legatavičių (Aušrą), Joną Dulių (Klevą) ir Vaclovą Budrevičių (Lietų), smogikai, dėdamiesi pabėgusiais iš apsupties Ukmergės krašto partizanais, pateikia Siaubui ir jo vyrams paskaityti MVD sufabrikuotą Žalio Velnio įsakymą. Beskaitančius vyrus iš pasalų nušauna, o kad neliktų liudytojų — iššaudo šeimininkų Blažonių šeimą: Petrą Blažonį, Zofiją Blažonienę, sūnų Kazimierą Blažonį ir devyniolikmetę dukrą Moniką [9]. Lieka vienintelė gyva liudytoja — kluone miegojusi keturiolikmetė Antanina Blažonytė. Išgirdusi triukšmą, ji pasislepia ir tik rytą pamato kieme šeimininkaujančius stribus ir kareivius, plėšiančius turtą. Blažonių šeimą jie pavadina „banditais", net nurodo, kad tėvas virė vakarienę su šautuvu.

Dar prieš šį įvykį, tais pačiais metais kovo 31 d. Tauragės specialioji grupė Naujamiesčio valsč., sutikusi 4 vyrus, ketinančius išeiti partizanauti, pamokė šaudyti: suguldė ir liepė taikytis. Tuo metu vienas iš smogikų paleido jiems į galvas kulkas. Taip buvo nušauti broliai Bonifacas ir Zenonas Vaičiuliai, Albinas Degutis ir Vytautas Balzytis. 1947 11 26 užmezgę ryšį su „Vytenio" būrio partizanais vaišėse vieno vyro išėjimo partizanauti proga, Mažeikių specialiosios grupės smogikai nusigeria, bet savo užduoties nepamiršta: iššaudo miško trobelėje esančius Juozą Stonį, Kostą Vaitnorą, Stepą Ružą, Gedvilą ir Genę Dargaitę. Netyčiomis peršauna ir vieną savąjį — smogiką, slapyvardžiu Stirna [11]. 1948 08 06 Tirkšlių valsč. Mažeikių specialiosios grupės smogikai nušauna kartu apsistojusius ir sumigusius „Alkos" rinktinės partizanus Kazį Venckų, Juozą Jakumą, Gerulskį ir Strazdauską [12]. 1948 06 22 Kauno—Babtų plento 12-tame kilometre specialiosios grupės smogikai nušovė A. Grumado (Viesulo) vadovaujamus 7 „Tauro" apygardos partizanus. Smogikas, slapyvardžiu Kirvis, apsimetė aiškinąs, kaip naudotis kulkosvaidžiu, tuo tarpu kitas smogikas į susibūrusius partizanus paleido šūvių seriją. 1946 06 11 Švenčionių apskr. Kaltanėnų valsč. Pašvenčio k. nušauti Kazimieras Ankėnas ir dar trys Kamarausko (Karijoto) būrio partizanai tuo metu, kai jie suklaupė priimti priesaikos.

Tais pačiais metais Utenos apskr. per operaciją nužudyti 7 partizanai ir namų šeimininkai. Specialiosios grupės vadas šį įvykį taip aprašo [13]:

„4 smogikai susitiko su Liuberto grupės 4 banditais [...] Banditams pavyko iššifruoti specgrupę [...] Nusprendžiau juos lik-

viduoti išeinančius iš namo, kur kartu vakarieniavome. Banditai visi buvo likviduoti. Kadangi smogikai šaudė iš kulkosvaidžio ir automatų namo kryptimi, tai nušovė namo šeimininką, jo žmoną ir sužeidė dar vieną moterį (Pauliną Čibirienę.— *N. G.*), kurią po operacijos nušovė smogikas Sakalas, apie ką jis pats papasakojo".

Partizanus smogikai žudo iš pasalų, o į civilius šauna tiesiai į kaktą. Išlikusiuose smogikų raportuose aprašomos tokios operacijos: „Kai tik Galiūnas grįžo, Benamis (smogikas.— *N. G.*) žengė tris žingsnius atgal, o aš, lyg rinkdamasis vietą, kur atsigulti, pakėliau automatą ir į Miškinį atidengiau ugnį; tuo pat metu Klevas (smogikas.— *N. G.*) atidengė ugnį į banditą Galiūną" [14].

Pažaislio valsč. Naujasodžio k. J. Černiausko (Vaidoto) vadovaujami partizanai, vedami ryšininkės A. Rumševičiūtės (Narsutės), Jurgio Griškelio sodyboje susitinka su smogikų, apsimetusių ypatingą užduotį vykdančiais partizanais, grupe. Agentai smogikai turėjo užduotį sunaikinti partizanus. Šeimininkų — tėvo, motinos, septyniolikmetės dukters ir senos močiutės — likimą jie išsprendė paprastai [15]: „Norėdamas nustatyti rėmėjų nusikaltimo laipsnį, kap. Švedrys (specialiosios grupės vado slapyvardis.— *N. G.*) nuoširdžiai pasikalbėjo su šeimininkais ir jų šeimos nariais ir nustatė, kad visai nesivaržant galima likviduoti visą sodybą, nes ten gyvenantieji nėra banditų įbaugintos aukos, o tiesiog banditai, sovietų santvarkos ir valstybės priešai".

Smogikas Kirvis šią operaciją taip aprašo:

„Kovotojas Šalna (smogikas Chainauskas.— *N. G.*) užsilipo ant šiaudų, po jo ir aš ir su mumis esantį banditą Varpą sunaikinom be garso (pasmaugė.— *N. G.*). Atėjęs į kluoną Sakalas paklausė, kur Varpas, ir norėjo lipt ant šiaudų jo ieškot, tuo laiku kovotojas Serbentas (smogikas.— *N. G.*) paleido iš automato į jį ugnį. [...] Aš pradėjau šaudyti į banditus Bevardį ir Vaidotą ir juos sunaikinau. Taip pat sunaikinau norinčias pabėgti ryšininkes. Dėka to sunaikintas bataliono vadas Vaidotas, jo kovotojai Sakalas, Bevardis ir Varpas, ryšininkai Narsutė ir šeimininko duktė, rėmėjai: šeimininkas, šeimininkė ir sena boba".

Po šios taikliai atliktos operacijos specialiosios grupės smogikai apiplėšė vienkiemį, „valgė trofėjinius produktus ir gyrė".

1948 06 22 Žiežmarių valsč. Pavuolio k. specialiosios grupės smogikai nušovė „Didžiosios Kovos" apygardos vadą A. Proškevičių (Narsuolį), K. Proškevičių (Lokį) ir P. Čepulionį (Sakalą). Kartu jie nušovė ir netoliese miško buvusius kaimo gyventojus tėvą ir sūnų J. ir A. Venckus. Sūnus, kuris buvo nebylys, teturėjo vos 17 metų. Juos ten pat užkasė [16].

Reikia manyti, kad specialiųjų grupių smogikai nužudė daugiau partizanų, negu jų buvo nukauta atvirose kautynėse su NKVD kariuomene. Tačiau po smogikų akcijos vietovėje tuojau būdavo inscenizuojamos kautynės, kad žmonės neįtartų, jog partizanais yra apsimetę smogikai.

Greta pagrindinio savo amato — žudymo, smogikai atlikdavo vadinamąsias „operatyvines kombinacijas". Tai buvo tardymas, naudojant šėtonišką inscenizaciją. Scenarijus buvo labai paprastas: suimtąjį ar sulaikytąjį veža tardyti į kitą vietą. Pakeliui mašina „sugenda", tuo tarpu jį užpuola „partizanai", t. y. specialiosios grupės smogikai. Partizanai „nušauna" kareivius ir paima visus vežamus dokumentus. Iš jų paaiškėja, kad suimtasis yra užverbuotas. Kartais vykdomas kiek kitoks scenarijus: „išvaduotojai" parodo turimus „partizanų" apygardos įsakymus, kuriuose rašoma, kad šis suimtasis yra daug išdavęs ir partizanų yra nuteistas mirties bausme. Nusivedę nelaimingąjį į specialiai šiam tikslui įrengtą bunkerį, jį tardo ir liepia įrodyti lojalumą partizanams. Antai 1947 06 20 vykdant „operatyvinę kombinaciją" B. Siliūnytei parodomas MVD sufabrikuotas „Tauro" apygardos vado Žvejo įsakymas, kuriame rašoma, kad ji ir jos brolis Vincas Dačkus (Siliūnas iš Raseinių apskr.— *N. G.*) yra provokatoriai, verti karo lauko teismo [17]. Tardoma žiauriausiai mušant ir kankinant. Nelaimingasis turi parašyti savo autobiografiją, nurodyti, ką per tardymą išdavė ir ko neišdavė, nors žinojo, ką gero yra padaręs tautai ir tėvynei, kokius turi ryšius su partizanais, kas gali paliudyti apie jo patriotiškumą, ir pan. Po to suimtąjį veda neva pas vadą. Tuo metu įvykdomas atvirkštinis scenarijus: tariamuosius partizanus užpuola kareiviai, juos „nušauna", vėl suima tardytąjį žmogų ir paima visus jo ranka rašytus pasiaiškinimus. Taip NKVD turi visus klasta išgautus parodymus, kurių išgauti nesugebėta nė mušimu NKVD rūsiuose. Kartais šis scenarijus paįvairinamas: tariamieji partizanai paima ir nusiveda į mišką žmogų tiesiai iš namų, pasakę, kad partizanai jį įtaria ryšiais su MGB. Arba štai 1946 m. rudenį suimta ryšininkė mokytoja Zofija Baranauskienė, kuri nieko per tardymus neišdavė, „išvaduojama" partizanais apsimetusių smogikų, kurie porą dienų ją tardo [18]. Patikėjusi tariamaisiais partizanais, ryšininkė pasako 42 asmenų, susijusių su partizanais, pavardes, tarp jų ir vyskupo Pranciškaus Ramanausko. Ji paleidžiama, susitarus, kad palaikys ryšį su naujaisiais partizanais. Smogikai dar kelis mėnesius susitikinėja su šia mokytoja ir gauna iš jos reikalingų žinių. Tuo tarpu pogrindis įtaria ją išdavyste. Toks nieko neįtariančio ir nesuprantančio žmogaus panaudojimas savo tikslams MGB terminologija vadinamas „panaudojimu tamsoje".

Vienoje iš pirmųjų operatyvinių kombinacijų Lietuvoje 1946 06 29 specialioji grupė tardo „Vytauto" apygardos ryšininkę Oną Katinytę (Mirtą). Kartu išsivedamas iš namų ir Tauragnų valsč. Smuiliškių k. gyventojas septyniolikmetis Stasys Ivonis (Kovas) ir jo sesuo. Jį ištardęs smogikų tardytojas liepia išvesti, o smogikui Lobovui pasigirsta žodis „užmušti". Lobovas trenkia kulkosvaidžiu jam į galvą ir S. Ivonį nukauna. Užkasa ten pat, miške. Sokolovas šią operaciją gerai įvertina [19], tik truputį pabara smogikus, kad, kaime prisiplėšę daiktų, jie gali išsišifruoti.

1947 08 09 Vilkaviškio specialioji grupė tardo teikiantį partizanams žvalgybines žinias mokytoją Bronių Ripkevičių (Spindulį). MGB tardytojams mokytojas nesuteikia jokios informacijos ir nieko neišduoda. Tačiau, pakliuvęs į specialiąją grupę, jis nesusivokia, jog tai yra persirengę emgėbistai ir atskleidžia jiems visus ryšius. Vėliau supranta, kad per klastą tapo išdaviku, puola emgėbistą, bando atimti pistoletą ir žūva [20].

Itin tragiškas įvykis įvyksta 1950 m. Pakruojo rajone. Šešiolikmetis berniukas Vacys Dveilys vakare palydi namo užėjusią kaimynę. Pakeliui pasigiria, kad gali drąsiai naktimis vaikščioti, nes jo motina augina partizano vaiką. Kaimynė buvo agentė. Jai paskundus, berniuką paima tardyti specialiosios grupės smogikai. Visą naktį kankinamas, berniukas išprotėja. Smogikai jį nušauna ir ten pat miške užkasa [21]. Motinai pranešama, kad jos sūnų nužudė partizanai [22]. Vacys Dveilys buv. KGB archyve įtrauktas į partizanų nužudytųjų asmenų kartoteką. Tai rodo, kad MGB falsifikavo duomenis ir kai kuriuos savo nusikaltimus priskirdavo partizanams, juolab kad veikė prisidengę realiai egzistuojančių būrių vardais. Galima daryti prielaidą, kad iššudydavo ir partizanų ryšininkų bei rėmėjų šeimas — taip pasiekdavo dvigubą efektą: susidorodavo su partizanų rėmėjais ir pakirsdavo pasitikėjimą partizanais, sukompromituodavo jų vardą. Apie tai, kad smogikai žudė sovietinius aktyvistus, liudija partizanų spauda. Jungtinės „Kęstučio" apygardos laikraštyje „Laisvės varpas" 1947 10 01 rašoma apie Sokolovo smogikus: „Nuėję pas gyventoją, vaizduoja partizanus iš Latvijos, atvykusius iš toliau, išblaškytus po kautynių ir t. t. Jie teiraujasi apie vietinius partizanus, pasakoja jų slaptavardžius ir kt. Kad įtikintų gyventojus nesą provokatoriai, jie sunaikina vieną kitą tarybinį pareigūną, dešimtkiemio įgaliotinį, apylinkės pirmininką, sekretorių ir pan." [23].

Kaip specialiosios grupės smogikai tardydavo operatyvinės kombinacijos metu suimtuosius, matyti iš leitenanto Rimkevičiaus raporto MGB ministro pavaduotojui Kapralovui [24]:

„Kartu su kovinėmis savybėmis drg. Sokolovas ugdė smogi-

kams didelį žiaurumą. Sakoma, kad „laikai įvairūs ir metodai įvairūs". Taip, bet šaudyti senukus, moteris, kankinti tardomuosius įkaitinta geležimi — tam būtinybės nebuvo, o jei ir buvo būtina, tai reikėjo smogikams paaiškinti, kad tai ne metodas, o išskirtinis atvejis. Majoro Sokolovo atkakliai kultivuojamas per didelis žiaurumas giliai įsirėžė į smogikų sąmonę.

1951 m. pavasarį man teko dirbti su specialiąja grupe Nr. 1 likviduojant balandžio desantą. [...] Buvo suimtas banditas Žilvytis. Pulkininko Burdino nurodymu Žilvytis buvo perduotas grupei, nes tardant parodymų apie desantininkus nedavė. Smogikai nuvedė Žilvytį į tankų eglyną, paguldė, užkūrė laužą ir pradėjo kaitinti geležinį laužtuvą. Kai paklausiau, kam to reikia, smogikai atsakė, kad jie kepins banditą. Čia pat smogikas Liūtas papasakojo, kad 1950 m. pavasarį jį tardė irgi „pakepindami". Aš uždraudžiau tai daryti. [...] Posk. viršininkas drg. Sokolovas dalyvavo „kepinant" Liūtą ir po to nesiėmė priemonių išgyvendinti inkvizitoriškus polinkius, [...] ugdė plėšikavimą ir grobimą".

Tai leitenantas rašė ne iš humanizmo, o teisindamasis, nes už besaikį žiaurumą net MGB norėjo pažeminti jo pareigas.

Po penkerių metų nuo specialiųjų grupių veiklos pradžios Lietuvoje Rimkevičius rašo: „Aš manau, kad kartą reikia nuspręsti: kada, kokiais atvejais leistinos fizinio poveikio priemonės ir kokios apimties; ką ir kada reikia imti iš bandų rėmėjų; ar galimi nereikalingų liudytojų sušaudymai; jei ne, tai ką su jais daryti; ar galima šauti į banditą be perspėjimo, kokiu atveju šauti į bėgantį areštuotąjį (juk jis bėga nuo „banditų"?!)"

Tik po Stalino mirties 1954 01 16 SSRS MVD uždraudė specialiosioms grupėms tardyti žmones „taikant įstatymo nenumatytas priemones".

Operatyvinę kombinaciją vien per šešis 1951 metų mėnesius specialiosios grupės atliko daugiau kaip šimtui suimtųjų. Kartais ta pati specialioji grupė per dieną „apdorodavo" du „objektus". Remiantis išlikusiais duomenimis, manytume, kad toks tardymo būdas panaudotas ne mažiau kaip tūkstančiui Lietuvos gyventojų.

Operatyvinė kombinacija buvo dažniausiai taikoma žmonėms, gerai žinantiems partizanų bunkerius ir turintiems su jais ryšių, tik to nepasakiusiems enkavedistų tardytojams. Tad svarbiausia būdavo taip suvaidinti visą scenarijų, kad suimtasis nesuprastų esąs pačių enkavedistų tardomas. Todėl smogikai turėdavo gerai mokėti partizanų dainas, eilėraščius, žinoti įpročius, turėti sufalsifikuotų partizanų štabų įsakymų, tikros ar falsifikuotos spaudos. Sokolovas planavo sudaryti net tris grupes: aukštaičių, že-

maičių ir suvalkiečių, kad smogikų tarmė nesiskirtų nuo vietinės tarmės. Smogikai buvo aprengiami žuvusių partizanų uniformomis. Tačiau kartais suimtieji vis dėlto suprasdavo, kad tai yra smogikai, iš paprastų elgesio detalių: rūkydami jie nusviesdavo ne iki galo surūkytas nuorūkas, kartais pasišviesdavo žibintuvėliais, avėdavo naujais batais ir pan. Tiesa, Sokolovas guodžiasi tuo, kad iš smogikų iššifravimo irgi gali būti naudos: juos tuojau reikia perrengti kareivių uniforma ir paskelbti, kad partizanai perėjo į valdžios pusę — tada žmonės nustotų pasitikėti ir remti tikruosius partizanus.

Siekdami užšifruoti savo žmones, emgėbistai nuo 1947 m. į specialiąsias grupes priimdavo tik gerai mokančius lietuvių kalbą. Taip pat dėl to į tas grupes vengė priimti stribus, nes jie buvo įpratę plėšikauti, be to, tarp stribų ir išdavikais tapusių partizanų vis dėlto tvyrojo tam tikras antagonizmas ir nepasitikėjimas, o tai galėjo pakenkti karinėms operacijoms. Tad visa MGB energija skiriama buvusių partizanų verbavimui.

Partizanui palaužti paleidžiamos visos priemonės: kankinimas, grasinimai, šantažas, gundymas pažadais. Išgavus parodymus, buvęs partizanas įtikinamas, kad jis jau yra tapęs išdaviku ir nebegali grįžti pas savuosius. Prireikus parodomas sufabrikuotas štabo įsakymas, nuteisiantis šį partizaną mirti. Be to, verbuojamasis „auklėjamas": jam duodama net alkoholio, norint įrodyti, kokia gera sovietinė valdžia, viską jam dovanojanti. Per gegužės ir spalio paradus verbuojamieji atvedami į KGB rūmų kabinetus. Čia pro langus matomos demonstracijos. Aiškinama, kad visa tauta džiūgauja ir sveikina komunistų partiją. Jei suimant yra žuvusių, verbuojamasis nufotografuojamas su čekisto uniforma šalia žuvusio kaip jo išdavikas — šia nuotrauka jis šantažuojamas. Nuotraukų klastojimas irgi buvo MGB plačiai praktikuojamas. Antai Lietuvoje buvo plačiai paplitusi Juozo Lukšos (Skirmanto) nuotrauka, kurioje jis nusifotografavęs su K. Širviu (Sakalu) ir B. Trumpiu (Ryčiu). MGB vietoje K. Širvio ir B. Trumpio veidų šioje nuotraukoje įmontavo dviejų agentų smogikų veidus ir nuotrauką išplatino Lietuvoje. Širvys tuomet jau buvo suimtas, o Trumpys ir Lukša — žuvę. Ši nuotrauka dviem smogikams sukūrė J. Lukšos bendražygių imidžą.

Kad užverbuotieji buvę partizanai nepabėgtų, siunčiant į pirmą užduotį jiems buvo išduodamas neužtaisytas ginklas; jį saugodavo ne mažiau kaip du patyrę smogikai ir kariuomenės grupė su šunimi, užsimaskavusi netoliese. Tamsiu paros metu naujokas, kad staiga nepabėgtų, net viela buvo pririšamas už kojos arba jam ant kojos uždedamas specialus apkaustas. Už jiems suteiktas paslaugas buvo žadama daug kas — grąžinti ištremtuo-

sius giminaičius (tai žadėta A. Kalniečiui — agentui Traktoristui), leisti išvykti gyventi į Vilnių (tai buvo sutarta su Salako gyventojais broliais A. ir J. Jotkomis — agentais, slapyvardžiais Vanagas Nr. 1 ir Vanagas Nr. 2) ir pan. Užverbuotieji įvairiai buvo sugrąžinami į partizanų gretas. Antai po keleto mėnesių trukusio verbavimo suimtą partizaną išdaviką J. Valantiną-Granitą išleidžiant į laisvę, inscenizuojamos kautynės, kurių metu J. Valantinui „pavyksta" pabėgti, o jo bendražygis — kartu su juo prieš kelis mėnesius suimtas V. Šniolis (Vitvytis) tariamai suimamas vėl.

Diegiant į partizaninį judėjimą buvusius stribus dažnai praktikuota tokia taktika: jie „suimami" ir laikomi kameroje kartu su partizanų ryšininkais. Kai pakankamai susipažįsta, sudaromos galimybės kaliniams „pabėgti". Po kiek laiko „pabėgusieji" ateina pas tuos ryšininkus jau kaip geri pažįstami, kito partizanų būrio atstovai.

Ir vis dėlto kodėl atsirasdavo tarp partizanų išdavikų, nuėjusių „dirbti" į specialiąją grupę? Kaip teigia patys partizanai [25], „tie asmens, einantieji budelių keliais, į mūsų laisvės kovos sąjūdžio gretas įsijungė ne dėl tėvynės meilės, ne iš neapykantos bolševizmui ir noro su juo kovoti, bet aplinkybių verčiami arba su išskaičiavimu pagyventi palaidą gyvenimą, pasiplėšti ir, jei tai greit įvyktų, sulaukus laisvės naudotis tėvynės parama ir privilegijomis, nieko jai neduodant. Šie niekšai, negalėdami mūsų gretose patenkinti savo egoistinių tikslų, nuėjo į šėtono Sokolovo pragarą velnio pareigoms". Iš tokių galima paminėti agentą smogiką Ramojų, buvusį „Vytauto" apygardos štabo viršininką, Bronių Kalytį (Siaubą), kuris vokiečių metais išdavinėjo žydus, o pakliuvęs į MGB rankas — savo kovos draugus lietuvius.

Buvo ir tiesiog silpnesnės valios žmonių, neatsilaikiusių prieš MGB spaudimą. 1946 m. specialiosios grupės smogikai Beržas, Dobilas, Liūtas po operacijos Telšiuose, kurios metu nužudė žmogų, verkė ir atsisakinėjo dirbti. Vieną kartą tardomajam jie pasakė esą ne partizanai, o NKVD agentai. Tačiau žmogus, kuriam jie tai pasakė, irgi buvo agentas, ir apie tai pranešė specialiajai grupei. Beržas, Dobilas ir Liūtas išsiteisino, tad liko specialiojoje grupėje ir toliau vykdė NKVD užduotis [26]. O žmogų, juos apskundusį, specialioji grupė nužudė — ne dėl kokių nors agentūrinių motyvų, o tiesiog todėl, kad smogikai nenorėjo aiškintis su juo dėl pavogto turto. Mat specialioji grupė buvo įpratusi, išsivesdama žmogų į mišką tardyti, apiplėšinėti jo namus.

Buvo ir ištrūkusių iš specialiosios grupės. Štai 1951 04 20 Petras Bielskis (Aras) nušauna smogikus Maskvą ir Muzikantą ir pabėga pas partizanus. 1952 m. taip pat padaro Raseinių apskr. partizanas Našlaitis, Vilniaus apskr. partizanas Beržas.

1950—1953 m. Lietuvoje veikia dvi centrinės specialiosios grupės ir trys — sričių. Jose darbuojasi apie 90 smogikų. Po Stalino mirties sričių specialiosios grupės išformuojamos ir lieka tik centrinė specialioji grupė. Joje 1954 m. pradžioje buvo 35 smogikai, o 1959 m. jų sumažėjo iki 13 agentų smogikų. Atleistieji iš specialiosios grupės smogikai toliau lieka MGB agentais. Jiems suteikiami butai, jie įdarbinami, gauna dokumentus (dažnai kita pavarde). Tačiau jei smogikas palaiko MGB reikalingus ryšius, jis siunčiamas į užduotis nepaisant jo noro ar sveikatos. Kartą į susitikimą su pažįstamu partizanu buvo pasiųstas smogikas, kuriam po sužeidimo buvo amputuota koja. Kai kurie smogikai susirgo psichine ilga (agentas Šalna-Chainauskas), kiti mėgino nusižudyti (agentas Jurginas-J. Kimštas) ar nusižudė (Mokytojas). Keitėsi ir specialiųjų grupių funkcijos bei sudėtis. Vis mažiau buvo vykdoma operatyvinių kombinacijų, vis dažniau mėginama užmegzti ryšius ir prasiskverbti į partizanų vadovybę. Pavieniai partizanai, niekam nežinant, buvo suimami, beveik visus be išimties stengtasi verbuoti. Kruvina grandinė nusidriekė nuo 1951 m. gruodžio, kai buvo suimtas „Vytauto" apygardos štabo viršininkas Bronius Kalytis (Siaubas). Iš karto išdavęs 6 partizanus, kurie visi žūva (iš viso jis prisidėjo prie 35 partizanų nužudymo ar suėmimo)[27], Siaubas, tapęs agentu smogiku Ramojumi, 1952 02 14 Šiaulių girioje sušaukia Šiaurės Rytų Lietuvos srities partizanų pasitarimą. Po pasitarimo smogikai slapta suima ŠRL srities vadą Joną Kimštą (Žigūną), kuris irgi užverbuojamas agentu smogiku. Pastarasis išduoda keletą bunkerių. Vienam iš jų žūva partizaninių laikraščių „Aukštaičių kova" ir „Laisvės kova" redaktorius poetas Bronius Krivickas. Verbuojant vis naujus suimtus partizanus, 1952 m. sunaikinami šie štabai: Šiaurės Rytų Lietuvos srities, „Vytauto" ir „Vyčio" apygardų, „Tigro", „Liūto", „Vaižganto", „Žaliosios", „Gedimino" ir „Didžiosios Kovos" rinktinių bei tėvūnijų. Vietoj jų sukuriami agentų vadovaujami legendiniai štabai, rašomi laiškai ir kviečiami susitikimai — užmezgami ryšiai su visos Lietuvos partizanais. 1952 m. pabaigoje — be specialiųjų grupių agentų, 336 Lietuvos partizanus dar persekiojo 5 MGB vidaus kariuomenės daliniai — 4850 kareivių ir 31 stribų dalinys iš 4613 asmenų[28]. Vienam partizanui teko 30 baudėjų! Ši grandinė tęsiasi iki 1959 m., kai specialiosios

grupės agentai nušauna beveik paskutinius partizanus priekuliškius Petrą Oželį (Jaunutį), išėjusį partizanauti šešiolikos metų, bei Feliksą Urboną (Algirdą).

Prasidėjo tragiškiausias partizaninės kovos laikotarpis, kai atvykę į susitikimą partizanai pirmiausia įdėmiai žvelgdavo vieni kitiems į akis, stengdamiesi atspėti, ar kovos brolis dar nėra pardavęs sielos...

1953 m. gegužės 23 d. Juozas Palubeckas (Simas) susitinka su partizanu Narbutu (Rolandu). Šis jį apkabina, ir Simui pasirodo, kad apkabinimas per stiprus. Jis pagalvoja, kad Rolandas juokauja, nori pasigalynėti. Tačiau Rolandui ne juokai galvoje: jis jau tapęs specialiuoju agentu Vaidila. Ir broliškas apkabinimas reiškė išdavystę. Savaitę patardytas, Simas patiki MVD ministro Vildžiūno pažadais. Surašomas garantinis raštas sandėris, pagal kurį jis, Juozas Palubeckas, įsipareigoja išduoti LLKS Prezidiumo pirmininką Joną Žemaitį, o ministras garantuoja gyvybę ir laisvę jam ir jo išduotiems asmenims. Simas pareikalauja, kad voką su šiuo dokumentu jo akivaizdoje įteiktų Šimkaičių klebonui Stasiui Tvarijonui. Naktį atvežtas pas kunigą, Simas paprašo atleisti jam nuodėmes. Kunigas paklausia, ar jo žygis nesukels kraujo praliejimo. „Ne", — atsako Simas. Jis tiki ministro pažadu ir tuo, kad atplėšę voką žmonės sužinos, jog šį žingsnį jis žengė prieš savo valią: garantiniame rašte jis išbraukė žodžius „visiškai laisva valia" [29]. Nes Lietuvos patriotams nebuvo laisvos valios: buvo prievarta ir klasta. Net ir garbingai žūti jiems buvo nevalia: juos stengėsi paimti gyvus.

Laimingi tie, kurie tą sunkią išmėginimų valandą buvo su Dievu.

---

[1] Buvęs KGB archyvas. F. 18. B. 1/40. L. 24; F. 18. B. 1/5. L. 92.
[2] Ten pat. F. 18. B. 1/5. L. 4.
[3] Ten pat. F. 3. B. 22/4. L. 21.
[4] Ten pat. F. 3. B. 22/4. L. 1.
[5] Ten pat. F. 3. B. 22/4. L. 164.
[6] Ten pat. F. 3. B. 31/10. L. 48; F. 3. B. 22/8. L. 196.
[7] Ten pat. F. 3. B. 31/6. L. 104.
[8] Ten pat. F. 3. B. 33/13. L. 8, 17, 29.
[9] Ten pat. F. 3. B. 22/6. L. 46.
[10] Ten pat. F. 3. B. 22/4. L. 65.
[11] Ten pat. F. 3. B. 31/5. L. 149, 167.
[12] Ten pat. F. 3. B. 31/11. L. 202.
[13] Ten pat. F. 3. B. 33/13. L. 29.
[14] Ten pat. F. 3. B. 31/11. L. 41.
[15] Ten pat. F. 3. B. 33/13. L. 8.
[16] Ten pat. F. 3. B. 33/13. L. 17.

[17] Ten pat. F. 3. B. 31/3. L. 41.
[18] Ten pat. F. Operatyvinės bylos. B. 5333. L. 20.
[19] Ten pat. F. 3. B. 22/4. L. 21, 46.
[20] Ten pat. F. 3. B. 31/1. L. 149.
[21] Ten pat. F. 3. B. 66/3. L. 3; F. 3. B. 68/51. L. 86, 117; F. 3. B. 33/13. L. 57.
[22] Ten pat. F. 16. B. 224/10. T. 2. L. 86—97.
[23] Ten pat. F. 3. B. 31/10. L. 50.
[24] Ten pat. F. 3. B. 33/13. L. 41.
[25] Ten pat. F. 3. B. 31/10. L. 49.
[26] Ten pat. F. 3. B. 22/4. L. 110, 126, 127.
[27] Ten pat. F. 3. B. 60/7. L. 43.
[28] Ten pat. F. 3. B. 56/43. T. 3. L. 82, 108.
[29] Ten pat. F. Operatyvinės bylos. B. 6126. T. 1. L. 80.

JUOZAS STARKAUSKAS

APIE KGB ARCHYVĄ

1. Archyvo unikalumas

Buvęs KGB archyvas — be abejonės, visų kruviniausias archyvas Lietuvoje. Per 50 okupacijos metų sovietai negailestingai fiziškai naikino Lietuvos žmones, ne mažiau luošino dvasiškai. Komunistų su Sniečkumi priešakyje pasirinktas Lietuvos ne tiek rusifikavimas, kiek sovietizavimas taip pat buvo vykdomas pačiomis brutaliausiomis priemonėmis, jungtinėmis komunistų partijos ir NKVD-KGB jėgomis. Kiek visas tas juodas darbas atsispindi KGB archyvo dokumentuose? Nors tas archyvas buvo niokojamas, jame yra pakankamai dokumentų, kad būtų galima atkurti represinio aparato darbą.

Visose trijose Baltijos šalyse liko dalis buvusių KGB archyvų; mūsų archyvas yra gausiausias. NSV šalių, taip pat daugelio buvusių vadinamųjų socialistinių šalių visuomenei saugumo archyvai yra neprieinami, nes ten dažniausiai liko dirbti tie patys žmonės. Išimtis yra tik Vokietija ir Čekija. Susirinkusieji į konferencijas genocido ir KGB klausimais Sofijoje, Maskvoje, Kijeve tebuvo matę vieną kitą originalų KGB dokumentą. Tik Nijolė Gaškaitė buvo vienintelė iš šimtų žmonių būrio, kuri galėjo paaiškinti KGB veiklos ne tik dvasią, bet ir techniką.

Kiek galima tikėti KGB dokumentais? Be abejo, juos reikia vertinti gana kritiškai, nors nė vieno tikro falsifikato nesame radę. Kagėbistai, rašydami savo raštus, tikrai negalvojo, kad, be jų pačių, juos skaitys dar kas nors. Didžiuma dokumentų turi grifus „soveršenno sekretno", kai kurie net „lično". Todėl jie gana atviri ir kartu pilni tų pačių ydų, kurios ir visai sovietinei sistemai buvo būdingos — ideologinio pasipūtimo, priešininkų niekinimo, savo nuopelnų perdėjimo ir išpūtimo. Daug kas dokumentuose nutylima arba nusakoma neutraliais valdiškais žodžiais, pavyzdžiui, klaikūs kankinimai vadinami „aktyviu tardymu". Kagėbistai, kaip tikri šėtono tarnai, ir žmogų nužudę, nepalikdavo *jo lavono ramybėje*. Partizanų kūnus ne tik niekindavo miestų ir miestelių aikštėse, bet kartu su kitais nužudytaisiais pakasdavo neįtikimiausiose vietose — tvartuose, šuliniuose, tualetuose ir pan. Nesame radę nė vieno dokumento, kuriame būtų nurodyta, kur nužudytasis palaidotas — žmogaus ir jo artimųjų niekinimas tęsėsi ir po mirties.

Kodėl Lietuva gavo tokius palyginti gausius KGB archyvus? Matyt, tai lėmė ne viena priežastis. Pirma, Lietuva kartu su Vakarų Ukraina atkakliausiai priešinosi okupantams, vadinasi, ir

tą priešinimąsi atspindinčių dokumentų yra gausu. Antra, tam tikrą vaidmenį atliko ir R. Ozolo bei kitų organizuota KGB rūmų saugojimo akcija. Tam tikrą poveikį archyvų likimui turėjo ir dalies kagėbistų pakrikimas, ypač po sausio 13 dienos. Galima spėlioti, kad vienas kitas kagėbistas kai ką darė ir įsiteikdamas naujajai valdžiai, o gal ir turėdamas šiokį tokį istoriografinį supratimą apie šių dokumentų svarbą. Šiaip ar taip, mes turime didelę vertybę, žmonių pavadintą kančių archyvu, tik mokėkime jį išsaugoti ir panaudoti. LDDP įnirtingos ir, sakyčiau, su protu prasilenkiančios pastangos Genocido ir rezistencijos tyrimo centro vadovu paskirti savo statytinį daug kuo gresia ir archyvui. Dabar archyvas tvarkomas ir valdomas paritetiniais pagrindais; LDDP paskyrus „savąjį", paritetas išnyks.

2. Iš ko archyvas susideda

Yra trys archyvo formavimo šaltiniai. Pirmas yra iš jau pačių KGB archyvininkų — tą darė vadinamasis 10 skyrius, turėjęs 1991 m. 35 darbuotojus, iš jų 13 kadrinių, kiti buvo laisvai samdomi — suformuoto archyvo. Be baudžiamųjų, specialaus patikrinimo ir filtracinių bylų, jame yra 12 fondų, kuriuos sudarė įvairių KGB skyrių suformuotos bylos. Iš viso šioje archyvo dalyje yra apie 300 tūkst. įvairių bylų tomų.

Antras šaltinis — buv. KGB pastato kabinetuose (jų buvo apie 300) rasti įvairūs dokumentai, daugiausia naujesnių laikų. Iš kabinetuose rastų dokumentų gali būti suformuota apie 10—12 tūkst. bylų.

Trečia archyvo dalis — iš rajonų ir KGB medicinos įstaigų — Palangos KGB sanatorijos bei KGB poliklinikos ir ligoninės — suvežti dokumentai. Jų gali būti apie 20 tūkst. bylų, iš jų apie 10 tūkst. — medicinos.

Šiek tiek smulkiau apie šias tris archyvo dalis. Didžiausią suformuoto archyvo dalį sudarė tos bylos, kurios jau buvo užbaigtos. Pasakytina, kad 10 skyriuje, kuris tvarkė archyvą, buvo ir „veikiančių" dokumentų. Jame, tarkime, buvo ne tik archyvinių agentų bylos ir kartotekos, bet ir veikiančių agentų kartotekos. Taigi 10 skyrius dirbo ne vien archyvinį darbą.

Pačią didžiąją šio suformuoto archyvo dalį sudaro trijų rūšių bylos: baudžiamosios, filtracinės ir specialaus patikrinimo. Baudžiamųjų bylų tomų su visais šios bylos palydovais — stebimosiomis, turtinėmis, kalinio — yra apie 200 tūkst., o teista apie 80 tūkst. žmonių. Įvairių tyrinėtojų yra teigiama, kad buvo teisti ir lageriuose bei kalėjimuose sėdėjo apie 150—200 tūkst.

Lietuvos žmonių. Kaip yra iš tikro? Dalies teistųjų bylų KGB archyve nėra. Ne visos bylos yra tų žmonių, kuriuos teisė karo tribunolas. Nėra dalies bylų tų žmonių, kurie be teismo 1944—1945 metais buvo išvežti į lagerius ir ten vėliau vieni buvo teisti, kiti po metų kitų, nesudarius bylos, buvo paleisti, o dar kiti nesulaukę teismo žuvo. Pagaliau dalis žmonių, kai nebūdavo įrodyti jų ryšiai, tarkime, su partizanais, buvo teisiami pagal kriminalinius straipsnius, kad ir už pyliavų nemokėjimą. Todėl, mano nuomone, SSSR kalėjimuose ir lageriuose už politinius įsitikinimus galėjo sėdėti apie 120—140 tūkst. žmonių.

Antra pagal gausumą — 40 tūkst.— yra specialaus patikrinimo bylų grupė. Šios bylos buvo vedamos daugiausia norintiems išvykti į užsienį. Buvo tikrinama visa giminė, net ir seneliai, kurių mirtys būdavo nustatomos kad ir antkapius skaitant.

Trečioji gausi grupė — apie 30 tūkst.— yra vadinamosios filtracinės bylos. Jos būdavo sudaromos žmonėms, kurie vienaip ar kitaip karo metu buvo atsidūrę užsienyje, daugiausia Vokietijoje, ir savo noru ar prievarta grąžinti į Lietuvą, bet prieš tai nuo kelių mėn. iki metų laikyti vadinamuosiuose filtraciniuose lageriuose, kur buvo nustatoma jų tapatybė. Dabar, kai VFR pradėjo mokėti išmokas už išbūtą laiką koncentracijos stovyklose ir už darbus Vokietijoje, šis fondas yra vertingas.

Kitų 12 archyvo fondų — literinių, operatyvinių, sekretoriato, kadrų, tardymo skyrių ir kt.— medžiaga nėra gausi — nuo kelių šimtų iki tūkstančio bylų, bet istoriniu požiūriu yra vertingiausia, nes juose geriausiai atsiskleidžia NKVD-KGB veiklos ir dvasia, ir technika.

Nemenką vertę turi ir įvairios kartotekos, ypač visų NKVD-KGB kadrinių darbuotojų kartoteka. Yra gana įdomių kartotekų, pavyzdžiui, nomenklatūrinių žmonių, kurių išvykų į užsienį KGB nekontroliavo. Pagal savo apimtį rekordinė, tačiau neišlikusi, buvo OTO sudaryta kartoteka. Čia buvo įrašyta 570 tūkst. Lietuvos žmonių, kurie nors kartą buvo parašę laišką į užsienį, kad ir į Lenkiją.

Antras archyvo formavimo šaltinis — KGB pastato kabinetuose buvusi medžiaga — nuo suformuotų bylų iki pavienių skiautelių. Tai tie dokumentai, su kuriais daugiau ar mažiau buvo dirbama pastoviai (savo kabinetų seifuose kagėbistai laikė ir veikiančių agentų bylas). Medžiagos gausą įvairiuose kabinetuose lėmė tai, kokio skyriaus kagėbistas ten sėdėjo, taip pat paties kagėbisto nusiteikimas. Gausiausia dokumentų rasta 1-ame (žvalgybos) skyriuje. Pagal juos galima atkurti beveik visą šio skyriaus darbą iki paskutinių prieš pučą dienų. Šiame žvalgybos skyriuje dirbo bene geriausi kagėbistų kadrai, daugelis buvo bai-

gę universitetą, mokėjo vieną ar kelias užsienio kalbas, nemažai buvę užsienyje; $^2/_3$ jų — lietuviai. Šie išprusę žmonės numatė SSSR likimą ir daugelis jų metė savo darbą po Kovo 11-osios, ypač po Sausio 13-osios. Šiems išėjus, likusieji nesugebėjo visko sunaikinti, nors ir stengėsi — degino dokumentus rūsyje. Nieko nerasta Vilniaus m. skyriuje, labai nedaug — skyriuje (iki 1989 m. — 5-oji tarnyba), kuriam vadovavo pulk. Baltinas. bei OP skyriuje, kuris buvo įkurtas kovai su organizuotu nusikalstamumu. 2-oje valdyboje, 3-iame, 4-ame, 6-ame ir kt. skyriuose dokumentų gausą gal daugiau lėmė pačių saugumiečių nusiteikimas — vieni kabinetai buvo visiškai tušti, o gretimai esantis vienas kitas — su pilnais seifais.

Visiškai iš akiračio deputatų komisijai išsprūdo 7-asis — žvalgų skyrius, kurio rezidencija buvo Akmenų gatvėje. Nė vienas šio skyriaus dokumentas nepateko į archyvą, o šiame skyriuje, kuris daugiausia vykdė NN operacijas, dirbo per 200 saugumiečių.

Trečias archyvo formavimo šaltinis — iš rajonų ir miestų KGB skyrių suvežti dokumentai. Iš kai kurių rajonų, tokių, kaip Šalčininkai, buvo atvežtas niekalų pusmaišis, o iš kitų, pavyzdžiui, Pakruojo — 26 maišai vertingiausių dokumentų. Ne tik dokumentų kiekis, bet ir jų vertė labai nevienoda — nuo visiškai nereikšmingų iki visą operatyvinį darbą atskleidžiančių dokumentų. Tatai lėmė irgi saugumiečių nusiteikimas (daug kur dokumentai buvo deginami, į kanalizaciją plukdomi), karinių dalinių artumas (dalis dokumentų paskutinę minutę buvo paslėpti ten) ir svarbiausia tai, kiek vietinė valdžia ir sąjūdininkai saugumiečiams paliko laiko ir laisvės veikti. Kaune paimta daug ir vertingų dokumentų, nes veikta greitai ir ryžtingai, tuo tarpu Šiauliuose, nors durys buvo ir užantspauduotos, dokumentai buvo išvagiami pro langus.

3. Kas išvežta ir sunaikinta

Iš visų fondų tik baudžiamųjų, filtracinių ir iš dalies specialaus patikrinimo (pastarojo fondo bylos nors ir likę, bet gerokai apiplėšytos) fondo bylos išliko nedaug nukentėjusios. Visi kiti fondai gerokai apnaikinti. Jie sunyko dėl dviejų priežasčių — buvo sunaikinti (tikriausiai sudeginti) arba išvežti į Rusijos archyvus.

Yra likę keli 1990 m. parengti KGB dokumentai, kuriuose nurodoma, kiek dokumentų sunaikinta, kiek ir kur išvežta. 10-ojo skyriaus viršininko papulk. A. Kariniausko 1990 m. balandžio mėn. pasirašytame rašte išvardijamos išvežtos ir sunaikintos by-

los. Ypač daug sunaikinta operatyvinių bylų — iš beveik 16 tūkst. sunaikinta 14,5 tūkst. Labai daug sunaikinta — beveik 34 tūkst.— agentų bylų, o agentų darbo bylų — tik 2,5 tūkst. Rusijos archyvuose (matyt, daugiausia Uljanovske, kur Pabaltijo respublikoms buvo pastatytas specialus archyvas) buvo beveik 27 tūkst. bylų, iš kurių gausesnės grupės — 4,7 tūkst. operatyvinių bylų ir 16 tūkst. stribų asmens bylų. Bene vertingiausias būtų nedidelis — 00 tomų susirašinėjimo su LKP CK fondas (tomų sk. nenurodomas). To susirašinėjimo su CK kai kurie dokumentai yra likę kitose bylose ir todėl galima teigti, kad KGB Centro Komitetą, dažniausiai pirmąjį sekretorių, asmeniškai informuodavo labai detaliai, pavyzdžiui, pranešdavo apie kiekvieno 5—10 žmonių partizanų būrio vado žuvimą.

Tuo pačiu metu spalio 19 d. pasirašytame perdavimo-perėmimo akte, kurį tvirtino gen. Marcinkus, išvardijama, kas atiduodama į Omsko archyvą (matyt, į Uljanovsko archyvą jau nebetilpo). Iš viso perduota per 24 tūkst. bylų, neaišku, kiek tomų. Iš jų vėlgi reikšmingiausi turėtų būti bendri CK-KGB dokumentai, kurių išvežta 267 tomai.

Šie ir kiti naikinimo ir išvežimo darbai buvo vykdomi centralizuotai. Kiekvienas KGB skyrius ir daugelis kagėbistų pučo metu patys dokumentus naikino, daugiausia degino KGB pastate, matyt, specialiai tam poliktose krosnyse, kurių ten yra dešimtys. Kaip buvo minėta, 1-ojo skyriaus saugumiečiai, neturėdami krosnių (naujas pastatas), dokumentus degino rūsyje. Visose krosnyse pelenų buvo kaupai, kai kuriuose kabinetuose net rašomųjų stalų stalčiai buvo pripilti pelenų. Kai kurie dokumentai suplėšyti. Dalį jų politiniai kaliniai, dirbdami 1991—1992 m. žiemą, sulipdė. Suplėšytų dokumentų dar yra keli maišai.

Patys aktualiausi, jau Caplino laikotarpio, dokumentai buvo sumalti popieriaus kapojimo mašina. Tokiais kapokliais buvo užversta pusė nemažo kambario.

Po Kovo 11-osios archyve dirbo KGB žmonių grupė, kuri kai kuriuos bylų lapus visiškai išplėšdavo, o kai kur išpjaudavo tik tam tikras vietas, dažniausiai agentų pavardes. Kai kuriose bylose lapai yra tartum ažūriniai — 10—15 skyrių. Bet tai buvo daroma skubotai, daug kas yra palikta ir iš teksto galima suprasti, apie ką kalbama.

Archyvui daug yra pakenkęs kagėbistinis dokumentų vertės supratimas. Tipiškas pavyzdys — profesoriaus kunigo Kemėšio rankraščių likimas. Būdamas kuklus, profesorius neskubėjo savo darbų spausdinti. Kagėbistai jį suimdami paėmė apie 2000 mašinraščio lapų, tačiau byloje liko tik 36, kuriuose kalbama apie socializmą ir komunizmą ir kurie tapo įkalčiais. Kiti la-

pai sunaikinti. Sunaikinta ir daugelio partizanų štabų dokumentai, partizanų spauda, jeigu jie nebuvo kurio nors konkretaus žmogaus įkalčiai.

4. Kas grąžinta ir grąžintina

AT ir Vyriausybės KGB dokumentų grąžinimo komisijai, kuriai vadovavo AT deputatas Vidmantas Žiemelis, pavyko kai ką padaryti. 1992 m. liepos 24 d. Rusijos vyriausybė iš Uljanovsko archyvo atidavė 11,5 tūkst. baudžiamųjų ir per 31 tūkst. filtracinių bylų. Kitų bylų grąžinimas įstrigo; vėliau pasikeitė politinė padėtis Rusijoje ir pas mus. Ir tik dabar vėl bandoma šį bei tą daryti: KGB archyvo grąžinimą įtraukti į kitų archyvinių dokumentų grąžinimo kontekstą. Generalinės archyvų direkcijos vadovas p. Ilgūnas praėjusių metų rudenį susitiko su aukštaisiais Rusijos MGB atstovais ir iš jų išgirdo tokias mintis: arba visos buvusio KGB archyvo bylos bus sunaikintos, arba 30-čiai metų užantspauduotos ir tik po to grąžintos Lietuvai. Kadangi dabar vyksta Rusijos MGB reorganizacija, o ir pati Rusija kasdien vis įgauna kitokį pavidalą, vargu ar ką bepavyks greitai atgauti. Man atrodo, agentų bylų Rusija niekada negrąžins, bet kitas — literines, operatyvines, susirašinėjimo su CK ir pan. gal ir galima susigrąžinti, aišku, jei tuo pasirūpins aukštieji mūsų pareigūnai, nes reikia tarpvalstybinio susitarimo.

Rusijoje yra ir dešimtys tūkstančių kalinių bylų, kurias lagerių operatyvininkai sudarydavo kiekvienam kaliniui. Šioms byloms susigrąžinti — kadangi jos saugomos vos gyvuose archyvuose, kurių nemažai gali būti uždaryta — didelių susitarimų nereikia. Reikia tik tam atsidavusių žmonių ir nemažų lėšų. Manau, kad visų šių kalinių bylų surinkti nepavyks ir geriausius norus turint, nes lageriai buvo išmėtyti plačiai po Rusiją ir Kazachiją, bet reiktų surinkti bylas nors iš tų lagerių ir kalėjimų, kur kalėjo mūsų garsieji žmonės. Tokios vietos būtų Vladimiro kalėjimas, kur kalėjo ir mirė vysk. Reinys, ministro pirmininko Merkio šeima, prezidentas Stulginskis, ministrai Šilingas, Tomkūnas ir kiti; taip pat Abezės lageris, kur kalėjo ir mirė filosofas Karsavinas, generolas Juodišius ir kiti.

5. Kas archyve daroma

Šiuo metu visas KGB archyvas yra buvusiame KGB pastate, tik dalis jo, daugiausia baudžiamųjų bylų, iš pusrūsio perkelta į pirmą aukštą. Apie 30 žmonių jį tvarko ir aprašo. 1995 m. pra-

džioje archyvas turi būti perduotas Generalinei archyvų direkcijai, o iki tol jis yra dviguboje priklausomybėje — ant saugyklų dedami ir Generalinės archyvų direkcijos, ir Genocido tyrimo centro darbuotojų antspaudai. Darbas vyksta neblogai, didelių incidentų nebuvo, nors šioks toks požiūrio į archyvą, ypač į jo panaudojimą, skirtumas jaučiamas. Archyvininkai, kaip dažnai būna žmonėms, ilgai dirbantiems nuobodoką darbą, atbunka, ir kai kurie iš jų (anaiptol ne visi) į šio archyvo bylas žiūri kaip į plytas ir pagalius, kuriuos tik reikia išmatuoti ir aprašyti. Pavyko sulaikyti norą (dėkojame istorikui Antanui Šoliūnui) nuo baudžiamųjų bylų atskirti bylas palydoves. Tą padarius, aprašymas būtų palengvėjęs, bet naudotis bylomis būtų buvę daug sunkiau. Generalinė archyvų direkcija atmetė mūsų darbo grupės parengtą kompiuterizuotą archyvo aprašymą, nors ir dabar manau, kad jis tyrinėtojams būtų buvęs labai parankus.

Prie archyvo veikia skaitykla, ją gausiai lanko buvę politiniai kaliniai ir jų artimieji. Netrūksta ir tyrinėtojų. Svarbiausias jų darbas, manau, parengti kiek galima išsamesnę mūsų žmonių pasipriešinimo, ypač partizaninio, panoramą. Tūkstančių tūkstančiai Lietuvos žmonių, vedami nepriklausomybės vizijos, padėjo galvas už Lietuvą, drauge sudėjus, iškalėjo tūkstančius metų ir dabar mes turime nors iš dalies atsilyginti jiems dokumentais prakalbę apie jų herojiškus darbus ir apie jų skaudų likimą.

JUOZAS LISTAVIČIUS

KGB ARCHYVAI: TEISINIO REGULIAVIMO PASTANGOS IR GRĖSMĖS

1. Bendroji dalis

Tiriant Lietuvos gyventojų persekiojimo, trėmimo, kankinimo ir žudymo aplinkybes bei mastą, skaičiuojant okupacijų Lietuvos gyventojams padarytą žalą, tikslinant Lietuvos okupacijų laikotarpio istoriją, įamžinant žuvusiųjų ir nukankintųjų atminimą, išskirtinė reikšmė ir svarba tenka SSRS VSK (KGB) Lietuvos TSR padalinio archyvų dokumentams.

Nemaža dalis KGB archyvų dokumentų paskutinėmis buvusių šeimininkų šeimininkavimo dienomis buvo sudeginta. Dešimtys specialiomis mašinomis supjaustytų dokumentų maišų palikta buvusio KGB pastato rūsių kamerose. Per 200 tūkst. bylų išvežta į Rusiją. Palikta daugiau kaip trys kilometrai bylų lentynų KGB archyvų dokumentų. Tai neįkainojamas Lietuvos ir tarptautinės reikšmės turtas.

Šiame straipsnyje norėčiau trumpai paminėti pastangas ir būdus, kaip teisiškai spręstini Lietuvos gyventojų gelbėjimo iš KGB voratinklio dokumentų, taip pat kitų KGB archyvų dokumentų saugumo klausimai ir kokios yra dar nepašalintos minėtųjų dokumentų saugumui grėsmės.

2. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos teisės aktai

Lietuvos Respublika nuo pat pirmųjų savo nepriklausomybės atkūrimo dienų ėmėsi ryžtingų veiksmų gelbėti, ginti ir saugoti Lietuvos gyventojus nuo SSRS KGB voratinklio. Jau 1990 m. kovo 27 d. LR AT priėmė pareiškimą, kuriuo kreipėsi į Lietuvos gyventojus, pareikšdama, „kad ankstesnis bendradarbiavimas su SSRS VSK organais jų nei juridiškai, nei morališkai nesaisto..." ir anksčiau duoti KGB darbuotojams įsipareigojimai netenka galios.

Belieka buvusiems kolaborantams, nepadariusiems sunkių nusikaltimų Lietuvos gyventojams, prisipažinti ir atgailauti. Šiuos veiksmus pažadėta vertinti kaip moralinį piliečio ir visuomenės apsivalymą. Kiekvienas anksčiau bendradarbiavęs su KGB Lietuvos gyventojas galėjo nutraukti savo žalingą Lietuvos gyventojams veiklą.

Jau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvoje ir toliau neteisėtai dirbo SSRS išlaikomi VS komitetai, per dešimtmečius nu-

sikaltę Lietuvai ir jos žmonėms: laužę jų likimus ir vykdę fizinį ir dvasinį genocidą.

1991 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą dėl KGB aukų atminimo įamžinimo. Juo pavesta Vilniuje, Gedimino pr. 40, pastato sienoje įrengti atitinkamo turinio paminklinę lentą (iš tikrųjų pastatytas granito paminklas).

Be to, pareikalauta iš SSRS KGB atiduoti Lietuvos Respublikos valstybiniam archyvui visą medžiagą apie šios organizacijos veiklą, susijusią su Lietuva 1940—1990 m. laikotarpiu. Tuo buvo padarytas tvirtas sprendimas dėl KGB archyvų dokumentų tolesnio likimo.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, turėdama daug kupino pavojų darbo, ryžtingai ėmė spręsti ir KGB veiklos tyrimo klausimus. 1991 m. rugpjūčio 24 d. buvo priimti du nutarimai dėl SSRS KGB veiklos Lietuvoje ištyrimo. Pirmiausia po pirmojo svarstymo buvo patvirtintas minėto nutarimo projektas. Taip pat nutarta sudaryti Aukščiausiosios Tarybos laikinąją tyrimo komisiją Sovietų Sąjungos KGB veiklai Lietuvoje ištirti. Buvo nustatytos šios komisijos pagrindinės funkcijos. Komisija įpareigota sudaryti darbo grupes (darbo grupė sudaryta Vilniuje).

Pareikalauta, kad komisija, aptikusi bylą apie bet kurio lygmens deputato ar valstybės pareigūno bendradarbiavimą su KGB, ją patikrina ir nedelsdama pateikia Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai. Komisija taip pat įpareigota periodiškai teikti tyrimo išvadas Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai.

Praktinio KGB archyvų dokumentų panaudojimo pagrindimo teisės aktas — 1991 m. gruodžio 17 d. priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl deputatų, įtariamų sąmoningu bendradarbiavimu su kitų valstybių specialiomis tarnybomis, mandatų patikrinimo".

Prisijungus prie 1948 m. gruodžio 8 d. Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir už jį baudžiant senaties termino netaikymo, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1992 m. balandžio 9 d. priėmė Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą". Kaip šį įstatymą vykdyti, numatė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos priimtas nutarimas. Juo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas įpareigotas iki 1992 m. balandžio 30 d. sudaryti genocido nusikaltimų Lietuvoje tyrimo komisiją ir įgalioti ją įsteigti dokumentavimo centrą medžiagai apie okupacijų laikais padarytus genocido nusikaltimus kaupti. Deja, ši komisija nebuvo sudaryta.

Vykstantys Lietuvos Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje pasikeitimai kairėjimo kryptimi kėlė rūpestį ne tik dėl KGB, bet ir dėl kitų ypatingos reikšmės archyvų saugumo. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1992 m. spalio 29 d. priėmė Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo". Jo 1 str. vertas pacituoti:

„Buvusio SSRS VSK (KGB) LTSR padalinio ir kitų Lietuvoje veikusių SSRS saugumo-žvalgybos tarnybų, taip pat buvusios LTSR vidaus reikalų ministerijos ir LKP archyvai, buvusių LTSR įmonių pirmųjų skyrių archyvai yra nacionalinis turtas ir Lietuvos valstybės nuosavybė, nepaisant jų buvimo vietos. Šie archyvai negali būti naikinami ir išvežami iš Lietuvos, neleistina pažeisti jų fondų vientisumo".

Atsižvelgiant į šį straipsnį, numatyta, kaip vėliau spręsti archyvų dokumentų saugumo klausimus.

Antrasis įstatymo straipsnis teigia, kad 1-ajame straipsnyje nurodytus archyvus saugo, tvarko ir tiria pagal atskirą specialų reglamentą Valstybinis Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centras.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1992 m. spalio 29 d. priėmė nutarimą, kaip šį įstatymą įgyvendinti. Įsteigtas Valstybinis Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centras. Pavesta Lietuvos Respublikos Vyriausybei per mėnesį parengti Centro nuostatus ir juos pateikti Seimui tvirtinti kartu su Centro vadovo kandidatūra. Atsakomybė už archyvų saugumą ir tikslinį dokumentų naudojimą numatyta laikinosios tyrimo komisijos Sovietų Sąjungos KGB veiklai Lietuvoje ištirti darbo grupės vadovui ir nustatyta laikinojo naudojimosi archyvais tvarka. Vyriausybei pavesta finansuoti ir garantuoti šių archyvų fizinę bei kitą apsaugą, pakeisti ir papildyti Baudžiamąjį kodeksą, numatant atsakomybę už minėtųjų archyvų fondų netinkamą saugojimą bei naudojimą, jų grobimą, naikinimą, gadinimą ar išnešimą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė (ministr. pirm. A. Abišala), vykdydama Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. spalio 29 d. nutarimą, savo 1992 m. lapkričio 26 d. nutarimu patvirtino Vyriausybės ir politinių kalinių atstovų parengtus Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro laikinuosius nuostatus, pavedė Centro vadovui laikinai eiti pareigas ir pateikė šiuos nuostatus tvirtinti Lietuvos Respublikos Seimui.

Vyriausybės nutarimu buvo pakartotos ir konkretizuotos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. spalio 29 d. nutarimo nuostatos, akcentuojant Centro apsaugą, jo archyvų dokumentų apsau-

gą pastatų viduje ir pačių pastatų apsaugą. Pritarta LPKTS ir LPKS siūlymui skirti nuolatiniais Centro apsaugos stebėtojais šių sąjungų atstovus.

3. Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktai

Lietuvos Respublikos Seimo juridinis skyrius savo 1992 m. gruodžio 2 d. išvadoje nurodė, kad pagal Lietuvos Respublikos konstitucijos 67 str. Seimas Vyriausybės 1992 m. lapkričio 26 d. patvirtintų nuostatų netvirtina. Čia Vyriausybė viršijo savo įgaliojimus.

Seimas 1993 m. sausio 4 d. raštu grąžino Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro nuostatus, prašydamas parengti naujus ir panaikinti Vyriausybės 1992 m. lapkričio 26 d. nutarimą, kuriuo neteisėtai patvirtinti laikinieji nuostatai ir pavedama Centro vadovui laikinai eiti pareigas.

Anksčiau išsakytos LDDP lyderio, vėliau tapusio ir Seimo daugumos lyderiu, mintys KGB archyvų dokumentų klausimu („KGB dokumentus reikia sudeginti") bei pirmieji Seimo daugumos darbai liudijo, kad politinių kalinių, tremtinių ir KGB archyvų dokumentų vertę žinančių žmonių laukia didelis ir sunkus darbas.

LPKTS bei LPKS jau 1992 m. gruodžio mėnesį pradėjo piketus, budėjimus vagonėlyje prie KGB pastato ir pačiame pastate. Buvo siekiama atkreipti Lietuvos gyventojų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Seimo dėmesį, kad Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro klausimus reikia sparčiau spręsti.

1993 m. sausio mėnesį įsikūrė Lietuvos genocido archyvų priežiūros visuomeninis komitetas. Jo pareiškimas buvo paskelbtas spaudoje ir 1993 m. sausio 14 d. perskaitytas Lietuvos Respublikos Seime.

1993 m. sausio 13 d. Seimo posėdžio metu buvo išplatintas LPKTS bei LPKS kreipimasis į užsienio valstybių ambasadorius KGB archyvų klausimu. Tą pačią dieną įvyko genocido aukų paminėjimas prie KGB rūmų. Čia buvo priimta rezoliucija ir 1993 m. sausio 14 d. paskelbta Lietuvos Respublikos Seime.

Dalis jos turinio:

„Lietuvos politiniai kaliniai, tremtiniai, partizanai ir kiti minėjimo prie KGB rūmų dalyviai reiškia protestą dėl vilkinimo sprendžiant Lietuvos gyventojų genocido istorinės medžiagos tvarkymo klausimus.

Reikalaujame iš Lietuvos Respublikos Seimo skubesne tvarka:

1. Patvirtinti Valstybinio Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro, suderintus su politiniais kaliniais ir tremtiniais, nuostatus;

2. Skirti Genocido tyrimo centro vadovą iš suderintų su politinių kalinių, tremtinių ir partizanų organizacijomis kandidatūrų;

3. Užtikrinti KGB archyvų saugumą;

4. Neskirti į darbą tyrimo centre buvusių KGB darbuotojų bei nomenklatūrininkų".

Pareiškimai ir rezoliucijos KGB archyvų klausimu buvo priimti prie KGB pastato, Seimo ir perskaityti Seime 1993 m. sausio, vasario, kovo ir kt. mėnesiais.

Lietuvos Respublikos Seimas į politinių kalinių ir kitų rezistentų teisėtus reikalavimus nereagavo. Lietuvos Respublikos Vyriausybė (ministr. pirm. B. Lubys) klausimo sprendimą vilkino. Nors vasario mėn. buvo parengti nauji nuostatai ir parinkta Centro vadovo kandidatūra, bet Vyriausybė jų savo posėdyje nesvarstė. Tačiau užkulisinis darbas KGB archyvų klausimu Seime vyko. Jau 1993 m. sausio mėn. Seimo socialdemokratų frakcija kartu su Lietuvos archyvų generaline direkcija parengė 1992 m. spalio 29 d. įstatymo „Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo" 2 str. ir nutarimo dėl minėto įstatymo įgyvendinimo pakeitimo projektus.

Seimo juridinis skyrius 1993 m. kovo 23 d. savo išvadose pateikė minėtųjų dokumentų esmines pataisas. Šie projektai 1993 m. balandžio 7 d. Seimui buvo pateikti. Dar kartą jie buvo pateikti 1993 m. balandžio 13 d.

Esminis pateiktojo įstatymo „Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo" pakeitimo projekto trūkumas tas, kad ypatingos reikšmės archyvus buvo siūloma perduoti Lietuvos archyvų generalinei direkcijai neatlikus inventorizavimo ir aprašymo. Su tokia KGB archyvų dokumentų perdavimo tvarka nesutiko politiniams kaliniams ir tremtiniams atstovaujantys Seimo nariai.

Pateiktasis nutarimo pakeitimo projektas numatė panaikinti LR AT 1992 m. spalio 29 d. nutarimą. Svarbiausias nutarimo projekto trūkumas — kad Lietuvos gyventojų genocido tyrimas pavedamas LR Generalinei prokuratūrai ir Lietuvos istorijos institutui. Genocido tyrimo centro taryba turėtų vykdyti tik tyrimo koordinavimą ir kontrolę. Su tokia Genocido centro paskirtimi taip pat nesutiko Seimo nariai, atstovaujantys poiltiniams kaliniams ir tremtiniams.

Mažai kuo pasikeitė minėtojo įstatymo pakeitimo 2-asis projektas ir nutarimo pakeitimo 3-iasis projektas.

Pateikus minėtųjų dokumentų pakeitimo projektus, į naujų

projektų rengimą įsijungė Seimo nacionalinio saugumo komiteto ir kiti suinteresuoti Seimo nariai. 1993 m. balandžio 29 d. posėdžiui jau buvo pateikti alternatyvūs įstatymo ir nutarimo projektai.

Kadangi sunkiai sekėsi rengti įstatymo ir nutarimo projektus, politiniai kaliniai pasinaudojo galimybe susitikti su Lietuvos Respublikos Prezidentu.

Pagal N. Medvedevo parengtus 15 postulatų Prezidentas, LPKS atstovai ir kiti susitikimo dalyviai priėjo vieningą nuomonę, kad:

„1. Lietuvos gyventojų genocido tyrimą vykdo Valstybinis Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centras;

3. KGB archyvai negali būti perduoti Lietuvos archyvų generalinei direkcijai neatlikus jų dokumentų inventorizacijos ir tyrimo;

4. KGB archyvų dokumentų aprašymą ir inventorizavimą vykdo Valstybinis Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centras kartu su Lietuvos archyvų generalinės direkcijos darbuotojais. Apraše turi būti fiksuojami svarbiausi bylos fiziniai, taip pat jos dokumentų tyrimo duomenys pagal specialistų nustatytus standartus;

7. KGB archyvai negali būti išsklaidyti, o privalo būti saugomi kaip atskiras vienetas;

8. Genocido centro darbuotojai (įskaitant jo vadovą ir tarybos narius) turi būti priimami į darbą tik suderinus jų kandidatūras su LPKTS bei LPKS;

10. Šiuo metu būtina imtis skubių priemonių fizinei KGB archyvų apsaugai užtikrinti.

1993 m. gegužės 9 d."

Įstatymo „Dėl ypatingos reikšmės archyvų išsaugojimo" ir nutarimo dėl įstatymo įgyvendinimo pakeitimų projektai buvo svarstomi 1993 m. gegužės 11 ir 20 d., o 1993 m. birželio 1 d. buvo Seimo priimti. Priimtas įstatymo 5-asis projektas ir nutarimo 7-asis projektas.

Įstatymo 2 str. turinys: „Šio įstatymo 1 str. nurodytus ypatingos reikšmės archyvus ir archyvinius dokumentus saugančios institucijos juos perduoda, o Lietuvos archyvų generalinė direkcija priima dvišalėms komisijoms dokumentus aprašius ir inventorizavus.

Ypatingos reikšmės archyvų saugojimo, tvarkymo, tyrimo ir naudojimo tvarką nustato Vyriausybės tvirtinamas reglamentas".

Tai buvo bendra Lietuvos gyventojų ir Seimo pergalė. Sudarytos sąlygos neįkainojamam turtui — KGB archyvų dokumentams išsaugoti.

Nutarime buvo numatyta parengti Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro įstatymą. Vyriausybei pasiūlyta per 10 dienų parengti ir patvirtinti ypatingos reikšmės archyvinių dokumentų perdavimo ir priėmimo nustatus, nustačius dokumentų perdavimo ir priėmimo tvarką, o per mėnesį — archyvinių dokumentų saugojimo, tvarkymo, tyrimo ir naudojimo reglamentą.

Vyriausybei pavesta parengti tinkamas patalpas archyviniams dokumentams saugoti ir tirti, garantuoti archyvinių fondų ir jų dokumentų vientisumą ir fizinę apsaugą bei atlikti kitus svarbius darbus.

Pasiūlyta Vyriausybei visų ypatingos reikšmės archyvų perdavimą Lietuvos archyvų generalinei direkcijai baigti iki 1995 m. sausio 1 d.

Užbaigus vieną svarbų darbą, laukė ne mažiau svarbus antras — Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centro įstatymo ir nutarimo dėl jo įgyvendinimo rengimas, svarstymas ir priėmimas. Tai buvo padaryta Seimo 1993 m. liepos 7, 13, 15 ir 16 d. posėdžių metu. Priimti LR Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymas ir nutarimas dėl minėto įstatymo įgyvendinimo.

Įstatymas reglamentavo Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro paskirtį, gyventojų genocido tyrimą, aukų atminimo įamžinimą, centro teisinę padėtį, jo struktūrą ir valdymą, finansavimą, darbo organizavimą, nuostatų turinį, atsakomybę už trukdymą genocidą tirti ir Centro atsakomybę.

Nutarimu dėl Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymo įgyvendinimo, reorganizavus Valstybinį Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centrą, įsteigtas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, patvirtinta jo sudėtis.

Pasiūlyta LR Vyriausybei spręsti patalpų, finansavimo, kadrų komplektavimo, nuostatų rengimo, Centro vadovo kandidatūros parinkimo klausimus.

Nutarimas įpareigojo Seimo Valstybės ir teisės komisiją iki 1993 m. spalio 10 d. parengti ir pateikti Seimui LR ordinų, medalių ir kt. pasižymėjimo ženklų įstatymo papildymą dėl Valstybės apdovanojimo Pasipriešinimo dalyviams ir įstatymo „Dėl LR garbės piliečio vardo suteikimo" projektus. Šis įpareigojimas dar ir šiandien neįvykdytas.

Itin daug dėmesio sulaukė minėtojo nutarimo 6 punktas. Bendru sutarimu buvo priimtas tokio turinio 6 punktas:

„Centro nuostatai ir vadovo kandidatūra turi būti suderinti su LPKTS, LPKS bei LR teisingumo ministerijoje įregistruotų nu-

kentėjusių nuo genocido tautinių mažumų visuomeninėmis organizacijomis".

Seimo daugumai, pradedant Ministru pirmininku — LDDP pirmininku, jis trukdė naudojantis „buldozeriniu" principu — vietoj sutarimo parinkti „savo kandidatūrą" į Centro vadovo postą — patvirtinti „savą žmogų" Centro vadovu.

Seimo dauguma vienašališkai, sulaužiusi susitarimą, 1993 m. gruodžio 21 d. nutarimu pakeitė minėtąjį 6 punktą tokiu jo turiniu:

„Centro nuostatai turi būti rengiami kartu su visuomeninėmis organizacijomis, ginančiomis nuo okupacinių režimų vykdyto genocido žmones. Su šiomis organizacijomis aptariama ir Centro vadovo kandidatūra".

Kaip matome, teisiniame dokumente visiškai dingo buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai. Komentarus šiuo klausimu geriau palikti kiekvienam doram Lietuvos gyventojui.

Pasikeitus LDDP ir Seimo daugumos pozicijai konfrontacijos didinimo kryptimi, Centro nuostatai ir vadovas nepatvirtinti, žlugdomas Centro darbas, vilkinamas genocido tyrimas. Matyt, kažkam tai naudinga, tik ne Lietuvai, ne jos žmonėms.

LR Vyriausybė, įgyvendindama LR Seimo 1993 m. birželio 1 d. nutarimą, savo 1993 m. liepos 14 d. nutarimu patvirtino Ypatingos reikšmės archyvinių dokumentų perdavimo ir priėmimo nuostatus, o savo 1993 m. liepos 22 d. nutarimu — Ypatingos reikšmės archyvinių dokumentų saugojimo, tvarkymo, tyrimo ir naudojimo reglamentą.

LR Seimui ir Vyriausybei parengus minėtuosius norminius dokumentus, atrodo, būtų galima Genocido ir rezistencijos tyrimo centrui normaliai dirbti. Deja, jau pats medžiagos rengimas, svarstymas ir priėmimas rodo, kad Seimo daugumai svarbu ne tiesą ir teisingumą atkurti. Jai svarbu, nesiskaitant su priemonėmis, šaukti apie demokratiją, o visomis jėgomis veržtis prie diktatūros.

4. Grėsmė archyvams

Priimti LR AT ir Seimo teisiniai aktai, LR Vyriausybės nutarimai bei jais patvirtinti nuostatai ir reglamentas ypatingos reikšmės archyvų klausimais sudarė sąlygas užtikrinti archyvinių fondų, jų dokumentų saugumą, vientisumą ir fizinę apsaugą. Kadangi, kaip minėta, suinteresuotos šalys turėjo skirtingus tikslus, tai ir norminiuose dokumentuose nepavyko išvengti trūkumų, liko spragų ir ne iki galo išspręstų klausimų. Jie kėlė ir kelia archyvams, jų dokumentams grėsmę.

Veiksnys, keliantis grėsmę archyvams ir jų dokumentams, yra tai, kad jau daugiau kaip metai nepatvirtinami Centro nuostatai ir neišsprendžiamas Centro vadovo tvirtinimo klausimas.

Šiais klausimais, ypač Centro vadovo klausimu, buvo keletą kartų rašyta Vyriausybei, dešimtis kartų susitikta su Vyriausybe ir Seimo daugumos atstovais, bet pokalbiai ir diskusijos teigiamų rezultatų kol kas nedavė.

Mėginta dar kartą susitikti su LR Prezidentu, bet jis nerodo tuo reikalu suinteresuotumo, motyvuoja tai savo bejėgiškumu.

Neišspręstas vadovo klausimas siejasi su kadrų komplektavimu, darbo organizavimu, darbo drausme ir kt., ir Centro veiklą lemia neigiami veiksniai.

Teisiškai norminiais dokumentais pagrįsta dokumentų fizinė apsauga dar nereiškia, kad pašalinta grėsmė archyvams perdavimo ir priėmimo laikotarpiu. Tokią grėsmę sąlygoja nekonkretūs, su spragomis ar žalingi archyvams kai kurie teisės aktų straipsniai ir iš dalies neatsakingų ar turinčių blogus kėslus darbuotojų perdavimo ir priėmimo ar tyrimo laikotarpiu atliekami darbai.

Prie nekonkrečių ir neefektyvių norminių dokumentų priskiriame LR Vyriausybės patvirtintus Ypatingos reikšmės archyvinių dokumentų perdavimo ir priėmimo nuostatus.

Nors reikalaujama, kad dokumentų saugojimo patalpos perdavimo ir priėmimo laikotarpiu būtų antspauduojamos suinteresuotų šalių antspaudais, bet jos rakinamos tik Lietuvos archyvų generalinei direkcijai priklausančiais raktais.

Dokumentų tvarkymo, perdavimo ir priėmimo išlaidoms padengti sudaromai sąmatai nuostatai nenumato pateikti darbų sąrašo, apimties, įvykdymo terminų. Dėl to neišdėstomas perdavimo ir priėmimo proceso laikas bei jo apimtis. Jis tampa nekontroliuojamas. Tuo sudaromos sąlygos šiam procesui žlugdyti. Kadangi nurodyta darbų baigimo data, kyla nemaža grėsmė, kad darbai gali būti nustatytu laiku neatlikti.

Antspauduojant dokumentų saugojimo patalpas, liko nepriimtos buvusių KGB darbuotojų pensijų bylos. O jų yra per 1500. Jų likimas dar 1994 m. sausio 18 d. nebuvo išspręstas: į KGB archyvų dokumentų saugojimo patalpas buvo pernešta tik dalis bylų.

Gana nemažai spragų palikta LR Vyriausybės 1993 m. liepos 22 d. nutarimu patvirtintame Ypatingos reikšmės archyvinių dokumentų saugojimo, tvarkymo ir naudojimo reglamente. Nors reglamento 3-iajame punkte minima darbo programa, o 5-ajame punkte — metodiniai nurodymai ir instrukcijos, tačiau neakcentuojama darbų pradžia, eiga ir baigimo tvarka. Nenurodyta ir

kokiomis bylomis ar dokumentais darbas turi būti pradėtas. Taigi paliekama visiška laisvė suinteresuotoms ar nesuinteresuotoms šalims. Tai archyvų dokumentų tvarkymo procesą daro nekontroliuojamą.

Bylos aprašomos gana formaliai. Apraše nurodoma tik bylos fizinė būklė. Be bendrųjų rekvizitų, nurodoma:

Byloje sunumeruota lapų
Trūksta lapų
Radiniai (lapai)
Lapai su fiziniais pažeidimais
Pažeidimų skaičius
Byloje yra vokų. Voko Nr. . . ., dokumentų skaičius
Iš viso sunumeruota lapų
Data, sudarytojo parašas, pavardė.

Pateiktieji rekvizitai neduoda informacijos, kaip bylos ar dokumentai grupuojami, koks teminis medžiagos suskirstymas.

Paskiri dokumentai, įdėti į vokus, tik sunumeruojami ir niekur neįvardijami. Juos lengvai galima pakeisti kitais beverčiais dokumentais. Tas pat pasakytina ir apie esminius bylų lapus, įvykius ar veikėjus.

Bylų ar dokumentų informacija pagal pateiktus rekvizitus nepritaikyta kompiuteriniam apdorojimui.

Grėsmę bylų ar dokumentų informacijai kelia ir vieno sudarytojo atsakomybė už informacijos kiekį ir kokybę.

Sudarant fondų sąrašus, reikėtų antrą kartą perrašyti informaciją. Tačiau ir čia be papildomų sąnaudų nesudarysime teminių aprašų. Bus sunku bylas ar dokumentus grupuoti ir jų ieškoti.

Minėtų trūkumų būtų galima išvengti, jei apraše atitinkamais kodais būtų pažymėta:

Įvykio vieta
Tema
Objektas
Puslapių skaičius
Trūkstami puslapiai (lapai)
Išpjaustyti puslapiai (lapai)
Vokai (puslapiai, vokų Nr., dok. skaičius)
Itin vertingi dokumentai (puslapiai, voko Nr., dokumentų skaičius).

Panaudojus kompiuterinę techniką, būtų galima be didelių sąnaudų gauti norimą rezultatinę informaciją.

Pakeitus 1993 m. birželio 1 d. nutarimo 6-ąjį punktą, LDDP ir Seimo dauguma sudarė sau palankias sąlygas Centro vadovu skirti „savą žmogų". Tokiu atveju iškyla rimta grėsmė KGB ar-

chyvų dokumentų saugumui, genocido tyrimui ir apskritai Centro darbui.

Nebaigti sudaryti dar ir Centro nuostatai. Esamas nuostatų projektas neatspindi Centro paskirties ir tikslo, darbo organizavimo ir reglamento, Centro vadovo ir institutų direktorių teisių ir pareigų, jų kvalifikacijos reikalavimų ir kt.

Buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai, jausdami didelį LDDP ir Seimo daugumos spaudimą, ankstesnių susitarimų ignoravimą, konfrontacijos didinimą, pritarė politinių kalinių akcijai „Politiniai kaliniai grįžta į KGB rūmų kameras". 1993 m. gruodžio 12 d. politiniai kaliniai ir tremtiniai paskelbė memorandumą — Genocido centras turi tarnauti Tiesai ir Lietuvai! Po šešis dešimt žmonių tęsia nepertraukiamą (dieną ir naktį) protesto akciją, tikėdami, kad teisė ir teisingumas įveiks klastą ir niekam nepavyks dar kartą Lietuvoje pasmaugti demokratijos ir laisvės, kad politinių kalinių ir tremtinių neužgijusios žaizdos nebus liečiamos nešvariomis rankomis.

Protesto akcijoje aktyviai dalyvauja Seimo Tėvynės Santaros nariai ir daug daug dorų Lietuvos gyventojų iš įvairių Lietuvos kampelių.

Netinkamai tvarkomi ir saugomi KGB archyvų dokumentai ir dar nepašalinta grėsmė jų saugumui bei prastam naudojimui įpareigoja mus, buvusius politinius kalinius ir tremtinius, būti budrius.

VYTAUTAS LANDSBERGIS

LIETUVOS RESOVIETIZACIJOS KRYPTYS

Jūsų Ekselencija Žemaičių vyskupe, gerbiami susirinkusieji!

Ką tik šitoje vietoje kalbėjo tvirti, nepalaužiami žmonės. Jie priminė savo nebaigtą kovą ir tai, kam jie pasiryžę šiandien, kur jie praleidžia dienas ir naktis -- vėl tose kamerose, kuriose teko patiems kentėti ir matyti kitus žūstančius. Jie ten yra ne be reikalo.

Man tenka kalbėti **apie tą reikalą:** kas šiandien vyksta Lietuvoje ir ką matome kaip pavojų Lietuvos nepriklausomybei, demokratijai, visuomenės pažangai ir piliečių gerovei. Iš tiesų tai dvigubas pavojus: vienas tarptautinis, kitas vidinis, abu tuo pačiu metu. Tarptautinis pavojus, tai vadinamosios „antrosios Jaltos" grėsmė, galimybė, kad šio pasaulio didieji,— galbūt net vieni du didieji,— susitars tarpusavyje dėl kokių nors įtakos zonų, dėl pasaulio valdymo, susitars tiesiogiai ar netiesiogiai, nusileisdami vieni kitiems tam tikrose srityse arba zonose. Tada mes galėtume vėl patekti į mums pražūtingą Rytų imperijos zoną. Tokia yra kai kada vadinamoji „strateginė partnerystė", kuri reikštų pasaulio padalijimą į senos arba naujesnės įtakos zonas, ir Rytų imperiją, kuri užsibrėžė tikslą atkurti ir net išplėsti savo galią bei įtaką, pasinaudodama apgaulingu manevru, neva Vakarai kovojo tiktai prieš komunizmą, o komunizmo atseit nebėra. Žinoma, mes būtume pirmoje eilėje tos vėl projektuojamos ekspansijos, išsiplėtimo ir kaimynų pavergimo.

Rusija šią savo valstybinę politiką pavadino „reintegracija". Tam galima pasipriešinti ir būnant nedidele valstybe ir negausia tauta, ir neturint branduolinių raketų. Bet pasipriešinti galima tada, kai šalis ir tauta pakankamai vieningos, pakankamai vieningai suvokia savo vertybes ir turi vieningą pasiryžimą. Tai, kas šiandien Lietuvoje vyksta, o vyksta jau ne pirmą dieną, į ką buvo mesta daug blogų jėgų po didžiojo egzamino 1991 m. sausio mėnesį, yra mūsų ištvermės, atsparumo ir vienybės, vieningos mūsų vertybių sampratos išplovimas, pakirtimas iš vidaus.

Kai šiandien kalbame apie **resovietizaciją,** turime suprasti ir tos sąvokos sąlygiškumą. Pirmiausiai turime galvoje buvusią primestą Lietuvai sovietinę santvarką, kuri vis dėlto nebuvo tiktai komunizmo padaras, bet vienas iš Rusijos imperializmo pavidalų. Jeigu pavidalas ir pasikeistų, tai nereikštų, kad pavojus mums iš tos pusės išnyktų. O kai dar ir pavidalas atpažįstamas, tai viskas labai arti ir akivaizdu. Kartais būtų galima pagalvoti ar garsiai pasvarstyti: ko gera, dabartinės Lietuvą valdančios partijos idealas arba modelis yra kokia nors „nepriklausoma Tary-

bų Lietuva",— panašiai atrodanti, įprastinė, gerai pažįstama, tartum žinant, kaip ją reikia valdyti ir tvarkyti, ir sykiu labiau nepriklausoma arba pusiau nepriklausoma nuo buvusio imperijos Centro. Tačiau ar tai yra įmanoma — tokia „nepriklausomybė" su bemaž tolygia buvusia santvarka?

Štai kodėl aš kalbėsiu ir apie tos santvarkos reliktus, ir apie jų gaivinimą ar naują prikėlimą kaip iš žiemos miego, nes ji nebuvo išnykusi iš mūsų gyvenimo. Pernelyg giliai įsodinti kai kurie daigai. Aš kalbėsiu, kodėl mes tuo turime ypatingai rūpintis: nes šituo keliu eidami galime prarasti ir pačią Nepriklausomybę, ir valstybę, ir tautos ateitį.

Taigi resovietizacija yra tam tikras sąlyginis pavadinimas. Manau, visi supranta, ką tai reiškia tiesiogine prasme — buvusios sovietinės santvarkos tam tikrų bruožų, elementų atgaivinimas arba tolesnis naudojimąs, pirmiausiai politinio mąstymo būdo, valdymo būdo tolesnis naudojimas arba įvedimas iš naujo. Patogiau šia tema kalbėti klasifikuojant kai kuriuos bruožus. Tai resovietizacija valstybės valdyme, valstybės pavaldume, teisėtvarkoje, įstatymų leidyboje, ideologijoje, kultūroje ir, žinoma, dar daugelyje kitų sričių.

Valstybės valdyme mes matome vėl aiškiai paimtą kryptį į vienpartinį, centralizuotą valdymą ir galų gale į represinį valdymą. Kaip buvo einama į vienpartinį valdymą — žinoma, čia daugiausiai lėmė rinkimų į Seimą rezultatai, o Seimo dauguma paskui jau labai energingai ir be skrupulų tvarkėsi, kad laimėtų ir prezidento rinkimus.

Seime irgi iš karto paimta kryptis į beatodairišką mechaninės daugumos naudojimą skubiems vienpartiniams sprendimams priiminėti, kaip antai Seimo įstatymų leidimo rezultatams nulemti, o imantis ne tik įstatymų leidimo, bet ir kitų dalykų, kai kada visai neįstatyminių, kurie tačiau buvo traktuojami kaip įstatymai. Štai garsiosios „Žemės ūkio reformos kryptys", kurios buvo priimtos lyg rekomendacija, lyg nuomonės pareiškimas, betgi buvo taikomos iš karto kaip įstatyminė norma.

Vyriausybėje buvo mėginama iš pradžių vaizduoti, neva naujoji Vyriausybė yra platesnės bazės, ne vien LDDP narių, bet vėliau jau aiškiai formuluojant ir net atvirai pasakant, kad laikas atsikratyti ne „savų". Reikia atseit, kad valdžioje būtų vien saviškiai, tada būsią geriau. Tai, žinoma, yra krizės požymis, bandymas kuo nors pateisinti krizę, o gal ir tikėjimasis, kad susigramdžius dar kokių nors atsargoje besiilsinčių buvusios nomenklatūros „savųjų", pavyks geriau tvarkytis.

Matėme, kaip buvo laužiamas ir toliau turbūt bus laužiamas Lietuvos bankas, kad taptų vienos partijos tikslus realizuojan-

čiu banku. Matėme ir tokį veiksmą, kaip ambasadoriaus Jungtinėse Amerikos Valstijose keitimą pačiu sudėtingiausiu Lietuvai metu, kai ten buvo itin reikalingi žmonės, turintys gerus ryšius, galintys ginti Lietuvos reikalus dėka tų ryšių ir pažinčių, kai čia tarptautinė padėtis vis labiau komplikavosi. Bet S. Lozoraitis buvo „nesavas", reikėjo saviškio. Tą patį dabar matome Genocido tyrimų centro vadovo atžvilgiu, kai visoje Lietuvoje terandamas vienas „savas".

Tokių vienpartystės bruožų daug, ir net įvyko evoliucija; žvelgiant nuo praėjusių rinkimų, LDDP valdžia, atrodo, padariusi ar bent platina tokią išvadą: jeigu yra negerovių, tai todėl, kad Seime buvo ir veikė opozicija — ne visi „savi", ir kitur valdžioje ne vien tik „savi".

Matomas ėjimas į **centralizuotą valdžią** su tam tikra aiškiai parodyta nepakanta savivaldos principui ir konkrečiai savivaldybėms Lietuvoje, ypač ten, kur jos partiniais kanalais nekontroliuojamos, o veiklos kryptys nediktuojamos. Mes matėme LDDP užsimojimą prieš Vilniaus miesto tarybą, net atvirai Seime prasitariant ir argumentuojant, jog tai esą neįmanomas dalykas, kad rinkimus šalyje laimėjusi partija nevaldo miestų savivaldybių. Matyt, jas kokiu nors pretekstu reiktų išvaikyti. Kokių nors pretekstų savivaldybėse tikriausiai visur pasitaiko ir gali būti randama. Bet tikslas ir argumentas buvo pasakytas labai aiškiai; jis taikytas ir kitiems miestams, ir kitur jau buvo rengiama „medžiaga", o Šilalės, vienintelio ypatingo Lietuvos rajono, istoriją turbūt visi ligi šiol stebime. Koks buvo rodomas atviras nepakantumas, kad viena savivaldybė yra kitokia — ji įvykdė žemės reformą be sukiršinimo, ir tai pavyzdys, kaip galėjo būti padaryta Lietuvoje. LDDP požiūriu tai yra negerai.

Dabar, kai būsimoms apskritims skiriami Vyriausybės įgaliotiniai, jie beveik visada skiriami iš LKP kadrų: buvę partijos sekretoriai, kiti partiniai darbuotojai. Vadinasi, senasis modelis vėl grąžinamas į gyvenimą. Iš prieš kurį laiką žinomų berods 11 Vyriausybės įgaliotinių 8 buvo iš senųjų partinių kadrų. Buvusieji vadovai vėl vadovai.

Visų šių žingsnių siekis vėl yra senoji **visko kontrolė**, o naujomis sąlygomis dar ir ekonominė valdžia. Mat einant į kitokią ekonomiką, gali atsirasti šiek tiek demokratijos, todėl norima išlaikyti LDD partijos rankose ekonominę valdžią, pirmiausiai turtą. Įstatymai priimami kryptingai, su jų pagalba lengvinant susiprivatizuoti ar „prichvatizuoti" valstybės turtą būtent „grupei draugų", kai kada jį net perleisti, kaip antai pagal pastaruoju metu pataisytą Žemės ūkio bendrovių įstatymą keli vadovai

gali labai lengvai perleisti net ir ne bendrovės nariui jų pačių nuožiūra nuvertintą, perkainotą buvusį tartum „bendrą" turtą.

Labai svarbus LDDP siekis yra informacijos kontrolė, komunistinis **nepakantumas nepriklausomai informacijai.** Tai parodė elgesys su televizijos kanalais; ir grėsmė televizijos trečiajai programai kyla iš to paties nepakantumo arba siekimo bent jau gąsdinant kontroliuoti, varžyti. Aš jau nekalbu apie tai, kad nuo pat 1992 m. rinkimų pažeidžiama konstitucinė informacijos teisė ir laisvė, susijusi su opozicija parlamente. Šita kova nebaigta, bet pažeidimas yra sistemos dalis. Taip supranta valdančioji partija ir dabar kuria tokį valstybės modelį, labai panašų į ankstesnį. Netgi mokslą norima kontroliuoti, Mokslų akademiją paversti valdžios įstaiga.

Einama ir **į represinį valdymą.** Tai jau priimti arba pradėti priiminėti represiniai įstatymai. Pagal visai neseniai patvirtintą Valstybės saugumo tarnybos arba Saugumo departamento įstatymą tos tarnybos pobūdis, labai išryškėjęs diskusijose Seime,— tai slaptoji politinė policija. Ne tiek speciali valstybės žvalgyba prieš užsienio žvalgybas ar užsienio valstybių kėslus mūsų valstybėje, kiek slaptoji policija, kurios vienas iš uždavinių,— jis įstatyme ir pažymėtas,— ginti valdžią. Be to, ši tarnyba bus sukarinta, su kariniais laipsniais iki generolo. Kadangi nebūna taip, kad civilį skirtų generolu, pamatysime, kokio generolo susilauksime mūsų naujajame Saugume. Dar laukiamas ir Nepaprastosios padėties įstatymas, tiesiog antikonstitucinis, dėl kurio opozicinės partijos jau iš anksto yra pasakiusios savo nuomonę, net ir apie tai, kokių veiksmų imsis, jei šis tokio turinio įstatymas tokiu būdu Seime bus toliau priiminėjamas.

Resovietizacija yra matoma ir keistame mūsų **valstybės pavaldume,** nors jo lyg nebeturėtų būti. Esame vėl nepriklausoma valstybė, Konstitucijoje ir visur kur tik galima pabrėžiame, kad esam suverenūs, nepriklausomi ir taip toliau, bet praktiškai matome, kad pavaldumas kitai valstybei egzistuoja įvairiais būdais. Kad tiktai jame neslypėtų koks nors slaptas LDDP interesas su tos kitos valstybės pagalba amžinai būti valdžioje,— jeigu kitaip neišeitų, tai nors vietininko valdžioj. Bet pirmiausiai tai yra tam tikra jausena ir mąstysena, kurios savo visuomenėje turime labai daug. Tai pasakytina ne vien tik apie valdančią partiją. Mes galėtume dažnas savęs paklausti, kaip mąstome, kaip kalbame, kokias sąvokas vartojame,— ar suvokiame, kad esame **buvusi nepriklausoma** ir vėl atkurta nepriklausoma valstybė, ar jaučiamės kaip **buvusi sovietų** respublika, kuri dabar kažkaip pasidarė nepriklausoma valstybė ir turi mokytis naujai gyventi, nes ligi

šiol buvo kitoks įprastas, žinomas gyvenimo būdas, lyg ir savesnis.

Štai tas „savesnis", įprastas gyvenimo būdas ir yra liūnas, kuris varžo, klampina, traukia, kitąsyk įtraukia ir žmogų, kuris tartum visiškai taip nė negalvoja, o vis dėlto turi tam tikrų nuotaikų, apgailestavimų, susirūpinimų ir padūsavimų, atseit anksčiau gal ir geriau buvo, žinoma, neprisimenant tų žudymų, smurto ir tremčių prievartos, apie kuriuos kalbėjome pirmoje konferencijos dalyje.

O štai klausimas,— ar esam buvusi sovietų respublika?— ir politiškai, ir teisiškai yra tikrai esminis. Mums visą laiką nori tai primesti, nes Rusijos interesas yra tai mums primesti. Galima sakyti, nuo pat mūsų kovos pradžios norėjo mums primesti koncepciją, kad mes galbūt galėtume „atsiskirti" nuo Sovietų Sąjungos kaip sovietų respublika, kuri turi konstitucinę teisę atsiskirti. Mes įžvelgėme šios koncepcijos pavojų, nepriėmėme jos ir ėjom kitu keliu. Nuo pačios pradžios, nuo principinio pasirinkimo, kad mes nesam „apsisprendžianti ir atsiskirianti" sovietų respublika, bet esam savo Nepriklausomybę atkurianti užgrobta ir aneksuota **valstybė**,— tas politinės kovos būdo pasirinkimas ir įsisąmoninimas dar toli gražu nebaigtas. Su juo susijęs ir žalos atlyginimas už okupaciją, o kita vertus, mums vis buvo bandoma primesti Sovietų Sąjungos skolų pasidalijimą arba ir „turto pasidalijimą".

Žodžiu, mus norėtų matyti ir buvusia sovietų respublika, ir tebesančius Rusijos politinių siekių „erdvėje", nes buvusi Sovietų Sąjunga dar minima kaip kažkokia tebeegzistuojanti, bent geografinėje plotmėje, realybė. Jeigu Vakarai kai kada ir paneigia Rusijos teisę ten visiškai laisvai tvarkytis,— o Rusija to norėtų,— tai net paneigimas vėlgi patvirtina, kad vis dėlto tokia didesnė vieta yra, kur Rusija galėtų arba visai laisvai tvarkytis, arba tik ypatingais atvejais. O kai Lietuvą valdančios partijos vadovai ir pareigūnai pasako: koks čia skirtumas, ar mes buvom sovietų respublika, ar nebuvom, kaip tą pavadinsi, vis tiek aišku, kad buvom,— tai yra ne tik nesupratimas, bet labai pavojingas nesupratimas. Deja, turime šitokių pasakymų apie save net su pasigyrimu: štai mes pirmoji buvusi sovietų respublika, kuri išvedėm kariuomenę, štai mes dar kokia nors pirmoji, kuri pasiprašėm į NATO,— ir lyg pasigiriant čia pat sau kasama duobė. Gaila, kad tokio nesupratimo yra daug, tokių klaidų neišvengė nei Lietuvos prezidentas, nei užsienio reikalų ministras, tai ką čia kalbėti apie paprastą eilinį pilietį. Bet kalbėti apie tai juolab reikia.

O Rusija, žinoma, visokiais paprastais būdais skatina mus būtent taip jaustis: per Rusijos televizijos programos teikiamą

orų prognozę arba spausdinant Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ekonomines informacijas — ten kažkodėl atsiranda Baltijos šalys, tarp Nepriklausomų Valstybių Sandraugos valiutų kursų atsiranda litas. Maži neapsižiūrėjimai? Galų gale, jeigu Lietuvos valdžios vyrai sako: o koks skirtumas,— tai kodėl Maskva turi rūpintis, koks čia skirtumas? Ir iš tikrųjų jos vykdomai politikai būtų gerai, kad skirtumo nebūtų.

Mums norėjo primesti,— kai ką ir primetė,— vieningą, tarkim, arba labai susietą su Rusija ir Nepriklausomų Valstybių Sandrauga energetikos bei transporto sistemą. Štai geležinkelių sistemą ir primetė. Tarptautinio saugumo srityje mums nuo pat pradžių siūlė būti bendro kolektyvinio saugumo zonoje, dar 1991 m. rudenį prezidentas B. Jelcinas man siūlė. Galų gale jie sutiktų, kad mes pasirinktume bent jau neutralitetą. O tuo pasidairymu, o ką pasakys „ten", kaip Gribojedovo komedijoje „Vargas dėl proto": o ką pasakys kunigaikštienė Marja Alekseievna? — galima matyti vėlgi — kaip tos pačios galvosenos rezultatą, kai prioritetiškai akcentuojami geri santykiai su Rusija. Kas gali būti prieš gerus santykius su Rusija? Žinoma, visi mes norime gerų santykių su Rusija. Bet jeigu Rusija mano, kad mes **bet kokia kaina** norim gerų santykių, tąsyk jau kaina kyla. Jeigu mus labai gąsdina suraukta kakta, kaina dar labiau kyla. Rusija gana sėkmingai tą praktikuoja visos Vakarų Europos ir Amerikos atžvilgiu, bet mes neturim kitos išeities — jeigu norim išlikti, turim nebijoti net surauktos kaktos.

Su kuo dar gali būti susijęs tam tikras mūsų valdžios laikysenos nesavarankiškumas, vasališkumas, satelitinės valstybėlės savijauta, prisitaikymas? Nejauku ir kalbėti, bet vis tiek reikia,— nes nesunku suprasti, jog labai tikėtina, kad mūsų labai aukšti valstybės vyrai gali būti stipriai pagąsdinami į ten išvežtais KGB archyvais ir asmeninėmis bylomis.

Teisėtvarkoje vėlgi matėm prastų dalykų, kaip antai mėginimą iš karto partizuoti Konstitucinį Teismą, kai buvo atmesti pono Lošio pasiūlyti du kandidatai iš trijų, nes jie mat ne „saviškiai". Paskui Konstitucinis Teismas, nors panašiai sudarytas, yra padaręs dabartinei valdžiai ne visai palankių sprendimų. Jo savarankiškumas, orumas, žinoma, dar patirs pagrindinius išmėginimus. Matėme ir žymių teisininkų „nesaviškių" persekiojimus, kurie palietė Liudviką Sabutį, Zenoną Juknevičių. Ir apskritai, ar keičiasi kas nors Lietuvoje šioje srityje? Gal čia net nereiktų kalbėti apie resovietizaciją, o tiesiog apie **išlikusį sovietinį teismą**. Kiek tekdavo anksčiau ir dabar kalbėti apie tai, kas vyko ir toliau vyksta, galima sakyti, tiesiog fantastinis Lietuvos išvogimas, nieko iki šiol nenubaudus, tik toliau „teisėtai" vagiant.

O po 1992 metų rinkimų išgirdome, kad pats svarbiausias teisėtvarkos uždavinys yra atrasti ką nors prieš du tris buvusius vadovus. Ką ten kas vagia, plėšia, užsimoja ar vykdo milijardines aferas — visa tai antraeiliai dalykai. Be abejo, tokia pažiūra itin būdinga buvusiai santvarkai, o ne kokiai norimai mūsų naujai demokratinei Lietuvos santvarkai.

Štai dar pavyzdėils, kurį praėjusių metų vasarą mums priminė ir iškėlė „Literatūros ir meno" savaitraštis. Tai Vytauto Gušausko byla, kuri tęsiasi jau apie 12 metų, nuo 1982-ųjų. Kai revizorius buvo sąžiningas ir per aukštai bakstelėjo, jį paprasčiausiai išmetė iš darbo kaip blogą revizorių, pažeisdami kodeksus, darbo įstatymus ir taip toliau. Jis nuo tada kovoja už savo teises, kad būtų sugrąžintas į darbą, jau 12 metų! Žmogus turėjo vilčių po Kovo 11-osios, bet tos viltys nepasiteisino. Jūs galite surasti tas publikacijas „Literatūroje ir mene", tai praėjusių metų vasaros du dideli puslapiniai žurnalisto J. Šiupšinsko straipsniai. „Literatūra ir menas" po to parašė laiškų Lietuvos aukščiausiajai valdžiai, štai ir Prezidentui laiškas parašytas. Viskas stovi vietoje, dešimt metų tęsiasi Aukščiausiojo Teismo kompromitacija, nes viskas nueina į Aukščiausiąjį Teismą, o ten teisingumo nėra. Taip buvo ir tada, iki Kovo 11-osios,— sovietiškai būtų galima suprasti, per aukštai užkabinta. Bet, matyt, tos pačios jėgos liko galingos ir po Kovo 11-osios.

Dabar teisėtvarkos bejėgiškumas, pavaldumas jėgoms, kurios vėl valdžioje, yra ypač akivaizdus, nes revizorius vėl susiduria su daug kuo labai aukštai. Juk ir pareigūnas, valdęs didžiulius kurortų sanatorinius ir kitokius turtus, su kuriuo jam teko tiesiogiai susiremti, dabar yra Prezidento patarėjas. Taigi tyla, bet tokia tyla yra bloga byla mūsų teisėtvarkai. Taip, čia ne visai resovietizacija, o tiesiog sovietinis tęstinumas, kurio mes nepajėgėme įveikti per tuos porą demokratinės nepriklausomybės metų.

Įstatymų leidyboje matėme ir matome, kuo buvo pažymėta pati naujojo Seimo veiklos pradžia ir tęsiasi ligi dabar,— tai pirmiausiai Konstitucijos ignoravimas. Tai paveldėtas požiūris iš Stalino ir Brežnevo konstitucijų laikų: apskritai tegul būna toks dekoratyvinis dokumentas, bet valdžia tvarkosi puikiausiai, kaip jai reikia. Žinoma, dabar kai kurių nepatogumų yra sudaręs vienas kitas Konstitucinio Teismo sprendimas, bet Seimo daugumai dar reikia suvokti, kad tokių kliūčių apskritai gali būti. Anais laikais juk tokių kliūčių nebūdavo, todėl ir pastaruoju laikotarpiu iš inercijos galima buvo nežiūrėti, arba ir pažiūrint, ką ten Konstitucija sako, pateikti savo išaiškinimą ir Seimo dauguma pabalsuoti, kaip „iš tikrųjų" tą reikia suprasti. Vienaskaitą Sei-

mo pirmininką, jo pavaduotoją — reikia suprasti kaip daugiskaitą ir panašius dalykus.

Su tuo požiūriu neabejotinai susijęs Konstitucinio Teismo gana ilgas neveiksnumas arba neveiklumas, kai kaupėsi akivaizdžiai spręstini klausimai, bet Konstitucinis Teismas daug mėnesių neturėjo patalpų, kuriose būtų galėjęs tuos klausimus spręsti. Vadinasi, tai buvo LDDP naudinga būsena — jeigu ir pažeista Konstitucija, kol nėra Konstitucinio Teismo sprendimo, pažeidimas lieka „teisėtas". Pagal jį galima gyventi, tvarkytis, viskas yra teisėta.

Tai buvo panaudota rinkimus laimėjusiai partijai skubiai įsitvirtinant valdžioje ir paskui priiminėjant turto pasisavinimo įstatymus, kurie ignoravo privačią nuosavybę ir Konstitucijoje garantuotą jos teisę. Jie buvo tvarkingai priimti pagal seną įprotį ir mąstyseną, kad įstatymas yra tik priemonė tam tikrai tvarkai turėti, o ta tvarka — iš sovietinių laikų, kai visą turtą valdė ir tuo turtu žmones valdė SSKP. Kaip turto valdytojai, jie buvo ir gėrybių dalytojai; vienam gali duoti, kitam ne. Gali papirkti tuo būdu: kas ištikimas, nuolankus, paklusnus, tam ko nors duodi, o kas neįtiko — tam paprasčiausiai neduodi. Štai kokia didelė galia — turtas. Dabar LDDP vėl to siekia visai atvirai, o pastaruoju metu mes dar matėme, kad siekia ir išsaugoti seną sovietmečio privilegiją — lobti iš valdininkavimo.

Buvo norėta kitaip ir buvo jau priimtas įstatymas, įpareigojantis visus valdininkus deklaruoti savo turtą ir pajamas, tada jau būtų galima gerai matyti, kiek kas praturtėjo, ir tai palyginti su gautu oficialiu atlyginimu. Bet šitas įstatymas atmestas, panaudojant patį Prezidentą, nevengiant sukompromituoti net Prezidentą. Interesas toks: dar bent metus turėti nevaržytas galimybes lobti.

Yra ir nauja sena politika, kaip valdyti žemės nuosavybės klausimus, pirmiausiai tartum pasilaikant valstybės nuosavybę žemei, kuri atseit priklauso valstybei nuo 1940 metų „Liaudies seimo" įvykdytos nacionalizacijos. Tai buvo stulbinantis dalykas, kai žmonės, kaip regis, teisininkai su titulais pradėjo vartoti šį argumentą. Aš jau nekomentuoju paties argumento, apie tai teko kalbėti, buvo įvairių pareiškimų. Suprantama, kad „Liaudies seimo" nutarimas (ar deklaracija) atsisakyti savo valstybės ir atiduoti ją kitai valstybei turbūt tebėra neteisėtas,— dar niekas kitaip nepasakė,— jis tvirtai pripažintas neteisėtu. Bet štai po to „nutarta" atiduoti anai svetimai valstybei dar ir žemę, kuri priklausė Lietuvos savininkams — ir dabar sakoma, kad tai buvę teisėta?

Panašūs reiškiniai negali būti paaiškinti kitaip, kaip vien ak-

la turto pagunda. Kaip neatiduoti savininkui? — tam daug įstatymų buvo pakeista, žinoma, nesiskaitant arba ignoruojant Konstituciją, o dabar dar ir toks priešvalstybinis argumentas pradėtas vartoti. Konstitucinis Teismas jau atmetė nutarimą, įteisinantį neįstatymines, neteisėtas „Žemės ūkio reformos kryptis". Bus padaryti ir kiti reikiami sprendimai. Bet per tą laiką jau labai daug pridaryta konkrečios ūkinės žalos ir itin daug dvasinės žalos, taigi visa LDDP politika yra politika iš naujo kurstyti „klasių kovą", supriešinti žmones, o dalį jų papirkti.

Štai viename gražiame mieste kažkas suskaičiavo: savininkų, kuriems reikia atiduoti namus, yra apie 1000, o nuomininkų, kurie tuose namuose gyvena, būsią keli tūkstančiai. Žinoma, dar kartą atėmus namus iš savininkų ir atidavus nuomininkams,— o tai jau yra įstatymiškai padaryta,— kažkas laimi keliais tūkstančiais rinkėjų balsų daugiau. Bet kokia kaina, kokia moralinė kaina?

Štai ką man susitikime Pasvalyje teko girdėti. Atsistojo moteris iš salės ir pasakė: kas taip padarė ir kodėl taip padaryta? Sako, man pripažino, kad grąžina namą Šilutės rajone, aš nuvažiavau, ten gyvena žmonės, jie visi mane širdingai sutiko — atsirado šeimininkė, pasirūpins, žinosim, su kuo kalbėti apie reikalus, nes namų valdyba nieko nežiūri. Buvo normalūs santykiai. Bet po to pakeitė įstatymą taip, kad nuomininkai gali pasiimti sau. Dabar tie žmonės moteriškės priešai, jie jos matyti nenori. Kas kada įvertins šitą baisų darbą, kurio Konstitucija neturi net kaip ir apibrėžti?

Tas pat ir su žeme. Kiek mes prisimenam tų gąsdinimų: ateis miesto ponai, atims žemę! O „miesto ponai" — tai tie patys išvežtieji, tik į miestus grįžę tremtiniai, kiti net į Lietuvą neturėjo teisės sugrįžti. Bet ėjo juodas bolševikiškas kurstymas. Todėl namų ir žemės nuosavybės dalykai įstatymų leidyboje šituo laikotarpiu yra patys skaudžiausi ir opiausi.

Ideologijoje, kultūroje resovietizacija reiškėsi savais būdais. Pajutome nenaują reiškinį, stiprėjantį tam tikrą terorą. Ūkininkai vėl pradėjo girdėti užuominų apie Sibirą, tremtiniai vis labiau nesivaržant vadinami banditais. Štai ir visai neseniai, sausio 13-ąją, Seimo nariai — buvę politiniai kaliniai, išeidami iš Seimo posėdžių salės su gėlėmis, kad nueitų prie KGB rūmų, padėtų prie Atminimo lentos gėlių ir aplankytų ten esančius politinius kalinius,— tie Seimo nariai buvo apšaukti banditais!

Visokie kerštai ūkininkams, kiek jų buvo sudegintų, kiek kam karves nunuodijo ir nudūrė. Kodėl? Matyt, pagal motyvą: „geriau mes sėdėsim ir gersim toliau, bet jisai nori gyventi kaip žmogus. O kodėl jis turi gyventi kaip žmogus? Neduokim jam

gyventi". Kas visa tai turi įvertinti? Žinoma, pirmiausiai pati aukščiausia dorovinė instancija — Bažnyčia turėtų įvertinti ir tuo rūpintis.

Antras iš bjaurių ideologinių reiškinių, tai pastanga, kurią vis aiškiau matome: atimti — vėl **atimti atmintį,** iškreipti sąmonę, perrašyti istoriją. Girdim visokių keistų kalbų, kaip čia kas yra buvę vos prieš metus ar dvejus, nors visi atsimena, kaip buvo iš tikrųjų. Vis eksploatuojami tokie žodžiai, kaip „Smetonos laikai",— ne Nepriklausomybės laikai, nes atgimsta sena ir metodiška pastanga kaip nors nutrinti, bent aptrinti ar apvelti 1940 metų ribą ir tragediją. Lyg tokia pati, ne mažesnė nelaimė Lietuvai buvo tautininkų perversmas, pažeidęs demokratiją. Po to — parlamentinė demokratija pažeista, taigi diktatūra, o 1940 metais kita diktatūra. Ar toks jau čia didelis skirtumas? Šitą LKP pastangą aš atsimenu nuo 1988—1989 metų, kai rengėm įvykių vertinimus. Paskui A. Juozaitis gailestavo, kad Sąjūdis kažką užgrobė, pašalinęs „liaudies valdžią".

Itin aiškiai matoma pastanga **nupilietinti mokyklą** arba neleisti, kad mokykloje atsirastų tokia svarbi gaivinanti srovė, kaip piliečio ugdymas. Siekiama neleisti mokiniams dalyvauti Nepriklausomybės šventėse, paminklų atidengimuose.

Su istorijos perrašymu susijęs labai svarbus klausimas ir LDDP siekimas: valdyti istorijos, ypač naujausios istorijos, šaltinius, valdyti archyvus. Paskirti galų gale ten „saviškį", kad būtų galima gal net visai linksmai perrašyti istoriją. Kaip teko girdėti, Genocido tyrimo centrui yra numatyta užduotis tema „LKP kova už Lietuvos nepriklausomybę"... Kita vertus, sistemingai diskredituojama visa tai, kas gali būti pavadinta „politika" ar yra susiję su politika.

Aš žinau tokių reiškinių, kai besikuriančioj Lietuvos kariuomenėj prieš metus kitus koks nors puskarininkis arba leitenantas, kuris atvesdavo savo būrį sekmadieniais į bažnyčią arba kartu sutikdavo Kūčias, po to pasirodydavo netinkamas šitom pareigom — esąs „politizuotas"...

Štai kaip yra su tuo savotišku bandymu įvesti tam tikrą sampratą ir praktiškai įteigti, **kad politika — tai blogis.** Nereikia politikos! O **abejingumas — dorybė.** Nes tai, kas yra susirūpinimas savo šalimi šiandien ir rytoj, kokius kelius tai šaliai pasirinkti, patarimas, kaip žmonėms galvoti, kur jie turi rasti sau atsakymus, visa tai yra „politika". To nereikia. Abejingumas, nusispjaunamas požiūris arba hedonistinis gyvenimas, mažas biznelis — štai kas yra dorybė. Čia viskas gerai.

Eina vsiškas vertybių, sąvokų sujaukimas. Antai žmogus siekia atkurti, atstatyti arba apginti savo teises. O jis apkaltinamas,

kad keršto siekia ar skriaudą kam nors nori padaryti. Protuose daroma tyčinė sumaištis, ir tiek.

Tautiškumas: kodėl šis žodis nūnai daromas pašaipos žodžiu? Tautiškas tas, tautiškas anas, net ir be kabučių, tačiau pabrėžtinai rašant turi kažkokį pašiepiamą, ironišką atspalvį. Mūsų tautai, kurią tiek kartų buvo užsimota nutautinti, taip veikta, kad jos tautiškumas būtų sunaikintas, dabar tiesiog turėtų būti nesuprantama, iš kur tokia pašaipa. Bet taip yra, ši sąvoka vartojama kaip negatyvi, ir ne tik vienos krypties spaudos ar žurnalistų bandoma taip nuteikti mažiau susimąstančią visuomenę. Šiandien aš net „Dienovidyje" mačiau tą žodį ironiškai pavartotą, tai ką kalbėt apie „tiesas" ar „opozicijas".

Toje pačioje mūsų ideologijoje yra ir labai specialių pastangų, iš karto matomų,— tai pastangos **atkurti LKP,** Lietuvos komunistų partiją, kuri pogrindyje ar kur nors ten, Gudijoj, Maskvoj, sėdi,— atkurti ją kaip tikrąją, ištikimąją tradicijai, fundamentui, marksizmui, gal kitais pavadinimais: „programos grupę", „kairiųjų" partiją, marksistų ar Juonienės partiją. Ne be reikalo dabar vis kalbama apie Juonienės partiją, kad gal štai atsiras, jos vadovaujama. Jau anksčiau žinojom, kad vyksta tarp jų diskusija, ar atkurti šitą partiją kitu pavadinimu ir Lietuvoje surinkti senus kadrus. Vienas iš variantų buvo pakeisti pavadinimą, įregistruoti partiją kitu pavadinimu. Bet šiai draugės Juonienės idėjai kategoriškai nepritarė draugas Burokevičius, ištikimas senajam pavadinimui. Dabar tos kliūties nebėra. Verta susimąstyti, jeigu netrukus pamatysim taip legalizuojamą šitą kompartiją, kokiu būdu kliūtis buvo pašalinta.

Galų gale resovietizacija yra beveik kas dieną matomas reiškinys, pastanga ir veiksmai sugrąžinti atviriausią elementarų melą, šmeižtą, praktikuojamą visai atviru tekstu, visiems žinant, kad tai yra melas, bet kartojant ir kartojant,— sugrąžint jį į kasdienybę kaip tolydinės politinės kovos praktiką, kad galų gale žmonės pasibjaurėtų politika apskritai. Tai irgi ideologinio „darbo" tikslas, jau minėtas, bet dar ir darant iš to gyvenimo normą — štai, mes tokie esam, tokia mūsų norma,— ir kartu vis didinant dvasinę dorovinę destrukciją.

Žinoma, tokie ir KGB metodai, ir konkreti veikla. Čia derėtų kalbėti ir apie tos organizacijos veiklą, jos tinklo atkūrimo pastangas (ne visai nesėkmingas), apie buvusių (?) KGB bendradarbių įtaką valstybės struktūrose, galimą slaptos veiklos ir kadrų legalizavimą ir panašius dalykus. Atskira tyrinėtina sritis būtų KGB viešbučių biznis, nes tai ir sekimo įstaigos. O tradicija — sena.

Aš norėjau nubrėžti bendruosius resovietizacijos kontūrus, pažymėti, kaip šliaužia arba ilgėja metastazės, arba per kokį liūną mes brendame. Tikiu, kad mes išbrisime iš dabarties liūno. Bet išbrisime ne po vieną, o susiėmę už rankų, prilaikydami tą, kurio koja paslydo, ar kuris nesusivokė, kur koją pastatė. Išbrisime tik broliškai, draugiškai ir labai atvirai kalbėdami. Ligą reikia pirmiausiai diagnozuoti. Jeigu mes sugebėsime diagnozuoti resovietizacijos blogį, visur laiku pamatyti ir pavadinti jį savo vardu, tai rasis visuomenei galimybė ir pasveikti. Galvokime ir suvokime, kad šito reikia. Tokiu tikslu buvo suplanuota ir organizuota ši konferencija ir tolesnis šio pobūdžio konferencijų ciklas.

JONAS ALGIRDAS ANTANAITIS

DEMOKRATIJOS IDĖJŲ RAIDA IR DABARTINIS POLITINIS LIETUVOS SPEKTRAS

Daugiausia nesėkmių mes patiriame dėl to, kad nežinome, ko norime, ko siekiame. Tai pasakytina ir apie atskirą žmogų, ir apie žmonių bendriją, ir visą tautą ar valstybę. Tai patvirtina ir mūsų valstybės kūrimo patirtis: sėkmingai iškovoję nepriklausomybę, nesuradome tiesaus valstybės kūrimo kelio. Tie, kurie prisiėmė atsakomybę už tautos ir valstybės ateitį, nepateikė visuomenei Lietuvos ateities vizijos. Nebuvo suformuluoti tikslai, neapgalvotos priemonės, kaip tų tikslų siekti. Ir šiandien, kai turime Konstituciją, dar liko daug neaiškumų, kokią valstybę kuriame. Konstitucijos pirmasis straipsnis skelbia: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika". Jei sąvoka „nepriklausoma" yra daugiau ar mažiau aiški, tai sąvokoje „demokratinė" kiekviena politinė srovė regi skirtingą turinį. Štai kodėl tebėra aktualūs iškiliausių Lietuvos šviesuolių svarstymai apie valstybės pagrindus, pateikti darbe „Į pilnutinę demokratiją". Tai yra išeivijoje susikūrusio Lietuvių fronto bičiulių studijų biuro kolektyvinio darbo vaisius. Knygoje daugiausia yra dr. Antano Maceinos idėjų, o kai kuriuos skyrius sukūrė teisininkas Juozas Katilius ir Vytautas Vaitiekūnas.

Šių svarstymų ištakos — nepriklausomoje Lietuvoje. Svarbiausias šaltinis, kuriuo remiamasi, yra deklaracija „Į organiškosios valstybės kūrybą", paskelbta 1936 m. „Naujojoje Romuvoje". Ją pasirašė šešiolika žymiausių Lietuvos šviesuolių, daugiausia katalikiškosios orientacijos, redagavo trise — Ignas Skrupskelis, Antanas Maceina ir Pranas Dielininkaitis. Ši deklaracija rėmėsi tikrosios demokratijos idėjomis, kurias skelbė kunigas (vėliau vyskupas) Pranas Būčys, profesorius kanauninkas Fabijonas Kemėšis ir profesorius Kazys Pakštas. Jie ilgą laiką buvo gyvenę Amerikoje ir gerai pažino jos visuomenės institucijas, jie skelbė savo darbus išeivijos spaudoje, vėliau — „Židinio" žurnale. Šų autorių idėjas toliau plėtojo profesorius Stasys Šalkauskis.

Vokiečių okupacijos metais Lietuvių fronto politikai tęsė svarstymus apie valstybės santvarką. Dalis jų buvo paskelbta laikraštyje „Į laisvę", tačiau visa parengtoji medžiaga neišvydo dienos šviesos.

Tik 1954—1955 m. tie patys politikai, pasivadinę Lietuvių fronto bičiuliais, ryžosi baigti šį darbą. Tuo metu didžioji dauguma karo išblaškytų tautiečių jau buvo beprarandą viltį greit

sugrįžti į atkurtą nepriklausomą Lietuvą, tačiau atsirado entuziastų, kurie ryžosi kurti laisvos Lietuvos valstybės viziją. Greit galėsime paminėti šio darbo keturiasdešimties metų jubiliejų, o joje svarstomos idėjos tebėra aktualios ir dabartiniame valstybės kūrimo etape. Deja, mūsų politikai, save laikantys ir dešiniaisiais, ir kairiaisiais, rengdami savo programas, nepasinaudojo darbe „Į pilnutinę demokratiją" keltomis idėjomis. Tik socialdemokratai atkreipė į ją dėmesį. Tačiau rinkimų šurmulyje jie liko nepastebėti.

Darbas buvo paskelbtas išeivijos žurnale „Į laisvę", 1958 m. išleistas atskiru leidiniu. Lietuvoje buvo perspausdintas 1990 m. žurnale „Krantai", 1992 m. išleistas atskirai.

Trumpai aptarsime šios studijos turinį ir idėjas. Sąvoka „pilnutinė demokratija" apima visus visuomeninio gyvenimo reiškinius. Studijoje išsamiai nagrinėjama kultūrinė demokratija, socialinė demokratija, politinė demokratija, apžvelgiama tarptautinė demokratija.

Skyriuje „Valstybė ir kultūra" pabrėžiama kultūros reikšmė: „demokratijos vykdymas kultūros ir religijos srityje valstybėje yra pats svarbiausias. Politinė ir socialinė demokratija be kultūrinės demokratijos tėra demokratijos įvadas"... „Demokratija reikalauja, kad valstybė nespręstų ir neįsakinėtų kultūrinio gyvenimo turinio". Toliau svarstomi pasaulėžiūros, talentų saugojimo, švietimo ir kiti dvasinio gyvenimo klausimai. „Tautinė kultūra yra pats sėkmingiausias kelias tautai į pasaulį. Ateities Lietuvos kultūrinės demokratijos uždavinys bus padaryti, kad šitas kelias būtų laisvas ir platus".

Skyriuje „Valstybė, asmuo ir ūkis" išryškinama, kad socialinė demokratija yra žmogaus santykis su ūkiu: „Socialinė demokratija yra ne kas kita, kaip demokratijos principo, t. y. asmens pirmenybės principo, vykdymas ūkyje ... Socialinės demokratijos uždavinys — krašto ūkinę gerovę padaryti visos tautos daiyku". Šiame skyriuje kalbama apie tautos pajamų šaltinius, ūkio organizavimą, nuosavybės formas ir teisę, darbą ir uždarbį, socialinį aprūpinimą ir kt. Įsigilinus į teiginį: „darbas, kaip tiesioginis žmogaus reiškimasis,— fizinis ar dvasinis,— yra aukštesnė vertybė už kapitalą",— reikėtų susimąstyti, ar mes, dėdami valstybės atkūrimo pagrindus iškėlę turto viršenybę, nepadarėme esminės klaidos?

Skyriuje „Valstybė ir valdžia" kalbama apie politinę demokratiją: valdžių sąrangą ir jų kompetenciją, politines jėgas ir jų interesus, valdžių kaitą ir kt. Daugelis šio skyriaus teiginių atsispindi galiojančios Konstitucijos nuostatuose, todėl šiandien nebėra aktualūs, tačiau mintys apie valdžios formavimą ir jos

funkcionavimą tebėra opios ir šiandien. Maža to — darbo autorių nuomone, šiais klausimais nebuvo išplėtota gerų demokratinių tradicijų ir tarpukario Lietuvoje. Tai rodo ir to meto politinis susigrupavimas: „Pagrindinis mūsų politinių partijų veido bruožas buvo pasaulėžiūrinio pobūdžio. Šitokis politinis susigrupavimas Lietuvos demokratinei santvarkai nebuvo laimingas. Mūsų politinės partijos seimą ir jo rinkimus buvo pavertusios ne tiek politinių ir ūkinių programų, kiek pasaulėžiūrinių principų rungtynių lauku. Tokiomis sąlygomis negalėjo tarpti nei demokratinė dvasia, nei demokratinės tradicijos. Ir Lietuvos demokratinės santvarkos sužlugdymas galėjo taip lengvai įvykti tik dėl to, kad nebuvo subrandinta ir išugdyta tautos demokratinė sąmonė. O tam kliudė žymia dalimi ano meto mūsų politinio susigrupavimo pobūdis".

Atsižvelgdamas į šių minčių aktualumą, daugiausia dėmesio čia skyriu politinio susigrupavimo klausimams. Mėginsiu darbo „Į pilnutinę demokratiją" idėjas taikyti dabartinei situacijai.

Šiandien neįsivaizduojame demokratijos be politinių partijų spektro. Sąjūdžiui sulaužius komunistų partijos monopolį, 1988 metų pabaigoje atsirado galimybė grįžti į demokratiją. Buvę politiniai kaliniai, ką tik sugrįžę iš kalinimo vietų, ėmėsi atkurti politines partijas: Povilas Pečeliūnas — Demokratų partiją, Viktoras Petkus — Krikščionių demokratų sąjungą. Greit po to ėmė reikštis socialdemokratai, žalieji, o po Kovo vienuoliktosios pasipylė naujų partijų srautas: liberalų, nepriklausomybininkų, respublikonų ir kt. Naujų partijų kūrimasis tebevyksta iki šių dienų. Rinkimų į Seimą rezultatai šiek tiek atšaldė entuziazmą kurti naujas partijas: visuomenė gana išranki partijų atžvilgiu. Visuomenė savo nuomonę pareiškia per rinkimus. Gana tiksliai ją galima sužinoti ir sociologinėmis apklausomis. Lietuvoje apklausas reguliariai vykdo kompanija „Baltijos tyrimai" pagal programas „Baltijos barometras" ir „Lietuvos barometras". Pateikiame atsakymų į klausimą „Kuri partija artimiausia jūsų politinėms pažiūroms?" rezultatų kaitą daugiau kaip per metus (procentais nuo apklaustųjų).

	1993 m.					1994 m.	
	Sausis	Kovas	Balandis	Birželis	Spalis	Sausis	Vasaris
Demokratinė darbo partija	38	35,4	31	28	20	17	21
Sąjūdis-Tėvynės santara	15	14,5	12,4	12	11,8	11	10
Krikščionių demokratų partija	10	7,6	7,5	11	7,5	12	8

	1993 m.					1994 m.	
	Sausis	Kovas	Balandis	Birželis	Spalis	Sausis	Vasaris
Social-demokratų partija	5	4,4	6	6	3,1	2	4
Centro judėjimo sąjunga	6	3,8	4,7	7	4,4	4	4
Liberalų sąjunga	3	2,8	2,3	3	2,7	2	2
Demokratų partija		0,3	1,1	3	2,1	3	3
Tautininkų sąjunga	1	0,8	0,4	1	<1	<1	2
Lietuvos laisvės lyga		1,1	0,4	1	<1	<1	1
Kitos			mažiau kaip 1				
Jokia netenkina	8	8,3	7,7	7	21	17	42
Nežino, nebalsuotų	11	18	24	14	22	27	

Iš Lietuvos žmonių save laiko kairiaisiais 23 procentai, centristais 31, dešiniaisiais — 29 procentai, o 18 procentų negalėjo ar nenorėjo pasakyti. Šie santykiai per dvejus metus mažai pakito, todėl, „Baltijos tyrimų" direktorės R. Ališauskienės nuomone, Lietuvos žmonių ideologinė saviidentifikacija labai stabili. Žmonės save priskiria prie „dešiniųjų" ar „kairiųjų" pagal tokį S. Lipseto klasikinį apibrėžimą: „kairiaisiais mes laikome šalininkus tokių socialinių pokyčių, kurių tikslas — didesnė politinė, ekonominė ir socialinė lygybė, dešiniaisiais laikomi pakankamai griežtos hierarchijos visuomenėje šalininkai, oponuojantys pokyčiams, vedantiems į didesnę lygybę" (Ališauskienė R. Kas yra dešinieji, kas — kairieji, arba Lietuvos žmonių ideologinė saviidentifikacija // Europos lietuvis. 1993. Nr. 40).

Žmonių pažiūrų klasifikavimas maždaug aiškus. Tačiau to negalima pasakyti apie politinių partijų vertinimą. Dar šio amžiaus pradžioje, prasidėjus Lietuvoje politiniam skaidymuisi, dešiniosiomis partijomis pradėta vadinti tas, kurios pabrėžė religijos reikšmę valstybės gyvenime, o kairiosiomis — kurios buvo indiferentiškos ar net priešiškos religijai. Toks požiūris dar gyvas ir dabar. Pasaulyje partijos skirstomos kitaip, būtent dešiniosios partijos atstovauja turtingų žmonių, gyvenančių iš sukaupto kapitalo, interesams, o kairiosios — kurios gina žmones, gyvenančius iš savo parduodamo darbo. Žmonės pasirenka vieną ar kitą partiją nebūtinai pagal savo socialinę padėtį. Pasirinkimą daugiausia lemia ideologija, t. y. kokius tikslus sau kelia žmogus, pavyzdžiui, jei darbininkas sieks pasidaryti įmonės dalininku, tai jis rinksis dešiniąją partiją, kuri gins jo, būsimo savininko,

interesus. Suprantama, negalima visų žmonių sutalpinti dviejuose blokuose — kairiajame ir dešiniajame.

Po Antrojo pasaulinio karo, keičiantis žmonių santykiams, ypač gamybos sferoje, iškilo gamybos vadovų, protinio darbo ir laisvojo verslo žmonių vaidmuo visuomenės gyvenime. Kartu iškilo ir šio visuomenės sluoksnio interesai. Jiems atstovauti ėmėsi politinės partijos, kurias galima pavadinti centristinėmis. Labai aiškus politinių partijų spektras susidarė Vokietijoje, čia iškilo trys svarbiausios partijos: kairėje — socialdemokratai, dešinėje — laisvieji demokratai (liberalai) ir centre — krikščionys demokratai. Daugelis, skirdami tik dvi spalvas, krikščionis demokratus laiko dešiniaisiais. Tai klaidingas vertinimas: jų programa yra centristinė, jos esmę sudaro **socialinė rinkos ekonomika.** Racionalus politinis susigrupavimas daug prisidėjo prie to, kad nugalėta ir sugriauta Vokietija per trumpą laiką gebėjo ne tik įveikti pokario chaosą, bet ir iškilti kaip viena ekonomiškai stipriausių pasaulio valstybių. (Panašiai būtų galima kalbėti ir apie Japoniją, tik Vokietija yra artimesnis ir mums geriau suprantamas pavyzdys.)

Kokiu pagrindu turėtų formuotis politinės partijos? Atsakyma, koks jis neturėtų būti, randame aukščiau pateiktoje citatoje. Toliau skaitome: „Mes turime politinį susigrupavimą pirmiausia grįsti valstybės politinių, socialinių, ūkinių uždavinių ir jų vykdymo supratimo skirtybėmis". Tos skirtybės yra būdingos skirtingiems visuomenės sluoksniams. Vienokius interesus turi verslininkai, kitokius — darbininkai, o dar kitokius — mokslininkai, mokytojai ir t. t. Pagal tuos skirtingus interesus ir turėtų steigtis politinės partijos, nors tie visuomenės sluoksniai turi daug daugiau bendrų interesų. Bendrus ir skirtingus interesus būtų galima pavaizduoti tokiu pavyzdžiu: įmonės savininkai ir darbininkai yra bendrininkai, kurie suinteresuoti, kad jų produkcija būtų brangiai parduodama ir įmonė duotu didelį pelną. Tačiau sprendžiant, kokio dydžio pelno dalį išmokėti akcininkams, o kokią palikti atlyginimams padidinti, šalių interesai išsiskiria, prasideda varžybos. Normaliose varžybose, kai vadovaujamasi ekonomikos dėsniais ir įstatymais, šalys nedarys nieko, kas pakenktų įmonei, mažintų jos pelną. Analogiški santykiai turėtų būti ir tarp politinių partijų — valstybės valdymo partnerių — pozicijos ir opozicijos. Todėl valstybėse su demokratinėmis tradicijomis opozicija, siekdama nurungti valdančiąją partiją, nekelia tokių reikalavimų, kurie kenktų valstybės interesams. Pas mus, deja, dažnai to principo nepaisoma: opozicija ieško būdų, kaip valdančiuosius „įvaryti į kampą", t. y. kad jie priimtų neracio-

nalius sprendimus, vedančius prie kapituliacijos, nepaisydama, kad dėl to nukentės visuomenė ir valstybė.

Valstybėse, turinčiose tvirtas demokratijos tradicijas, politinės partijos atstovauja interesams tų žmonių, kurie **kuria ir gamina medžiagines ir dvasines vertybes.** Ten politinės partijos stengiasi neįsileisti parazitinių visuomenės elementų. Maža to. Absurdiškos būtų asocialių žmonių, pavyzdžiui, kyšininkų ar narkomanų partijos. Partijos programoje turi būti aiškiai pasakyta, kuriam visuomenės sluoksniui ji atstovauja. Partijos veikla bus sėkminga tik tada, jei ją palaikys atitinkama visuomenės dalis. Partijų visuma išreiškia visuomenės interesų įvairovę. Varžybas, vykstančias visuomenėje, atspindi ir partijų varžybos. Pripažindami, kad interesų varžybos yra visuomenės pažangos variklis, turime pripažinti ir tai, kad negali būti partijos, kuri atstovautų visos visuomenės interesams. Šį teiginį patvirtina karti patirtis: tokios partijos, kaip komunistų ir nacionalsocialistų, pretendavusios į tiesos ir visuomenės interesų monopolį, ne tik nesukūrė geresnio gyvenimo, bet ir buvo didžiausių nusikaltimų žmonijai įkvėpėjos. Reikia atkreipti dėmesį, kad partijų vadų ambicijos negali būti visuomenės varžybų objektas. Varžybose turi būti akcentuojamos programos, idėjos, žmonių interesai, bet ne vadų asmeninės savybės.

Po šių teorinių samprotavimų grįžkime prie mūsų konkrečios situacijos. Sovietų okupuotoje Lietuvoje politinių partijų veikla buvo visiškai paralyžiuota. Atkurdami nepriklausomybę, politinių partijų neturėjome. Net komunistų partija iš tikrųjų nebuvo politinė partija, o tik viena iš valdžios struktūrų. Sąjūdis taip pat nebuvo partija, nes jo skelbtai išsivadavimo iš sovietinės okupacijos idėjai tautoje nebuvo alternatyvos. Tuo metu besisteigiančios partijos atstovavo tik tam tikroms idėjoms (demokratijos, socialinio teisingumo, aplinkos išsaugojimo, tautiškumo, nepriklausomybės ir pan.). Partijos pagal visuomenės sluoksnių interesus pradėjo formuotis tik Seimo rinkimų išvakarėse. Daugiausia balsų gavo tos partijos, kurios aiškiai pasakė, kieno interesus jos gins. Tos, kurios skelbėsi kovojančios už laisvę, nepriklausomybę, teisingumą, pažangą, dorą — liko už borto. Po Seimo rinkimų susiklostė toks aktyvių politinių partijų spektras: kairėje — LDDP ir socialdemokratai (jie pretenduoja ir į centrą), dešinėje — Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai), krikščionys demokratai, demokratai, tautininkai, o centre — tik Centro sąjuga. Pažymėtina, kad abi svarbiausios oponuojančios partijos — LDDP ir TS (LK) nėra išsakiusios savo pozicijos. Jos abi pretenduoja būti „visaliaudinėmis" partijomis. Tai yra svarbiausia priežastis, kodėl vyksta atkakli konfrontacija tarp

šių partijų. Manau, kad ilgainiui šios partijos užims savo pozicijas — „kairę" ir „dešinę". Taigi lieka „centro" problema.

Politiniame spektre beveik visas „centras" yra tuščias. Visuomenėje „centras" turi 31 procentą aiškių šalininkų ir reikia manyti, kad didžioji dalis iš neapsisprendusių pritartų centristams, juolab kad retėja dešiniųjų ir kairiųjų partijų šalininkų gretos. Į centristus taikosi keletas pretendentų: Centro sąjunga, nuosaikieji ir Tautos pažanga. Seime atstovus turi tik Centro sąjunga. Kai kas bando ir liberalus, aiškius dešiniuosius, priskirti prie centristų. Greičiau tam tikrą „centro" dalį galėtų užimti aiški centristinė partija. Kokia ji turėtų būti? Pirmiausia, ji turėtų atstovauti žmonėms, dirbantiems protinį ir kūrybinį darbą. Tai mokslininkų, menininkų, informacijos darbuotojų, gydytojų, mokytojų, administratorių partija. Kas trečias ketvirtas darbingo amžiaus žmogus gali save priskirti šiai kategorijai. Ateityje, plečiantis gamybai, kuriai reikia gero išsimokslinimo, jų reikšmė padidės. Antra, šios partijos programa tui būti aiški centristinė, orientuota į dvidešimt pirmo amžiaus visuomenę ir jos interesus. Trečia, partija privalo turėti atitikmenis pasaulinėje sistemoje ir palaikyti su jais glaudžius ryšius.

Šiuo metu iš visų centristų aktyviausiai reiškiasi Centro sąjunga, kuri įsisteigė kaip partija 1993 m. birželį vietoj buvusio Centro judėjimo. Ar pavyks šiai sąjungai po savo sparnu suburti mokslo ir meno žmones? Prieš šešerius metus šie žmonės labai aktyviai dalyvavo Sąjūdyje. Tačiau daugelis, iš Sąjūdžio išstumti įvairiausių verteivų, prarado norą dalyvauti politikoje. Vėlesni mėginimai sugrąžinti šią visuomenės dalį į politiką nedavė rezultatų. Mat visuomenei tebebuvo peršamas marksistinis požiūris į inteligentiją, atseit ji yra tik „tarpsluoksnis", kuris neturi kitų interesų, kaip tarnauti liaudžiai. O verteivos, apsiskelbę „liaudimi" ir naudodamiesi nepatyrusių politikų naivumu, pasiglemžė ne tik turtą, bet ir žmonių darbo rezultatus. Galima tikėtis, kad dabar inteligentija, pasiekusi skurdo ribą, pradės ieškoti, kas galėtų ginti jos interesus. Tačiau ji patikėtų tik partija su labai aiškia programa ir turinčia įtikinamą Lietuvos ateities viziją. Rinkiminė Centro judėjimo programa daugiau atspindėjo liberalų nuostatas, todėl inteligentija nelabai ja žavėjosi.

Mano įsitikinimu, centristinė partija turi būti krikščioniškos, bet ne liberalios krypties. Šį įsitikinimą grindžiu tokiais samprotavimais. Pirma, liberalizmo idėjos nėra įleidusios gilesnių šaknų į Lietuvos politinį gyvenimą. Antra, krikščioniškoji demokratija, iškilusi prieš Pirmąjį pasaulinį karą kaip dešinioji politinė jėga, nepriklausomoje Lietuvoje ėmė reikštis kaip centristinė, o darbe „Į pilnutinę demokratiją" ji įvardijama kaip aiški centristinė.

Trečia, minėtasis darbas gali patarnauti kaip idėjų lobynas besikuriančios centristinės partijos programai. Ketvirta, krikščioniškoji demokratija — tai pasaulinė idėja, išpuoselėta ir laiko patikrinta daugelio tautų. Penkta, per krikščionių demokratų internacionalą būtų geriausiai suprantama pasaulinė, ypač Vokietijos, KD patirtis.

Nusakyta centristinė partija anksčiau ar vėliau atsiras: Lietuvos žmonėms iki gyvo kaulo įkyrėjo partijų, pretenduojančių būti „visaliaudinėmis", rietenos. Iškilus stipriam „centrui", šios partijos bus priverstos užimti savo vietas politiniame spektre. Tada politinėje arenoje destruktyvias ambicijų varžybas galės pakeisti interesų varžybos — kūrybinga konkurencija. Taip išsidėsčius politinėms partijoms, atitinkamai formuosis elektoratas, rinkėjai aiškiai žinos, už ką jie balsuoja.

Kokias perspektyvas galima prognozuoti visam politinių partijų spektrui?

Pradėkime nuo „kairės". Kas ją ateityje užims — ar LDDP ar socialdemokratai, spręs rinkėjai. Šiuo metu abiejų partijų populiarumas krinta. Geresnės sėkmės sulauks toji partija, kuri parengs tinkamą programą ir išugdys kompetentingus politikus.

Iš dešiniųjų politinių jėgų tik liberalai yra aiškiai nurodę, kuriam visuomenės sluoksniui jie imasi atstovauti, būtent veikliesiems žmonėms — verslininkams. Visos kitos dešiniosios partijos neišdrįsta to padaryti, kuria apie save įvaizdį, kad jos yra patriotinių jėgų tikrosios atstovės. Tokia nuostata nėra naudinga ir visuomenei, ir pačioms partijoms. Gerokai pragiedrėtų situacija, jei Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai) ir jos palydovės aiškiai pasakytų, kad jos yra dešiniosios partijos ir atstovauja žmonėms, kurie save laiko dešiniaisiais. Tada turtingieji žmonės galėtų išeiti iš pogrindžio, nes jie turėtų savo oficialius atstovus valdžioje. Teisiniu keliu būtų ginami jų interesai, o valstybė galėtų surinkti iš jų mokesčius. Jei TS (LK) to nepadarys, atkutę liberalai užims politinio spektro dešiniįjį lauką. Tada konservatoriams liks tik pensininkai ir moterėlių būrys.

Prie to, kas buvo pasakyta apie „centrą", galima pridėti, kad LKDP turi šansų iškilti kaip svarbiausioji politinė jėga. Jai reikia atsisakyti klerikalizmo ir radikalizmo, parengti išsamią ir įtikinamą Lietuvos ateities viziją. Svarbiausia, pareikšti, kad ši partija atstovauja tam tikrai socialinei grupei, t. y. gina žmonių, dirbančių protinį darbą ir verčiančiųsi kūrybiniu verslu, interesus. Jei LKDP nesiryš to padaryti, atsiras kita partija, nes politika, kaip ir gamta, tuštumos nemėgsta.

Politinė sistema bus veiksminga tik tada, kai visuomenė ją palaikys ir bus suinteresuota, kad ji funkcionuotų. Socialinių ap-

klausų rezultatai turėtų kelti susirūpinimą politikams: nepatenkintų politinėmis partijomis ir apskritai abejingų politikai žmonių dalis tolydžio didėja: šių metų sausio mėnesį pasiekė 44 procentus (pagal kitus tyrimus — daugiau kaip pusę), nepasitikinčiųjų Seimu, vyriausybe, ypač teismais, procentais siekia daugiau kaip pusę apklaustųjų. Žmonės nusivylę reformomis ir valdžia. Tai rodo, kad atgavę nepriklausomybę pasukome ne tuo keliu: mūsų politikai nuvedė į ekonomikos liūnus ir teisinius brūzgynus. Kur ieškoti išeities? Reikia naujų idėjų ir programų. Ir ne bet kokių, o tokių, kuriomis patikėtų žmonės. Darbas „Į pilnutinę demokratiją" gali būti geras tokių programų rengimo pagrindas. Jei siekiame, kad Lietuvos valstybė neprarastų savo valstybingumo, o lietuvių tauta nenustotų egzistavusi,— turime skubiai sutelkti visas jėgas ir pateikti dvidešimt pirmojo amžiaus Lietuvos ateities viziją, realias programas, kaip ją įgyvendinti.

KUN. VINCAS VALKAVIČIUS

JUNGTINIŲ VALSTIJŲ LIETUVIŲ IŠEIVIJOS RELIGINIS GYVENIMAS (1868—1993)

Skiriu prel. V. Balčiūnui

Atradus Naująjį pasaulį ir jo gyventojus indėnus, katalikybė ėmė plisti Amerikos pietuose ir pietvakariuose. Ispanai čia įsteigė kolonijas XVI a. Kartu su nuotykių ieškotojais atvyko įvairių dvasininkų. Iš jų ypač pagarsėjo pranciškonai. Iš šiaurės XVII a. atvyko ir prancūzų, kurie irgi steigė savo kolonijas. Čia buvo jėzuitų ir kitų vienuolių. Pirmieji Amerikos katalikai buvo indėnai; jiems misionieriai skelbė evangeliją.

Iš Anglijos į Marilando rajoną XVII a. atvyko ir baltųjų katalikų. Kurį laiką jie laisvai ir sėkmingai veikė globojami jėzuitų. Deja, ilgainiui daugumos protestantų tolerancija ėmė nykti ir katalikų likimas pasikeitė.

Nepriklausomybės karo metu dauguma gyventojų buvo Anglijos protestantai. Taip pat buvo airių, vokiečių ir prancūzų katalikų, šalia anglų katalikų. Nors tada katalikų buvo dar nedaug, bet Bažnyčia tapo formaliai organizuota, popiežiui įsteigus pirmą Amerikos vyskupiją. Ji apėmė visą šalį.

Norint suvokti Amerikos religijos istoriją, būtinai reikia suprasti du esminius dalykus, kurie visiškai skiriasi nuo Lietuvos patirties; tai: 1) valdžios ryšys su religija, 2) Bažnyčios savarankiškas išsilaikymas.

Iš pat pradžių valdžia bent teoriškai laikėsi nuošaliai nuo religijos, nors Amerikos kolonijose jau buvo įvairių tikėjimų. Kadangi naujos šalies pagrindas buvo gyventojų lygybė ir vertybė, todėl atrodė, kad geriausia sistema būtų valdžiai pasilikti atsiskyrusiai nuo religijos. Niekados nebuvo oficialios valstybinės religijos. Vis dėlto reikia pripažinti, kad protestantų daugumos įtaka labai ilgai viešpatavo.

Valdžios akyse religija buvo laikoma lyg kokia eilinė draugija. Bet kas galėjo organizuoti ir steigti savo tikėjimo bendriją. Katalikai pasauliečiai ėmėsi finansinių vajų, pirko žemę, samdė darbininkus šventovėms statyti. Patys parapijiečiai prisidėjo prie darbo ir po to patys išlaikė tas bažnyčias. Todėl kilo ir ginčų dėl nuosavybės. Būtent — kieno rankose turėtų būti ta nuosavybė legaliai užrašyta? Dar pridurkime etninių grupių trynimąsi. Airiai, prancūzai ir vokiečiai susipykdavo, ginčydavosi, kurią kalbą reikėtų vartoti bažnyčioje.

Norėdami išspręsti tuos du klausimus, vyskupai pradėjo steigti atskiras parapijas kalbantiesiems skirtingomis kalbomis, nors dauguma parapijų tapo bendros arba teritorinės ir jose buvo vartojama anglų kalba. Dėl nuosavybės. Vyskupai nutarė, kad būtų praktiškiausia ją laikyti savo rankose. Ilgainiui susidarė du nuosavybės valdymo modeliai ir juos civilinė valdžia pripažino. Pirmas modelis — parapijos nuosavybė; ji buvo laikoma 5 asmenų tarybos rankose. Šie patikėtiniai ar globėjai (angliškai — „trustees") buvo vyskupas, jo pavaduotojas, parapijos klebonas ir du parapijiečiai. Savaime aišku, kad šiuo atveju vyskupas galėjo kontroliuoti parapijos turtą. Antras modelis — dirbtinė korporacija iš vieno žmogaus, taigi iš vyskupo. Ši legaliai fiktyvi tvarka vadinama „Corporation Sole", tai yra nuosavybė priklauso ne kokiam asmeniui, bet vyskupui, kuris tam tikrą laiką eina šias pareigas.

Lietuviai į JAV pradėjo vykti po Amerikos pilietinio karo, t. y. 1860 metais. Kad geriau suprastume tų laikų padėtį, žvilgtelėkime į aplinkybes Amerikoje ir Lietuvoje pagal garsaus norvego istoriko Marcus Lee Hanson'o imigracijos teoriją, t. y. „išstumk—pritrauk" (angliškai — „push—pull"). Jos esmė yra tokia: žmogus yra linkęs palikti savo tėvynę, kai joje nepalankios aplinkybės jį išstumia, o kitame krašte yra teigiamų aplinkybių, kurios jį pritraukia.

Atkreipkime dėmesį į Lietuvą. Kurie žmonės čia buvo išstumiami? Paprastos liaudies šeimos buvo didelės. Mano tėvelis Liudvikas buvo vienas iš 6 vaikų, o mamytė Elena — viena iš 8 užaugusių. Nemažai kūdikių mirdavo tik užgimę ar vaikystėje. Kaimiečiams buvo sunku pragyventi. Jie stokojo žemės ir darbų. Nebuvo galimybės įgyti mokslą, patobulinti gyvenimą, nes spaudos draudimo laikais rusai trukdė liaudies lavinimuisi, nebuvo mokyklų. Dėl ekonominių priežasčių daug lietuvių išvyko į Ameriką. Šalia airių, lietuviai buvo antroje vietoje, praradę didžiausią skaičių gyventojų pagal proporciją.

O kas už Atlanto viliojo, traukė naujuosius ateivius? Tuo metu Amerikoje prasidėjo vadinamoji pramonės revoliucija, kuriai reikėjo labai daug stiprių darbininkų. Pensilvanijoje buvo kasamos anglys ir tiesiami geležinkeliai. Naujojoje Anglijoje ir kitose Rytų valstijose atsirado įvairių siuvyklų, metalų ir audimo gamyklų. Tokiems darbams dirbti Amerika mielai priėmė lietuvius ir kitus imigrantus.

Kokią Katalikų Bažnyčią lietuviai rado Amerikoje? Ši bendrija susidarė iš vokiečių, Kanados prancūzų, lenkų ir daugiausia — airių. Rytų apeigų ir stačiatikių tikinčiųjų, pavyzdžiui, ukrainiečių ir slovakų, pradėjo rastis maždaug tuo pačiu laiku, kaip ir

lietuvių. Dėl airių nesupratimo didelis skaičius Rytų apeigų katalikų buvo patrauktas į stačiatikybę. Buvo ir šiek tiek vokiečių vyskupų, bet dauguma buvo airiai, todėl Bažnyčios valdžia buvo jų rankose. Kas tuo metu buvo airiai čia? Atsakymas būtų toks:

a) jie pirmavo tarp katalikų pagal skaičių,

b) neturėdami kalbos kliūties, jie greitai įsitraukė į Amerikos gyvenimą,

c) jų persekiojimo istorija buvo tokia baisi, kad dauguma buvo linkę užmiršti savo kilmę ir pradėti naują gyvenimą kaip amerikiečiai katalikai. Nenuostabu, kad dauguma airių vyskupų buvo asimiliacijos ir amerikonėjimo skelbėjai.

Atsižvelkime į dar vieną labai svarbų faktorių. Amerikoje gana ilgai vyravo nusistatymas prieš katalikybę ir abejonės dėl katalikų pilietinės ištikimybės Amerikai. Todėl vyskupai buvo linkę parodyti visuomenei, kad katalikai gali būti ir yra geri amerikiečiai. Vyskupams atrodė, kad nereikia ir netinkama, net pavojinga skirti per daug dėmesio katalikų kilmės gyventojų skirtumams.

Dauguma parapijų buvo įsteigtos kaip teritorinės parapijos siekiant aprūpinti visus vieno miestelio arba miesto rajono katalikus. Teritorinėse parapijose buvo steigiamos tautinės ar etninės parapijos siekiant aprūpinti naujuosius ateivius pagal kalbą. Kaip tik atsirasdavo pakankamas skaičius imigrantų vienoj ar kitoj kolonijoj, jie greitai įsteigdavo bendros kalbos draugijas, globojamas kurio nors šventojo. Paprastai šios pašalpinės draugijos turėjo du tikslus: 1) teikti nariams finansinę paramą ligos ar mirties atveju, nes Amerikos įstaigos iš pradžių atsisakė drausti imigrantus; 2) rūpintis įsteigti savo atskirą parapiją. Šio amžiaus pradžioje buvo arti 200 tokių lietuviškų pašalpinių draugijų ir apie 140 savo lietuviškų katalikiškų parapijų.

Lietuvių imigrantų pastangoms įsteigti savo parapijas iškilo bent keturios stambios kliūtys: glaudus ryšys su lenkais, stipri laisvamanių įtaka, netikęs kai kurių kunigų pavyzdys ir religinis nepriklausomųjų („nezaležninkų") judėjimas. Apibūdinsime kiekvieną priežastį.

1. Pirmieji lenkai, kol įsteigė savo parapijas, glaudėsi prie vokiečių. Panašiai ir kai kurie slovakai bei ukrainiečiai, kol neturėjo savo parapijų, ieškojo religinės lenkų globos. Iš pradžių lietuvių draugijos bei parapijos buvo bendros su lenkų, tad lenkų dvasininkai tenkino ir lietuvių religinius reikalus. Dauguma lietuvių šiek tiek mokėjo lenkiškai, nes tuo metu tėvynėje veikė smarki lenkų kultūros įtaka. Antai mano mamytė mokėjo melstis

tiktai lenkiškai, nors namie kalbėdavome vien tik lietuviškai. Lenkams kiekvienas, kuris kalbėjo lenkiškai, atrodė yra lenkas.

Kai pradėjo busti lietuviška tautinė savimonė, šiose bendrose parapijose prasidėjo nemalonumai. Kilo tokių klausimų: kuriam vardui duoti pirmenybę dokumentuose? Ar parapija bus užrašyta lietuviška lenkiška ar lenkiška lietuviška? Kuria kalba reikia skaityti evangeliją ir sakyti pamokslus? Koks klebonas tinka vadovauti parapijai — lenkas, sulenkėjęs lietuvis ar naujai susipratęs lietuvis? Beveik kiekvienoje parapijoje kildavo ginčų. Kartais net kruvinai susimušdavo vieni su kitais. Neretai jų ginčas pasiekdavo civilinius teismus. Kartais lenkai pašalindavo lietuvius, o kartais atsitikdavo atvirkščiai. Pensilvanijoje buvo kokia 16 tokių atvejų. Pašalintieji (arba lietuviai, arba lenkai) buvo priversti iš naujo pradėti rinkti aukas ir statyti naują atskirą bažnyčią. Tiesa, ne visi lietuviai traukėsi nuo lenkų. Dalis buvo gerai susigyvenę ir todėl patenkinti dalyvaudavo su jais pamaldose. Taip pat atsiminkime, kad pirmieji lietuviai imigrantai buvo viengungiai. Lietuvaičių tik vėliau atvyko. Todėl nemažas skaičius lietuvių vedė lenkaites, ir jų vaikai buvo auklėjami motinos lenkiška dvasia. Galimas dalykas, kad apie 20% Amerikos lenkų yra buvę lietuviškos kilmės.

2. Tarp lietuvių atsirado bedievių, kurie skleidė laisvamanybę ir socializmą. Jų skelbėjai buvo redaktoriai, advokatai, gydytojai. Garsiausias iš jų buvo dr. Jonas Šliūpas. Buvo daug ir kitų, iš kurių vėliau atsirado komunistų. Tie laisvamaniai važinėjo po kolonijas su savo prakalbomis, ypač savaitgaliais, kai kunigai buvo užimti pastoraciniais darbais. Tų kairiųjų evangelija buvo tokia: kapitalizmas ir religija yra darbininkų priešai, kurie tik išnaudoja liaudį. Žmonių vienintelis išganymas ateina iš materialistinio mokslo. Kai lietuviai bandė kurti savo parapijas, kairieji kurstė tikinčiuosius prieš vyskupus, apjuokdami tokiais žodžiais: „Jūs esate kvailiai. Savo kruvinu prakaitu perkate žemę, statote bažnyčias ir klebonijas, o savo sunkiai uždirbtą turtą atiduodate airiams vyskupams!" Laisvamanių įtaka buvo nemaža. Mano nuomone, bent 25% lietuvių atsisakė tikėjimo.

3. Saujelė dvasininkų trukdė steigti parapijas dviem būdais. Iš pradžių daugelis kunigų veikė lenkiška dvasia. Jie neskubėjo skirtis nuo lenkų arba net buvo tam priešingi. Kai kurie iš jų studijavo vienintelėje Amerikos lenkų seminarijoje Detroite arba iš Lietuvos buvo atvykę stokodami tautinės savimonės. Deja, nors nedaug, bet buvo kunigų, kurie visai netiko būti dvasininkais, jų blogas elgesys sunkino parapijiečių padėtį. Bet kadangi stigo kunigų, mokančių lietuviškai, airiai vyskupai neturėjo kitos išeities, kaip tik toleruoti tokius nepavyzdingus vadovus.

4. Dar reikia paminėti ir religinį nepriklausomųjų („nezależninkų") judėjimą. Judėjimas atsirado Amerikoje tarp lenkų 1880 m. ir ilgainiui galėjo atskilti nuo vientisos JAV Katalikų Bažnyčios. Iki mūsų laikų yra išlikę per šimtą nepriklausomųjų lenkų parapijų Amerikoje ir Kanadoje ir dar apie 40 panašių parapijų pačioje Lenkijoje. Džiugu paminėti, kad dabar dedama pastangų susivienyti. Nuo 1985 m. tęsiasi oficialus jų ir mūsų atstovų dialogas kas 6 mėnesiai. Neseniai popiežius davė leidimą nepriklausomiesiems priimti sakramentus pas mus, jeigu jų bažnyčių nėra kur nors arti. Šis atsiskyrėlių judėjimas paveikė ir lietuvius. Išdygo bent 15 lietuviškų nepriklausomųjų parapijų, nors jos ilgai neegzistavo. Tik dvi išliko iki šios dienos. Čia paveikė ir laisvamanių įtaka.

Norėdami įveikti šias kliūtis, lietuviai katalikai pradėjo judėti. Kun. Juozas Žebris ir kun. Aleksandras Burba paskutiniame XIX a. dešimtmetyje bent porą metų leido savo savaitinius laikraščius. Garsiausias spaudos apaštalas kun. Antanas Milukas išleido keletą religinių knygučių.

Žinoma, tokių individualių pastangų neužteko. Pagaliau katalikai sukūrė savo stiprų laisvamaniams priešingą judėjimą. 1906 m. buvo įsteigta Katalikų federacija, kuri bandė įtraukti visas tikinčiųjų draugijas. Šviesuolis kun. Antanas Staniukynas atgaivino kunigų vienybę 1909 m. Ši dvasininkų sąjunga tuojau įsteigė laikraštį „Draugas", kuris dar šiandien spausdinamas marijonų kunigų. Pasaulietis Mykolas Norkūnas suorganizavo Jaunimo vyčių sąjungą 1913 m., ir kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, vyčiai palaikė ryšį su Lietuvos pavasarininkais ir ateitininkais. Vyčiai ne sykį rengė ekskursijas į Lietuvą. 1927 m. Kaune 15 000 pavasarininkų akivaizdoje vyčių atstovai įteikė generolui Silvestrui Žukauskui auksinį kardą. Kitos pasauliečių organizacijos neišliko. 1914 m. pabaigoje buvo įsteigta Katalikių moterų sąjunga, uolių merginų ir moteriškių, vadovaujamų kun. Fabijono Kemėšio, pastangomis. 1915 m. atsirado Šv. Juozapo vyrų darbininkų sąjunga, kuri pradėjo leisti „Darbininką". Laikraštį dar šiandien leidžia pranciškonai.

Vienuoliai ir vienuolės labai padėjo stiprinti lietuvišką religinį gyvenimą. Nors trumpai atkreipkime dėmesį į jų atsiradimą ir veiklą Amerikoje.

Uolesni klebonai pajuto, kad tikėjimui ir lietuvybei išlaikyti stinga parapinių mokyklų. Kun. Antano Staniukyno ir Marijos Kaupaitės dėka 1907 m. buvo įsteigta Šv. Kazimiero seserų kongregacija. Šios seserys įsteigė ne tik keletą pradinių mokyklų, bet ir porą gimnazijų. Šalia švietimo darbo, kazimierietės dar apsiėmė administruoti keletą ligoninių. Šių vienuolių susidarė net

per 700. Šiuo metu yra dvi kazimierietės, kurios gali teikti paramą Lietuvoje.

Palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio marijonai atvyko į Čikagą 1913 m. užimti Šv. Mykolo lietuviškos parapijos. 1919 m. jie perėmė atsakomybę už laikraštį „Draugas", toliau tvarkė parapijas ir įsteigė berniukų gimnaziją bei savo seminariją.

Dar prieš kazimieriečių kongregacijos įsteigimą buvo saujelė lietuvaičių viename lenkų nazariečių seserų vienuolyne Čikagos apylinkėje. Laikui bėgant joms kilo nemalonumų dėl tautybės. Įtampa ypač sustiprėjo Pirmojo pasaulinio karo metu. Po visokių bandymų sušvelninti santykius dauguma lietuvaičių Romos leidimu pasitraukė iš lenkių vienuolyno ir įsteigė atskirą pranciškonių kongregaciją 1922 m. bei motinystės namą Pitsberge. Jos dar įsteigė mokyklų ir keletą ligoninių. Šiuo metu pranciškonės turi dvi nares Utenoje, „Saulės" mokykloje.

Vienas pasionistas, tėvas Alfonsas Urbanavičius 1924 m. įsteigė trečią — Nukryžiuotojo Jėzaus seserų vienuolyną. Šios kongregacijos tikslas buvo globoti našles ir našlaičius, kurių tėvai ir vyrai žuvę anglių kasyklose. Šios seserys irgi sutiko mokytojauti, nes buvo labai daug to prašančių klebonų. Šiandien jos tvarko dvi puikiausias senelių prieglaudas.

Iš laisvos Lietuvos 1936 m. atvyko Nekaltojo Prasidėjimo seserys dirbti tėvų marijonų gimnazijoje Tompsone, Konektikute. Per trumpą laiką šios naujos vienuolės įsigijo didelį sklypą žemės su pastatais artimame miestelyje Putname. Jos ten tvarko senelių prieglaudą, jaunimo vasaros stovyklą Vermonto valstijoje ir savo motinystės namo patalpas naudoja įvairiems religiniams reikalams, pavyzdžiui, lietuvių kunigų vienybės metinėms rekolekcijoms, pasauliečių ir šeimų reikalams. Putnamas yra lietuvių sostinė JAV rytuose. Daugelis svečių iš Lietuvos ją aplanko.

Antrojo pasaulinio karo metu saujelė pranciškonų ir jėzuitų atvyko pas išeivius. Šiuo metu pranciškonų vienuolynas Kenebunkporte, Maino valstijoje, rengia savo kandidatus, kol bus pastatytas noviciatas Kretingoje. Bruklyne, Niujorke veikia pranciškonų kultūros centras „Židinys", ten yra spausdinamas savaitinis laikraštis „Darbininkas". Visiems žinomas yra pranciškonas vysk. Paulius Baltakis, Lietuvos išeivijos vyskupas. Jėzuitų veikla sutelkta Čikagoje; čia jie išlaiko Jaunimo centrą ir leidžia žurnalą „Laiškai lietuviams".

Per trumpą laiką dauguma įsteigtų lietuvių parapijų bandė ne tik stiprinti tikėjimą, bet ir ugdyti, išlaikyti lietuvybę. Parapijos steigė vakarines ir vasarines mokyklas jaunimui ir suaugu-

siesiems. Kolonijos surengė Kražių skerdynių minėjimus ir protestus. Susivienijimo ir kitų sąjungų metiniai seimai vykdavo parapijų salėse; jie buvo pradedami šventomis Mišiomis. Kai Amerikoje prasidėjo judėjimas dėl politinės autonomijos ir vėliau visiškos tėvynės nepriklausomybės, parapijos darė rinkliavas, kad būtų galima paremti pastangas tėvynėje. Parapijos dosniai priimdavo iš užsienio dažnus lankytojus, sakančius prakalbas ir prašančius aukų.

Iš kunigų atsirado vadovų, užsidegusių patriotizmu. Vienas kitas pasiekė kraštutinumą, net paliko kunigystę. Garsiausias iš šios kategorijos buvo kun. Jonas Žilinskas, vėliau tapęs Žilium. Po Pirmojo pasaulinio karo jis sugrįžo į Lietuvą ir veikė Klaipėdoje. Trumpą laiką buvo net Klaipėdos gubernatorius. Prieš mirtį atsižadėjo savo civilinės santuokos ir susitaikė su Bažnyčia. Kitas politinis dvasininkas buvo Fabijonas Kemėšis; tai vienas iš žymiausių kunigų veikėjų už katalikybę ir tėvynę. 1924 m. jis Katalikų universitete Vašingtone įgijo ekonomikos daktaratą ir sugrįžo Lietuvon; čia tapo kanauninku. Jis mokytojavo Dotnuvos agronomijos akademijoje. Nuo pat jaunystės nepaprastai daug rašė. 1947 m. buvo suimtas ir ištremtas į Sibirą, kur ir mirė 1954 m.

Dvasininkams kilo abejonių dėl kunigų politikų. Ne visi gyrė tokius veikėjus. Kai kam atrodė, kad tokios pasaulietinės pareigos per daug atitraukia nuo parapijos pastoracinio darbo ir kartais verčia daryti netikusį kompromisą. Vienas dramatinis pavyzdys sudaro problemą.

Tarp lietuvių buvo trys principinės politinės konkuruojančios srovės: kairieji, tautininkai ir katalikai, kuriuos priešai niekindami vadindavo klerikalais. Kairieji — tai bedieviai, anarchistai, laisvamaniai ir socialistai. Tautininkai — mišinys įvairių pažiūrų lietuvių — daugiausia laisvamanių, nors ir buvo šiek tiek katalikų. Tautininkai bandė atskirti tikybą nuo tautybės ir visus tikrus patriotus sujungti tėvynės gerovei. 1918 m. katalikai ir tautininkai susitarė sušaukti milžinišką politinį seimą Niujorke. Ši trapi katalikų ir tautininkų kombinacija nutarė, kad nebūtų jokių pamaldų nei Niujorko katedroje seimo pradžioje, nei pradedant ar užbaigiant sesijas. Žodžiu, dėl šventos ramybės nutarė, kad Dievas visai nebūtų minimas. Kun. Kemėšis ir jo katalikų partija padarė šitą kompromisą. Tačiau netikėtu būdu tai nepasisekė.

Kai prasidėjo antra sesija, viena jauna drąsi mergina Anastazija Petrauskaitė atsistojo galerijoje ir užrėkė: „Mes krikščionys, ne pagonys! Reikia malda pradėti ir užbaigti kiekvieną sesiją!" Ji kone suardė visą seimą. Kilo didžiausias triukšmas ir

grinčas. Kunigai vieni kitiems pradėjo šaukti: „Judošius!" Kai kurie delegatai bandė melstis balsiai, kiti trypti kojomis ir švilpti. Nuostabu, kad seimas kažkaip užsibaigė. Bet tikintiesiems liko didelė gėda. Katalikų šaltiniai beveik nutyli tą šauniąją Petrauskaitę.

Po Antrojo pasaulinio karo atvyko Amerikon apie 30 000 išeivių lietuvių. Jie imti vadinti „dipukais" iš angliškų žodžių „Displaced Person" („išvietintas asmuo"). Kai kuriose kolonijose jie sustiprino parapijas ir pailgino jų gyvavimą. Tačiau šie naujieji ateiviai skyrėsi nuo senųjų emigrantų ir jų antros kartos vaikų. Skyrėsi išsilavinimu, psichologiniu ir sociologiniu aspektu. Dauguma dipukų buvo profesionalai — inžinieriai, architektai, mokytojai, advokatai ir medikai. Mano tėvelių kartos dauguma žmonių buvo mažamoksliai, šiek tiek patys pramokę skaityti, bet patriotiškai tvirti lietuviai. Mano kartos dauguma Amerikoje gimusių lietuvių buvo gerokai paveikti asimiliacijos. Jiems lietuvybė nebuvo visuomet aukščiausia vertybė, jau buvo beveik nunykusi. Naujieji ateiviai gana greit įsigijo savo nuosavybę. Senoji karta turėjo ilgai taupyti savo skatikus, kol nusipirkdavo kokį kuklų namuką.

Dėl minėtų nemažų skirtumų dipukai buvo pajėgesni kurti savo atskiras draugijas ir nesistengė įstoti į egzistuojančias. Jie dalyvavo bažnyčių veikloje, minėjimuose, be to, veikė paraleliai savo skautų, chorų, ateitininkų ir profesionalų sąjungose. Nenuostabu, kad neretai kildavo nesutarimų tarp senųjų ir naujųjų gyventojų. Ir vieni, ir kiti nusivylė. Ankstesnė karta kartais skųsdavosi, kad dauguma dipukų pasirodė nedėkingi už jų priėmimą. Juk kiekvienoje kolonijoje buvo nuoširdžių žmonių, kurie jiems nemažai padėjo. Sponsoriai jiems suieškodavo butą, darbą, duodavo pinigų, garantuodavo Amerikos valdžiai, kad šie naujieji ateiviai neliks ubagai. O dipukai skundėsi, kad senieji imigrantai ir jų vaikai nemoka taisyklingai lietuviškai kalbėti, įmaišo į kalbą visokių slavizmų ir amerikonizmų. Žodžiu, atrodė, kad ankstesnieji gyventojai nepakankamai kultūringi. Greitas dipukų praturtėjimas kartais sukeldavo senesnių lietuvių pavydą ir nepasitenkinimą, ypač kai naujieji ateiviai pasitraukdavo į priemiesčius, įsigydavo savo namus ir neretai neprisidėdavo prie lietuviškų parapijų išlaikymo.

Kokia dabartinio amžiaus pabaigos lietuvių religinio gyvenimo padėtis? Reikia prisipažinti, kad niūroka. Žmonės jau pasenę ir išmirė. Jų vaikai ir vaikaičiai persikelia į kitas vietoves ir priklauso teritorinėms parapijoms. Naujų parapijiečių yra labai mažai. Iš ankstesnių, čia gimusių lietuvių, kurie vedė, tik pusė pasirinko gyvenimo draugą lietuvį. Iš mišrių vedybų menkas

skaičius lieka lietuvių parapijose. Dipukų padėtis dar blogesnė. Išsilavinimas susijęs ir su asimiliacija. Kuo daugiau mokslo, tuo daugiau nutautėjimo. Nors išeiviai turi šeštadienines mokyklas, stovyklas, šokėjų ir dainų ansamblius, vos ketvirtadalis, o gal ir mažiau dipukų vaikų veda lietuvaites. Skaudžiausia, kad iš dipukų šeimų labai retai atsiranda vaikų, turinčių religinį pašaukimą. Dėl to ir vysk. Baltakis viešai apgailestauja. Iš senosios kartos išaugo daugybė kunigų ir vienuolių, kurie tarnavo ir iki šiol tarnauja lietuvių naudai.

Kai kuriose vyskupijose lietuvių parapijos jau išnyko. Kitur vyskupai tautines parapijas jungia su teritorinėmis. Trečiur, kaip yra ir mano Švento Jurgio lietuvių parapijoje, dar galima kiek

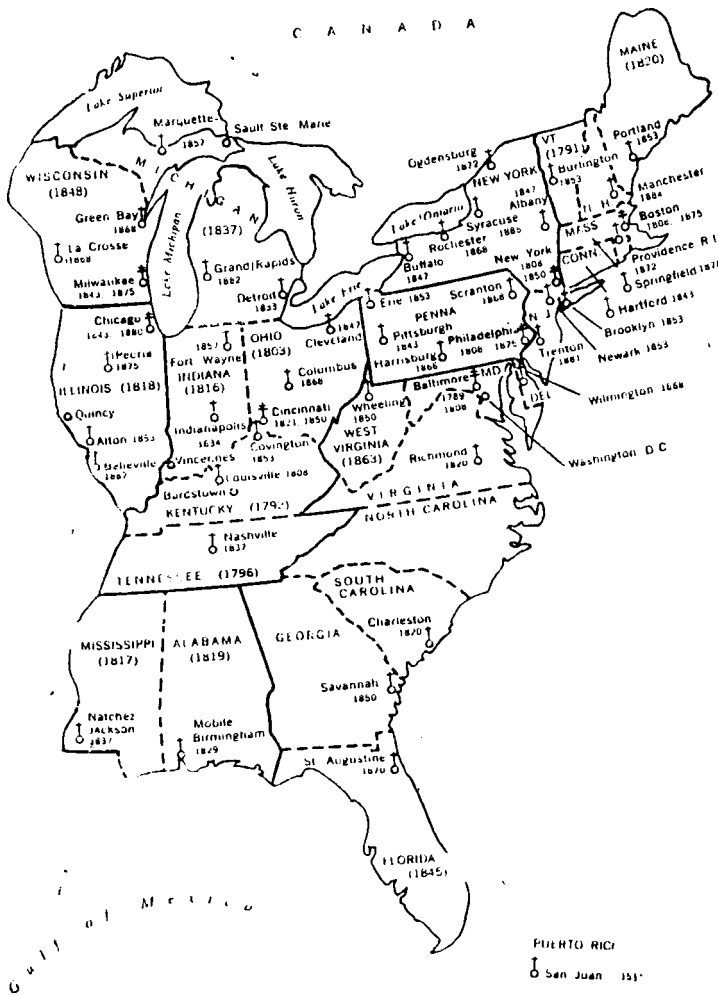

išsilaikyti; dėkui kitataučiams, kurie lankosi ir šiek tiek duoda finansinės paramos. Mes turime ir portugalų imigrantų, kuriems laikome pamaldas jų gimtąja kalba. Sekmadienį kol kas dar aukojame šventas Mišias lietuviškai saujelei žmonių. Yra apylinkėje kitų lietuvių, kurie galėtų dalyvauti. Bet kadangi teritorinės parapijos yra arčiau, lietuviai jas lanko pagal suprantamą patogumo principą. Tokie lietuviai pasirodo nors per metinius minėjimus, pavyzdžiui, per Vasario Šešioliktąją ar tragiškąsias Birželio dienas.

Nepaisant esamos padėties, Amerikos lietuvių religinis gyvenimas turėjo garbingą istoriją. Galime džiaugtis, kad įsikūrė apie 140 parapijų, yra buvę 7 vienuolynai — 3 vyrų ir 4 moterų — ir nemažai mokyklų, ligoninių, prieglaudų. Prieš septynerius metus vysk. Baltakis paprašė mane parašyti tą istoriją. Dabar, po šešerių darbo metų, pabaigiau pirmąjį tomą iš trijų numatytų. Pirmame tome aptarti JAV Rytai. Pusiau baigtas antrasis tomas apima vien tik Pensilvaniją su savo 40 parapijų ir dviem vienuolių kongregacijomis. Trečiasis tomas apims likusias vietoves, ypač Čikagą, Detroitą, Klyvlendą. Noriu parašyti bent trumpą biografiją apie kiekvieną kunigą, šalia atskirų straipsnių apie kiekvieną parapiją, religinę sąjungą, lietuvius evangelikus ir nepriklausomuosius („nezależninkus"); ir apie kairiuosius, kad susidarytų išsamesnis kiekvienos kolonijos vaizdas.

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

MARTYNO MAŽVYDO RAŠTŲ AUKŠTAITYBĖS

Mažvydas buvo žemaitis ir savo „Katekizmą" — pirmąją lietuvišką knygą — parašė žemaitiškai. Aukštaitiški elementai buvo antriniai. Tai įrodė daugiau negu prieš pusšimtį metų didysis norvegų baltistas Christijanas Stangas [1]. Naujausi tyrimai Stango išvadą patvirtino, tik pakoregavo Mažvydo gimtosios šnektos lokalizavimą, tiksliau nušvietė kai kurias jo kalbos ypatybes [2]. Dabar jau tokie formulavimai, kaip „M. Mažvydo 1547 m. katekizmo kalba tarmės atžvilgiu nėra vienalytė. Iš vienos pusės, čia apstu tokių lyčių, kurias galima laikyti žemaitiškomis..., antra vertus, greta šitokių žemaitiškų lyčių, M. Mažvydo katekizme neretai pasitaiko ir aukštaitiškųjų (arba, tiksliau sakant, tokių, kurios gali būti laikomos aukštaitiškomis)" [3], negali būti traktuojami kaip teisingi. Jie atsiranda dėl tyrimo metodologijos trūkumų: neatsižvelgimo į Mažvydo rašybos netobulumą (pvz., žemaičių balsius *o*, *e* jis žymi *u*, *i* raidėmis), aukštaitybių tapatinimo su bendraisiais lietuviškais elementais ir pan.

Tačiau žemaitiškai parašytoje pirmojoje lietuviškoje knygoje yra ir aukštaičių tarmės elementų. Iš kur jie atsirado?

J. Palionis tvirtina, kad aukštaitybės atsirado dėl to, jog Mažvydas savo raštus skyrė ne tik žemaičiams, bet ir aukštaičiams („lietuvininkams"), taigi sąmoningai taikėsi prie aukštaičių [4]. Dėl to esą jis rašė pirmoje vietoje *Letuuinikump*, o tik paskui *Szemaicziump*, lotyniškoje dedikacijoje kreipėsi *Ad Magnvm Dvcatum Litvaniae*, prakalboje — *Pastoribus et ministris ecclesiarum in Lituania* [5]. Bet čia J. Palionis klaidingai sutapatina istorinius Žemaičių ir Lietuvių („lietuvininkų") pavadinimus su šių dienų tarmėmis, kurios su tais pavadinimais iš tikrųjų nieko bendra neturi. Terminas *žemaičiai* Mažvydui anuomet reiškė ne žemaičių tarmę (tokią reikšmę jis gavo tik nuo XIX a. vidurio, pirmiausia kalbininkų darbuose), bet tos teritorijos, kuri buvo priklausiusi Žemaičių kunigaikštystei (vėliau Žemaičių vyskupystei) gyventojus, nesvarbu, kuria tarme jie kalbėjo.

Istorinės Žemaičių kunigaikštystės (gana savarankiško politinio vieneto, tik nuo Vytauto laikų įėjusio į Lietuvos valstybės sudėtį) branduolį sudarė Lietuvos vidurio ž e m u m o s. Iš čia ir pavadinimas. Toliau į vakarus aukštumose anuomet gyveno kuršiai, kurių žemė, labai nusiaubta karų su Ordinu, ilgainiui įėjo į Žemaičių kunigaikštystės sudėtį. Joje išplitusi lietuvių kalba, stipriai paveikta kuršių substrato, virto tuo, ką dabar vadiname žemaičių tarme. Dar prieš maždaug tris keturis šimtmečius pasa-

kymas kalbėti *žemaitiškai* reiškė kalbėti taip, kaip kalbama vidurio Lietuvos žemumose (Nevėžio upės baseine, taigi aukštaičių tarme), o ne žemaitiškai (žemaičių tarme) šių dienų prasme. Antai 1605 m. „Katekizmo" nežinomasis vertėjas savo pratarmėje rašė, jog tą katekizmą dar prieš jį buvo išvertęs *ʒemáytißkay* Mikalojus Daukša (turimas omenyje 1595 m. išleistas katekizmas, kurio kalba iš tikrųjų neturi nieko bendra su žemaičių tarme, parašytas vidurio Lietuvos žemumose tada vartotu kalbos variantu), o jis tą patį katekizmą išvertęs *lietúwißkay*, iš tikrųjų Lietuvos sostinėje Vilniuje vartota kalba (pats kilęs iš artimų Vilniaus apylinkių). Arba vėl — Žemaičių vyskupystės 1647 m. sinodo nutarimuose[6] yra paskelbtas popiežiaus Urbono VIII bulės „In coena Domini" vertimas ta raštų kalba, kuria rašė Mikalojus Daukša, bet ir čia ji vadinama *žemaičių kalba (linqua Samogitica)*. Ilgainiui Prūsijos lietuviai žemaičiais ėmė vadinti visus Didžiosios Lietuvos lietuvius, kurie buvo arčiau Mažosios Lietuvos. Savųjų žemaitiškai (tikrąja žemaičių tarme) kalbančių gyventojų palei Kuršių marias ir vakarinėje buv. Klaipėdos krašto dalyje jie niekada žemaičiais nevadino (kadangi nepriklausė Žemaičių kunigaikštystei). Taip pavadinti šie įsižeisdavo[7]. Jie save vadino tik lietuvininkais. Taigi Mažvydo terminai *lietuvininkas (lietuvinykas)* ir *žemaitis* reiškė visai ką kita, ne aukštaičių ir žemaičių tarmes.

Norą prisitaikyti prie kitaip kalbančių, taigi aukštaičių, Mažvydas iš tikrųjų galėjo turėti, bet jį realizuoti vargu ar jam tada būtų buvę įmanoma. Iš kur jis galėjo žinoti, kokios yra aukštaičių patarmės (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės plote jos tada jau gerokai skyrėsi viena nuo kitos) ir prie kurios jam reikėtų derintis? Juk Mažvydas rašė p i r m ą j ą lietuvišką knygą. Rašto tradicijų nebuvo. Vėlesnė raštija Lietuvos valstybėje (ne Prūsijoje!) kalbos požiūriu buvo aiškiai suskilusi į du variantus: vadinamąjį v i d u r i n į (kuriam pradžią davė vidurio Lietuvos žemumų ano meto kalba, vadinta *žemaičių kalba*) ir r y t i n į (sostinės Vilniaus ir apylinkių kalba, vadinta tiesiog *lietuvių kalba*). K. Jablonskis linkęs manyti, kad Mažvydas kaip tik prie jų (tam tikros bendrinės šnekamosios kalbos) ir taikėsi. Šią nuomonę palaikė kiti tyrėjai. Bet Mažvydo raštų kalbos aukštaitybių analizė rodo visai ką kita. Pirmojoje lietuviškoje knygoje, išskyrus poterius ir kitų asmenų verstas giesmes, nėra jokių tų kalbų (šnekamųjų interdialektų) pėdsakų[8]. Tai paneigia ir J. Palionio prielaidą[9], kad Mažvydas aukštaitybių prisirankiojęs Vilniuje, kur, kaip manoma, mokęsis 1540—1542 m. Kulviečio mokykloje. Juo labiau vargu ar galėjo jų gauti Karaliaučiuje (kaip mano J. Palionis), kur teišgyveno vos vienerius metus, buvo labai užimtas

studijomis ir pirmosios lietuviškos knygos rašymu, net vokiškai pramokti neturėjo laiko.

Atpuola ir tvirtinimas, kad Mažvydas yra kilęs iš netolimos nuo aukštaičių vietovės [10], galėjusios turėti aukštaitybių. Iš tikrųjų jis yra kilęs greičiausiai iš Gardamo ar Švėkšnos apylinkių, galbūt (mažesnė tikimybė) nuo Kvėdarnos, Varnių, taigi jo tėviškė buvo tolokai nuo aukštaičių [11].

Anksčiau (1967 m.) J. Palionis dar nurodydavo Mažvydo pusbrolio Baltramiejaus Vilento (vakarų aukštaičio) kalbinę įtaką [12], bet vėliau to atsisakė. Ir be reikalo. Orientacija į giminystę su Vilentu rodo ieškojimą teisinga kryptimi. Naujausių Mažvydo kalbos tyrimų priverstas J. Palionis 1990 m. kad ir nenoromis (kaip paskutinę, atseit nereikšmingą, priežastį) nurodo, kad Mažvydas „ir iš savo motinos aukštaitės galėjo įsisavinti aukštaitiškų lyčių" [13]. Iš tikrųjų nuo šios priežasties reikia pradėti, o ne ja baigti.

Palyginę Mažvydo „Katekizmo" aukštaitybes su Vilento kalba, matome, kad jos iš esmės sutampa [14]. Ir vieną, ir kitas reikia lokalizuoti toje pačioje šiaurinėje vakarų aukštaičių tarmės dalyje, kur nors arti žemaičių tarmės ploto (Vilento raštuose esama žemaitybių), jos priklauso vienam tarminiam šaltiniui. Kodėl taip yra?

Mažvydas gimė tarmės atžvilgiu mišrioje šeimoje. Jo tėvas buvo žemaitis, o motina aukštaitė, V i l e n t o t ė v o s e s u o. Vilentas savo „Evangelijų bei epistolų" (1579) įžangoje Mažvydą vadina lotyniškai *frater patruelis*. Taigi Mažvydas jam buvo pusbrolis iš tėvo pusės, kitaip sakant, Mažvydo motina turėjo būti Vilento tėvo sesuo. Jeigu jie būtų buvę brolių vaikai, greičiausiai abu būtų vienodai vadinęsi, bent jau būtų priklausę tam pačiam socialiniam sluoksniui. Iš tikrųjų yra kitaip. Vienas iš jų vadinosi Vilentu, kitas — Mažvydu. Pirmasis (Vilentas) save laikė bajorų kilmės žmogumi, antrojo (Mažvydo) bajorystė niekur neminima. Taigi bajorų kilmės Vilento tėvo sesuo bus ištekėjusi už nebajoro (K. Joblonskio nuomone, miestelėno) žemaičio Mažvydo.

Šeima turėjo gyventi žemaičių tarmės plote. Aplinka, be abejo, buvo žemaitiška. Tačiau Mažvydas iš mažens girdėjo savo motiną (jos įtaka vaiko kalbai negali būti nereikšminga) kalbant šiaurine vakarų aukštaičių patarme. Su ta pačia patarme jis turėjo susidurti ir svečiuodamasis pas senelius (iš motinos pusės). Vėliau jam šios patarmės plote greičiausiai yra tekę gyventi (netoli Ariogalos, pas Abraomo Kulviečio motiną), dėl protestantų persekiojimo pasitraukus iš Vilniaus.

Visa tai ir sudarė svarbiausią Mažvydo „Katekizmo" aukštai-

tybių atsiradimo priežastį. Tik taip reikėtų aiškinti jų kilmę. Kiti nurodomi aukštaitybių šaltiniai, jeigu iš viso jų buvo, laikytini antraeiliais.

Vėlesniuose Mažvydo raštuose, lyginant su „Katekizmu", aukštaitiškų elementų labai pagausėjo. Ilgiau pagyvenęs Prūsijoje, atitrūkęs nuo gimtosios žemaičių tarmės ir netekęs vilties savo tėviškę padaryti protestantišką, Mažvydas daugiau į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštytę nebesikreipė, ilgainiui visą savo dėmesį ėmė skirti Prūsijos lietuvių dvasiniams poreikiams, jų protestantiškam švietimui. Greit turėjo susiorientuoti, kad Prūsijos lietuviai šneka ne taip, kaip jis pats. Gimtoji žemaičių šnekta jam buvo nemaža kliūtis bendraujant su savo parapijiečiais. Galbūt šie net šaipydavosi iš Mažvydo žemaitiškos kalbos. Todėl jis visomis išgalėmis stengėsi atsikratyti savo žemaitiškos šnektos, sieke kalbėti taip, kaip kalba parapijiečiai, taikėsi prie jų vartojamos tarmės. Suprantama, žemaitybių vengė ir savo raštuose.

Tai daryti jam apskritai sekėsi. Antai formų su aukštaitiškomis afrikatomis vidurkis visuose vėlesniuose Mažvydo raštuose pasiekė 61% („Katekizme" tebuvo 4%), o giesmyno I dalyje jos sudaro net 87%. Sąmoningą žemaitiškų beafrikačių formų vengimą rodo pasitaikantys hipernormalizmai [15], pvz., *inent*ʒ 159_{14} 'įeinant' (vietoj *inent*), *paǯeidǯem* 453_{17-18} 'pažeidėme'. Stengėsi skirti balsius (aukštaičių) *o, ė* nuo dvibalsių *uo, ie:* pirmiesiems reikšti ėmė vartoti *o, e* raides, antriesiems — *ů, ie*. Bet jį ir toliau veikė žemaitiška tartis, dėl kurios kartais aukštaičių *ė* parašydavo žemaitiškai, t. y. su *ie*. Analogiškai ir vietoj *o* atsirasdavo tarminis *ā* (rašė *a*). Vėlesniuose Mažvydo raštuose visuotinai įsivyravo (90—100%) formos su vienaskaitos vietininko galūnės *-e* aukštaitiška tartimi (vietoj žemaičių *-ę*, kurią rašė *-i, ij, -y*), su aukštaitiška įvardine daugiskaitos naudininko galūne *-iems* (vietoj žemaičių *-ims*), įvardžių vienaskaitos galininko formos *mane, tave, save* (vietoj žemaitiškų atitikmenų su *-i*) ir kitos aukštaitiškos ypatybės.

Tačiau sunkiausia Mažvydui buvo suvaikyti, kada jo gimtosios pietų aukštaičių šnektos *ū, ī* atitinka aukštaičių *uo, ie* ir kada *ū, ī*. Ir dabar šio krašto žemaičiai, stengdamiesi kalbėti bendrine kalba, neretai persistengia ir prikuria nesamų aukštaitiškų formų su *uo, ie* (hipernormalizmų), pvz., * *siûols* 'siūlas', * *žied* 'žydi' ir pan. Tas pats atsitiko ir Mažvydui. Taikydamasis prie savo parapijiečių kalbos, jis prikūrė daugybę to paties tipo hipernormalizmų, pvz., *bůti* 237_{13}, 350_3, 413_3 499_{16}, 501_1, 511_5, 518_{16}, 550_5 'būti', *bůſi* 473_{18} 'būsi', *bůs* $335_{1,\ 8}$, 476_{13}, 505_3', $_{7}$, 509_7' 529_1 'bus' (plg. žem. *bûs*), *bůki* 346_6, $449_{4-5,\ 8}$, 463_3, $553_{9,\ 11}$, 578_5,

bůk 251_{16}, 313_{13}, 323_5, 342_{18}, 343_1, $345_{16, 17}$ ... (iš viso net 73 pavyzdžiai!) 'būk', *nebůk* 389_9 'nebūk', *Nebůket* 467_7 'nebūkite', *kuriu budu* 526_8 'kuriuo būdu', *pajunktiniu budu* 498_{2-3} 'įprastiniu būdu', *bůkliſtas* 349_6, 'būklystės, t. y. klastos, vyliaus', *dukſinkieſe* 467_{16} 'dūksinkitės, t. y. vilkitės, pasitikėkite', *dumai* 472_9 'dūmai', *dumoya* 370_5, *dumo* 505_{17}, 561_{14} 'dūmoja, t. y. galvoja' (slavizmas), *dumoiau* 470_{16} 'galvojau', *dumos* 505_2 'galvos' (būs. l.), *duma* 335_{10} 'dūmą, t. y. sumanymą, mintį, mąstymą', *dumas* 512_3 'dūmos, sumanymai', *Dumas* 493_6 'mintis, sumanymus', *dumagimais* 522_{10} 'mąstymais', *ſudumaſu* 523_{16} 'sumanymuose', *muſump* 312_5 'pas mus' (iš *mūsump*), *půliu* 468_{16} 'pūliuoja' (formos pabaiga *-iu* žemaitiška vietoj aukštaičių *-uoja*), *Nůſtume* 489_5 'nustūmė', *tukſtancǯiu* 508_7 'tūkstančių'; *pamielawa* 97_5, 122_{15} 'pamylavo, paglamonėjo', *Suſiemilk* 405_{1-2} 'susimilk' (sangrąžos dalelės balsį daugelis žemaičių ir dabar taria siaurai kaip ir ilgąjį *ī*), *wieras* 386_{10} 'vyras', *ßedi* 73_4, *ßiedi* 220_7 'žydi'.

Galimas daiktas, kad ir dažną priešdėlių *nu-*, *pri-* keitimą *nuo-*, *prie-* (pvz., *nomirti* 53_{16}, *numirti* 237_{10} 'numirti', *pregimti* 79_1, *prieimti* 100_{16} 'priimti') stimuliavo kalbos aukštaitinimo pastangos (juk pietų žemaičiai vietoj *nu-*, *pri-* turi *nū-*, *prī-*), nors tokie priešdėliai nesvetimi ir kitiems seniesiems autoriams, tik Mažvydas juos nepalyginamai dažniau vartoja. Dar plg. skolinių *prigada* 'pavojus, reikalas', *prisiega* 'priesaika' vertimą *priegada*, *priesiega*, pvz., *priegadas* 118_5 (vien. kilm.), *Prieſega* 542_{14} (galin.) būtų galima taip pat įtarti įvardžiuotinių būdvardžių daugiskaitos kilmininko formų pabaigą *-uojų* (pvz,, *miloiu* 62_{14} 'mielųjų') šalia *-ųjų* (pvz,, *piktuiu* 56_9) atsiradus dėl aukštaitinimo pastangų, plg. rašymą *teiſuiu* 505_{12} 'teisiųjų', *krißů* 570_{15} 'kryžių' (galininkas).

Ilgainiui Mažvydas visai susipainiojo. Sporadiškai randame parašytą *ů* net vietoj trumpojo (po kirčio pailgėjusio?) *u*, pvz., *dugna* 562_{12} 'dugno', *turim* 576_{10} 'turime', *tůr* 386_{10} 'turi', *můms* 237^{10} 'mums' (prieš tautosilabinį *m* žemaičiai taria siaurą *u*, kaip ir senovinį ilgąjį *ū*), *mus* 224_6 'mus' (žemaičiai taria *u* siaurą), *ſchweßump* 533_{12} 'prie šviežių' (t. y. *šviežiump* — žemaičiai tvirtagalės priegaidės spūdį koncentruoja ant pirmojo dėmens) [16]. Dar plg. *Nepriteli* 411_4 'neprietelį, t. y. priešą' (atgalinis žemaitiškas hipernormalizmas?), *Raſſuket* 171_{17} 'rasokite' (gal iš tarmės nežinomą veiksmažodį *rasoti* — tėra tik šis vienintelis pavyzdys — Mažvydas pavartojo su žemaitiškai ištarta priesaga — *-uoti?*).

Beje, Mažvydas ano meto ir vėlesnėje raštijoje nesudaro jokios išimties. Ir kiti žemaičiai „dūnininkai" savo raštuose ne mažiau už jį painiojo *ū*, *ī* ir *uo*, *ie*, prikūrė daugybę to paties galo

hipernormalizmų, pvz., XVI a. pabaigoje Simonas Vaišnoras [17], vėliau Saliamonas Mozerka Slavočinskis [18], XXVIII—XIX a. Tadas Juozapas Bukata, Silvestras Rucevičius, Bonaventūra Gailevičius, Juozapas Rupeika, Antanas Savickis, Juozapas Simferijonas Mieleška, Dionizas Poška, Silvestras Valiūnas, Simonas Stanevičius, Laurynas Ivinskis ir daugelis kitų [19]. Tokie hipernormalizmai dabar klaidina kalbininkus, pvz., įvardžio formos *juos* 'jūs', *juosų* 'jūsų' imtos iš žemaičių „dūnininkų" raštų.

Mažvydo kalbos vis didesnis aukštaitėjimas geriausiai matyti palyginus tuos pačius tekstus, įdėtus ankstesniuose ir vėlesniuose darbuose. Antai „Giesmės šv. Ambroziejaus" 1549 m. tekste skaitome *duk* 88_2 'duok', *būti* 88_3 'būti', *nug* 89_2 'nuo', o 1570 m. tame pačiame tekste (įdėtame giesmyno II dalyje) — jau *duk* 550_3, *buti* 550_3 (hipernormalizmas!), *nůg* 551_2. Dar plg. *dukem* 92_{14} 'duokime', *tims* 58_1 'tiems', *gims* 58_8 'jiems', *turiek* 59_6 'turėk', *priſch* 56_9 'prieš' ir tų pačių giesmių vėlesniuose perspausdiniuose *dukem* 246_{12-13}, *tiems* 572_8, *giems* 572_{15}, *turek* 573_{18}, *prieſch* 570_{13}.

Tačiau jokiu būdu negalima tvirtinti, kad Mažvydo raštų kalba vėliausiuose darbuose būtų visai suaukštaitėjusi. Anaiptol! Joje liko nemaža žemaitybių. Labiausiai suaukštaitėjo fonetika (bet ir čia sporadiškai pasitaiko žemaitybių), o kaityboje ir žodyne išliko daug ryškių žemaitiškų elementų.

Vėlyvuose raštuose aukštaitėjimas liko iš esmės to paties pobūdžio, kaip ir ankstesniuose: Mažvydas pamažu vis labiau artėjo prie tos kalbos, kuria rašė jo pusbrolis Vilentas. Taip atsitiko dėl to, kad Mažvydas iki pat mirties gyveno Ragainėje, t. y. tarp lietuvių, kalbėjusių vietine šiaurinių vakarų aukštaičių tarmės atšaka („striukių" šnekta), artima Vilento gimtajam dialektui. Galimas daiktas, kad ir pats Vilentas talkino Mažvydui jo literatūros darbuose (juk jis ir giesmyną po mirties išleido). Šiandien sunku atskirti Ragainės apylinkių („striukių") kalbos ir „Vilento šnektos" elementus, nes abu šie šaltiniai nėra pakankamai ištirti.

Kitokių aukštaitybių, ne „Vilento šnektos", pasitaiko tik tuose tekstuose (daugiausia giesmėse), kuriuos Mažvydas buvo gavęs iš kitų asmenų, pvz., Abraomo Kulviečio (nuo Kulvos, Jonavos raj.), Stanislovo Rapolionio (nuo Eišiškių), Jurgio Zablockio (iš Zabolotės, į pietus nuo Rodūnios) ir kt. Tačiau ir juose tų autorių gimtosios šnektos ypatybių yra labai nedaug. Mat Mažvydas savo bendradarbių vertimų kalbą gerokai keitė, žemaitino ir „mažvydino" [20]. Antai iš pietryčių Lietuvos kilusio Jurgio Zablockio verstose giesmėse randame žemaitiškų formų, pvz., *gieidenczias* 54_{20} 'geidžiančias', *turiek* 59_6 'turėk', *kraus* 56_{12}

'kraujas', *apgin* 56_{23} 'apgina', *warguſu* 54_{22} 'varguose', *tims* 58_{1} 'tiems', *tus* 58_{16} 'tuos', *priſch* 56_{8} 'prieš' ir kt. Tokių pavyzdžių gausu ir nuo Eišiškių kilusio Stanislovo Rapolionio, nuo Rodūnios — Aleksandro Rodūnionio ir kitų ne žemaičių Mažvydo padėjėjų verstose giesmėse. Taigi Mažvydas jų išverstas giesmes perrašė savo kalba. Giesmių eilėdaros, ypač eilučių pabaigos, analizė rodo, kad Mažvydas ne šiaip sau giesmes perrašinėjo, bet iš esmės perdirbo, naujai eiliavo.

Vėliausiuose raštuose, išleistuose po Mažvydo mirties, pastebime dar kitų asmenų (aukštaičių!) taisymo bei redagavimo elementų. Jie ryškiausi tais atvejais, kai taisytojas buvo kitos vakarų aukštaičių patarmės (ne „striukių") Prūsijos lietuvis. Antai sporadiškai pasitaiko balsis *o* nekirčiuotose galūnėse, pvz., *Diewo, wiſſo pikto, iſch Euangelios*. Tokių parašymų nedaug. Ankstesniuose raštuose jų visai nėra. „Formoje krikštymo" jie sudaro vos 8% atitinkamų pavyzdžių, giesmyne dar mažiau, tik apie 1%. Išimtį sudaro „Parafrazis", kur jų labai daug, net per 80%. Tai, be abejo, pašalinio asmens, greičiausiai „Parafrazio" leidėjo Jono Bretkūno, darbas.

---

[1] Stang Chr. S. Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas. Oslo, 1929.

[2] Salys A. Martyno Mažvydo raštų kalba // Matmenys (JAV). 1973. Nr. 25. P. 3—14; Zinkevičius Z. M. Mažvydo raštų kalba // Baltistica. 1977—1979. XII(2). P. 358—371; XIV(1). P. 38—44; XIV(2). P. 139—146; XV(1). P. 16—22; Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. T. 3; Senųjų raštų kalba. Vilnius, 1988. P. 21—53.

[3] Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a. Vilnius, 1967. P. 51—52. Tas pats pakartota lietuvių literatūrinės kalbos istorijos vadovėlyje, pasirodžiusiame 1979 m. (p. 28).

[4] Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba... P. 55—56. Vadovėlis — p. 29.

[5] Baltistica. XXVI(1). 1990. P. 91.

[6] Synodus quarta dioecesis Samogitiae... Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu A. D. M. DC. XLVII.

[7] Rašytoja I. Simonaitytė padėjo šių eilučių autoriui išaiškinti nemaža savo gimtosos šnektos (Vanagai, Klaipėdos raj.) ypatybių. Kai kartą netyčia autorius jos šnektą pavadino žemaitiška, ji taip labai supyko, jog atsisakė toliau bendrauti. Nepadėjo jokie atsiprašymai ir paaiškinimai.

[8] Tas faktas anaiptol neprieštarauja, kaip mano J. Palionis (Baltistica. XXVI(1). P. 91), pačių interdialektų egzistavimui.

[9] Baltistica. XXVI(1). P. 91.

[4] Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba... P. 55—56. Vadovėlis — p. 29.

[11] Plačiau apie Mažvydo gimtosios šnektos lokalizavimą žr. Baltistica. XIII(2). 1977. P. 364—371.

[12] Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba... P. 56.

[13] Baltistica. XXVI(1). P. 91.

[14] Baltistica. XIV(1). P. 38—44; Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. T. 3. P. 31—34.

[15] Mažvydo raštų pavyzdžiai pateikiami iš faksimilinio leidinio: MAŽVYDAS Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. Spaudai parūpino Dr. Jurgis Gerullis. Kaunas, 1922.

[16] J. Palionis linkęs manyti (Baltistica, XXVI, 1. P. 92), kad ne visais atvejais Mažvydo *ů* reikia skaityti kaip dvibalsį *uo*, nes esą spaustuvininkas galėjo neskirti rankraščio raidės *ū* nuo *ů* ir abi rinkti kaip *ů*. Žinoma, taip galėjo atsi-

tikti, jeigu Mažvydas iš tikrųjų vartojo raidę *ů* balsiui *u(ū)* žymėti, bet mes to nežinome, rankraščių neišliko.

[17] Šis 1600 m. „Žemčiūgoje teologiškoje" rašė, pvz., *Sůnus* 66a$_8$ 'sūnus', *bůdamas* 110b$_8$ 'būdamas', *mů ſ su* 163b$_{20}$ 'mūsų', *tů* 127a$_{12}$ 'tų', *ʒmoniů* 162b$_{21}$ 'žmonių', *wiere ſ niůiu* 158b$_1$' 'vyresniųjų', *wieriau ſ iůiu* 'vyriausiųjų', net *Kůniga* 144b$_{16}$ 'kunigo', *lůdijimop* 10a$_{12}$ 'prie liudijimo', *ʒůdo* 172b$_{22}$ 'žudo', *ſ ů* 6a$_{17}$ 'su', *prisiegas* 48a$_7$, *prie ſ igas* 61a$_{14}$ (su *i*!) 'priesaikas' (skolinys *prisiega*).

[18] Plg. *nuoplakima* II 85$_2$ 'nuplakimo', *pripuolty* II 2$_{15}$ 'nelaimėje, varge' *(priepultis), te prieduod* I 15$_{21}$ 'tepriduoda'. Vartojo daug hibridinių pusiau žemaitiškų, pusiau aukštaitiškų formų, tokių kaip *duoket* 'duokite', *giedoket* 'giedokite' (šaknis aukštaitiška, galūnė žemaitiška!), kurių buvimą J. Palionis (Baltistica. XXVI(1). P. 92) bergždžiai neigė, iškraipęs „Lietuvių kalbos istorijos", III, p. 211 teiginį, galūnės *-ket* rašybos variantus pateikęs kaip tariamas gretimybes. Beje, panašių savavališkų „sprendimų" yra ir daugiau.

[19] Pavyzdžiai pateikti „Lietuvių kalbos istorijos" IV tome (p. 48, 120, 123, 124, 126, 130—131, 139, 141, 145, 165 ir kt.).

[20] Plačiau apie tai žr. Zinkevičius Z. Stanislovo Rapolionio lietuviškų tekstų kalba // Stanislovas Rapolionis [Straipsnių rinkinys]. Vilnius, 1986. P. 141—147.

ANICETA GARŠVIENĖ

LIETUVOS LOGOPEDIJOS RAIDOS BRUOŽAI

Kalbėjimo nesklandumai pastebimi ir minimi jau nuo senų laikų. Juos atspindi ir lietuvių kalba, tautosaka, senoji literatūra.

Lietuvių kalbos žodyne iš seno nemaža žodžių, žyminčių daugelį kalbėjimo sutrikimų. *Nebylys* — negalintis kalbėti. *Mikna, miknius, miksa, bukčius, vekuta, steneklis* — mikčioja. *Šveplys, švėpla, švebelda, velbesas, švelpesas* — veblena (neaiškiai taria garsus). *Grebluoja, belekuoja* — neištaria garso „r". *Sniaukroti, knerkti, niauzgėti* — neaiškiai, pro nosį kalbėti. Gali būti *lėtakalbis, retakalbis, greitakalbis* žmogus; *kimus, duslus, gergždžiantis, spigus* balsas ir t. t. (41).

Pasakose (34), patarlėse minimi švepluojantys, mikčiojantys, neaiškiai kalbantys žmonės. Kalbėjimo nesklandumų turintys žmonės juos slepia, kiti juos švelniai pašiepia.

1827 m. J. Frankas (dirbęs ir Vilniaus universitete) įvairius kalbėjimo nesklandumus pavadino ir dabar tebevartojamu terminu *dislalija. Alalija* ir *mogilalija* — dislalijos laipsniai (56). Tai bene pirmasis mėginimas kalbėjimo sutrikimus klasifikuoti. Vėliau Europoje paskelbta ir daugiau darbų, kuriuose aprašomi ir klasifikuojami kalbėjimo sutrikimai. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje pasirodo pirmieji logopedijos vadovėliai. Lietuvių spaudoje irgi pasirodo straipsnių apie lietuvių vaikų kalbėjimo nesklandumus.

Mokytojas B. Miknevičius (1913) anketų, stebėjimų, pokalbio metodais atliko psichologinius mokinių kalbėjimo, daiktų pažinimo, skaičiavimo tyrimus. Mokytojas rašo, kad tirtieji vaikai iki 4—5, rečiau iki 7, o kartais iki 9 metų neištaria daugelio garsų. Dažniausiai neištariami *r, s, š,* rečiau — *l, ž, k, d, g, b, v.* Vietoj *r* ištariama *ij, l,* vietoje *s* ir *š* — *t,* vietoje *l* — *ij.* B. Miknevičius teigia, kad tirtųjų vaikų žodynas pakankamas. Jis pataria mokyklinių vadovėlių autoriams ir mokytojams atsižvelgti į tai, kurie žodžiai vaikams žinomi, kuriuos ir kaip paaiškinti (38).

Gerėjanti medicininė pagalba taip pat skatina tobulinti logopedinį darbą. Nuo 1918 metų Lietuvoje daromos galvos smegenų operacijos. Operuojamas nesuaugęs gomurys ir kiti kalbėjimo padargai. Ausų, nosies ir kaklo gydytojų darbų sąraše (1921) yra ir tokie: fonetiškas tyrimas, kalbėjimo lavinimas, psichoterapeutiški pokalbiai (48). Medikai kasdien susiduria su kalbėjimo sutrikimais, specialiojoje spaudoje aprašo, kaip galima juos koreguoti.

1920 m. pradėjusiame eiti „Medicinos" (vėliau „Lietuvos medicinos") žurnale skelbiamos medicinos naujovės, plintančios iš

įvairių (ypač kaimyninių) šalių. Pavyzdžiui, pateikiama informacija apie specialią organizaciją kovai su mikčiojimu (28). Pranešama apie kalbėjimą rykle, kai ligoniams pašalinamos balso stygos. Kai kurie ligoniai pripranta kalbėti balsingai ir jų kalbą galima suprasti stovint net kitame kambario gale (49).

Rašoma apie atviro sukandimo chirurginį ortopedinį gydymą (1925) (44), duslų balsą dėl auglio tarp tikrųjų ir netikrųjų balso stygų (1927) (23), nesugebėjimą kalbėti (motorinė afazija) (1925) (27) ir kt.

Kalbėjimo sutrikimai ir jų šalinimas aptariamas ir originaliuose straipsniuose. Jau 1921 m. J. Blažys rašo apie psichoanalizės bei psichoterapijos metodus (5). T. Gutmanas (1925) aptaria savo patirtį, kaip taikoma psichoterapija įvairiems ligoniams. Mikčiojantiems siūloma hipnozę derinti su logopedinėmis pratybomis (mankštymais) (24).

Pateikiama šiek tiek statistinių duomenų apie vaikus, kuriems reikia specialaus mokymo, apie kitus asmenis, turinčius kalbėjimo nesklandumų (A. Šidlauskas, 1927) (46); L. Epšteinas, 1928 (10); J. Blažys, 1934 (6).

1925 m. sausio 1 d. mokyklose įvedama gydytojo pareigybė. Mokyklos gydytojams priskiriamos ir šios funkcijos: išskirti mokinius, kurie dėl protinio ar fizinio atsilikimo turėtų mokytis specialiosiose mokyklose, t. y. protiškai atsilikusius vaikus, bei vaikus, turinčius žymių klausos, regėjimo, kalbėjimo sutrikimų. Nurodoma, kad mokyklos gydytojas privalo padėti organizuoti pagalbines klases (50).

Kauno universiteto nervų ir psichikos ligų katedros vedėjas V. Vaičiūnas paskelbė porą straipsnių apie mikčiojančius, ragino mokytojus ir gydytojus padėti tokiems asmenims (54, 55).

V. Vaičiūnas nurodo, kad mikčioja apie 2 proc. mažamečių ir 1 proc. suaugusiųjų, rašo apie toninę ir kloninę mikčiojimo formą, mikčiojančiųjų baimę kalbėti. Mikčiojimas traktuojamas kaip funkcinis nervų sistemos sutrikimas, neurozė. Aptariami mikčiojančiųjų kalbėjimo padargų raumenų spazmai (mėšlungiai), lengvesnės ir sunkesnės bendravimo situacijos, mikčiojimo priežastys bei profilaktika. Pastebėjus, jog vaikas pradeda mikčioti, patariama neatkreipti jo dėmesio į užsikirtimus. Geriau leisti jam pabūti ramesnėje aplinkoje, mažiau kalbėti. Panašiai mikčiojančiųjų tėvams pataria ir dabartiniai logopedai.

Visus mikčiojimo šalinimo metodus autorius suskirsto į didaktinius ir psichoterapinius.

Kalbėjimo sutrikimų stebėjimams bei tyrimams turėjo įtakos Lietuvos psichologijos raida. Antai mokytojams labai pravertė J. Vabalo-Gudaičio (1928) parengta mokinių įvertinimo progra-

ma. Tarp kitų užduočių joje siūloma tirti kalbos žodingumą, sąvokas (52).

Mokytojai nevengė rūpintis kalbėjimo sutrikimų šalinimu. Postūmį logopedinei propagandai ir praktikai davė privalomo pradinio mokymo įstatymas (1922). Iki tol dauguma vaikų, kuriems mokytis trukdė kalbėjimo sutrikimai, likdavo už mokyklos durų.

A. Jakučionis vadovėlyje „Praktiška rašymo skaitymo metodika" (1934) ragina mokytojus taisyti mokinių tarimo defektus ir pamoko, kaip tą daryti (25). Daug publikacijų apie kalbėjimo sutrikimus pasirodė 1937—1938 metais „Tautos mokykloje" ir kitur.

R. Šaltenis (1937) pateikia metodiką, kaip nustatyti kalbėjimo sutrikimus. Būtina tirti ikikalbinį periodą, vaiko garsinę kalbą, žodyną, žodžių darybą, gramatinę struktūrą, sintaksę. Rekomenduojama stebėti vaiko kalbą natūraliomis sąlygomis. Pateikiamas natūralaus eksperimento pavyzdys. Anketiniu metodu siūloma tirti tik žodyną (45).

Kaip mokytojai gali padėti mikčiojantiesiems, rašo M. Škėma (1937). Jis pataria daugiau dainuoti, tarti pirma vienskiemenius, paskui dviskiemenius žodžius ir jungti juos į 2 žodžių sakinius. Tokiais sakiniais atsakoma į klausimus pagal paveikslėlius. Skaitomi trumpi eilėraščiai, dainelės ir prozos kūrinėliai. Pirma perskaito mokytojas, tada choru visi mokiniai ir pavieniui. Atsakinėjama į klausimus, iš pradžių pridedant tik vieną naują žodį. Pasakojama, inscenizuojama mikčiojančiųjų grupėje ir dalyvaujant kitiems mokiniams (47).

Mokytojas J. Kubilinskas dviejuose stambiuose straipsniuose aptaria kalbėjimo sutrikimų simptomatiką ir jų šalinimą. Pirmajame (1937) analizuojamas mikčiojimas, greitakalbystė, lėtakalbystė. Aprašoma, kaip atsiranda mikčiojimas, kokie jo simptomai, analizuojamos mikčiojimo priežastys.

J. Kubilinskas pataria mikčiojimą šalinti kolektyve, nes kalba yra socialinės aplinkos padarinys. Mikčiojantysis turi išmokti ir įprasti bendrauti. Trumpai išdėstomos populiariausios mikčiojimo šalinimo metodikos.

Greitakalbystė (batarizmas) atsiranda dėl neišlavėjusio slopinimo proceso. Šalinant šį sutrikimą rekomenduojama stiprinti nervų sistemą; sudaryti lėtesnės kalbos nuostatą; atlikti lėto sklandaus kvėpavimo, kalbėjimo, skaitymo pratybas; pratinti greitakalbį labiau gilintis į kalbos turinį, kontroliuoti savo kalbą.

Lėtakalbystei (bradifrazijai) šalinti tinka tie patys metodai, kaip ir greitakalbystei, tik šiuo atveju kalbos tempas greitinamas (30).

Kitame straipsnyje aptariamos balso savybės, pradžia, vaikų balso tobulėjimas, fiziologinė ir patologinė mutacija, patologinės mutacijos koregavimas, balso silpnumas (fonastenija), netekimas (afonija) ir kt. (31).

A. Ašmontas (1938), aptardamas sakomojo žodžio kultūrą mokykloje, moko kvėpuoti pilvu, kalbant atpalaiduoti kalbėjimo padargus, surasti natūralų balso skmbesį, įspėja, kad gali sutrikti balsas, jei kalbama per aukštu balsu. Nurodoma, kaip koreguoti greitakalbystę ir lėtakalbystę, skatinama ugdyti vaikų šnekamąją kalbą pokalbiais apie vaikams įdomius dalykus. Daugelis autoriaus minčių tebėra aktualios ir šiandien (3).

L. Kuodys (1937) skatino mokytojus taisyti vaikų tarimo sutrikimus, nereikalauti labai garsiai kalbėti, kad neišeitų nenatūralus, beprasmis, nemuzikalus riksmas (29). V. Mejeris (1937), aptardamas raidės ir garso asociacijos sudarymą, pataria mokytojui mokant raidžių ne tik pačiam aiškiai ištarti garsą bei siūlyti tą padaryti vaikams, bet ir leisti mokiniams pajusti kalbėjimo padargų judesius — pridėti rankas prie veido, smakro, gerklės, krūtinės. Mokydamas naują raidę, pedagogas demonstruoja garso artikuliaciją, aptaria ją kartu su mokiniais (37). Mokinių liežuviui miklinti jis (1938) siūlo mokytis greitakalbių (susiliejančių posakių), trumpučių aiškaus rimo eilėraštukų. Pateikia gerų fonetinės klausos lavinimo, žodžių sintezės užduočių (36).

V. Lazersonas „Lietuviškosios enciklopedijos" VI tome (1937), aptardamas defektyvius vaikus, greta aklųjų, kurčnebylių, mini vaikus su kalbėjimo funkcijų susilpnėjimu, įvairiomis kalbėjimo sutrikimų formomis (33).

Taigi tarpukario medicinoje, pedagoginėje bei psichologinėje literatūroje analizuojami dislalijos tipo garsų tarimo defektai, mikčiojimas, balso, kalbėjimo tempo sutrikimai ir jų šalinimo metodikos. Kuriamos kalbėjimo tyrimo užduotys. Neturime duomenų apie nosinumą (rinolalijas), kalbėjimo sutrikimus dėl cerebrinės patologijos (dizartrijas, alalijas), rašymo, skaitymo sutrikimus.

1938—1940 m. Vytauto Didžiojo universitete vykusių gydomosios pedagogikos kursų kai kurie klausytojai (P. Skurskis, P. Grigas) tapo vieni iš pirmųjų pokario logopedų. Šio universiteto medicinos fakultete psichiatras V. Vaičiūnas savo paskaitose analizavo mikčiojimą ir jo šalinimą.

Maža žinių turime apie praktinį logopedinį darbą. V. Vaičiūnas savo straipsnyje (1932) sako, kad nervų ir psichikos ligų klinikoje, kurioje jis dirbo nuo 1925 m., o nuo 1939 m. jai vadovavo, buvo šalinamas mikčiojimas.

Kaune, Kęstučio gatvėje, privačiai kalbėjimo sutrikimus gy-

dė I. Dektoraitė. Mikčiojimo koregavimo metodika atitiko to meto Vakarų šalių psichologines pedagogines pažiūras. Šis sutrikimas atsiranda dėl nervų sistemos labilumo, psichinių traumų (išgąsčio). Užmirštą traumą padeda nustatyti sapnai. Pratinama kalbėti ramiai, atpalaidavus visus veido, ypač žandikaulių, taip pat kūno raumenis. Pratybų pradžioje atliekami kvėpavimo pratimai, padedantys atsipalaiduoti.

Kalbėjimo sutrikimus pagal užsienio literatūrą ir lietuvišką spaudą mėgino šalinti ir kai kurie mokytojai.

Lenkų okupuotame Vilniuje Stepono Batoro universiteto medicinos fakultete, be privalomų klausyti dalykų, buvo ir neprivalomų. Tarp pastarųjų — kalbėjimo ir balso defektai bei jų gydymas. Šių kursų klausytojas buvo ir žinomas surdopedagogas ir logopedas J. Glembockis. 1929 m. prie otolaringologijos klinikos buvo įsteigta konsultacija ligoniams, turintiems kalbėjimo ir balso defektų (53).

Logopedijos raidos iki II pasaulinio karo duomenys tikriausiai žinomi dar ne visi. Tačiau ir pateiktieji paneigia vyravusią nuomonę, kad kalbėjimo sutrikimų turinčiais vaikais susirūpinta tik po II pasaulinio karo. Kaimyninėse šalyse šio laikotarpio pabaigoje padėtis buvo panaši. Vokietijoje jau nuo XVIII a. pabaigos pradėtas ir gerokai pastūmėtas kalbėjimo sutrikimų tyrimo ir šalinimo darbas, tačiau valdžią paėmus fašistams tas darbas buvo nutrauktas. Rusijoje praktinė logopedinė pagalba teikiama nedideliam būriui žmonių, o logopedijos mokslas, įsteigus Eksperimentinį defektologijos institutą (vėliau Defektologijos mokslinio tyrimo institutas), progresavo sparčiau.

Kadangi Lietuvos Respublikos pedagoginė literatūra ir spauda sovietiniu laikotarpiu tapo neprieinama, kalbėjimo sutrikimų šalinimo klausimas vėl imamas kelti pedagoginėje bei medicininėje spaudoje.

Logopedinę pagalbą teikti skatino J. Glembockis (1950). Savo darbe jis pateikia logopedinės pagalbos organizavimo programą. Siūlo mokyklose surašyti vaikus, turinčius kalbėjimo sutrikimų. Tai turėtų atlikti specialiai parengtos (po 6—8 val. kursų) medicinos seserys ir mokytojai. Funkcines mokinių kalbėjimo ydas, J. Glembockio nuomone, galėtų taisyti medicinos seserys ir mokytojai. Vaikus, turinčius organinių kalbėjimo sutrikimų, turėtų apžiūrėti gydytojai. Raginama steigti logopedijos kabinetus (15).

I. Dektoraitė (1951) apibrėžia logopedijos sąvoką, aptaria fiziologinį šveplavimą, funkcinius ir mechaninius tarimo nesklandumus (dislalijas), uždarą ir atvirą nosinumą (rinolalijas). Daugiau vietos ji skiria mikčiojimo simptomams aptarti ir siūlymams, kaip juos šalinti. Pabrėžiama, kad būtina sutrikimą šalinti anksty-

vajame amžiuje, sukurti ramią aplinką, mokyti ritmiškos kalbos. Ritmiškai pakartoję klausimą, vaikai į jį atsako, vėliau pasakoja. Nurodomos kalbėjimo sutrikimų profilaktinės priemonės (9).

Ir tuo laikotarpiu trūkstant logopedų mokinių kalbėjimo nesklandumus mėgino taisyti mokytojai. 1955 m. šio darbo patirtimi dalijasi mokytoja M. Labrencytė. Ji mokė tarti garsus, padėjo mikčiojantiesiems (32).

Keli logopedai profesinį parengimą įgijo Maskvos pedagoginių institutų defektologijos fakultetuose. Jie ir tapo pirmieji pokario logopedai. Pirmiausia logopedai pradėjo dirbti vaikų poliklinikose ir pagalbinėse mokyklose (Vilniuje, Kaune, Panevėžyje).

Pirmieji Lietuvos logopedai buvo gana aktyvūs. 1955—1958 m. S. Gudelienė ir E. Šimelionytė paskelbė spaudoje tris bendrus ir du logopedijos populiarinimo straipsnius (16, 17, 20, 21, 22). Daugiausia vietos skiriama mikčiojimui, tarimo ir rašymo sutrikimams ir disgrafijoms. Glaustai išdėstytos tuometinės šių sutrikimų šalinimo metodikos. Yra originalių stebėjimų, tyrimo duomenų, mokymo priemonių aprašymų. Aprašomi lietuvių kalbos sistemos sąlygoti kalbėjimo sutrikimai. Autorės nurodo (1958), kad rašymo sutrikimų masinėje mokykloje pasitaiko 8 proc., o pagalbinėje mokykloje — 24 proc. visų mokinių (22). Originalius optinių skaitymo ir rašymo defektų šalinimo būdus aprašo S. Gudelienė (1963) (18).

1958—1960 m. suorganizuotuose defektologų tobulinimosi kursuose logopedijos paskaitas skaitė M. Striupavičiūtė.

1958 m. Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute sukomplektuota grupė studentų, kurie įgijo logopedijos ir lietuvių kalbos, o 1959 m.— bendrojo profilio defektologijos specialybę. Logopedijos paskaitas jiems skaitė E. Šimelionytė-Martynaitienė ir M. Striupavičiūtė.

1962 m. miestuose bei rajonų centruose prie poliklinikų bei vidurinių mokyklų pradėti steigti logopedijos punktai. 1963 m. bendrojo lavinimo mokyklose veikė 10 logopedijos kabinetų (7).

Logopedijos sekcija veikė 1963 (39), 1965 (42), 1971 (2), 1983 (43) metų respublikinėse mokslinėse-metodinėse defektologų konferencijose. Pasirodo VVPI auklėtinių logopedų publikacijų, kuriose tiksliau apibūdinami mokinių kalbėjimo sutrikimai, pateikiama įvairesnių jų šalinimo būdų (P. Gelumbauskaitė, 1968 (11); Barščiauskas, 1967 (14); J. Lokcikas, 1968 (35) ir kt.).

1960 m. Šiaulių pedagoginiame institute įsteigiama defektologijos specialybė, kurios pirmųjų laidų absolventams suteikiama pagalbinės mokyklos ir vidurinės mokyklos I—IV klasių mo-

kytojo, o nuo 1966 m.— pagalbinės mokyklos mokytojo ir logopedo kvalifikacija.

Steigiamos ugdymo įstaigos vaikams, turintiems kalbėjimo sutrikimų. 1965 m. įkuriama logopedijos mokykla ir ikimokykliniai logopediniai vaikų namai. Steigiami logopediniai darželiai (Šiauliuose 1967; Kaune 1970; Vilniuje 1977 m.), logopedinės grupės daugelyje rajonų centrų. Miestuose vienas logopedas taisė 1—3 bendrojo lavinimo mokyklų mokinių kalbą. Logopedai dirbo ir rajonų vidurinėse mokyklose. Aklųjų ir silpnaregių, vaikų, turinčių judėjimo, atramos sutrikimų, lėčiau bręstančių vaikų bei pagalbinių mokyklų, taip pat ikimokyklinių ir mokyklinių vaikų namų logopedai koreguoja savų auklėtinių kalbėjimo sutrikimus.

Sveikatos apsaugos sistemoje kūdikių namų logopedai ugdo skurdžią savų vaikų kalbą. Miestų ir rajonų vaikų poliklinikų logopedai šalina įvairius ikimokylinio ir mokyklinio amžiaus vaikų kalbėjimo sutrikimus. Suaugusiųjų poliklinikoje dažniau tenka grąžinti kalbą jos netekusiems (afazikams), taisyti balso, tarimo sutrikimus bei mikčiojimą. Logopedai dirba ir vaikų psichoneurologiniuose dispanseriuose (skyriuose), ligoninių neurochirurgijos skyriuose bei vaikų sanatorijose. Socialinio aprūpinimo ministerijai priklauso vidutinio intelekto sutrikimo vaikų globos namų logopedai.

Logopedų kvalifikacija tobulinama kursuose, metodiniuose būreliuose bei savišvietos būdu. Kai kurie logopedinės mokyklos, logopedinių darželių bei medicinos įstaigų logopedai dalyvavo Maskvoje, Leningrade, Kijeve vykusiuose kursuose. Lietuvoje bendrojo lavinimo ir pagalbinių mokyklų logopedų tobulinimosi kursai vyko 1979, 1984, 1988 ir 1991 m. 1988 ir 1990 m. vyko medicinos įstaigų logopedų kursai.

Metodikos darbas vyko 3 grupėse: medicinos įstaigų, mokyklų ir ikimokyklinių įstaigų logopedų metodiniuose būreliuose, draugijose. Čia apibendrinama, skleidžiama geroji patirtis, sprendžiami organizaciniai klausimai. Skaitomos paskaitos, pranešimai iš savo patirties ir naujesnės literatūros, stebimos būrelio narių pratybos.

Lietuvos logopedų darbas buvo gerai vertinamas, tačiau šioje logopedinės pagalbos sistemoje dalis vaikų buvo ugdomi savaitiniuose darželiuose bei internatinėse mokyklose, tad ne visiems vaikams pagalba buvo prieinama ir pakankama.

Logopedams yra išleistos J. Danilavičiaus (1973) (8), J. Unčiurio (1981) (51), R. Giedrienės (1984) (12), 1986 (13), 1987 (14), A. Andrijanovos ir S. Vilkienės (1990) (1) ir kt. metodinės priemonės, didaktinė medžiaga; studentams — R. Ivoškuvienės ir A. Garšvienės paskaitų konspektai bei vadovėlis. Apgintos ketu-

rios mokslinės disertacijos (A. Mikulskytė, 1972; R. Ivoškuvienė, 1975; J. Unčiurys, 1975; R. Giedrienė, 1981).

Šiuo metu itin aktualu Lietuvoje tobulinti ankstyvojo amčiaus bei vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų kalbos ugdymo, afazikų kalbos grąžinimo, mikčiojimo ir dizartrijos šalinimo problemas. Siekiama susipažinti su Vakaruose sukurtomis efektyviomis kalbėjimo sutrikimų šalinimo metodikomis ir jas praktiškai taikyti. Kaupiama integruoto kalbėjimo sutrikimų turinčių vaikų ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose patirtis.

LITERATŪRA

1. Andrijanova A., Vilkienė S. Garsų tarimas. Kaunas, 1990.

2. Anomalių vaikų tyrimo klausimai: Respublikinės defektologų konferencijos medžiaga. Šiauliai, 1971.

3. Ašmontas A. Sakomojo žodžio kultūra mokykloje // Tautos mokykla. 1938. Nr. 18. P. 421—425; Nr. 19. P. 443.

4. Barščiauskas V. Mikčiojantiems galima padėti // Tarybinis mokytojas. 1967. Gegužės 7.

5. Blažys J. Psichoanalizė ir psichoterapija // Medicina. 1921. Nr. 2.

6. Blažys J. Psichiškai defektyviųjų sterilizacija // VDU Medicinos fakulteto darbai. 1934. T. 1. P. 34.

7. Butanavičius V. Logopedinis kabinetas // Tarybinis mokytojas. 1964. Rugpjūčio 6.

8. Danilavičius J. Vaikų šnekamosios ir rašomosios kalbos sutrikimai, Kaunas, 1973.

9. Dektoraitė I. Apie kalbos ir tarties trūkumus // Tarybinė mokykla. 1951. Nr. 6. P. 27.

10. Epšteinas L. Mokyklinio amžiaus vaikų sveikatos apsauga Kauno pradžios mokyklose // Medicina. 1928. Nr. 6. P. 402—419.

11. Gelumbauskaitė P. Kai kurie rašymo sutrikimai ir jų šalinimas // Tarybinė mokykla. 1968. Nr. 2. P. 9.

12. Giedrienė R. Disgrafija ir jos šalinimo būdai. Vilnius, 1984.

13. Giedrienė R. Pradinukų kalbėjimo sutrikimai. Kaunas, 1986.

14. Giedrienė R. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbinės sambrandos tyrimas. Vilnius, 1987.

15. Glembockis J. Kalbos ydų klausimas mūsų mokyklose // Tarybinė mokykla. 1950. Nr. 1. P. 36.

16. Gudelienė S. Mikčiojimas ir jo gydymas // Sveikatos apsauga. 1958. Nr. 6.

17. Gudelienė S. Mikčiojimas // Sveikatos apsauga. 1958. Nr. 8.

18. Gudelienė S. Rašto sutrikimų taisymas: Mokslinės metodinės konferencijos defektologijos klausimais tezės. 1963. Kovo 25—27 d. Vilnius, 1963.

19. Gudelienė S. Defekty mowy u dzieci // Czerwony Sztandar. 1964. Gegužės 5.

20. Gudelienė S., Šimelionytė E. Logopedinis darbas ir jo reikšmė // Tarybinis mokytojas. 1956. Gegužės 17. Nr. 20.

21. Gudelienė S., Šimelionytė E. Vaikų kalbos ir rašto defektų taisymo mokykloje klausimai // Tarybinė mokykla. 1956. Nr. 5. P. 25.

22. Gudelienė S., Šimelionytė E. Rašto klaidos (Disgrafija) // Tarybinė mokykla. 1958. Nr. 8. P. 22—26.

23. Gusevas V. Aerokele laryngis // Medicina. 1927. Nr. 11.

24. Gutmanas T. Apie psichoterapiją // Medicina. 1925. Nr. 8. P. 551—559.

25. Jakučionis A. Praktiška rašymo skaitymo metodika. Kaunas, 1934.

26. Karvelis V. Anomalių vaikų mokymas Tarybų Lietuvoje. Vilnius, 1969.

27. Kauno medicinos draugijos 1925 m. sausio 9 d. posėdžio protokolas Nr. 7 // Medicina. 1925. Nr. 1—2.

28. Kova su mikčiojimu // Medicina. 1922. Nr. 9. P. 517.

29. Kuodys L. Kalbos ugdymas mokykloje // Tautos mokykla. 1937. Nr. 7.

30. Kublinskas J. Kalbos defektai ir kova su jais // Tautos mokykla. 1937. Nr. 20—21. P. 434—436.

31. Kublinskas J. Kai kurie balso defektai // Tautos mokykla. 1938. Nr. 15—16. P. 364—367.

32. Labrencytė M. Kovokime su vaikų kalbos defektais // Tarybinė mokykla. 1951. Nr. 6. P. 27.

33. Lietuviškoji enciklopedija. Kaunas, 1937. T. 6.

34. Lietuvių tautosaka. T. 4. Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijos. Vilnius, 1967. P. 269.

35. Lokcikas J. Jeigu painioja raides // Tarybinis mokytojas. 1968. Nr. 17.

36. Mariūnas-Mejeris V. Žodžio analizė // Tautos mokykla. 1938. Nr. 13—14. P. 333—334.

37. Mejeris V. Raidės ir garso asociacijos sudarymas // Tautos mokykla. 1937. Nr. 14—15.

38. Miknevičius B. Stojantieji vaikai mokyklon // Mokykla. 1913. Nr. 8.

39. Mokslinės metodinės konferencijos defektologijos klausimais tezės. Vilnius, 1963.

40. Paskelbimas, liečiąs mokesčių tvarką iš 1925 m. gegužės 26 d., skiriama mėgintiems gydytojams ir dantų gydytojams // Medicina. 1925. Nr. 6—7. P. 508—522.

41. Paulauskas J. Sisteminis lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1987. 409 p.

42. Respublikinės mokslinės-metodinės defektologų konferencijos programa-kvietimas. Šiauliai, 1965.

43. Respublikinės mokslinės-metodinės defektologų konferencijos „Anomalus vaikas—šeima—mokykla—gamyba" pranešimų tezės. Vilnius, 1983.

44. Stančikas D. Atviro sukandimo gydymas (Referatas pagal P. Kerth „Chirurgisch-orthodentische Behandlung des offenen Bisses") // Medicina. 1925. Nr. 6—7. P. 443.

45. Šaltenis R. Vaikų kalbos raidos tyrimo metodai // Tautos mokykla. 1937. Nr. 11.

46. Šidlauskas A. Lietuvos sveikatos reikalų sutvarkymas // Medicina. 1927. Nr. 2. P. 744—762.

47. Škėma M. Kaip taisyti mikčiojančių vaikų kalbą // Tautos mokykla. 1937. Nr. 16—17. P. 365.

48. Taksa už operacijas Kauno ligoninės chirurgijos skyriuje // Medicina. 1921. Nr. 1.

49. Tallat-Kelpša F. Ryklės kalba laringoektomuotųjų (Referatas pagal „Deutsche medizinische Wochenschrift". 1922. Nr. 3) // Medicina. 1922. Nr. 4; Nr. 9—10. P. 517.

50. Trumpa mokyklos medicinos gydytojų funkcijų apžvalga // Medicina. 1925. Nr. 1—2.

51. Unčiurys J. Didaktinė medžiaga vaikų kalbos trūkumams šalinti. Kaunas, 1981.

52. Vabalas-Gudaitis J. Mokinių sielos svarbesniųjų psichinių funkcijų įvertinimas. Kaunas, 1928.

53. Vilniaus universiteto istorija. 1803—1940. Vilnius, 1977. P. 206.

54. Vaičiūnas V. Mikčiojimas // Mokykla ir gyvenimas. Kaunas, 1932. Nr. 1(99).

55. Vaičiūnas V. Balbuties // Lietuvos medicina. 1942. Nr. 2—3. P. 204—205.

56. Логопедия. Москва, 1989. С. 66, 252.

VIDA STUKAITĖ

TIKRINIŲ REIKŠMIŲ UŽDAVINIO VIENAI IŠSIGIMSTANČIŲJŲ LYGČIŲ KLASEI SPRENDIMAS

Nagrinėsime lygtį

$$t(1-t)\ w_{tt}+\Delta w+(A+Bt)w_t+\lambda w=0, \tag{1}$$

kurioje A, B — realios konstantos, λ — parametras, Δ — Laplaso operatorius, cilindre $D=G\times]0,1[$. Čia

$$G=\{(x_1, x_2 \dots x_k) \quad R_k \Big| \sum_{i=1}^{k} x_i^2 <1\}, \quad k\geqslant 2.$$

Suformuluosime uždavinį W; reikia rasti tokias parametro λ reikšmes, kurioms egzistuoja reguliarus srityje D (1) lygties sprendinys, šoniniame paviršiuje $\partial G\times]0,1$ [lygus nuliui, o viršutiniame ir apatiniame pagrinduose tenkina aprėžtumo sąlygas: $w(\bar{x}, 0)<\infty$, $w(\bar{x}, 1)<\infty$, kai $\bar{x}=(x_1, x_2, \dots, x_k) \quad \bar{G}$, $\bar{G}=\partial G\cup G$, $\partial G=\{\sum_{i=1}^{k} x_i^2 = 1\}$.

1. Pagal [1] tikrinių reikšmių uždavinys Laplaso operatoriui

$$\Delta u+\mu u=0, \qquad u\partial_G=0, \tag{2}$$

kai $k\geqslant 2$ turi suskaičiuojamas tikrinių reikšmių ir jas atitinkančių tikrinių funkcijų aibes.

Pasinaudoję tuo faktu, pakeiskime ieškomąją funkciją

$$w(\bar{x},t)=f(t)\ u(\bar{x}). \tag{3}$$

Čia $u(\bar{x})$ — (2) uždavinio tikrinė funkcija, atitinkanti tikrinę reikšmę μ, t. y. $\Delta u=-\mu u$.

Įrašę (3) į (1) lygtį ir padaliję gautą lygtį iš funkcijos $u(\bar{x})$ $\not\equiv 0$, gausime paprastąją išsigimstančiąją lygtį

$$t(1-t)\ f_{tt}+(A+Bt)f_t+\nu f=0, \tag{4}$$

čia

$$\nu=\lambda-\mu. \tag{5}$$

Toliau nagrinėsime uždavinį F: reikia rasti tokias parametro ν reikšmes, kurioms (4) lygtis turi reguliarų intervale $]0,1[$ sprendinį, tenkinantį sąlygas:

$$f(0)=1, \qquad f(1)=(-1)^n \frac{(-A-B)_n}{(A)_n}, \qquad n \quad N\cup\{0\}. \tag{6}$$

Čia $(A)_n = A(A+1)\ldots(A+n-1)$, kai $n \in N$, $(A)_0 = 1$.

Kadangi (4) lygtis yra hipergeometrinė (žr. [2]), ji turi apibrėžtą taške $t=0$ sprendinį

$$f(t) = F(a, b; A; t) \tag{7}$$

kiekvienam $A \neq 0, -1, -2, \ldots$. Čia F — hipergeometrinė funkcija, kurios parametrai a ir b tenkina sąlygas:

$$a+b = -B-1, \qquad ab = -v. \tag{8}$$

Pridursime, kad (7) formule apibrėžta funkcija $f(t)$ analizinė taške $t=1$ visoms leistinoms a, b ir A reikšmėms tada ir tik tada, kada ji yra polinomas [2].

1 teorema. Jei A ir B tenkina sąlygas:

$$A > 0, \qquad A+B < 0, \tag{9}$$

tai uždavinys F turi suskaičiuojamą tikrinių reikšmių aibę

$$v_n = n(n-1-B), \qquad n \in NU\{0\}, \tag{10}$$

kurias atitinka tikrinės funkcijos

$$f_n(t) = \frac{n!}{(A)_n} P_n^{(A-1,\ -A-B-1)}(1-2t). \tag{11}$$

Čia $P_n^{(A-1,\ -A-B-1)}$ — n laipsnio Jakobio polinomas [3].

Įrodymas. Akivaizdu, kad (9) sąlygos yra Jakobio polinomo svorio neneigiamumo ir integruojamumo sąlygos [3]. Iš (8) ir (10) randame: $a = -n$, $b = n-1-B$. Toliau, remdamiesi (7), gauname:

$$f_n(t) = F(-n, n-1-B; A; t) = \frac{n!}{(A)_n} P_n^{(A-1,\ -A-B-1)}(1-2t) \tag{12}$$

(žr. [3]). (6) sąlygas lengvai gauname iš (12). Teorema įrodyta.

Dabar ištirsime atskirus atvejus, kuriuose naudosime kitus klasikinius ortogonalius polinomus (žr. [3]).

1 išvada. Uždavinys F turi suskaičiuojamas aibes tikrinių reikšmių, kurias atitinka tokio pavidalo tikrinės funkcijos:

$$1)\ v_n = n(n+2A-1), \qquad n \in NU\{0\}, \tag{13}$$

$$f_n(t) = \frac{n!}{(2A-1)_n} C_n^{A-\frac{1}{2}}(1-2t),$$

čia $C_n^{A-\frac{1}{2}}$ — Gegenbauerio polinomas, jei $A > 0$ ir $B = -2A$;

2) $\nu_n = n(n+1)$, $n \in NU\{0\}$, $f_n(t) = P_n(1-2t)$.

čia P_n — Ležandro polinomas, jei $A=1$, $B=-2$;

3) $\nu_n = n^2$, $n \in NU\{0\}$, $f_n(t) = T_n(1-2t)$,

čia T_n — pirmos rūšies Čebyševo polinomas, jei $A=\frac{1}{2}$, $B=-1$;

4) $\nu_n = n(n+2)$, $n \in NU\{0\}$, $f_n(t) = \frac{1}{n+1} U_n(1-2t)$,

čia U_n — antros rūšies Čebyševo polinomas, jei $A=\frac{3}{2}$, $B=-3$.

Įrodymas. 1) Akivaizdu, kad (9) sąlygos patenkintos ir galima naudoti 1 teoremą. Kai $B=-2A$, iš (10) formulės gauname uždavinio F tikrinės reikšmės ν_n (13) išraišką. Pasinaudoję (12), randame ją atitinkančią tikrinę funkciją

$$f_n(t) = \frac{n!}{(A)_n} P_n^{(A-1,\ A-1)}(1-2t) = F(-n,\ n+2A-1; A; t) =$$

$$= \frac{n!}{(2A-1)_n} C_n^{A-\frac{1}{2}}(1-2t),$$

čia $C_n^{A-\frac{1}{2}}$ — Gegenbauerio polinomas [3], tenkinantis (6) kraštines sąlygas.

Kiti atvejai įrodomi analogiškai. Išvada įrodyta.

2 teorema. Jei A ir B tenkina (9) sąlygas, tai uždavinys W kiekvienai tikrinei Laplaso operatoriaus reikšmei μ turi suskaičiuojamą aibę tikrinių reikšmių

$$\lambda_n = \mu + \nu_n, \qquad n \in NU\{0\}.$$

Jei μ kartotinumas ne mažesnis už k, tai tikrinę reikšmę λ_n atitinka k tiesiškai nepriklausomų tikrinių funkcijų

$$w_n^i(\bar{x},\ t) = u^i(\bar{x})\ f_n(t), \quad i=\overline{1,\ k};$$

priešingu atveju — tik viena funkcija $w_n^1(\bar{x},\ t) = u(\bar{x})\ f_n(t)$.

Čia $u^i(\bar{x})$, $i=\overline{1,\ k}$ ir $u(\bar{x})$ — tikrinės Laplaso operatoriaus funkcijos, atitinkančios tikrinę reikšmę μ; ν_n ir $f_n(t)$ apibrėžtos (10) ir (11) formulėmis (tam tikrais atvejais žr. dar 1 išvadą).

Uždavinio W tikrinių funkcijų sistema $\{w_n^i\}$, kai $n \in NU\{0\}$, $i=\overline{1,\ k}$, kiekvienam μ ortogonali srityje D su svoriu $\varrho(t) = t^{A-1}(1-t)^{-A-B-1}$, t. y. jei $\lambda_n \neq \lambda_m$, tai $\iint_D \varrho(t) w_n^i w_m^l d\bar{x}dt = 0$ visiems $i \neq j$, $1 \leqslant i,\ j \leqslant k$.

Įrodymas tiesiogiai išplaukia iš formulių (3), (5) ir Laplaso operatoriaus tikrinių reikšmių kartotinumo (žr. [1]). Uždavinio W tikrinių funkcijų ortogonalumas su svoriu $\varrho(t)$ gaunamas iš klasikinių polinomų, įeinančių į $f_n(t)$, ortogonalumo (žr. [3]). Teorema įrodyta.

2. Sakykime, kad A ir B tenkina (9) sąlygas. Tada, naudojantis 1 ir 2 teoremomis, uždaviniai F ir W turi ortogonalias su svoriu $\varrho(t)=t^{A-1}(1-t)^{-A-B-1}$ tikrinių funkcijų sistemas.

1 lema. Jei A ir B tenkina sąlygas:

$$A\geqslant 1, \qquad A+B+1\leqslant 0, \tag{14}$$

tai uždaviniui F galioja dėstinių tikrinėmis funkcijomis teorema.

Įrodymas. Kada patenkintos (14) sąlygos, svoris $\varrho(t)<0$, kai $0<t<1$, ir gali virsti nuliu tik kai $t=0$ arba $t=1$. Todėl funkcijoms, kurias išreiškiame tikrinėmis funkcijomis, nebus jokių papildomų sąlygų (žr. [1]). Lema įrodyta.

2 lema. Jei A ir B tenkina (14) sąlygas, tai uždavinio F tikrinių funkcijų sistema pilna erdvėje $L_2([0, 1]; \varrho)$.

Įrodymas tiesiogiai išplaukia iš ortogonalių polinomų sistemos pilnumo bet kuriame baigtiniame intervale [3, 4].

3 teorema. Jei A ir B tenkina (14) sąlygas, tai kiekvieną funkciją, tenkinančią kraštines uždavinio IW sąlygas ir turinčią tolydines pirmos bei antros eilės dalines išvestines visų kintamųjų atžvilgiu cilindre $G\times[0, 1]$, galima užrašyti uždavinio W tikrinių funkcijų eilute, konverguojančia erdvėje $L_2(\overline{G}\times[0, 1]; \varrho)$.

Įrodymas. Sakysim, $g(\bar{x}, t)$, $\bar{x}=(x_1, x_2, \ldots, x_k)$, $k\geqslant 2$,— teoremos sąlygas tenkinanti funkcija.

Kadangi νG — Liapunovo paviršius, tai egzistuoja Laplaso operatoriaus simetrinė Grino funkcija [5]. Naudodamiesi integralinių lygčių su simetriniu branduoliu teorija [1], gauname dėstinį

$$g(\bar{x}, t)=\sum_{i=1}^{\infty} g_i(t)u_i(\bar{x}), \qquad g_i(t)=\int\limits_G g(\bar{x}, t)\ u_i(\bar{x})\ d\bar{x}, \tag{15}$$

be to, eilutė konverguoja absoliučiai ir tolygiai srityje $\overline{G}$, kai $t\in[0, 1]$. Vadinasi, pagal [4] (15) eilutė konverguoja erdvėje $L_2(\overline{G})$, kai $0\leqslant t\leqslant 1$.

Kadangi funkcija $g_i(t)$ tenkina 2 lemos sąlygas, tai, pasinaudoję 1 lema, turime

$$g_i(t)=\sum_{j=0}^{\infty} c_{ij}\ f_{ij}(t), \qquad c_{ij}=\int\limits_0^1 g_i(t)\ \ f_{ij}(t)\ \ \varrho(t)dt,$$

be to, eilutė konverguoja erdvėje $L_2([0, 1]; \varrho)$.

Iš [6] erdvėje $L_2(\bar{G}\times[0,\ 1];\ \varrho)$ gauname dėstinį

$$g(\bar{x},\ t)=\sum_{i=1}^{\infty}\sum_{j=0}^{\infty} c_{ij}\ w_{ij}(\bar{x},\ t),\quad c_{ij}=\int\int_{G\times]0,1[} g(\bar{x},\ t)\ w_{ij}(\bar{x},\ t)\ \varrho(t)d\bar{x}dt,$$

čia $w_{ij}(\bar{x},\ t)=u_i(\bar{x})\ f_{ij}(t)$ — tikrinė uždavinio W funkcija. Teorema įrodyta.

2 išvada. Jei A ir B tenkina (14) sąlygas, tai uždavinio W tikrinių funkcijų sistema pilna erdvėje $L_2(\bar{G}\times[0,\ 1];\ \varrho)$.

Iš tikrųjų, kadangi kiekvieną erdvės $L_2(\bar{G}\times[0,\ 1];\ \varrho)$ funkciją galima norimu tikslumu aproksimuoti funkcija, tenkinančia 3 teoremos sąlygas, tai uždavinio W tikrinių funkcijų sistemos pilnumas erdvėje L_2 akivaizdus.

LITERATŪRA

1. Курант Р., Гильберт Д. Методы математической физики: В 2 т. Т. 1. Москва, Ленинград: ГИТТЛ, 1951. 476 с.

2. Бейтмен Г., Эрдейи А. Высшие трансцендентные функции. Гипергеометрическая функция. Функции Лежандра. Москва: Наука, 1965. 294 с.

3. Бейтмен Г., Эрдейи А. Высшие трансцендентные функции. Функции Бесселя, функции параболического цилиндра, ортогональные многочлены. Москва: Наука, 1966. 295 с.

4. Колмогоров Н. А., Фомин С. В. Элементы теории функций и функционального анализа. Москва: Наука, 1976. 544 с.

5. Смирнов В. И. Курс высшей математики: В 4 т. Т. 4. Ч. 2. Москва: Наука, 1981. 550 с.

6. Владимиров В. С. Уравнения математической физики. Москва: Наука, 1981. 512 с.

BARBORA VILEIŠYTĖ

KULTŪRINĖ SEINŲ SPAUSTUVĖS VEIKLA *

VII. Bandymas sudaryti spaustuvės leidinių bibliografiją

Yra:	Turi būti:
15. ... (B 6588).	... (B 6588 ir a).
22. ... 31 psl. Kaina 7 kap. (B 6691).	... 14×11 cm. 31 p. Kaina 7 kap. (B 6691 ir a).
24. ... (B 6714).	... (B 6714 ir a).
25. ... (B 6974).	... (B 6974 ir a).
39. ... (B 7018).	... (B 7018 ir a).
40. ... Šaltinis, 28—29 nr. 16 psl. (B 7035).	... Šaltinis. 28—29 nr. 15,4× ×10,3 cm. 16 p. (B 7035 ir a).
44. ... (B 7287).	... (B 7287 ir a).
47. ... (B 1746).	... (B 1746 ir a).
51. ... 15×10,5 cm, 62 psl.	... 15×10,5 cm. 62 p. Kaina 10 kap. (B 7211 ir a).
53. Nemo (Stanislovas Česnas), Kaip galima išgelbėti Lietuvą iš dabartinio vargo? 15,5×10,5 cm, 24 psl. (B 7220).	Nemo (Stanislavas Česnas). Kuo galima išgelbėti Lietuvą iš dabartinio vargo? 15,5×10,5 cm. 24 p. (B 7220 ir a).
60. ... (B 7349).	... (B 7349 ir a).
61. ... (B 7367).	... (B 7367 ir a).
62. ... (B 7370).	... (B 7370 ir a).
83. ... (B 7679).	... (B 7679 ir a).
90. ... (B 7725).	... (B 7725 ir a).
91. ... (B 7650).	... (7650 ir a).
101. ... (B 8017).	... (B 8017 ir a).
111. ... Pagal F. Cozelį ir A. Reiersą parašė...	... Pagal F. Cozelio ir A. Reinerso parašė...
136. ... (B 8120).	... (B 8120 ir a).
141. ... (B 8132).	... (B 8132 ir a).
156. Antonio S., ... (D)	Antanio S. ... 17×11 cm. 116,2 p. (D ir a).
168.	... 17,7×10,8 cm.

* Tęsinys. Pradžia „Metraščio" IV tome.

171. Melskimės. 32 psl. Kaina 2 kap. (Š 1911).	Melskimės. Vaikučiams dovanėlė. Parašė Skruzdė. 12×8,5 cm. 32 p. Kaina 2 kap. (Š 1911 ir a).
181. . . . Filosofiniai. . . (D).	. . . Filosofijiniai. . . Parašė. . . 23×16 cm. 58 p. Kaina 50 kap. „Vadovo" išleidimas 4 Nr. (D ir a).
214. Daržas ir daržovės. Šaltinio priedas. (Autorius V. Totoraitis). (T).	Totoraitis V(incas). Agronomas. Daržas ir daržovės. Sutaisė. . . 18,5×12 cm. 51,1 p. iliustr. („Šaltinio" priedas). (T ir a).
225. . . . (B 6423).	. . . (B 6423 ir a).
232. . . . Pirmoji dalis. 15×10 cm. Žmonių Knygyno išleidimas. (T).	. . . Pirmoji dalis. 15×10 cm. 79 psl. „Žmonių knygyno" išleidimas Nr. 7(15). (T ir a).
250. Ilgūnas M., kun., Močiūtės rožančius. Apysaka. (T).	Ilgūnas M., kun. Močiutės ražančius. Apysaka Švč. P. Marijos Ražančinės garbei. 15×10,5 cm. 78,1 p. (T ir a).
262.	. . . Kaina 45 kap.
263. Tijūnaitis Stasys, Vidurinių amžių istorija. III dalies I knyga. (T).	Tijūnaitis S. Vidurinių amžių istorija. Sekdamas Zakrzevskį, Semkovičių ir kitus autorius, parašė. . . D. 3. Kn. 1. 15,3×10 cm. 120 p. „Žmonių knygyno" išleidimas Nr. 5(21). (T ir a).
264. Tijūnaitis Stasys. Vidurinių amžių istorija. III dalies II knyga. (T).	Tijūnaitis S. Vidurinių amžių istorija. Sekdamas Zakrzevskį, Semkovičių ir kitus autorius, parašė. . . D. 3. Kn. 2. 15×10 cm. 64 p. „Žmonių knygyno" išleidimas Nr. 6(22). (T ir a).
283. . . . . (K).	. . . 12,3×8,3 cm. 16 p. (K ir a).
285. Kryžias . . . 1(25) nr.	. . . Kryžiaus. . . 7(31).
289. . . . . 15,1×10 cm, 60, 60, iliustr. psl. . . .	. . . 15,1×10 cm. 60,3 p. Il.
292. . . . . (K ir T).	. . . 17,4×11 cm. (K, T ir a).
297. . . . Sekdamas Zakrzevskį ir kitus autorius parašė . . . (T ir K).	. . . Sekdamas Zakrzevskį, Semkovičių ir kitus autorius, parašė. . . D. 4. Kn. 1. 15×10,3 cm, 68 p. Kaina 25 kap.

298. ... Sekdamas Zakrzewskį ir kitus autorius parašė ... Ketvirtoji dalis, II knyga.	... Sekdamas Zakrzevskį, Semkovičių ir kitus autorius parašė... D. 4. Kn. 2. 16×12 cm. 94,1 p. Kaina 25 kap.
299. ... ... (D).	... 17×12 cm, 94,1 p. (D ir a).

Seinų spaustuvės leidinių bibliografijos tęsinys

1906

Knygos.

315. Ustawa żywego różańca. Druk Łaukajtysa i Spółki. 15,8×
×11,3 cm. 34 p. Kaina 5 kap. (a).

1907

Knygos

316. Podręcznik kościelny dla Djecezji Sejneńskiej. Druk Łaukajtysa i Spółki. 14,2×9,5 cm. 63,1 p. Kaina 6 kap. (a).

1910

Knygos

Godlevskis M., kun.

317. Paveikslai žmogaus nusidėjėlio, teisaus ir tobulo. (Dvylika paveikslėlių). Kun. M. Godlevskio. 164 p. Kaina 35 kap. (a).

1911

Knygos

318. Graibus K. Sesytė Onė (Apysaka). Vertė... 15×9,5 cm. 16 p. Kaina 5 kap. „Vaikų knygynėlio" Nr. 3. (a).

1912

Knygos

319. Ranka. Skaityk, vaikeli! Elementorius. Parašė... 15,5×
×10,3 cm. 14,2 p. Kaina 3 kap. (a).

1913

Knygos

320. Jaunutis A. Per tamsybes į šviesą. (Pagal vokiško sulietuvinta). 20,5×13 cm. 22 p. Laukaičio ir Bendrovės spaustuvėje. (a).

321. Podręcznik do Publicznej adoracji Najświętszego Sakramentu wydany z polecenia Najdostojniejszego Pasterza djec. Sejnenskiej. Druk Łaukaitysa ir Spółki. 15,6×11,3 cm. 172, 16, 11 p. (a).

1914

Knygos

322. Kun. J. B. Tėve mūsų. 12×8 cm, 36 p. (a).
323. Lakūnėlis A. Tirlaukio gėlelė. (Iš misijų užrašų). Iš lenkų kalbos vertė ... 12×8 cm. 23 p.

1915

Knygos

324. Rubricella Sive Ordo Divini Officii ad usum Dioecesis Seinensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1915 Seinis. Tipog. „Laukaitis, Dvoranovski, Narjevski et Sociorum". 16,8× ×11,2 cm. (? ... p.) (a).

1911

Knygos

325. Vyskupas Antanas Baranauskas. „Žmonių knygyno" išleidimas. Nr. 8. (žr. „Žmonių knygynas" 1(25) — 1914 m. — skelbimai).
326. Apie žmogaus sutvėrimą. „Žmonių knygyno" išleidimas Nr. 7(23). (žr. „Žmonių knygyno" išleidimas. Nr. 1(25) — 1914 m. — skelbimai).

Serijiniame „Žmonių knygyno" leidinyje 1911—1914 metų laikotarpyje pasirodė šios mokslo populiarinimo turinio knygutės:

1911

1. Pasaulio pradžia. T. 1. 15,3×9,4 cm. 85,1 p. Kaina 25 kap. (179)*
2. Apie orą ir apsireiškimus jame. (173)
3. Montvila J., kun. Žmogus ir žmonių giminės. 15×9,1 cm. 76,1 p. Kaina 25 kap. (200)
4. Tijūnaitis S. Senovės istorija. Pagal Dr. A. Semkowiczių. 15,6×9,2 cm. 129,2 p. Kaina 25 kap. (192)
5. Tijūnaitis S. Lietuvos atgijimas. (190)

* Kultūrinė Seinų spaustuvės veikla. L. K. M. Akademijos Metraštis. T. 4. P. 51—160. (Skliausteliuose pateikti skaitmenys nurodo bibliografijos pozicijas).

6. Pažvirgždis V. Jėzus Kristus — Dievas. 15,3×9,6 cm. 84 p. Kaina 25 kap. (180)
7. Taučius Gabrys (Mykolas Krupavičius). Apie dūšią. (158)
8. Vyskupas Antanas Baranauskas. (325)

1912

1(9) Revinis P. Vanduo. Pagal V. Lunkevičių parašė... 15×9,6 cm. 62,1 p. Kaina 25 kap. „Žmonių knygyno" išleidimas Nr. 1(9). (222)

2(10) Meškus (Kun. Justinas Staugaitis). Viešosios lietuvio kataliko priedermės. (219)

3(11) Baranauskas Antanas // Vyskupo Baranausko raštai. 14,9×11,2 cm. 101,1 p. Kaina 25 kap. (210)

4(12) Baranauskas Antanas // Vyskupo Baranausko raštai. 14,9×11,2 cm. 101,1 p. Kaina 25 kap. (210)

5(13) Balmes J. Apologetika arba tikėjimo apgynimas. Parašė ... Vertė K. P. D. 1. 15×10 cm. 68 p. Kaina 25 kap. (208)

6(14) Balmes J. Apologetika arba tikėjimo apgynimas. Parašė ... Vertė K. P. D. 2. 15×10 cm. 60 p. Kaina 25 kap. (209).

7(15) Tijūnaitis S. Vidurinių amžių istorija. Sekdamas Zakrzevskį ir kitus autorius, parašė ... D. 1. 15×10 cm. 79 p. Kaina 25 kap. (232).

8(16) Tijūnaitis S. Vidurinių amžių istorija. Sekdamas Zakrzevskį ir kitus autorius, parašė ... D. 2. 15×10 cm. 104 p. Kaina 25 kap. (233).

1913

1(17) Nečajev A. P. Dangaus aukštybėse. Vertė B. S. (Bronius Stosiūnas). 14,7×10 cm. 71,1 p. Kaina 25 kap. (254)

2(18) Nečajev A. P. Jūrose. Iš Nečajevo vertė B. S. (Bronius Stosiūnas). 15×10,5 cm. 59,1 p. Kaina 25 kap. (255)

3—4(19—20) Daubaras J. (Kun. Juozas Grajauskas). Bažnyčia ir kultūra. Parašė ... 14,7×10,3 cm. 91,2 p.

5(21) Tijūnaitis S. Vidurinių amžių istorija. Sekdamas Zakrzevskį, Semkovičių ir kitus autorius, parašė ... D. 3. Kn. 1. 15,3×10 cm. 120 p. (263)

6(22) Tijūnaitis S. Vidurinių amžių istorija. Sekdamas Zakr-

zevskį, Semkovičių ir kitus autorius, parašė ... D. 3. Kn. 2. 15×
×10 cm. 64 p. (264)

7(23) Apie žmogaus sutvėrimą (326)

8(24) Ūkio kultūra. 14,9×9,8 cm. 63,1 p. (269).

1914

1(25) Nečajev A. P. Ugniakalniai ir žemės drebėjimai. Iš A. P. Nečajevo ir kitų surinko B. S. (Bronius Stosiūnas). 15,1×
×10 cm. 60,3 p. Il. Kaina 25 kap. (289)

2(26) Nečajev A. P. Žemės turtai. Iš A. Nečajevo sudėstė B. S. (Bronius Stosiūnas). 10,1×15 cm. 62,2 p. Kaina 25 kap. (290)

3(27) Tijūnaitis S. Vidurinių amžių istorija. Sekdamas Zakrzevskį, Semkovičių ir kitus autorius, parašė ... 15×10,3 cm. 68 p. Kaina 25 kap. (297)

4(28) Tijūnaitis S. Vidurinių amžių istorija. Sekdamas Zakrzevskį, Semkovičių ir kitus autorius, parašė ... D. 4. Kn. 2. 16×
×12 cm. 71 p. Kaina 25 kap. (298)

5—6(29—30) S. T. (Tijūnaitis Stasys). Žemė ir dangus. Įvairūs pasakojimai apie pasaulio paslaptis ir stebuklus. Iš svetimų raštų lietuviškai perpasakojo ... 16×12 cm. 94,1 p. Kaina 25 kap. (299)

7(31) Kryžiaus karių gadynė. Kaina 25 kap. (285)

— — — — — — — —

Vaikams skirtoje serijoje „Vaikų knygynėlis" išleistos šios knygelės:

1911

1. Grigonis M. Matuko Dirva. Apysaka. Iš N. Vucetičio lietuviškai parašė... 15×10,6 cm. 16 p. Kaina 5 kap. (161)
2. Palemonas. Joniukas — melagis. Komedijėlė vaikams viename akte. Iš lenkų kalbos lietuviškai sutaisė... Kaina 8 kap. (174)
3. Graibus K. Sesytė Onė (Apysaka). Vertė... 15×9,5 cm. 16 p. Kaina 5 kap. (318)

Kai kurie Seinų vyskupystės leidiniai prieš 1906 metus

1. Directorium Divini Officii ad usum Universi Cleri Saecularis Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis... jussu et auctoritate

Petri Pauli de Wierzbowo Magna Wierzbowski... pro Anno Domini 1886. Varsaviae. Typis Stanislai Niemira. 16×11 cm. 102, 52, 32 p. (a)

2. Directorium Divini Officii ad usum Universi Cleri Saecularis Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis,... jussu et auctoritate Petri Pauli de Wierzbowo Magna Wierzbowski... 1890. Varsaviae. Typis Stanislai Niemira. 16×11 cm. 101,55 p. (a)
3. Directorium Divini Officii ad usum Universi Cleri Saecularis Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis... jussu et auctoritate Antonii Baranowski... Episcopi Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1898. Varsaviae. Typis Filiorum St. Niemira. 16,2×10,5 cm. 116, 55, 47, 1 p. (a)
4. Directorium Divini Officii ad usum Universi Cleri Saecularis Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis... jussu et auctoritate Antonii Baranowski. Episcopis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1901. Varsaviae. Typis Filiorum St. Niemira. 16,2×10,5 cm. 109, 54, 48, 1 p. (a)
5. Bažnytinis Seinų vyskupystės vadovėlis. Vilnius: Juozapo Zavadskio spaustuvėje. 1905. 11,5×8,8 cm. 93, 1 p. (a)

VINCAS VYČINAS

ASMENYBIŠKUMAS IBSENO DRAMOJE „STATYTOJAS SOLNESAS"

Neapibrėžtybė yra tai, iš ko kyla visa, kas yra.

Amaksimandras

Kiekvienoje savo dramoje Ibsenas vis nauju aspektu aptaria žmogaus buvimo savimi problemą. Pats giliai ją išgyvendamas, jis randa sąsają su Kierkegaardo filosofiniu tos problemos sprendimu. Religinis problemos aspektas Ibseną mažiau paveikė kaip Kierkegaardą. Ibsenas įdėmiai žvelgia į pasaulį, antpasaulinę realybę, Dievą palikdamas savo dramų eigos nuošalyje (išskyrus, žinoma, Brandą).

Asmenį išsamiai vaizduodamas atvirame pasaulyje, kur žmogaus buvimas savimi čia ryškesnis, čia blankesnis, Ibsenas iš principo sutaria su Kierkegaardu, kuriam žmogaus buvimas pasaulyje — tai tik pereinamoji fazė į antpasaulinį buvimą, iškeliant savo individualybės stokojimo padarinių pragaištingumą. „Ar yra įmanoma suvokti ką baimingesnio,— klausia Kierkegaardas,— kaip jūsų esybės susiskaldymas į gausybę dalelyčių, kada kiekvienas iš jūsų tarsi tampa daugeliu, [...] ir jūs tuo būdu prarandate svarbiausią ir švenčiausią dalyką žmogui — jo asmenybę vienijančią jėgą? [1]" Buvimas savimi, pasak Ibseno, ir yra esminė žmogaus paskirtis.

Žmogus iškyla iš savo chaotiškos būsenos — kurioje jis atsiduria, išmestas į laisvę — per savo pasirinkimą. Rinkdamasis žmogus pirmiausia perima save, kas jis yra savoje aplinkoje, savoje šeimoje, savoje visuomenėje, savoje tautoje, savoje būtyje. Savęs pasirinkimas žmogui tuo nesibaigia. Žmogus nėra savo aplinkybių produktas, jis yra neišbaigta, tobulybės stokojanti būtybė. Žmogaus paskirtis yra save savoje būtyje ištobulinti. Žmogus, kuris „etiškai (pasauliškai) pasirenka save, turi save kaip sau užduotį" [2]. Žmogui būti savimi nereiškia tik perimti save, kas jis jau yra savo aplinkybėse, bet ugdyti save pačiam tobulinantis.

Visos pasaulio būtybės — visos apibrėžtybės, tai yra daiktai, augalai ar gyvuliai — jau yra tuo, kuo jiems yra lemta būti, esant jiems saistomiems gamtos įstatymų, žmogui buvimas yra jo užduotis. Žmogaus, kaip esančio savimi, kaip asmenybiškumo, „iš tikrųjų dar nėra. Jis yra tai, kas dar turi tapti" [3].

Žmogus, kaip savo aplinkybių išdava, kurią jis savo laisvėje

perima, kaip kuo jis jau yra, ir žmogus, kaip jo sau užduotis, kuria jis dar turi tapti, reiškia žmogaus būsenos lūžį — jo pačios esmės skilimą. „Žmogus, kaip žmogų išryškinanti savybė,— rašo Finkas,— yra tai, kad jo būsena, kaip jo prigimtis, ir jo būsena, kaip jo aukščiausia galimybė, nesutampa, kas būdinga visoms kitoms būtybėms" [4].

Žmogaus būsena tai nėra tik jo buvimas tikrovėje; žmogaus būsena yra ir tai, kuo jis prisideda prie savosios tikrovės savo sprendimais ir savosios aplinkos, net savęs paties modifikavimu. „Žmogus, tiesa, kaip gyvulys, kaip gyva būtybė, yra tikroviškas, tačiau jis įgauna savą, jam būdingą žmogišką tikrovę tik realizuodamas save savo darbais. Tikrovė neištinka žmogaus, kaip kad ji ištinka akmenį, žolės želmenį, gyvatę: žmogus pats padaro save tikroviška savaisiais savoje laisvėje sprendimais" [5].

Žmogaus būsenos skilimą parodo, kai jis suvokiamas kaip savoje gamtinėje tikrovėje išbaigtumo bei tobulybės stokojanti būtybė. Dėl to stokojimo žmogus, norėdamas išbaigti save, kuria kultūrą. Taigi kultūra iškelia žmogaus savybę save tausoti, save globoti, užuot jam tik buvus gamtos tausojamuoju bei globojamuoju. Kultūra iškelia žmogaus sąsają su savimi pačiu, siekiant jam savęs išbaigtumo. Tam tikru požiūriu kultūra yra žmogaus savikūra. Savąja savikūra jis skiriasi nuo gyvulio. „Žmogus iš viso visais laikais,— sako Finkas,— savo istorijos ir proistorės eigoje yra būtybė, kuri yra susijusi su savimi. Savo būtyje žmogaus sąsaja su savimi ir yra pagrindinis bruožas, kuris skiria mus nuo gyvulio" [6].

Pero Giunto būsenai, jo kipšiškam savęs pakankamumui neprikiši skilimo. Toks skilimas gali pasirodyti tik žmogui renkantis galimybes atvirame pasaulyje. Ypač renkantis tam tikrą gyvenimo kelią ar tam tikrą gyvenimo būdą. Rinkimasis iš principo reiškia, kad baigiasi žmogaus giuntiškasis uždarumas savyje.

Brandas jau yra aiškiai pasirinkęs gyvenimo kelią ir būdą. Tačiau jis čia nesustoja: galimybių atvirame pasaulyje rinkimąsi jis vainikuoja rinkimusi iš visų pasaulio galimybų ir antpasaulinės realybės. Brandas paaukoja pasaulį ir visas jo gyvenimo vertybes antpasaulinei, dieviškajai realybei, gaunamai ne iš atviro pasaulio, bet iš žmogaus vidinių, tikėjimo (antgyvenimiškų) gelmių. Tikėjimas, kaip sąsaja su Dievu, reiškia ne atviro pasaulio, bet paties savęs, kaip žmogaus, tikėjimo tobulybę. Tarp žmogaus tikėjimo būsenos ir jo sąsajos su Dievu jau nebėra skilimo. Tobulybė yra pasiekta.

Kai Perui Giuntui gyvenimo pabaigoje dar iškyla galimybė rinktis Sulveigą, tą galimybę išlaikiusią jam visą savo ir jo gyvenimą,— saulė pateka už kadaise jo pastatytos jai grytelės [7].

Tai simbolizuoja dar galimą jo buvimą savimi, dar galimą jo buvimą atvirame pasaulyje. Jam atvirame pasaulyje renkantis Sulveigą kaip savo gyvenimo kelio bendrakeleivę neišvengiamai turi skilti jo būtis, kai jis taip trokšta tobulybės.

Kai Brandas ryžtasi su Agne ir sūneliu bėgti į pietus dėl Alfo gerovės, saulė leidžiasi, tarsi simbolizuodama, kad Brandas išsižada savo pašaukimo, savo antpasaulinio buvimo savimi[8]. Šitaip jis tarsi žengtelia atgal į atvirą pasaulį užuot aukojęs jį Dievui. Brando saulėleidis — tai pabaiga jo antpasaulinės tobulybės — savo tikėjimo gelmėse jis susitinka su Dievu ir žvelgia į jo veidą. Šituo būdu žengtelėjęs atgal į atvirą pasaulį, Brandas aukojasi savo sūnelio gerovei ir kartu realizuoja savąjį pasauliškąjį buvimą savimi. Jis siekia pasauliškosios gerovės savo brangiesiems ir sau, sykiu manifestuodamas save kaip stokojančią būtybę — būtybę, skylančią tarp to, kuo jis jau yra, ir to, kuo jis ketina tapti.

Brandas, kaip tėvas, saistosi ne vidiniais, tikėjimo saitais, bet atviro pasaulio saitais: jame kilusiais, visiems aiškiais ir visų vartojamais arba atmetamais. Čia neteigiama, kad pasauliškieji saistai būtinai prieštarauja antpasauliniams tikėjimo saistams. Pasauliškosios vertybės „Brando" dramoje nėra paneigiamos — kaip kad atrodė misionieriui Einariui; vis dėlto jų pozityvioji vertė yra pavaldi ir todėl aukotina antpasaulinėms vertybėms. Kai tik Brandas tai įsisąmonina, jis su Agne ir Alfu grįžta atgal į savo kleboniją tęsti darbo Dievui, paaukodamas Alfo gerovę tam, kuris stovi aukščiau pasaulio ir jau nebėra jam atviras.

Peras Giuntas, savo gyvenimo pabaigoje dar galėdamas pasirinkti gyvenimą su Sulveiga, nesisaistė atviro pasaulio saistais, paklusdamas tik savo vidiniams, subjektyviems saistams. Ir Brandas, apsisprendęs likti savo bažnytkaimyje ir toliau darbuotis Dievo garbei, iš principo nebeliko pasaulyje, paklusdamas savo vidiniams, subjektyviems, tikėjimu suvokiamiems saistams. Vadinasi, Ibsenas nei „Pero Giunto", nei „Brando" dramose įsakmiai netyrinėja pasauliškojo buvimo savimi, asmenybiškumo. Pastarosios problemos sprendimą randame kitose jo dramose, iš kurių čia pasirenkame „Statytoją Solnesą".

Peras Giuntas tik prabėgomis atskleidžia žmogaus buvimą savimi, o pats tokio buvimo stokoja: būdamas kipšiškas, jis dar nėra žmogiškas. Brandas nesitaiksto su pasauliu, jo atsižada ir jį paaukoja, norėdamas išlaikyti savo antpasaulinį buvimą savimi, bet žmogaus pasauliškąjį buvimą savimi atskleidžia kaip nuodėmingą. Tuo būdu šalia Brando dvasinio pradmens pabrėžiamas ir kūniškasis. Nei vienas, nei kitas iš tų pradų iš tikrųjų nepa-

rodo visos žmogaus būsenos, atsiskleidžiančios atvirajame pasaulyje.

Būti atvirame pasaulyje reiškia, kad tas atvirumas pasirenkamas; pasirenkamas savo vidinėmis savybėmis.

Pasaulis yra visų, ne vien tik mano. Jis netelpa mano krūtinėje, mano gelmėse. Pasaulyje žmogus susiduria su kitais asmenimis — vieni mums artimi ir palankiai nusiteikę, kiti atšiaurūs ir tolimi, linkę mums kenkti. Pasaulis yra visų. Čia žmogus santykiauja su kitais, aptikdamas ir gamindamas ar vartodamas įvairius atvirojo pasaulio daiktus, kurie tik atvirajame pasaulyje ir atskleidžia žmogui savo vienokį ar kitokį jam prasmingumą. Pasaulis yra veidrodis, kuris atspindi žmogų bendruomenėje, jo įvairiopą pasaulio būtybių sampratą, padedančią jam arba įvairiopai jas panaudoti, arba atmesti. Pasaulis nėra būtybė, bet yra visų būtybių pagrindas. Kai žmogui reikia pasirinkti — pasaulio būtybes ar vertybes, tai yra daiktus ar žmones, jis pirmiausia renkasi patį pasaulį, kuris yra visų būtybių ir vertybių pagrindas.

Pradėdami žmogaus pasauliškojo buvimo savimi nagrinėjimą, nenorėtume tokį buvimą susieti su buvimo savimi pakopomis, kurios rodytų, kad tokia gradacija nusako įvairių buvimų savimi intensyvumą, vadinasi, ir tikrumą. Čia pasauliškasis buvimas savimi laikomas tuo, kuo jis yra, tai yra buvimu pasaulyje. Jis čia nebus vertinamas iš kokios kitokios negu pasaulio perspektyvos.

Minėtoje Kierkegaardo gradacijoje pasauliškasis (pasak jo — etiškasis) buvimas savimi apibūdinamas taip: „asmenybiškumas (buvimas savimi), kurio mastas yra žmogus, yra žemesnėje pakopoje kaip asmenybiškumas (buvimas savimi), esantis Dievo akivaizdoje" [9]. Taip teigti tegali tikintis žmogus, žmogaus pasauliškąjį buvimą vertinantis iš Dievo perspektyvos, tai yra kai jo buvimas savimi siejamas su Dievu.

Pateiktasis teiginys čia nėra nei atmetamas, nei paneigiamas, o paliekamas svarstymui. Taip daroma dėl to, kad buvimas „Dievo akivaizdoje" yra individualus, taigi subjektyvus. Jis nėra aiškybė visiems — nėra aiškybė atviram pasauliui. Buvimas savimi, kaip atvirumas pasauliui (In-der-Welt-sein — Heideggeris) čia apžvelgiamas bei aiškinamas siejant su pasauliu, kaip atvirumu būčiai, nesiremiant jokia antpasauline, tik tikėjimu suvokiama argumentacija.

Iš to, kas pasakyta, būtų klaidinga daryti išvadą, kad antpasaulinė realybė negali reikštis ar būti aptinkama atvirame pasaulyje. Taip nėra! Dievo žodžiai, perteikti pranašų lūpomis, ar tikėjimo įkvėptų žmonių žodžiai bei darbai, be abejo, **yra** atviri pasauliui. Tačiau jie nėra ir negali būti pagrindžiami pasauliškai,

tai yra pasauliška (filosofine) argumentacija. Jie grindžiami ne mąstančio žmogaus filosofiniais principais, o tikinčio žmogaus, veikiamo Dievo, religiniais principais, glūdinčiais jo viduje. „Religijoje,— pasak Finko,— kalba Dievas, antžmogiškai aiškindamas gyvenimo ir pasaulio prasmę pranašų bei dieviškosios tiesos skelbėjų lūpomis. Filosofija yra paties žmogaus savo būties bei savo būsenos pasaulyje interpretacija. Religija jam yra svetima interpretacija" [10]. Ji jam yra svetima dėl to, kad ji kyla iš dieviškojo šaltinio, žmogui savomis jėgomis nepasiekiamo.

Iš visų Ibseno dramų, išryškinančių žmogaus pasaulišką jį buvimą savimi, būdingiausia bene bus „Statytojas Solnesas". Statytojui Halvardui Solnesui būdingas jo asmens ir esybės skilimas tarp įsipareigojimo artimiesiems ir savo pašaukimui. Skilimas, lūžis, du dėmenys — štai esminė atviros pasauliui būtybės savybė. Tokio skilimo neturi Peras Giuntas. Iš esmės tai nebūdinga nė Brandui, žvelgiančiam į Dievo veidą. Prieš Halvardo Solneso pasauliškosios būsenos nagrinėjimą pirmiau susipažinkime su „Statytojo Solneso" dramos turiniu.

1. Fabula

Halvardas Solnesas ryžtu, o ypač laime, išsiskiria iš visų savo apylinkės statybininkų. Pagaliau jis tampa statytoju (architektu). Jo iškilimas ir sėkmė paliko stiprų įspūdį jo aplinkos žmonėms. Daktaras Herdalas, rūpinęsis jo žmonos Alinos sveikata, kartą jam pasakė: „Iš pradžių buvote tik vargšas provincijos vaikinas... O dabar esate geriausias savo srities meistras. Taip, pone Solnesai, jus iš tikrųjų lydėjo sėkmė!" [11]

Statytojo Solneso iškilimą nulėmė tai, kad sudegė Alinos tėviškė, senas didžiulis namas, apsuptas toli nusitęsusiais sodais. Tai buvo pretekstas suskirstyti didelę dalį sodų sklypais ir statyti ant jų patogius namus ar vilas vietos gyventojams.

Pirmiausia tuo būdu jis nurungė seniau gerai įsikūrusį statybininką Knutą Bruviką. Šis pamažėle dėl Solneso konkurencijos turėjo užleisti savarankišką statybininko vietą ir pagaliau pereiti dirbti į Solneso firmą su savo sūnumi Ragnaru.

Pasenęs ir paliegęs Knutas sau nieko nebegeidė. Jo svajonė buvo pamatyti iškylant savo sūnų Ragnarą. Todėl jis prašė Solnesą leisti Ragnarui savarankiškai pastatyti vilą vienai jaunai porai, kuri kreipėsi tuo reikalu į Solneso įstaigą, kai jo ten nebuvo ir užsakymą priėmė Ragnaras. Reikėjo tik Solneso parašo, patvirtinančio Ragnaro darbą bei įgaliojančio jį tą vilą statyti.

Solnesas, jau pasiekęs penkiasdešimtuosius savo amžiaus metus, įžiūrėjo čia Ragnaro pastangas perimti jo statybos firmą. Tai-

gi jis griežtai pasipriešino. „Šiaip ar taip, aš niekad nesitraukiu! — šaukė jis Knutui.— Niekam nenusileidžiu! Savo noru — niekada! Už jokius pinigus!" [12] Tik vieną nuolaidą padarė Knutui: sutiko peržiūrėti Ragnaro padarytus tos vilos brėžinius.

Nors Solneso laikysena Bruvikų atžvilgiu nebuvo draugiška, jis vertino jų gebėjimus ir stengėsi, kad jie, ypač Ragnaras, kaip geras braižytojas pas jį liktų ir dirbtų. Jis pasamdė savo raštinėje dirbti Ragnaro sužadėtinę Kają. Ji netrukus įsimylėjo Solnesą. Bet šis, jos nemylėdamas, dėjosi mylįs, kad tik ji liktų jo sekretorė ir Ragnaras nepasitrauktų nuo jo ir neįsteigtų nuosavos firmos.

Vis dėlto Solnesas nebuvo laimingas. Dėl savo iškilimo jis jautė moralinę skolą Alinai. Nors žinojo, kad Alina įtaria jį palaikant erotinius santykius su Kaja, jis jai nesiaiškino. Daktarui Herdalui paklausus, kodėl jis nepasako tiesos savo žmonai, kad nėra Kajos įsimylėjęs, Solnesas atsako: „Todėl, kad neteisinga Alinos nuomonė man yra tarsi koks savęs plakimas, kuris viską truputėlį palengvina". Daktarui Herdalui nesuvokiant jo žodžių prasmės, Solnesas priduria: „Matote... tai yra lyg didžiulės, begalinės skolos mažyčiai procentai Alinai" [13]. Daktarui Herdalui mįslingi Solneso žodžiai vis tiek nieko nepaaiškino. Tiesa buvo ta, kad Solnesas jautėsi labai nusikaltęs žmonai siekdamas savo pašaukimo.

Kaip sakėme, visa tai prasidėjo nuo Alinos paveldėto namo sudegimo. Dar prieš tai Solnesas buvo pastebėjęs, kad pastogėje kaminas įskilęs. Jis gerai žinojo, kad dėl to gali kilti gaisras. Jis niekam nieko apie tai nesakė, nes geidė to gaisro, kad galėtų pertvarkyti didžiulį sodais apaugusį plotą aplink namą, didelę jo dalį išdalyti sklypais ir ten statyti namus.

Kartą taip ir nutiko: namas sudegė. Tačiau gaisro priežastis buvo ne tas kaminas. Gaisras kilo dėl kitų priežasčių šaltą naktį. Halvardui ir Alinai su mažais sūneliais dvyniais pavyko išsigelbėti. Vis dėlto Alina sušlapusi stipriai peršalo ir susirgo. Nuo jos apsikrėtė sūneliai ir netrukus mirė.

Nors gaisras ir iškėlė Solnesą kaip visoj apylinkėj pirmaujantį statytoją, bet sykiu uždėjo jam sunkią kaltės naštą.

Jausdamas savo kaltę Alinai, Solnesas kentėjo nuolatinę vidinę kančią. Kartą jis pasisakė žmonai: „Kartais aš tiesiog gniūžtu nuo tos begalinės skolos". Alina, manydama, kad jis kalba apie kokią finansinę skolą, nustebo. Solnesas atsakė: „Aš labai skolingas ir kaltas tau... tau... tau, Alina". Jai paprašius pasakyti, ką visa tai reiškia, jis atsakė: „Nieko nereiškia! Aš tau niekada nepadariau nieko bloga. Bent jau iš piktos valios, tyčia.

Ir vis dėlto jaučiu, kaip mane slegia ir gniuždo nepakeliama kaltė" [14].

Faktiškai Solnesas nebuvo kaltas, bet jis laikė save kaltu, būdamas įsitikinęs, kad jo intensyvus troškimas, kad tas gaisras įvyktų, paveikė įvairias aplinkybes ir žmones, kurie, jo vidinių norų jėgos paveikti, patys to nežinodami, viską pakreipė taip, kad tas gaisras įvyktų. Kartą kalbėdamas apie šitokią galimybę su Hilde Wangel, jis paklausė: „Ar jūs kartais nepagalvojate, Hilde, kad yra ypatingų, išrinktų žmonių, kuriems suteikta malonė, galia ir sugebėjimas **norėti, trokšti, geisti** ko nors taip aistringai, taip atkakliai, kad galų gale jie savo pasiekia? Ar jūs tuo netikite?" [15] Ir pridūrė: „Vienas tokių didelių dalykų nepadarysi. Reikalingi dar pagalbininkai ir tarnai, be jų neapsieisi, jeigu nori, kad pasisektų. Bet patys jie niekada neateina. Reikia labai atkakliai jų šauktis. Visa savo esybe, suprantate?" [16]

Didelių užmojų žmogus savo intensyviu ir pergalingu siekimu palenkia įvykius taip, kad jie įvyktų, sykiu jis palenkia valią bei veiksmus ir kitų žmonių (tarnų ir pagalbininkų), kad būtų realizuoti tie įvykiai — svarbūs ir reikšmingi ne vien jų siekiančiam žmogui, bet dažnai ir gausiam visuomenės būriui.

Solnesas samprotauja, jeigu tas namas būtų priklausęs Knutui Bruvikui, jis nebūtų jam taip „patogiai" sudegęs, nes jis, pasak Solneso, nežinąs, kaip prisišaukti tarnus ir pagalbininkus. Knutas Bruvikas juk nesiekia savo tikslų taip aistringai ir karštai, tad negali palenkti ir aplinkos valingai savo siekių jėgai. „Matote, Hilde,— padarė išvadą Solnesas,— vadinasi, aš kaltas, kad abu mažyliai turėjo užmokėti gyvybe. Ir pagaliau argi ne aš kaltas, kad Alina neįvykdė savo pašaukimo? O ji taip troško..." [17]

Žmonių akyse Solnesas buvo laimingas žmogus, nes jis viską gebėjo ir jam sekėsi. Jis pats toks nesijautė, žinodamas, kad jis iškilo ne tiek dėl savo paties nuopelnų, kiek dėl savo magiškų vidinių jėgų. Šitomis galiomis jis pajėgė palenkti savo aplinką ir jos žmones savo naudai. Jis visa tai slėpė savyje nuo visų, taip pat Alinos. Tik su Hilde jis galėjo laisvai viską išsikalbėti, parodydamas save tokį, koks jis buvo.

Hildė Wangel buvo tik ką pradedanti savo gyvenimo trečiąjį dešimtmetį — tvirto būdo, tvirtų apsisprendimų ir tvirtos valios mergina, jau nuo mažens idealizavusi statytoją Halvardą Solnesą.

Prieš dešimt metų Hildė stovėjo su būriu mergaičių moksleivių, išsirikiavusių eilėje, uniformuotų ir su vėliavėlėmis, iškilmėse prie naujai pastatytos Liusangerio bažnyčios. Hildė patyrė nepamirštamą įspūdį, kai Halvardas Solnesas, užlipęs iki pat vir-

šaus, ant bokšto vėtrungės užkabino vainiką, pabaigtuvių simbolį. Jo drąsa, stovint aukštai virš žemės žmogelių, Hildės akyse atrodė kaip didžiausias heroizmas ir jis pats atrodė jai su didvyrio aureole.

Atvažiavusi pas Solnesą po dešimties metų Hildė papasakojo jam apie tas iškilmes ir tą įspūdį. Ji taip pat papasakojo jam tai, ko jis visiškai neprisiminė. Po iškilmių jos tėvas, vietos gydytojas, pakvietė jį į savo namus vakarienei. Solnesas atėjęs iš pradžių užtiko ją vieną ir apkabinęs pabučiavo. Daug kartų. Be to, pažadėjo po dešimties metų ją iš čia pasiimti ir padaryti savo princese, pastatyti jai pilį su aukštu bokštu.

Jis suprato, kad visa tai buvo ne jo pamirštas dalykas, o grynai Hildės vaizduotės padaras. Iš pradžių jis bandė ją įtikinti klystant. Tačiau netrukus susiorientavo, kad tai būta jo pasąmoninių, magiškųjų galių poveikis, kad Hildė taip jį suprastų. Solnesui paaiškėjo, kad anuomet jis ją magiškai rengė tam vaidmeniui, kurį ji turėjo atlikti dabar (po dešimt metų).

Solnesas suprato, kad Hildė buvo jo vidinių jėgų pašaukta padėti jam vykdyti jo paskirties. Hildė jo klausia: „Sakykite man, statytojau, ar jūs niekada manęs nešaukėte? Vienas, širdyje?" Jis atsako: „Man beveik atrodo, kad šaukiau" [18]. Solnesas pamažėl per pirmąjį jų pokalbį suprato, kad pažintis su Hilde jam buvo labai svarbi. „Jūsų man visų labiausiai reikėjo" [19],— pasakė jis jai. Solnesui Hildė buvo reikalinga dėl to, kad jis, susipainiojęs tarp savo siekių bei įsipareigojimų, negalėjo rasti tinkamo sprendimo, kaip vykdyti savo tolesnius užmojus. Jis jautėsi vienišas, tad Hilde nusprendė remtis ateities siekiuose. Jis tarė jai šiuos žodžius: „O, Hilde, kaip gerai, kad jūs atvažiavote! Pagaliau aš radau žmogų, su kuriuo galiu apie viską išsikalbėti!" [20]

Tada vainiko uždėjimas ant Liusangerio bažnyčios bokšto smaigalio buvo reikšmingas Solneso gyvenimo posūkis. Tarsi sveikindama jį šitame posūkyje anuomet šaukė jam jaunutė Hildė: „Valio ponui statytojui Solnesui!" [21] Solnesas tada įkopė į bokštą ne tiek paženklinti bažnyčios užbaigimo, kiek prabilti į Dievą, atsisakyti ateityje statyti bažnyčias dėl jį ištikusios šeimos nelaimės ir statyti namus tik žmonėms. „Jaukius, šiltus, šviesius namus, kur tėvas, motina ir būrys vaikų gali gyventi ir džiaugtis, kad vien **būti** šiame pasaulyje yra didžiulė laimė. O ypač būti kartu, priklausyti vienas kitam ir dideliuose, ir mažuose dalykuose" [22].

Solneso rūpinimasis žmonių gerove, jo jautrumas Alinai,— visa tai, Hildės požiūriu, rodė, kad jis stokoja tvirtumo siekdamas savo pašaukimo — statytojo pašaukimo, stokoja buvimo savimi. Ji prikišo jam „paliegusią sąžinę". „Man atrodo,— paaiš-

kino ji,— kad jūsų sąžinė yra labai jau gležna, padaryta iš labai trapios medžiagos. Nesugeba su niekuo galynėtis, nepakelia nieko sunkėlesnio" [23].

Žmogus, turėdamas aiškų pašaukimą, pasak Hildės, nesvyruodamas turi eiti į tikslą, siekdamas įkūnyti savuosius tikslus. Jis privalo realizuoti save šitame kelyje, net jeigu dėl to nukenčia jo artimieji. Didžių užmojų žmogui, sakė Hildė, reikia tvirtos, sveikata trykštančios sąžinės. Kad išdrįstum daryti visa, ko nori [24].

Pokalbyje su Hilde Solnesas vis geriau ėmė perprasti savo įsipareigojimus ir siekius, suvokti savo asmenybiškumo struktūrą. Jie abu sutarė, kad tokią tvirtą sąžinę turėjo senovės vikingai, kuriems naikinimas bei žudymas nebuvo kliūtis siekti savo tikslų.

Kaip Solneso „tvirtos sąžinės" stoką Hildė nurodė jam jaunosios kartos, konkrečiai Ragnaro, baimę. Jis bijo jaunosios kartos, kuri gali jį nurungti ir išstumti iš pirmaujančio posto — statytojo posto. Pasak Hildės, jis turi pergalingai, be baimės žygiuoti savo paskirties keliu, nustelbdamas visus, kas tik kėsintųsi jam prilygti. Taip Hildė įtikino Solnesą patvirtinti Ragnaro brėžinius ir duoti jam įgaliojimą pasireikšti pačiam kaip savarankiškam statybininkui [25].

Solnesai gyveno patogiame — nors tik laikinai vietoj sudegusio pastatytame — name. Mylėdamas žmoną ir norėdamas matyti ją kiek įmanoma laimingesnę, Solnesas sau ir Alinai pastatė dar vieną namą, atidžiai stebėdamas, kad jis būtų ir jaukus, ir dailus. Šitas namas — skirtingai nuo jo anksčiau statytų — turėjo aukštą bokštą. Kai namas jau buvo užbaigtas ir ant bokšto turėjo būti užkeltas vainikas, Hildė, virpėdama iš džiaugsmo, svajojo vėl pamatyti statytoją Solnesą aukštai ant bokšto, keliantį vainiką ant paties bokšto smaigalio.

Čia reikia pasakyti, kad — o tai gerai žinojo visi Solneso artimieji, ypač Alina — jis bijojo aukštumos: lipant aukštyn, jam svaigdavo galva. Sužinojusi apie tai Hildė netikėjo savo ausimis ir paklausė Solnesą, ar tai tiesa, „kad mano statytojas **bijo**... kad jis **negali** užlipti į tokį aukštą bokštą, kurį pats pastatė?" [26] Solnesas, ne tiek norėdamas neapvilti Hildės, kiek pats pasiryžęs įrodyti sau kaip statytojui, kad tai atliks, pasakė Hildei, kad jis vainiką iškels: „Vadinasi, šįvakar mes iškelsim vainiką, princese Hilde!" [27]

Vainiko kėlimo dieną Solnesas, Hildės pamažu, bet primygtinai raginamas įvykdyti savo kaip statytojo paskirtį, visiškai su ja sutarė. Solnesas galutinai įsitikino, kad žmogus turi drįsti siekti savo laimės galutinai, neatsižvelgdamas į laimę tų, kurie

pastoja jam kelią [28]. Jau nepaisydamas savo įsipareigojimų Alinai, jis ryžosi nuo tada — nuo namo atidarymo iškilmių — sykiu su Hilde statyti jau nebe namus žmonėms, bet oro pilis su mūro pamatais. Svarbiausioji pilis — jų susitarimu — turės būti „princesės Hildės" pilis. Aukštai pilies bokšte būsiąs jos kambarys su balkonu, kad galėtų apžvelgti visą pasaulį. Oro pilys su mūro pamatais — tai gražiausi pasaulyje statiniai! [29]

Po šio tokio reikšmingo pokalbio su Hilde Solnesas, eidamas kelti vainiko ant naujojo namo bokšto, prisipažino Hildei, kad jis bijo lipti į bokštą, bet ne dėl to, kad gali žūti, o dėl savo likimo. „Aš bijau atpildo" [30],— pasakė jis jai. Be to, pridūrė jis, užlipęs ten aukštai, jis vėl prabilsiąs Dievui: „Klausyk, galingasai Viešpatie, nuo šiol aš statysiu tai, kas pasaulyje gražiausia..." [31]

Statytojas Solnesas užkopė į bokštą, uždėjo vainiką ant vėtrungės ir, netekęs pusiausvyros, krito žemyn ir žuvo. Visiems įvykio sukrėstiems žiūrovams su širdgėla apgailestaujant, Hildė vis kartojo: „Bet jis užkopė iki pat viršaus. Aš girdėjau arfų skambėjimą ore. **Mano...** mano statytojas!" [32]

2. Pasaulis

Halvardo Solneso būsenai būdingas dvilypumas bei dvikryptiškumas: jis yra pareigingas savo šeimai, ypač žmonai Alinai, kita vertus, jis pasišventęs savo pašaukimui, pareigai sau, kaip statytojui. Jis nebuvo sau pakankama būtybė (kaip gyvulys), bet siejo save su pasaulio realijomis — vienas iš jų pasirinkdamas ir joms įsipareigodamas, kitomis naudodamasis savo pilnatvei realizuoti, „savikūrai".

Tuo jis skyrėsi nuo Pero Giunto, kuris — nors ir būdamas tarp pasaulio realybių — nebuvo susijęs su pasauliu, su jo atvirumu, kur ir galima iš šitų realybių, realijų pasirinkti bei joms įsipareigoti. Be tokio pasirinkimo jis negalėjo plėtoti bei ugdyti savyje slypinčių galimybių ir tuo išsikovoti savojo buvimo savimi, savojo asmenybiškumo. Būdamas atsiribojęs nuo pasaulio — nuo arenos išsikovoti save — ir laikydamas save sau pakankamą savoje duotybėje (savoje „įmestyje"), jis pasaulyje iš tikrųjų nebuvo.

Halvardas Solnesas skyrėsi ir nuo Brando, nors jie abu buvo pasišventę savo pašaukimams. Solnesas savuoju pašaukimu buvo atsigręžęs į pasaulį, kultūrindamas jame aplinką savo pastatais ir sykiu išryškindamas jame ir save, kaip **kultūrišką** kūrybinį veiksnį. Solnesas, kaip stiprus kūrybinis veiksnys pasaulyje, kaip kultūrininkas, keitė aplinką savo pastatais ir išryškino save, kaip

stipraus kultūrininko — statytojo — realiją jame. Tiek jo pastatai, tiek jis pats ugdydamas save reiškėsi pasaulyje, buvo jo sąsajos su pasauliu išdava.

Ir Brandas pagal savo pašaukimą buvo ryškus veiksnys pasaulyje. Tačiau jo veikla galutine prasme nesivadovavo pasauliu: ji saistėsi nebe gyvenimo, o tikėjimo (tai yra, antpasauliniais) kriterijais. Brandas formavo žmonių sielas pagal Dievo žodį bei jo savo gyvenimu jiems duodamą pavyzdį, jiems nubrėžiantį tikrą jų gyvenimo kryptį. Brandas galutine prasme realizavo save ne pasaulyje, bet antpasaulinėje realybėje.

Atrodo, Halvardas Solnesas — žinoma, tai tik prielaida — įsigyvena vien tik pasaulinėse realijose, suvokiamose visų per gyvenimo patirtį (o ne tik tikėjimą), ir jis tik įgyvendina savo asmenybiškumą, realizuoja save, būdamas susijęs su pasauliu, kaip atvira būtimi.

Kalbant apie Solneso ir Brando skirtingumą, turint galvoje pastarojo sąsają su Dievu, reikia priminti, kad Solnesas irgi nebuvo visai be sąlyčio su Dievu. Jis juk statė jam bažnyčias, tuo išreikšdamas savo pavaldumą jam savo pašaukimu. Tačiau Solneso pašaukimas — priešingai Brando pašaukimui — buvo ne Dievui tarnauti, bet statyti: būti statybininku. Ar Solnesas statė bažnyčias Dievui, ar gyvenamas patalpas žmonėms, jis pasireiškė kaip statybininkas, o ne kaip Dievo tarnas. O Brandas, orientuodamas tikinčiųjų sielas pagal Dievo valią, pasireiškė kaip Dievo tarnas. Brando pašaukimo galutinė norma buvo Dievas, o Solneso pašaukimo norma buvo pasaulis. Kai Halvardas Solnesas, ištiktas savo gyvenimo krizės, nusikreipė nuo Dievo ir nebestatė jam pastatų, o ėmė statyti pastatus žmonėms, jis tik modifikavo savo, kaip statybininko, kūrinių pobūdį.

Minėtieji Halvardo Solneso pašaukimo bruožai rodo, kad jis skiriasi ir nuo Pero Giunto, ir nuo Brando. Taigi jo asmenybiškumas siejasi su pasauliu ir juo, kaip atvira būtimi, baigiasi. Solnesas būna savimi, realizuodamas save, kaip susijusį su pasauliu atvira būtimi, kaip galutine realybe. Tokio buvimo savimi visai nerealizavo Peras Giuntas ir tik pereinamąja prasme — kaip pakopa į jo tikrą asmenybiškumą — jį realizavo Brandas. Šią Solneso, kaip statytojo, asmenybiškumo pobūdžio prielaidą čia — kiek įmanoma — reikės išnagrinėti ir patikrinti jos patikimumą.

Solneso buvimo savimi, jo asmenybiškumo svarstymas — atsižvelgiant į tai, kas buvo pasakyta,— čia bus grindžiama pasauliu, atvira būtimi. Dėl to čia neišvengiamai reikės aptarti parengiamąją arba preliminarią, tokiam svarstymui reikalingą pasaulio prasmės sampratą.

Tai nėra lengva užduotis, nes filosofijos istorinėje raidoje pa-

saulis, kaip atvira būtis, nebuvo reikiamai aptartas bei išnagrinėtas. Ši problema iškilo tik su M. Heideggerio mintimi. Tradicinė (priešheidegerinė) filosofija daugiausia nagrinėjo būtybes. Būtį ji suprato tik kaip būtybių radimąsi, o pasaulis jai buvo būtybių visuma. Tradicinė filosofija nesigilino į radimosi pagrindus, neklausdama jo prasmės. Ji nesuvokė radimosi, kaip žmogaus pasaulio atsiskleidimo, jo būties atvirybės.

Pavyzdžiui, peilis kaip peilis niekad neatsiranda izoliuotai, vienas sau. Jis nėra grindžiamas tik radimusi. Priešingai, jis randasi iškildamas, atsiskleisdamas ir būdamas pagrįstas žmogaus **būties (Dasein)** *: jis atsiskleidžia jo pasaulyje, kaip tai, ko žmogus stokoja — kaip plėšraus žvėries danties, kaip šerno ilties, kaip elnio rago ar lokio nagų. Žmogiškoji buitis įprasmina peilį (kaip dantį, iltį, ragą ar nagą), jį tuo būdu atskleisdama ir pagrįsdama. Šitaip įprasmintas peilis „randasi" kaip peilis. Net ir aštri titnago atskala — kol ji žmogaus nėra įprasminta kaip jo ginklas — „neatsiranda" kaip ginklas, nors ji jau seniai būna „atsiradusi" kaip akmens gabalas. Be žmogaus, kaip stokojančio puolimo bei gynimosi priemonių, nei peilis, nei aštri titnago atskala nebūtų tai, kas jie yra,— jie būtų beprasmiai.

Vien tik žmogaus stokojimas pats savaime dar nepagrindžia ar neįprasmina ko nors atsirandančio tuo, kuo jis atsiveria. Stokojanti būtybė turi būti atvira būčiai — gamtai, kaip visumai, kuri įvairiopai sieja visko, kas atsiranda, prasmes tarpusavyje, daugiausia jas siedama su savimi, kaip visų prasmių pagrindu. Stokojanti būtybė (žmogus) turi būti atvira pasauliui, kaip **logosui** (prasmių visumai ir pagrindui), visokio išmintingumo bei išmonės pagrindui.

Įžengdamas į atvirą pasaulį (būdamas „įmestas" į jį) žmogus įžengia į jį ne valdingai, bet kukliai,— būdamas pavaldus pasaulio (atviros Būties) saistams. Čia jis randa ne tik daiktus bei būtybes, bet ir aukštesnes už jį magiškas bei demoniškas jėgas, atskleidžiančias jam tuos daiktus ar būtybes, pateikiamas jam jo žmogiškiesiems, jas kultūrinantiesiems saistams. Žmogus, kurdamas kultūrą ir taip įprasmindamas beprasmiškai atsirandančius daiktus — neišvengiamai pats turi paklusti aukštesnių, demoniškų jėgų direktyvoms. Įžvalgiai santykiaudamas su jomis, jis nesvetingame pasaulyje — kuriame jis žengia kaip opi būtybė su trūkumais — gali grįsti sau gyvenimo kelią. Žmogaus pavaldumu aukštesnėms pačios būties-gamtos jėgoms sykiu su būtybes transcenduojančiomis, dieviškomis-demoniškomis jėgomis, susijusiomis su būtimi-gamta, jo atvirumu joms — kaip tik ir grindžiama

* Šis terminas (Dasein) verčiamas įvairiai: „štai-būtis", „egzistencija", „žmogaus būtis". Žr. kn. Veidai-88. Vilnius, 1989. P. 264. (Red. pst.).

žmogaus laisvė. Laisvė nėra savivalė, viską motyvuojanti savąja, vidine, **uždara,** „giuntiška" tvirtove; ji yra atvira aukštesniesiems būties saistams.

Žmogus gali atskleisti (suvokti per savo prasmingumą) peilį, pagrįsti jį būties saistomų prasmingumų visuma **(logosu)** — tik būdamas atviras šitai prasmingumų visumai. Peilis (kaip ir kiekviena žmogaus būties esybė ar daiktas) grindžiamas žmogaus laisve — jo atvirumu būčiai. Toliau — dar esmingiau — jį pagrindžia būtis, jos atvirumas. Su peiliu (ar kitu daiktu), jam **atsiveriant,** atsiveria ir žmogus su savo laisve, ir būtis, kaip visokio prasmingumo, atsiveriančio bei iškylančio per jos atvirybę, pagrindas.

Būtybių bei daiktų esimas nėra jų galutinis pagrindas dėl to, kad jis grindžiamas žmogaus laisve, jo kūrybingu atvirumu pasauliui, o per tai jis (esimas) grindžiamas pasaulyje, būtyje.

Tradicinė filosofija. buvo būtybių, kaip esančių, filosofija. Ji ignoravo tikrąjį pasaulį ir tikrąją laisvę. Žmogų laisvą ji laikė subjektu, daiktą laikančiu objektu, suponuojančiu savyje turimą esmę. Kai kurių srovių tradicinė filosofija žmogų laikė daiktų ir būtybių nulemta esybe, tai yra iš principo stokojančiu laisvės.

Pravartu čia paminėti, kad tradicinėje filosofijoje Dievas buvo suprantamas kaip aukščiausioji būtybė. Vadinasi, jis buvo suvokiamas kaip esimas, kaip būtybė, kuri suponuoja žmogaus laisvę ir pasaulį kaip atvirą būtį. Vadinasi, Dievas nėra suvokiamas kaip tikra antpasaulinė realybė.

Halvardo Solneso asmenybiškumą, buvimą savimi čia svarstydami siejame su jo pasaulio suvokimu. Dėl to čia laikomasi ne tiek Kierkegaardo pasauliškojo (etinio) buvimo savimi sampratos, kiek Heideggerio. Kierkegaardas etinį asmenybiškumą suvokia kaip pakopą rengiantis „šuoliui" į religinį asmenybiškumą. O Heideggeris ribojasi žmogaus buvimu savimi pasaulyje. Jis žmogų suvokia kaip esantį pasaulyje **(In-der-Welt-sein).** Jis palieka nuošalyje žinojimą, prašokantį jo paties gebėjimus (žinojimą tikėjimu — per gebėjimą tikėti).

Buvimas — pasaulyje reiškia „ek-sistenciją". Heideggeris taip perskiria tą žodį norėdamas pabrėžti, kad tai nėra „egzistencija" **(existentia)** — esimas, kaip kad buvo suvokiama tradicinėje filosofijoje, o yra žmogaus buvimas savimi, kai jis palieka savo (gyvūniškąjį, kipšiškąjį, subjektyvųjį) uždarumą savyje ir įžengia į atvirumą pasauliui: žmogus pažįsta save patį egzistuodamas atviras pasauliui.

Vėliau sąvoką žmogaus „ek-sistencija" Heideggeris ėmė reikšti žodžiu **„Dasein".** Tai jo santykio su sąvokos būties tiesa plėtotės pradžia [33]. „Da" — atviras būčiai, atskleista jos plotmė — štai pagrindinė tiesa. Ją suvokęs žmogus atskleidžia viską, kas

vienaip ar kitaip gali būti, o pats yra pavaldus būčiai, kūrybingai leisdamas būti jos atvirybėje viskam, kas joje gali atsiverti. Tai, kas atsiveria, randasi ar yra, yra būtybės ar daiktai. Iš esmės tai yra žmogaus laisvės padariniai — jo kūriniai. Sąvoka „Dasein" čia verčiama žodžiu „būtis", reiškiančiu realų žmogaus gyvenamąjį pasaulį, kuriame jis kūrybiškai realizuoja save.

Pasaulio atvirumas būčiai yra pagrindinė tiesa. O kūrybingas žmogaus pavaldumas būčiai yra tiesa, kaip jo laisvė — laisvė būties tiesai. Žmogus yra laisvas, leisdamas būtybėms būti tuo, kas jos yra atviroje būtyje. Šia prasme laisvė ir reiškia „leisti būti". „Leisti būti, tai yra leisti būtybei būti tuo, kas ji yra, suvokiamas kaip žmogaus įsileidimas atvirumon, kurioje būtybės randasi ir tarsi ją pačią atsineša" [34]. Būtybės ar daiktai atsineša būties atvirumą, pasaulį, kartu jį sutelkdami.

Būtybių tiesos grindžiamos laisve — žmogaus atvirumo būčiai tiesa: „Žmogus yra būties piemuo" [35]. Tais žodžiais Heideggeris apibūdina žmogų kaip būties tiesos sergėtoją. Žmogus sergi būties tiesą, kūrybingai atverdamas būtybes, kaip būties tiesos sutelkėjas. Pagrindiniai būties tiesos sutelkėjai yra kūriniai.

Pagal šitokią pasaulio ir žmogaus būties sampratą mėginsime aptarti Halvardą Solnesą, vykdantį savo pašaukimą ir taip realizuojantį save (savo asmenybiškumą), kuriantį savo statinius, tokius, į kuriuos sutelkiama būties šviesa, nors jie yra tokie, kokie yra.

Halvardas Solnesas buvo palyginti stiprus individas savo pasaulyje, nors iš jo kūrinių atrodo, kad jis kartais sutrikdavo rinkdamasis, ar jam tarnauti Dievui, ar žmonėms, ar pagaliau sau. Skilimas arba dvilypumas — tipingas buvimą savimi realizuojančiai būtybei — tai, be abejo, jam būdinga. Atskleisti tą dvilypumą iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nelengva, nes jo gyvenimas kupinas komplikacijų, daugiau ar mažiau veikiančių ir kitus jo aplinkos asmenis: Aliną — jo šeimos plotme, Knutą ir Ragnarą Bruvikus, taip pat Kają — visuomenine bei profesine plotme ir Hildę — pašaukimo plotme. Čia gal derėtų paminėti ir Dievą, veikiantį jį religine plotme.

Pastarasis atvejis — Solneso asmenybiškumo skilimo plotme — priskirtinas prie jo visuomeninių įsipareigojimų. Mat statydamas bažnyčias Dievui, o vėliau nusisukdamas nuo jo ir apsiribodamas statymu tik žmonėms, Solnesas veikė kaip visuomenininkas. Kilęs iš pamaldžios šeimos, jis yra aplinkybių skatinamas savo talentus bei gebėjimus skirti bažnyčių statymui, atiduoti kaip statytojui duoklę Dievui. Šitaip savo profesinę veiklą orientuodamas Dievo link jis anaiptol nebuvo besąlygiškai jam pavaldus kaip kad Brandas. Tai buvo jo perdėm žmogiškas apsispren-

dimas tarnauti Dievui. Tai nebuvo Dievo šauksmas, kurį patiria tikėjimo žmogus. Halvardas Solnesas nebuvo tikėjimo žmogus.

Kai Brando sūneliui grėsė mirtis, jis, būdamas pavaldus Dievui ir pasiryžęs besąlygiškai tarnauti jam,— nesiryžo vaiko gelbėti, vadinasi, pademonstravo savo ištikimybę Dievui ir savam pašaukimui. Halvardas Solnesas, žuvus jo vaikams, pamanė, jog tai Dievo ženklas, kad Dievas nebuvo patenkintas juo. Negana to: jis manė, kad Dievas, atpalaiduodamas jį nuo rūpinimosi šeima, norėjo jį pririšti tik prie savęs, padaryti jį visiškai atsidavusį vien tik jam (kaip Brandą!), statantį visą amžių tik jam. Šitai jis išdėstė Hildei, aiškindamas, kad statant Liusangerio bažnyčią jam paaiškėjo tikroji tragiško jo sūnelių netekimo priežastis. „Ir staiga aiškiai supratau, kodėl jis paėmė iš manęs vaikus,— sakė Solnesas.— Todėl, kad niekas daugiau manęs nerištų — nei meilė, nei džiaugsmas, suprantate? Aš turėjau būti tik statytojas ir daugiau niekas. Ir taip visą amžių turėjau statyti tik jam" [36]. Šitokios paslaugos Dievui Solnesas atsisakė: jis ryžosi daugiau bažnyčių nebestatyti. „Nuo tos dienos, kai netekau vaikų,— sakė jis Hildei,— man praėjo noras statyti bažnyčias" [37].

Brandas pasirinkdamas Dievą, užuot rinkęsis sūnelio gyvenimą, pademonstravo, kad jo pašaukimas — besąlygiškai tarnauti Dievui. Halvardas Solnesas pasirinkęs statyti namus, o ne bažnyčias, pademonstravo, kad jo pašaukimas — tarnauti pasauliui. Brando būsenos skilimas buvo skilimas (sąsaja) tarp pasaulio ir Dievo. O Solneso skilimas (sąsaja) apėmė tik pasaulį. Taigi Solneso asmenybiškumas — jo buvimas savimi — susijęs tik su pasauliu, vadinasi, bažnyčių statymas nebuvo esminė jo kūrybingumo išraiška. Solneso būtį, jo sąsają su pasauliu atspindi kiti jo kūrybingumo bruožai.

Prie Solneso visuomeninių įsipareigojimų priskirsime, šalia jo įsipareigojimų Dievui, ir jo įsipareigojimą savo šeimai. Tada tiksliau išryškėja jo būsenos skilimas — jis yra įsipareigojęs ir visuomenei, ir pačiam sau, savo pašaukimui.

Įsipareigojimai visuomenei saisto Solneso (ir apskritai žmogaus) veiksmus bei nustato jo gyvenimo kelio kryptį apibrėžtybėmis. Šiuo žodžiu nusakoma, kad visi įsipareigojimai yra aiškybės — visiems galiojančios, visus įpareigojančios, visiems aiškiai nustatytos normos. O Solneso įsipareigojimas sau nėra aiškybė, nes jis kaip tik ir reiškia Solneso savęs, savo paties vidujinį realizavimą, jam esant susijusiam su neapibrėžtybe — pasauliu, atvira būtimi. Dėl to Solnesas visą savo gyvenimą ieško savo kelio, yra susijęs ne su aiškybėmis, o su neaiškiomis demoniškomis jėgomis. Kuriančiojo žmogaus gyvenimo kelias visad yra miglotas, neturi aiškių kelrodžių.

Čia pravartu paminėti, kad tarp Solneso ir Brando yra paralelė: abu savo pašaukimo normas kelia aukščiau savo aplinkoje vyraujančių normų. Jie skiriasi tik tuo, kad Brandas savo pašaukimo nesaisto pasauliu, o Solnesas savo gyvenamąjį pasaulį tobulina, nori peršokti jame galiojančių visuomeninio įsipareigojimo „apibrėžtybiškų" normų bei saistų užtvaras ir patekti į pasaulio, kaip atvirosios būties neapibrėžtybės, laisvę, reikšmingą ne tik jam pačiam, bet ir jo aplinkai.

Halvardas Solnesas savo būtyje peržengia savo visuomeninių įsipareigojimų apibrėžtybių uždarumą ir žengia į savo pašaukimo įsipareigojimą neapibrėžtybei — į laisvę atviroje būtyje. Šitą laisvę jis realizuoja savo statiniais, sutelkdamas juose būties jėgų grožį. Sutelkdamas ir kartu atskleisdamas būtį savo statiniais, Solnesas realizuoja ir savo tikrąjį buvimą savimi, eidamas savitu, savo aplinkos būčiai pavaldžiu keliu.

Solneso būsenos skilimas tarp jo įsipareigojimų savo visuomenei ir įsipareigojimo sau reiškė ir jo vidinį konfliktą. Šitas konfliktas pastebimas iš jo jautrumo šeimai, ypač žmonai Alinai, ir iš jo siekimo visa savo esybe realizuoti save kaip statytoją.

Solnesas mylėjo savo žmoną. Tai juntama iš jo žodžių, pasakytų Hildei: „Ji labai maloni... paslaugi... ir iš esmės geros širdies..." [38] Jis labai užjautė ją dėl gaisro padarytų nuostolių, ypač dėl vaikų netekties. Jis gerai suprato, kad jai buvo sunkiau negu jam, prarasti senuosius tėviškės namus. Taip pat ir jųdviejų sūneliai jai, kaip motinai, buvo artimesni negu jam.

Savo prisirišimą prie šeimos Solnesas parodo ir vaikų kambariais, įrengtais laikiname jųdviejų su Alina name, taip pat ir naujajame, pastatytame toje pačioje vietoje, kur buvo stovėjęs sudegusysis Alinos paveldėtas iš motinos namas [39]. Nors Solnesams vaikų kambariai jau nebebuvo reikalingi, jis juos statė dėl nostalgiško prisirišimo prie savo šeimos bei įsipareigojimo jai. Savo meilę Alinai Solnesas išreiškia labai rūpestingai statydamas jai naująjį namą — jis išsiskyrė iš visų jo statytų namų savo aukštu bokštu, reiškiančiu to statinio prakilnumą, pagerbiantį Aliną.

Tai rodo, kad Solnesas buvo pareigingas, šeimai atsidavęs žmogus. Jis vertino ir rėmė darnų šeimų sugyvenimą, visų šeimos narių kits kitam įsipareigojimus. Tai jis parodo savo nusistatymu statyti tik žmonėms, liautis stačius bažnyčias. Jis statė „jaukius, šiltus, šviesius namus, kur tėvas, motina ir būrys vaikų gali gyventi ir džiaugtis, kad vien **būti** šiame pasaulyje yra didžiulė laimė. O ypač būti kartu, priklausyti vienas kitam ir dideliuose, ir mažuose dalykuose" [40].

Nors visų laikomas laimingu, pats Solnesas nesijautė laimingas. Jį slėgė kaltės našta. Jis jautėsi kaltas, kad stiprus jo noras

bei pastangos pasidaryti statytoju buvo priežastis, dėl kurios prasilenkė jo siekiai su jo įsipareigojimais šeimai. Maža to, šitas jo noras — ar gal net aistra — buvo priežastis, dėl kurios sudegė senasis Alinos namas ir dėl to žuvo jų vaikai, subyrėjo Alinos gyvenimo laimė. Šitai jis laikė tikrąja savo gyvenimo krize ir jo laimės stoka. Jis pats jau nebepajėgė išspręsti ar peržengti savo problemų. Jam reikėjo ko nors, kas būtų jį supratęs ir jam padėjęs. Tas asmuo ir buvo Hildė. Tai supratęs, Solnesas kartą jai tarė: „Jūs esate auštanti diena. Kai žiūriu į jus, man rodosi, kad matau... saulėtekį" [41].

Blaiviai galvojant bei remiantis objektyviais faktais, Solnesas niekam nebuvo prasikaltęs, taip pat ir savo šeimai. Tai gerai žino ir pats Solnesas. Kalbėdamas apie savo moralinį įsiskolinimą Alinai jis pasakė: „Aš tau niekada nepadariau nieko bloga. Bent jau iš piktos valios, tyčia. Ir vis dėlto jaučiu, kaip mane slegia ir gniuždo nepakeliama kaltė" [42].

Solnesas buvo visiškai įsitikinęs, kad jis — nors ir nieko pats nepadaręs — sukėlė senojo Alinos paveldėto namo gaisrą ir buvo kaltas dėl jo padarinių. Jis jautė, kad gaisras kilo dėl intensyvaus jo geidimo, kad kiltų tas gaisras, kuris suteikė progą jam tapti statytoju. Šituo intensyviu savo noru, savo aistra jis paveikė ir kai kuriuos savo aplinkos žmones sudaryti sąlygas — greičiausiai nesąmoningai — kad kiltų gaisras.

Šitas intensyvus Solneso noras, jo aistra einant savo pašaukimo keliu buvo ne vien tik jo veiksnys — tai jautė ir pats Solnesas,— bet ir padarinys jame slypinčių demoniškų jėgų. Jam atrodė, kad demonai tarsi apsėda stipriai bei karštai ko geidžiantį asmenį ir paveikia jį taip, kad jis savo pasąmonine jėga gali paveikti kitus — jo vadinamus tarnais ir pagalbininkais — dirbti jo naudai. Priklausomai nuo to, kas šie demonai yra, jų valdomas žmogus gali aplinką kilninti arba bjaurinti. Šituos demonus Solnesas vadino gerosiomis dvasiomis ir piktosiomis dvasiomis, šviesiaplaukiais velniais ir juodais. „Kad žmogus žinotum,— sakė jis,— kokia tave apsėdo, šviesioji ar tamsioji!" [43] — aiškino Solnesas Hildei. Jis buvo įsitikinęs, kad yra kaltas ir dėl senojo namo gaisro, ir dėl vaikų mirties, ir dėl Alinos gyvenimo kančių.

Solneso įsitikinimu, savo pašaukimą pasirinkęs asmuo ima **nesąmoningai** veikti magiškų, mistiškų, demoniškų jėgų poveikio sankryžose. Kai kurios iš jų yra jam palankios ir malonios, o kitos būna pragaištingos. Toks žmogus, susijęs su tokiomis demoniškomis jėgomis, pats tampa viena iš jų ir kartais ima prievartauti „realų" gyvenimą, primesdamas jam naujos epochos bruožų ar kelrodžių ir sykiu pakeisdamas ar anuliuodamas nusistovėjusius, įprastus gyvenimo stereotipus. Savo privačiame gyveni-

me toks žmogus dažnai neišvengiamai sužaloja ar sužlugdo savo artimų, brangių žmonių gerovę ar gyvenimą ir tarsi pats tampa naujos epochos auka. Galimas dalykas, kad Solnesas jautėsi esąs toks žmogus, o Hildė, atrodo, irgi tuo buvo įtikinusi. Čia minimos demoniškos jėgos, troliai, tiek Solneso, tiek Hildės įsitikinimu, buvo „apčiuopiamos", šita prasme net realios jėgos.

Tikėdamas demoniškų jėgų realumu pasaulyje, Solnesas tikėjo likimu. Likimo jėgos dažnai pragaištingos ir neišvengiamos tam žmogui, kuris yra jų veikiamas. „Visa tai aš turiu pirkti. Už viską mokėti. Ne pinigais, ne, o žmogiška laime" [44].

Demoniškos bei likimo jėgos netūno pasaulyje kaip būtybės ar daiktai. Jos veikiau tik šmėstelia daiktuose, įvykiuose ar tų jėgų apimtuose žmonėse. Šitokios mitinio galvojimo atrūgos būdingos Solneso būčiai. Jas aptarsime toliau. O pirmiausia apžvelgsime, kaip Solnesą buvo apsėdusios demoniškos jėgos jo pašaukimo kelyje. Šita būsena, matysime, jam kėlė entuziazmą. Kadangi entuziazmas paprastai yra sukrėtimas, paliečiantis svarbiausius gyvenimo atramos taškus, turėtume pirmiau aptarti įsipareigojimą bei pareigą, nes tai yra labai reikšminga kasdienai.

3. Pareiga

Pareiga plačiąja prasme yra visiems žmonėms jų sąlygomis galiojanti norma, nustatanti jų protingų veiksmų kryptį bei pobūdį. Pareiga visada yra determinuota, tai yra susijusi su asmens aplinkybėmis, į kurias jis jau yra patekęs ar kurias jis pats pasirenka. Žmogus yra įsipareigojęs, nesitikėdamas naudos sau, šeimai, kurioje jis gimsta, savo bendruomenei, su kuria jis artimiau bendrauja, pagaliau savo tautai, net visai žmonijai, nes žmogus gali save laisvai determinuoti ir yra pareigos šaltinis, vadinasi, jis yra aukščiau gamtos ir jos priežastingumo.

Įsipareigojimas skatina asmenį pasirinkti tam tikrus pareigos įprasminimo būdus: draugystės, vedybų, organizavimosi, religingumo, karjeros ir pan. Tiek aplinkybėse, į kurias žmogus patenka, tiek tose, kurias jis pats pasirenka, jis lieka laisvas: jis gali būti pareigiškas ar ir nepareigiškas.

Patekdamas į tam tikrą gyvenimo kelią ar jį pasirinkdamas, žmogus darosi pavaldus — būna įsipareigojęs — šito kelio ženklams, jo kelrodžiams. Reikia priminti, kad ir atsidūrimas tam tikrame gyvenimo kelyje be savo valios (pavyzdžiui, gimimas) anksčiau ar vėliau būna arba perimamas su visais įsipareigojimais, arba atmetamas. Taigi, šiaip ar taip, jis yra rinkimosi rezultatas.

Savo kelio pasirinkimas yra savęs pasirinkimas tame kelyje. Pasirinkęs tam tikrą gyvenimo kelią, žmogus saistomas jo ženk-

lų (kelrodžių), būna atsakingas už savo veiksmus. „Savo etišku (pasauliškų) pasirinkimu žmogus įsisąmonina atsakomybę už save" [45]. Atsakomybės už save įsisąmoninimas suponuoja savęs įsisąmoninimą — savisąmonę. Savisąmonė ir yra atvirumas sau savo pagrinduose, tai yra per savo sąsają su galutine realybe, neapibrėžtybe. Taigi gyvenimo kelio pasirinkimas apskritai yra savęs pasirinkimas.

Klausimas, ar rinkdamasis gyvenimo kelią su visais įsipareigojimais žmogus tikrai būna savimi? Įsipareigojimas, tai yra numatymas savo gyvenimo kelrodžių, kasdieniniame gyvenime visad yra numatymas aiškybių, apibrėžtybių. Patriotiškai nusiteikęs asmuo gerbia savo tautos vėliavą. Geras katalikas pasninkauja. Vyras nepamiršta gėlių puokštės žmonai vedybų sukaktuvių proga. Turtuolis šelpia nepriteklių ištiktus žmones. Aukšto rango uniformuotas pareigūnas rūpinasi žmonių gerove. Šitie pavyzdžiai rodo aiškius pozityvius veiksmus tų žmonių, kurie pasirinko savitą gyvenimo kelią ir įsipareigojimus, rodo jų pavyzdingą bei gerą buvimą savimi.

Kyla klausimas, ar tikrai tokie savo kasdienybėje pareigingi asmenys yra esą savimi? Įsipareigojimas gerbti vėliavą, pasninkauti, įteikti gėlių puokštę, sušelpti neturtėlius ar dirbti tautos gerovei — saisto žmogų apibrėžtybėmis. Toks kasdienos žmogus ne tiek iškyla pats savimi, kiek savo išoriniais aspektais. Tokį žmogų Kierkegaardas vadina „betarpišku" arba paviršutinišku žmogumi. „Betarpiškas žmogus,— sako jis,— neatpažįsta pats savęs. Jis atpažįsta save tik iš savo apdaro. Jis mano..., kad jis yra savimi tik savo išore" [46].

Kadangi pareigingas buvimas savimi saistomas apibrėžtybėmis, tokį buvimą pasirenkąs asmuo tikrąja prasme nepasirenka savęs. Jis nepasirenka savęs, kaip susijusio su galutine realybe — neapibrėžtybe. Kasdienos žmogus, kurį saisto vien tik apibrėžtybės, yra asmuo be tikrojo pasirinkimo: nepasirinkdamas savęs, kaip sąsajos su būtimi (kaip „ek-sistuojančio", kaip Da-**sein**), jis nepasirenka būties, neapibrėžtybės.

Tuo kasdienos žmogus (pareigos žmogus) nėra atmetamas ar pasmerkiamas, o tik pabrėžiamas jo paviršutiniškumas, jo lėkštumas. Tiktai gilinantis į jo įsipareigojimus, kaip apibrėžtybes bei objektus, sykiu su jo paties pareigingumu, kaip savąja apibrėžtybe — subjektu, galima atgaivinti ar atstatyti jo aplinkos bei jo paties pagrindimą būtyje — neapibrėžtybėje.

Šitaip dažnai, kasdien žmogui reikalingus jo įsipareigojimo saistus sustiprina kūrybingi (Heideggerio vadinami poetiški) asmenys. Jie tai padaro, sutelkdami būties neapibrėžtybės šviesą savo kūriniuose (apibrėžtybėse). Tad ir visi žmogaus būties daik-

tai ar būtybės (subjektai ir objektai) — visos apibrėžtybės irgi sužėri būties šviesoje. Kasdiena vėl tampa poetiška.

Šia prasme toliau aptarsime Halvardą Solnesą kaip statytoją, kuriantį savo statinius. Dabar apžvelgsime pareigas Solneso aplinkoje.

Solneso aplinkoje kaip perdėm pareigos žmogus yra jo žmona Alina. Kai Hildė Wangel atėjo pas Solnesus, Alina tuoj suskato ruošti jai kambarį, pabrėždama, kad tai yra jos pareiga [47]. Kiek vėliau, kai Alina grįžo iš miestelio, nupirkusi keletą dalykų, kurių — ji manė — reikės Hildei, ir kai Hildė padėkojo už tai: „Ak, jūs man be galo maloni", Alina jai šaltokai atsakė: „paprasčiausia pareiga. Daugiau nieko" [48].

Atidarant naująjį namą, pastatytą sudegusiojo vietoje, kai pas Aliną užsuka viešnios, ji tuoj pabrėžia Hildei, kad jos pareiga tuoj jas priimti. Hildei priminus, kad kaip tik tuo momentu ji bus reikalinga Halvardui, Alina atsako: „Taigi, Dieve brangiausias... juk tai **mano** pareiga! Bet kai tos pareigos plėšo į visas puses..." [49] Ji sakinio nebaigia, bet Hildei paaiškėja jos skrupulingas pareigingumas, kuris Hildei padvelkia šalčiu. Ji mato, kad Alina savo įsipareigojimams smulkmenose teikia tiek pat dėmesio kaip ir svarbiems dalykams.

Kai šaltą naktį užsidegė jos senasis namas, Alina peršlapusi ir peršalusi susirgo. Kad ir sirgdama, ji žindo savo vaikus, nes tai esanti jos pareiga. Dėl to vaikai irgi suserga ir netrukus numiršta. Alina labai kremtasi dėl sūnelių mirties. Tačiau ilgainiui ji įžvelgia čia Dievo valią,— didieji bei svarbieji žmogaus gyvenimo įvykiai, jos įsitikinimu, priklauso nuo Dievo valios. Kalbėdama apie savo vaikų mirties aplinkybes, Alina sako Hildei: „Tai buvo Viešpaties valia. Jo valiai reikia nusilenkti. Ir netgi dėkoti" [50].

Alinos įsipareigojimai, neatsižvelgiant į jų svarbumo lygmenį, yra įsipareigojimai be jos pačios pasirinkimo, be jos laisvės. Jie yra tarsi aplinkos jai primesti. Ji, kaip ir dauguma žmonių, laiko savo pareiga daryti tai, kas darytina, pagal įprastą, laiko ir aplinkos nustatytą tvarką. Taigi toks žmogus renkasi savo poelgius ne pats apsispręsdamas, pasirinkdamas. Jo įsipareigojimai nėra asmeniški, vidujiniai, bet primesti jam iš šalies. Toks kasdienos žmogus savo poelgiais ir įsipareigojimais yra pavaldus beveidžiams ir beasmeniams, visuotinai galiojantiems veiksniams, nuostatoms, kurios diriguoja masių siekiams ir lemia jų poelgius. Kasdienos žmogus dėvi tam tikro stiliaus, tam laikui derantį apdarą. Jis pokalbiuose vartoja posakius, tinkamus toje vietoje vartoti. Jis laikosi nusistovėjusių mandagumo normų: žino, ką reikia pagirti, ką pasmerkti. Jis žino, kas yra kultūringa,

kas gražu, kas teisinga ar pavyzdinga. Jis žino, kas yra padoru, niekšiška, ko vengtina; jis žino, ką reiškia silpnybė, netvirtas charakteris ir t. t. Tragiškų įvykių metu kasdienos žmogus įpratęs nusilenkti Dievo valiai, nes tik jis žino, kodėl žmones ištinka skausmingi dalykai — ligos, nelaimės ar mirtis. Juk Dievas yra viską davęs ir jei jis ką atsiima, žmogus, nusilenkdamas jo valiai, grūdina save. Gyvenimo sunkumai dažnai ugdo žmonių kilnumą ir kitus tauriuosius jų bruožus [51].

Priminsime, kad kasdienos žmogaus poelgiai bei orientacija tuo, kas pasakyta, nėra nei pasmerkiama, nei atmetama. Ji tik yra perteikiama kaip būdinga jo būsenai ir kaip jam būtina. Jos reikia ir nekasdienos, kūrybiniam (poetiškam) žmogui, kuris kasdienybės pasaulio būtyje savo kūriniais iškelia kasdienybę į neapibrėžtybės (būties) šviesą, „supoetindamas" ją.

Kūrybinis asmuo, pasirinkęs pašaukimo kelią, dažniausiai jau nebesaistomas kasdienos saistais. „Supoetindamas" (iškeldamas į būties šviesą) kasdienybę savo kūriniais, jis sykiu iškelia naujas žmogaus būties normas, kurios skiriasi nuo kasdienybės normų tuo, kad jose žėri sutelktoji neapibrėžtybės (būties) šviesa. Dėl to — savo įsipareigojimu paisyti neapibrėžtybės normų — kūrybinis žmogus daugiausia jau nebėra pareigos žmogus. Maža to, jis destruktyviai, kaip audra ar kaip senovės vikingas, įsibrauna į nusistovėjusią kasdienybės tvarką. Šita prasme statytojas Halvardas Solnesas paveikė savo aplinkos nusistovėjusią tvarką. Šiuo poveikiu visų daugiausia jis sukrėtė ir sugriovė Alinos pasaulį.

Per pokalbį su Alina Hildė patyrė, kad ši, pasakodama apie vaikų mirtį, kaip nulemta Dievo valios, kuriai žmogus turi likti pavaldus, dėl jų tiek daug nesielvartavo. Kur kas daugiau ji krimtosi dėl mažesnių dalykų, prarastų gaisre. „Nebekalbėkit daugiau apie mano berniukus,— sakė Alina Hildei.— Dėl jų turime tiktai džiaugtis. Juk jiems dabar taip gera... taip gera. Ne, labiausiai širdį drasko **maži** netekimai. Kai prarandi tai, ką kiti laiko niekniekiais" [52]. Ir čia Alina išvardijo tuos niekniekius: senus šeimos portretus; šilko suknias, kurias paveldėdavo jos šeima iš kartos į kartą; jos motinos ir mošos nėrinius; įvairiausius papuošalus ir, svarbiausia, jos lėles. „Aš turėjau devynias nuostabiai gražias lėles,— su skausmu pabrėžė Alina Hildei.— Jos visos sudegė". Jai tai buvo ypač skaudu dėl to, kad tos lėlės buvo ne tik jos vaikystės relikvijos, ne tik prisiminimai. „Aš su lėlėmis tarsi kartu gyvenau visą laiką" [53]. Niekam neatėjo į galvą jas gelbėti per gaisrą.

Alina, kurios gyvenimas, atrodė, buvo saistomas įvairiopo pareigiškumo visiems, o ypač savo vyrui Halvardui, liko uždara

pati sau: uždara savam asmenybiškumui, savam buvimui savimi. Alinos senasis namas simbolizavo jos pasaulį, kuriame — kaip savo būtyje — ji buvo savimi. Halvardui tas namas — tik kliūtis į savąjį pasaulį, savąją būtį, kur jis siekė realizuoti save kaip statytoją. Jis Hildei taip apibūdino tą namą: „Iš lauko namas atrodė kaip didžiulė bjauri, niūri medinė dėžė. Bet viduje buvo gana jauku ir malonu" [54].

Alinos senasis namas neslėgė, neslopino jos asmenybės, priešingai, jis jai atskleidė jos pašaukimo kelią su būdingaisiais kelrodžiais. Tai ir senieji šeimos portretai, ir šilko suknios, nėriniai, papuošalai. Visų svarbiausia jos namų relikvija — lėlės, kaip senojo pasaulio atžalos, kaip josios augimo pradai, o svarbiausia — padedantys rasti save.

Halvardą tas namas slėgė, slopino, gniuždė. Tai buvo kliūtis į savojo pasaulio atvirumą. Tik pašalinęs tą kliūtį jis galėjo būti išvaduotas. Tam tikra prasme Halvardo kelyje Alina buvo kliūtis. Senasis namas reiškė konfliktą tarp Alinos ir Halvardo. Ir Alinai buvo lemta pasitraukti Halvardui iš kelio, su širdgėla išsižadėti savo asmenybiškumo, savo buvimo savimi, pradų, simbuolizuojamų lėlėmis. Alina pasiaukojo (tiksliau: buvo paaukota), kad Halvardas galėtų realizuoti save savo kelyje. Nuo tada sekti Halvardą buvo Alinos pareiga.

Kartą, kalbėdamas su Hilde, Solnesas tarė: „Alina! Juk Alina irgi turėjo **savo** pašaukimą, kaip ir aš. Bet jos pašaukimas buvo suniokotas, sugniuždytas, sugriautas, kad manasis galėtų iškilti ir laimėti šiokią tokią pergalę... Matote, ir Alina turėjo savotiškų gabumų statyti, kurti" [55]. Statymas, apie kurį čia kalbėjo Solnesas, reiškė kultūrinę kūrybą, ypač vaikų (ne vien tik savo sūnelių) auklėjimą. Šitokia kūryba reiškė „kurti mažas vaikučių sielas, Hilde! — aiškino jai Solnesas.— Mažų vaikučių sielas, kad jos galėtų harmoningai augti, įgauti kilnias, gražias formas. Kad išaugtų į tiesias, brandžias suaugusių žmonių sielas. Tam Alina turėjo daug gabumų. Ir viskas dabar sugriauta, apleista, nenaudojama. Ničniekam nereikalinga. Tarsi degėsių krūvos po gaisro" [56].

Ne tiek vaikų mirtis nukirto Alinai kelią į save, kiek žūtis jos lėlių, reiškiančių josios būties, savojo pasaulio pradus. Tai kaip tik ir užbaigė jos svarbiausią pareigą — pareigą sau, savajam pašaukimui, tai buvo jos entuziazmo pabaiga. Be pareigos savajam pašaukimui, be savojo entuziazmo Alina tapo pavaldi ar įsipareigojusi Halvardui, jo entuziazmui. Alina tapo auka jo kelyje. Šitokią būseną Kierkegaardas vadina beviltiškumu: „Beviltiškumas — tai stoka sąsajos, sąsajos, kuri sieja save su savi-

mi“ [57]. Alina, sekdama Halvardą, neteko sąsajos su savimi, taigi neteko sąsajos ir su būtimi.

Alina Halvardui įsipareigojo be entuziazmo, nes ji nesisaistė savo įsipareigojimu sau ir nebuvo susijusi su būtimi. O Agnė įsipareigojo Brandui su entuziazmu, nes ji, sekdama Brandą, pati vykdė savo pareigą Dievui — ją buvo apėmęs tikėjimo entuziazmas. Pasak Kierkegaardo, nė vienas žmogus nerealizuoja savo pašaukimo iki galo, jei tik seka savo mokytoją, savo meistrą, savo vadovą ar kitą kurį autoritetą. Jis pats savyje turi pajusti savo pašaukimą, kad ir pažadintą ar įžiebtą kito pavyzdžio. „Kiekvieno žmogaus paskirtis yra turėti savąjį pašaukimą, — sako jis. — Nėra abstraktaus, kiekvienam žmogui vienodo pašaukimo... Kiekvienas žmogus turi savitą pašaukimą“ [58].

Agnė, nors ir įsipareigojo Brandui (kaip savo vyrui ir mokytojui), neatsisakė savo pašaukimo kelio ir pasiaukojo Dievui. O Alina, įsipareigodama Halvardui, paaukojo jam ir savo pašaukimą. Kai žmogus būna galutinės realybės (būties ar Dievo), kaip neapibrėžtybės, auka, jis yra susijęs su ja ir yra savimi. Būdamas auka kito žmogaus pašaukimo kelyje (kaip Alina), jis yra uždaras: užsidaręs ne tik nuo neapibrėžtybės, bet ir nuo savęs, kaip susijusio su neapibrėžtybe.

Plačių užmojų žmogus, siekdamas savo pašaukimo, sužaloja ar sugriauna kitų — dažnai savo artimųjų — laimę. Toks, atrodo, buvo Halvardas Solnesas: jis negailestingai sugriovė Alinos laimę ir sukliudė jai realizuoti savo gyvenimo paskirtį. Tai jis padarė ne lengva širdimi. Ilgą laiką jis sielojosi dėl savo pareigos jai, norėjo kaip nors atsilyginti jai už savo moralinę skolą. Tik Hildės įtikintas savo, kaip statytojo, misijos didybe, jis ryžosi tvirtai ir negailestingai, užgrūdinta kaip senovės vikingų sąžine siekti savo tikslų, nepaisydamas kitų — neišskiriant nė Alinos — gerovės ar laimės.

4. Užgrūdinta sąžinė

Pareiga kitiems sykiu su pareiga pačiam sau apskritai sieja žmogų su savo aplinka ir jos žmonėmis. Ji sieja jį su savo žeme, savo tėviške, savo šviesa, savo visuomene ir savo tauta; ji sieja jį su jo gyvenamojo pasaulio realijomis: įvairiais jo veiksniais ir situacijomis.

Pareiga kitiems, saistanti žmogų nusistovėjusiomis normomis, lemia žmogui „būtybiškumą“ (būtybėmis ar daiktais), saistydama jį jo išorinėmis realijomis. O pareiga sau — dažnai kartu įpinanti aplinką ir kitus — saisto asmenį iš vidaus. Vidiniai saistai čia nėra jo subjektyvūs, jo „būtybiškosios“ apibrėžtybės saistai,

tai yra jo asmenybės šaknų saistai, kadangi jis susijęs su galutine realybe — neapibrėžtybe. Šitokią pareigą lemia asmenybės vidinės savybės, ir žmogus, orientuodamas savo veiksmus pagal šitas vidines normas, gali atrodyti — ir dažnai tikrai atrodo — kaip nepaisantis pareigų kitiems, kaip laužantis ir trypiantis nusistovėjusias kasdienybės normas. Šitoks žmogus yra ne tiek žmogus, nepaisantis kitų, kiek užgrūdintos sąžinės žmogus. Užuot buvęs pareigingas, toks žmogus yra entuziastiškas.

„Statytojo Solneso" dramoje užgrūdintos sąžinės žmogus yra pristatomas kaip atšiaurus, su senovės vikingų atrūgomis arba kaip žmogus, apsėstas trolio, velnio ar kokio kito demono. Tai matyti iš Solneso pokalbių su Hilde, kurią galėtume traktuoti kaip mobilizuojančią jo pašaukimo entuziazmą, slypintį jo viduje jau besigrumiant su savo įsipareigojimais kitiems, pirmiausia Alinai. Pokalbyje su Hilde Solnesas jai vis kartoja, kad jis Alinai daręs skriaudą, jau nekalbant apie skriaudas, daromas kitiems, ne tokiems jam artimiems žmonėms, pavyzdžiui, Knutui Bruvikui. Skriauda Alinai — per mažas dėmesys jos (taip pat ir kitų) gerovei, jam realizuojant save savo gyvenimo kelyje. Itin didelę skriaudą Alinai (ir kitiems) jis padaręs naudodamas juos kaip priemones, kaip pakopas lipdamas į savo didybės aukštumas.

Solnesas labai kremtasi dėl savo kaltės — ypač dėl kaltės artimiesiems: vaikams ir žmonai. Pabrėždamas, kad jis yra kaltas dėl to, kad sudegė Alinos senasis namas — užuot įvertinęs šią nelaimę tikrosiomis aplinkybėmis, dėl kurių kilo gaisras,— Solnesas sako Hildei: „Aš kaltas, kad abu mažyliai turėjo užmokėti gyvybe. Ir pagaliau argi ne aš kaltas, kad Alina neįvykdė savo pašaukimo? O ji taip troško..." [59]

Šitokį jautrų Solneso požiūrį į kitų gerovę Hildė pavadino „paliegusia sąžine", rodančia, kad jis stokoja stiprybės bei ryžto eidamas savo pašaukimo keliu. Žmogus, turintis aiškų pašaukimą, pasak Hildės, siekdamas savo tikslų, turi nepaisyti kitų žmonių, ignoruoti kasdienos vertybes. Hildės nuomone, Solneso perdėtas savo kasdienos pareigų vertinimas yra jo nepakankamo ryžto siekti savo, kaip statytojo, pašaukimo priežastis. Pasak jos, tai silpnybė, kuriai Solnesas būtinai turėjo priešintis, jos atsisakyti ir taip realizuoti save, kaip statytoją, o jei jai pasiduos,— suklups, nes įsipainios į pareigų kitiems tinklą. „Visa bėda,— sakė Hildė Solnesui,— kad jūs atėjot į šį pasaulį su paliegusia sąžine" [60].

„Paliegusios sąžinės" priešingybė yra „užgrūdinta sąžinė". Hildei atrodo, kad Solnesui, norinčiam save realizuoti kaip statytoją, to ir stigo. Užgrūdintą sąžinę turėjo senovės vikingai, kurie plėšdavo priešų miestus, iššudydavo jų gyventojus ir grob-

davo jų moteris, gabendavosi jas laivais namo ir grįžę jie galėdavo puotauti be jokio sąžinės priekaišto. „Grįžę namo, jie vėl galėdavo valgyti, gerti ir linksmintis kaip vaikai" [61].

Vikinguose tūnodavo troliai, jie ir spręsdavo viską. Demoniškumas šita prasme reiškė pergalingą ir naikinantį gamtos įsiveržimą į žmonių pasaulį, į jų būtį, ardymą jų gyvenimo normų, kad galėtų iškilti ir sužėrėti nauja epocha, nauja būtis, naujos jos normos.

Kalbant apie demoniškumo būseną pravartu prisiminti Pero Giunto būsenos nagrinėjimą. Demoniškumas rodo, kad žmogus yra dvilypis — gyvūniškas ir dvasiškas. Dėl to savo paskirties kelyje jis yra uždara būtybė. Gyvūno būsena pasižymi gyvybine jėga ir kūno tobulumu, atitinkančiu savo aplinką. Žmogus skiriasi nuo gyvūno savo fizinės struktūros trūkumais, fizinių gebėjimų stoka, nes jis nepajėgia tinkamai pritapti prie savo aplinkos.

Aprūpintas viskuo, ko jam reikia, taip pat ir tiksliais instinktais, gyvūnas gyvena tvirtą, gamtos dėsnius atitinkantį gyvenimą: jis turi aiškų kelią savo aplinkoje. Žmogus nėra paruoštas savo keliui, jis stokoja instinktų ir yra tarsi įstrigęs visas (gyvūniškas) formas kuriančiose gamtos gelmėse. Taigi jo gyvenimas yra skirtingas nuo kitų gyvūnų, tai nėra bendras kelias gamtoje, todėl jis pats turi grįsti savo gyvenimo kelią sąveikaudamas su gamta, keisdamas savo aplinką ir tobulindamas savo galias. Žmogus tai pajėgia, kadangi yra susijęs su gamta, kaip kūrybingumo versme, kurios atvirumas jam yra atvertas. Šita sąsaja — tai jo laisvė. Gyvūnas neturi laisvės; jo visapusiškumui jos jam nė nereikia.

Gyvūnas, nepaliaujamai gamtos globojamas, atspindi jos stiprybę. Šia prasme jis yra dieviškas. O žmogus, neturėdamas tobulo gyvūniško profilio, tokios stiprybės stokoja. Siekdamas visapusiškumo, taigi ir dieviškumo, būdamas susijęs su gamta, žmogus yra „religinis gyvūnas" — religiška būtybė [62].

Žmogus savo netobulumu, savo „stiprybės" stoka dar tarsi tebetūno gamtos kūrybingumo versmėje, bet kartu yra jai atviras. Šia prasme jis yra arti visų tobulų (gyvūniškų) formų pradmenų — ir pats atrodo esąs jų (kaip savo kūrybinių idėjų) turėtojas, būdamas atviras šiems gamtos gelmių formų pradmenims. Būdamas atviras tiems pradmenims, jis saugo juos savo būtyje, savo pasaulyje. Šia prasme galima sakyti, kad jis turi trolį, tiksliau — gausybę trolių.

Vadinasi, indėnų haidų toteminis stulpas, sudarytas iš gausybės tobulai išbaigtų daugelio dieviškų gyvūnų formų, iš esmės yra išraiška žmogaus sąsajos su gamtos kūrybingumo versme, o

ne vien tik šių šventų gyvūnų formų vaizdavimas. Toteminis stulpas, kuriame rodoma gausybė gyvūnų, neaiškiai, užslėptai atskleidžia žmogaus esmę, kurios pagrindas — gamtos kūrybingumas. Toteminiame stulpe visos šventos gyvūnų formos turi žmogaus išvaizdą, bet nė viena iš jų nėra žmogus.

Grįžkime prie „Statytojo Solneso" dramos trolių. Žmogus, būdamas laisvas, stokoja visapusiškumo, vadinasi, ir dieviškumo. Todėl to nepaliaujamai siekia. Tai nereiškia, kad jis siekia vienokio ar kitokio gyvūniško tobulumo. Tai tėra jo nenuilstamos pastangos kūrybiškai teikti sau tai, ko jis savo — jo aplinkos neatitinkančioje — nuogybėje stokoja. Šitų jo pastangų išdava yra jo kultūra.

Tobulindamas savo kultūringumą, žmogus pamažu užskleidžia save. Per kultūrą jis peržengia savo būties gyvūniškumą (troliškumą), kartu uždarumą ir tarsi praranda savo esminį atvirumą gamtai, būčiai. Kasdienybė ir reiškia žmogaus įvairiopą savęs tobulinimą savoje aplinkoje, o kartu ir užsivėrimą nuo gyvūniškumo. Žmogus, tapęs visiškai sau patenkinama (uždara) būtybe, gyvena — kaip gyvūnas ar trolis — saugų, visapusiškai aprūpintą gyvenimą, kur nereikia jam nei laisvės, nei religijos, nei pagaliau kultūros, padedančios tobulėti, siekti visapusiškumo.

Kad to neįvyktų, žmogaus kūrybingumas, kurį reiškia nedaugelis „poetiškų" (Heideggeris) asmenybių, kaip audra įsiveržia į nusistovėjusią, lėkštą rutiną. Tie kūrybingi, „poetiški" asmenys savo būdinguoju budrumu — atvirumu būties saistams, slypintiems anapus kasdienybės, savo tobulumo siekiančiais (tikriau jį sutelkiančiais) kūriniais perplėšia ir sugriauna nusistovėjusias kasdienybės formas, jos vertybes ir pažadina žmogų iš kasdienio buvimo pasaulyje savimaršos.

Tai ir yra kultūrinio gyvenimo dinamika, kur pasiekiama kultūrinių laimėjimų, kurie — užuot išlaikę žmogų tokį, koks jis yra savo esme, tai yra koks jis yra „ek-sistuodamas" ar būdamas atviras būčiai,— įstumia jį į rūpestį dėl savo kūrinių ir savo pareigų bei atsakomybės. Taigi ir kultūriniame gyvenime žmogaus paskirtis atskleidžia jam ir laisvę išsiveržti iš savo sukurtų barjerų, ir galimybę pasirinkti būtį liekant pavaldžiam jos saistams. Gamtos stadijoje žmogus laisvinasi iš fizinių daiktų bei veiksmų uždarumo, o būties stadijoje — iš kultūrinių. Tik reikia nepamiršti, kad gamta yra būtis.

Prisiminkime tą patį toteminio stulpo simbolį ir įvairias gyvūnų formas, analogiškas įvairioms žmogaus kultūrinio gyvenimo epochoms. Kai žmogus įstumiamas į kurios nors jo kultūrinės epochos baigtinumą, jame pabunda trolis, tai yra nuolatinė gyvūną globojanti gamtos ranka. Žmogus, atsidūręs savo ku-

rios nors epochos kultūros kasdienybėje, atsisako ne tik savo laisvės (savo sąsajos su būtimi, su gamta), bet — kas svarbiausia — ir pačios gamtos, būties. Kasdienybėje žmogus, praradęs sąsają su gamta, būtimi, pajunta savyje demonišką gamtos šauksmą, šaukiantį jį į naują dievišką tobulybės formą toteminiame stulpe — į naują kultūrinę epochą. Tokį šauksmą išgirsta ir Halvardas Solnesas, eidamas statytojo keliu. Per jį, kaip statytoją, būtis pergalingai įsibrovė į jo gyvenamojo pasaulio kasdienybę ir pakirto jos pagrindinius ramsčius.

Kai kultūrinė epocha, kaip žmogiškoji būtis, nusistovi, ji praranda savo poetiškumą, ji tampa kasdienybe. Tiek gamtiniai-fiziniai daiktai, tiek kultūriniai kūriniai kasdienybėje netenka savo pirminio žėrėjimo, sutelktosios būties šviesos. Netekę to neapibrėžtybės žėrėjimo, tie daiktai bei kūriniai tampa vien tik apibrėžtybėmis — kasdieninėmis vertybėmis, prie kurių žmogus yra vienaip ar kitaip prisirišęs. Kasdienybėje žmogus visus kelius pasirenka saugius. Bet dėl to jis nebegali būti susijęs su būtimi ir gamta, taigi nebegali būti savimi. Iš tokios proziškos kasdienybės gali prasiveržti tik kūrybingas, poetiškas žmogus, kuriame tūno demoniški pradai. Tada ir gali sužėrėti neapibrėžtybė (gamta, būtis) vien tik apibrėžtybių (būtybių) pasaulyje.

Demoniškumas kūrybingame (poetiškame) žmoguje yra jo „užgrūdintos sąžinės" išraiška. Tai sugrąžina pasimetusį tarp įvairių pareigų žmogų į save, į savo pirminę sąsają su savimi (laisvę), nors jis ir lieka susijęs su būtimi — sugrąžina jį prie pareigos neapibrėžtybei. Tai reiškia entuziazmą. Entuziastiškas žmogus savo demoniškumu veržiasi į naują, gyvastingą kultūrinę epochą.

Solnesas savo pašaukimo kelyje sutelkia savo demoniškas galias ir palenkia kitus savo aplinkos žmones, jo vadinamus tarnais ir pagalbininkais [63]. Jo manymu, tas galias jam teikė demoniškos jėgos, kurias jis vadino troliais arba piktosiomis dvasiomis — šviesiaplaukėmis ar tamsiaplaukėmis. Trolis — o ne pats žmogus — yra tas, kurio galiomis toks kūrybingas asmuo gali paveiktik kitus dirbti sau. „Ir jumyse, Hilde, lindi trolis,— kalbėjo Solnesas Hildei.— Kaip ir manyje. Tas trolis ir šaukia į pagalbą išorines jėgas. Ir tada **turi** pasiduoti — ar nori, ar ne" [64]. Trolis žmoguje — čia norima pasakyti — yra būties jėga, kuri saisto bei užvaldo ne tik išorines jėgas, bet ir trolio apsėstą žmogų.

Kai būtybės praranda savo pirminį žėrėjimą, joms rūpi ta pati žmogiškosios kasdienos būtis, kuri „Brando" dramoje vadinama „stabais" — Dievo ar būties pakaitalais. Su jomis šita prasme turi būti kovojama, kaip Gerda kovojo su vanagu, bandydama savo būtyje vėl atstatyti būties (gamtos) žėrėjimą, susitelkiantį Kal-

nų bažnyčioje, kaip gamtos kūrinyje, simbolizuojančiame pačią gamtą.

Demoniškas užgrūdintos sąžinės žmogus neišvengiamai rodo savo destruktyvumą, griaudamas nusistovėjusią kasdienybę, darnias žmogaus pareigas, įvairiopai siejančias daiktus ir žmones. Apibrėžtybių darnos sugriovimas suponuoja naują būties, kaip neapibrėžtybės, prasiveržimą. Indėnų haidų toteminis stulpas kaip tik ir simbolizuoja šitą neapibrėžtybę, tai yra gamtą. Be to, jis išreiškia ir žmogaus esmę, jo sąsają su gamta, išreiškia žmogaus štai-būtį *(Dasein)*.

Vėl iškildama į žmogaus būties atvirumą, būtis duoda naują nerimo impulsą kultūriniams proveržiams savo būtyje.

Pero Giunto dinamiškumas yra jam priklausanti ir jam pavaldi subjektyvi kasdienybės gelmė, apibrėžtybė. O Solneso demoniškumas, priešingai, reiškia jo vidinę jėgą, jam vadovaujantį būties (gamtos) balsą — neapibrėžtybės proveržį.

Užgrūdintos sąžinės žmogus, matuojamas kasdienybės mastu, paprastai būna nemoralus, barbariškas, nežmoniškas. „Dabar humaniškumas — mūsų tikslas", — pasakė daktaras Brandui, nuliūdusiam, kad jo motina numirė be atgailos. „Humaniškumas — štai bejėgis žodis,— atsiliepė daktarui Brandas,— kuris dabar visam pasauly šūkis... Gal greitai dvasios ubagas kiekvienas pavirs apaštalu humaniškumo. Bet argi Dievas buvo savo sūnui humaniškas? Ar jis pasigailėjo?" [65]

Kasdieninių pareigų laužymas nereiškia, kad pasirenkamas nemoralumas vietoj moralumo, blogis vietoj gėrio, neteisingumas vietoj teisingumo, nežmoniškumas vietoj žmoniškumo, nevertingumas vietoj vertingumo ir t. t. Užgrūdintos sąžinės žmogus, laužydamas kasdienybės kriterijus, perkelia žmogų į laisvės dimensiją, atsiduriančią tiek prieš moralumą, tiek prieš nemoralumą, žmoniškumą — nežmoniškumą, gėrį — blogį — jis išvaduoja kasdienybės žmogų, kad galėtų pasirinkti tinkamiausią kategoriją iš atviros būties, užuot rinkęsis iš apibrėžtybių, neregėdamas neapibrėžtybės žėrėjimo jose.

Jau svarstant Pero Giunto asmenybiškumą, paaiškėjo, kad būti savimi nereiškia būti dorovingam, užuot buvus ydingam. Būti savimi — reiškia turėti savyje savo buvimo savimi — savo asmenybiškumo — pagrindą, savo vidinį buvimą, kitaip sakant — turėti savitą veidą. Žmogus, stokojąs savęs, yra lėkštas žmogus. Kadaise spalvingai žėrėjusi kultūrinė epocha ilgainiui surambėja, nublunka, sukasdienėja: ji pasidaro lėkšta [66]. „Tegu kiti skundžiasi,— sako Kierkegaardas,— kad mūsų gyvenamasis laikotarpis (kasdienybė) yra nedorovingas. O aš skundžiuosi tuo, kad jis yra apgailėtinai lėkštas, nes jam trūksta įkarščio... Žmonių min-

tys yra tokios lėkštos, kad jos nebegali būti net nuodėmingos" [67]. Žmogus sulėkštėja ne prarasdamas savo valingumą pasaulyje, bet, priešingai, prarasdamas savo pavaldumą pasauliui, kaip atvirai būčiai.

Kasdienybė užvaldo žmogų ir jis pasijunta išorinių jėgų viešpačiu (analogiškai kaip gyvūnas savo jėgų), o tai, kaip jau žinome, reiškia, kad ignoruojama esmė, nutolstama nuo jos. Užgrūdintos sąžinės žmogus, kėsindamasis į kasdienybę, kėsinasi prieš žmogaus viešpatavimą jai. Jis ragina jį grįžti į savo pavaldumo būčiai (ir Dievui) esmę. Tai ypač ryšku „Brando" dramoje. Brandas sako fogtui: „Jūs stengėtės užgniaužti laisvą dvasią ir užmigdyti liaudį — aš prikelsiu!" Fogtas jį perspėja: „Jei pralošit, gyvenimą tik veltui pražudysit!" [68] Ir toliau fogtas įtikinėja Brandą atsisakyti kovos: „Mes čia liejam prakaitą, kovojam tik su gamta už duoną kasdieninę!" [69] Tuo jis pabrėžia kasdienybės pasaulio antropocentriškumą: žmogui esą svarbiausia kasdienybė.

Žmogus sulėkštėja ne prarasdamas valdingumą išorinėms jėgoms, bet prarasdamas pavaldumą atvirai būčiai. Jei plačių užmojų žmogus nesvyruodamas žengia savęs realizavimo keliu, jis tikrai yra laisvas. Per jį galutinė realybė įkelia koją į žmogaus būties pasaulį, kita vertus, žmogus įkelia koją į galutinės realybės plotmę („štai"): jis yra šita plotmė, kaip jos (būties) vietininkas — jis yra *štai-būtis*.

Halvardas Solnesas nebuvo, kaip Brandas, šauklys, raginantis žmones mesti kasdieninius patogumus ir gyventi pagal naujus kriterijus, reikalaujančius pasiaukojimo. Jis pats savo individualiu gyvenimu laužė kasdienybės normas. Šių normų laužymas jokiu būdu nebuvo Solneso valios tikslas. Tai buvo jo pasišventimo savo tikslui padarinys. Šiam savo tikslui Halvardas Solnesas paaukojo pačią Alinos esmę; jos buvimą savimi, jos asmenybiškumą — jis paaukojo ją kaip vikingas, įsibrovęs į jos būtį, nepaisydamas jos pačios gerovės. Lygiai tas pats buvo ir jo vaikams. Medis, kuris gaivalingai veržiasi į šviesią padangę, nenoromis, bet vis dėlto stelbia mažesnę augmeniją savo ūksmėje.

Dramos skaitytojui atrodo, kad Halvardas Solnesas, vykdydamas savo statytojo misiją, ėjo ne visai tvirtu ir ryžtingu žingsniu: delsdamas, svyruodamas, abejodamas, apgraibomis. Hildė jam buvo reikalinga ir net būtina pagalbininkė, kaip akis tamsoje, nors apskritai ji jam pavaldi. Ji buvo jo vidinis balsas, jo paties pašauktas jam padėti.

Hildė buvo Solneso demoniškų pastangų įrankis, kuriuo jis pateikė savo viduje tūnojusį trolį kaip užgrūdintos sąžinės veiksnį, besąlygiškai atpalaiduojantį jį savo kūrybinei veiklai. Tam tikra prasme Hildė ir buvo Solneso „barbariškumo" (vikingo ar

trolio) įsikūnijimas jame. Prisipažindama esanti plėšrusis paukštis, ji didžiuojasi šita savo misija. „Kodėl ir a š negalėčiau skristi į medžioklę? — ne tiek klausia, kiek teigia ji Solnesui.— Ir pasigauti tokį grobį, koks man patinka? Jeigu tik galiu įveikti auką ir suleisti į ją savo nagus" [70]. Šis grobis buvo Solnesas savo kasdienoje. Iš tikrųjų jis nebuvo jos grobis, grobis buvo paties Solneso savęs pagavimas iš kasdienybės, reikalingas jam kaip galimybė realizuoti save kaip statytoją. Šituo grobiu Solnesas leido savo entuziazmui triumfuoti virš savo kasdienybės pareigų.

5. Kasdienybė ir entuziazmas

Kasdienybės žmogus turi pareigų savo gyvenamajai epochai. Kriterijai, kuriais jis orientuoja savo gyvenimo eigą joje, yra aiškūs ir apibrėžti. Kasdienybės žmogus yra pavaldus apibrėžtybėms. O užgrūdintos sąžinės žmogus iškyla iš kasdienybės su visais jos apibrėžtybių saistais ir tapęs laisvas susiduria su miglotais gimstančio pasaulio ar naujos epochos dar neapibrėžtais saistais. Užgrūdintos sąžinės žmogus seka savo vidinį (pasąmoninį) kompasą, kuris iš tikrųjų nėra jo nuosavybė ar įrankis, bet jam jis pats yra pavaldus, kaip galutinės realybės (neapibrėžtybės), jame tūnančiam ir jam vadovaujančiam pirštui — jis pats yra vidujai sau pavaldus.

Užgrūdintos sąžinės žmogus (entuziastas) susiduria su kasdienybės pareigomis, kasdienybės žmogumi. Šio gyvenimas, jo paskirtis grindžiama „namų" sąvoka — tai gali būti jo šeimos namai, jo darbovietė ar jo profesinė aplinka — palyginti gana ankšta erdvė, kuriai jis turi tam tikrų pareigų. „Namai" čia reiškia apibrėžtybę. Simboliškai kalbant, tai yra pastatas, po kurio stogu centralizuojasi šakota kasdienybės gyvenimo dinamika. Kasdienybės žmogus pamiršta, kad jo namai irgi yra jo būtis, jo gyvenamasis pasaulis, kaip atvira būtis (neapibrėžtybė).

Gyvenimas, pasak Heideggerio, „yra būdas, kuriuo žmonės keliauja žemėje, po saule, nuo gimimo iki mirties. Ši kelionė yra daugiakryptė, joje apstu klaidžiojimų. Tačiau ta kelionė yra pagrindinis gyvenimo bruožas, reiškiantis žmogaus klestėjimą tarp žemės ir dangaus, tarp gimimo ir mirties, tarp džiaugsmų ir skausmų, tarp kūrinių (darbų) ir žodžių" [71]. Šitoks žmogaus gyvenimas, kaip jo klestėjimas atvirame pasaulyje (tarp žemės ir dangaus), jam susijus su gausybe jo veiksnių, dažniausiai susilieja su tais veiksniais, tai yra gausybe būtybių bei apibrėžtybių: žmogus sukasdienėja. Kasdienybės žmogus praranda nuovoką, kaip jis suklestėjo pasaulyje, kaip įsiterpė į neapibrėžtybę, kurios esmė ir yra tai, kur jo gyvenimas bazuojasi, kur yra jo na-

mai. Žmogus daugiausia būna pasaulyje. „Pasaulis yra namai, kuriuose gyvena mirtingieji (žmonės). O pavieniai namai, kaimai ir miestai tėra tik statiniai, kuriuose ir aplink kuriuos telkiasi tas įvairiopas žmogaus klestėjimas tarp žemės ir dangaus" [72].

Taigi kasdienybės žmogus yra susijęs su būtybėmis-apibrėžtybėmis (pavyzdžiui, namais, kaip statiniais), apskritai susijęs su jomis, kaip telkiančiomis būties (neapibrėžtybės) atvirumą pasauliui. Kasdienybės žmogus, paskendęs tarp savo įvairiopų pareigų savo gyvenamojo pasaulio būtybėms, pamiršta pagrindinį savo gyvenimo bruožą — savo klestėjimą (ek-sistavimą) pasaulio neapibrėžtybėje, iš esmės namuose,— pamiršdamas, kad jo pareigingumas bei jo pareigos yra pagrįstos šia jo sąsaja su neapibrėžtybe, suponuojama bet kurių kasdienybės pareigų. Priminti tą užmaršti ir pažadinti kasdienybės žmogų tikram gyvenimui — klestėjimui tarp žemės ir dangaus, reikia kūrybingų asmenų, kurie šaukia kasdienybės žmogų į atvirumą būčiai, kuri jį įpareigotų nors miglotais, bet iš esmės aiškiais kriterijais, būtybių buvimu, užuot rūpinusis, kaip iki šiol, vien pačiomis būtybėmis. Tokia pareiga būčiai yra entuziazmas.

Entuziastiški žmonės, išsiskirią iš kasdienybės, yra kūrybingi žmonės. Jie yra statytojai, konstruktyvūs naujosios epochos būties įpareigojimų perteikėjai kasdienybės žmogui. Jie perteikia tuos įpareigojimus kūrybingai: stato pastatus (kuria kūrinius), kuriuose (kaip apibrėžtybėse) būties (neapibrėžtybės) šviesa — užgesusi kasdienybėje — vėl sužėri.

Tie pastatai nėra tik žmogui pavaldi jo gyvenimo priemonė. Tai jo namai, kaip jo pasaulis, jo būtis. Būdamas šitai būčiai (savam pasauliui) pavaldus, jis gyvena gyvenimą arba klesti tarp žemės ir dangaus — jis būna, „ek-sistuoja" atvirai pasaulyje *(In-der-Welt-sein).*

Statytojai, kaip kūrybingi žmonės, entuziastiškai kylantys į svaiginančias aukštumas virš kasdienybės, dažnai yra linkę užsidaryti savo kūriniuose kaip oro pilyse. Kūrybingų žmonių „poetiški" kūriniai yra tarsi oro pilys, nes jie pakyla virš kasdienybės. Tie entuziastiški žmonės tik tada yra užgrūdintos sąžinės žmonės, kai neužsidaro savo kūriniuose — savo oro pilyse, — kaip savo monologo su savimi kūrėjais. Pastaruoju atveju kūrybingi žmonės nėra būties įpareigojimų perteikėjai savo visuomenei, nes yra nuo jos užsidarę, izoliavęsi nuo kasdienybės, žmogaus gyvenamosios aplinkos ir praradę kontaktą su ja. Tai kaip tik pabrėžė Hildė, kalbėdama su Solnesu. „Oro pilys... jose labai gera slėptis. Ir statyti jas labai patogu,— su pašaipa tarė Hildė.— Ypač tokiems statytojams, kurie turi... svaigstančią sąžinę" [73].

Kūrybingas žmogus, pakildamas aukščiau sulėkštėjusios (sukasdienėjusios) kasdienybės ir sulaužydamas savo įsipareigojimus jai, pajunta svaigulį. Tas svaigulys yra jo silpnumo ženklas, jį reikia įveikti, kad neišblėstų entuziazmas. Tik užgrūdintos sąžinės žmogus pajėgia tą svaigulį įveikti. Tada tvirtai stovėdamas neapibrėžtybės aukštumose, jis gali perteikti savo visuomenei įpareigojimus. Įpareigodamas visuomenę entuziastiškas žmogus pademonstruoja, kad jis yra susijęs su ja — priklauso savo visuomenei; jis atskleidžia jai naują būtį (naują kultūrinę epochą), užuot pats užsidaręs joje, kaip savo vidinėje erdvėje. Tai jis atlieka, tobulindamas savo kūrinius, stato oro piliai mūro pamatus.

Norėdami dar labiau išnagrinėti šią temą, turime išsamiau įsigilinti į entuziazmo prasmę.

Kasdienybės žmogus gerai pažįsta savo gyvenamąjį pasaulį. Apsuptas gausybės daiktų ir veiksnių, jis tarp jų palyginti lengvai orientuojasi, nes žino jų prasmę: žino, kaip tie daiktai bei veiksniai yra tarpusavyje susiję įvairiopose plotmėse, būdami tvirtai susiję ir su juo bei kitais jo gyvenamojo pasaulio žmonėmis.

6. Entuziazmas

Kasdienybės žmogus gyvena aiškybių pasaulyje. Nors jis visada kažko stokoja: jam trūksta kažko, ko nėra savo aplinkos duotybėse. Jo visa būsena savoje kasdienybėje yra lydima šitokios stokos jausmo. Ši stoka juntama ne protarpiais, tai yra nėra atsitiktinė, pasitaikanti tik kai kuriems žmonėms, bet yra esminė: ji yra būtina kasdienybės sandaros dalis. Be jos žmonių pasaulyje nebūtų siekių — nebūtų pastangų realizuoti kasdienybės plotmėje ką nors didinga, nekasdieniška, nebūtų judėjimo, dinamikos. Ir viskas tada sustotų, kaip fotografijoje užfiksuotos momentas, viskas sustingtų. Jei žmogaus paskirtis tebūtų realizuoti tai, ką jis savo kasdienybėje aptinka, pasiekia ar gali pasiekti, jam nebūtų būdingas stokos jausmas: pats savaime jis turėtų savo gyvenimo pusiausvyros centrą, kaip inkarą, pagal kurį galėtų orientuoti savo kasdienybės gyvenimą.

Viską turįs — o kartais, atrodo, viskuo pertekęs — kasdienybės žmogus vis dėlto jaučia amžiną stokojimą. Ypač kūrybingas, plačių užmojų žmogus. Solnesas, sėkmingas statytojas, visiems atrodė turįs viską, ko jam reikia: aukštą rangą, talentą ir gabumų. Tačiau jis pats anaiptol nelaikė savęs laimingu. Jis kažko stokojo. Tas „kažkas" nebuvo aiškybė bei apibrėžtybė, kokia yra kasdienybės pasaulio duotybė. Ne. Tas „kažkas" tūnojo jo pasąmonės gelmėse kaip dar aiškiai nesuvokta nuojauta. Reikėjo daug laiko ir, svarbiausia, kito asmens, kuris, pats būdamas

gerokai aukščiau iškilęs viršum duotybių-apibrėžtybių, galėjo padėti kitam plačių užmojų asmeniui — Solnesui susiorientuoti savo paskirties kelyje, saistomame neapibrėžtybių, ir nepasimesti tarp duotybių-apibrėžtybių gausybės. Toks asmuo ir buvo Hildė. Ji padėjo Solnesui susivokti tarp savo pakrikusių siekių, suprasti, kas jis yra ir ko jis stokoja. Hildė iš esmės yra labai artima Gerdai, paneigiančiai bei atmetančiai visas apibrėžtybes, simbolizuojamas vanago, ir teigiančiai didingą neapibrėžtybę — gamtą, simbolizuojamą Kalnų bažnyčios.

Tai, ko žmogus kaip žmogus stokoja, savo kūriniais jam skleidžia, parodo ne tiek jis pats, kiek prie kasdienybės nepritapę kūrybingi individai. Šie individai suvokia ne vien duotybes, tarp kurių yra žmogus,— ne vien tik jas jie pažįsta. Jiems nė kiek ne blogiau, o gal net dar geriau — aišku yra ir tai, ko jie ar apskritai žmogus stokoja, ko žmogui labiausiai trūksta. Negana to! Jie žino, „kad stokodamas žmogus suvokia stoką — ją išgyvendamas patiria, kad jam to stokojamojo tikrai trūksta"[74]. Taigi Finkas pasako, kad tai, ko žmogus kaip žmogus stokoja, kad ir nėra duotybė, tačiau yra realija, jo, kad ir visiškai skirtingai, patiriama, suvokiama ir jam būtina jo būsenoje. Tai, ko žmogus labiausiai stokoja ir kas jam kaip žmogui yra neprieinama, yra būtis (neapibrėžtybė). Ji negali būti duotybė (apibrėžtybė), todėl ji negali būti ir patiriama kaip duotybė.

Būties stokos patirtis nėra vien tik kūrybingų žmonių savybė. Ji glūdi žmogaus kaip žmogaus viduje, jo pasąmonėje ir ji laukia, kada ją aptiks ir parodys savo darbuose bei kūriniuose entuziastiški žmonės, žmonės, kurie savo entuziazmu yra atitrūkę nuo kasdienybės ankštumo. Toks žmogus buvo Halvardas Solnesas.

Iš paviršiaus atrodo, kad Hildė tarsi paakino Solnesą užčiuopti savo paskirtį, kai jis nesvyruodamas sutiko statyti „oro pilis su mūro pamatais". Tačiau iš tikrųjų Hildė jį paakino tik pamažėle iššifruodama Solneso, kaip statytojo, pasąmonėje glūdinčius savo paskirties tikslus — savo entuziazmą. Jai tai padėjo padaryti jos pavaldumas jo pasąmoninėms jėgoms, kurios ją įtraukė į jo poveikio jėgų lauką. Nė pats viso to sąmoningai nežinodamas, Solnesas klausia Hildę: „Hilde, kaip jūs tapote tokia?" Jis tarsi teiraujasi, kaip ji galėjo tapti pagrindiniu jo kelio veiksniu. Hildė atsako ir pati jį klausdama: „Kaip jūs padarėte mane tokią?"[75] Entuziastiški žmonės, ištrūkę iš kasdienybės duotybių, pajungia sau jų veiksmingumą.

Taigi dar kartą pabrėžiame, kad žmogus, kaip stokojanti būtybė, iš tikrųjų nestokoja vienos, kitos ar daugybės duotybių. Jis stokoja to, kas pagrįstų ir įprasmintų visas jo gyvenamosios

aplinkos duotybes-apibrėžtybes. Tiesa, kiekviena būtybė visad stokoja kitų būtybių. Žolei reikia juodžemio, drėgmės ir šilumos; gyvūnui — grobio, teritorijos, prieglobsčio, kitų tokių pat, kaip jis, gyvūnų, ypač vieno iš jų, partnerio. Analogiškai ir žmogui reikia maisto, apdaro, prieglobsčio, šeimos, brangaus asmens, su kuriuo drauge būna lengviau vykdyti savo gyvenimo paskirtį, platesnės visuomenės, ypač tautos su visomis jos institucijomis. Tauta, dažnai dar geriau negu artimas gyvenimo asmuo, padeda žmogui susirasti savo kelią, tai yra pasirinkti jį iš gausybės galimybių. O gamta aprūpina būtybes — ypač gyvūnus — tuo, ko jos stokoja. Žmogus turi iš esmės pats tuo pasirūpinti ir čia jam padeda jo būties (gamtos, kaip kūrybingumo versmės), jos principų nuovoka. Todėl žmogus, stokodamas būtybių (duotybių-apibrėžtybių), iš esmės stokoja būties (neapibrėžtybės).

Žmoguje slypinti būties nuovoka iškyla per jo entuziazmą — jo sąsają su būtimi. Entuziazmas yra žmogaus vidinis bruožas; jis glūdi jo pasąmonėje. Entuziazmas iškyla atvirame pasaulyje iš pasąmonės plotmės į sąmonę per išskirtinius kūrybingų žmonių darbus, jų kūrinius. Taigi kūrybingi žmonės per eutuziazmą pateikia savo darbus visiems suprantamai. Turėdami gausybę apibrėžtybių jie stokoja neapibrėžtybės, tačiau ją nuvokia. Nuvokdami būtį entuziastiški žmonės savo kūriniais geba miglotą būties šviesą perteikti per duotybes.

Beje, būties stoka nėra būdinga vien tik kūrybingiems žmonėms. (Šie tik išryškina ją savo darbais.) Būties stoką junta žmogus vidujai — pačioje savo esmėje. Ji ženklina žmogų kaip žmogų: jo buvimo būdas „yra būties-stokojimo buvimo būdas" [76]. Būties stoka yra įausta į žmogaus esmės sąrangą. Ji rodo, kad žmogus nėra vien tik būtybė-neapibrėžtybė (tai yra jam būdinga ne vien tik kasdienybė), nes jis yra susijęs su būtimi (neapibrėžtybe).

Vadinasi, būties stoka reiškia žmogaus entuziazmą — buvimą jo išplėšto iš kasdienybės. Kita vertus, ji, kaip sąsaja su būtimi, reiškia ir jo asmenybiškumą — jo buvimo savimi pagrindą. Tad entuziazmas nėra visiems universaliai vienodas: kiekvienas žmogus savo entuziazmu būna individualus — pats savimi. Kūrybingas žmogus per savo kūrinius perteikia savo entuziazmą visiems matomai, iškeldamas būties stoką iš savo pasąmoninių gelmių į sąmoninę (pasaulio) plotmę ir tuo pats iškildamas virš kasdienybės. O minios žmogus — entuziastiškas savose pasąmoninėse gelmėse — turi laukti didžių užmojų žmonių kūrinių, kurie išjudintų jo entuziazmą, iškeltų jį į pasaulio — atviros būties — sąmoninę plotmę.

Žmogus, nuvokdamas savo būtį bei jos stokodamas, per savo entuziazmą „išsiveržia iš duotybių ir iškyla viršum savo pasitenkinimo vien jomis — pasitenkinimo tuo, kas yra prieš jo akis ir rankas, ką jis gali pajusti pojūčiais. Jis egzistuoja to poveikio veikiamas, jį apima dieviškumo ilgesys, kurį graikai vadino *anamnesis*"[77]. *Anamnesis* reiškia „atsiminimą" arba „prisiminimą". Vadinasi, Finkas mano, kad žmogus, apimtas entuziazmo ir būdamas pagautas būties, nelemia pats savo būsenos. Ją lemia būtis, o žmogų veikia jos pagautis, nes jis jau ją yra patyręs ir nuvokia, o šiuo metu — jos stokoja. Šią būties nuovoką ilgainiui, būčiai kasdienėjant, žmogus pamažu primiršta. Tik turėdamas esminę jos prisiminimo *(anamnesis)* galią, slypinčią jo viduje, žmogus gali pabusti iš būties užmaršties savoje kasdienybėje, ypač tada, kai jį pažadina entuziastiški („poetiški") kūriniai.

Anamnesis nėra sukeliamas paties žmogaus pastangomis. Šią būseną lemia tai, kad jis yra pavaldus būties dieviškoms — už kasdienybės aiškumo slypinčioms jėgoms. Šitos jėgos, nepaisydamos kasdienybės pareigų bei normų, išplėšia žmogų iš jo saugaus tikrumo, kurį jam lemia kasdienybės pareigų laikymasis. Šitas dieviškas arba demoniškas jėgas Solnesas kartais vadina šviesiaplaukėmis arba tamsiaplaukėmis dvasiomis, o kartais troliais. Ir vieni, ir kiti apsėda kūrybingą žmogų, įsitvirtina jo viduje ir valdingai vairuoja jį, verčia ignoruoti kasdienybę, veikti entuziastiškai. Tiek Solnesas, tiek Hildė (gal ši net dar labiau) jautė savyje demoniškas jėgas, išplėšiančias juos iš kasdienybės ir skatinančias veikti ją, daryti jai įtaką. Tai matyti iš žodžių, Solneso pasakytų Hildei: „Ir jumyse lindi trolis. Kaip ir manyje. Tai trolis ir šaukia į pagalbą išorines jėgas. Ir tada turi pasiduoti — ar nori, ar ne"[78].

Entuziastiškas žmogus nėra antropocentriškas: jis nesiremia savimi, tarsi pats būtų savo kuriamos kultūros pagrindas. Jo entuziazmas pagrįstas jo atvirumu būčiai, jo prisiminimu *(anamnesis)* jos, kaip neapibrėžtybės realijos, kuri yra anapus būtybių, anapus apibrėžtybių. Peržengdamas save ir kasdienybės apibrėžtybes, jį galutinai paveikiančias, entuziastiškas žmogus laikosi būties (neapibrėžtybės) atvirumoje *(Da)*, kur jis sąveikauja su išorinėmis jėgomis, demoniškomis būties galiomis; tada jį apsėda entuziazmas. Entuziastiškas žmogaus buvimas yra buvimas apsėsto dievų bei demonų, buvimas pavaldaus dievams bei demonams.

Stebint iš blaivios kasdienybės perspektyvos, entuziastiškas žmogus gali atrodyti — ir dažnai atrodo — dvasiškai pakrikęs ir ligonis. Mat entuziastiškas žmogus, visiškai nepaisydamas kasdienybės pareigų, kitiems atrodo keistas, ne kaip visi. Pavyzdžiui, toks miniai atrodė Brandas ir tokiu save esant kitų akyse laikė

ir Solnesas. Kalbėdamas su Alinos gydytoju, daktaru Herdalu, Solnesas jam pasakė: „Ji pradėjo galvoti, kad aš... na... kad aš nesveikas" [79]. Iš tikrųjų taip nebuvo, bet jis manė, kad tokį įspūdį apie jį Alina galėjo turėti. Ir jau tikrai pats Solnesas savęs nelaikė dvasiniu ligoniu.

Tariamas Solneso liguistumas buvo pagrįstas tuo, kad kryžiavosi jo pareiga kitiems ir pareiga pačiam sau. Tai jo būsenos skilimas. Jo tariamas liguistumas reiškėsi kaltės jausmu. Solnesas jautė skolą — kaltę Alinai ir savo vaikams, laikė save Alinos kančių ir vaikų mirties priežastimi. Tokia jo kaltė tebuvo tik jo kūrybingumo išdava. Būdamas pavaldus išorinėms jėgoms, jis neišvengiamai nukrypo nuo pareigų savo artimiesiems pagal kasdienybės kriterijus. Taigi šia prasme jis buvo kaltas. Kartą Alinai Solnesas pasakė: „Kartais aš tiesiog gniūžtu nuo tos begalinės skolos". Alinai nesusigaudant, apie kokią skolą Solnesas jai kalba, šis paaiškina: „Aš labai skolingas ir kaltas tau... tau... tau. Alina". Ji nustemba: „Vadinasi, tu vis dėlto sergi, Halvardai" [80].

Solnesas jautėsi kaltas ne vien tik Alinai ir vaikams, bet ir daugeliui kitų savo aplinkos žmonių (Knutui ir Ragnarui Bruvikams, Kajai Fosli ir kitiems). Jo kaltės, visos jo moralinės skolos slėgė jį, ir jis kentėjo, nors kitiems atrodė, kad jam viskas sekasi ir jis yra laimingas žmogus. Kalbėdamas apie savo nelaimingumą, Solnesas aiškina Hildei: „Viskas, ką man buvo lemta padaryti, pastatyti, sukurti tą grožį, jaukumą, namų šilumą... ir didingumą... Ak, vien pagalvojus ima siaubas!.." Ir toliau: „Už viską aš turėjau mokėti. Ne pinigais, ne, o žmogiška laime. Ir ne mano vieno, o dar ir kitų žmonių laime. Štai, matote, Hilde, kokia kaina aš tapau menininkas. Kiekvieną mielą dienelę aš turiu matyti, kaip toji kaina vis iš naujo už mane mokama. Kasdien vis iš naujo ir taip be galo!" [81] Solneso nelaimingumą bei jo kančią lėmė jo entuziazmas.

Solneso kaltę saviesiems iliustruoja Alinos senojo namo gaisras. Kasdienybės duomenimis, tas gaisras nebuvo Solneso sukeltas, bet nekasdienybės, demoniškųjų veiksnių poveikio, į kurį Solnesas savo entuziazmu buvo patekęs, prasme jis buvo to gaisro ir visų jo padarinių kaltininkas [82].

Alina ir jos vaikai buvo Halvardo Solneso, vykdančio savo pašaukimą, aukos. Tai dar ne viskas! Pats Solnesas buvo savo pašaukimo kelio auka. Kartą kalbėdamas Hildei apie savo, kaip statytojo, iškilimą, jis dėstė: „Tiktai gaisro dėka aš pradėjau statyti namus žmonėms. Jaukius, šiltus, šviesius namus, kur tėvas, motina ir būrys vaikų gali gyventi ir džiaugtis, kad vien b ū t i šiame pasaulyje yra didžiulė laimė. O ypač būti kartu, priklau-

syti vienas kitam ir dideliuose, ir mažuose dalykuose" [83]. Kai Hildė pasakė Solnesui, kad visa tai ir jam didžiulė laimė gebant statyti tokius nuostabius namus, Solnesas pabrėžė siaubingą kainą, kurią jis už šitą laimę žmonėms turėjo sumokėti, neturėdamas tokios laimės pats sau. „Norėdamas statyti namus kitiems,— pabrėžė jis Hildei, — turėjau išsižadėti, visam laikui išsižadėti savo šeimos židinio. Tikrų namų, kuriuose gyveno vaikai... ir tėvas su motina" [84].

Kūrybingo žmogaus pavaldumas demoniškoms neapibrėžtybės jėgoms, tūnančioms kasdienybės išorėje,— tai jo buvimas išplėšto iš kasdienybės ir jos patogumų, jo buvimas įmesto į būties nekasdienišką veikimą. Būdamas atviras būčiai, entuziastiškas žmogus aptinka būtybių, kurios žėri savo apibrėžtybėje neapibrėžtybės (būties) šviesa. Žmogus, aptikęs būtybių (duotybių) savo būtyje, pirmiausia pastebi, kad jos pagrįstos neapibrėžtybe, aptinka, kad jos žėri savo apibrėžtybėje neapibrėžtybės (būties) šviesa.

Žmogus neaptinka būtybių (duotybių, objekto, daikto), izoliuotų savyje, izoliuotų ne tiek nuo kitų būtybių, kiek nuo atviros būties, nuo pasaulio, kuriame iškyla jų prasmė. Būtybės ar daiktai pirmiausia atsiskleidžia, sužėrėdami būties šviesoje. Žmogus visad yra susijęs su būties šviesa, tačiau niekad jis nėra susijęs vien tik su ja: šviesa jam niekad nežėri tik kaip šviesa, bet jos žėrėjimas nušviečia jam būtybes jo būtyje („štai-būtyje"). Šviesa vien tik kaip šviesa žmogui yra tamsa. Ji tampa jam šviesa tik tada, kai sužėri ant ko nors, kas nėra šviesus savaime — ant būtybės, apibrėžtybės. Neapibrėžtybę žmogus suvokia tik kaip prigludusią prie priešingybės — apibrėžtybės. Taigi žmogus, būdamas susijęs su būtimi, visad ją nuvokia ir yra arti jos; o niekad jos tiesiogiai nesuvokdamas, yra nuo jos nutolęs. Šia prasme kalbėdamas apie būties šviesą, Finkas pabrėžia, kad ji yra toji „tolimoji, pirminė šviesa, kurią žmogaus dvasia pagauna, pasak Aristotelio, lygiai taip pat, kaip nakties paukščio akys dienos šviesą: jas ji ir traukia, ir baugina" [85].

Mitiniam žmogui, tikinčiam dieviškomis ir demoniškomis galiomis, būtybės ir daiktai visad yra būties šviesos telkėjai. Panašiai būties šviesą telkia ir kūrybingų, entuziastiškų žmonių kūriniai. Jie iškyla kasdienybės būtyje nekasdieniškai žėrėdami. Šitas žėrėjimas ir yra *anamnesis* — prisiminimas visad žinomos ir niekad iki galo nesuvoktos viešpataujančios demoniškos būties. Halvardas Solnesas, entuziastiškas žmogus, įsipareigojęs nekasdieniškais (demoniškais) būties saistais, savo kūrinius tarsi nutvieskia savu žėrėjimu, sutelkdamas būties šviesą. Tai mėginsime aptarti išsamiau.

Stokodamas laimės kasdienybėje, Solnesas siekė jos per savo kūrybinį entuziazmą. Pirmą tokios laimės impulsą jis patyrė statydamas bokštą ant naujojo namo, kurį jis statė ne tiek sau, kiek Alinai. Nors tas namas buvo paprastas gyvenamasis pastatas, bet jau ypatingas, nes turėjo aukštą bokštą. Bokštas simbolizavo kilimą virš kasdienybės apibrėžtybių ir veržimąsi į neribotas pasaulio erdves — į neapibrėžtybę. Hildės padedamas, Solnesas tada suvokė tai, kas glūdėjo jo pasąmonėje,— kad jo, kaip menininko, paskirtis yra oro pilių statymas. Oro pilis, „vieninteli statinį, kuriame, man rodos, gali sutilpti žmogiškoji laimė — štai ką dabar statysiu" [86]. Šitais žodžiais, pasakytais Hildei, Solnesas norėjo ją įtikinti, kad oro pilys — tai ne vien tik jo laimė, bet ir apskritai žmogaus, tiek jo, kaip menininko, tiek to, kuris jomis naudosis. Oro pilys suteikia žmogui laisvę, nes jos susieja jo gyvenimą nebekasdieniškomis apibrėžtybėmis, atpalaiduoja jį jo žmogiškam entuziazmui — sąsajai su būtimi, su neapibrėžtybe.

Supratęs, kur glūdi žmogaus buvimo savimi laimė, Solnesas suprato, kad patogių namų statymas tebuvo tik laiko gaišinimas. Net ir tie, kuriems tie namai buvo statomi, nebuvo iš tikrųjų laimingi. Solnesas ryžtasi daugiau jų nebestatyti — nebetarnauti kasdienybei. „Žmonėms nereikia tokių namų. Ir be jų jie gali būti laimingi,— aiškino jis Hildei.— Ir man nebūtų reikėję, jei būčiau juos turėjęs. Štai kokia išvada, kai pažvelgi į visą praeitį. Apskritai aš nieko nepastačiau. Ir nieko nepaaukojau, kad galėčiau ką nors sukurti. Niekas, niekas — viskas niekas!" [87]

Kitados supratęs, kad bažnyčių statymas Dievui neatitiko jo pašaukimo — jo entuziastiškų, kūrybingų savęs realizavimo polėkių, dabar jis patyrė, kad ir tarnaudamas žmonėms, pagelbėdamas jiems įsitvirtinti savo kasdienybės patogumuose, taip pat nepatiria tikrosios savo, kaip menininko, gyvenimo prasmės. Hildės padedamas, Solnesas pagaliau suvokia, kad tik statydamas oro pilis, jis galės realizuoti save per savo entuziazmą. Kaip visa tai reikia dabar suprasti? Jeigu entuziastiško žmogaus paskirčiai nepakanka tarnauti Dievui ar žmonėms, tai ar oro pilių statymas bus tarnavimas sau?

Finko požiūriu, žmogus atlieka savo buvimo prasmę — būna tikrai savimi, nesikoncentruodamas savyje kaip realijoje, kuria grindžiama jo kultūra. Žmogus būna entuziastiškas, kai bazuojasi ne savyje, bet peržengia save ir — vaizdingai tariant — tampa dievų grobiu (žodis „entuziazmas" savo graikiška prasme tai ir reiškia). Tik prasiveržęs — ar demoniškų galių išplėštas — iš kasdienybės, entuziastiškas žmogus savais kūriniais — kaip

bokštu virš jo namų — nurodo būties dimensiją, kurioje žmogus gali būti tuo, kuo jis yra,— savimi.

Pagrindiniai Vakarų istorijos žmogaus proveržiai į būties dimensiją vyko, pasak Finko, trimis pagrindiniais žmogaus entuziazmo būdais: tikėjimu, menu ir mintimi. „Religija, menas ir filosofija,— sako Finkas,— tai yra trys „absoliučios sąsajos", kurios žmogui, turinčiam entuziastišką laisvą sielą, padeda dalyvauti būtyje, įvairių būtybių pagrinduose" [88].

Dalyvaudamas būtyje, kaip įvairių būtybių — taigi ir įvairių kūrybinių formų bei kūrinių šaltinyje, žmogus savo entuziazmu bazuojasi būtyje. „Visiškai aišku, — sako Finkas,— kad žmogus yra tas, kas meldžiasi, kuria meno kūrinius ir mąsto. Tačiau paklauskime, ar jis, kaip besimeldžiąs, kaip meną kuriąs, kaip mąstytojas, tikrai yra toks savo tikrąja esme?" [89] Šiuo klausimu Finkas ne tiek klausia, kiek pasako, kad žmogus vien tik sava apibrėžtybe nėra kultūros šaltinis. Tas šaltinis yra būtis. Žmogus, būdamas jai atviras — atviras neapibrėžtybei, kaip visų apibrėžtybių formų pradų versmei, reiškiasi kaip kultūros kūrėjas.

Visi trys entuziazmo būdai (religija, menas ir filosofija) yra tarpusavyje susiję. Religinio, dieviško entuziazmo pagautų asmenų žodžiuose yra pilna vaizdų ir minties; didieji meno kūriniai kupini minties, spindinčios šventumu; taip pat ir autentiškoj filosofijoj netrūksta įsijautimo į prasmingą realybės grožį, joje apstu aliuzijų į dievus bei Dievą. Visi šie entuziazmo būdai atspindi žmogų iš jo kasdienybės — kur jam viskas pamažu paklūsta, jis įmetamas į neapibrėžtybę, jį užvaldančią, chaotišką, miglotą, atimančią jam pusiausvyrą, kur jis turi kovoti už save, išlaikyti save kaip save. „Šie trys entuziazmo būdai,— sako Finkas,— turi tą pačią formalią sąrangą; jie išplėšia žmogų iš jo apibrėžtybiškų, žemiškajam jo savęs teigimui tarnaujančių tikslų ir įmeta jį į atvirybę to, kas labiausiai **yra**" [90] — būties atvirybę.

Solneso entuziazmas, nors meninio pobūdžio, turi ir mitinių bruožų, nes Solnesas apsėstas dvasių. Tai nėra jo entuziazmo primityvumas. Tai kaip tik rodo, kad jo entuziazmas yra visų trijų entuziazmo formų. Entuziazmas, kuriam tai, kas šventa, kas gražu ir kas tiesa, reiškiasi lygiu intensyvumu, ir yra mitinis entuziazmas. Mitinis entuziazmas reiškia atbundančio savame pasaulyje ankstyvo žmogaus savo būtyje buvimo būdas, kai jis yra tarp apibrėžtybių, visad žėrinčių dieviška — demoniška neapibrėžtybės šviesa.

Mitinių, priešistorinių laikų žmogaus pasaulyje jį supančios apibrėžtybės nebuvo būtybės, savo esimo bei buvimo pobūdžiu. Jos buvo realijos savo demoniškuoju pergalingumu, savo jėga veikti, harmonizuotis bei susiremti su kitomis pergalingomis, de-

moniškomis realijomis. Mitiškos realijos (dievai, daiktai ir žmonės) savo vienokiu ar kitokiu pergalingumu bei demonišku pajėgumu buvo apibrėžtybės, įprasmintos ne neapibrėžtybės atviros būties prasme, bet neapibrėžtybės kaip visumos, atskleidžiančios ir įprasminančios įvairias demoniškas jėgas bei jų veikimą.

„Mitas", pasak Finko, nėra žodis, išreiškiąs priešistorinio žmogaus primityvų pasaulį. Priešingai, jis reiškia jo (mito), pergalingai klestėjusio, viešpatavimo amžių, Vakarų mituose žinomo bei prisimenamo kaip aukso amžius. Mitas, pasak Finko, nėra primityvi Vakarų kultūros pakopa. Jame yra įsišaknijusi pati jos esmė, kuri gyvybiškai svarbi jos klestėjimui.

Mitas kaip vandenynas — visas visur, kiekviename jo taške. O būtis yra kaip vandens masė, išsiliejanti į gausybę srovių bei ištakų, kur įvairiaspalvėje gausybėje visuma (būtis) dingsta. Vakarų kultūros mozaikoje dingsta ją maitinanti bei grindžianti visuma, būtis. Todėl Vakarams reikia nuolatinio atsinaujinimo, atsijauninimo naujomis kultūrinėmis epochomis — reikia nuolatinio prisiminimo, *anamnesio*.

Šventumas, grožis, tiesa yra mito palikimas. Ši trejybė yra tas pats, vienis. Tik istoriniame, būties amžiuje tai tampa trimis istorinio žmogaus entuziazmą grindžiančiomis realijomis. Šventumas, grožis, tiesa neįžengia į žmogaus būtį kurioje nors kultūrinės raidos istorinėje epochoje. „Tai jau yra įsibrovę į žmogaus gyvenimo dieną nuo neatmenamų laikų ir klesti jo mite. Mitas įžengia į istoriją (istorinio žmogaus būtį) kaip pagarbus (Vakarų) tautai palikimas, kaip jai paliktas jos dievo testamentas... Mitas nėra primityvi (kultūrinė) pakopa, kuri turėtų būti atskirta nuo tautos istorinio pabudimo, atpalaiduojanti ją nuo jo. Priešingai, mitas yra pagrindai, ant kurių remiasi ir istorinis tautos likimas. Istorinės kaitos bangomis per amžius teka rami mito srovė, ir tautos joje randa išsaugotą savo paskirtį, randa sau pasaulio platybėse atramą, o jei subyra kultūra, jos semiasi iš jos stiprybę naujam suklestėjimui" [91].

Pagrindiniai entuziazmo būdai (religinis, meninis ir filosofinis) yra istorinio žmogaus sąsajos su atvira būtimi išvados. Toks istorinis entuziazmas grindžiamas priešistoriniu, mitiniu entuziazmu. Mitinis entuziazmas, pagrįsdamas istorinį kultūrinį entuziazmą, yra tiek priešistorinės (pasąmoninės), tiek istorinės (sąmoninės) žmogaus būties entuziazmas. Vakarų kultūros žmogaus entuziazmas, jo laikymasis atviroje būtyje grindžiamas mitiniu entuziazmu, pirminiu žmogaus pabudimu atvirame mite — savame mitiniame pasaulyje.

Savo prigimtine, mitine prasme entuziazmas reiškia „buvimą, užvaldytą ir kupiną vieno ar kito dievo, buvimą, persismelkusį

dievu; reiškia būtį, kurioje žmogus yra išplėštas iš savo kasdienybės kelio ir sutapęs su dievu" [92]. Entuziazmas, pasak Finko, reiškia, kad žmogus išplėštas iš jo kasdienybės, kuri pateikia jam aiškius kelius visiems jo ėjimams, kad jis įmestas į pradinę, didingą, dievišką, nesaugią ir baugią nekaltybę, kur būdamas žmogus stokoja kelio gausybėje neapibrėžtų būties kelių. Einantį vienu ar kitu keliu žmogų užvaldo demonai ar dievai, globojantys jį.

Pasak Finko, entuziazme „žmogus turi sutelkti visą savo galią, kad galėtų atsiplėšti nuo jaukių žemiškų pagrindų, kur jis būna su visu tuo, kas jam yra taip artima ir miela, kur jis turi aiškiai užsibrėžtą gyvenimo prasmę, kur jis gerai pažįsta savo aplinką, kur viskas turi savo tikslius vardus, kur jis gerai išmano, kas yra gera ir kas bloga. Apimtas entuziazmo jis turi paleisti iš rankų visas apibrėžtybes, kad galėtų tapti dievų grobiu. Entuziazmas pirm visko yra žmogaus laisvas pasiaukojimas" [93]. Entuziazmas reiškia žmogaus kelią iš jo antropocentriško uždarumo kasdienybėje į dievišką būties atvirumą. Juo žmogus išsižada savosios „giuntiškos" laisvės, kartu savęs savame uždarume, darosi pavaldus jį apėmusiai demoniškai neapibrėžtybei. Savo pavaldumu dievams žmogus tampa iš esmės laisvas.

Entuziastiškam žmogui, dalyvaujančiam dieviškų-demoniškų jėgų sąveikoje, gresia pavojus būti apsėstam arba palankių (šviesiaplaukių), arba priešiškų (tamsiaplaukių) dvasių. Tik paprastas eilinis žmogus — žmogus be entuziazmo, vadinasi, ir be atsakomybės dievams — gali gyventi ramų, saugų ir patogų savo kasdienos gyvenimą.

Solnesas, būdamas entuziastiškas žmogus, neturėjo ir negalėjo turėti kasdienos žmogaus ramybės ir laimės. Jam, kaip meninkui, išplėštam iš kasdienybės, buvo lemta dalyvauti neapibrėžtybės (būties, mito) jėgų sankirtose ir savo kūriniais pateikti nušvitusias tas jėgas žmogaus būčiai.

Pakildamas aukščiau kasdienybės, entuziastiškas žmogus jos neperžengia, tik ją sukilnina. Žmogus negali gyventi be kasdienos aiškybių. Kita vertus, jis negali jose, kaip vien apibrėžtybėse, užsidaryti. Kad jo gyvenimas būtų prasmingas, jo aplinkos daiktuose turi sužėrėti antkasdieniška (nekasdieniška?) neapibrėžtybės šviesa. Entuziastiškas žmogus kasdienybės apibrėžtybėms leidžia nušvisti dieviškomis neapibrėžtybės varsomis, paversdamas tas varsas savo kūriniais.

Būties šviesa (lygiai kaip ir fizinė būsena) neatsiskleidžia kaip šviesa, nepalietusi tamsios būtybės, kuri tik ir gali atsiskleisti, paliesta būties šviesos. Būtybės išskirtine prasme yra kūriniai. Jie pirmiausia atskleidžia būtį, sutelkia jos šviesą. Kū-

riniai, kaip būties šviesos sutelkėjai, yra pagrindiniai kultūrinio pasaulio ramsčiai. Šia prasme jie yra svarbesni negu jų kūrėjai, nes iš esmės juos pagrindžia ne juos kuriantis žmogus, bet būtis, kurios dieviškų galių pagautas kūrėjas gali kurti. Be būties, nepagautam jos dieviškų galių, be entuziazmo nebūtų jokių kūrinių, nušviestų būties šviesa. „Tuo būdu,—sako Finkas,— žmonės, entuziazmo pagauti, neturi jokių pretenzijų į istorinių darbų garbę ir garsą. Todėl tauta turi labiau gerbti dideles mintis, negu mintytoją, meno kūrinius labiau, negu kūrėjus, ir šventus žodžius labiau, negu jų skelbėjus. Garbės laurai puošia herojų kaktą" [94].

7. Kūriniai

Kūriniai yra išskirtinės realijos tarp gausybės daiktų bei būtybių. Jie yra tarsi gyvi, alsuojantys savo būties (neapibrėžtybės) žėrėjimu. O vis dėlto jie tėra daiktai, būtybės tarp gausybės kitų daiktų ar būtybių. Norint suprasti kūrinio prasmę, pirmiausia turi būti suvokiama daikto prasmė.

Daiktai yra aiškybės, tad jiems nereikia kokio aiškinimo ar interpretacijos. Jie būna mūsų artumoje ir suprantami, kas jie yra. Jei tuoj pat nesuprantami, tai palyginti lengvai išaiškinami. Tačiau jie niekad nebūna aiškinami kaip daiktai. Medis gali paaiškėti kaip medis; karvė kaip karvė ar kaip naudingas gyvulys; namas kaip namas, patalpa gyventi ir t. t. Visi šie daiktai neaiškūs kaip daiktai. Net ir jiems būdingoji artuma, kurioje jie aptinkami, nėra čia aiški kaip artuma. Anot Heideggerio, „žmogus iki šiol nėra supratęs daikto kaip daikto, lygiai kaip jis nėra supratęs ir artumos prasmės" [95]. Apskritai daiktai būna aptinkami žmogaus būtyje, jo gyvenamojoje aplinkoje, jo pasaulyje. Pasak Heideggerio, daiktai sutelkia pasaulį kaip tolumą savo daiktų artumoje. Daiktai kaip daiktai visad yra susiję su pasauliu.

Ankstyvo žmogaus būsenoje gimstą daiktai visad yra kupini juos įprasminančių dieviškų visumos (būties) jėgų — kupini mitinio žmogaus būties, jo pasaulio. Apskritai tas pat pasakytina ir apie kūrinius. Kūriniai, kaip pirminiai daiktai, gimsta kultūriniame pasaulyje, pateikdami visumą (būtį, neapibrėžtybę) gausybei aiškių daiktų, nusistovėjusių kasdienybėje įvairiausio apibrėžtumo prasme. Dėka šios visumos daiktai paaiškėja kaip daiktai, pasaulio neapibrėžtybės dieviškų jėgų sutelkėjai.

Mūsų kultūrinės eros pradžioje, senovės amžiais, daiktai buvo suprantami kaip savarankiški, turintys savo prasmę. Platonas manė, kad daiktai gavo savo savarankiškumą tikrojo, savarankiško, nesikeičiančio pasaulio išbaigtais pavidalais, idėjomis. Medis

yra medis, vienaip ar kitaip atspindintis medžio idėją — medžio tobulumą — idėjų pasaulyje. Taip pat ir batas ar puodas yra tai, kas yra, būdamas idealaus bato ar puodo imituotojas. Daiktų gamintojas (batsiuvys ar puodžius), turėdamas idealaus pasaulio idėjų atšvaitus savyje, geba pagaminti daiktus (batus ar puodus), suteikdamas jiems savarankiškumą. Pagal senovės amžiaus sampratą, daiktai buvo daiktai savo savarankiškumu, būdami gamtos ar žmogaus padariniai.

Naujaisiais amžiais daiktai suprantami jau ne kaip savarankiški, bet kaip žmogaus sąmonės paveikti. Kaip žmogaus įprasminti, daiktai buvo objektai, o juos įprasminęs žmogus — subjektas. Pagal Kantą, daiktus mes suvokiame ne tuo, kas jie yra savaime, bet kas jie mums atrodo. Daikto, koks jis yra savaime, mes nepažįstame.

Šitas subjektyvizmas pasiekė savo kraštutinę ribą Nietzschės filosofijoje. Pagal Nietzschę, Visata neturi prasmės (Dievas yra miręs). Daiktai įgyja savo prasmę būdami tuo, kuo mes juos padarome. Žmogus gyvena niekumo tuštumoje — pasaulyje be prasmės ir be tiesos. Tokiame pasaulyje gyventi, nepuldamas į neviltį, gali tik antžmogis. Negana to. Tik tokiame pasaulyje jis turi sąlygas pasireikšti, viešpatauti ir klestėti kaip antžmogis. Jis vykdo čia savo tvarką, viskam suteikdamas savą prasmę ir savą tiesą. Jis pavergia sau visą žemę ir būna jos viešpats. Nietzschės pasaulyje daiktai jau nebėra net objektai. Būdami beprasmiai, jie nebeturi, kaip Kantui, savojo žmogui neprieinamo buvimo savimi *(Ding an sich)*. Daiktų kaip daiktų Nietzschės pasaulyje jau nebėra. Jie grindžiami vien tik žmogaus viską įprasminančiomis perspektyvomis. Nietzschės pasaulis yra antropocentriškas.

Heideggeris teigia, kad šių dienų filosofijoje vyksta esminės reikšmės posūkis. Jo teigimu, Nietzschės realybės ir daiktų samprata, pasiekusi savo antropocentrišką kraštutinumą, toliau plėtojama neišvengiamai prieina prie žmogaus viešpatavimo realybės virtimo tokiu būties viešpatavimu. Nietzschės filosofijoje dominuoja nihilizmas. Tai kaip tik ir reiškia visišką būties užmarštį. Būties užmaršties, būdinga Vakarų istorijoje vykstančios metafizikos raidos reiškiniams, dominavusiems Vakarų mintyje nuo pat jos senovės amžiaus, Nietzschės filosofijoje kaip tik ir pasiekia savo metafizinę pilnatvę, pasireiškiančią nihilizmu. „Nihilizmo esmė,— sako Heideggeris,— yra būties užmaršties" [96]. Metafizika, kaip būties užmaršties filosofija, pasak Nietzschės, ne tik nebeturi būties sampratos, bet taip pat ir būtybių: čia ir būtybės stokoja savito buvimo.

Žvelgdamas į Nietzschės realybės sampratą, kur ir būtybės

nebėra būtybės, stokodamos savo buvimo, šių dienų mąstytojas tegali „galvoti, kad būtybės yra niekas — tas niekas, kuris lygiai taip pat iš pat pradžių yra tolygus būčiai" [97]. Nihilizmo epochoj — šioje visiškoje būties tuštumoje — neišvengiamai blyksteli būties klausimas: o kas pagaliau iš viso yra? Tas klausimas tarsi grąžina būties sampratą, *anamnesis*. „Užuot kovojus su nihilizmu, — sako Heideggeris,— ar nevertėtų mums pirmiau pažvelgti į jo esmę. Žvilgsnis į jo esmę ir yra pirmasis mėginimas nusikratyti nihilizmo" [98]. Nusikratę nihilizmo, atsikratytume ir būties užmaršties.

Heideggerio nuomone, Vakarų metafizikos raidoje daiktas nebuvo suprastas ir jo prasmė nebuvo reikiamai aptarta. Daiktų Vakarų kultūros žmogus nepažįsta bemaž nuo jo mitinės epochos pabaigos. Savo kultūrinėje aplinkoje, pasak Heideggerio, žmogus „daiktų kaip daiktų nepažįsta... Tai buvo ir tebėra esminis dalykas, kaip ir tai, kad daiktams ne tik nėra leidžiama būti daiktais, bet ir tai, kad jų apskritai dar niekad kaip daiktų mąstymas nepajėgė suvokti" [99]. Mat žmogus daiktų nesistengė suvokti kaip daiktų, esančių įaustų į būtį. Apie tai Heideggeris sako: „Žmogus gali suvokti — nesvarbu kokiu būdu — tik tai, kas prieš tai jau savaime nušvito ir jį nušvietė" [100].

Daiktai nėra daiktai tik žmogaus matomi ar jo pagaminti; jie yra jau prieš tai įausti būties audinyje (kūrybingoje gamtos versmėje). Daiktai gali rastis — atsiskleisti ar būti atskleisti — tik dėl to, kad jie prieš tai jau yra numatyti būties audinyje. Kad ir pagaminti, jie atsiveria ne gamintojo, bet būties šviesoje. „Ne dėl to yra puodų, kad yra puodžių, bet puodžių gali būti, jei yra puodų galimybė" [101]. Atvira būtis padeda atskleisti puodus, taip pat atsiskleisti puodžiams, kaip esantiems, gyvenantiems ir „eksistuojantiems" joje.

Žmogus gali atskleisti daiktus kaip daiktus ne jiems viešpataudamas, bet, priešingai, juos tausodamas *(Schonen — Heideggeris)*: leisdamas jiems — nesvarbu, ar jie būtų jo aptikti, ar jo gebėjimais padaryti — nušvisti būties šviesoje. Daiktus tausoja žmogus per sąsają su būtimi, kai jis būna savimi.

Kasdien vartojami daiktai, kaip nusidėvėjusios monetos, praradusios valdžios ženklų reikšmę, netenka savo pirminio būties žėrėjimo. Juos atgaivinti gali entuziastiški (kūrybingi, poetiški) žmonės, kurie savo kūriniais, sutelkiančiais būties šviesą, tarsi vėl įžiebia būties žėrėjimą ir užgesusiems kasdienybės daiktams. Pasak Heideggerio, entuziastiško žmogaus laikysena tausojami daiktai įgalina būtį atsiskleisti, jai įsiveržti į pasaulį — žmogaus būtį. Tausojami daiktai sutelkia būtį ne kaip abstrakčią realybę, bet kaip neapibrėžtybės „būtiškų" realijų — žemės ir dangaus, die-

vų ir žmonių — sąveiką. Taip suvokiamos tos realijos nėra tik daiktai. Jomis čia pabrėžiamos sąsajos su būtimi, kaip būčiai priklausančios realijos. Šia prasme jos yra daiktų galimybės, užuot pačios buvusios daiktais.

Daiktus, kaip būties šviesos telkėjus, tausojamus entuziastiškų (poetiškų) žmonių, čia plačiau aptarsime. Paskui paryškinsime ir Solneso statinių prasmę. Kūrinius, prozinkose kasdienybės aplinkybėse reiškiančius tauresnes, nekasdieniškas sritis, simbolizuoja Solneso statiniai su bokštais. Statydamas tuos statinius, Solnesas, kaip statytojas, laikosi neapibrėžtybės įsipareigojimo kurti tauresnius, nekasdieniškus kūrinius. O statiniai be bokštų Solnesui tėra apibrėžtybės, pavaldžios žmonėms. Jis nori išreikšti savo poetiškumą — sąsają su būtimi, savo pavaldumą jai — tik statydamas oro pilis, kurios ne vien tik bokštais, bet visa savo visuma parodo principines — būtybes grindžiančias — realijas (žemę, dangų, dievus ir žmones).

O kas yra poetiškumas, pagrindinis kūrybingumas, lemiantis oro pilių statymą? Šia prasme poetiškumas nereiškia kasdienos kūrinių su gausybe jos daiktų, žėrinčių būties šviesoje, tausojimo. Tai yra tausojimas pačios būties, „žėrinčios" savo tamsoje, ją savo poetišku entuziazmu sutelkiančios ir leidžiančios jai sužėrėti savo kūriniuose.

Aukščiausias poetiškumas nebėra vien tik nuovoka bei įsijautimas į būtybių būties žėrėjimą. Tai yra pačios būties nuovoka. O būties simboliai — būtybės. Šiuo poetiškumu pasižymi ne tik didieji kultūrinio pasaulio menininkai-poetai. Jis yra būdingas ir mitinio pasaulio labai entuziastiškiems-poetiškiems jo šventikams. Tokia šventikė Ibseno „Brande" yra Gerda. Ji besąlygiškai atmeta apibrėžtybes (vanagą ir visą gamtos žėrėjimą jame) ir vis kreipia Brandą į Kalnų bažnyčią, kaip gamtos neapibrėžtybės simbolį.

O Solnesas buvo gyvybiškai įsijautęs į apibrėžtybių aibę, prie jų prisirišęs ir joms įsipareigojęs. Tik ilgainiui, Hildės orientuojamas, jis susitelkė į savo entuziastišką (poetišką) paskirtį: įsijautė į kasdienybės vertybių savo apibrėžtybėse beprasmiškumą. Savo demoniškomis galiomis jis buvo Alinos namų gaisro priežastis, namų, jo vadinamų „bjauria, niūria, medine dėže" [102]. Tuo jis pašalino kliūtį siekti statytojo rango. Jis nurungė savo konkurentą Knutą Bruviką, bet priėmė jį dirbti savo firmoje. Jis ilgai stengėsi prisivilioti į savo firmą ir Ragnarą, Bruviko sūnų, kad tas neturėtų savarankiško kelio. Didžiausią Solneso esminių savo kasdienos įsipareigojimų beatodairiškumą rodo — kad ir labai sunkus ir skaudus jam — apsisprendimas nepaisyti Alinos gerovės, siekiant statytojo sėkmės. Būdamas jau tvirtai

apsisprendęs besąlygiškai siekti savo pašaukimo, kai jo entuziazmas tapo pavaldus demoniškoms, jo pašaukimą orientuojančioms jėgoms, jis teisinasi Hildei, kai ši primena jo pareigas Alinai: „Per vėlu! Tos dvasios... tie velniai! Ir tas trolis manyje. Jie iščiulpė iš jos visą kraują. Iščiulpė, kad aš būčiau l a i m i n g a s! Taip, taip! Ir dabar ji mirusi... per mane. O aš, gyvas žmogus, esu prikaustytas prie lavono. Aš... aš... aš n e g a l i u gyventi be džiaugsmo!" [103] Ryždamasis savo pašaukimui paaukoti Aliną, Solnesas baigė savo ilgą ir pilną kentėjimų kelią — kentėjimų, kad turi atsisakyti visko, kas miela ir brangu kasdienoje. Tuo žygiu jis sunkiai (prisiminkime Gerdą, kaip lengvai ji šovė į vanagą) atsiribojo nuo visų kasdienybės apibrėžtybių, nukaudamas savąjį „vanagą" (Aliną).

Halvardo Solneso statiniai tik pamažu ėmė ryškėti kaip kūriniai, tai yra kaip daiktai ar būtybės, kuriose sužėri būties (neapibrėžtybės) šviesa. Statydamas bažnyčias, Solnesas rėmėsi savo kasdienos pasaulio principais. Kilęs iš pamaldžios šeimos, bažnyčių statymą jis laikė aukščiausia statytojo funkcija. Iš tikrųjų tai buvo jo, kaip statytojo, įsipareigojimas Dievui — aukščiausiai savo kasdienos būtybei. Bažnyčių statymas jam, kaip statytojui, vykdančiam savo kasdienos įsipareigojimą Dievui, buvo ne entuziastiška, poetiška, o greičiau „prozišką" jo kūrybingumo išraiška ir manifestacija. Kitaip buvo Brandui, tikėjimo žmogui. Jam bažnyčios statymas, ar tikriau — savo parapijiečių vedimas į „tikrąją" bažnyčią — buvo išraiška jo entuziazmo, saistymosi Dievu, kaip antpasauline neapibrėžtybe, kuriai paaukojama ne tik visos žmogaus kasdienybės apibrėžtybės, bet ir pati jo būtis, jo pasaulis, jo atvira būtis (neapibrėžtybė).

Statydamas žmonėms būstus, Solnesas taip pat nebuvo kūrėjas tikra prasme; jis nesivadovavo dievų ir demonų nurodymais, kylančiais iš jo vidinės sąsajos su tomis būties neapibrėžtybės jėgomis. Statydamas žmonėms namus, jis atsižvelgė į šeimų kasdieninio gyvenimo patogumus — į tėvo, motinos ir būrio vaikų gerovę. Namai nebuvo Solneso entuziazmo išdava. Statydamas juos, jis vadovavosi paprastu žmogumi, įstrigusiu į savo įvairių poreikių bei pareigų tinklą. Namų statymas nebuvo Solneso entuziazmo — jo poetiškumo (kaip menininko) — užmojis. Jis buvo perdėm „prozišKas", jį saistė apibrėžtybės.

Tik statydamas bokštus — ne tiek bokštą ant savo namo, kiek savo užsimotų statyti oro pilių bokštus — jis vadovavosi savo entuziazmu. Bokštas ant gyvenamųjų patalpų simbolizavo būties sužėrėjimą bei jos sutelkimą. O oro pilys jau pačios kaip simboliai sutelkė būtį. Oro pilys tarsi rėmėsi dangaus aukštybių

neapibrėžtybe. Tik mūro pamatais poetas (statytojas) dėjo joms žmogaus pasaulio, jo būties pagrindus.

Savo oro pilimis su mūro pamatais ant žemės, kur vyksta paprastas žmonių gyvenimas, Solnesas priverčia žmogų pakelti akis į nekasdienišką būties neapibrėžtybės gelmę. Šitas Solneso žygis prilygsta Brando žygiui, kai jis veda žmones iš jų kasdieninių patogumų, gerovę teikiančių apibrėžtybių (į fiordą atplaukusių daugybės silkių) — į šaltą, bet šventą Kalnų bažnyčią, kuri ne tik buvo šventa, bet ir spindinti gamtos neapibrėžtybės grožiu, joje sutelkta tiesa.

Solneso oro pilys — kad ir skirtingu pobūdžiu — išreiškia tą pačią šventumo, grožio, tiesos pilnatvę, kokią išreiškia Brando-Gerdos Kalnų bažnyčia [104]. Oro pilys reiškia būties skilimą į žmogaus būtį, jai (būčiai) čia atsiskleidžiant. Būtis atsiskleidžia žmogaus būtyje, būdama sutelkta kūriniuose (oro pilyse) poetiško žmogaus (Solneso) atliepiamuoju pavaldumu jai, kai jis tėra „silpna vieta" ir gali skilti bei atsiskleisti pasaulyje — žmogaus būtyje.

Kalnų bažnyčia iš tikrųjų nežėri gamta, jos didingumu, bet yra jos pačios didingumo simbolis mitiniame pasaulyje. Ir oro pilys iš tikrųjų nežėri būtimi, nes ji yra sutelkta jose, jos pačios yra būties simbolis kultūriniame pasaulyje.

Kaip minėjome, gamta-būtis, lygiai kaip ir šviesa nėra savaime suvokiama. Suvokiamas tik jos sutelktumas, lygiai kaip šviesos žėrėjimas daiktuose bei kūriniuose. O vis dėlto entuziastiški, poetiški žmonės, pasak Heideggerio, bent bando, kad ir nesėkmingai, sutelkti savo kūriniuose pačią būtį, ne vien tik jos žėrėjimą.

Kūriniai kultūriniame pasaulyje, lygiai kaip daiktai mitiniame pasaulyje, yra pirminiai: juose spindi visuma, būtis. Mitinis žmogus yra „nekaltas", kad savo būties daiktuose pirmiausia mato gamtą (juos regi šventus, gražius, tiesą atskleidžiančius), o ne naudingumą. „Nekaltas" yra ir menininkas (poetiškas žmogus), kad savo „nekalta" akimi mato būtį kaip grožį (taip pat šventumą ar tiesą) savo būties daiktuose, kuriuos jis šia prasme savo kūriniais ir iškelia.

Žmogus reikiamai suvokia daiktus, atskleisdamas juos kuo jie yra, būdamas būties-gamtos neapibrėžtybės galių saistomas. Jis juos gali atskleisti kaip būties saistomus, savo „nekaltumu" tausodamas juos — vengdamas juos antropocentriškai „išprievartauti". „Tausojimas,— sako Heideggeris,— nereiškia, kad mes tam, ką tausojam, nieko nepadarome. Tikrasis tausojimas yra *pozityvus* ir įvyksta tada, kai mes tai (ką tausojame) paliekame savo esmėje, arba tiksliau — kai mes tai į savo esmę naujai įtalpina-

me". Tausojimo svarbą žmogaus gyvenime Heideggeris pabrėžia sakydamas: „Pagrindinis gyvenimo bruožas ir yra šitas tausojimas" [105]. Gyventi — tai ir reiškia savo būtyje, atvirumoje tarp žemės ir dangaus eiti savo paskirties keliu, laikantis dievų lemties nurodymų. Žmogus tausoja daiktus, juos aptikdamas (medžioklės ar žvejybos laimikį), augindamas (naminius augalus ar gyvulius), pasigamindamas (apdarą, padargus, važiuokles) ar statydamas (pastatus sau, gyvuliams ar savo daiktams). Daiktų tausojimas — tai ir yra žmogaus gyvenimas.

Užuomina apie daiktus, kaip nušviestus būties šviesa ar kaip būtį sutelkiančius, žmogaus tausojamus, skaitytojui gali atrodyti nerealistiška ir dėl to nereikalinga daiktų interpretacija. Jis gali pamanyti, kad daiktai yra aiškūs, kokie mums atrodo, ir dėl to nėra reikalo dar ieškoti jų prasmę grindžiančios „nedaiktinės" realybės — neapibrėžtybės.

Dėl to čia pravartu priminti, kad jau nuo Dekarto laikų daiktai liovėsi buvę aiškybe sau. Savo „Meditacijose" Dekartas pabrėžia, kad visi būtybių bei daiktų prasmės nusakymai buvo „vien tik nuomonės". Dekartas ir norėjo savo abejojimo metodu kritiškai peržvelgti visas šias nuomones. O Finkas šitaip apie šitas Dekarto pastangas sako: „Kas, jo nuomone, yra pagrindinis, nėra daiktai, o tik žmogaus nuomonės apie daiktus. Peržvelgdamas visas šitas nuomones, jis peržvelgia visą universą, kaip atsispindintį žmogaus dvasioje" [106]. Šiuo būdu Dekartas davė pradžią tokiai daiktų interpretacijai, kai suskaldoma jų prasmė. Vadinasi, daiktas, būdamas kuo jis yra, suvokiamas dar yra ir tuo, kuo jį atspindi žmogaus dvasia. Kantas dar paryškino tokią daikto sampratą, pabrėždamas, kad daiktas yra tiek užsiskleidžiąs savyje *(Ding-an-sich)*, tiek atsiskleidžiąs *(Erscheinung)* mums. Pagal Nietzschės sampratą, atmetant daiktą kaip esantį sau *(Ding-en -sich)*, tam tikru požiūriu jo pirmykštis vientisumas tarsi atkuriamas ir jis virsta išsamia raiška (tuo, kuo jis atsiveria). O iš tikrųjų, jei nėra to, kas yra sau, negali būti ir jo raiškos — jo atspindžio žmogaus dvasioje. Būdamas pasaulyje, besąlygiškai viešpataujant žmogui visuose taškuose, daiktas ir kaip raiška dingsta jame — paskęsta žmogaus valios užmojuose.

Heideggeris supranta daiktą taip, kaip senovės graikų mąstytojai iki Sokrato — kaip būties pagrįstą, sutelktą, nutviekstą jos šviesos. Tuos pirmuosius mąstytojus dar veikė mitinė pasaulio samprata. Heideggeris, irgi norėdamas atskleisti daiktų, kaip būties (neapibrėžtybės) galių sutelkėjų, prasmę, pateikia pirmykščio, mitinio žmogaus būties sampratos „prisiminimus" *(anamnesis)*.

Heideggeris, teigdamas, kad daiktai nėra tai, kas jie atrodo mums savo apibrėžtybėje nei kas jie yra būdami tik sąsajose su

kitais daiktais, nepasako nieko nauja, kas jau buvo pasakyta kitų filosofų, pradedant Dekartu. Nauja jo mintis yra ta, kad daiktai, užuot virtę „daiktiškais", grindžiamais vien tik žmogaus dvasia, iš principo grindžiami tik būties, tiksliau — būties „neapibrėžtybiškų" realijų (žemės, dangaus, dievų ir žmonių) sąveika. Tai, kas yra vadinama neapibrėžtybės realijomis, nėra daiktai, o tik būsena, kuria daiktai grindžiami, tik tai, ką jie suponuoja, kuo daiktai įprasminti ir kas pagrindžia jų „daiktiškumą".

Žemė, taip pat ir dangus, kaip neapibrėžtybės realija, Heideggerio filosofijoje nėra moksliškai suvokiama [107]. Žemė čia nėra planeta, skriejanti apie Saulę. Žemė čia pirmiausia yra savo sodyba, savo tėviškė, pirmieji prisiminimai apie savo — dar kūdikio — bėgiojimą jos takais. Žemė čia yra sodyba, laukai už kluono, toli nusidriekę miškai su melsvais horizontais. Artojas pagarbiai ir rūpestingai aria žemę. Joje jis aptinka, iš jos gauna gausybę jam ir jo šeimai brangių daiktų, dovanų. Ji jam miela, brangi ir artima — tokia pat artima, kaip jo šeima, jo gyvuliai ir jo daiktai. Jis ją gina nuo priešų, prireikus gali mirti už ją. Žemė jam yra kupina dieviškųjų galių — palankių ar jam kenkiančių (šviesiaplaukių ir tamsiaplaukių demonų). Žemė visad yra neapsakomai aiški, tačiau ji nėra apčiuopiama, kaip tai, kuo ji atsiveria (laukais, giriomis, kloniais ar ir tolimais horizontais); ji nėra apibrėžtybė.

Taip pat ir dangus, kaip neapibrėžtybės realija, nėra tuščia, astronomiškai suvokiama erdvė, kur žemė tėra mažas jos krislelis. Ne tik mitinis, bet ir apskritai žmogus, realiai gyvenąs ir siekiąs savo tikslų tarp žemės ir dangaus, nepatiria dangaus kaip tuščios erdvės, kurioje skrieja Žemė po jo kojų. Jis patiria, kad dangus — tai realija, saistanti jo dienos ritmiką — jis patiria jo saulėtekius ir saulėlydžius, debesis, lietų ir vėją, žvaigždes naktį.

Žmogus, ypač laisvos būties lietuvis,— keliasi, atlieka dienos darbus ir eina poilsio pagal dienos ritmiką, saistomą dangaus. Maža to, visi jo darbai, visa jo gyvenimo ritmika metų eigoje taip pat dangaus saistoma. Visiems jo darbams jo būtyje yra dangaus (meteorologiškai tai reiškia — klimato sąlygų) nubrėžtas laikas: sėjai, mėšlavežiui, bulviakasiui ar linaroviui. Pavyzdžiui, žirniai yra sėjami varnėnams parskridus, o linai — saulei sugrįžtant (apie Šv. Joną).

Žemė ir dangus laiko atskleistą atvirą lietuvišką būtį, kurioje viskas vyksta pagal sau būdingą ritmiką: gimsta, auga iki visiško subrendimo ir sunyksta, nukrisdamas į žemę, jį pagimdžiusią ir jį maitinusią — viskas, įskaitant ir žmogų.

Vienas iš būdingiausių daiktų tarp gausybės kitų daiktų bei

apibrėžtybių yra rugiai. Rugių pavyzdžiu išryškinsime daiktą, kaip neapibrėžtybės realijų sutelkėją lietuviškoje būtyje.

Rugiai ir duona lietuvio būtyje yra tas pats: čia vienodai sutelktos lietuviškos būties realijos: žemė ir dangus, žmogus savo vargingame kelyje ir jį laiminą, o kartais jam kenkią dievai (ar demonai).

Rugiai lietuvio būtyje yra svarbiausia žemės dovana. Pagal juos skirstomas lietuvio turimas ir naudojamas žemės maitintojos plotas: vienas jo trečdalis dirvonuoja (naudojamas kaip ganykla), kad žemė pailsėtų; kitas trečdalis yra stropiai dirbamas — ariamas, tręšiamas, purenamas ir paruošiamas rudens sėjai; trečiajame artojo dirvos trečdalyje jau auga ir bręsta rugiai, artojo šeimos duona. Šitaip rugiai sutelkia lietuvio būtyje žemę, išryškindami ją daugiau negu viena iš jo naudojamų, jam paval-džių apibrėžtybių.

Rugiai savoje ritmikoje sutelkia ir dangų. Jie sėjami rudenį, kai naktis prilygsta dienai. Būdami žiemkenčiai javai, jie atlaiko (ir taip atskleidžia) žiemos šaltį ir pūgą. Jiems sužaliavus, lietuvio būtyje sutviska pavasario saulė, savo šiluma žadinanti rugius gaivalingai augti. Juos gaivina Perkūno griaustinis, šilti pavasario lietūs. Rugiams subrendus ir ėmus byrėti kaitrioje rugpjūčio saulėje (tuoj po Šv. Onos) prasideda laikas, pažymėtas dangaus ritmikoje, rugiams pjauti. Prakaituota kakta rugių pjovėjėlis sustato susuktomis grįžtėmis surištus geltonų šiaudų su sunkiomis varpomis pėdus į darnias gubų eiles, dailiai išrikiuotas auksinių rugienų lauke. Rugiai tuo būdu sutelkia dangų savo palaimingoje, o kartais labai pragaištingoje ritmikoje. Rugių sutelktas dangus, neapibrėžtybės realija, įsiskverbia į lietuvio būtį ir joje patiriamas gausybe apibrėžtybių: dienos šviesa ir nakties tamsa; žiemos speigu ir vasaros karščiais; lietumi, vėju ir audromis.

Rugiai sujungia žmogaus gyvenimą su jo darbais, vargais ir džiaugsmais. Lietuviškoji būtis yra smarkiai susijusi su rugiais — duona. Stropiai ruošdamas žemę — ją ardamas, kartodamas ir atkartodamas, purendamas ir tręšdamas — lietuvis užsitikrina gerą rugių derlių. Išdžiovinęs nupjautus rugius ir juos laiku nuvežęs į pastogę, jis užsitikrina sau geresnės rūšies duoną. Iškūlęs rugius ir grūdų pripildęs savo aruodus, jis užsitikrina duoną visiems metams. Šitaip į rugių kaip daikto prasmę įsiterpia jų sutelkta lietuvio būties gyvenimo ritmika — jo sunkus darbas ir džiaugsmas savo darbo vaisiais, pasitenkinimas apsirūpinus pagrindiniu artojo buities ištekliu.

Rugiai sutelkia ir dievus. Jie (duona) lietuvio būties suvokiami kaip šventi. Dievams laiminant lietuvio artojo dirvas, jos yra

našios. Perkūnas savo griausmu pavasarį atneša lietuvio laukams šiltą lietų, gaivinantį sužėlusių rugių želmenų vešėjimą. Jo ir kitų dieviškųjų jėgų lietuvio būtyje palankumu rugiai stiebiasi, bręsta, kol laiku saugiai sukraunami į pastogę. Tuo dievų palankumu užtikrinamas lietuvio šeimos pasotinimas. Rami, tvirta ir laiminga tokios šeimos būsena yra dievų palankumo jai išdava. Dėl to yra suprantamas lietuvių rudenį, kai javai būna saugiai pastogėse sukrauti, padėkos dievams reiškimas derliaus šventės apeigomis. Prieš pats valgydamas naujo derliaus, žeme ir dangumi kvepiančią duoną, lietuvis pirmąjį kepalą aukoja dievams, kaip „duoną" jiems. Rugys, mažas grūdelis (daiktas) lietuvio būtyje sutelkia dievų palankumą lietuviui artojui, o kartais ir jų santūrumą dovanomis. Šiaip ar taip, rugiai-duona priartina prie lietuvio būties dievus — aukštesnes, viską lemiančias realijas, kurioms lietuvis visada yra ir turėtų būti pavaldus, vadovautis jų paliepimais.

Šia rugių apžvalga nenorėta „poetizuoti" (poetiškumą dar vėliau aptarsime, grįžę prie žmogaus būties entuziazmo svarstymo). Rugių apibūdinimą skaitytojui pateikėme kaip Heideggerio filosofijos daikto sampratos pavyzdį (tokia pat daikto samprata būdinga ir mitinio žmogaus pasaulėžiūrai), kur daiktas būna daiktas, sutelkiantis pagrindines neapbrėžtybės realijas: žemę ir dangų, žmogų savąja esme [108] ir dievus, kaip jį jo keliuose saistančius.

Skaitytojas, be abejo, mato, kad ši daikto sąvoka skirtinga nuo jo mokslinės sampratos. Ar rugiai išsamiai atsiskleidžia kaip daiktas savo tokiu apibrėžimu: „javai, kurių miltai vartojami ruginei duonai kepti"? Ar jų daiktiškumas ne ryškiau lietuviui artojui iškyla, kai jis laiko saują jų savo šiurkščiame delne? Laikydamas rugio grūdą savo delne, jis suvokia jį maitinančių laukų platybę su saule viršum jų ir lietų nešančiais debesimis; jis žino, kad jo šeima ir prireikus kaimynai visad ištiesė tvirtą pagalbos ranką, artimai ir glaudžiai bus kartu su jais; jis pažįsta savo tautą ir savo dievus.

Pažinimas daikto, kaip sutelkiančio būties, neapibrėžtybės galias, reiškia pirmiau — o gal sykiu — pažinimą visumos, pažįstant daiktą kaip pavienį, kaip apibrėžtybę. Daiktai ir yra pirmiausia suvokiami, suvokiami ne izoliuotai sau, bet kaip atsiskleidžiantys visumos (būties) horizonte. Modernus žmogus pažįsta daiktus per jų griežtus apibrėžimus — pažįsta juos izoliuotai. Ir visuma jam tėra jų suma — apibrėžtybių suma.

Poetiškumas pagal Heideggerį ir reiškia principinę visumos (būties) patirtį bei jos sampratą, kurią poetiškas žmogus perduoda savo visuomenei savo žodžiu — įvaizdžiu. Tuo kaip tik ir reiš-

kiasi daiktų, kaip pirminių, samprata: nesvarbu ar jie būtų daiktai mitiniame psaulyje, ar kūriniai kultūriniame pasaulyje. Įvaizdis — poetiškas žodis — yra šventas ir yra būties tiesa. Šia prasme Heideggeris ir yra poetizmo filosofas. Šia prasme aiškinami ir Solneso statiniai: kaip poetiški įvaizdžiai. Bet pirma aptarsime Heideggerio poeto — kaip kūrėjo — sampratą bei jo sąlytį su visuma — būtimi.

Poetiškumas Heideggerio filosofijoje yra suprantamas darbo ir gyvenimo gradacijoje. Gyvendamas žmogus tausoja daiktus: jis pažįsta juos tokius, kokie jie yra būties visumoje. Daiktų tausojimas reiškia darbą — kūrybingą (o ne destruktyvų) žmogaus dalyvavimą kūrybingame būties vyksme. Gyvuliai nedirba. Tik žmogus, siekdamas savo stokojamos (fizinės, psichinės) pilnatvės. Žmogus gali dalyvauti gamtos-būties kūrybingame vyksme, būdamas laisvas — atviras jai ir visų galimų apibrėžtybių pradams joje, jos versmėje. Atvirumas būčiai suteikia galimybę dirbti. Tuo būdu, pagal Heideggerį, darbas yra subordinuotas gyvenimui. Žmogus dirba, ar gali dirbti dėl to, kad jis „ek-sistuoja": laikosi atviroje būtyje — kad jis gyvena. Pagal Heideggerį, kaip gyvenimas suteikia galimybę dirbti, taip poetizmas suteikia galimybę gyventi. Poetizmas kaip tik ir reiškia veiksmingą žmogaus dalyvavimą — sąveikaujant su dievais — būtyje, ne vien tik jam esant jos atvirumoje, bet ir jam esant sąlytyje su ja, dar prieš jai įsiskverbiant į atvirumą. Maža to — jam smarkiai priklausant prie šio prasilaužimo vyksmo. Šia prasme poetiškas žmogus yra entuziastiškas: jis yra išplėštas iš kasdienybės ir dalyvauja visumos (būties) kūrybingumo šaltinyje. Dėl to jis yra viena iš neapibrėžtybės jėgų [109].

Pirminis žodis — ar jis būtų natūraliai išdygęs žmogaus būtyje, pradedant mitiniais laikais, ar kaip poetiškas susidaręs jo kultūrinėje būtyje, sutelkdamas būties neapibrėžtybės galias, suteikia galimybę daiktui būti, kuo jis yra,— tausoja jį. Pagal Heideggerį, žodis *nėra* etiketė, kuria nusakomas jau prasmingas daiktas. Daiktas tampa prasmingas — tampa daiktu, kai yra įvardijamas — įspraustas į neapibrėžtybiškų jėgų sąveiką.

Vardijimas reiškia žmogaus „atliepiamumą" (jo gebėjimą atsiliepti, jo jautrų bei pavaldų reagavimą) būties, neapibrėžtybės kalbai. Būties kalba (žr. *logos*) ir reiškia kūrybingą jos versmę, iš kurios poetas — ar kitas kuris entuziastiškas žmogus — semia savo žodį, savo įvaizdį, mintį, šventą simbolį [110].

Pagal Heideggerį, kalba *nėra* žmogaus įrankis, priešingai, žmogus savo kalba — vykusiai ar nevykusiai — atsiliepia į būties kalbą — kalbą, kaip *logos*. Žmogus tik ir gali būti kalbanti — pirmine prasme „poetinė" — būtybė, būdamas darnoje su būtimi. „Dar-

numas,— pasak Heideggerio,— kuriuo žmogus deramai įsiklauso į kalbos jam bylojimą, ir yra tas sakymas, kuris prabyla poetiškumu" [111]. Kūrybingas (entuziastiškas) žmogus kurdamas svarbiausia iškelia kalbą (būties kalbą) į savo būtį *(Dasein)* savais posakiais — savais įvaizdžiais.

Cituodamas Hoelderliną, Heideggeris sako: „Nuopelnų kupinas, tačiau poetiškai gyvena žmogus šioje žemėje" [112]. Nuopelnų kupinas — čia reiškia dirbantį žmogų. Žmogus gyvena būdamas kupinas nuopelnų, dirbdamas žemę, gamindamas padargus bei įrankius, statydamas pastatus ir t. t. Nuopelnais pagrįstas jo įsipareigojimas sau, savo šeimai ir savo visuomenei — tautai bei žmonijai. Šitoks nuopelningumas būdingas Halvardo Solneso namų statymui.

Nuopelnai persmelkia žmogaus gyvenimą — jo klestėjimą žemėje — tai dažnai ne tik nebūna entuziastiška, bet net tampa kliūtis. Pasak Heideggerio, nuopelnų kupinas šis įvairiopas darbas nėra visa žmogaus gyvenimo esmė. Priešingai: jis netgi kliudo realizuoti gyvenimo esmę, jei tik siekiama vien nuopelnų [113]. Gyvenimas tada skiriamas darbui, o turi būti atvirkščiai. Darbas nėra pats sau tikslas, o tik gyvenimo išdava.

Darbas, subordinuotas gyvenimui, nėra įsipareigojimas tarnauti žmonių poreikiams. Darbas nėra nei pasauliško žmogaus įsipareigojimas Dievui. Darbas daugiausia yra įsipareigojimas būčiai, kurios atvirumoje visiems suprantamai atsiskleidžia žmonių poreikiai, taip pat ir religiniai. Todėl tikrąja prasme dirbąs — statąs—kuriąs Solnesas buvo ne statydamas namus žmonėms ir bažnyčias Dievui, bet oro pilis. Šitie jo meniški poetiški kūriniai vis dėlto buvo grindžiami žeme, mūro pamatais. Šį jų pagrindimą žeme čia reikia suprasti, kaip jų pagrindimą žmogaus būtimi, jo pasauliu — atvira būtimi. Hoelderlinas sako, kad žmogus gyvena poetiškai žemėje, taigi jis pabrėžia, kad žmogus savo meniškumu-poetiškumu (savo entuziazmu) vis dėlto neatsiplėšia nuo žemės ir nedingsta fantastiškoje dimensijoje. Solneso oro pilys su mūro pamatais gerai iliustruoja tą Hoelderlino eilutę. Interpretuodamas ją, Heideggeris pabrėžia, kad poetizmas „neperskrenda ir neperžengia žemės, kad ją palikęs virš jos plūduriuotų. Poetizmas kaip tik ir nukelia žmogų į žemę — nukelia jį gyvenimui" [114]. Poetas nors atrodo nutolęs nuo žemiškos tikrovės, tačiau būdamas arčiau tą tikrovę pagrindžiančių visumos realijų, jis kaip tik geba orientuoti žmogų savo tikrovėje, neleisdamas jam prasmegti savo specialybės — savo darbo — aiškybėse, apibrėžtybėse. Taip ir Solnesas savo oro pilimis su mūro pamatais nenutolo nuo kasdienybės ir nesugriovė jos. Priešingai: jis atvėrė (ar tikriau buvo beatveriąs) kasdienybės žmogui visumos horizontus,

įprasminančius jo įsipareigojimus ir darbus — įprasminančius jo gyvenimą.

Šiame Heideggerio interpretuojamame eilėraštyje, kalbančiame apie poeto paskirtį, Hoelderlinas pažymi, kad poeto matas grindžiant žmonių gyvenimą yra dangus, kaip dievų matmuo. Dievai atsiveria žmogui, kaip nežinomi, per dangų. Jie yra nežinomi apibrėžtybių-aiškybių prasme, nes patys yra neapibrėžtybės jėgos. Žmogui dievai yra reikalingi savo esmei išsaugoti, kaip neapibrėžtybės atvirybei, taip pat pačiam esant neapibrėžtybės jėga. Kad žmogus nepaskęstų savo darbuose ir įsipareigojimuose (vien tik apibrėžtybėse), jam reikia poeto, kuris atvertų dangaus (neapibrėžtybės) sferas, įgalindamas jį pakelti savo akis nuo kasdienybės darbų ir pažvelgti į dangų. „Žvilgsnis aukštyn, sako Heideggeris,— smelkdamasis į dangų kartu lieka žemėje. Žvilgsnis aukštyn išmatuoja nuotolį tarp dangaus ir žemės. Šis nuotolis yra atseikėtas žmogaus gyvenimui" [115], jam skirtas ir jam svarbiausias. Solnesas savo pastatų bokštais kaip tik ir parodo, atskleidžia žmonėms jų gyvenimo pirminį, dangišką neapibrėžtybės matą, įprasminantį jų gyvenimo apibrėžtybes ir orientuojantį juos jų keliuose. Žvelgdamas į bokštą, žmogus pakelia savo akis viršum kasdienybės darbų ir įsipareigojimų ir išsivaduoja aukštesniems, entuziastiškiems polėkiams. Dangiškais saistais saistydamas savo gyvenimo duotybes, žmogus gyvena prasmingai. Todėl Heideggeris ir sako: „Poetizmas yra saistymas" [116] — apibrėžtybių saistymas neapibrėžtybėmis.

Dangiškieji saistai — tiek dangus, tiek per jį atsiskleidžią dievai — yra neapibrėžtybės ir dėl to neaiškybės, žvelgiant į juos iš daiktų bei būtybių (apibrėžtybių) perspektyvos. Šia prasme tai, kas pagrindžia bei saisto žmogaus gyvenimo aiškybes, jam visad lieka neaiškybė. Vis dėlto „dievas, kad ir neaiškybė, tačiau yra matmuo" [117], kuriuo žmogus matuoja savo aiškybes. Šitaip reikia suvokti ir trolius Solneso viduje: jie visu savo neaiškumu saisto jo būties aiškybes.

Poetai gali pateikti dangiškus-dieviškus neapibrėžtybės saistus savo visuomenei ne patys savaime, bet būdami pavaldūs būčiai-gamtai — būdami jos tam paruošti. Interpretuodamas Hoelderlino eilėraštį „Kaip kad šventadieniais" Heideggeris sako: „Gamta „auklėja" poetus. Meistriškumas ir išsilavinimas gali tik šį tą „pridėti". Vien patys savaime jie nieko nepajėgia" [118]. Šiais žodžiais Heideggeris, interpretuodamas Hoelderliną, sako, kad kūrimas tėra iškėlimas to, kas jau visai yra užslėpta būtyje-gamtoje. Kūrimas — tai tausojimas, leidžiant tam, kas sukuriama, būti tuo, kas jis jau yra gamtos apmatuose. Dėl to gamta žėri ne tik gamtiniuose daiktuose, ją sukaupusiuose, bet ir kultūri-

niuose žmogaus gaminiuose, kurie ją irgi yra sukaupę. „Gamta tarpsta žmogaus gaminiuose ir tautų paskirtyse istorijoje; žvaigždynuose ir dievuose; taip pat akmenyse, augaluose ir gyvūnuose; be to, upių srovėse ir oro kaitoje" [119].

Gamta, kurioje viskas atsiveria ir tuo būdu gali būti aptikta, kuri viską iškelia kaip aukštybę, pati visad lieka užsivėrusi, neiškildama kaip aiškybė. Būdama visokio buvimo bei aiškumo pagrindas, ji reiškiasi kaip nesanti (Niekas), kaip neaiškybė. Ji „laikosi atokiai nuo visokio aiškinimo tikrovės aiškybėmis" [120] — apibrėžtybėmis. Gamta iškelia viską savo atvirybėje ne statiškai, bet per priešingybių dinamiką: dieną—naktį, vasarą—žiemą, dygimą—nykimą, draugiškumą—priešiškumą, prisiminimą—užmiršimą ir t. t. Viskas, kas iškyla gamtoje savo priešingybiškumo aspektais (apibrėžtybių laipsniais), iškyla ir kaip parimęs gamtos (neapibrėžtybės) rimtyje — įvairių įtampų tyloje. Tai iliustruoja ugnis, kuri, būdama perdėm dinamiška, savo švytėjimu yra statiška. Šis gamtos visko „vienijimas", kaip sako Heideggeris, „nenuslopina skirtingų priešingybių: jas blankiai išlygindama, sugrąžina į tą rimtį, kuri sušvinta kaip tylus švitėjimas iš ugnies vaidingumo, kai viena (iš skirtingų priešingybių) iškelia kitą atsiverti" [121]. Taip gamta, kaip „amžinoji dabartis, laiko prieš kits kitą kraštutiniausias priešingybes — aukščiausią dangų ir giliausią prarają" [122]. Žemę ir dangų, šias kraštutines priešingybes, gamta laiko sutelkusi; šie du kraštutinumai ryškiai kits kitą atveria gamtos atvirybėje, taip pat atveria ir pačią šią atvirybę, kuri lemia tuos kraštutinumus.

Pasak Heideggerio, būtybių atsivėrimas priešingybių kraštutinumais, atsiveriant ir gamtos atvirybei, kaip sukuriančiai tuos kraštutinumus, žmogų masina ir žavi. Kita vertus, būtybėms dingstant, kai išsilygina kraštutinumai, tarsi dingstant ir kraštutinumus išlyginančiai atvirybei, žmogų baugina bei atstumia. Gamta žavingai priartėja, viską atverdama savo kraštutinumais, kaip pavasarį, ir ji bauginamai nutolsta, viskas gęsta joje, kaip rudenį.

„Amžinosios dabarties gamta masina ir atstumia,— sako Heideggeris.— Masinimas ir atstūmimas kartu — tai ir yra grožio esmė" [123]. Grožis yra glaudžiai susijęs su atsivėrimu ir užsivėrimu, su išsiskyrimu ir susijungimu, su kilimu šviesoje ir dingimu tamsoje. Masinanti ir atstumianti gamta viską atveria, išrikiuodama viską į gausybę priešingybių ir sykiu darniai jas vienydama savo rankoje.

Gamta ne betarpiškai viską atveria, ne pati savo šviesa, bet dievų — savo neapibrėžtybiškų realijų — sužadinta šviesa. Hoelderlinas gamtą vadina dieviškai gražia dėl to, kad ji priartėdama

niekad neatsiveria, nuolat traukiasi. Ji atsiveria dievų šviesa [124]. Dievai, pasak Heideggerio, „geba (pakelti gražiausią švitėjimą, tuo būdu jie arčiausiai priartėja prie gryno amžinosios dabarties (būties-gamtos) atsivėrimo" [125].

Gamta — kad ir ne betarpiškai — atsiveria per dangų, priešpriešinamą žemei, per dievus, nušvitusius atvirybėje tarp žemės ir dangaus. Negana to! Atsiverti jai padeda ir žmogus — poetas. „Galinga, nes dieviškai graži, nes nuostabiai visad esanti, gamta globia poetus. Jie būna į jos prieglobstį įtraukti. Šitas įtraukimas nukelia poetus į jų esmės pagrindus. Šitas nukėlimas ir yra jų ugdymas" [126]. Poetai savo esme sąveikauja su dievais žemės ir dangaus atvirybėje. Heideggerio interpretavimu čia žemė ir dangus, dievai ir žmonės (kaip poetai) yra būčiai priklausančios ir jai atsiverti padedančios realijos, suponuojamos visokių pasaulyje atsiveriančių būtybių. Pasak Heideggerio, būtis įžengia į pasaulį — atsiveria užsiverdama — per dievus, kaip dangiškąsias būtybes, per žemę su visa jos augmenija ir gyvūnija, per tautas ir jų istoriją [127].

Reikia priminti, kad čia norima apibūdinti aplinkybes, tarp kurių atsidūrė Solnesas, būdamas kūrybingas, entuziastiškas, pasak Heideggerio, poetiškas žmogus. Toks žmogus, atsiplėšdamas nuo kasdienybės, nepalieka jos būti sau, bet mėgina jį naujai pagrįsti galutinės realybės pagrindais. Poetiškas žmogus, užuot funkcionavęs tarp aiškybių-apibrėžtybių, įtraukiamas į neapibrėžtybės neaiškių realijų sąveiką, tai yra į sąveiką su dievais. Turint galvoje Solnesą, tokia sąveika reiškiasi jo, apsėsto demonų, veikimu.

Atverti galutinę realybę (būtį-gamtą) tokią, kokia ji yra sau, žmogus neturi galimybės. „Joks tarpininkas,— sako Heideggeris,— ar dievas, ar žmogus negali betarpiškumo (būties) betarpiškai pasiekti" [128]. Būtis tiesiogiai nėra užčiuopiama. Viskas, kas žmogui yra tiesiogiai apčiuopiama ir suvokiama, yra priešais jį iškilusi aiškybė. Būtis-gamta — Hoelderlino dar vadinama „šventenybe" — nors viską apglobia, viską įprasmina, bet pati stokoja bet kokio buvimo prieš, aiškumo ar pastovumo. „Šventenybė, pasak Heideggerio, yra tyliai esanti, prisiartinanti. Ir dėl to ji niekad negali būti suvokta ar suprasta kaip priešais esantis daiktas" [129].

Hoelderlino poezijoje šventenybė yra siejama su chaosu. Gamtą jis vadina šventenybe sakydamas, kad ji yra „iš šventojo chaoso kilusi" [130]. Gamtos kilimas iš chaoso reiškia ne tai, kad ji skiriasi nuo jo, o tai, kad ji yra dinamiška — gamta nuolat naujai bundanti iš chaoso, kaip savo pirmykštės būklės. Gamtą laikydamas „senesne negu amžiai" ir esančia „aukščiau Vakarų ir

Rytų dievų" [131], jis pabrėžia, kad ji, pabusdama iš pirminio chaoso, tampa atvirybe, kurioje atsiveria epochos ir amžiai — tiek gamtiniai, tiek kultūriniai — su viskuo, kas jiems priklauso ir kas juose gyvuoja, taip pat ir jų dievai.

Bundančią gamtą Hoelderlinas vaizduoja kaip iš pirmykščio chaoso atsiveriančią atvirybę „nuo pat aukštybių eterio iki prarajos apačioje". Heideggerio aiškinimu, eteris reiškia ne tik dangų, bet ir dangaus dievą, „šviesos tėvą" (Perkūną), o praraja — ne tik žemę, bet ir „motiną žemę" (Žemyną). Šitą atvirybę suvokdamas, joje egzistuodamas (o ne vien tik kurioje jos nišų prigludęs), žmogus kuria savo gyvenimo epochas. Atvirybėje jis susiduria su čia atsiveriančiomis, jos įgalinamomis būtybėmis bei veiksniais — su apibrėžtybėmis. „Viskas pavieniui, kas yra realaus visais savo santykiais, — sako Heideggeris,— tik ir yra galimas dėl to, kad jau prieš tai gamta atsiveria kaip atvirybė, kuroje nemirtingieji (dievai) ir mirtingieji (žmonės) ir bet kuris daiktas gali vienas su kitu susidurti. Atvirybė suteikia galimybę santykiauti viskam, kas joje yra realaus" [132].

Bet kurie santykiai — susitikimas ar aptikimas — ir yra galimi tik tam, kuris būna betarpiškai susijęs atvirybėje — jos tarpininkaujamas — būdamas joje vienaip ar kitaip apibrėžtas. Gamta, kaip atvirybė, kurioje grindžiamas visoks betarpiškumas, pati yra netarpininkaujama — yra nebetarpiškumas: ji negali būti aptikta ar sutikta atvirybėje, kurią ji atveria. Kaip viską saistanti, gamta *(physis)* yra tvarka *(logos)*, padaranti vienokią ar kitokią tvarką tarp būtybių, jų tarpusavio santykiuose. Kaip tvarka, gamta yra niekuo nesužalota pilnatvė, sveikatybė, šventenybė. Kita vertus, ji, būdama pati anapus — tikriau prieš — vienokį ar kitokį tvarkymą-saistymą, yra chaosas. Todėl Heideggeris teigia: „Chaosas ir yra pats šventas" [133], gamta — šventenybė. Chaosas čia nereiškia, kad tai netvarka, niekuo nesaistoma būtybių būsena. Chaosas čia reiškia pirminį nebetarpiškumą, kuriame pagrindžiamas visoks betarpiškumas, tai reiškia neapibrėžtybę, kuri saisto bei tvarko visas apibrėžtybes.

Hoelderlinas, vaizduodamas gamtą, kaip pabundančią „iš švento chaoso", parodo ją kaip beatsiveriančią į atvirybę. Pati savo atvirybėje betarpiškai nebūdama, ji yra tarsi sugrįžtanti į savo pirminę „chaotišką" būseną,— kaip joje pasilikdama gamta, kaip nebetarpiškumas, tad ir yra nuolat atsiverianti-užsiverianti, priartėjanti-pasitraukianti. O vis dėlto poeto paskirtis yra išsakyti gamtą kaip šventenybę, t. y. betarpiškai perduoti ją — kaip nebetarpiškumą — savo visuomenei. Tad poeto paskirtis yra perteikti tai, kas nėra perteikiama, kas, „kaip nebetarpiškumas

užveria visą savo pilnatvę ir sąrangą ir tuo būdu lieka neprieinamas niekam pavieniam — ar būtų dievas ar žmogus" [134].

O žmogus, kaip atvira būtybė, turi būties-gamtos savame nebetarpiškume nuovoką bei nuojautą. Ši nuovoka išskirtinai būdinga poetams, kaip entuziastiškiems žmonėms. Poetai yra būties kaip šventenybės globiėmi, dėl to jie yra jos klausantys ir jai priklausantys. „Poetai,— sako Heideggeris,— patys stovi atviri atvirybėje, kuri švyti nuo aukštybių eterio iki prarajos apačioje" [135]. Būties atvirybė yra pasaulis. Todėl poetai — kaip poetai — yra pasauliški. Savo žodžiu poetas atveria pasaulį (naują kultūrinę epochą) savai visuomenei.

Poeto su sava būties-gamtos nuovoka paskirtis yra savo žodžiu — posmu ar daina — atskleisti būtį-gamtą, kaip šventenybę, t. y. savo pilnatvėje, savo nebetarpiškume. Šia prasme daina nekyla tik iš poeto vidaus gelmių. „Daina turi kilti nuo aukštybių eterio iki prarajos apačioje, iki pabundančios gamtos" [136]. Daina (kūrinys) paprastai kyla iš atvirybės, užuot kilusi iš poeto (kūrybingo, entuziastiško žmogaus) subjektyvių gelmių. Šitos gelmės tėra tik dainos užbaigos taškas. Poeto būties-gamtos jame slypinti nuovoka yra tarsi jame rusenanti žarija, kuri pati savaime dar negali suliepsnoti daina. Tam reikia pačios būties pastangų, kur „tamsi" jos šviesa būna sutelkiama į dievo (Perkūno) žaibą, kuris įžiebia žariją poetui, ir gimsta daina.

Pagal Hoelderliną—Heideggerį, dievai stovi arčiau šventenybės, negu žmonės, bet ir jie vieni nepajėgia betarpiškai atskleisti jos savame nebetarpiškume. Tam jiems reikia poeto žodžių (kūrybingų žmonių kūrinių), kurie gali būti prasmingi tik žmogaus varganoje būtyje. Dievai nedirba, nevargsta, nekovoja, nesiekia gerovės ar pilnatvės; jų nepaliečia kančios, ligos ar mirtis. Tik žmogaus būtyje daina (kūrinys) gali prasmingai nuskambėti (atsiskleisti). Paskendęs savo kasdienybėje, žmogus negali kurti, poetizuoti. Tik pakėlęs savo akis aukštyn ir nutvilkytas dievų žaibo, jis pajunta savyje jų poveikį ir ima kurti — byloti poetiškai. Tuo būdu būtis įsiveržia į žmogaus būtį ir atsiveria jąja. „Kadangi nei žmonės, nei dievai patys vieni,— sako Heideggeris,— nepajėgia realizuoti betarpiškos sąsajos su šventenybe, žmonėms reikalingi dievai". Reikia ir dangiškiesiems mirtingųjų: „Dangiškieji visko nepajėgia. Mirtingieji geriau įstengia pasiekti prarają" [137]. Praraja čia reiškia žmogaus žemišką būtį.

Hoelderlinas poetiškai ir Heideggeris savo būčiai atvira mintimi parodo, kaip gimsta kūrinys (daina) sąveikaujant aukštesniosioms tikrovės jėgoms — kūrinys (daina) gimsta būties-gamtos atvirkštybėje, priešpriešinančioje dangų, sykiu su pilnatve spindinčiais dievais, žemei su vargstančiais joje mirtingaisiais. Vadi-

nasi, kūrinys (daina) daugiau priklauso atvirybei, negu poetui, kuris kūrinio (dainos) kūrimo procese yra tas veiksnys, kuris nutveria Dievo žaibą ir įteikia žmonėms „dovaną dangaus, į dainą įvilktą".

Solneso oro pilys ir simbolizuoja kūrinį (dainą), kaip sukuriamą aukštybėse (ore). Dėdamas mūro pamatus, Solnesas padaro jas patogias ir saugias visuomenei. Būties šventenybė, žaibais, dvasių balsais perėjusi per kūrėjo — statytojo sielą, jaukiai nuskaidrina šias pilis. Patį kūrėją-poetą dievų žaibai sukrečia ir baugina. Kūrėjo-poeto dėka „šiurpus chaosas, kuriame nėra jokios atramos, išgąstingas nebetarpiškumas, kuris neleidžia niekam prie jo priartėti,— tampa šventenybe, kuri, perėjusi per ją tausojančią poeto sielos tylumą, virsta betarpiškumo švelnumu, tarpininkaujamu jo žodžio" [138].

Kūrinys (daina) klauso dievų ir žmonių dėsnių, kartu liudija šventenybę. Kūrinys (daina), kaip šventenybės liudijimas, kūrėjo -poeto visuomenei jau nebėra toks pavojingas, koks yra pačiam kūrėjui-poetui, nutveriančiam Dievo žaibą. Todėl Hoelderlinas ir sako: „Ir dėl to žemės sūnūs (žmonės) ryja dabar dangišką ugnį be pavojaus. Mums privalu po Dievo audromis apnuoginta galva stovėti, poetai" [139]. Poetas turi kentėti, kad jo visuomenė švelniai ir be kančių bendrautų su būtimi kaip šventenybe.

O būties kaip šventenybės perteikimas kūriniu (daina) yra problemiškas. „Kai šventenybė virsta žodžiu, susvyruoja jos giliausia esmė" [140],— sako Heideggeris. Neapibrėžtybė susvyruoja savoje neapibrėžtybėje, perteikiama apibrėžtybe — kūriniu. Poetas, kaip entuziastiškas žmogus, savo kūriniais realizuodamas savo paskirtį, per savo entuziazmo triumfą pakerta savo paskirtį. Tai kaip tik simbolizuoja Solneso kritimas nuo bokšto (savo kūrinio) aukštumų.

Ne tik žmogus, kaip poetas, pakerta savo paskirtį; panašiai atsitinka ir dievui (Perkūnui), realizuojant savo paskirtį, tai yra kai šventenybę nutrenkia žaibas. „Tėvo spinduliu šventenybė išreikšta betarpiškai; taigi ir nemirtingieji gali betarpiškai suvokti šventenybę" [141].

Nors dievams ir žmonėms nepavyks kūriniu (savo bendrų pastangų vaisiumi) atskleisti būties šventenybės, pilnatvės, nebetarpiškumo, tačiau jie stengsis atverti ją, kad ir neadekvačiai. Kūriniui (dainai) šventenybė padovanojama per žodį. „Šventenybė sukuria žodį, ir pati ji sukuriama žodyje" [142].

Poeto ir jo kūrinių svarstymai skaitytojui gali atrodyti nerealiai nutolę nuo tikrovės aiškybių. Tačiau visiems, o ypač patiems poetams, yra aišku, kad jie nesukuria savo kūrinio (dainos) savyje kaip vienintelio, jį įprasminančio ir išsemiančio šaltinio.

Poetai turi laukti, kartais gana ilgai, kol prabyla jų įkvėpimo balsas. Tik tada jie gali ką sukurti. Ar tas balsas yra grynai jų? Ar jis yra jų (subjektyvaus) susidūrimo su aplinkos (objektyviu), matematiškai bei chemiškai nustatytų ar nustatomų būtybių išdava, subjektyvūs jų išgyvenimai? Ar tas balsas yra visumos (būties) balsas, kuris pagrindžia jų (poetų) išorę ir vidines gelmes?

Poetai gyvena po štai-būties dangumi su saule, debesimis, audromis, lietumi ir rasa. Jie gyvena žemėje su žydinčiomis pievomis, giriomis, ežerais ir upėmis. Jie negyvena po mokslišku-astronomišku dangumi Žemės planetoje, apsupti logiškai nustatytų ir įrodytų būtybių-apibrėžtybių. Tarsi būtų mitinių laikų palikuonys, poetai aptinka daiktus, gimstančius visumos šventenybėje, tarp dangaus ir žemės, aptinka juos kaip saistomus ir įprasminamus ne mokslinių formulių, bet aukštesniųjų, šventoje visumoje esamų realybės galių — dievų — saistų. Poetai yra poetai todėl, kad pernelyg jaučia visumą, paklūsta ir nusilenkia dievų, visumos galių balsui savyje — būdami sąsajoje su būtimi.

Modernus žmogus gyvena tarp moksliškai nustatytų ir įrodytų būtybių. Tačiau toks jų nustatymas nepaaiškina daiktų kaip daiktų, neatskleidžia realybės visumos. Pavyzdžiui, chemija nustato ir įrodo medžiaginio daikto medžiaginę sudėtį, bet ji nenustato daikto esmės ir tą esmę pagrindžiančios realybės visumos.

Statytojas Halvardas Solnesas buvo poetiškas žmogus. Jo statiniai buvo jo kūriniai, jo „dainos". Ne visi jo statiniai buvo minėtąja prasme kūriniai; taigi ne visi jie buvo jo entuziazmo išdava ar manifestacija.

„Nepoetiški" buvo jo pastatai, statomi žmonėms. Jis projektavo juos kaip „jaukius, šiltus, šviesius namus, kur tėvas, motina ir būrys vaikų gali gyventi ir džiaugtis" [143]. Iš šių Solneso pasakytų Hildei žodžių matyti, kad, statydamas namus žmonėms, jis buvo saistomas grynai žmogaus gerovės savo kasdienybėje saistų. Tame jo statybiniame užmojyje nejaučiama žmogaus sąsaja su galutine realybe, su būtimi. Šių jo pastatų „nepoetiškumas" kaip tik ir buvo tai, kad jie neturėjo bokštų, skatinančių kelti akis į aukštybes — į sąsają bei sąlytį su nekasdieniškomis realybės jėgomis, su dievais.

Solnesas, kilęs iš pamaldžios šeimos ir iš prigimties linkęs į aukštesnius siekius, saistėsi nusistovėjusiais gero krikščionio veiklos saistais ir žmonių gerovės saistais. Bažnyčių statymas nebuvo Solneso polinkis nei į Dievą, nei į dievus.

Tuo tarpu Brandas buvo entuziastiškas šventovės Dievui statytojas. Brando siekiama statyti šventovė turėjo būti tokia didinga, kad joje susilietų į viena gyvenimas ir tikėjimas, pasaulis

tarsi taptų antpasauline realybe ir dingtų joje, o išliktų tik tai, kas jai aukojama, dėl ko jos išsižadama. Tokia šventovė — kiek ji buvo pasauliška (būtis-gamta) — buvo Kalnų bažnyčia. Viršum jos turėjo būti — neatskiriamai su ja susijusi, ją, kaip auką, į save imanti, tik tikėjimu suvokiama — antgamtinė tos šventovės dalis. Brando parapijiečiai, ėję paskui jį į Kalnų bažnyčią, nematė ir nejautė šios Brando statomos šventovės dalies. Jie nematė jos dėl to, kad jie buvo perdėm kasdieniški žmonės. Nematė jos nė Gerda, sekusi jį iki galo. Ji nematė jos dėl to, kad ji, kaip gamtos šventikė, buvo besąlygiškai pavaldi gamtai.

Statydamas bažnyčias Solnesas dar nebuvo entuziastiškai kūrybingas. Jis dar nebuvo Hildės pažadintas poetiškam oro pilių statymui. Statydamas bažnyčias jis dar nesisaistė kaip Gerda gamtos dieviškais saistais. Jo bažnyčių bokštai — ne taip, kaip Kalnų bažnyčios juodoji viršūnė — dar nebuvo sukaupusi būties-gamtos neapibrėžtybės galių (žemės, dangaus ir dievų su jiems pavaldžiu žmogumi). Taip pat Solneso statomų bažnyčių bokštai nesimbolizavo ir jo sąsajos su Dievu — jo tikėjimu pavaldumo Jam. Tie bokštai, kad ir antpasaulinės realybės simboliai, sukaupę ją, nereiškė Solneso krikščioniško entuziazmo, nes jis nebuvo tikėjimo žmogus ir negirdėjo kaip Brandas Dievo, jį šaukiančio ir jo užmojus saistančio, balso. Solnesas statė bažnyčias — kad ir su bokštais — iš krikščioniško kasdieniško įsipareigojimo, saistomas kasdienos saistų. Dėl to jo bažnyčios nebuvo tikri kūriniai, nebuvo „poetiškos".

Ištiktas nelaimės, kai dėl gaisro žuvo jo vaikai, Solnesas liovėsi statęs bažnyčias: jis nebejautė įsipareigojimo Dievui ir jam nustojo tarnauti. Jis tada ėmėsi statyti gyvenamuosius namus žmonėms — jis vykdė savo įsipareigojimą tarnauti visuomenei. Kaip minėta, tai nereiškė, kad prasidėjo jo entuziazmo kūrybingumo fazė.

Statydamas žmonėms namus sklypais išdalytoje Alinos sodų dalyje, Solnesas iškilo apylinkėje kaip neabejotinai pirmaująs statytojas. Daugelis jam pavydėjo, visi laikė jį laimingu žmogumi, bet pats jis nesijautė laimingas. Laimingas yra tik tas, kas entuziastiškai eina savo savęs realizavimo keliu. Šitai žinodamas Solnesas slėpė savyje kančią. Jis jautė, kad statydamas žmonėms namus — lygiai kaip anksčiau statydamas Dievui bažnyčias — jis nerealizuoja savęs kaip menininkas; tuose jo statiniuose neiškilo būtis, tiesa, sąmoningai jo niekad nė nesuvokta, glūdėjusi tik pasąmonėje.

Šios pasąmonės vedamas jis statė bokštą ant savo nuosavo gyvenamojo namo, tuo pabrėždamas, kad jo kaip kūrėjo (poeto) paskirtis slypi veržimesi į neapibrėžtybių realybę. Tačiau esmi-

nis Solneso posūkis į entuziastišką kūrybingumą buvo paskatintas Hildės, kuri aiškiai ir tvirtai jį kreipė į tikrąją jo paskirtį — savęs kaip statytojo, kaip menininko realizavimą.

Hildė pasuko Solnesą nuo pareiginio pastatų statymo į entuziastišką jų statymą. Tik su entuziazmu pastatyti jo pastatai ir buvo kūriniai. Juos statydamas jis realizavo savo kaip statytojo paskirtį. Solnesui pasakojant apie savo statinius, kuriais jis iškilo savo apylinkėje, Hildė suprato, kad jie išreiškė tik jo pavaldumą antropocentriškoms paskatoms, o ne antkasdieniškai realybei. Statydamas namus žmonėms jis negalėjo būti statytojas „poetiška" prasme.

Hildė tvirtai kreipė — bemaž stūmė — Solnesą imtis oro pilių statymo. Šie statiniai netarnavo žmogaus egzistavimui atviroje būtyje, gyvenimui šia prasme. Bet jie nereiškė ir prasmingai gyvenančio — egzistuojančio būties atvirybėje — žmogaus veiklos — jo prasmingo buvimo. Oro pilys buvo žmogaus „poetiškos" būsenos raiška, žmogaus entuziastiško pavaldumo būčiai ir dievams raiška. Be to, jos reiškė jo sąveiką su būtimi ir dievais (taip pat kitomis neapibrėžtybės galiomis), jam ir joms sykiu atveriant būtį. Tuo būdu atvirybė (būties atvirybė) kaip tik ir suteikia galimybę žmogui gyventi, pagrįsdama jo prasmingą buvimą būties atvirybėje. Oro pilys kaip poetiški kūriniai kaupia neapibrėžtybės galias, su kuriomis sąveikaudamas žmogus pagrindžia — įprasmina savo būtį ir suteikia jai galimybes. Poetiška būsena pagrindžia gyvenimą. O gyvenime savo ruožtu pagrindžiamas gyvenimu įprasmintas darbas, taip pat žmogaus kasdienybė. Kasdienybės žmogus, laikydamas save blaiviai galvojančiu, nežino ir nejaučia, kad jo blaivumo šaknys yra perdėm neaiškūs poetiški posmai, meniški kūriniai.

Pasirinkimas statyti oro pilis su mūro pamatais reiškė Solneso savo asmenybiškumo realizavimą. Tam jis turėjo būti užgrūdintos sąžinės žmogus, pavaldus dieviškosioms-demoniškosioms neapibrėžtybės jėgoms. Tik tos jėgos, pasitelkdamos žmogų, pajėgia išjudinti nusistovėjusius, aprūdijusius, žvilgesio netekusius kasdienybės apibrėžtybių statinius. Savo oro pilimis (dar jų nepastatęs, o tik suprojektavęs) Solnesas, apimtas tų jėgų, sutelkė jas jose. Tuo jis pralaužė savo visuomenės uždarumą savo kasdienybės apibrėžtybėse, atverdamas kasdienybės žmogui akis į dangų ir dievus. Pilys savo bokštais telkė aukštumas — dangų ir dievus. To negana! Dėdamas mūro pamatus Solnesas iškėlė ir žemę kaip didingą neapibrėžtybės plotmę, atvertą dangaus ir dievų žėrėjimui. Jis čia iškėlė žemę, kaip sąveikaujančią su dangumi ir dievais, kur žmogus tvirtai stovėdamas buvo atviras dangaus ir dievų saistams, orientuojantiems jį gyvenimo keliuose.

Oro pilys ir buvo tikri kūriniai-daiktai. Oro pilys, būdamos patalpos entuziastiškam žmogaus gyvenimui, atskleidė žmogų savo esme. Pilys savo bokštais, besiskverbiančiais į aukštybes, ne tik kaupia į save dangų, kaip žmogaus būties atvirybę, bet ir tas tolybes, iš kurių žmogų pasiekia dievai, suteikdami jo būčiai saistus, kurių jam pagailėjo gamta instinktų forma. Dieviškieji-demoniškieji saistai lemia palankius, o kartais ir pragaištingus žmogaus kelius. Žmogus tad visada, jau nuo pirmykščių laikų, yra susijęs su dievais, siekia įgyti jų palankumą ar nukreipti nuo savęs jų pragaištingumą; žmogus yra religiška būtybė. Savo mūro pamatais tvirtai stovėdamos ant žemės, pilys iškelia žemę kaip žmogaus būties pagrindą, suteikiantį jam visko, ko tik reikia savo daug ko stokojančiai būsenai. Oro pilys iškyla viršum kasdienybės apibrėžtybių, sutelkdamos būties atvirybę. Oro pilys kaupia būties atvirybę, sutelkdamos neapibrėžtybes realijų (žemės ir dangaus, dievų ir žmonių), atveriančių būtį, sąveika. Ši sutelkta sąveika pagrindžia kūrinio (ir daikto apskritai) prasmę ir esmę. Solnesas yra statytojas, kuris, būdamas poetiškas, siejasi su aukštesniosiomis dieviškomis realybės jėgomis, atveriančiomis būtį.

Žmogaus kūriniai yra prasmingi daiktai jo būsenai, nes rodo nušviestą būtį. Apskritai juos pagrindžia būtis, nuo jos ir priklauso. Juos sukūręs žmogus tėra tik būties galių kreipiamas. O žmogaus paklusnumas būčiai kaip tik ir reiškia jo esminę žymę: jis turi savo būsenos „tikrąjį pusiausvyros centrą (ne savyje, bet) už savęs; ir dėl to žmogus niekad negali būti natūraliai parimęs savyje kaip gyvūnas" [144]. Jo ekscentriškumas ir reiškia jo kūrybingumą, poetiškumą.

8. Mitinis pasaulis

Halvardo Solneso pasaulyje veikia demoniškos jėgos. Šia prasme jis yra tarsi mitinio pasaulio palikuonis. Jo kaip kūrybingo žmogaus būsena čia mėginama interpretuoti, atsižvelgiant į Heideggerį — stipriai įsijautusio į pirmykščio (mitinio) žmogaus galvoseną bei jo daiktų sampratą. Tuo būdu geriau galės išryškėti Solneso mitiniais atspalviais nušviesta būtis, ypač jo kūriniuose. Solnesas, kaip ir mitinis žmogus, kuria, būdamas entuziastiškai pavaldus visoms (būties) dangiškosioms bei dieviškosioms galioms. Solnesas savo pasaulyje juntamas ir daiktus bei žmogų veikiančias jėgas vadina troliais ar dvasiomis — gerosiomis ir piktosiomis. Taip pat ir Heideggeris daiktus ir žmogaus būseną aiškina pagal žmogaus buvimą savo pasaulio atvirybėje — savo štai-būtyje (Dasein). Daiktų ir žmogaus būsenos sam-

pratą Heideggeris randa jau ankstyvųjų graikų filosofijoje, kuri yra kupina mitinių laikų sampratos — kiekvienas daiktas ir pats žmogus visada matomas dieviškųjų galių visumos perspektyvose. Aišku, tiek Solnesas (Ibsenas), tiek Heideggeris gyvena ir funkcionuoja ne mitiniame pasaulyje, bet toli pažengusiame moderniame pasaulyje. Tačiau ir vienas, ir kitas savo aplinkoje nesitenkina vien aiškybėmis: jie junta ir neaiškias realybės gelmes (būtį).

Solneso kūrybinė veikla (kaip ir Heideggerio mintis) veda modernųjį žmogų į ankstyvąją mitinę būseną. Vesdama jį į savo kūdikystę, ji nesiekia, kad jis pasiliktų savo kūdikystės pasaulyje, bet ieško būdų nutiesti jo ateities kelius, orientuoti jį kitaip — pagal jo pamirštus visumos kriterijus. Moderniajam žmogui reikia užmiršti ir atmesti visumos veiksnių, jei jis nori suprasti savo buvimo pasaulyje paskirtį ir rasti savo kelią į ateitį. Neturėdamas šios sampratos, modernusis žmogus negalėjo įsišaknyti savo būsenoje, ir jo aplinkos daiktai, likę be savitarpio ryšių, pabiro, nes juos saistė tik jo paties stokojanti būsena. Jei neperprantama visumos (būties) sąvoka, žmogus ir jo daiktai yra beprasmiški.

Dar ir šiandien kai kurie daiktai, pavyzdžiui, lopšys, jungtuvių žiedas, karstas, pagaliau ir plūgas,— nėra vien tik taip sau daiktai tarp daugelio kitų. Juose jaučiamos pirminės, pamirštosios, likiminės, dieviškosios bei demoniškosios galios. Juose yra sukaupta visuma. Jie neišskyla vien tik savo apibrėžtybe; juose jaučiama žmogaus gyvenimo ritmika — jis vykdo savo gyvenimo paskirtį didingoje atvirybėje tarp žemės ir dangaus, jis visad yra palankioje ar labai žalingoje aukštesniųjų dieviškų bei demoniškų galių lemtyje. Tuose daiktuose tarpsta jų sukauptos neapibrėžtybės realijos.

Kaip šiandien šiuose keliuose daiktuose dar spindi žmogaus štai-būties visuma, taip mitiniais laikais visi daiktai buvo persismelkę visumos dieviškųjų bei demoniškųjų galių, atsiveriančių mitinio žmogaus štai-būtyje. Atsiveriant kiekvienam pavieniam daiktui atsiverdavo ir mitinio žmogaus pasaulis, jo būtis. Taip pasaulį suvokia Finkas. Pasak jo, pasaulis „paleidžia iš savo vidaus viską, kas būna pavieniui, bet sykiu jis yra visų daiktų kapas. Pasaulis yra visko, kas randasi ir kas žlunga, pirmutinė erdvė ir laikas" [145]. Mitinis pasaulis yra visuma, tik ne visų daiktų suma, bet juos įprasminanti ir užvaldanti galutinė realybė, iškylanti mitinio žmogaus būtimi. Daiktas, savaime apibrėžtas, turėdamas pradžią ir pabaigą, savimi teigia neapibrėžtybę (pasaulį), kurioje jis prasideda ir kurioje baigiasi.

Visi mitinio pasaulio daiktai savimi, savo betarpiškumu, savaiminiu nurodymu tarsi kaupia tiesiogiai neapčiuopiamą pasaulį ir jo visumos realijas. Šitas pirminis pasaulis — viską atverianti gamta — pats tiesiogiai neatsiveria. Nors tiesiogiai pasaulis nėra kaip daiktas, bet jis atsiveria su kiekvienu daiktu, nušviesdamas jį — atsiveria netiesiogiai. Savo netiesioginumu, pasitraukęs nuo visko, užsiverdamas savyje, pasaulis, kaip gamtos atvirybė, vis dėlto buvo pagrindinė mitinio žmogaus būties jėga, saistė jį ir jungė į savo bendruomenę. Mitinio žmogaus pasaulis kad ir savo netiesioginumu buvo pati jo būtis — pagrindinė realybė, kuriai būdamas pavaldus jis gyveno tvirtame, viską saistančiame, viską aiškiai apibrėžiančiame pasaulyje.

Mitinis žmogus buvo tvirtai įsijungęs į savo bendruomenę ir per ją įsitraukęs į visumos vyksmą tarp žemės ir dangaus; čia reiškėsi dievai ir demonai, kurių palaima ar žalingos įtakos nukreipimas bendruomenei buvo didžiausios svarbos reikalas. Dėl to mitiniam žmogui reikėjo nuolatinio bendravimo su šiomis svarbiausiomis jo būties jėgomis. Toks bendravimas vykdavo per jo bendruomenės ceremonijas, kulto apeigas. Mitinio žmogaus gyvenimo pagrindas buvo bendruomenė. Būdami pavieniuose darbuose pabirę, žmonės kartkartėmis susirinkdavo į savo bendruomenės apeigas, kurios juos naujai įtraukdavo į dieviškosios visumos vyksmą — gimimą, jungtuves, laidojimą, pasirengimą medžioklei ar karo žygiui. Visos tos apeigos atkurdavo ar pabrėždavo žmogaus sąsają su aukštesnėmis realybės galiomis. Kulto apeigoms vadovaudavo bendruomenės vyresnysis, paprastai seniausias bendruomenės asmuo, geriau negu kiti pažinęs palankiąsias ir žalingąsias dieviškąsias ir demoniškąsias galias tarp žemės ir dangaus. Jis buvo centrinė bendruomenės figūra, jos šventikas (krivis). Jis atlikdavo pagrindinius kulto apeigų veiksmus, siejančius mirtingo žmogaus būtį su amžinosiomis žemės ir dangaus galybėmis. Šie kulto apeigų veiksniai, siejantys žemę ir dangų, dievus ir žmones, buvo mantika. Per mantiką į vargstančių, visko stokojančių mirtingųjų bendruomenę įžengdavo nekasdieniškos, nemirtingos, pilnatve ir šventumu spindinčios jos būties galios — dievai ar demonai. Nors ir nematomus, juos jautė ir suvokė kiekvienas apeigų dalyvis. Grįžęs iš tokių ceremonijų prie savo kasdienybės darbų, mitinis žmogus neprasmegdavo (kaip modernusis žmogus) kasdienybės aiškybėse (apibrėžtybėse); jis išlaikydavo savyje savo būties pilnatvės (neapibrėžtybės) nuovoką. Tokia nuovoka mitiniame žmoguje išlikdavo dėl to, kad jis nuolat dalyvaudavo bendruomenės mantikoje — jos santykiuose su dieviškosiomis realybės galiomis. „Mantika,— sako

Finkas,— sujungia dangų ir žemę, dievus ir žmones ir sukaupia visus žmogaus būties daiktus į griežtą visumos plotmę" [146].

Solnesas turėjo mitinio žmogaus bruožų, bet nebeturėjo savos, gyvą būtį išlaikiusios bendruomenės. Jis pats buvo ir bendruomenė, ir jos šventikas (panašiai kaip Gerda). Jo individuali mantika padėjo troliams įsiskverbti į jo pasaulį, paveikti jo santykius su savo visuomene, ypač su savo šeima, paveikti ir jo kūrybinę veiklą. Taigi Solnesas, kad ir be savo tikros bendruomenės, vis dėlto atstovavo žmogui savo būtyje. Jo individualus gyvenimas tapo scena, kurioje kaip ir mitinio žmogaus gyvenimo scenoje — jis dalyvavo savo bendruomenės ceremonijose. Tarp žemės ir dangaus veikė, šalia jo žmogiškosios veiklos, ir dvasinės jėgos, glaudžiai sąveikaudamos su juo. Jo — lygiai kaip ir mitinio žmogaus — gyvenimas tekėjo ne taip, kaip jis jį planavo, bet taip, kaip neapčiuopiamos — palankios ar pragaištingos — galios lėmė.

Likimas tai nėra kiekvieno žmogaus gyvenimo vingio lemtis. Jis greičiau yra žmogaus pasirinkimas tam tikro gyvenimo vingio, išjudinančio aukštesnes, demoniškąsias galias, kurios sieja pasirinktojo vingio padarinius su pasirenkančiuoju ar su jo artimaisiais, glaudžiai su juo susijusiais. Kai Solnesas pasirinko Alinos namo gaisrą, demoniškosios galios kompensavo jam jo tuo įgyta sėkme jo vaikų mirtį ir Alinos, senojo namo savininkės, viso jos likusio gyvenimo kančią.

Analogiškas buvo ir Brando pasirinkimas. Pasirinkęs besąlygišką pavaldumą Dievui, Brandas tarsi buvo demoniškų (pasauliškų) galių nubaustas Alfo ir Agnės mirtimis. To negana! Dėl Alfo mirties jau ne vien pats Brandas kaltas savo pasirinktu „vingiu". Dar prieš jį jo motina, išsižadėdama savo mylimo vaikino ir ištekėdama už turtingo, bet nemylimo vyro, pastūmėjo tą vaikiną į nevilį. Iš sielvarto jis pusiau neteko proto ir suėjo su čigone. Iš jų kilo šita giminė. Ir Gerda taip pat. Šitaip susidėjo Brando ir Gerdos likiminiai ryšiai, dar prieš jiedviem susitinkant. Šie ryšiai išryškėjo Brandui per vieną jo pokalbį su fogtu: „Jei tas našlaitis būtų nepamilęs jūsų motinos, tai būtų nepriveisęs juodų čigonų" [147]. Brando motina paneigė aukštesniąsias galias, siejančias mylimuosius vieną su kitu ir tai lėmė jai tų galių skirtus padarinius, kurie kaip nuodai persidavė Gerdai, o per ją pasiekė ir Alfą, Brando motinos vaikaitį. Likiminiuose gyvenimo vingiuose, demoniškų jėgų vairuojama, Gerda kaip tik pasirodė tą vakarą, kada Brandas ir Agnė ryžosi, kad išliktų sūnelis, keltis į šiltesnį, jam palankesnį klimatą, ir savo žodžiais ji tą kelionę sutrukdė. Brandas, kaip tikėjimo žmogus, aiškinosi sau tą lemtį kaip Dievo lemtį, užuot supratęs ją kaip pasaulišku dieviškų-

jų bei demoniškųjų jėgų lemtį. „Kaip keista, kaip nepažabotai likimo gijos yra suaustos",— kalbėjo Brandas pats sau po Alfo mirties. „Vaikeli, nekalčiausias avinėli, žuvai tu dėl senelės nuodėmės. O dangiškojo Tėvo tvirtą valią apreiškė man beprotiška dvasia ir paliepė likimo burtus mesti. Pasaulin ji atėjo tik dėl to, kad mano motinos širdis suklydo. Taip Dievui nuodėmės tarnauja vaisiai ir žemėje pusiausvyrą atstato, palaiko teisingumą. Taip jis baudžia už senių nuodėmes vaikų vaikus" [148].

Tokiuose likiminiuose žmonių gyvenimo įvykiuose tarp gausybės aiškybių-apibrėžtybių žmogaus būtyje sužėri aukštesnės dieviškosios bei demoniškosios realijos. Pragmatinis kasdienybės ar ir mokslinis aiškinimas nepajėgia tokių likiminių realijų apčiuopti žmogaus būtyje, nes jos — būdamos neapibrėžtybės — nėra objektyviai apčiuopiamos. Minėtasis aiškinimas reiškia aiškybių tarpusavio ryšį priežastingumo sąveikoje, ignoruojant visumą, kuri kaip tik yra aiškybių suponuojama. Priežastinga duotybių sąsaja ir tėra galima būties (visumos) atvirybėje, kai ji atsiveria žmogaus būtimi su visomis duotybėms-aiškybėms galimybę teikiančiomis neapibrėžtybės realijomis (žeme ir dangumi, dievais ir žmonėmis). Šitų realijų „jau pati esmė būna nuslopinama, jei mėginama jas suprasti kaip savitarpyje pagrįstas ir viena kitą išaiškinamas" [149].

Mitinis žmogus, kad ir labai įsitraukęs į savo kasdienybės darbus, savoje būtyje visad yra pakilęs aukščiau kasdienybės. Jis yra toks ir tada, kai dalyvauja savo bendruomenės mantikoje, kur žmogaus sąsaja su visumos (neapibrėžtybės) realijomis būna nuolat atnaujinama. Dėl šios sąsajos jis niekad nėra savo kasdienybėje paskendęs. Kiekvienas jo aplinkos daiktas — ar jis būtų toli laukuose bei giriose, ar arti jo namuose, ar ir jo rankoje — yra simbolis (rodyklė) į visumą.

Solneso gyvenime mitinio žmogaus bruožai iškyla jo kūriniais — jo individualios būties daiktais. Solnesas pakyla viršum savo kasdienybės apibrėžtybių savo individualia mantika, sukaupdamas savo kūriniais visumą (neapibrėžtybę), sykiu susieidamas bei santykiaudamas su dieviškosiomis bei demoniškosiomis realijomis. Jo pakilimas viršum kasdienybės pirmiausia išreiškia neigiamą to pakilimo aspektą, tarsi pasakant savo visuomenei, kad žmogaus paskirtis nesiriboja kasdienybės apibrėžtybėmis. Teigiamas tokio pakilimo aspektas — tai, kad Solnesas pasako savo visuomenei, jog žmogus turi siekti savo paskirties viršum kasdienybės esančiose dangiškosiose-dieviškosiose sferose. Tai pabrėžia jo statinių bokštai, o labiausiai — jo oro pilys. Oro pilys išsako ne tiek pakilimą aukščiau kasdienybės, kiek saistymąsi dangiškaisiais ir dieviškaisiais saistais · visumos sais-

tais. Solnesas pirmiau stato oro pilis, o tik paskui deda mūro pamatus. Pilių pamatai sako, kad pilys, nepagrįstos kasdienybėje, nėra pilys (nėra prasmingos), jei neturi sąsajos su žmogaus žemiškąja būtimi. Pilių pamatai, statomi vėliau, tarsi suteikia iš aukštybių dieviškuosius saistus, paženklindami kasdienybę dangiškąja visumos žyme — neapibrėžtybe. Nuo tada kasdienybė nebėra kasdienybė: ji tampa — tarsi mitinių laikų šventiko mantikos dėka — būtimi, kur kiekvienas daiktas nurodo visumą.

Pilis turi gausybę kambarių — puošnių salių, valgomųjų, miegamųjų bei darbo kambarių. Čia bruzda žmogaus gyvenimas, nesiliauja ko nors geresnio (pilnatvės) siekimas — įvairiopas, čia glaudesnis, čia laisvesnis siejimasis su kitais žmonėmis ar daiktais: tarnais, sargais, amatininkais, gydytojais, šventikais, svečiais; laikrodžiais, spintomis, stalais, lovomis, statulomis, knygomis ir t. t. Čia vyksta gimimo iškilmės, tuoktuvių apeigos, merdi kuriame nors kambaryje gyvenimą paliekantys karšinčiai. Čia vyksta žmogaus viso gyvenimo drama, kaip neatspėta mįslė, susijusi su žeme ir dangumi, su artimų ar tolimesnių žmonių bendruomene, bet bene labiausiai susijusi su įsipynusioms į tą mįslę dieviškosiomis bei demoniškosiomis galiomis.

Pilis sutelkia dievų lemtį: jie, būdami čia, pačioje pilyje, pilies gyventojams lemia sėkmę arba pražūtį nematomose likimo pynėse. Remiantis tautų mitais, dievus reikia suvokti kaip pilnatve spindinčias būtybes. Savo pilnatvėje dievai neturi dirbti, vargti, kurti. Jie nedirba žemės, negamina padargų, nieko nestato ir nekuria. Nors mituose jie vaizduojami mylį ar kurią, bet jų pilnatvė nėra žmogiška — su meile ar kūryba susijęs kentėjimas bei pasiaukojimas. Hefaistas, talentingas kalvis, nekuria puošnių daiktų pats, bet kaip mūzos įkvepia kūrybingus žmones, kad tie sukurtų kūrinius. Dievai dirba, myli, kuria ne kaip siekiantys pilnatvės žmonės, bet žaismingai, giedra užpildydami savo nieko nestokojančias dienas [150].

Savo pilnatvėje dievai — pagal tautų mitus — vis tiek nėra galutinė realybė, nėra būtis. Jie yra pavaldūs gamtos (būties) raidos veržimuisi į atvirybės šviesą. Dievų — kaip ir žmonių — paskirtis yra suteikti galimybę šiam veržimuisi. Jie vieni to padaryti nepajėgia. Jiems čia reikalinga stokojanti — taigi ir kurianti — būtybė, žmogus. Savo pilnatvėje būdami kupini būties (gamtos) šviesos, dievai žmoguje įžiebia jame snūduriuojančią visumos nuovoką, kaip jo stokojamą, ir tuo būdu pažadina jo kūrybines — jam būdingas, esmines jo jėgas. Dievai tarsi apsėda žmogų, kaip troliai ar šviesiaplaukės bei tamsiaplaukės dvasios ir sąveikaudami su juo duoda galimybę gamtai-būčiai įsiskverbti į žmogaus štai-būtį jo kūriniais-pastatais. Šių galimybė kilti yra

suteikta ne tiek dievams, kiek kūrybingiems, entuziastiškiems žmonėms. Esminiu požiūriu kūrinių galimybę suteikia gamtos-būties atvirybė. Tuo būdu tiek dievai, tiek žmonės tėra pagelbstinti ranka. Statydamas oro pilis, Solnesas pavaldžiai bei patarnaudamas sutelkia jose visumą (būtį), kuri tuo būdu įsilaužia į atvirybę nauja, gyvastinga žmogaus būties faze, kurios paskirtis bei prasmė yra tai, kad ji pašalina Solneso būties sukasdienėjimą kūrybingumo mantikos dėka. Būtis vėl gyvastingai sužėri žmogaus būtyje, o pati pasitraukia, nes tiesiogiai negali joje būti. Vadinasi, būtis įžengia į savo atvirybę iš jos pasitraukdama. Ji žėri žmogaus būtyje daugiau savo tamsa negu šviesa — būna daugiau niekas negu būtis. Kad ir tokia, ji vis dėlto žėri, žėrint čia žemės ir dangaus, dievų ir žmonių savitarpio neapibrėžtybės dinamikai.

Iš Solneso pokalbio su Hilde [151] aišku, kad, tik būdamas užgrūdintos sąžinės žmogus, Solnesas galėjo tapti statytoju. Tame pokalbyje jie abu išsiaiškina, kad kūrybingi, entuziastiški, dieviškųjų jėgų skatinami žmonės turi eiti per gyvenimą nepaisydami nieko, kaip senovės vikingai, naikindami ir griaudami nusistovėjusią tvarką. Jie kaip audra destruktyviai praūžia pro tvirtą, visomis kryptimis įsipareigojimais grindžiamą žmonių bendruomenės gyvenimą, dažnai sugriaudami pačius jo pamatus. Tai yra neigiamasis entuziastiško žmogaus veiklos aspektas — jis pamina kasdienybę, kaip „troškią", t. y. kaip stokojančią nekasdieniškos visumos. Tiek Solnesas, tiek Hildė gerai žino, kad kūrybingas žmogus turi būti užgrūdintos sąžinės, taigi destruktyvus, kad turėtų laisvas rankas ir visiškai nebetrukdomas nusistovėjusių apibrėžtybių normų — nepaisydamas jų,— visas atsisuktų į savo paskirties kelią ir kurtų „gražiausius" kūrinius — statytų spindinčias pilis su bokštais. Tik tokie kūriniai pajėgia sutelkti neapibrėžtybės, galutinės realybės, žėrėjimą. Kūrybingas, užgrūdintos sąžinės žmogus yra negailestingai vienišas, pavaldus visuomenės nesuprastoms naujosios būties normoms, juolab jai jaučiant jų destruktyvumą jų kasdienybės pasauliui.

Kūrybingas žmogus savo kūriniais atveria pasaulį pirmykštėje (mitinėje) šviesoje. Toks žmogus, Heideggerio vadinamas poetu, „sutelkia pasaulį savo posmuose, kuriuose žodžiai yra švelnus (būties) švitėjimas, o pasaulis atsiveria taip, tarsi jis būtų pirmą kartą išvystas" [152]. Poetiška pasaulio samprata yra artima mitinio pasaulio sampratai. Gal dėl to šiandien laikoma, kad poetas — meniniu požiūriu apskritai kūrybingas žmogus — yra nutolęs nuo realybės ar net svaičiojantis žmogus. Šių dienų pasaulis — panašiai kaip Solneso kasdienybės pasaulis — yra kupinas aiškiai definuotų (apibrėžtų) ir „įrodytų" tiesų bei vertybių. Ja-

me visų žmonių įvairiakryptis ir įvairiasluoksnis įsipareigojimas yra jų savitarpio santykiams visiems vienodai kruopščiai apskaičiuotas, nustatytas ir diriguojamas. Kiekvieno žmogaus kiekvienas judesys jam yra aiškiai nubrėžtas, paliekant laisvę rinktis bet kurią duotybę nubrėžtų duotybių skalėje. Tokiame pasaulyje nebėra vietos dieviškosioms ar demoniškosioms neapibrėžtybėms. Pagal Heideggerį moderniojo pasaulio nutolimas nuo mitinio kaip tik ir reiškia stoką jam tikro poeto, kuris gebėtų suteikti būties (gamtos) neapibrėžtybės nuovoką blaiviam šių dienų žmogaus gyvenimui, kuris vien apibrėžtybėmis normuojamas per žinijos tinklą,— kuris vėl išvystų pasaulį kaip naujai gimusį. Šių dienų pasauliui, pasak jo, trūksta poeto, trūksta „tojo, kuris vienodu tvirtumu būtų linkęs tiek į tobulą techniška pasaulio statinį, tiek į pasaulį, kaip pirminio gyvenimo statinį" [153]. Tais žodžiais Heideggeris, neatmesdamas modernizmo ir jo technikos plėtotės, vis dėlto sako, kad šių dienų pasaulis savo pažanga lėkštėja. Dėl to jam reikia grįžtelėti į mitinio pasaulio būseną, kur žmogus būna arti dievų, stovi ant pirmykštės, technikos dar nenuniokotos žemės po dangumi, dar astronomiškai „neišaiškintas". Grįžtelėti į mitinį pasaulį galima per poetus, kaip architektus, kurių statomos pilys sutelkia pirmykštę žemę ir dangų, demonus ir žmogų, laisvą neapibrėžtybei, kur kiekvienas jo žingsnis dar nėra kompiuteriais apskaičiuotas. Grįžtelėti į mitinį pasaulį ir reikšti poetiškumą (kūrybingumą) — tai mėginimas pasistengti suvokti realybės visumą, užuot klaidžiojus tarp pavienių duotybių, dedantis, kad siekiama jas užvaldyti.

Tokias poetines pastangas, siekiant suvokti visumą, kaip tik ir simbolizuoja Solnesas, ryžęsis kopti į bokštą ir uždėti ant smaigalio vainiką. Tuo kopimu jis tarsi peržengia pavienes, savitarpyje susijusias apibrėžtybes ir veržiasi į visumos neapibrėžtybės dangų. Hildės paklaustas, ar jis dėsiąs vainiką ant savo naujojo namo, jis atsako: „Viršum naujojo namo. Kuris m a n niekados nebus namų židinys" [154]. Šiuo apsisprendimu Solnesas parodo, kad „vikingiškai" atsisako apibrėžtybių-įsipareigojimų ir ryžtasi paklusti neapibrėžtybei (būčiai). Šis ryžtas turėjo būti realizuojamas kartu su Hilde apsisprendus nuo tada drauge statyti vien oro pilis su aukštais bokštais ir mūro pamatais. Mūro pamatai reiškė, kad Solnesas nebuvo apsvaigęs, pasiryžęs dingti neapibrėžtybėje. Savo pasirinkimą jis siejo su žemiškomis apibrėžtybėmis. Poetiškumas — tvirtas asmenybiškumas — reiškia, kad jis siekė ne prarasti save galutinėje realybėje, bet šlietis prie jos.

Pasaulio (visumos) šviesa, daikto-kūrinio sukaupta, reiškia daikto-kūrinio pilnatvę. Daiktas-kūrinys būna visiškai tobulas, kai jis yra būties šviesa, sklindanti nuo jo. Pasak Finko, „pasaulio

šviesa krinta ant pasaulyje esančio daikto, suteikdama jam didingą visumos žvilgesį. Apibrėžtas daiktas savo dalinumu (apibrėžtybe) tampa perregimas" [155]. Tai reiškia, kad jis permatomas visumos (būties) linkme. Daiktas-kūrinys yra rodyklė į visumą — yra visumos simbolis.

Simboliai iš esmės yra būdingi mitinio žmogaus būčiai — jo pasauliui. Čia kiekvienas daiktas vienaip ar kitaip nurodo jo štai-būtį-visumą: jo daiktai yra jo būties simboliai. Stebint mitinio žmogaus gyvenimą, matyti, kad ne kiekvienas daiktas jame išsamiai kalba apie visumą. Tik kai kurie, išskirtiniai jo būties daiktai yra kupini visumos, dievų bei demonų. Tie daiktai tiek pakrypę į visumą bei dievus (visumos realijas), kad jie tarsi liaujasi buvę tik rodykle ir patys tampa tuo, ką jie rodo,— gamta, dievais, demonais. Lietuvių mitinėje būtyje ąžuolas yra rodyklė (simbolis), rodanti dievą Perkūną. Būdamas Perkūno medis, ąžuolas pats senovės lietuvių kulto apeigose tarsi tampa dievu Perkūnu.

Jau pats daikto buvimas savo atskirybėje, savo apibrėžtybėje reiškia, kad jis gali atsiskleisti — ar būti atskleistas — visumos (pasaulio, būties) horizonte (atvirybėje). Vaizdžiai tai nusako Finkas: „Kiekvienas ribotas daiktas yra fragmentas: jis yra pateiktas savo atskirybėje, būdamas atplėštas nuo visų kitų daiktų ir įdėtas tarp savo ribų; jis yra tik šitas, ir nėra niekas kitas. Jis yra jis pats, ir susijęs su savimi būdamas savarankiškas jis yra išskirtas iš pirmapradžių gyvybės pagrindų, iš kurių jis yra iškilęs ir kuriuose jis vėl nuskęs" [156]. Šitokį esminį daikto buvimo pobūdį yra gerai išlaikiusi ir atveria mitinio žmogaus daiktų samprata. Iškildamas iš visumos (gamtos, būties) ir vėl į ją grįždamas, daiktas ir yra daiktas, būdamas visumos rodyklė, jos simbolis.

Stebint tautų mitus bei gilinantis į juos, galima pastebėti, kad beveik visų tautų mitai kalba apie pirmykštį aukso amžių, dausas ir rojų. Tai buvusi laiminga tų tautų būties pilnatvės fazė, kai žmogus gyveno arti dievų. Ilgainiui šita fazė užgeso ir praradęs rojų žmogus ėmė jausti savo vienišumą, savo nuogybę. Visas kitas mitinio pasaulio laikas siejasi su ta pirmaprade jo prarasto aukso amžiaus ar rojaus faze ir siejasi kultu. Kultas ir reiškia patį mitinio žmogaus gyvenimo židinį, jo pastangas, jo šventas apeigas, kuriomis jis bando atkurti šitą prarastą pirmapradę pilnatvės, dievų artumo, aukso amžiaus fazę. „Anuomet, kai žmonių giminės auštančiame ryte klestėjo aukso amžius,— sako Finkas,— ji neturėjo *jokio kulto*, nes visi daiktai dar buvo kupini pasaulio (visumos), nes ant kiekvieno žolės želmenėlio buvo jun-

tamas tolimiausios žvaigždės spindesys, ir viskas buvo pilna dievų" [157].

Kai žmogaus būties kilmės rytas ėmė blėsti ir jo būties daiktai ėmė atsipalaiduoti iš šventos visumos, ši irgi ėmė blukti žmonių giminės nuovokoje. Tada reikėjo imtis to, kas tą visumą tarsi atkurtų, o atkurdamas sykiu atgaivintų ir žmogaus sąsają su ja, nuolat, periodiškai jam ją primintų. Šios priemonės ir buvo kulto apeigos, kur iš gausybės daiktų buvo išskiriami keli iš jų. Tai buvo daiktai, kuriuose dar jautėsi, kuriuose spindėjo pirmapradė šventenybė, grožis ir tiesa. Čia pravartu vieną kitą paminėti. Saulė, naktis, sakalas, šakalas, skeptras, luotas — buvo šventi egiptiečiams; aras, banginis, lokys, bebras, varlė — indėnams; žemė, žaltys, ąžuolas, krivulė — lietuviams. Šventas galėjo būti medis, gyvūnas, giria, ežeras ar upė. Taip pat šventas galėjo būti ir daiktas, kad ir žmogaus pagamintas. Toks daiktas, pavyzdžiui, yra šventovė, kuri buvo statoma ant išskirto iš kitų, šventu laikomo ploto.

Kai dievams paskiriamas „šventas" žemės plotas ir ant jo pastatomas „šventas" pastatas, aplinkiniai plotai tada tampa palaimingi ir tinkami žmonėms čia statytis jau nebe „šventas", o sau gyventi patalpas, naudoti žemę aplink sau bei savo gyvuliams. Šiuo būdu tik kai kurių, išskirtinių daiktų šventumas tarsi padaro šventus ir visus kitus, jau „nebe šventus" žmonių buities daiktus. Ardamas žemę, augindamas sau bei savo gyvuliams augalus, prižiūrėdamas savo prijaukintus gyvulius — visur čia žmogus suvokia savo derlių ar savo gyvulių prieauglį ne kaip vien tik savo darbo vaisius, bet ir kaip dievų jam suteiktas dovanas. Dažnos jo bendruomenės sueigos kulto apeigomis pašventina ir jo kasdienybės gyvenimą, laikomą dievų malonėje. Keleto kulto apeigose ar ir žmonių buityje vartojamų daiktų šventumu mitinis žmogus stengiasi atkurti visų daiktų — tiek žmogaus gamtoje aptiktų, tiek jo paties pasigamintų — šventumą. „Kultas yra mėginimas atkurti pirmapradę pasaulio (visumos) šviesą ant kiekvieno atskiro, riboto daikto" [158].

Atkurdamas kultu visų daiktų šventuma, žmogus sykiu atkuria ir savo sąsają su pasauliu kaip visuma. Šitą žmogaus pirmykštės pilnatvės būsenos atkūrimą Finkas taip nusako: „Kultas pirmiausia turi atitraukti ir išplėšti iš visuotinai galiojančių gyvenimo įpročių tam tikrą jų sritį; tada ją nuo kasdienos atskirti ir atriboti, kad iš šitaip prakilnintos šventumo srities jis (kultas) galėtų veikti kasdienybę. Vadinasi, kultas yra nepaprastos svarbos gyvenimo veiksnys, padedantis žmogui išvengti sulėkštėjimo, sugrąžinti jį į pirmapradžius (visumos) šaltinius" [159].

Lygiai kaip tam tikri daiktai būna išskiriami kultui kaip šventi, taip ir pavienis žmogus gali būti išskirtas iš bendruomenės kaip jos šventikas ir jis tuo būdu tarsi tampa šventas. Toks žmogus paprastai jau yra pasižymėjęs kaip išmanąs pirmapradį visumos šventumą, grožį ir tiesą. Toks žmogus tampa bendruomenės vyriausiuoju šventiku ar kriviu, kartu jos vadu. Šitoks žmogus geriau negu visi kiti išmano, kad daiktai savo atskirybėje, atsiriboję nuo kitų ir savo apibrėžtyje priklauso visumai; jie pagrįsti susipynusių jos neapibrėžtybiškų realijų.

Mitiniais laikais žmogus nesijautė — kaip šių dienų modernusis žmogus — gamtos visumos valdovu, galinčiu pajungti ją savo nežabotoms antropocentriškoms direktyvoms. Jis jautė savo ribotumą neribotų galių pasaulyje. Jo ribotumas pasirodydavo kaip jo bejėgiškumas akistatoje su dievų bei demonų visokeriopai jo gyvenimo eigą lemiančia veikla. Jo pasėliai, gyvuliai, padargai ar pastatai, ypač jo šeimos ir jo brangiųjų gerovė — visa tai bet kada galėjo būti ištikta nelaimių — darganų, gaisrų, ligų, priešų nuniokojimo ir pan., dažniausiai užklumpančių jį dėl to, kad taip lėmę dievai ar demonai, kurių pilna buvo jo pasaulyje, jo būtyje.

Tik bendruomenės vyresnysis (šventikas, krivis) savo kulto apeigų mantika galėjo nukreipti tokią nedalią nuo saviškių, apsaugodamas juos nuo pragaištingos dievų lemties. Tai jis pasiekdavo ne pats savo perdėm žmogiška nuogybe, bet kauke (pavyzdžiui, haida indėnai vartodavo vilko, aro ar kitokią kaukę), kuri padėdavusi pačiam tapti demonu ir konfrontuoti tada su dievais bei demonais, nukreipti nuo savųjų jų pragaištingą lemtį. Neretai ne vien tik bendruomenės šventikas, bet ir šiaip asmuo galėjo turėti tokių demoniškų galių, jei būdavo demonų apsėstas ir pavaldus jiems, tada jis pajėgdavo, kaip jie, nulemti kitų savo bendruomenės narių gerovę bei jų gyvenimo kelią.

Čia aptarti kai kurie būdingesni mitinio gyvenimo bruožai turėtų padėti geriau suprasti į Solneso gyvenimą įsipynusias demoniškas jėgas. Solnesas jautėsi dvasių veikiamas, jis ir pats jautėsi galįs demoniškai veikti kitus savo būties asmenis bei veiksnius. Solnesas, žinoma, nebuvo (tiesiogine prasme) savo visuomenės šventikas, tačiau jis neabejotinai turėjo magiškų, demoniškų jėgų tiek savo šeimos, tiek profesiniame bei visuomeniniame gyvenime.

Realizuodamas savo kaip statytojo misiją (savo asmenybiškumą), Solnesas savo demoniškomis galiomis gebėjo paveikti kitus, kad jie kaip jam tarnaują ar kaip jo pagalbininkai paveiktų jo aplinkos veiksnius jo naudai. Šitaip jis paveikė Kają, kai ji pirmą kartą pasirodė jo įstaigoje pasikalbėti su čia dirbusiu

savo sužadėtiniu Ragnaru Bruviku. Solnesui buvo svarbu, kad Ragnaras, geras braižytojas, pasiliktų jo firmoje. Matydamas, kaip Ragnaras ir Kaja vienas kitą įsižiūrėję, jis pagalvojo, kaip būtų gerai, jei Kaja dirbtų jo kontoroje, tada ir Ragnaras liktų pas jį. Jo demoniškų (pasąmoninių) galių paveikta, Kaja tikrai jau kitą dieną ėmė dirbti pas Solnesą kaip jo sekretorė. „Kitą dieną,— pasakoja jis daktarui Herdalui,— vėl ateina pas mane ir laikosi taip, lyg būtume su ja susitarę" [160]. Tai ir buvo tai, ko Solnesas širdyje troško, bet nė žodeliu neužsiminė. Būdama pavaldi jo demoniškų galių poveikiui, ji ir buvo viena iš jo pagalbininkių statytojo užmojuose. Maža to! Kaja pamilo Solnesą. Labai galimas dalykas, kad ir tai buvo jo demoniškų galių išdava. Pamilusi jį, Kaja tvirtai nusprendė likti jo sekretore. Dėl to, manė Solnesas, ir Ragnaras garantuotai liks pas jį.

Solneso demoniškų galių paveikti buvo ir tie „tarnai" ir „pagalbininkai", dramoje vardais neminimi, kurių neatsargumas (matyt, Solneso demoniškų galių jų pasąmonėje įžiebtas) aptarnaujant Alinos namų ugniavietes buvo priežastis, sukėlusi namų gaisrą — tą veiksnį, kurio Solnesas pasąmonėje siekė ir geidė.

Prie šitų Solneso demoniškų veiksnių padarinių reikia priskirti ir jo vaikų mirtį bei Alinos gyvenimo prasmės subyrėjimą. Tai buvo arba nereikalinga, negeidžiama jo esminių siekių išdava, arba galbūt vieno iš „tamsiaplaukių" demonų, kurio apsėstas buvo Solnesas, veiksnių padarinys.

Pats stipriausias ir reikšmingiausias iš visų jo demoniškų galių valdomų „tarnų" ir „pagalbininkų" buvo Hildė. Ji jam buvo reikalinga, kad padėtų jam savyje sukaupti pakankamai užgrūdintos „vikingiškos" sąžinės ir kad jis tesėtų — nepaisydamas Alinos — vykdyti savo kūrybinius užmojus, apvainikuodamas juos oro pilimis su mūro pamatais. Šitam savo, kaip statytojo, paskirties realizavimui Solnesui ir buvo reikalinga Hildė, jo pilių princesė, kuri turėjo tapti neatskiriama jo gyvenimo ir kūrybos bendrininke, jiedviem paliekant toli užpakalyje ne tik sudegusį Alinos namą, bet ir ją pačią.

Čia reikia prisiminti, kad ir Hildė, ne tik Solnesas, buvo demonų apsėsta. Tai pastebėjęs, jis kartą jai tarė: „Ir jumyse lindi trolis. Kaip ir manyje. Tas trolis ir šaukia į pagalbą išorines jėgas. Ir tada turi pasiduoti — ar nori, ar ne" [161].

Solneso gyvenimo, kai stengėsi realizuoti save būtyje, ir jo kūrinių, kaip būties kaupėjų,— negalima reikiamai suprasti pagal modernaus žmogaus antropocentriškas normas. Tiek jo gyvenimas, tiek kūriniai prasmingumą įgyja tik mitinio pasaulio perspektyvoje. Solnesas, kaip statytojas, būdamas apsėstas demo-

nų, pats tarsi tampa demonu, lygiai kaip ir mitinių laikų šventikas, dėvįs kaukę — atlieka ne žmogaus, o dievo ar demono rolę. Solneso kaukė buvo statytojo kaukė. Atlikdamas statytojo vaidmenį, jis jau nebebuvo perdėm žmogiškas; jis buvo dievų-demonų apsėstas, būdamas entuziastiškas, poetiškas ir pats jis kaip demonas įsibrovė į savo visuomenės būtį, drastiškai paveikdamas ją.

Mitiniame pasaulyje žmonės yra silpni. Jie stokoja gyvūnų (uždaros, apibrėžtos) pilnatvės. Būdami atviri neapibrėžtybei (visumai), jie buvo dievų, kaip pilnatvės būtybių — neapibrėžtybės realijų — apsėsti, o čia kaip tik slypėjo jų stiprybė. Dievų pagauti, būdami pilnatvės (visumos) atvirybėje, kaip visokio kūrybingumo versmėje, jie joje rado tai, kas juos — stokojančias būtybes — vedė į dievišką pilnatvę. Mitinio pasaulio žmogus tiek stokodamas, tiek laisvas žinojo, kas yra šventa, gražu, tiesa. Toks žmogus savo pasąmonėje yra ir šiandien. Ir jis bus toks, kol bus žmogus.

9. Dievas

Statytojas Halvardas Solnesas buvo pasaulio žmogus. Jis ne tiek stengėsi patarnauti žmonėms — statyti patogius namus, kiek reikšti „poetiškumą": jis statė ne gyvenimui, o patį gyvenimą — savo statiniais, remiančiais dangų, stengėsi pakelti žmonių žvilgsnį aukščiau kasdienybės. Kaip statytojas jis žengė į pačią statybos esmę. Užuot buvęs tik paprastu statybininku, einančiu aiškiai nubrėžtu keliu, jis stengėsi atskleisti naujus kelius, vedančius žmogų iš įprastų, aiškiai nubrėžtų gyvenimo vėžių į svaiginančią visumos atvirybę. Solnesas, kaip statytojas, tam tikra prasme tampa tarsi Dievo vietininku žemėje.

Kai sudegus senajam namui mirė ir jo vaikai, jis pamažu suprato, kad tuo Dievas ryžosi jį, kaip statytoją, pasilaikyti tik sau. „Jis norėjo, kad aš pasidaryčiau tikras savo amato meistras ir statyčiau jam pačias gražiausias bažnyčias,— aiškino Solnesas Hildei.— Iš pradžių aš nesupratau jo norų. Bet paskui man staiga paaiškėjo" [162]. Jam tai paaiškėjo, statant Liusangerio bažnyčios bokštą. Jis pasijuto tada Dievo skaudžiai nuskriaustas ir išnaudojamas. „Aš aiškiai supratau, kodėl jis paėmė iš manęs vaikus,— toliau aiškino jis Hildei.— Todėl, kad niekas daugiau manęs nerištų — nei meilė, nei džiaugsmas, suprantate. Aš turėjau būti tik statytojas, ir daugiau niekas. Ir taip visą amžių turėjau statyti jam" [163]. Šitai suvokęs, jis iš esmės pasikeitė, įvyko jo gyvenimo lūžis, jis nusisuko nuo Dievo, atsisakydamas jam tarnauti — statyti jam bažnyčias. Užkopęs į bokštą per Liusangerio bažnyčios atidarymo iškilmes, jis taip prabilo į Dievą: „Klausy-

kis, galingasai! Nuo šios dienos aš būsiu laisvas statytojas — aš savo srityje, kaip ir Tu savo. Niekad nebestatysiu Tau bažnyčių. Tiktai namus žmonėms" [164].

Tas posūkis reiškė Solneso asmenybės subrendimą. Statydamas bažnyčias, jis nebuvo atviras ir laisvai pavaldus Dievui. Jis statė bažnyčias iš įsipareigojimo jam. Šitas įsipareigojimas — kaip ir kiekvienas įsipareigojimas — jį saistė apibrėžtybe. Dievas jam buvo jį apibrėžianti bei saistanti apibrėžtybė, nes tai, kas įpareigoja — nors tai būtų ir neapibrėžtybė,— ištinka asmenį, į tai reaguojantį, įsipareigojantį kaip apibrėžtybė, kaip, pavyzdžiui, šviesa akies vyzdį. Įsipareigojimo priešingybė yra entuziazmas; tai yra buvimas neapibrėžtybės veikiamam, jos apsėstam. Šitos apsėsties veikiamas, kūrėjas paprastai veikia — kuria ne tik nuosavomis, perdėm žmogiškomis jėgomis, bet ir savo pavaldumu neapibrėžtybei, atpalaiduojančiai jį vykdyti savo esmę. Entuziastiškas kūrybingumas nėra išdava įsipareigojančio saistymosi kasdienybėje visiems aiškiomis apibrėžtybėmis, bet greičiau saistymosi visumoje (neapibrėžtybėje), tarsi plūduriuojant jos atvirybėje aukščiau visų kasdienybės apibrėžtybių (statant, pavyzdžiui, oro pilis).

Tik atsipalaidavęs nuo pareigingo kūrybingumo, valdžiusio jį statant bažnyčias Dievui, Solnesas pasidare „laisvas statytojas savo srityje, kaip Dievas savo". Entuziazmas yra smarkiai susijęs su laisve, o įsipareigojimas reiškia laisvės stoką.

Entuziastiškai Dievui tarnauti gali tik tikėjimo žmogus. „Jo akivaizda, — sako Finkas,— tėra suvokiama tik tikėjimu, o ne natūraliu žmogaus savo apibrėžtybėje žinojimu" [165]. Toks žmogus buvo Brandas. Brandas statė Dievui bažnyčią visą savo gyvenimą ne iš įsipareigojimo, bet iš savo laisvo, entuziastiško pavaldumo jam. Ir kviesdamas žmones į pavaldumą Dievui, jis jų nekvietė jam įsipareigoti, bet sekti jį savo entuziastiška tikėjimo laisve, galiausiai paaukojant jam viską, net save pačius. Tiems, kurie stokojo tikėjimo dovanos, jis patarė ne kantriai ir pareigingai dirbti Dievui, bet dirbti pasauliui. „Nugrimzkite visai tamsoj ir nežiūrėkite viena akim į dangų,— sakė jis jiems,— kita gi nešnairuokite į žemę, kur pasijungėte į vargo jungą" [166]. Solnesas kaip tik taip ir padarė, susivokęs, kad, tarnaudamas Dievui vien tik iš pareigos, jis buvo išdavikas savo, pasauliško entuziazmo.

Iš čia galima suprasti, kodėl Solnesas, realizuodamas savo gyvenimo ir savęs, kaip statytojo, paskirtį, nepakluso Dievui, o tapo pavaldus mitinėms, demoniškoms galioms. Kai Dievas pasirinko jį, kaip sau paklusnų įrankį, demonai jį išvadavo jį atitinkančiam, entuziastiškam kūrybingumui, kuriuo jis užgrūdinta sąžine

ir realizavo save kaip statytoją. Dievas, aiškiai jį pasirinkęs savo bažnyčių statymo funkcijai, užgniaužė jo laisvę, tarsi uždarė jį savyje, o jo būties demonai įgalino jį išsiveržti savo autentišku kūrybingumu, iškelti jam savo visumą, kuriai būdamas dėl savo entuziazmo pavaldus, jis buvo tikrai laisvas.

Entuziastiškas Solneso kūrybingumas griauna kasdienybę principiniuose jos ramsčiuose, kad atsivertų nauja epocha (kuri ilgainiui, kultūros amžiais gali tapti nauja kasdienybe). Šitoks, epochą atskleidžiąs, entuziastiškas žmogus tikrai yra panašus į Dievą „savoje srityje". Būdamas šitaip laisvas, Solnesas neišvengiamai turėjo būti „užgrūdintos sąžinės" žmogus, t. y. žmogus, kartais negailestingai laužantis savo kasdienybės įsipareigojimus: griaunantis žmonių idealus, negerbiantis visko, kas jiems šventa, neatsižvelgiantis į jų savąsias potencijas, į jų laimę. Tai gerai žinojo ir pats Solnesas. Jis žinojo, kad savo vidine, demoniška jėga jis galėjo paveikti kitus dirbti sau, dažnai pakenkdamas net ir labai artimiems žmonėms. Kartą jis bemaž su širdgėla kalbėjo Hildei apie savo tokią būseną. „Jaučiu, kaip didžiulę žaizdą čia, krūtinėje,— sakė jis jai.— O pagalbininkai ir tarnai drasko odos lopinius nuo kitų žmonių ir nori uždengti manąją žaizdą!.. Bet žaizda neužgis" [167]. Tik Hildės padedamas, jis galėjo atsipalaiduoti nuo šitokios širdgėlos, jos vadinamos „paliegusia sąžine", ir tapti „užgrūdintos sąžinės" žmogumi.

Dievai ar demonai moderniaisiais laikais, įskaitant ir Ibseno (taip pat Solneso) laikus, išsilaikė tik nežymiomis, atsitiktinėmis nuotrupomis. Nelengva yra iš tų nuotrupų atstatyti ir įsijausti į mitinio žmogaus būtį, kai jis buvo glaudžiai susijęs su dievais ir demonais. Jei vis dėlto norima suvokti dievų prasmę, pajusti jų principinį skirtingumą nuo Dievo, pravartu peržvelgti keletą „nuotrupų" ir atkurti, sakysim, dievo Perkūno prasmę.

Perkūnas mūsų mituose (pasakose, dainose bei patarlėse) dominuoja kaip esantis danguje (valdo debesis, audras, lietus). Nuo jo priklauso ir žemės veiksniai: augalų tarpimas, gyvulių išsilaikymas, taip pat žmonių gerovė. Kai pirmas pavasario griaustinis sudrebina žemę, ji pabunda savo našumui. Nuo tada jau galima leisti bandas į laukus ir pradėti arti dirvas. Žmogus tada jau gali basas vaikščioti ant rasotos žolės, sėstis ant akmens ar maudytis upelyje.

Perkūnui laiminant, augalai tarpsta, o gyvuliai tunka ir dauginasi. Perkūnas yra vaisingumo dievas, mituose tai išreiškiama ožiu, traukiančiu jo dviratį vežimą per debesis. Sykiu jis yra ir dvasinio vaisingumo įkvėpėjas. Tai pabrėžia latvių mitai, kur Perkūnas, kaip papuošalų kalvis, kala grožiu žėrinčias vertybes, kibirkštims trykštant į šalis.

Perkūno jėgą bei stiprybę reiškia ne tik dangaus žaibai, bet ir žemės akmenys bei kiti daiktai, ypač ąžuolas, Perkūno medis. Kaip stiprybės dievas, sykiu jis yra ir sveikatos dievas. Jo trenkto medžio atplaišos ar akmens atskalos aisčių-lietuvių būtyje yra šventos, sveikatą teikiančios, saugojančios nuo ligų, gydančios ligas. Padėtos tvarte, jos teikia gyvuliams sveikatingumą ir vaisingumą. Namuose jos saugo žmones nuo nelaimių: ligų, darganų bei audrų, nuo žvėrių, piktųjų dvasių apsėstų, piktų žmonių.

Perkūno kova su piktosiomis dvasiomis bei kipšais vyksta todėl, kad tie yra tvarkos griovėjai. Perkūnas, būdamas teisingumo ir tvarkos dievas, baudžia tvarką griaunančias piktąsias dvasias ar kipšus. „Slepiasi, kaip kipšas nuo Perkūno", sakydavo mūsų tėvai. Taip pat yra ir su piktanoriais žmonėmis, nesilaikančiais dangaus (gamtos) jiems skirtos dieviškosios tvarkos: Perkūnas juos baudžia. Savanaudžiai, pasalūnai, pavyduoliai, pagyrūnai, piktavaliai, vagys, melagiai ir kiti nedorėliai yra Perkūno nemalonėje.

Vyro skriaudžiama žmona meldžiasi: „Žaibuok, žaibeli, trenk, Perkūnėli, nutrenk piktą vyrelį!" Tai rodo, kad Perkūnas yra šeimos ryšių dievas. Kai alkakalniuose ant Perkūno akmens žmonės dėdavo aukas ar nuliedavo pieno ar alaus („palabindavo" dievą), jie melsdavo Perkūną ne tik sveikatos — jaunavedžiai prašydavo šeimyninės laimės ir prieauglio. Apie Perkūną, kaip šeimos tvirtumo globėją bei tvarkos sergėtoją, pasakoja mitas apie Mėnulį, Saulės vyrą, pamilusį Aušrinę. Jį už tai bausdamas Perkūnas perkerta kardu.

Perkūnas padeda tvarkos ardytojų skriaudžiamiems ir išnaudojamiems; padeda teisiesiems, tauriesiems, kilniesiems. Jis padeda ne vien pavieniams žmonėms, bet ir jų bendruomenėms ar tautoms. Priešui užpuolus, šaukdamiesi dievo pagalbos, žemaičiai melsdavosi: „Perkūne, dievaiti, nemušk žemaičio, bet mušk gudą, kaip šunį rudą".

Iš šių kelių pastabų matyti, kad Perkūnas, kaip gamtos stiprybės bei jos tvarkos dievas, reiškia ne fizinę jėgą bei natūralią tvarką, bet jos, kaip galutinės realybės (neapibrėžtybės), intensyvumą bei jos pirmapradę tvarką, kuri graikų buvo vadinama *logosu*. *Physis* (gamta) atsiskleidžia kaip *logos* (tvarka). Šita neapibrėžtybės tvarka, Perkūno žaibui viską „apibrėžtybiško" nuplieskiant, kaip tik ir iškyla kaip pagrindas visoms apibrėžtybėms joje atsiverti taip, kad atsiveriant būtų sukaupta — pati savaime neatsiverianti — tvarka. Tuo būdu akmuo ir ąžuolas yra Perkūno — kaip gamtos tvarkos atskleidėjo — kaupėjai. Maža to! Jie yra sykiu ir gamtos, jos tvarkos, kaupėjai. Tą patį galima

pasakyti ir apie augalų derlingumą bei gyvulių vaisingumą; jų nepaliaujamas atsinaujinimas bei gyvastingumas — tai Perkūno ir jo atstovaujamos tvarkos sankaupa. Taip pat ir stiprybė bei tvarka šeimoje, visuomenėje, tautoje kaupia bei atveria pirmapradę tvarką, atstovaujamą Perkūno.

Visos minėtos apibrėžtybės lietuvių būtyje rodo Perkūno neapibrėžtybės neapčiuopiamą galią, palaikančią teisingumą, visų visuomenės ląstelių sveikatingumą, o kartu su šiuo teisingumu bei sveikatingumu palaiko lietuvių aistiškos visuomenės atsparumą, visad susijusį su jos kilnia, kupina žmoniškumo kaimynų atžvilgiu laikysena [168]. Perkūnas baudė aisčių-lietuvių tvarkos pažeidėjus bei į ją kėsinančiuosius („gudus"). Perkūnui einant į užmarštį, krito lietuvių atsparumas bei pajėgumas priešintis „gudams" (lenkams ir rusams). Su Perkūno dingimu iš lietuviškos būties dingo joje ir tvarka. Aisčių likučiai šiandien merdi paskutinėje agonijoje po mirtinu „gudų" durklu. Gęstant lietuvių mitiniam pasauliui, gęsta ir jie patys.

Perkūnas nėra tvarka. Jis yra jos prievaizdas, dangaus konstitucijos vykdytojas. Šia prasme jis priklauso tvarkai ir yra paženklintas jos neapibrėžtybės, jos visumos. Kai Perkūnas sutapatinamas su raiškomis (apibrėžtybėmis), kuriose jį kaupiasi — ąžuolu, akmeniu, žaibu, derlingumu, vaisingumu, šeimos tvirtybe, žmonių bendruomenės savitarpio santykiavimo normavimu, kūrybinėmis žmonių raiškomis ir pagaliau santykiavimu su kitomis tautomis istorijos raidoje — jis nėra suprantamas kaip šių išvardytų apibrėžtybių suponuojama neapibrėžtybės realija; nepaisomas bei ignoruojamas esminis jo priklausomumas visumai (gamtai), kaip vienai jos galių. Jei mes, žvelgdami į Perkūną, mūsų mituose vaizduojamą kaip atsiveriantį minėtosiose apibrėžtybėse, glaudžiai nesiesime jo su jomis, o matysime jį savaime neapčiuopiamą, bet jų kaupiamą jas įprasminančią „perkūnišką" visumą, pavaldžią gamtos visumai, tada galbūt pajėgsime jausti Perkūną tokį, kokį jį jautė mūsų protėviai. Jie savo būtyje Perkūną tapatino ne su ąžuolu, akmeniu, ožiu ar kuria kita „perkūniška" būtybe, bet laikė jį per tas būtybes pasireiškiančia jų būtyje pergalinga tiesiogiai neapčiuopiama dieviška visumos (gamtos) galia.

Čia pravartu įterpti pastabą (nors kiek ir pašalinę) apie Solneso, apsėsto dvasinių jėgų — trolių, entuziastišką kūrybingumą. Perkūnui, šalia daugelio kitų savybių, buvo skiriamas ir kūrybingumo, gražių daiktų gaminimo įkvėpimas ir nepalankus, priešiškas jo nusiteikimas kipšų, kaip tvarkos griovėjų, atžvilgiu. Prisiminkime, kad Solnesui gyvenant epochoje, iš kurios dievai jau buvo pasitraukę, „mirę" ir jai nebežinomi, jis tik pasąmonė-

je tarsi prisimena didžiuosius mitinės būties dievus (kaip Perkūną), kurių įkvėptas kūrybingas žmogus suvokia tvarką, iš kurios jis semiasi saistus savo kūriniams, kurdamas žmonėms naują epochą. Šitoks jo „prisiminimas" — didžiuosius dievus jau užmiršus — ir veržėsi per dvasias ir trolius, kurie dar buvo jo pasauliui žinomi kaip „velniai".

Perkūno savybių apžvalga rodo du dalykus: a) mitinėje žmogaus būtyje dievai užtinkami kaip jos (būties) daiktų bei būtybių (apibrėžtybių) sankaupa ir dėl to pažįstami be jokių pranašų žodžių liudijimo; b) mitinio žmogaus būtyje dievai yra tai būčiai kaip visumai (būties-gamtos atvirybei, tvarkai) pavaldūs, sykiu būdami būtybių-apibrėžtybių suponuojamomis tos visumos realijomis. Šia prasme dievai yra pernelyg skirtingi nuo Dievo, kaip antpasaulinės realybės, esančios anapus būties, pasaulio, visumos (anapus būties-gamtos).

Tą skirtingumą nurodo ir Finkas, kalbėdamas apie graikų dievus: „Graikų dievas gyvena toli nuo žmonių, galbūt ant spindinčių Olimpo aukštumų, gal net aukštesnėse žvaigždynų sferose, žemės gelmėse, gal jūrose, be jokių takų ar kelių. Vis dėlto jis gali prie žmonių priartėti, retkarčiais jiems pasirodyti — visad užslėptais pavidalais. Jis gali reikštis švelniausiu gamtos žavesiu ir paveikti (žmonių) sielas mėnulio šviesoje virš kalnų miškų, kaip Artemidė; spinduliuojančiu saulės žėrėjimu, kaip Phoibos Apolonas; ar baltakarčiais, gaivalingais jūros bangų žirgais, kaip Poseidonas. Krikščionių Dievas, laikomas pasaulio kūrėju, lieka sukurtam pasauliui transcendentalus (anapus jo), kita vertus, jis įsismelkęs į jį nuolat ir visur, nes yra visuresimas ir visagalis. Jis vienu ir tuo pačiu laiku yra jame esąs ir nesąs. Jo buvimas tėra tikėjimu suvokiamas, o ne natūraliu ribotu žmogaus žinojimu" [169]. Mitinio žmogaus būtyje dievai buvo jo natūralia patirtimi ir žinojimu suvokiami, jam patiriant ir pažįstant savo būtį, savo pasaulį kaip gamtos atvirybę. Kultūriniame pasaulyje, jau užgesus mitiniams žmogaus būties saistams, iš esmės dar buvo likusi pirmykštė realybės patirtis bei jos samprata. Tiesa, kultūrinio pasaulio kasdienybės žmogus, bent sąmonėje, atrodo, visiškai išsiverčia vien tik „apibrėžtybiškų" būtybių (įskaitant ir mokslinių) pažinimu. O entuziastiški kultūrinio pasaulio žmonės patiria, išgyvena, įsijaučia ir pažįsta „neapibrėžtybišką" visų apibrėžtybių pagrindą, būtį, kaip viską įprasminančią visumą anapus kasdienos, sykiu pažindami ir juos įkvepiančias „neapibrėžtybiškas" realijas, kaip juos apsėdusius demonus, kurių paveikti jie ir tampa kūrybingais, „poetiškais" žmonėmis.

Kitaip yra su Dievo pažinimu: jis nėra žmogui suvokiamas vien natūraliomis jo pajėgomis. Tik kai Dievas suteikia jam ant-

gamtinę tikėjimo dovaną, jis susiduria su Dievu, savo vidiniu balsu, savo malda, eidamas į dialogą su juo. Be to, savo tikėjimu jis gali aptikti Dievo visuresimo pėdsakus pasaulyje. Didinga krikščionybės epocha apskritai ir yra tikėjimo žmonių krikščioniško entuziazmo išdava. Šiandien net ir ateistai — patys to nežinodami — grindžia savo žmoniškumo bei žmogaus asmenybės vertės sampratą krikščioniška pasaulėžiūra.

Dievui, antpasaulinei realybei, esant pasaulyje savo visuresimu bei visagalybe, pasaulis ir yra vieta, kur tikėjimo žmogus gali realizuoti save savo pavaldumu Dievui, galutiniu pasirinkimu paaukodamas jam viską, kas jo pasaulyje, jo būtyje jam yra svarbiausia ir brangiausia. Be pasaulio ir tikėjimo žmogus negali turėti sąsajos su Dievu, stokodamas savęs, kaip besiremiančio sava būtimi. Toks tikėjimo žmogus buvo misionierius Einaras. Jam pasaulis, jo žmogiškoji būtis neturėjo savaiminio dvasingumo. Viskas, kas žemiška, buvo jam vien tik apibrėžtybių rinkinys be jas vienijančių „neapibrėžtybių" realijų. Einaras prie nieko neprisirišo, nieko nevertino ir nemylėjo. Ir dėl to jis neturėjo nė savęs. Jis perėjo pasaulį be substancijos, eidamas link Dievo tuščiomis rankomis. Priešingai Brandui, jis nieko nepaaukojo, nes jis neturėjo ką paaukoti. Jis nesuprato, kad, norėdamas pasiekti Dievą savo tikėjimu ir pažvelgti jam į veidą, jis turėtų turėti savitą, žemiškumo sukultūrintą, sudvasintą veidą. Be tokio savito veido jis negalėjo sueiti į sąlytį su Dievu (ir negalėjo įvykti **religija**).

Brandas ėjo link Dievo, neatmesdamas žemiškųjų vertybių: priešingai — išaukštindamas jas, suprasdamas, kad jos vertos (dvasingos) Dievui paaukoti. Brandui žmogaus pavaldumas Dievui (tikėjimas) buvo neatskiriamas ir neatplėšiamas nuo jo gyvenimo — nuo jo pavaldumo dvasingoms savo pasaulio, savo būties realijoms. Savo svajonėse jis norėjo pastatyti šventyklą tokią didžią, kad ji ne tik apimtų tikėjimą ir doktriną, bet ir viską, ką Dievas suteikė, kaip gyvenimo dalią. Brandas sakė žmonėms, kad dienos triūsas, vakaro poilsis, nakties rūpesčiai, gyvastingi liepsnojančios jaunystės susižavėjimai, upė, kuri teka tenai žemai, krioklys, kuris ūžia tarp uolų, audros kauksmas ir švelnūs garsai, kurie ataidi nuo jūros — visa tai turėtų būti viena su Dievo žodžiu, su vargonų muzika ir žmonių giedojimu [170].

Brandas ne tuoj pat, bet pamažu, prieš savo gyvenimo pabaigą suvokė, kad jo šventovė neišvengiamai pirmiau turėjo tapti gamtos šventove, gamtos širdimi, kur buvo žmogaus gyvenimo pagrindas prieš jai tampant auka Dievui. Ta šventovė buvo Gerdos Kalnų bažnyčia, kuri ir buvo gamtos, kaip neapibrėžtybės, kaip dvasingumo simbolis. Šitaip suvokiama ji buvo analogiška

mitinio žmogaus gamtos sampratai: kaip visas apibrėžtybes (vanagą) saistančiai neapibrėžtybei. Kai Kalnų bažnyčia tampa auka Dievui, ji jau nebe Gerdos, bet Brando šventovė: tada ji yra auka ir simbolis antpasaulinės neapibrėžtybės, antpasaulinio dvasingumo — Dievo simbolis. Mūsų bažnyčia yra beribė, pasakojo Brandas žmonėms. Ji neturi sienų. Jos grindys yra žalioji žemė, pelkynai, pievos, jūra, fiordas. Tik dangus gali aprėpti ją — būti jos stogu. Tenai gyvenimas ir tikėjimas sutirps į viena [171].

Brando šventovė jau nebėra Gerdos (mitinė) šventovė dėl to, kad ji nebėra arena, iš kurios gyvenimas, būtis yra saistoma galutiniais (*neapibrėžtybės kaip gamtos-būties*) saistais. Ji tampa arena, kupina antgamtinės galutinės realybės (antgamtinės neapibrėžtybės — Dievo). Iš jos žmogaus gyvenimas jau yra saistomas antgamtiniais saistais, ir jo būtis tampa krikščioniška būtimi, išaukštinta bei prakilninta gamtine būtimi, kaip auka Dievui.

Tikėjimas nėra visiems aiškybė, kaip, sakysime, kūrybingo (poetiško) žmogaus darbai, jo kūriniai, kurie sutelkia savyje būties (gamtos) veržimąsi į žmogaus būtį. „Tikėjimas negali būti perduotas,— sako Kierkegaardas,— perkeliant jį į universalumą (pasaulio atvirybę), nes jis tuo būdu būtų sunaikintas" [172]. Tikėjimas negali būti atskleistas pasaulio atvirybėje toks, koks jis yra tikinčio žmogaus viduje — individualaus žmogaus dialogas su Dievu. Sąsaja su būtimi, kad ir neaiškybė, yra visiems (pasąmonėje) suvokiama — visų suponuojama. O sąsaja su antgamtine realybe yra įmanoma tik tikėjimo žmogui — žmogui jos paliestam. Ji nėra visiems suvokiama. Tikinčiojo dialogas su Dievu visad lieka **jo** dialogas, ir ta prasme jis nėra pasaulio atvirybėje visiems suvokiama realybė. O kūrybingo žmogaus kūriniai (poetiški poeto žodžiai) — kilę būtyje ir dievų pagauto entuziastiško kūrėjo (poeto) savais žodžiais perkeliami į žmogaus būtį, jo pasaulio atvirybę — tampa visų vertybe, visiems aiškybe.

Tikėjimas, kaip Dievo dovana, prasideda su Dievu ir realizuojama tikinčio žmogaus. O gyvenimas, kaip buvimas-pasaulyje (in-der-Welt-sein), prasideda su būtimi ir realizuojamas su žmogumi, esančiu jos atvirybėje, pasaulyje. Apskritai tikėjimas nevyksta pasaulyje. Tiesa, Dievo žodis ir tikėjimo žmonių (šventųjų) darbai yra pasaulyje šalia visų kitų apibrėžtybių, bet jie *nekyla ar neturi savo šaknų pasaulyje ir nesibaigia juo.* Tikrai tikintys žmonės dažnai būna paskatinti (tapti tokiais) kitų tikėjimo žmonių bei šventųjų pavyzdžio ar žodžių, bet jie tokie netampa vien tik dėl to; tačiau jie gali tapti tikėjimui atviri. Brandą sekusi minia vienu metu atrodė užsidegusi tikėjimu, paveikta jo žodžių ir pavyzdžio. Kritišku momentu ji nuo jo nusisuko. Niekas, tik Dievas gali įžiebti tikėjimą tikėjimui atviram individui.

Religinis asmenybiškumas realizuojamas ne pasaulio atvirybėje, bet žmogaus viduje, Dievui jį palietus.

Solnesas buvo kilęs pamaldžioje šeimoje. Tačiau jo polinkis tarnauti Dievui nebuvo jo vidinės sąsajos su Dievu išdava. Greičiau tai buvo jo kasdienybės, formavusios jo apsisprendimus, įtaka. Statydamas bažnyčias, Solnesas vadovavosi ne tikėjimu, o pareiga. Jo dialogas su Dievu Liusangerio bažnyčios bokšte nebuvo tikinčio žmogaus dialogas su Dievu, bet žmogaus, suvokusio, kad tarnauti Dievui nebuvo jam entuziastiškas savęs, kaip statytojo, realizavimas. Solnesas nepretendavo prilygti Dievui, bet norėjo būti laisvas savo srityje, kaip Dievas savo.

Dievas yra tikinčiojo žmogaus viduje. Daugybė žmonių savo būtyje gali būti atviri tikėjimui, bet ne visados. Yra epochų, kuriose žmonių būtis, jų pasaulio atvirybė nėra palanki Dievui, Dievo žodžiui, nebesisaisto jo kriterijais. Tokie yra ir mūsų laikai. Pasak Nietschės, „Dievas yra miręs". Šitas garsus jo posakis nieko nepasako apie Dievo buvimą ar nebuvimą antpasaulinėje realybėje. Jis tik pasako, kad Dievas yra miręs mūsų moderniame technikos amžiuje. Tai yra aišku ir be Nietschės pasakymo. Technikos amžiuje Dievas yra „miręs", kaip „mirę" yra ir dievai: jis, kaip ir jie, jau nebesaisto žmogaus ir jo daiktų jo būtyje. Joje nebesijaučia Perkūno, būties tvarkos saugotojo. Pati būties-gamtos tvarka yra joje išblėsusi. Vietoj jos, vietoj dievų ir vietoj Dievo moderniojoje technikos epochoje tik žmogaus saistai beturi saistančios galios. Ne dievai, ne Dievas ir ne gamta-būtis nustato moderniojojo pasaulio tvarką ir eigą, o žmogus. Jis valdo žemę.

Šių dienų pasaulis, remdamasis žmogumi, remiasi apibrėžtybe. Neapibrėžtybė (būtis) jame yra „niekas", dėl to modernusis pasaulis ir yra nihilistiškas. Mokslas (mokslai) orientuojasi ir domisi vien tik apibrėžtybėmis, dėl to šiandieninėje nihilistinėje epochoje jis klesti. „Turint galvoje mokslinę realybės sampratą, mokslui suvokiant tik būtybes,— sako Heideggeris,— tai, kas visiškai ir jokiu būdu nėra būtybė (būtent būtis), gali būti pristatoma kaip niekas" [173]. Pagal Heideggerį, Nietschės posakis „Dievas yra miręs" kalba ne vien tik apie Dievą, bet ir apie neapibrėžtybę bei neapibrėžtybės realijas kartu. Viskas, kas iš aukštybių apsprendžia žmogų — ar antpasaulinė ar pasaulinė realija,— tuo posakiu paskelbiamas kaip praradęs savo galią. Tik žmogus nežabotai triumfuoja kaip žemės viešpats.

Mokslo laimėjimai mūsų epochoje savo ribotose srityse, be abejo, atlieka reikšmingą ir teigiamą vaidmenį. Mokslai, orientuodamiesi vien tik apibrėžtybėmis, neatskleidžia visumos (gamtos-būties ar Dievo). Pasak Heideggerio, šiandien tik poetai tėra

pajėgūs tai padaryti. Tačiau šiandien trūksta tikrų poetų — trūksta tų, kurie, įsijautę į mokslų klestėjimą, sykiu įsijaustų į jų klestėjimo prielaidas, kai Dievas, būtis ir dievai iš žmogaus būties yra pasitraukę. Tas pasitraukimas kaip tik ir suteikia galimybę, pagrindinę jėgą žmogui, antropocentrizmui, mokslams. Pasitraukus Dievui ir dievams, ištuštėja erdvė, tinkama antžmogiui viešpatauti žemėje. Tikri poetai supranta mūsų epochą kaip būties naktį, t. y. kaip stokojančią būties šviesos. Šia prasme, mano Heideggeris, jie suvokia būtį ir įvairias neapibrėžtybės realijas (Dievą ar dievus) savo pasitraukimu. Maža to — savo galimu naują priartėjimu. Šia prasme poetai yra naujos epochos atsiskleidimo pranašai, būties pavasario vyturiai. Toks yra Solnesas su savo oro pilimis, atskleidžiąs naują būtį savo visuomenei. Toks buvo ir Brandas, vainikavęs Kalnų bažnyčią antpasauliniu dangumi.

Tik būčiai, neapibrėžtybei vėl veržiantis į žmonių būtį, joje gali būti vėl aptinkama dievų arba jos atvirybėje vėl apsireikšti Dievas ir jo Žodis. „Ar Dievas gyvena ar ir toliau lieka miręs,— sako Heideggeris,— lemia ne žmonių religingumas ir ne filosofijos teologinės aspiracijos ir gamtamoksliai. Ar Dievas yra Dievas, įvyksta iš būties padėties, pačioje joje" [174] — jos atvirybėje. Dievas atsiskleidžia tikinčio individo viduje. Dievo raiškos, jo žodis žmonių būtyje yra galimas, jei prasiveržia joje neapibrėžtybės (būties) samprata. Tik būties atvirybėje gali sužėrėti antpasaulinė, „antbūtiška" realybė. Šitaip jai sužėrint žmonių būtyje, jų gyvenamajame pasaulyje, plačiuosiuose visuomenės sluoksniuose gali kilti nusiteikimas tikėti antpasauline realybe — Dievu.

Savo esme žmogus, kaip būtybė, esanti sąsajoje su galutine realybe, nėra antropocentriškas. Vien tik remdamasis savimi jis negali nustatyti savo buvimo prasmės ir pilnatvės. Net ir tie, kurie teigia antropocentrizmą, žino, kad žmogus yra stokojanti būtybė. Tačiau jie mano, kad jis pats savo jėgomis gali pilnatvę pasiekti. Pasak jų, žmogus, semdamasis iš savęs, kaip iš pustuščio indo, mano galįs save taip pripildyti. Tiesa, žmogus gali semti iš savęs arba būdamas būties (pilnatvės) atvirybėje, arba būdamas dievų apimtas ir iš jų perimdamas jos šviesą, arba, kaip tikįs žmogus, gavęs Dievo malonę. Tiek Brandas, tiek Solnesas siekė savo buvimo savimi (asmenybiškumo) pilnatvės ne vadovaudamiesi savimi ar savo aplinkos daiktais-apibrėžtybėmis. Apibrėžtybės buvo jiems sykiu ir kelias, ir kliūtis į jų pašaukimo realizavimą. Jie sėmė savo pilnatvę iš neapibrėžtybės, suvokiamos per jų savą apibrėžtybę, būdami sąsajoje su neapibrėžtybe — jie sėmė ją savo entuziazmu.

Entuziazmas, kaip sąsaja su neapibrėžtybe, reiškia pakilimą virš kasdienybės ir neretai — nors atrodo barbariškai — nusistovėjusių gyvenimo normų griovimu. Tiek Solnesas, apsėstas dvasių-demonų, tiek Brandas, tarnaudamas Dievui, griovė ir trypė kasdienybės žmonių būtį. Entuziastiškas žmogus, būdamas pavaldus būčiai ar pavaldus Dievui, negali sielotis dėl savo įsipareigojimų apibrėžtybėms laužymo. Jis turi būti užgrūdintos sąžinės žmogus. Tik būdamas besąlygiškai pavaldus būčiai — dvasių-demonų apsėstas — Solnesas aukojo savo kasdienybės vertybes, realizuodamas save kaip statytoją savais „poetiškais" statiniais ir tuo atskleisdamas jau nebe štai-būtį, saistomą nekasdieniškais būties standartais. Ir Brandas savo besąlygišku pavaldumu Dievui — būdamas jo kupinas — aukojo jam visas pasaulio vertybes, taip pat ir patį pasaulį, tarsi sugrąžindamas jam tai, kas yra jo. Tiek Solneso, tiek Brando savęs realizavimas reiškė ir jų pačių savęs savo idealams aukojimą: Solnesas žuvo nukritęs nuo savo pastato bokšto, o Brandas žuvo sniegyno užgriūtas Gamtos šventovėje.

Epilogas

Straipsnyje išnagrinėti trys pasirinkti Ibseno dramų charakteriai remiantis egzistencinės filosofijos refleksijomis. Lygiagrečiai su tų Ibseno dramų personažais aptartos ir kai kurios čia būdingos filosofinės problemos, daugiausia Heideggerio.

Nagrinėjimo plotmė nebuvo mokslinė. Minėtų personažų ar charakterių asmenybiškumas, reikšdamas sąsają su būtimi ar Dievu, reiškė sąsają su neapibrėžtybe — reiškė visumą, kurios šviesoje, ar atvirybėje atsiskleidžia, atsiribodamos nuo bet kokių būtybių, apibrėžtybių prasmės.

Būtybės-apibrėžtybės gali būti moksliškai, logiškai išaiškintos, tik siejamos viena su kita ar grindžiamos viena kitoje. Būtis, Dievas, kaip neapibrėžtybės, moksliškai-logiškai nėra įrodomos sąvokos. Jei neapibrėžtybę aiškinsime apibrėžtybėmis, ją pažeminsime iki apibrėžtybių-būtybių lygmens. Šiuo būdu tradicinėje filosofijoje Dievas, suprastas kad ir aukščiausia būtybe, buvo suprastas kaip būtybė, kaip apibrėžtybė — kaip „neapibrėžta" apibrėžtybė.

Svarbiausios straipsnio sąvokos — asmenybiškumas, kaip sąsaja su neapibrėžtybe, ir pati neapibrėžtybė — negalėjo būti išaiškintos bei įrodytos; jos galėjo būti išryškintos tik gilinantis į jas, perprantant jų savitą „neapibrėžtybišką" realumą, sykiu suvokiant jas kaip bet kokia apibrėžtybe suponuojamas realijas. Šia prasme neapibrėžtybė buvo ne tik Dievas, ne tik būtis ir ne

tik žmogus savo esme (kaip jo sąsaja su būtimi), bet ir dievai, sava dieviška sąsaja su būtimi, taip pat žemė ir dangus, kaip dar moksliškai, logiškai „neapibrėžtos" būtybės, bet kaip realijos, apsprendžiančios (tikriau atpalaiduojančios) žmogų savo paskirčiai realizuoti savo pasaulyje, kaip būties atvirybėje.

Šiuo būdu straipsnyje nagrinėti ne tik Ibseno dramų personažai, bet ir būdingosios ir svarbios — ne tiek Kierkegaardo, kiek Heideggerio — mintys, susijusios su Heideggerio būties ir žmogaus esme būties atvirybėje — savo pasaulyje, štai-būtyje *(Dasein)*. Šalia šių esminio pobūdžio problemų, pateikta ir jo daikto, kaip neapibėžtybės-būties realijų (žemės, dangaus, žmogaus ir dievų) kaupėjo, taip pat glaudžiai su tuo susijusi kūrinio samprata. Paaiškinta ir Heideggerio kūrybingumo bei poetiškumo, kaip entuziazmo raiškos, samprata. Aptarta ir entuziazmo, būdingo pirmykščio mitinio žmogaus būsenai pasaulyje, savoje būtyje, įkvėpto dievų, samprata. Heideggerio aiškinimu, poetizmas kaip tik ir reiškia, kad žmogus-poetas yra veikiamas dievo, įkvėpto gamtos-būties, tarsi žaibu sutelkiančio būties „tamsą" ir įžiebiančio entuziazmą poetui. Poetizmas ir yra gryniausias asmenybiškumas — intensyviausia žmogaus sąsaja su Būtimi. Poetizmą suponuoja gyvenimas, kaip buvimas atviram savo pasauliui, savo būčiai (būties atvirybei),

Straipsnyje labiausiai išryškintos dvi neapibrėžtybės sampratos: a) būties ar gamtos, kaip pasaulio ar pasauliškos neapibrėžtybės. ir b) Dievo, kaip antpasaulinės, antgamtinės neapibrėžtybės. Pirmoji yra žmogui jo natūralia, žmogiška patirtimi suvokiama realija. Antroji suvokiama tik tikėjimu, Dievo žmogui padovanota dieviška galia. Dievas, kaip antpasaulinė realija, yra nepriklausomas nuo būties — jis jos nesuponuoja. Tačiau Dievo atsiskleidimas pasaulyje, žmogaus būtyje suponuoja būtį bei štai-būtį. Jei Dievas prabiltų savo antpasaulinėje, antgamtinėje sferoje, jis nebūtų žmogaus nei girdimas, nei suprastas. Jis turi prabilti žmogaus būtyje paties žmogaus kalba — jis turi ateiti žmogumi į jo pasaulį, kad būtų jo išgirstas ir suprastas.

Straipsnyje pasirinkti Ibseno personažai vienaip ar kitaip padėjo išryškinti žmogaus asmenybiškumą jo sąlytyje su realybe už būtybių — su visuma — būtimi ar Dievu.

Peras Giuntas yra be asmenybiškumo, be savęs — stokojąs savęs dėl to, kad jis niekur ir niekad nesirenka savęs.

Peras Giuntas savo gebėjimą būti viskuo laikė savo buvimo savimi — savo asmenybiškumo — tvirtybe, manydamas, kad jis stipriai stovi visumoje. Tačiau jo visuma buvo ne visuma, o tik apibrėžtybių suma. Todėl jis ir neteko sąsajos su neapibrėžtybe: jis nebuvo nei asmenybiškas, nei poetiškas.

„Giuntiško" asmenybiškumo neturi nei Brandas, nei Solnesas. Solnesas savo kasdienybės išgyvenimu patiria tikro asmenybiškumo stoką, kai žmogus yra tobulas būdamas uždaras ir save laiko visko matu. Jis pamažu suprata, kad žmogus yra stokojanti būtybė — vidujai neišbaigta ir netobula. Dėl to jam atrodo, kad žmogaus paskirtis — ieškoti savęs, pulti į kūrybą, siekti aukštesnių pasaulio tikslų, ieškoti savo kelio aukščiau kasdienybės. Žmogus, siekiąs savęs realizavimo aukštesnėse, nekasdieniškose sferose, kasdienybės žmogui atrodo paliegęs. Solnesas manė, kad tokiu jį laikė jo artimieji, ypač Alina.

Tokiu ligoniu minia laikė Brandą, skelbiantį, kad žmogus su visomis jį saistančiomis žemiškomis, pasauliškomis vertybėmis tėra tiek vertas, kad jis būtų padėtas ant Dievo aukuro kaip auka. Šitoks savęs ir savo pasaulio aukojimas Brandui atrodė savo asmenybiškumo realizavimas.

Solneso nuomone, žmogus realizuoja save savo kūrybingumu, poetiška veikla. Žmogus realizuoja save ne teigdamas save savo subjektyvumu (savo uždarumu), bet būdamas atviras, pavaldus ir paslaugus būčiai — būdamas jos naudojamas.

Šiame straipsnyje vadovavomės mintimi, kad asmenybiškumas — tai sąsaja su galutine realybe (būtimi ar Dievu). Asmenybiškumui suvokti buvome pasitelkę žmogaus skirtumą nuo gyvūno. Žmogus fiziniu ir psichiniu požiūriu dar tarsi „žalias", gamtos „įmestas", bet dar neturintis aiškaus kelio. Jo paties užduotis — save ištobulinti, save kurti. Jo „savikūra" — tai kūrybingas savo aplinkos formavimas. Žmogaus kūrybingumas, kultūringumas yra jo laisvės išdava — jis nėra (kaip gyvūnas) uždaras, bet yra atviras gamtai, realybės visumai.

Gyvendamas, dirbdamas žmogus vadovaujasi savo būties (visumos) nuovoka, būdamas sąsajoje su ja; o poetas turi laukti naujos, jį entuziazmu uždegančios būties paskatos. Vien tik būties nuovokos poetui neužtenka: jis dar turi patirti dievo (Perkūno) žaibą, sutelkiantį savyje būties „tamsą", kad jis galėtų prabilti poetiškai — savo kūriniais įnešti būtį į štai-būtį.

Solnesas, statydamas oro pilis mūro pamatais, buvo ne vien tik poetas, atskleidžiąs ateinančią kultūrinę epochą. Jis kartu susiejo tą epochą su pirmykšte būtimi — mitine būtimi, tarsi būtų koks savo bendruomenės šventikas.

Brandas nori išgelbėti žmonių sielas. „Gyva tauta, nors būtų ir menka,— sako jis,— per vargą ir kančias stipri išauga" [175]. Tikėjimo žmogus saisto save savais vidiniais — tikinčiojo — saistais. „Kiekvienas turi savo sielos lobį. Tai jo šventovė,— aš,— jo pašaukimas, kurio supančioti negali niekas, kaip suturėti upės laisvą srovę",- sakė Brandas žmonėms.— „Pačiame žmoguje yra

toji naujai sukurta žemė, pasiruošusi priimti Dievą" [176]. Vidinė žemė yra žmogaus pasauliška būtis, jo pasauliškas asmenybiškumas, kupinas tikėjimo. Žmogaus žengimas į savo gelmes, jam jo tikėjimu nušviestas, ir reiškia krikščionišką žmogaus heroizmą. „Krikščioniškasis heroizmas,— sakė Kierkegaardas,— reiškia žmogaus drąsos užmojį būti visiškai savimi, individualiu žmogumi,— šio apibrėžto individualaus žmogaus užmojis — būti savimi vienam prieš Dievo valią" [177].

Kai Brandas nusivylė savo didžiule, naujai pastatyta bažnyčia, jis šaukė žmones į didingesnę šventovę: „Klausykite, jūs kryžkelėje esat. Visa jūs siela turit trokšti naujo, o tai, kas sena, griaut iš pamatų. Tiktai tada, tikėkite manim, čia bus gyvoji Viešpaties bažnyčia" [178]. Šis Brando šauksmas žmonėms buvo jų šaukimas į savo vidines gelmes, nes tik čia gimsta tikėjimo liepsna, įžiebta Dievo žodžio kibirkštis, ir tik čia yra galimas pilnutinis žmogaus buvimo savimi (jo asmenybiškumo) realizavimas. Tikroji Brando šventovė turėjo būti statoma žmonių širdyse, Dievo paliestose, o ne pasaulio atvirybėje. Betgi žmonių širdys, jų štai-būtis, buvo pasaulio atvirybėje. Dėl to ji neišvengiamai turėjo būti susijusi su pasaulio atvirybe, su žemiška žmonių būtimi.

Tikroji Brando šventovė, būdama antpasaulinės kilmės, turėjo būti statoma realybės aukštumose, kaip Solneso oro pilys, bet kaip ir jos turėjo remtis žeme, žmogaus būtimi. Šią analogiją reikia paaiškinti.

Solneso oro pilys buvo jo poetiško entuziazmo išdava. Brando šventovė, statoma Dievo paliestose žmonių širdyse, iškilo antpasauliškose aukštybėse, dėl to ji negalėjo pasauliškai atsiskleisti, kaip Solneso oro pilys, kurios atsiskleidė, sutelkdamos būties neapibrėžtybės realijas. Matomoji Brando šventovės dalis buvo Gerdos Kalnų bažnyčia. Ji, kaip auka Dievui, jau spindėjo antgamtybe.

Brandas kūrė šventovę tikėjimu paženklintose žmonių širdyse, jų štai-būtyje *(Dasein)*. Tuo būdu žmogiškoji būtis ir tampa religine-krikščioniška-antžmogiška būtimi. Tai nereiškia tikėjimo būties išsakymo žodžiais. Pasak Kierkegaardo, tai reikštų tikėjimo perkėlimą į universalumo plotmę, kuo jis būtų sunaikintas [179]. Tikėjimas nėra išsakomas ir pagrindžiamas objektyviomis tezėmis. Jis rymo žmonių širdyse, jų viduje ir sužėri antgamtybe poetiškoje-mantiškoje žmogui galimoje būsenoje, prakilninda-mas bei išaukštindamas ją, o ne pats būdamas „pažemintas" į jos lygmenį, „išverstas" į pasauliškas frazes. Tikėjimas gimsta individo sąsajoje su Dievu, vyksta pasaulio atvirybėje, bet nėra galutinai išaiškinamas ir pagrindžiamas.

Brandas statė šventovę, kaip grindžiamą Dievuje. Kalnų bažnyčia nėra šventovė savaime *(per se)*, ji yra galimybė jam atsiskleisti pasaulio atvirybėje. Kalnų bažnyčia yra ne šventovė, bet jos pamatai žmogaus būtyje.

Šventovė, statoma žmonių širdyse dėl to paties *(eo ipso)*, yra statoma gamtos širdyje. Žmonių širdys — skaitytojui tai jau aišku — reiškia štai-būtį *(Dasein)*, žmogaus laikymąsi gamtos atvirybėje. Kai žmonių širdis paliečia Dievas, jos tampa *štai* (vietabūtimi) tikėjimo žmogui, krikščioniškąja štai-būtimi, krikščioniškuoju pasauliu.

Kyla klausimas, kaip siejasi Brando ir Solneso kūriniai. Brando šventovė stovi antpasaulinėje realybėje, tik sužėrėdama Kalnų bažnyčioje. Taigi ji yra skirtingoje dimensijoje nuo Solneso oro pilių. Jo šventovės „pamatai" — Kalnų bažnyčia — yra toje pačioje dimensijoje, kaip ir jos, ir šia prasme jos gali būti sugretintos. Gerdos-Brando Kalnų bažnyčia nušviečia antgamtine realybe mitinio entuziazmo aukštumoje stovinčio žmogaus būtį, kai toji bažnyčia tampa „pamatais" (auka) tai realybei. Analogiškai ir Solneso-Hildės oro pilys, kultūrinio-„poetiško" entuziazmo aukštyje stovinčio žmogaus būtyje *galėtų* tapti šventove, jei jos būtų kultūrinio-„poetiško" žmogaus auka Dievui. Gamtiniame-pasauliškame kūrinyje Dievas nenušvinta, nebent tas kūrinys taptų auka jam.

Tikėjimas, kaip žmogaus vidaus (jo sielos) sąsaja su Dievu, yra individualus: jis vyksta žmogaus širdyje, o ne pasaulio atvirybėje. Poetizmas, kaip žmogaus sąsaja su būtimi-gamta, yra universalus: jis vyksta pasaulio atvirybėje. Poetizmas, būdamas pasauliško eutuziazmo raiška, rodo žmogų, apimtą būties-gamtos realijų, kurios sukaupiamos savo „poetiškuose" kūriniuose.

Poetizmas, kaip sąsaja su dievais, poetui grindžiant žmogaus būtį savo žodžiais-kūriniais, reiškia tą patį, ką šventiko (krivio) mantika, kai jis kulto apeigų gestais ir ritualuose naudojamais šventais, pilnatvės kupinais daiktais, kaip didingais simboliais, atskleidžia visumą-gamtą-šventenybę, kur grindžiama mitinio žmogaus būtis. Kaip oro pilys yra Solneso „poetiškas" kūrinys, taip Kalnų bažnyčia yra Gerdos mantikos didingasis simbolis.

Tikėjimo entuziazmas vyksta tikinčiojo viduje, per dialogą su Dievu, kaip *savo* Dievu. Tokio žmogaus didybė visuomenei yra „pilka", nesuvokiama ir nesuprantama. Tik kai tikįs žmogus įsitraukia į pasaulišką entuziazmą, saistydamasis žmogaus būtyje įsišaknijusiomis aiškiomis ir svarbiomis normomis bei direktyvomis (Brandui, pavyzdžiui, globojant ir mylint Agnę ir Alfą) ir kurdamas-statydamas žmonių gyvenimui būtinus statinius,— jis iškyla savo žmonių, savo visuomenės akyse kaip ryški figūra.

Tačiau tik skirdamas visa tai, kas žmogaus būčiai ir jo asmeniniam gyvenimui yra itin svarbu ir brangu, kaip auką Dievui, tikėjimo žmogus iškyla būtyje — kaip grindžiąs jų antpasaulinę, krikščionišką būtį pasaulyje — ant žemės.

---

[1] Kierkegaard S. Either-Or. Vol. 2. New York, 1959. P. 164.
[2] Ten pat. P. 262.
[3] Kierkegaard S. Fear and Trembling & The Sickness unto Death. New York, 1954. P. 163.
[4] Fink E. Vom Wesen des Enthusiasmus. Freiburg i. Br., 1947. P. 27.
[5] Fink E. Spiel als Weltsymbol. Stuttgart, 1960. P. 73.
[6] Ten pat. P. 122.
[7] Žr. Ibsenas H. Peras Giuntas. Kaunas, 1981. P. 241.
[8] Žr. Ibsenas H. Brandas // Boruta K. Aukštosios pušys. Vilnius, 1974. P. 126.
[9] Kierkegaard S. Fear and Trembling... P. 210.
[10] Fink. Spiel. P. 13.
[11] Ibsenas H. Dramos. Vilnius, 1978. P. 214.
[12] Ten pat. P. 201.
[13] Ten pat. P. 212.
[14] Ten pat. P. 238.
[15] Ten pat. P. 255.
[16] Ten pat.
[17] Ten pat.
[18] Ten pat. P. 259.
[19] Ten pat. P. 231.
[20] Ten pat. P. 244.
[21] Ten pat. P. 222.
[22] Ten pat. P. 248.
[23] Ten pat. P. 256.
[24] Žr. ten pat. P. 257.
[25] Žr. ten pat. P. 261.
[26] Ten pat. P. 265.
[27] Ten pat. P. 266.
[28] Žr. ten pat. P. 275.
[29] Žr. ten pat. P. 277.
[30] Ten pat. P. 283.
[31] Ten pat. P. 287.
[32] Ten pat. P. 292.
[33] Ct. Heidegger M. Ueber den Humanismus. Frankfurt, 1949. P. 15.
[34] Heidegger M. Vom Wesen der Wahrheit. Frankfurt, 1943. P. 15.
[35] Heidegger M. Humanismus. P. 19.
[36] Ibsenas H. Dramos. P. 285.
[37] Ten pat. P. 246.
[38] Ten pat. P. 241.
[39] Žr. ten pat. P. 245.
[40] Ten pat. P. 248.
[41] Ten pat. P. 259.
[42] Ten pat. P. 238.
[43] Ten pat. P. 257.
[44] Ten pat. P. 249.
[45] Kierkegaard S. Either-Or. T. 2. P. 252.
[46] Kierkegaard S. Fear and Trembling... P. 187.
[47] Ibsenas H. Dramos. P. 239.
[48] Žr. ten pat. P. 262.
[49] Ten pat. P. 282.
[50] Ten pat. P. 269.
[51] Žr. Ibsenas H. Brandas // Boruta K. Aukštosios pušys. P. 92.
[52] Ibsenas H. Dramos. P. 270.

[53] Ten pat.
[54] Ten pat. P. 245.
[55] Ten pat. P. 250.
[56] Ten pat.
[57] Kierkegaard S. Fear and Trembling... P. 148.
[58] Kierkegaard S. Either-Or. T. 2. P. 296.
[59] Ibsenas H. Dramos. P. 255.
[60] Ten pat. P. 256.
[61] Ten pat. P. 258.
[62] Tai yra ne antgamtinis religiškumas, bet mitinis — gamtinis.
[63] Žr. Ibsenas H. Dramos. P. 255.
[64] Ten pat. P. 256—257.
[65] Ibsenas H. Brandas. P. 120, 121.
[66] Gęstanti kultūrinė epocha pasidaro lėkšta ne dėl to, kad joje daiktai bei kūriniai praranda savo pirminę vertę vien tik laiko tėkmės graužiami, bet dėl to, kad Būties (aukštesnės bei galutinės realybės) žėrėjimas laiko tėkmėje pranyksta tuose kūriniuose. Didingi kūriniai lieka didingi, jeigu juose žėrinti Būties šviesa išsilaiko. Jie ta prasme nepasensta.
[67] Kierkegaard S. Either-Or. P. 27.
[68] Žr. Ibsenas H. Brandas... P. 116.
[69] Ten pat. P. 117.
[70] Ibsenas H. Dramos. P. 259.
[71] Heidegger M. Hebel -der Hausfreund. Pfullingen, 1957. P. 17.
[72] Ten pat. P. 18.
[73] Ibsenas H. Dramos. P. 277.
[74] Fink E. Enthusiasmus. P. 9.
[75] Ibsenas H. Dramos. P. 287.
[76] Fink E. Enthusiasmus. P. 10.
[77] Ten pat. P. 11.
[78] Ibsenas H. Dramos. P. 256—257.
[79] Ten pat. P. 213.
[80] Ten pat. P. 238.
[81] Ten pat. P. 249.
[82] Žr. ten pat. P. 253.
[83] Ten pat. P. 248.
[84] Ten pat.
[85] Fink E. Enthusiasmus. P. 12.
[86] Ibsenas H. Dramos. P. 286.
[87] Ten pat. P. 286.
[88] Fink T. Enthusiasmus. P. 15.
[89] Ten pat. P. 18.
[90] Ten pat. P. 17.
[91] Ten pat.
[92] Ten pat. P. 25.
[93] Ten pat. P. 26.
[94] Ten pat. P. 31.
[95] Heidegger M. Vortraege und Aufsaetze. Pfullingen, 1954. P. 164.
[96] Heidegger M. Zur Seinsfrage. Frankfurt a. M., 1956. P. 41.
[97] Ten pat. P. 40.
[98] Ten pat. P. 41.
[99] Heidegger M. Vortraege. P. 169.
[100] Ten pat.
[101] Fink E. Zur Ontologischen Fruehgeschichte von Raum-Zeit-Bewegung. Den Haag. 1957. P. 186.
[102] Ibsenas H. Dramos. P. 245.
[103] Ten pat. P. 274.
[104] Gerdai Kalnų bažnyčia — tai žmogaus būties pilnatvė. O Brandui ji tebuvo žmogaus žemiškos būties pilnatvė, reikalinga jam, kaip tikėjimo žmogui, siekiant Dievo pilnatvės.

[105] Heidegger M. Vortraege. P. 149.
[106] Fink E. Alles und Nichts. Den Haag, 1959. P. 4.
[107] Mokslinė realybės sąvoka nusakoma vien apibrėžtybėmis: daiktai čia (logiškai ar dėsningai) aiškinami bei grindžiami kitais, jau „suvoktais" ar įrodytais daiktais bei jų grupėmis. Mokslinis neapibrėžtybės aiškinimas nėra būtinas nei svarbus.
[108] Žmogus kaip subjektas (kaip apibrėžtybė) nėra žmogus savo esme. Toks jis yra, būdamas sąsajoje su būtimi, būdamas jai atviras — dalyvaudamas jos „neapibrėžtybiškoje" atvirumoje ir dėl to pats būdamas „neapibrėžtybiška" realija.
[109] Žmogus, kaip izoliuota sau būtybė, kaip subjektas, yra apibrėžtybė; o savo esme, kaip esąs sąsajoj su būtimi, jis yra neapibrėžtybiškas: daugiau priklauso būčiai, kaip pats sau.
[110] Poetiškumas, reikšdamas entuziazmą, Heideggerio filosofijoj sutelkia ne tik vaizdinį bei grožinį (žodinį, muzikinį, tapybinį, skulptūrinį, architektūrinį) būties žėrėjimą kūrinyje, bet ir šventumą bei tiesą.
[111] Heidegger M. Vortraege. P. 190.
[112] Ten pat. P. 191.
[113] Ten pat.
[114] Ten pat. P. 192.
[115] Ten pat. P. 195.
[116] Ten pat. P. 196.
[117] Ten pat. P. 197.
[118] Heidegger M. Hoelderlins Hymne. Halle a. d. S. P. 6.
[119] Ten pat.
[120] Ten pat. P. 7.
[121] Ten pat. P. 8.
[122] Ten pat. P. 7.
[123] Ten pat. P. 8.
[124] Dievai, kaip žmogaus (pasauliškos) būties pagrindiniai saistai, iškyla mitinėje jo gyvenimo epochoje. Šia prasme trumpai jie aptariami tolesnėje šio straipsnio dalyje.
[125] Heidegger M. Hymne. P. 8.
[126] Ten pat.
[127] Žr. ten pat. P. 9.
[128] Ten pat. P. 16.
[129] Ten pat. P. 22.
[130] Ten pat. P. 14.
[131] Ten pat. P. 13.
[132] Ten pat. P. 15.
[133] Ten pat. P. 17.
[134] Ten pat. P. 18.
[135] Ten pat.
[136] Ten pat. P. 21.
[137] Ten pat. P. 23.
[138] Ten pat. P. 25—26.
[139] Ten pat. P. 25.
[140] Ten pat. P. 28.
[141] Ten pat. P. 28—29.
[142] Ten pat. P. 31.
[143] Ibsenas H. Dramos. P. 248.
[144] Fink E. Enthusiasmus. P. 27.
[145] Fink E. Spiel. P. 241.
[146] Ten pat. P. 172.
[147] Ibsenas H. Brandas. P. 165.
[148] Ten pat. P. 166—167.
[149] Heidegger M. Vortraege. P. 178.
[150] Žr. Fink E. Spiel. P. 150.
[151] Žr. Ibsenas H. Dramos. P. 256.
[152] Heidegger M. Hebel. P. 25.
[153] Ten pat. P. 31.

[154] Ibsenas H. Dramos. P. 266.
[155] Fink E. Spiel. P. 120.
[156] Ten pat. P. 128.
[157] Ten pat. P. 130.
[158] Ten pat.
[159] Ten pat. P. 132.
[160] Ibsenas H. Dramos. P. 211.
[161] Ten pat. P. 256—257.
[162] Ten pat. P. 284.
[163] Ten pat. P. 285.
[164] Ten pat.
[165] Fink E. Spiel. P. 133.
[166] Ibsenas H. Brandas. P. 62.
[167] Ibsenas H. Dramos. P. 255.
[168] Pažymėtina, kad mitinės kultūros epochoje, dar prieš kelis tūkstantmečius iki krikščionybės įsigalėjimo, lietuvių (ir apskritai aisčių) gentyse žmoniškumas, jų tolerancija svetimiesiems ir gausybė kitų „krikščioniškų" savybių — jau buvo jų būties savastis.
[169] Fink E. Spiel. P. 133.
[170] Žr. Ibsenas H. Brandas. P. 110.
[171] Ten pat. P. 111.
[172] Kierkegaard S. Fear and Trembling. P. 81.
[173] Heidegger M. Seinsfrage. P. 37—38.
[174] Heidegger M. Die Technik und die Kehre. Pfullingen, 1962. P. 46.
[175] Žr. Ibsenas H. Brandas. P. 48.
[176] Ten pat. P. 65.
[177] Kierkegaard S. Fear and Trembling. P. 142.
[178] Ibsenas H. Brandas. P. 230.
[179] Kierkegaard S. Fear and Trembling. P. 81.

Lietuvių katalikų mokslo akademija

METRAŠTIS, VII

Redaktorės: J. Kardelytė, L. Sidarienė

SL 1902. 30 sp. l. Tiražas 1200 egz. Užsakymas 722. „Katalikų akademijos" leidykla, Jakšto 9, Vilnius. Spaudė Poligrafinių paslaugų įmonė, A. Strazdelio 1, Vilnius. Kaina sutartinė.